DICTIONAR

dicţionar
de etică
pentru
tineret

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

dicţionar de etică

pentru tineret

Dicţionarul a fost
elaborat de un colectiv
de cadre universitare
şi de cercetători ştiinţifici
alcătuit din :

ALEXANDRU BĂDULESCU,
GHEORGHE BERESCU,
ION BIBERI,
MARIA COSTINER,
MARIN DIACONU,
FLORIN GEORGESCU,
FRED MAHLER,
GHEORGHE NEACŞU,
PAUL POPESCU-NEVEANU,
STELIAN STOICA,
AURELIAN TACHE,
OVIDIU TRĂSNEA,
CĂTĂLIN ZAMFIR.

Coordonarea lexicografică :
LUIZA SECHE

Coordonatorul volumului :
OVIDIU TRĂSNEA
doctor în filozofie

EDITURA POLITICĂ — BUCUREŞTI, 1969

Scanned with OKEN Scanner

REDACȚIA DE LITERATURĂ PENTRU TINERET

Redactori : ANTOANETA IORDACHE și CONSTANTIN POPOVICI
Coperta : LUIZA BONDAR
Tehnoredactor : CARANFIL ENE

Coli de tipar 28. Format 16/540×840.

Tiparul executat sub comanda nr. 6 531/80 768 de către
Combinatul poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1,
București — Republica Socialistă România

Scanned with OKEN Scanner

PREFAȚĂ

Apariția lucrării de față — a primului dicționar de etică în țara noastră — are o semnificație care merită să fie subliniată, deoarece constituie un eveniment cultural cu numeroase aspecte. Trebuie spus, în primul rînd, că acest dicționar reprezintă eforturile făcute de către Editura politică de a oglindi și de a sprijini un proces fundamental care se desfășoară de aproape un sfert de veac în țara noastră: acela al formării conștiinței socialiste. În al doilea rînd, dicționarul ilustrează un proces care, numai aparent, interesează exclusiv pe specialiști, în fond, el este o expresie a creșterii nivelului culturii noastre: diversificarea continuă, deci dezvoltarea activității filozofice în ultimii ani. Elaborarea unor dicționare, în curs de apariție, demonstrează faptic că, în locul preocupărilor nediferențiate pentru filozofie „în general", există, în prezent, la noi, un viu interes, atît pentru cercetare, cît și pentru informare în variatele ramuri ale științei filozofice: teoria cunoașterii, filozofia științelor naturii, epistemologia științelor sociale, sociologia, etica, estetica, filozofia culturii, istoria filozofiei etc. Apariția dicționarului de etică răspunde deci cerințelor vieții și cerințelor dezvoltării științei.

Printre numeroasele discipline filozofice care se afirmă astăzi pe plan mondial — se numără circa 15 —, etica are un specific al ei: dacă din punct de vedere teoretic îi interesează numai pe unii filozofi, din punct de vedere practic interesează, trebuie să intereseze, pe orice om care participă conștient la trăirea marilor transformări istorice ale epocii noastre. Indiferent de activitatea profesională, care este expresia aptitudinilor sale specifice, a talentului, priceperii sau vocației, orice om conștient — și în primul rînd tineretul — are față de sine și față de colectivitate dorința și mîndria de a deveni și o personalitate sau — cum spune plastic expresia populară — „un om întreg", un om în toată puterea cuvîntului. Oricît de bun specialist ar fi cineva într-un domeniu sau altul al activităților obștești, societatea noastră îi mai cere ceva, fără de care nu-l socotește și nu-l prețuiește ca pe un „om întreg": împlinirea sa etică, desăvîrșirea ținutei sale morale, creșterea în profunzime a vieții lui spirituale.

Pentru împlinirea acestor deziderate — care sînt simultan ale societății și ale fiecăruia dintre noi în parte —, primul pas este reflectarea la problemele vieții, la aspectul etic, de neînlăturat, al fiecărui act, acțiuni, hotărîri, proiect sau dorințe.

Nu există „acte gratuite" sau neutre, lipsite de sens etic; în muncă sau prietenie, în raporturile sociale, familiale, colegiale etc., într-un gest sau un simplu cuvînt uneori, „luăm atitudine", ne manifestăm etic. Pentru un om întreg, maturizarea biologică și psihică este însoțită de maturizarea etică. Și pentru această latură a devenirii personalității, orientarea, chibzuirea, hotărîrea și efortul moral sînt cu neputință fără *reflectare*.

Menirea unui dicționar de etică ni se pare a fi în primul rînd aceea de a înlesni acest proces complicat și subtil care este plăsmuirea de sine sau automodelarea etică. Răsfoind acest dicționar, cititorul își va da seama, mai întîi, că cei 900 de termeni aleși pentru a fi explicați sau comentați ilustrează cît de intensă și de difuză este sfera eticului: cuvinte care i se păreau poate banale („amabilitate", „amărăciune", „anacro-

nism", „aparență", „atenție" etc., etc.) se vădesc a avea rezonanță etică, atunci cînd sînt puse în lumina reflectării. Dar dicționarul abordează mai ales termeni și categorii etice importante. Deși tratați într-o formă accesibilă, acești termeni reprezintă, de fapt, o mică introducere în etică. Este neîndoios că articole ca cele despre „angajare", „antropologie filozofică", „atitudine față de muncă", „autocontrol", „axiologie", „bine", „bunătate", „caracter", „civism", „conștiință", „datorie" etc. îl introduc pe cititor în miezul atît al problemelor clasice ale eticii teoretice, cît și în problematica moralei socialiste.

Un dicționar de etică, asemenea oricărui dicționar, trebuie să îmbine două criterii: să fie alcătuit în chip științific și să dea, în limitele spațiului de care dispune, o cît mai largă informație. Pentru un dicționar ideologic, cum este cel de față, osatura științifică nu poate fi decît concepția marxistă despre etică și morală. Această concepție a fost concretizată cu multe prilejuri în documentele partidului nostru, care pune la loc de frunte problema făuririi conștiinței socialiste. Partidul și statul nostru au înscris în programul lor obiectivul complex, de importanță epocală, de a transforma conștiința maselor, de a le deschide toate perspectivele dezvoltării fizice și spirituale. Partidul Comunist Român consideră ca o sarcină de mare însemnătate „intensificarea muncii politice de masă pentru formarea omului nou, însuflețit de idealurile nobile ale socialismului, de principiile moralei comuniste, cu un larg orizont cultural" (*Nicolae Ceaușescu*. „Raport la cel de-al IX-lea Congres al Partidului Comunist Român").

Statul nostru socialist urmărește cu perseverență formarea și promovarea unor oameni cît mai complex pregătiți, ridică cerințe mari față de cetățenii săi tocmai pentru că are nevoie de astfel de oameni întregi, de personalități, iar nu de oameni șterși, roboți lipsiți de personalitate sau oameni lipsiți de caracter.

Această concepție despre om a partidului nostru încununează tradițiile concepției despre viață a poporului român. De aceea, în numeroase articole din dicționar apar citate din folclorul românesc (proverbe, zicale), în care s-a cristalizat credința poporului nostru despre sensul vieții. Această credință, făurită în decursul veacurilor de muncă, luptă și experiență de viața, se caracterizează nu numai prin înțelepciune și luciditate, ci și printr-o fermă apreciere a valorilor și o respingere necruțătoare a tarelor morale.

Este în spiritul marxismului și al înțelepciunii populare tradiționale, de a face distincție între ideal și realitate, de a aprecia, deci, marile transformări survenite în conștiința oamenilor, fără a subaprecia neajunsurile și slăbiciunile pe plan moral încă existente și care mai cer îndelungate și răbdătoare eforturi educative.

Dicționarul de față, deși poartă în titlu mențiunea „pentru tineret" se adresează neîndoios unor largi categorii de cititori. Pentru că viața morală are tocmai acest specific: de a nu reprezenta doar o vîrstă în evoluția noastră spirituală, ci permanența eforturilor noastre spre împlinirea armonioasă a personalității.

Acad. C. I. GULIAN

Scanned with OKEN Scanner

Lista abrevierilor folosite:

ant. = antonim
c. = circa
fig. = figurat
înv. = învechit
pop. = popular
sin. = sinonim
v. = vezi

Siglele autorilor

A.T. = Aurelian Tache
Al.B. = Alexandru Bădulescu
C.Z. = Cătălin Zamfir
F.M. = Fred Mahler
Fl.G. = Florin Georgescu
Gh.B. = Gheorghe Berescu
Gh.N. = Gheorghe Neacșu
I.B. = Ion Biberi
M.C. = Maria Costiner
M.D. = Marin Diaconu
Ov.T. = Ovidiu Trăsnea
P.P.-N. = Paul Popescu-Neveanu
S.S. = Stelian Stoica

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Abatere morală, îndepărtare, deviere de la o normă, regulă, directivă, dispoziție (de ex. abatere de la normele și regulamentele de funcționare ale unei instituții, abatere de la disciplina școlară, de la disciplina muncii, de la dispozițiile date). **A.m.** este o încălcare, o nerespectare a normelor, a cerințelor morale. Societatea (colectivitatea, instituția, grupul) pedepsește abaterile de la norme într-un dublu scop: *a)* pentru a determina pe cel care este în pericol să fie atras de eventualele tentații de abatere, care ar putea apărea în sînul respectivei colectivități, să reziste acestora, întărind totodată autoritatea normei; *b)* să educe la cel sancționat o atitudine pozitivă față de norma de conduită. Cauzele **a. m.** se află fie într-o deficiență a procesului de însușire a normelor morale de comportare, într-o nesatisfăcătoare maturizare morală și umană (neînțelegerea necesității respectării diferitelor norme, dezvoltarea insuficientă a conștiinței morale, a responsabilității, a autocontrolului și a voinței, atitudine egoistă etc.), fie în condițiile sociale nefavorabile. (C.Z.)

abject, care inspiră aversiune, repulsie și dezgust; josnic, ticălos, netrebnic, odios, vrednic de dispreț. (P.P.-N.)

abnegație, calitate morală pozitivă, manifestată prin devotament dus pînă la sacrificiu. **A.** se realizează prin acțiuni care presupun jertfirea intereselor proprii, uneori și a vieții, în slujba unei cauze ori pentru binele societății sau al altor oameni. Asemenea fapte se impun în situații deosebite (de ex. calamități naturale, războaie, revoluții, împrejurări care pun în pericol viața oamenilor etc.), cînd apărarea sau înfăptuirea intereselor generale ale altor oameni nu poate avea loc decît prin sacrificarea celor personale. Omul este mînat spre astfel de fapte de un anumit ideal, care, în situații excepționale, nu poate fi apărat și realizat decît prin sacrificii. Nu orice ideal însă merită sacrificiu. De aceea, alegerea și formularea idealului are o deosebită însemnătate. Spiritul de **a.** se deosebește de *bravadă,* în care, interesele proprii sînt periclitate fără ca acest lucru să fie necesar, riscul fiind căutat cu orice preț, numai „de ochii lumii", și se opune, de asemenea, *atitudinii de nepăsare* față de soarta celorlalți oameni. **A.** este un element al generozității umaniste și caracterizează, în special, tineretul. V. *bravadă.* (Fl.G.)

abrutizare, proces de descompunere morală, în care individul își pierde însușirile specific umane, devine insensibil la suferințele și frămîntările semenilor săi, asemănîndu-se cu un animal și manifestîndu-se ca o brută în raporturile cu celelalte ființe. (Fl. G.)

abstinență, reținere voluntară și sistematică de la satisfacerea unor necesități fiziologice, a unor plăceri sau a unor deprinderi, mai ales de ordin alimentar (de ex. **a.** alimentară, **a.** tabagică, **a.** alcoolică, **a.** sexuală). **A.** este, în general, rezultatul unei discipline interioare, semn al dominării de sine, al respectării unor prescripțiuni de ordin igienic-medical sau al unor precepte morale ori religioase, comportînd înlăturarea unor urmări cîteodată vătămătoare pentru individ și societate; alteori, însă, ca în prescrierile anumitor secte, **a.** poate fi direct păgubitoare comunității. Practicată adesea ca o reacțiune împotriva excesele de orice fel, **a.** nu trebuie să devină, la rîndu-i, o manifestare cu caracter absolut și permanent. V. *castitate*, *temperanță*. (I. B.)

absurd, denumire generică pentru orice acțiune, idee sau trăire care contravine sensului curent, logicii, firescului. **A.** nu trebuie confundat cu *nonsensul*. În timp ce nonsensul nu are decît o valoare formală, **a.** posedă un sens și anume acela de a se opune logicii, firescului. Nonsensul însoțește **a.** în ceea ce are acesta fals, dar nu-i un atribut al său. De asemenea, nonsensul este **a.**, lipsit de înțeles și de rost, fără o existență reală, spre deosebire de **a.**, care se afirmă, are realitate. Așadar, **a.** nu presupune lipsa de sens, ci doar o rută falsă. În etică, termenul de **a.** și-a făcut intrarea, mai ales, prin intermediul filozofiei existențialiste. El vizează dezintegrarea eului, în condițiile unei lumi ale cărei rosturi sînt străine și vrăjmașe dezvoltării multilaterale a personalității omului. V. *existențialism în etică*, *nonsens*. (S.S.)

abuz 1. Întrebuințare a ceva în mod exagerat, excesiv, fără măsură, dăunător pînă la urmă pentru persoana în cauză (**a.** de alcool, **a.** de tutun). Sin. *exces*. **2.** Faptă care constă în profitarea de o situație, de o împrejurare favorabilă, pentru a comite nedreptăți, incorectitudini. *A. de încredere*, acțiune prin care cineva profită în scopuri personale, într-un mod incorect, de încrederea pe care altcineva i-a acordat-o. Cel care comite o asemenea infracțiune profită de faptul că încrederea înlocuiește parțial sau total controlul, scade mijloacele de prevenire și de apărare împotriva acțiunilor ilegale și dăunătoare. *A. de funcție* (sau *de putere*), folosire ilegală, de cele mai multe ori în interes personal, a puterilor pe care le conferă funcția. Într-o organizare socială democratică se acordă o deosebită atenție nu numai faptului ca fiecare să-și îndeplinească funcția sa, sarcinile care îi revin, dar și prevenirii folosirii abuzive a posibilităților date de funcție, printr-un sistem colectiv de control. Morala socialistă condamnă astfel de fenomene, contrare principiilor sale și generatoare de nedreptate socială. Munca

colectivă este un puternic instrument de excludere a posibilităţilor de folosire abuzivă a funcţiei. V. *exces*. (C.Z.)

act gratuit, faptă lipsită de orice sens util din punct de vedere social sau personal, înfăptuită fără un scop dinainte precizat. În unele concepţii etice moderne, fiind o expresie a unei împotriviri anarhice faţă de principiile tradiţionale şi faţă de conformism, **a. g.** este propovăduit ca protest împotriva codului moral în vigoare. **A. g.** a degenerat în doctrina fascistă a „trăirii periculoase", a unei vieţi şi a unor acţiuni aventuriste, puse în slujba asupririi, distrugerii şi morţii. Fără a fi neapărat rezultatul unei concepţii etice, **a. g.** poate reprezenta, uneori, o manifestare de comportament cu caracter anarhist şi chiar huliganic. (F.M.)

activitate morală, una dintre laturile fundamentale ale *moralei*, ca fenomen social complex; activitate socială a omului, izvorîtă din anumite motive şi orientată spre anumite scopuri morale propuse conştient. Noţiunea de **a.m.** reprezintă, în etică, o abstracţie cu ajutorul căreia, din varietatea practicii sociale, se desprinde latura ei morală, adică acele acţiuni care, fiind produse din impulsuri morale, sînt supuse nemijlocit aprecierii morale. Autenticitatea calităţilor morale şi de caracter ale omului se pot demonstra numai prin fapte; Marx a arătat că trebuie să apreciem omul nu după opinia acestuia despre sine, ci după faptele sale. V. *morală*. (Ov.T.)

acţiune, realizarea unui anumit scop, atingerea unui ţel, rezolvarea unei situaţii concrete. Spre deosebire de *comportare*, **a.** are un sens mai concret şi mai determinat. Este procesul prin care proiectele, intenţiile, scopurile subiective sînt transformate în fapte, obiectivate, realizate, înfăptuite. Termenul de **a.** este folosit pentru a desemna, într-un mod mai general, fie comportarea umană (în sociologie, *teoria acţiunii*), fie, într-o accepţiune mai concretă, activitatea unui om, a unui grup, a unei clase, instituţii, colectivităţi. Termenul este folosit cu precădere în sfera vieţii social-politice (de ex. **a.** politică, juridică, revoluţionară, militară etc.). Luîndu-se în consideraţie conţinutul şi valoarea sa morală, o **a.** poate fi bună (*morală*) sau rea (*imorală*). (C.Z.)

acuzaţie, acţiune prin care imputăm cuiva o vină. **A.** poate fi *juridică*, cînd soluţionarea are loc prin instanţele justiţiei, sau *morală*, cînd cel acuzat, dacă este vinovat, capătă oprobriul opiniei publice. **A.** poate fi *justă* sau *falsă*. **A.** false sînt *calomnii*. (Fl.G.)

ademenire 1. Atragere, ispitire, momire, tentare etc. a cuiva, printr-un mijloc oarecare (de ex. vorbe, promisiuni, bani), pe un anume drum, de obicei primejdios, pentru a-l convinge să împărtăşească anumite idei sau pentru a obţine

unele foloase concrete. **2.** Încîntare, fermecare a unei persoane de sex opus cu scopul de a o seduce sau de a o înșela. (Al. B.—M.D.)

adevăr moral, concordanța dintre judecățile morale și criteriul social obiectiv al moralității. De pe pozițiile idealismului subiectiv, gînditorii neopozitiviști consideră că nu există criterii pe baza cărora s-ar putea afirma că o judecată morală este adevărată sau falsă; judecățile morale ar fi „neverificabile" și „neanalizabile". Nimic însă nu îndreptățește un asemenea arbitrariu. De pildă, afirmînd: x a făcut rău jefuindu-și părinții, e greu de închipuit posibilitatea unui enunț contrar. Dar, chiar dacă un asemenea enunț formal ar fi posibil, el va fi declarat în unanimitate drept fals. Se ridică întrebarea: în baza căror motive o majoritate declară o judecată morală falsă sau adevărată? Trebuie să presupunem că există anumite criterii extraindividuale față de care se raportează fiecare. Aceste criterii nu pot fi altele decît normele, preceptele, regulile morale ale societății sau clasei date. În această ordine de idei, va fi adevărată sau falsă, oricare judecată morală care se conformează sau nu normelor și preceptelor aflate în vigoare. S-ar putea deci conchide, într-o primă instanță, că **a. m.** derivă din concordanța judecății morale cu imperativele moralității timpului. Spunem într-o primă instanță, deoarece, trecînd la analiza nemijlocită a faptelor, observăm cum, în cadrul uneia și aceleiași societăți, se pot emite simultan cel puțin două judecăți morale opuse, ambele pretinzînd a fi adevărate. Cercetînd lucrurile mai îndeaproape sîntem obligați a recunoaște că ambele sînt, în anumite limite, justificate, deoarece corespund unor normativități diferite. Astfel, unul și același act generează judecăți morale deosebite și opuse, dar perfect legale din punctul de vedere al moralității la care se raportează. De pildă, una este aprecierea morală pe care o dă burghezia activității revoluționare a comuniștilor din țările capitaliste și cu totul alta este cea a proletariatului. Dacă ne-am situa pe pozițiile unui *relativism* exagerat, nu ne-ar rămîne decît să recunoaștem că, atît judecata morală a burgheziei, cît și cea a proletariatului sînt la fel de adevărate. Dar din moment ce admitem existența simultană a două judecăți morale adevărate, cu privire la unul și același act, se impune și ipoteza posibilității unei a treia (sau a patra) judecăți morale care, respectînd statutul veracității (conformarea la un sistem normativ), să etaleze aceleași pretenții. Privit din punct de vedere formal, faptul în sine este perfect legal. La fel de legală pare a fi însă, în această optică, și presupunerea că toate judecățile morale enunțate în baza aceluiași act sînt false, deoarece

Scanned with OKEN Scanner

fiecare în parte contestă suveran veracitatea celorlalte. Unde este atunci adevărul și care sînt căile depistării lui? Reluînd exemplul dat mai sus vom fi obligați a recunoaște că raportarea judecății morale la sistemul normativ al unei clase sau grupări sociale nu este un criteriu suficient de clar. El deschide larg porțile în fața unui relativism exagerat, care, practic, face imposibilă distingerea **a. m.** Se știe că în societățile împărțite în clase antagoniste, normele și preceptele diferă de la o clasă la alta. În spatele accepțiunilor diferite pe care le dă o clasă sau alta *binelui* și *răului* există un element determinant, concret istoric: necesitatea socială-obiectivă transpusă în termenii intereselor de clasă și formulată la nivelul moralității clasei prin norme și precepte. În cadrul uneia și aceleiași orînduiri, clasele sociale se raportează însă diferit față de perspectiva istoriei, față de progresul social. Clasele dominante, exploatatoare, de regulă, sînt ostile progresului social, deoarece acesta le infirmă dreptul la existență. În momentul în care o clasă socială devine istorește perimată, adevărul ei moral e declarat fals, deoarece contravine necesității obiective, progresului social care-și imprimă, prin intermediul altei clase, aflată în ascensiune, propriul său adevăr. Analizată din acest punct de vedere, judecata morală a proletariatului (asupra activității revoluționare a comuniștilor) se vădește a fi adevărată, în timp ce judecata morală a burgheziei se dezvăluie falsă, deoarece contravine criteriului obiectiv al **a. m.**, cerințelor progresului social. Luînd drept criteriu obiectiv cerințele progresului social, ni se oferă, pe de o parte, posibilitatea de a discerne riguros judecățile morale adevărate de cele false, iar pe de altă parte, de a stabili caracterul relativ, concret istoric al **a. m.** În diverse epoci sau perioade istorice, cerințele progresului social au fost diferite și, prin urmare, **a. m.** au variat de la o epocă la alta. Acest fapt nu exclude însă posibilitatea existenței unor **a.m.** care și-au păstrat autenticitatea de-a lungul a două sau a mai multor formațiuni social-economice. De exemplu **a.m.** legat de preceptul „să fii cinstit!“ transpare în codurile morale ale tuturor timpurilor. Este însă cu totul altceva conținutul pe care îl exprimă **a.m.** dat în cadrul fiecărei clase sau epoci istorice. Astfel, una este „cinstea feudală“, alta este „cinstea burgheză“ și cu totul alta este „cinstea“ în accepțiunea proletariatului revoluționar. Urmărind însă cursul istoric al acestor variații, observăm că între ele nu există un hiatus, ci o profundă legătură dialectică (de negare, preluare și dezvoltare în contexte treptat superioare), care atestă apropierea progresivă a adevărului relativ de cel absolut. Această apropiere afirmă existența progresului moral, a perfecționării și înnobilării treptate a

Scanned with OKEN Scanner

etosului uman. În condițiile socialismului, problematica **a. m.** implică anumite note specifice. Fiind o societate lipsită de clase antagonice, fondată pe relații de colaborare și întrajutorare, la nivelul moralei socialiste, judecățile morale tind să se întrunească într-un consens unic care exclude, în principiu, posibilitatea dilemelor asupra veracității sau falsității enunțurilor morale. Deși în socialism orientarea morală este mult mai sigură, criteriile de apreciere mult mai certe, la nivelul conștiinței morale individuale, judecățile morale false își fac deseori resimțită prezența. Motivele care fac posibile aprecierile greșite, judecățile morale false, incompatibile cu etosul socialist, sînt multiple. Desigur, în primul rînd, reminiscențele vechilor mentalități. Totodată, trebuie să se aibă în vedere și dinamismul, rapiditatea dezvoltării societății noastre, care fac ca conștiința morală să rămînă uneori în urma progresului social. Această rămînere în urmă constituie unul dintre motivele principale și permanente care favorizează emiterea judecăților morale false. Există, desigur, și alte motive care facilitează apariția aprecierilor, judecăților morale greșite, dar acestea sînt de mai mică importanță. În ansamblu, însă, socialismul, prin natura sa profund umanistă, este singura societate care deschide perspective reale, practic nelimitate, în calea perfecționării și desăvîrșirii morale a omului, micșorînd astfel considerabil sfera erorii în favoarea adevărului moral. (S.S.)

admonestare 1. Mustrare oficială, verbală sau scrisă, adresată cuiva personal (de obicei unui subaltern) sau într-o adunare generală a unei organizații politice, obștești, culturale, sportive etc. pentru neîndeplinirea îndatoririlor, neglijență în serviciu, indisciplină, abatere de la morală, încălcare a normelor de comportare civilizată etc. **2.** Dojenire transmisă de rude sau de prieteni pentru o greșeală ușoară. (Al.B.—M.D.)

adolescență, etapă a dezvoltării omului între copilărie și vîrsta adultă, situată aproximativ între 13 și 20 de ani, avînd o fază de preadolescență (12—14 ani), un moment culminant (în jurul vîrstei de 16 ani) și fază finală, numită uneori postadolescență, (18—20 de ani). Caracteristice pentru **a.** sînt transformările complexe ale individualității în proces de accelerată și multilaterală maturizare. Biologic, în **a.** se desăvîrșește creșterea fizică, intervine treptata maturizare sexuală (pubertatea) și maturizarea tuturor funcțiilor fiziologice. Sub raport psihic, **a.** marchează constituirea gîndirii abstracte, teoretice, a unor sentimente și atitudini stabile, cristalizarea aptitudinilor, stabilirea trăsăturilor morale și voliționale ale caracterului. Acum se dezvoltă puternic imaginația, fiind mai fecundă decît oricînd. Dezvoltarea psihică a adolescentului este con-

Scanned with OKEN Scanner

diționată de necesitatea integrării lui în societate, ceea ce presupune scrutarea sensului propriei vieți, definirea unui scop sau unui ideal, asumarea unei răspunderi față de sine și față de alții, alegerea profesiunii. În ansamblu, în **a.** începe să se închege și să se afirme personalitatea, **a.** apreciindu-se, uneori, ca o a doua naștere a omului, definirea lui ca om și cetățean. Transformările din **a.** nu sînt lipsite de dificultăți, de conflicte și de frămîntări. Integrarea adolescentului în societate nu este ușoară și, dată fiind amploarea transformărilor, unele contradicții apar inevitabil și sînt firești. În **a.** pot apărea însă și grave perturbări de comportare, cînd societatea este orînduită nedrept și nu deschide perspective tineretului, nu-i călăuzește elanurile într-o direcție creatoare și unanim apreciată. Relatările, frecvent semnalate de presa din lumea capitalistă, vorbesc despre crizele de personalitate la tineri, de blazarea precoce, de snobism, extravaganță, de negativismul față de valorile reale, de agresivitate. În țara noastră socialistă, adolescenții și tinerii beneficiază de condiții favorabile dezvoltării lor ca personalități creatoare. Aceasta pentru că socialismul nu pune în fața tînărului fatale bariere sociale și economice, ci, dimpotrivă, îl solicită, sub toate raporturile și îi oferă condițiile materiale, școlare și culturale, pentru a se afirma ca o personalitate multilaterală. Fenomenele din **a.** au o mare însemnătate morală, deoarece, în această etapă, se produce așezarea caracterului, ceea ce va avea importante consecințe pe tot parcursul vieții individuale. În educarea adolescenților intervin importante modificări de stil, comparativ cu educarea copilului. Avînd înțelegere față de necesitatea de autonomie a adolescenților, acordîndu-le încredere și respect, trebuie să se apeleze mai mult la metodele indirecte, demonstrative, decît la cele directe, indicative. În același timp însă, atitudinea față de adolescenți, mai ales în chestiuni de însemnătate capitală, va trebui să fie fermă. Esențialul este ca adolescentul să fie îndemnat la eforturi care să-i permită călirea voinței. Tendința specifică **a.** spre originalitate se cere a fi orientată către valori autentice, iar nu spre manifestări externe, facile, frapante. Dacă **a.** este vîrsta afirmării proprii, apoi aceasta nu se poate realiza fără efortul de autoeducare conform celor mai înalte și mai statornice valori. (P.P.-N.)

adorație, dragoste în cel mai înalt grad, devotament nemărginit, însoțit de adîncă admirație și prețuire, cult pentru cineva sau ceva, venerație. **A.** poate avea o semnificație etică pozitivă, cînd ea este generată de o înaltă valoare umană, artistică etc., capabilă să determine o atitudine emoțională profund admirativă (de ex. dragostea de mamă, dragostea copiilor

Scanned with OKEN Scanner

față de părinți etc.). **A.** duce la consecințe negative în cazurile în care ea împiedică dezvăluirea și corijarea unor lipsuri în comportare, încurajează lipsa de discernămînt sau manifestările asociale, contrare eticii cetățenești, generează (la copii, de ex.) sentimentul superiorității, automulțumirii, perfecțiunii, lipsa de modestie, îngîmfarea etc. Sînt dăunătoare manifestările de **a.** față de moda extravagantă, față de inovații stridente în ținută, muzică, dans ș.a., care ignorează cerințele educative și bunul gust. În sens religios, **a.** înseamnă dăruire totală credinței oarbe, renunțarea la rațiune, la orice adevăr științific, opus dogmelor religioase. V. *fetișism în morală, idolatrie.* (A.T.)

adulare, comportare morală negativă, de lingușire josnică, servilă a unei persoane. Generată de egoism și practicată din interese meschine, **a.** este o formă a fățărniciei și un mijloc al arivismului. V. *arivism, carierism, flatare, lingușire, măgulire, parvenitism, servilism.* (Fl. G.)

adult, persoană care, depășind vîrsta adolescenței (20 de ani), a ajuns la deplină dezvoltare, și-a închegat personalitatea, are responsabilitate morală și este capabilă de acțiuni independente. (P.P.-N.)

adulter, încălcare a normelor morale ale fidelității conjugale de către unul dintre soți. De la constituirea familiei monogame, **a.** a început să fie dezaprobat; treptat a fost introdus în legislație ca o cauză de divorț. Și înainte de apariția societății socialiste, morala a condamnat **a.** bărbatului și al femeii, dar l-a favorizat pe cel comis de bărbat. Dezaprobarea morală și sancțiunea juridică a **a.,** în societatea socialistă, au în vedere faptul că acesta duce la descompunerea familiei, la slăbirea bazelor ei morale și înlesnește o serie de alte manifestări negative ca: necinstea, iresponsabilitatea față de creșterea și educarea copiilor, slăbirea activității sociale și profesionale. (Gh.B.)

adunare obștească, întrunire reprezentativă pentru o largă categorie de oameni în vederea dezbaterii și, eventual, a luării unor hotărîri de interes general. **A.o.** au un preponderent caracter politic; ele exercită însă o puternică înrîurire morală prin modul în care se discută problemele, prin valorile etice și politice care sînt puse în circulație, prin consecințele care decurg din ele. **A.o.** ale oamenilor muncii sînt caracterizate prin implicații morale determinate de spirit de dreptate, idealuri nobile, inițiativă și spirit critic, colectivism, disciplină și alte trăsături. În orînduirea noastră, ele au rolul de a analiza măsurile necesare pentru sporirea producției, elaborarea și realizarea planurilor economice și sociale, buna gospodărire a orașelor și satelor, măsuri menite să ducă la înflorirea economică și culturală a țării. Prin acestea, ele dezvoltă conștiința cetă-

Scanned with OKEN Scanner

țenească, patriotismul, atitudinea creatoare. **A.o.** au și rolul de a judeca abaterile de la normele moralității și de a contribui la lichidarea lor, la educarea oamenilor. Forța educativă a opiniei publice are un efect important asupra conștiinței sociale făcîndu-l pe om receptiv la însușirea unor norme etice superioare. V. *comisie de judecată, opinie publică.* (Gh.B.)

adventism, doctrină religioasă împărtășită de secta neoprotestantă adventistă și de alte secte creștine contemporane, la baza căreia stă credința în apropiata venire a lui Hristos pentru „judecata de apoi", care ar marca „sfîrșitul lumii". Doctrina **a.** a fost elaborată inițial de W. Miller (S.U.A.), în prima jumătate a secolului trecut. În România, **a.** a fost introdus de către preotul M. Czehovski din Pitești, în 1870. Adepții **a.** propagă izolarea de viața obștească, neparticiparea la activitatea culturală, respectarea zilei de sîmbătă ca sărbătoare săptămînală etc. Adventiștii reformiști nu recunosc îndatoririle cetățenești elementare (participarea la viața politică, îndeplinirea serviciului militar ș.a.), cultivă pesimismul, neîncrederea în viață etc. **A.** exercită o înrîurire morală negativă, mai ales asupra tinerilor din sectă, rupîndu-i și izolîndu-i de preocupările colectivului, frînîndu-le aspirațiile de cultivare a talentului, înclinațiile spre artă, știință și cultură, îngustîndu-le orizontul de viață și de cunoaștere. (A.T.)

afinitate, caracteristică a relației de apropiere, de corespondență între oameni, bazată pe comunitatea de gusturi, înclinații, interese, idei etc., și formată în urma unei cunoașteri reciproce în timp. V. *apropiere sufletească.* (Gh.N.)

aforism, maximă, sentință, judecată cu caracter moral, care exprimă reflecții, gînduri, idei, păreri despre viață, normele morale, relațiile dintre oameni etc. **A.** se caracterizează prin conciziune, expresivitate și înțelepciune. Încă din antichitate au fost emise **a.** devenite celebre, care circulă și în zilele noastre (de ex. „Minte sănătoasă într-un corp sănătos", Juvenal; „Munca necurmată învinge totul", Virgiliu; „Invidiosul se pedepsește singur", Democrit). În literatura noastră populară, se întîlnesc, sub formă de proverbe și zicători, nenumărate **a.** care exprimă înțelegerea profundă a unor norme etice general-umane (de ex. „Spune-mi cu cine te însoțești ca să-ți spun cine ești"; „Lupu-și schimbă părul, dar năravul ba"; „Prietenul, la nevoie se cunoaște" etc.). (Gh.B.)

ajutor, acțiune de sprijinire a unui efort, a unei idei, a unei atitudini. **A.** are întotdeauna o semnificație etică, deși, înțeles greșit, poate să contravină normelor morale. Prin **a.** pe care îl acordă, omul se comportă moral, dacă urmărește ca cel ajutat să muncească mai bine, să fie cruțat de anumite necazuri sau

Scanned with OKEN Scanner

suferințe. Poziția morală a celui care dă **a.** este superioară, dacă, prin aceasta, nu urmărește să-l subordoneze pe cel care primește (sau este nevoit să primească) sprijinul. Un înțeles eronat și contrar moralei îl are sprijinirea sau justificarea greșelilor, încurajarea unor acțiuni dăunătoare. A ajuta la făptuirea răului înseamnă a nu avea o comportare morală. Interesele și țelurile sociale comune ale oamenilor societății socialiste contribuie la lărgirea ariei întrajutorării și dau acestei norme de comportare un bogat conținut moral în opera de realizare a progresului și fericirii generale. Individualismul pune frîne relațiilor de întrajutorare, iar formele oficiale de binefacere din vechea societate nu reușesc să soluționeze problemele majore, atîta timp cît oamenii nu sînt posesori ai mijloacelor care să le permită o activitate creatoare spre folosul lor, al societății lor. În viața socială și cea familială, **a.** este efectiv dacă îl face pe om să dobîndească puterea de a-și realiza îndatoririle și nu de a le lăsa să apese pe umerii altora. (Gh.B.)

alcoolism, stare patologică determinată de consumul abuziv și prelungit de băuturi alcoolice; etilism. Fenomenele patologice pe care le provoacă **a.** reprezintă izvorul unor abateri grave de la normele moralei. Astfel, confuzia mintală, pierderea stăpînirii de sine sau chiar a cunoștinței, scăderea capacității de muncă, a capacității intelectuale duc la efecte imorale corespunzătoare: lipsa de control asupra acțiunilor înfăptuite, trîndăvie, acte antisociale ca furt, brutalitate, insulte, loviri etc. **A.** se repercutează negativ și asupra activității de producție: duce la scăderea productivității muncii, provoacă accidente. În orînduirile bazate pe exploatare, mizeria maselor și ignoranța lor favorizează răspîndirea **a.** Consumul exagerat de băuturi alcoolice are consecințe grave asupra vieții individuale și a relațiilor familiale: sub raport biologic, asupra relațiilor dintre soți și asupra stării fizice și psihice a urmașilor; sub raport social și moral, prin destrămarea legăturilor familiale, a lipsei de grijă și de educație față de copii, a atentatelor la armonia și echilibrul familiei. **A.** duce la creșterea delincvenței și criminalității. Pentru tineret, **a.** înseamnă o gravă amenințare, o frînă în realizarea profesională, socială și personală, o ratare sau chiar o distrugere a întregii vieți. V. *beție*. (Gh.B.)

alegere, *posibilitate, capacitate de* ~, acțiune de preferare, de optare, de selectare, în funcție de anumite criterii, a unuia sau a mai multor obiecte dintre altele, aproximativ de același gen, preferarea unei variante din mulțimea posibilităților de comportare pe care situația concretă le oferă. Este un act mental care precede acțiunea propriu-zisă și presupune analiza situației, degajarea po-

Scanned with OKEN Scanner

sibilităţilor existente, judecarea, aprecierea acestor posibilităţi în funcţie de sistemul de norme şi de valori existent în societate, de semnificaţiile, de consecinţele lor multiple, adică, în funcţie de valoarea lor (morală, socială, economică, juridică, estetică, personală etc.) şi, în fine, optarea pentru una dintre ele. În ultimă instanţă, **a.** trebuie să se facă avîndu-se în vedere valoarea morală a variantelor posibile de comportare, care sintetizează, prin confruntare, toate celelalte valori sau semnificaţii. În viaţa de zi cu zi, nu toate comportările sînt alese în mod deliberat. Montaigne observa că „cea mai mare parte dintre acţiunile noastre se conduc după exemple, iar nu după alegere". În majoritatea cazurilor, ne însuşim modalităţi-tip de comportare în situaţii-tip, modele elaborate social-cultural şi transmise din generaţie în generaţie, de la un individ la altul (modalităţi de salut, reguli de politeţe etc.). Viaţa oferă însă şi situaţii complexe, care reclamă reflecţie, analiză, răspundere, în care nu mai este posibil apelul la stereotipuri sociale elaborate, unanim acceptate. În acest caz, intervine alegerea, care presupune două aspecte: *1)* unul obiectiv, social — *posibilitatea, libertatea de a alege* varianta de comportare considerată ca cea mai bună şi de a o putea realiza şi *2)* un aspect subiectiv — *capacitatea de a alege*, adică capacitatea individuală de reflexie asupra situaţiei concrete, de desprindere corectă a tuturor variantelor posibile de comportare, de analiză a valorii lor şi, în fine, de opţiune, în funcţie de rezultatele acestei analize. *Capacitatea de* **a.** marchează o personalitate puternic dezvoltată, un caracter cristalizat, posibilitatea unei reacţii adecvate, originale, bine gîndite. (C.Z.)

altruism, dispoziţie de a acţiona în mod dezinteresat pentru binele altuia (ori altora) sau al întregii colectivităţi, mergînd pînă la sacrificiul intereselor personale. Termenul a fost lansat de A. Comte. Norma morală a **a.** cere renunţarea la satisfacerea intereselor personale în favoarea intereselor altora, numai în măsura în care acestea au o prioritate legală şi morală (valorică) sau sînt cel puţin egale din acest punct de vedere. **A.** este semnul unei înalte moralităţi, al unei depline dezvoltări şi maturităţi a personalităţii; este o condiţie necesară integrării morale în viaţa colectivităţii, în relaţiile de bună convieţuire. Cuvîntul are o semnificaţie aparte în morala generată de societatea burgheză: capitalismul a tins să facă din interesul personal valoarea şi scopul individual suprem, izolîndu-l, pînă la opoziţie, de interesul celorlalţi. **A.** este, în aceste condiţii, o aspiraţie morală înaltă, frumoasă, dar, fiind lipsit de o bază socială reală, exclus de înseşi cerinţele obiective ale legilor economice, nu poate apărea cu adevărat decît în

Scanned with OKEN Scanner

relațiile personale. Numai socialismul a putut lichida opoziția fundamentală a intereselor indivizilor, creînd temelia reală a armonizării lor și oferind o bază obiectivă acțiunilor altruiste. Ant. *egoism*. (C.Z.)

amabilitate, trăsătură morală pozitivă care, în conținut, exprimă respectul față de om și se manifestă prin înțelegere, bunăvoință și politețe față de semeni, fie că sînt cunoscuți sau nu, inferiori, egali sau superiori, tovarăși de muncă sau nu. Un om amabil este întotdeauna atent, binevoitor, prietenos, atrăgător, plăcut celor din jur, sau, cum se obișnuiește să se spună, este „un om bine crescut". **A.** este, totodată, o cerință a comportării civilizate. Opinia publică condamnă obrăznicia, bădărănia, indiferența în comportarea față de om. **A.** trebuie practicată pentru estetica și valoarea ei morală și nu din interes. Excesul de **a.** presupune un nivel scăzut al demnității personale. În expresia „a spune amabilități", semnificația este: a spune lucruri plăcute celui ce le ascultă, măgulitoare pentru el, chiar dacă uneori sînt puțin exagerate tocmai pentru a face plăcere celui căruia îi sînt adresate. (Fl.G.)

amant, persoană care întreține relații de dragoste, intime, cu o altă persoană de sex opus, în afara căsătoriei, iubind și fiind iubită. Implică o apreciere morală negativă, fiind vorba de relații extraconjugale. (Al.B.—M.D.)

amăgire 1. Stare sufletească a unei persoane, care a constatat că, prin minciuni și vicleșug, a fost convinsă să creadă ceva într-un anume fel, cînd, în realitate, este sau va fi altfel. **A.** este produsul unei fantezii necontrolate, a lipsei de luciditate în aprecierea propriilor posibilități sau a faptelor celor din jur. **2.** Îndemn făcut cuiva de a lua dorința drept realitate, de a se conduce după aparențe sau de a apuca pe căi lăturalnice în viață. **3.** Acțiune imorală de a seduce o femeie, de a-i vorbi și de a-i promite multe, fără temei, de a te purta frumos numai pentru atingerea unui scop necinstit. **4.** Încălcare a credinței conjugale de către soț sau de către soție. V. *seducție*. (Al.B.—M.D.)

amărăciune, stare emoțională caracterizată prin suferință morală neviolentă, dar profundă, pătrunzătoare, mereu agravată din cauza lipsei de perspectivă. O persoană cuprinsă de **a.** poate fi ajutată prin orientarea ei către o altă direcție, generatoare de speranțe și de satisfacții. (P.P.-N.)

ambiție, sentiment sau dorință puternică de a realiza ceva, de a dobîndi un anumit lucru sau de a reuși în profesie, în viața socială sau personală. **A.** are și o accepțiune negativă, însemnînd dorința de a parveni, de a dobîndi avantaje sociale, glorie sau prestigiu în scopuri lipsite de un conținut moral și determinate de egoism și vanitate. Cînd **a.** se manifestă ca o dorință

Scanned with OKEN Scanner

de a ajunge la adevăr, de a sluji binele, de a fi de folos oamenilor, de a demasca falsurile sau ipocrizia și este însoțită de acțiuni corespunzătoare, ea are un profund conținut etic, o mare valoare morală. Este un element care stimulează voința, capacitatea și aptitudinile. Cînd **a.** călăuzește dorința de a face rău, de a trece peste orice pentru parvenire, pentru satisfacerea propriului orgoliu, în dauna celorlalți oameni, ea reprezintă o manifestare a imoralității, care înveninează relațiile dintre oameni, atrăgînd după sine, totodată, dezaprobarea morală a atitudinii ambițiosului. În anii tinereții, **a.**, înțeleasă ca dorință spre a realiza ceva pozitiv, spre a deveni un bun specialist, un om care să se bucure de stimă, reprezintă un stimul al activității, o sfidare a mediocrității, a leneviei și comodității și un îndemn la autodepășire. **A.** mărunte, meschine, încăpățînarea în lucrurile fără importanță, egoismul și vanitatea îl pierd pe om și îl duc la cele mai grave abateri de la normele moralității, împiedicîndu-l de la adevărata sa realizare. (Gh.B.)

amenințare, acțiune de intimidare a cuiva, prin fapte sau prin vorbe violente, anunțarea intenției de a-i provoca un rău. Vizînd un efect psihologic, și anume demoralizarea, **a.** este un act reprobabil, de introducere în relațiile dintre oameni a cultului forței, a arbitrariului, de impunere brutală a voinței unora asupra altora. „Amenințarea este mai grea pentru un suflet ce se clatină ușor decît chiar lovitura“ (I. L. Caragiale). V. *șantaj*. (Al.B.—M.D.)

amiciție, afecțiune reciprocă, bazată pe comuniune de idei, preocupări, năzuințe etc. între doi sau mai mulți oameni, în cadrul unui grup sau între mai multe grupuri de oameni. În etică, **a.** se referă, în primul rînd, la prietenie, ea definește însă și atitudinea față de anumite fenomene sociale sau valori morale. În opoziție cu adversitatea sau rivalitatea, **a.** reprezintă atitudinea de devotament a unui om: amic al adevărului, al binelui, amic al poporului, al dreptății. În istorie se cunosc asociații de amici care au propagat prietenia, devotamentul față de o ramură a științei, o idee, o revoluție. **A.** este contrară spiritului de gașcă sau de bandă, care unește temporar indivizi antisociali sau huligani ce nu se supun normelor morale ale unui colectiv sănătos. Poporul ironizează pe falșii amici, precum și duplicitatea unor relații așa-zis prietenești, în spatele cărora se ascund bîrfa, calomnia, neîncrederea și alte vicii. V. *camaraderie, coleg, prietenie, tovărășie.* (Gh.B.)

amor propriu, dragoste și înaltă apreciere față de propria persoană. Rousseau distinge: *amorul de sine*, ca sentiment firesc și rațional de conservare, și *amorul propriu*, dezvoltat întrucîtva artificial și exprimat prin aceea că omul face mai mult caz de

Scanned with OKEN Scanner

sine decît de alţii. **A.p.** este o sursă a onoarei; cînd este exagerat, generează o susceptibilitate bolnăvicioasă la primirea aprecierilor din partea altora, ducînd la egocentrism şi la vanitate. Acest exaltat **a.p.** constă în „a nu se iubi decît pe sine, a nu se avea în vedere decît pe sine“ (Pascal). Cînd **a.p.** este excesiv, tiranic, se ajunge la o conduită lipsită de tact, la atitudini supărătoare şi jignitoare faţă de alţii. „Adevăratul amor propriu, ca şi adevăratul amor, este pudic“ (J. Rostand). (P.P.-N.)

amoralism, concepţie despre viaţă care neagă necesitatea şi utilitatea moralei, renunţînd la normele şi la valorile morale. **A.** se caracterizează printr-o atitudine negativă faţă de orice principiu moral. Ca şi *imoralitatea*, **a.** apare în fazele de descompunere a moravurilor (desfăşurate pe fondul unei decăderi sociale generale) sau de criză a unei anumite modalităţi de organizare dintr-o sferă a vieţii sociale (de ex. perioada de decădere a Greciei antice, perioadele de criză ale societăţii capitaliste). (C.Z.)

amoralitate, caracteristică a unei sfere de viaţă sau a întregii vieţi sociale, a unui individ sau a unui grup, a unei colectivităţi, de a fi în afara moralei, atît în ceea ce priveşte conştiinţa valorilor şi normelor morale, cît şi în comportarea propriu-zisă. Atitudinea tolerantă sau indiferentă faţă de încălcarea normelor morale de către cei din jur este şi ea un indiciu al **a.** V. *decădere (decadenţă) morală*, *imoralitate*. (C.Z.)

amuletă, obiect căruia superstiţioşii îi atribuie însuşiri supranaturale (poartă noroc, aduce reuşită în viaţă, apără de boli, de moarte etc.). Originea acestei credinţe superstiţioase se află în *fetişism* şi în *magie*, trăsături caracteristice religiilor primitive, şi persistă, la unele popoare, şi astăzi. În creştinism, sînt folosite drept **a.**, cruciuliţe, iconiţele-medalioane ş.a. Folosirea **a.** de către unii tineri dovedeşte un nivel scăzut de cultură, insuficientă tărie morală şi încredere în ştiinţă, în capacitatea omului de a acţiona conştient în vederea realizării idealului său de viaţă şi de fericire. (A.T.)

anacronism 1. Inexactitate în datarea unui eveniment istoric, datorită ignoranţei, nebăgării de seamă, lipsei de spirit riguros sau fanteziei; atribuirea unui obicei, unei mentalităţi, a unui fapt etc. aparţinînd unei epoci, altei epoci. **2.** Nepotrivire între felul de a fi, de a gîndi şi de a se purta al unui om, şi spiritul general al epocii prezente (de ex. rezistenţa la noutate, credinţa în superstiţii). **3.** Tendinţă de a păstra sau de a apăra o instituţie, un obicei sau o mentalitate, care nu mai corespund nevoilor timpului. (I.B.)

anarhism (sau **anarho-individualism**) **1.** (Pe plan politic) Curent mic-burghez a cărui esenţă rezidă în *individualism* şi

Scanned with OKEN Scanner

subiectivism. Născut pe la mijlocul sec. al XIX-lea, **a.** consideră, în mod greșit, că izvorul exploatării este statul, trăgînd de aici concluzia falsă a necesității negării oricărei puteri de stat (inclusiv a dictaturii proletariatului), a oricărei autorități. Marx și Engels au demonstrat inconsistența științifică și caracterul dușmănos, antiproletar al **a. 2.** (Pe plan etic) Formă extremă a *individualismului* și *egoismului* mic-burghez, care exaltă „personalitatea liberă", opunînd-o societății și socotind-o independentă de aceasta. Considerînd individul creator exclusiv al principiilor și normelor morale, **a.** respinge orice autoritate, orice constrîngere socială, postulînd, ca lege morală supremă, afirmarea unei iluzorii libertăți neîngrădite a individului. Esența **a.** este profund antisocială, iar manifestările de individualism anarhic sînt cu totul contrare principiilor moralei socialiste, cu deosebire *colectivismului*. V. *egoism*, *individualism*. (Ov.T.)

angajament, asumare a unei obligații sau a unei îndatoriri din inițiativă proprie, integrare într-o acțiune cu obligativitatea îndeplinirii sarcinilor ce decurg de aici. Ca atitudine morală, **a.** exprimă inițiativa și curajul răspunderii, mîndria de a afirma deschis și „angajat" adeziunea la îndeplinirea unei îndatoriri, a unei cerințe sociale, de muncă, de comportare în viața personală etc. Prin **a.**, omul face o promisiune, un legămînt. Valoarea morală a unui **a.** depinde de scopul angajării și de căile prin care acesta este urmărit și atins. Respectarea **a.**, a cuvîntului dat, caracterizează pe oamenii cu înaltă ținută morală, exprimă tăria lor de caracter. Ignorarea și încălcarea lui aduce mari prejudicii sociale și individuale. Deși respectarea **a.** nu trebuie să devină o chestiune dogmatică, dusă la absurd, o frînă a progresului sau a dezvoltării omului, nu se pot tolera relativismul și ușurința în luarea sau schimbarea lor. **A.** luate pe baza unei temeinice cunoașteri a realității oferă posibilitatea îndeplinirii lor, întăresc simțul răspunderii și îl ajută pe om să-și realizeze planurile, să se respecte pe sine și colectivul din care face parte. V. *cuvînt de onoare*, *disciplină*, *îndatorire*. (Gh.B.)

angajare, (în sens moral) adeziune conștientă la o cauză, la lupta unei colectivități (națiune, clasă, partid) în slujba căreia sînt puse toate capacitățile personale. Spre deosebire de sensul uzual (participarea la o activitate pentru o remunerare sau pentru satisfacerea unor interese înguste), **a.** presupune dezinteresare și impune consecvență, fidelitate și devotament. (F.M.)

angoasă, neliniște, spaimă, teamă; (în accepțiunea curentă) stare psihologică, în unele cazuri patologică, în fața unor eve-

Scanned with OKEN Scanner

nimente întîmplate sau așteptate, care provoacă individului o teamă profundă, o permanentă neliniște și spaimă; (în accepțiunea filozofică) noțiune fundamentală a filozofiei *existențialiste*, socotită drept trăsătură spirituală caracteristică a condiției umane. Recunoscînd că, în anumite împrejurări sociale sau individuale, pot apărea, și apar efectiv, în conștiința unor oameni, stări de **a.**, etica marxistă consideră că acestea nu sînt nici pe departe definitorii pentru om. Încrederea în imensele capacități creatoare ale omului, concepția optimistă asupra vieții, bazată pe o gîndire umanistă și pe o etică a acțiunii, constituie premisele spirituale menite să contribuie la înlăturarea **a.** (F.M.)

animozitate, stare de spirit proprie unui om sau unui grup, determinată de un anumit factor exterior (de ex. opinie incorectă, act abuziv, măsură nejudicioasă, încălcare flagrantă a normelor) și manifestată prin atitudine de înverșunare. În unele cazuri și neputința cuiva de a înțelege just o împrejurare care, la un moment dat, contravine intereselor personale sau ale altuia, poate duce la această stare de tensiune, de opoziție ostilă, soldată, de regulă, cu sancționare morală din partea oamenilor. (Gh.N.)

anomie, decădere a autorității valorilor moralei dominante într-o societate dată. De obicei, **a.** se produce în condițiile unei puternice crize sociale. Asemenea stări se întîlnesc în perioadele premergătoare trecerii de la o orînduire la alta. Astfel, trecerea de la sclavagism la feudalism s-a petrecut în condițiile unei acute stări anomice. Ea a fost consemnată și deplînsă în pagini de o neîntrecută frumusețe în lucrările istoricilor, filozofilor și literaților din epoca cezarilor: „Fiecare poate vedea — scria îndurerat Titus Livius — cum a decăzut și s-a destrămat, în scurgerea vremii, buna orînduială și întocmire în stat, cum, mai întîi, moravurile au fost acelea care s-au zdruncinat încet, încet, pînă ce au căzut cu totul în colbul și tina păcatelor". La același proces, deși în alte cadre și forme istorice, asistăm către sfîrșitul evului mediu, respectiv în perioada destrămării feudalismului. În ceea ce privește capitalismul, acesta generează, în epoca decăderii sale, o stare anomică ale cărei proporții și urmări sînt fără precedent. Simptomele **a.**, ale decăderii autorității valorilor moralității burgheze, au fost resimțite, încă de la mijlocul veacului trecut, de către fondatorul pozitivismului, A. Comte. Acesta a vorbit pe larg despre „anarhia morală" a timpului, ca bază a ceea ce el numea „maladie occidentală". Peste cîteva decenii, Fr. Nietzsche va lansa celebra lozincă-program, semnificativă din punctul nostru de vedere, asupra necesității „răsturnării

Scanned with OKEN Scanner

tuturor valorilor". Cel care a încercat însă, printr-o amplă analiză sociologică, să descopere cauzele, dimensiunile și consecințele **a.** a fost E. Durkheim, fondatorul școlii sociologice franceze. Studiind statistica criminalității din principalele țări occidentale, el observă că în ultimele decenii ale secolului trecut numărul crimelor, sinuciderilor și al delictelor de toate genurile a cunoscut o creștere bruscă pe care o notează ca simptomatică și anormală. Ea atestă, după opinia sa, faptul decăderii autorității valorilor morale. Privită din acest punct de vedere, societatea occidentală se află, conform părerii lui Durkheim, într-o acută **a.** Concluzia sociologului francez este parțial justă. El greșește însă profund atunci cînd încearcă să explice criza organismului social, în speță a capitalismului, prin intermediul stării anomice. Ultima, după cum se știe, este doar efectul, reflexul, pe planul moralității, al unui mod de producție perimat și nicidecum cauza crizei societății burgheze contemporane. Aceeași confuzie o întîlnim și azi în lucrările unor gînditori americani de prestigiu ca G. C. Homans, H. Becker, R. K. Merton, care explică fenomenul „dezorganizării", al crizei sociale din S.U.A., prin intermediul teoriei durkheimiste asupra **a.** V. *decădere* (*decadență*) *morală*, *degradare morală*, *descompunere morală*. (S.S.)

antagonism, raport de contradicție ireconciliabilă, ireductibilă. În morală, **a.** este între bine și rău, între calitățile morale pozitive și cele negative. Între diversele motive de conduită, de asemenea, intervin contradicții antagoniste, unul trebuind să fie reprimat pentru a promova pe altul, în conformitate cu o decizie. Caracterele fondate pe **a.,** măcinate intern, oscilante, duc la situații tragice de felul celei exprimate de Goethe în „Faust". (P.P.-N.)

antipatie, atitudine predominant afectivă față de o persoană, exprimînd aversiunea, neplăcerea de a avea de a face cu ea. În general, sentimentul de **a.** apare ca expresie afectivă a unei experiențe negative cu respectiva persoană, a constatării în caracterul ei a unor trăsături considerate fără valoare, dezagreabile, meschine, imorale sau, pur și simplu, urîte, care provoacă neplăcere celor din jur sau ție personal. Se întîmplă, uneori, ca **a.** să nu fie efectul unei cunoașteri a caracterului respectivei persoane, ca expresie a aprecierii lui etico-valorice negative, ci o reacție irațională, pur subiectivă, fără vreo întemeiere obiectivă. În acest caz, ea trebuie împiedicată să devină cauza determinantă a comportării și a atitudinii față de persoana în cauză. Ant. *simpatie*. (C.Z.)

antiumanism, sistem de concepții care propagă desconsiderarea omului, contestă dreptul inalienabil al acestuia la propă-

Scanned with OKEN Scanner

şire şi la fericire, cultivă cinismul faţă de finalitatea eforturilor creatoare ale omenirii, pesimismul cu privire la statutul şi destinul fiinţei umane, dispreţul faţă de omenesc. Deşi concepţiile antiumaniste au întotdeauna o coloratură concret-istorică, ele sînt reductibile, în esenţă, la următoarele trăsături: negarea perenităţii valorilor umane şi îndemnul, deschis sau voalat, spre distrugerea lor şi, în caz extrem, chiar distrugerea fizică a omenirii; considerarea omului ca mijloc şi nu ca scop, ca lucru, deci ca ceva ce poate fi violentat, brutalizat; admiraţie faţă de forţă, cultul individului şi al individualismului, desconsiderarea moralităţii şi a legalităţii. Ant. *umanism*. (Al.B.—M.D.)

antropofagie, practică a uciderii bătrînilor şi prizonierilor de război şi folosirea lor drept hrană de către triburile primitive. **A.,** în concepţia omului primitiv, era socotită firească, necontrazicînd normele morale statornicite în viaţa colectivităţii umane date. Izvorul **a.** l-a constituit lipsa cronică de hrană din timpurile îndepărtate, cînd bătrînii, invalizii, uneori şi copiii, constituiau o povară pentru grupul social — trib, clan. **A.** s-a mai păstrat un timp, ca ritual religios, la anumite triburi din Africa, insulele Oceaniei şi America. (A.T.)

antropologie, ştiinţa despre om; complex de discipline ştiinţifice care au drept obiect descrierea şi explicarea omului. Printre preocupările tradiţionale ale **a.** menţionăm: studiul particularităţilor organismului şi psihicului uman, deosebirile dintre animal şi om, antropogeneza, evoluţia biologică şi psihică a omului în condiţiile istoriei sociale, deosebirile dintre oameni sub raportul constituţiei fizice şi psihice, studiul culturii materiale şi spirituale a diferitelor colectivităţi şi popoare, particularităţile omului contemporan. **A.** apelează la resursele biologiei, antropometriei, psihologiei, etnografiei, istoriei, sociologiei, demografiei, eticii, artei, teoriei culturii pentru a descrie şi a explica omul, atît în devenirea sa istorică cît şi în starea lui actuală. **A.** este o ştiinţă particulară, mixtă, biologico-socială, baza ei fiind tocmai îmbinarea sau interferenţa dintre biologic şi social. Omul fiind „un mic univers" (Democrit), orice tratare unilaterală, naturalistă sau sociologistă a omului ne furnizează o viziune deformată despre acesta. Tratarea abstractă, schematică şi anistorică a omului s-a dovedit, de asemenea, ineficientă. Marxismul reclamă tratarea concretă şi unitară a omului, prevăzînd considerarea lui ca fiinţă materială, ca subiect al muncii, membru al societăţii, determinat concret de relaţiile sociale în care este prins şi îndeplinind un rol activ, creator în contextul lor, ca beneficiar al unei culturi şi promotor al ei. **A.** contemporană este preocupată de surprinderea fenomenelor tipice în dezvoltarea omului şi îşi extinde investi-

Scanned with OKEN Scanner

gaţiile asupra populaţiilor. Omul este producător de valori şi se defineşte, întotdeauna, în raport cu un sistem de valori. **A.** nu ignoră aspectul axiologic al existenţei umane, dar nu propune, în mod expres, scopuri de educaţie morală. Ea rămîne mai mult la obiective constatative şi explicative, care să analizeze şi să prezinte omul aşa cum este el. (P.P.-N.)

antropologie filozofică, disciplină cu pronunţat caracter teoretic care studiază: „*1)* generalizarea sau sinteza rezultatelor tuturor ştiinţelor care se ocupă, în vreun fel sau altul, de om; *2)* cuprinderea problemelor filozofice specifice care sînt tratate, de obicei, separat în etică, psihologie, sociologie, teoria culturii" (C.I. Gulian). Deci, **a.f.** sau filozofia omului constituie o metodologie, un sistem de interpretare a datelor despre om şi, totodată, concepţia despre om. **A.f.** se sprijină pe *antropologie*, luată ca ştiinţă particulară, asimilînd chiar principalele ei rezultate, dar nu se rezumă la aceasta. **A.f.,** operînd vaste generalizări şi integrări, dezvoltă „interogaţii asupra omului" (J. P. Sartre), se ocupă de „problematica omului" (C. I. Gulian). Fiind produsul suprem al dezvoltării naturale şi sociale, omul se afirmă ca stăpîn al naturii şi creator al istoriei. El este şi suprema valoare, este creatorul şi purtătorul tuturor valorilor. Forţa lui nu este atît de ordin fizic, cît intelectual. Asemănîndu-l pe om cu o trestie slabă, Pascal spunea: „dar este o trestie cugetătoare. Întreaga noastră demnitate constă în cugetare...; să căutăm deci a cugeta bine: iată principiul moralei". Marx arăta că esenţa omului rezultă din ansamblul relaţiilor sociale. Omul este atît obiect, produs, cît şi subiect, creator al istoriei. În contextul social, omul se şi autodetermină; el este liber, întrucît este conştient de necesitate (Engels). Pe linia raportului necesar dintre societate şi om, acesta îşi defineşte sensul propriei vieţi. Înţelepţii antichităţii vedeau un sens al vieţii în autodesăvîrşirea morală. Aceasta, însă, nu se poate constitui ca un scop în sine, nici nu se poate realiza independent de acţiune. Intervine deci acţiunea în slujba oamenilor, devotamentul faţă de poporul care te-a născut, integrarea în colectivitate, în istorie. F. Schiller spunea: „Munca este condiţia vieţii, scopul îi este înţelepciunea, iar fericirea, răsplata". „Dacă vrei să fii fericit, fă astfel, ca toţi să fie fericiţi" — consemnează pedagogul marxist A. S. Makarenko. Înţeleptul indian R. Tagore se exprimă metaforic: „Viaţa este un dar pe care-l merităm numai atunci cînd îl dăruim". Al. Vlahuţă apreciază: „Adevărata măsură după care se judecă orice putere: cît bine a adus pe lume, nu cît zgomot a făcut". Sensul vieţii se recunoaşte, aşadar, în fapte. Lenin arăta: „Lumea nu-l satisface pe om şi omul se hotărăşte s-o schimbe prin acţiunea lui". Viaţa are sens atunci cînd o consacri unei cauze înalte

Scanned with OKEN Scanner

și cînd îți realizezi, îți împlinești scopul prin luptă. „Transformînd lumea — scria Marx — te transformi pe tine însuți", deci progresezi în planul valorii morale. **A.f.** marxistă nu se limitează la studiul omului ca purtător de valori, ci, în spirit revoluționar, caută să elucideze căile prin care omul progresează, se dezvoltă armonic. Și aici intervin o serie de probleme privind existența umană, structura personalității, raportul dintre inconștient și conștient, dintre creativ și etică ș.a.m.d. Numai cunoscînd legile proprii omului putem formula, întemeiat, anumite exigențe morale și întreprinde, conștient, educația. Datorită **a.f.**, etica se amplasează într-un cîmp mai larg de preocupări științifice și umaniste. (P.P.-N.)

aparență, ceea ce nu este în esență așa cum vedem, înveliș exterior, de suprafață, uneori înșelător; comportarea unei persoane într-un anume fel, contrar adevăratei lui concepții, numai pentru a face impresie bună celorlalți. Expresia „a salva aparențele" înseamnă a depune eforturi ca ceva neplăcut sau chiar dezonorant, să pară altfel de cum este, să fie așa cum cer împrejurările, cu scopul de a nu declanșa comentarii. Există unele structuri morale dedublate, care, în forul lor interior, nutresc sentimente lipsite de noblețe, dar care se comportă cu o prefăcută bunăvoință și principialitate. Asemenea caractere reprobabile dăunează mult atmosferei sociale, putînd compromite anumite idei, principii, deoarece **a.**, oricît de bine ticluite ar fi și cu grijă fabricate, fondul uman sărac sau viciat iese, mai devreme sau mai tîrziu, la iveală, provocînd dezamăgire. Alteori, lucrurile se petrec invers, purtarea este modestă, ascunzînd, în sensul bun al cuvîntului, o mare bogăție sufletească. Principiile eticii comuniste recomandă unitatea armonioasă dintre fondul interior și manifestarea exterioară, căci, numai astfel, fapta este pe măsura intenției și intenția pe măsura faptei. V. *mască*. (Al.B.—M.D.)

apatie, stare de indiferență față de toate problemele, atît ale celor din jur cît și față de cele proprii, lipsa dorinței de a mai vrea ceva sau de a mai aspira către ceva; anxietate. **A.** demobilizează pe individ de a mai face vreun efort, de a mai acționa pentru atingerea unor țeluri. Intervine, în special, în urma unor decepții sau a unor insuccese și are, în general, un caracter trecător; uneori, însă, este sau tinde să devină permanentă. În istoria eticii, unii gînditori (megarici, stoici, sceptici) considerau **a.** ca o stare de spirit ideală, care trebuie cultivată. În concepția lor, ea se caracteriza prin indiferența față de mobilurile sensibile (dorințe, interese, plăceri provenite din simțuri, în opoziție cu cele care își au izvorul în viața pur intelectuală), fiind capabilă, prin aceasta, să micșoreze durerea

Scanned with OKEN Scanner

sau s-o facă chiar imperceptibilă. V. *demoralizare*, *depresiune morală*, *indiferență*. (C.Z.)

apolitism, atitudine de indiferență față de politică. **A.** este, în esență, o manifestare a ideologiei burgheze, prin care aceasta caută să îndepărteze pe oamenii muncii de la viața politică, de la apărarea activă a intereselor lor, de la lupta de clasă revoluționară, împotriva rînduielilor convenabile ei. Ideologii burghezi propăvăduiesc **a.** sub forma obiectivismului burghez în filozofie, etică și știință, a „artei pentru artă", a „depolitizării" ideologice etc. În societatea exploatatoare, adoptarea unei atitudini apolitice înseamnă, în fapt, renunțarea la apărarea intereselor fundamentale ale clasei muncitoare, consimțirea tacită la linia politică oficială a statului exploatator, deci sprijinirea politicii claselor exploatatoare îndreptate împotriva intereselor clasei muncitoare, împotriva socialismului. **A.** nu înseamnă, așadar, a nu face politică, în general, ci a accepta sau a face politica celor care propăvăduiesc apolitismul. De aceea, **a.** contravine moralei proletare. Indiferența unor pături ale populației din țările capitaliste față de viața politică, pasivitatea politică este o urmare a stării de înapoiere a acestor pături, a insuficientei lor maturizări ideologice, precum și a dezamăgirii provocate de politica claselor guvernante. Pe plan mondial, epoca noastră înregistrează o creștere a activității politice a maselor, a luptei lor împotriva dominației monopolurilor, pentru democrație, progres social și pace. În statele socialiste, participarea crescîndă a celor mai largi mase de oameni ai muncii la conducerea treburilor publice, la rezolvarea problemelor obștești, este o trăsătură esențială a vieții social-politice. În condițiile socialismului, **a.**, cînd se manifestă, constituie o dezertare de la îndeplinirea îndatoririlor sociale și o frînă în dezvoltarea individului, știut fiind că, activitatea obștească este un important mijloc și o condiție a dezvoltării multilaterale a personalității. De aceea, **a.** contravine principiilor moralei socialiste, mai ales *colectivismului* și *patriotismului*. (Ov.T.)

apologie 1. Scriere sau discurs prin care se dă o îndreptățire teoretică, morală sau socială conduitei unui om, a unei concepții asupra lumii (de ex. „Apologia lui Socrate"—opera lui Platon—care imaginează apărarea lui Socrate, în fața areopagului). În acest sens, termenul a fost folosit ca titlu în diferite scrieri antice sau moderne. **2.** Laudă exagerată, preamărire, ridicare în slavă, adesea interesată, a unui om, a unor idei, a unui fapt etc. (I.B.)

apoteoză, complex de onoruri excepționale acordate unei persoane, încununare fastuoasă a unui eveniment; divinizare

a eroilor și a împăraților în antichitatea greco-romană (de ex. cultul lui Tezeu la Atena sau al cezarilor la Roma); omagiu de recunoștință acordat, după moarte, întemeietorului unui stat sau chiar unui cetățean cu merite deosebite, care, prin serviciile aduse colectivității, era socotit un al doilea fondator. (Al.B. — M.D.)

apreciere morală, determinare a valorii morale a unei fapte, comportări etc., a caracterului ei bun sau rău, moral sau imoral. **A.m.** nu trebuie să fie o aplicare mecanică a unor principii, norme, criterii, ci o înțelegere profundă, cu ajutorul acestora, a faptelor, în multiplele lor semnificații și determinări, în condiționarea lor complexă, prin luarea în considerare a motivelor și a intențiilor care au stat la bază. *Autoaprecierea morală* este aprecierea propriilor fapte. Caracteristică unei personalități dezvoltate, puternice, a unui caracter matur, îi este, în primul rînd, exigența morală față de sine însuși. Numai o serioasă autoapreciere poate constitui fundamentul moral necesar aprecierii altora. Exigența morală față de ceilalți, neînsoțită de o înaltă exigență față de sine, este *demagogie*, *fățărnicie*. **A.m.** a unei persoane este o considerare valorică a caracterului, a personalității. Apreciem, de ex., că cineva este de o înaltă moralitate, dacă se comportă conform cu valorile și normele morale, iar nu după alte criterii (interese personale egoiste, oportunități de moment). **A.m.** a unui om se face pornind de la observarea comportării sale în diferite situații. Dacă un om a acționat, în anumite împrejurări, într-un mod egoist, laș, nepoliticos, ne așteptăm ca și altădată să se comporte tot așa, și-l calificăm drept egoist, laș, nepoliticos. Dar, schimbarea caracterului oamenilor, ca urmare a influenței diverșilor factori educativi, trebuie să atragă după sine și schimbarea **a. m.** a faptelor lor prezente și viitoare, fără a ne lăsa influențați de faptele lor trecute. **A.m.** este o modalitate specifică de manifestare a opiniei publice. În urma **a. m.** a diferitelor categorii de comportări, ea le aprobă, încurajează, laudă, recompensează pe cele considerate ca valoroase și le dezaprobă, descurajează, critică, pedepsește pe acelea considerate ca nevaloroase. **A.m.** a propriei conduite, cît și a celorlalți, este un act indispensabil vieții în societate, este o modalitate esențială a înțelegerii vieții, dintr-o perspectivă mai generală, socială și umană. Lipsa raportării apreciative morale la faptele celor din jur sau proprii indică o înțelegere limitată, dezorientare și îngustime. V. *blam*, *dezaprobare*, *dezavuare*. (C.Z.)

aproape (în sens etic), semen, „altul", „celălalt", în calitatea lui de om, calitate care reclamă o atitudine dirijată de anumite

Scanned with OKEN Scanner

comandamente morale (ajutor, stimă, respect, prețuire etc.). Exprimă apropierea umană și morală pe care fiecare trebuie să o simtă față de ceilalți oameni. Termenul, de proveniență biblică, a fost lansat și răspîndit de creștinism, de unde și păstrează o oarecare coloratură religioasă. În etica laică a fost relativ puțin folosit. Punerea conceptului de **a.** în centrul moralei a marcat un însemnat progres: trecerea de la morala particularistă și discriminatorie a comunei primitive și a sclavagismului la o morală universală, în care toți oamenii, indiferent de comunitatea, neamul, clasa lor, de rasă sau de concepții, au valoarea de a fi oameni, semeni, fapt care antrenează în comportarea și atitudinea față de ei o serie de obligații morale elementare. De la relațiile personale, el a fost extins, extensiune criticată, pe drept cuvînt, de marxiști, la o serie de alte relații sociale (relațiile dintre clase, de ex.), care, mai ales în societățile bazate pe clase antagoniste, au o cu totul altă structură și implică alte comandamente de comportare. S-a încercat a se acredita ideea că lupta de clasă, antagonismele ireductibile pot fi înlocuite cu o împăcare și o iertare generală, cu înțelegere și cooperare. (C.Z.)

apropiere sufletească, relație mai strînsă și mai intimă cu o persoană ale cărei idealuri, concepții, atitudini sînt, în mare măsură, asemănătoare cu ale tale, care este în stare să te înțeleagă și față de care îți poți deschide sufletul. Este o stare de comunicație între oameni, realizată la nivelul aspirațiilor și năzuințelor, al problemelor de viață cele mai intime, bazată pe o mare încredere reciprocă și dublată de o puternică atracție afectivă (simpatie). **A.s.** este specifică relațiilor de prietenie și de dragoste. V. *afinitate.* (C.Z.)

apucătură, deprindere cu semnificație morală și umană negativă, dăunătoare; obicei urît, supărător, manifestat impulsiv, nestăpînit. (P.P.-N.)

arbitrar, hotărîre sau acțiune îndeplinită după bunul plac, indiferent dacă corespunde sau nu adevărului, ideii de justiție, unui scop moral. În unele cazuri, **a.** se manifestă prin încălcări grave ale intereselor individuale și sociale ale oamenilor, ale moralei, devine o samavolnicie. (Fl. G.)

aristocratism, sistem de concepții etico-politice care proclamă superioritatea păturii sociale minoritare, formate din familiile cele mai avute și cu obîrșie veche (în sclavagism, feudalism mai ales, și capitalism) și dreptul exclusiv al acesteia de a guverna. (Al.B.—M.D.)

arivism, variantă a carierismului, avînd ca dominantă dorința de a parveni în viața social-politică, încălcînd orice normă a moralei. Se consideră **a.** și goana după onoruri, funcții sau

titluri în activitatea artistică, științifică, culturală, sportivă, prin utilizarea unor mijloace necinstite ca intriga, linguşirea, demagogia etc. Arivistul are o atitudine etică lipsită de principii. El trece ușor de la dispreț față de o situație sau față de o persoană, la aprobare, laudă și linguşire, în funcție de ceea ce-l avantajează. Orînduirile bazate pe proprietate privată stimulează **a.** prin prețuirea care se dă averii și funcțiilor și nu calităților umane reale. În societatea noastră, unde oamenii sînt apreciați și promovați după meritele și capacitățile lor, **a.** și-a pierdut baza socială, dar manifestările lui, prin natura lor antisocială și contrară spiritului de echitate, reprezintă o primejdie ce trebuie continuu combătută. V. *oportunism moral*. (Gh.B.)

aroganță, atitudine sfidătoare și dispreţuitoare față de oameni. Tipul arogant este, prin definiție, lipsit de modestie, îngîmfat și plin de sine. De altfel, pe arogant îl interesează numai propria sa persoană, dînd dovadă de superficialitate. Egoist prin structură, ros de ranchiună, el contemplă lumea prin prisma falsei sale apoteoze. (S.S.)

ascetism, mod de viață în care principiul călăuzitor fundamental este înfrînarea, abținerea benevolă, renunțarea la bucuriile și binefacerile vieții. **A.** a fost adoptat de majoritatea religiilor, în forma posturilor, celibatului, autoflagelării, castrării, schimniciei etc., ca model de împlinire a cerințelor unei vieți de pioșenie în care se exprimă, în cel mai înalt grad, consacrarea totală slujirii divinității. La baza **a.** religios stă credința că lumea pămîntească este o împărăție a răului și a păcatului, izvor de suferințe și durere, atribuite omului prin voința divină, spre deosebire de „lumea de dincolo", proclamată drept veșnică. Practica **a.** religios este profund antisocială. Ea cultivă individualismul și izolarea, înăbușă năzuința și idealul unei vieți mai bune, lupta pentru fericirea reală. Semnificația morală a **a.** religios este străină de concepția și atitudinea socialistă față de viață, de principiile socialiste ale convieţuirii între oameni. „Comunismul — arăta V.I. Lenin — nu instaurează o viață ascetică, ci, dimpotrivă, stimulează dragostea de viață". Fiind opuse **a.** religios, normele moralei socialiste condamnă totodată și năzuința spre o viață frivolă, închinată plăcerilor meschine, luxului și desfrîului, însoțită de nesocotirea principiilor de convieţuire socialistă. (A.T.)

asiduitate, calitate voluntară exprimată prin continuitatea și constanța efortului, tenacitate și zel în îndeplinirea unei activități. Valoarea morală a **a.** se definește în funcție de scopurile urmărite. (P.P.-N.)

Scanned with OKEN Scanner

aspirație, atitudine specific umană orientată către un ideal și caracterizată prin dorința de a-l realiza. Este deci, întotdeauna, **a.** către ceva: obținerea unei situații sociale sau materiale mai bune (politice, familiale, materiale) sau dobîndirea unei trăsături de caracter, a unei capacități de acțiune (**a.** morale, profesionale) etc. Există **a.** înalte, superior morale (o cauză nobilă, o muncă utilă și frumoasă, o dragoste mare, o faptă eroică, o personalitate puternică, dezvoltată), după cum există și **a.** înguste, meschine, egoiste. Se întrebuințează noțiunea de *nivel de a.*, pentru a caracteriza „înălțimea" acestor țeluri, sau *om cu a.*, pentru a-l distinge de unul care nu aspiră la nimic, care nu are visuri, idealuri spre care să tindă, un apatic, un mediocru, un limitat. (C.Z.)

ataraxie, stare de liniște, de seninătate sufletească. Obținerea **a.** a fost ridicată la rang de principiu moral de către Democrit și apoi de Epicur. Ei considerau că printr-o atitudine moderată în căutarea plăcerilor, prin stăpînirea pasiunilor poate fi dobîndită liniștea sufletească. **A.** a reprezentat idealul tuturor doctrinelor morale din perioada elenistă-romană (epicureism, stoicism, scepticism), exprimînd stări de spirit individualiste, pesimiste. (M.C.)

atașament, atitudine devotată și plină de afecțiune față de oamenii de care sîntem legați prin sentimente puternice sau față de o cauză, acțiune sau lucruri care ne sînt apropiate. Funcția pozitivă a **a.** este determinată de capacitatea de a analiza, cu obiectivitate și cu sinceritate, calitățile celor față de care ne legăm sufletește, fără să diminuăm, prin aceasta, profunzimea atașării la ceva care merită din plin aceasta. **A.** adevărat este străin de interese și de calcule meschine, dar și de orbirea și de supunerea necontrolată față de sentimente. **A.** față de patria socialistă, față de cauza socialismului și comunismului, față de partidul comunist, forța conducătoare a societății, sînt componente esențiale ale moralei socialiste. V. *devotament*, *devotament față de socialism*. (Gh.B.)

ateism, sistem al vederilor, concepțiilor materialiste, științific fundamentate, care resping credința în divinitate, în forțe supranaturale și în orice religie în general. Critica religiei de pe pozițiile **a.** nu înseamnă o negare abstractă a credințelor în divinitate, ci o combatere argumentată a acestora, opunîndule o imagine științifică a lumii. **A.** nu reprezintă o concepție aparte despre lume, ci este o latură inseparabilă a concepției filozofice materialiste; este — așa cum sublinia V.I. Lenin — „a. b. c.-ul întregului materialism". Apariția și evoluția **a.** este strîns legată de condițiile social-istorice concrete, de cerințele luptei ideologice ale forțelor sociale progresiste, de nivelul dezvoltării științei și a filozofiei materialiste. Prima

Scanned with OKEN Scanner

formă istorică a **a.** o reprezintă *a. antic*, ai cărui reprezentanți de seamă au fost: Democrit, Epicur, Lucreţiu, Lucian ș.a. O contribuție însemnată la dezvoltarea criticii religiei au adus-o reprezentanții *a. modern* (iluminist-burghez): Spinoza, materialiștii francezi din sec. al XVIII-lea, L. Feuerbach, Vasile Conta ș.a. **A.** premarxist a avut o serie de particularități negative determinate de : *a)* caracterul limitat al mișcărilor sociale pe care le-a oglindit, *b)* mărginirile istorice ale materialismului antic și modern și *c)* nivelul relativ scăzut al dezvoltării științei în acele epoci istorice. O dată cu apariţia marxismului s-a produs și în domeniul concepțiilor **a.** un salt revoluționar. Astfel, a fost elaborat *a. marxist* sau *proletar*, avînd ca bază teoretică materialismul dialectic și istoric. Valorificînd cele mai prețioase tradiții ale gîndirii **a.** din trecut, *a. marxist* face o critică atotcuprinzătoare și consecvent științifică religiei și superstițiilor, indicînd căile și mijloacele necesare biruirii lor definitive. *A. marxist* consideră drept premisă a dispariției religiei, desființarea rădăcinilor sociale ale acesteia, a claselor exploatatoare și a exploatării în genere, a nesiguranței în ziua de mîine și a tuturor fenomenelor nefaste ce decurg din caracterul exploatator al relațiilor sociale specifice ordinii burgheze. În procesul construirii socialismului se creează premisele practice ale eliberării gîndirii oamenilor muncii de influențele mistico-religioase. La înfăptuirea acestei cerințe necesare, o contribuție însemnată o aduce activitatea sistematică, condusă și îndrumată de partidul comunist, în vederea educării maselor în spiritul concepției științifice despre lume și viață. Conștiința eliberată de înrîuririle mistico-religioase este un indiciu al afirmării depline a moralei socialiste, a modului de viață și a atitudinii socialiste față de viață. Așa cum arătau Marx și Engels, „nu ateismul, ci superstițiile și idolatria îl înjosesc pe om". Însușirea concepției materialiste, științifice despre lume devine tot mai mult o cerință indispensabilă a progresului spiritual, a înfloririi personalității omului societății noastre. Ea este cu atît mai actuală pentru tinerele generații, care trebuie să țină pasul cu cele mai noi cuceriri ale științei, tehnicii și culturii în vederea făuririi societății viitorului comunist. Adoptarea conștientă a concepției **a.** întărește încrederea în forțele proprii, cimentează relațiile dintre om și societate, contribuie la dezvoltarea înaltelor calități morale socialiste, la educarea unui caracter ferm și uman. (A.T.)

atenție, fenomen psihic de orientare, concentrare asupra unui obiect sau a unei activități cu scopul de a asigura un rezultat eficient acțiunii începute. Cînd mobilul ei este un factor exte-

Scanned with OKEN Scanner

rior, spontan, **a.** este *involuntară*, cînd acesta este un scop conștient, **a.** este *voluntară*. Aceasta din urmă este esențială pentru activitatea omului și depinde de dezvoltarea intereselor și voinței. Termenul mai exprimă nota caracteristică a comportării cuiva de a fi îndatoritor în relațiile cu semenii, de a-și exprima mulțumirea, în forme respectuoase, pentru un ajutor sau pentru o apreciere meritată. (Gh. N.)

atitudine față de avutul obștesc, categorie economică și etică, proprie relațiilor sociale socialiste, care caracterizează atît situația obiectivă a oamenilor muncii de proprietari ai mijloacelor de producție (sub forma proprietății socialiste de stat, ca bun al întregului popor sau sub forma proprietății cooperatiste, de grup), cît și atitudinea subiectivă a oamenilor muncii față de proprietatea socială. **A. față de a. o.** este o latură esențială a *atitudinii socialiste față de muncă* și o expresie a principiului moral al *colectivismului*. Proprietatea socialistă este temelia noilor relații sociale, baza progresului socialist multilateral, chezășia muncii libere. Ea sporește continuu, de la an la an, mărindu-și proporțiile, datorită politicii consecvente de industrializare socialistă, de dezvoltare a întreprinderilor industriale și agricole de stat, de dotare tehnică a I.M.A.-urilor, de consolidare economico-organizatorică a cooperativelor agricole de producție, de creștere continuă a fondului de locuințe construite de stat, a mijloacelor sociale, culturale și sportive puse nemijlocit la îndemîna oamenilor muncii. *Grija față de avutul obștesc*, față de sporirea lui, exprimă, în grădul cel mai înalt, grija individului față de interesele societății, avînd o profundă semnificație etică, întrucît, proprietatea socialistă reprezintă temelia bunăstării întregului popor. Proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție este baza obiectivă a unității intereselor fundamentale personale și obștești. Întărirea și dezvoltarea proprietății obștești duce la satisfacerea într-o măsură crescîndă a nevoilor materiale și spirituale ale celor ce muncesc, asigură condițiile dezvoltării multilaterale a tuturor membrilor societății. Satisfacerea intereselor personale, adică a necesităților materiale și culturale ale fiecărui om al muncii, depinde de dezvoltarea economiei socialiste, în ansamblu, de sporirea și consolidarea proprietății sociale. Apărarea proprietății socialiste este, de aceea, o datorie sfîntă a oricărui om al muncii. Cerința morală de a păzi și de a dezvolta avutul obștesc implică munca conștiincioasă, creatoare, de calitate, pentru îndeplinirea planului, folosirea rațională, eficientă a mașinilor și utilajelor, grija pentru buna lor întrebuințare, lupta împotriva rebuturilor, intoleranța față de neglijență și de superficialitate, care duc la

Scanned with OKEN Scanner

producția de slabă calitate, la pagube în avutul obștesc. În *spiritul de economie* se manifestă deprinderea de a prețui avutul obștesc, prin gospodărirea cu chibzuință a materiilor prime, a materialelor auxiliare, a sculelor, a combustibililor și lubrifianților, a energiei electrice, prin cheltuirea judicioasă a fondurilor bănești și, totodată, prin lupta activă și perseverentă împotriva lipsei de spirit gospodăresc, a risipei, a atitudinii de nepăsare sau neglijență față de proprietatea obștească. Grija față de avutul obștesc înseamnă intoleranță și luptă activă împotriva abuzurilor, a folosirii bunurilor obștești în folos personal, a hoților și delapidatorilor, a degradărilor de bunuri, a oricăror loviri în avutul obștesc. Atitudinea socialistă față de proprietatea obștească se manifestă și în grija pentru buna întreținere și înfrumusețare a fondului de locuințe, în folosirea cu grijă a mijloacelor materiale din domeniul social-cultural și sportiv, puse la dispoziția celor ce muncesc. Proprietatea socialistă fiind temelia orînduirii noastre sociale și de stat, a înfloririi socialiste a patriei, a înaintării noastre pe treptele ascendente ale civilizației socialiste, grija pentru apărarea și dezvoltarea ei constituie o importantă manifestare a *patriotismului socialist*, a *devotamentului față de socialism*. Atitudinea socialistă față de proprietatea obștească reprezintă un criteriu esențial al gradului de dezvoltare a conștiinței morale socialiste. V. *atitudine față de muncă*, *atitudine față de proprietate*. (Ov.T.)

atitudine față de femeie, una dintre sferele cele mai importante ale relațiilor dintre oameni. Din punct de vedere moral, această atitudine constituie o problemă specifică, întrucît femeia îndeplinește în societate un rol deosebit (ea este cea care dă viață copiilor și tot ei îi revine, în principal, sarcina educării lor), iar pe plan istoric, datorită diviziunii muncii între sexe, a fost pusă într-o situație socială specială. Tocmai din pricină că atitudinea bărbatului față de femeie, socială în esența ei, are ca substrat natural deosebirile și relațiile dintre sexe, în această atitudine „se reflectă în ce măsură comportarea *firească* a omului a devenit *umană*..., în ce măsură *necesitățile* omului au devenit necesități *umane*..., în ce măsură a devenit, în ceea ce viața sa are mai individual, totodată și membru al colectivității... După această atitudine se poate... judeca gradul de cultură al omului" (K. Marx). **A. față de f.** s-a modificat, istoricește, o dată cu dezvoltarea civilizației umane. Dar progresul a fost în acest domeniu extrem de contradictoriu. Pe de o parte, societățile civilizate, întemeiate pe proprietatea privată, au elaborat diferite forme de respect exterior față de femeie: cultul frumuseții ei, proslăvirea acesteia în artă,

Scanned with OKEN Scanner

grija protectoare, dar și plină de superioritate față de femeie ca reprezentantă a „sexului slab", o etichetă specială în modul de a i se adresa etc. Pe de altă parte, însă, inegalitatea femeii în viața socială (economică, politică, juridică, culturală) și în căsătorie știrbea *demnitatea* ei umană. În spatele aceluiași cult al frumuseții ei se ascundea adesea o atitudine față de femeie „ca pradă și slujitoare a voluptății colective" (K. Marx). Socialismul restabilește demnitatea femeii, transformînd-o în partener cu drepturi egale al bărbatului în muncă, în viața social-politică, în toate raporturile sociale. Lichidarea insecurității materiale prin garantarea dreptului la muncă, desființarea oricăror discriminări de sex și antrenarea tot mai largă a femeilor în producție și în viața obștească, dezvoltarea formelor sociale de creștere și de educare a copiilor (creșe, cămine de zi, grădinițe, internate etc.), a alimentației publice etc. au schimbat radical situația socială a femeii, exprimînd noua atitudine a societății socialiste față de femeie. Pe măsura desăvîrșirii construcției socialiste, se creează condițiile materiale ale eliberării într-un grad tot mai înalt a femeii de „robia casnică", asigurîndu-i-se, treptat, o situație în fapt egală cu a bărbatului. Principiile care stau la baza atitudinii societății socialiste față de femeie trebuie să inspire și atitudinile individuale față de ea. În virtutea rolului deosebit al femeii în reproducerea vieții omenești, în asigurarea viitorului uman al națiunii, ca și a particularităților facturii ei biologice și psihice este necesară o atitudine plină de grijă și de delicatețe față de ea, de respect sincer față de demnitatea ei feminină, de dragoste cu adevărat umană, socialmente înnobilată față de frumusețea fizică și spirituală a femeii. Morala socialistă cere din partea bărbatului o atitudine plină de atenție și de tact față de femeie, atît în viața socială cît și în relațiile personale și de familie, atitudine care să excludă grosolănia, violența, atitudinea de superioritate și de sfidare, neîncrederea în capacitățile femeii, ușurătatea și dezmățul. V. *căsătorie*, *dragoste*, *familie*. (Ov. T.)

atitudine față de învățătură și de cultură, componentă a atitudinii față de muncă, implicînd conștiința necesității unei pregătiri cultural-științifice și profesional-tehnice temeinice, în vederea slujirii devotate a intereselor societății și, totodată, în vederea propriei realizări. Masele populare, pe care clasele dominante au căutat să le țină în ignoranță, au apreciat binefacerile învățăturii și culturii: „Cine are carte, are parte"; „Cine are carte, are patru ochi"; „Școala face omul om și altoiul, pomul pom". În societatea noastră, statul a creat condiții pentru accesul tuturor la învățătură și cultură, iar, în etapa actuală, complexi-

tatea sarcinilor desăvîrșirii construcției socialiste impune ridicarea pe o treaptă și mai înaltă a cunoștințelor de cultură generală, științifice și tehnice ale tuturor cetățenilor patriei. De aceea, **a. față de î. și c.** capătă o profundă semnificație morală. Afirmarea deplină a posibilităților socialismului, care se dezvoltă pe baza științei celei mai înaintate, cere oameni cu cunoștințe multilaterale în domeniul profesiunii pe care o exercită, cu întinse și solide cunoștințe în domeniul științei și tehnicii, artei și culturii. Pentru fiecare tînăr, atitudinea înaintată față de învățătură și cultură dobîndește o importanță vitală, ca fiind condiția realizării sale, atît ca om, cît și ca cetățean. Tineretul trebuie să folosească din plin condițiile pe care socialismul le creează pentru înflorirea personalității umane, pentru formarea unor oameni cu un larg orizont spiritual, deschizători de drumuri noi în știință, în artă, în cultură, promotori ai celor mai avansate idei ale epocii contemporane, militanți neobosiți pentru fericirea celor ce muncesc. De aceea, sarcina supremă a tinerilor din școli și din facultăți este de a învăța necontenit, de a se strădui să-și însușească tot ce a dat mai valoros gîndirea umană de-a lungul veacurilor, știința și cultura contemporană, de a pătrunde tot mai adînc în universul minunat al cunoașterii. (Ov.T.)

atitudine față de muncă, categorie etică și economică, ce se referă atît la situația obiectivă a oamenilor în procesul de producție, la forma participării lor la acest proces, cît și la atitudinea lor subiectivă față de activitatea social-utilă pe care o prestează. Pe plan economic, **a. față de m.** se definește prin modul specific, determinat social-istoric, în care oamenii sînt stimulați să participe la procesul muncii. În societatea exploatatoare, de ex., determinarea participării în procesul muncii se face, în principal, prin constrîngerea extraeconomică și economică; în activitatea sa de muncă, omul, fie că se supune forței, fie că este împins de interesul material. Pe plan moral, **a. față de m.** include ideile, concepțiile oamenilor cu privire la sensul și scopul muncii, cu privire la însemnătatea acesteia pentru societate și pentru propria viață, precum și manifestarea practică a acestora în relațiile de muncă. **A. față de m.** exprimă, totodată, modul în care omul înțelege diferitele sale obligații de muncă față de societate și față de ceilalți participanți la producție (v. *morala muncii, etică profesională*). **A. față de m.** s-a modificat, din punct de vedere istoric, căpătînd forme noi de la o formațiune socială la alta. De forma socială a muncii și scopurile corespunzătoare urmărite prin aceasta depinde, în mare măsură, și înțelegerea conținutului *datoriei morale* a omului față de societate, a menirii și sensului

Scanned with OKEN Scanner

vieții omului. În societatea exploatatoare, munca productivă nu este o muncă liber-consimțită, ci silită, o constrîngere exterioară, o „muncă pentru altul", ea nu reprezintă pentru muncitor o necesitate înțeleasă, întrucît nu înseamnă realizarea sa, activitatea sa vitală, ci doar un mijloc de cîștig pentru a-și asigura mijloacele de existență, „un sacrificiu al vieții sale" — cum spunea Marx. De aceea, muncitorul o privește ca pe un rău necesar. Morala dominantă a societății exploatatoare tinde să justifice și să consfințească, pe plan spiritual, caracterul forțat al muncii. În morala creștină, munca apare ca un blestem aruncat omului de Dumnezeu, ca pedeapsă pentru păcatul originar; întreaga viață pămîntească a omului este considerată doar o pregătire pentru viața de apoi, ca o ispășire prin suferință în vederea obținerii „fericirii veșnice" de după moarte (v. *morala religioasă*). În condițiile separării muncii fizice de cea intelectuală, generată de proprietatea privată, parazitismul claselor exploatatoare promova disprețul și repulsia față de munca fizică; predicarea hărniciei, a „farmecului muncii" se făcea numai pentru uzul celor exploatați, din interesul de a-i lega mai strîns în lanțurile exploatării. Întrucît munca are un caracter forțat, stimulenții morali în muncă au, în societățile exploatatoare, o însemnătate limitată. Posibilitatea reală de a munci spre binele întregii societăți, în numele intereselor omului, se manifestă, pentru prima dată, în societatea socialistă, unde scopul întregii producții și activități sociale îl constituie satisfacerea necesităților materiale și spirituale ale tuturor oamenilor. De aceea, munca apare aci, nu numai ca mijloc de asigurare a vieții (manifestat în formele cointeresării materiale), ci și ca un mod conștient și liber de slujire a oamenilor, ca adevărata menire a omului, ca activitate în care se afirmă și se realizează personalitatea umană. Victoria relațiilor de producție socialiste schimbă radical caracterul muncii și, în mod corespunzător -- dar nu în chip automat, ci, într-un întreg proces, prin activitate politico-educativă —, se schimbă și **a. față de m.** Eliberați de exploatare și de asuprire, stăpîni pe mijloacele de producție, oamenii muncii produc pentru ei înșiși, pentru binele societății, pentru înflorirea patriei socialiste, pentru creșterea continuă a bunăstării lor materiale și spirituale. Noua atitudine socialistă față de muncă, întrepătrunzîndu-se cu *colectivismul* și cu *umanismul socialist*, are o înaltă semnificație morală: grija nu numai pentru sine, ci pentru toți semenii săi, pentru interesele întregii societăți, pentru progresul omenirii. Atitudinea socialistă față de muncă se caracterizează printr-o întreagă gamă de trăsături și atitudini: respectul față de muncă și intoleranța față de trîndăvie

Scanned with OKEN Scanner

și de orice fel de parazitism, conștiinciozitatea, izvorîtă din înțelegerea finalității sociale a muncii prestate, dragostea de muncă, dragostea pentru profesiunea aleasă, stăruința omului muncii de a se ridica pe cele mai înalte culmi ale măiestriei în meseria sa. Pasiunii pentru muncă, pentru meserie, i se adaugă o altă trăsătură definitorie: *atitudinea creatoare față de muncă*, care se manifestă în lupta pentru învingerea rutinei, inerției, conservatorismului, pentru promovarea neabătută a noului în toate domeniile vieții sociale, în năzuința practică de perfecționare a muncii și de autoperfecționare. Baza socială a acestei noi atitudini este caracterul creator al muncii însești, generat de natura relațiilor de producție socialiste și de progresul tehnic multilateral în toate ramurile producției sociale, care impun o organizare superioară a muncii și o perfecționare calitativă a ei și determină necesitatea inițiativei creatoare. **A. față de m.** se sprijină pe un înalt nivel de cunoștințe profesional-tehnice, economice și de cultură generală, pe o conștiință politică și morală înaintată, manifestate, mai ales, în spiritul responsabilității sociale. O manifestare concretă, cu caracter de masă, a **a. față de m.,** proprie omului nou, este mișcarea inovatorilor și raționalizatorilor, lupta pentru organizarea științifică a producției și a muncii în toate sferele vieții sociale. Munca liberă, pasionată și creatoare, călăuzită de o conștiință politică științifică și dovedind o înaltă moralitate este expresia ridicării pe o treaptă calitativ superioară a rolului creator al maselor în societatea noastră socialistă. *Întrecerea socialistă* este una dintre cele mai tipice manifestări ale atitudinii socialiste față de muncă. Ea presupune, de asemenea, și respectarea liberă a *disciplinei socialiste a muncii*, atît la nivelul ei elementar, de respectare riguroasă a normelor și regulilor elementare ale locului de muncă (îndeplinirea normei, lipsa de chiul, folosirea integrală a timpului de muncă, inexistența întîrzierilor, a absențelor nemotivate, respectul față de tovarășii de muncă), dar și în ceea ce are ca specific (inițiativă și spirit de răspundere, lupta neîmpăcată cu pasivitatea, indolența, munca de mîntuială, cu *formalismul*, cu *birocratismul*, cu spiritul anarhic). Atitudinea socialistă față de muncă include și cerința de a păzi avutul obștesc, de a nutri grija față de sporirea lui, de a lupta împotriva celor care atentează la proprietatea obștească. Atitudinea socialistă față de muncă este un principiu fundamental al moralei socialiste. (Ov. T.)

atitudine față de proprietate, categorie economică și etică, ce caracterizează atît situația obiectivă a omului față de mijloacele de producție și consum (forme de proprietate), cît și atitudinea subiectivă a oamenilor față de obiectele avuției sociale. **A. față**

Scanned with OKEN Scanner

de p. constituie una dintre laturile *atitudinii față de muncă* și se modifică, din punct de vedere istoric, o dată cu orînduirea economică a societății. În obiectul proprietății este materializată munca omenească, iar în formele ei se reflectă poziția socială a oamenilor în societate. De aceea, în felul în care omul se manifestă față de proprietate se exprimă atitudinea sa față de sine însuși ca ființă socială, ca creator și consumator al bunurilor materiale și spirituale, față de alți oameni și față de societate în genere. Morala burgheză, reflectînd natura relațiilor capitaliste, pune personalitatea omului în dependență de proprietatea privată, considerînd-o pe aceasta din urmă drept condiție determinantă a manifestării posibilităților și capacităților omului, drept garanție a libertății personalității umane și criteriu al demnității acesteia. În realitate însă, tocmai proprietatea privată este aceea care-l împiedică pe om să fie liber, îi înjosește demnitatea, îi denaturează necesitățile, îl dezumanizează. Din punctul de vedere al burghezului, posesiunea unui obiect este identică cu însușirea deplină a acestuia. Dar proprietatea privată asupra obiectului și folosirea lui utilă se află într-o permanentă contradicție, pe care Marx o dezvăluie în felul următor: „Cu cît mănînci și bei mai puțin, cu cît cumperi mai puține cărți, cu cît mergi mai rar la teatru... cu atît economisești mai mult, cu atît mai mare devine comoara ta... Cu cît existența ta este mai neînsemnată, cu cît îți trăiești viața mai puțin, cu atît mai mare ți-e averea... Astfel, toate pasiunile și orice activitate trebuie să se înece în setea de îmbogățire". De aceea, atitudinea burgheză față de proprietate constă în setea de bani, *cupiditate*. În acest scop, sînt, în primul rînd, jertfite nevoile muncitorului, pe care capitalistul, privindu-le drept „cheltuieli de producție", tinde să le reducă la minimum. Pentru burghez, avuția, proprietatea sa, nu este un mijloc de dezvoltare multilaterală a personalității sale; privind-o ca un instrument de putere, o garanție a creditului, un simbol al prestigiului într-o lume a banului, el o transformă într-un scop în sine. În filozofia morală și în beletristica occidentală contemporană se înscriu, tot mai des, proteste împotriva uneia dintre formele *înstrăinării* umane: dominația omului de către bunuri, unilateralizarea și dezumanizarea lui prin înrobirea față de lumea lucrurilor, rezultată însă nu numai, cum se crede adesea, din dezvoltarea tehnicii și a confortului, ci și din caracteristicile structurii sociale capitaliste în cadrul căreia are loc această dezvoltare. În societatea socialistă, unde proprietatea socială constituie temelia bunăstării întregului popor și, totodată, garanția satisfacerii, pe un plan mereu mai înalt, a necesităților fiecărui membru al societății, se afirmă o atitudine principial diferită față de

Scanned with OKEN Scanner

proprietate (v. *atitudine față de avutul obștesc*). Cerința morală a inviolabilității proprietății socialiste înseamnă apărarea intereselor sociale generale, care coincid, în esență, cu interesele particulare ale fiecărui cetățean. Atitudinea morală corectă față de societate presupune, în primul rînd, utilizarea cît mai judicioasă, mai eficientă, mai economică a mijloacelor pe care le are la dispoziție pentru ridicarea bunăstării oamenilor muncii. Lupta împotriva delapidatorilor și hoților din avutul obștesc, împotriva irosirii prin neglijență sau nepricepere a mijloacelor economice, pentru păstrarea și dezvoltarea proprietății sociale este o luptă pentru apărarea intereselor fundamentale ale oamenilor muncii și constituie un înalt imperativ moral. Morala socialistă cere, totodată, și respectarea proprietății personale, întrucît, atunci cînd este dobîndită prin mijloace licite, în ea este întruchipată măsura participării posesorului ei la munca socială, precum și munca altor oameni. Intransigența față de orice abuz care ar leza proprietatea personală, rod al muncii cinstite, față de orice nesocotire sau vătămare prin acte nedrepte ale intereselor particulare ale cetățenilor, caracterizează codul nostru moral, ca și sistemul nostru de drept, întemeiat pe principiile justiției și echității sociale. Atitudinea față de obiectul consumului, considerată ca o valoare materială și estetică, ca un mijloc de confort și de desfătare spirituală, se opune transformării acestuia în fetiș, în scop în sine, în obiect de acumulare, într-un simbol al bunăstării înțeleasă în chip mic-burghez. O asemenea concepție greșită împinge la meschinărie, cupiditate, la goana după căpătuială cu orice preț, în detrimentul proprietății obștești și al proprietății personale a altora, duce la degradare morală, la dezumanizare. Morala maselor populare condamnă o astfel de atitudine subliniind că „Omul face banii, nu banii pe om". Morala socialistă cere din partea fiecăruia să se comporte astfel, încît totdeauna lucrurile să-i slujească lui, să-i fie un mijloc de satisfacere a cerințelor sale multilaterale, să nu se transforme niciodată el în sclavul lucrurilor. (Ov. T.)

atracție, înclinație puternică spre o persoană, spre un domeniu de activitate sau spre un lucru, decurgînd din interesele, convingerile și pasiunile omului. Finalitatea ei este împlinirea unei relații umane cum este prietenia, tovărășia, a unei trebuințe spirituale cum este creația într-un domeniu de muncă, a unui sentiment ales cum este dragostea. Ideile nobile, pasiunile adevărate și nu pornirile meschine, hotărăsc fondul moral al **a.** (Gh. N.)

austeritate 1. Rigoare față de sine însuși; severitate în principii, în conduită; respectare, din convingere intimă, a unor reguli

Scanned with OKEN Scanner

de conduită (de ex. **a.** obiceiurilor lui Caton). **2.** *Regim de austeritate*, reduceri în cheltuielile publice, micșorări de salarii etc., impuse de dificultăți economice, în anumite țări. (I.B.)

autoapreciere, premisă și, totodată, rezultat al procesului de *autoeducație*, manifestat prin dezvăluirea și estimarea gradului de dezvoltare a diferitelor laturi ale personalității. **A.** presupune constatarea calităților și defectelor proprii, stabilirea unor sarcini precise în vederea perfecționării elementelor pozitive și lichidării defectelor, urmărirea sistematică a îndeplinirii obiectivelor propuse. În condițiile vieții socialiste, **a.** se impune, într-o măsură tot mai largă, ca cerință morală. (Fl. G.)

autocontrol, urmărire, apreciere și reglementare de către un individ sau de către o anumită colectivitate umană a convingerilor, mobilurilor și calităților proprii, precum și a faptelor și efectelor provocate de acestea. **A.** presupune dorința sinceră de analiză a profilului moral propriu, obiectivitate în aprecieri, capacitatea de a recunoaște lipsurile și greșelile săvîrșite. Manifestarea superioară a acestei capacități este *autocritica*. Nivelul și eficiența **a.** depind de gradul de dezvoltare a conștiinței morale, care caracterizează individul sau colectivitatea respectivă, întrucît **a.** trebuie să suplinească, într-o anumită măsură, rolul opiniei publice și să evite constrîngerea exterioară. În acest sens, **a.** este un mijloc și o manifestare a libertății morale. În sistemul moralei socialiste, acțiunea **a.** se lărgește, iar rolul său social crește în permanență. Calitate de o deosebită valoare pentru dezvoltarea propriei personalități, **a.** trebuie cultivat cu perseverență de tineret. (Fl.G.)

autocritică, atitudine morală de declarare și de recunoaștere cinstită a greșelilor și lipsurilor manifestate în diferite sfere de activitate (muncă, activitate social-politică, relații de prietenie și familie). **A.** are un conținut moral superior, cînd cel care își arată vina reușește să dezvăluie, în același timp, cauzele greșelilor și să găsească soluții pentru a nu mai face posibilă repetarea lor sau a altor greșeli și abateri. **A.** contribuie la dezvoltarea trăsăturilor morale înaintate și la înlăturarea celor înapoiate, atît pe planul dezvoltării individului, cît și al colectivului. Stabilirea raporturilor de încredere și de exigență face ca, în orînduirea socialistă, **a.** să fie o armă educativă însemnată din punct de vedere social și moral. V. *critică și autocritică*. (Gh.B.)

autocunoaștere, cunoaștere a propriei persoane, ca rezultat al analizei ideilor, trăirilor, sentimentelor, actelor și performanțelor individuale. Ca o condiție a dezvoltării armonioase a personalității, a prefigurării cursului și efectului actelor personale, a îmbunătățirii randamentului, **a.** a fost consemnată

în dictonul socratic „Cunoaște-te pe tine însuți". Calea cunoașterii de sine este raportarea propriilor însușiri la însușirile altor oameni și la necesitățile sociale de formare a personalității umane. (Gh.N.)

autoeducație, activitate desfășurată de om, în mod conștient, în vederea dezvoltării propriei sale personalități. Ca proces complex, care presupune orientarea activității și a capacității de autoapreciere, **a.** este posibilă numai de la o anumită vîrstă — sfîrșitul preadolescenței și începutul tinereții —, cînd dezvoltarea conștiinței permite elaborarea unor scopuri cu caracter social, desfășurarea unui autocontrol obiectiv, găsirea unor metode și mijloace care să contribuie la perfecționarea trăsăturilor pozitive și la eliminarea celor negative. Inițial, la preadolescenți, care nu-și pot propune idealuri proprii, independente, **a.** se realizează prin imitarea eroului preferat; apoi, acest proces devine o componentă aproape permanentă a comportării. Eficiența ei sporește o dată cu lărgirea și adîncirea relațiilor pe care tînărul le realizează cu societatea. Deși este desfășurată de individ, **a.** nu este o problemă pur individuală, o manifestare narcisistă, realizată de dragul propriei persoane, independent de natura și de cerințele societății. Parte a educației, pe care o completează și o interiorizează, **a.** se împletește cu ansamblul de influențe exercitate de societate asupra individului. Rolul ei în acțiunea acestui ansamblu de influențe crește pe măsură ce conștiința persoanei se apropie de fronturile cele mai avansate ale conștiinței sociale, pînă la identificarea cu conștiința socialistă. Dacă, în condițiile societății bazate pe exploatare, **a.** se realizează cu mari dificultăți, ca urmare a faptului că între individ și societate există contradicții antagonice cu efecte profund negative pentru ființa umană, în socialism, unde omul este scopul tuturor activităților sociale, **a.** se desfășoară în condiții mai favorabile, acest proces depinzînd de fiecare persoană în parte pentru a folosi cît mai eficient aceste condiții. (Fl. G.)

autoinstruire, activitate de instruire desfășurată de om prin efort personal în afara sistemului de învățămînt existent. În funcție de natura cunoștințelor însușite, **a.** poate fi de domeniul culturii generale, al pregătirii politice, profesionale etc. În țările cu un sistem de învățămînt dezvoltat și, în special, în socialism, **a.** este continuarea instrucției căpătate în școală. Societatea vine în întîmpinarea acelora care se autoinstruiesc, prin forme organizate: universități populare, conferințe, literatură și filme de popularizare, emisiuni speciale de radio și televiziune etc. (Fl.G.)

Scanned with OKEN Scanner

autoliniștire, proces de conștiință prin care persoana umană își judecă propriile fapte, motivîndu-le, pentru a găsi împăcarea cu sine. De obicei, **a.** este subiectivă și, în acest caz, ea constituie o piedică în desăvîrșirea morală a persoanei. Mai grav este cînd **a.** se manifestă în urma unor succese reale sau aparente și cînd generează pasivitate, lipsă de autocontrol și de autocritică, o anumită supraestimare a propriilor posibilități. În domeniul activității politice, **a.** coincide cu lipsa de autocritică, cu îmbătarea de pe urma succeselor și cu pasivitate. Pentru tineri, **a.** reprezintă nu numai o trăsătură negativă, ci și o primejdie reală, întrucît ea constituie una dintre împrejurările subiective cu efecte vătămătoare pentru dezvoltarea personalității lor. (Fl.G.)

autoobservare, latură a conștiinței personale, prin care, individul își urmărește, mai mult sau mai puțin sistematic, dezvoltarea propriei personalități. **A.** trebuie orientată atît asupra ideilor și faptelor morale, cît și a efectelor sociale ce rezultă din acestea. Obiectivitatea, simțul autocritic dezvoltat, exigența sporită față de propria persoană constituie condiții necesare pentru ca **a.** să reprezinte un mijloc eficient al autoeducației. V. *introspecție.* (Fl.G.)

autoritate 1. Formă a disciplinei sociale, mod de reglementare și de orientare a activității oamenilor prin intermediul influenței pe care o exercită asupra convingerilor și comportării lor anumite persoane, grupuri de persoane, organizații, instituții (așa-numiții purtători ai **a.** care, în limbaj uzual, poartă denumirea generică de „autorități"). **2.** Raport social care apare între purtătorii autorității și masa celorlalți oameni. În funcție de sfera vieții sociale în cadrul căreia se manifestă **a.** și de modul specific în care se exercită asupra oamenilor, distingem mai multe tipuri de **a.**: economică, politică, juridică, spirituală, morală, profesională, științifică etc. Fiecare dintre acestea dobîndește particularități de manifestare determinate de tipul istoric de societate. Dar orice grup social, ca și societatea în ansamblu — cum sublinia F. Engels —, nu poate exista fără diferitele tipuri de **a.**, căci altfel s-ar dezagrega, s-ar transforma în ceva amorf, haotic. În comunitățile gentilico-tribale, **a.** liber-consimțită a căpeteniilor, avea un mare rol în reglementarea relațiilor sociale. În societatea împărțită în clase antagoniste, rolul hotărîtor începe să-l aibă **a.** politică și cea juridică a statului, bazate pe exercitarea diferitelor forme de constrîngere, inclusiv violența armată. În sfera ideologiei, se constituie ca **a.** ideile, doctrinele, dogmele sancționate de puterea claselor dominante (v. *ideologie, morala dominantă*). În religie, **a.** absolută este întruchipată de Dumnezeu, care reprezintă și izvorul **a.** dog-

Scanned with OKEN Scanner

melor și preceptelor morale, considerate a exprima voința acestuia. Principiul **a.** promovat de scolastică, este expresia dogmatismului extrem. Un rol deosebit în viața societății, a diferitelor grupuri sociale îl are **a.** morală, puterea spirituală asupra conștiinței oamenilor, pe care o dețin persoanele sau organizațiile (instituțiile), în virtutea calităților morale care le sînt proprii sau doar atribuite. Aceste calități sînt interpretate în funcție de interesele de clasă oglindite în diferitele *coduri morale*. Pentru conștiința burgheză contemporană este tipică oscilarea între două poziții extremiste în interpretarea **a.**: de la autoritarism, ca proclamare a fidelității necondiționate și a supunerii oarbe față de purtătorul infailibil al **a.**—așa cum apare în mitul fascist al „Führer"-ului —, la nihilismul extrem —, ca atitudine negativistă față de orice **a.**, inclusiv cea morală, în numele unei pretinse libertăți absolute a personalității. Morala socialistă consideră că adevărata **a.** morală poate fi dobîndită prin respectarea conștientă, în întreaga viață personală și obștească, a principiilor și normelor etice ale socialismului, prin unitatea neabătută dintre vorbă și faptă, prin slujirea devotată și consecventă a intereselor poporului. Concepției etice marxiste despre autoritate îi este cu totul străin cultul personalității, credința în infailibilitatea anumitor persoane cu **a.** și călăuzirea oarbă după voința lor. **A.** nu se poate baza decît pe fapte și pe dovezi atîta timp cît acestea sînt în concordanță cu cerințele politice și etice ale societății socialiste. Rolul conducător al partidului comunist în societatea noastră este rezultatul unui proces istoric obiectiv, cu caracter legic, în cursul căruia poporul s-a convins, prin propria sa experiență, că partidul este exponentul fidel al intereselor sale vitale, călăuza sa încercată pe drumul libertății și prosperității, și, de aceea, îl înconjoară cu dragoste și devotament nețărmurit, îl consideră drept unic conducător al națiunii socialiste. Creșterea rolului conducător al partidului coincide cu întărirea unității poporului în jurul partidului, cu sporirea continuă a prestigiului și **a.** sale în masele largi ale poporului. **A.** și influența partidului în mase se sprijină în cele din urmă pe **a.** și influența pe care le exercită, prin calitățile și activitatea sa, fiecare comunist în colectivul unde lucrează, în producție și în viața obștească. (Ov.T.)

autosugestie, dirijare conștientă a voinței proprii asupra unor stări sau asupra unor gînduri personale cu scopul de a le influența în bine. **A.** constă în repetarea șoptită sau în limbaj interior a unor fraze *(sugestii verbale)* adecvate situației și în stîrnirea unor reprezentări cu ajutorul cărora se poate, deseori, realiza un climat interior cît mai propice începerii și desfășurării nestîn-

Scanned with OKEN Scanner

jenite a unei acțiuni sau unei activități. În fața unui examen dificil, unii elevi pot atenua influența perturbatoare a emoției prin repetarea argumentelor că au învățat bine, complet, că și-au însușit sistematic și trainic materialul de studiu etc., precum și prin reprezentarea, în același timp, a unor trecute împrejurări, relativ asemănătoare, încheiate cu succes deplin. Rolul stenic al **a.** este demonstrat medical și, de aceea, procedeul este, uneori, recomandat pacienților de către medici. El însă nu reprezintă decît un mijloc între altele, iar importanța lui nu trebuie exagerată. Niciodată nu vom putea ști prin **a.** mai mult decît am asimilat. Dar, prin antrenamentul autogen (mobilizarea resurselor psiho-fizice proprii cu ajutorul **a.** sistematice), se pot realiza, în bună măsură, condiții interioare de relaxare, de calm și de stăpînire de sine, favorabile manifestării depline a posibilităților individuale. (Gh.N.)

avariție, lăcomie, zgîrcenie, efort de a strînge bunuri cît mai multe și de a le păstra numai pentru sine. Pe lîngă zgîrcenie, avarul se caracterizează prin izolare extremă de ceilalți oameni, prin atitudine de suspectare a semenilor, de invidie pentru cei care au bunuri materiale, prin lipsă de generozitate, înșelăciune, rapacitate. Ca expresie a celui mai cras egoism, **a.** este o atitudine imorală, cu un conținut antisocial, deoarece, în setea după bunuri, avarul recurge la ticăloșii, iar averile adunate rămîn nefolosite pînă la moartea sa (iar uneori și după aceasta). Literatura universală înregistrează cîteva personaje tipice: Harpagon al lui Molière, Gobseck al lui Balzac, Shylok al lui Shakespeare, Hagi Tudose al lui Delavrancea și alții. Adorația nemăsurată pentru averi, tendința de a le procura prin orice mijloace, păstrarea lor în stare de nefolosință duce la denaturarea și mutilarea sentimentelor umane. (Gh.B.)

aventurier, persoană căreia îi este proprie înclinația spre aventură și comportarea îndrăzneață pînă la ignorarea dificultăților și riscurilor pe care le implică anumite acțiuni. Succesul obținut prin învingerea unor obstacole mari se bucură de aprecierea oamenilor. Unii tineri, tentați de a realiza lucruri dificile și riscante, din plăcerea sau din dorința de a se evidenția, nu cumpănesc suficient metodele cele mai potrivite și nu acceptă amînarea rațională și necesară, transformînd îndrăzneala în aventură gratuită. Spiritul aventurist, deși presupune, într-o anumită măsură, curaj, cutezanță, dîrzenie, încredere și calm în fața pericolelor, are mai ales un sens depreciativ. Aventurismul este o comportare provenită din idealuri inconsistente, din trebuințe difuze și din țeluri cu valoare socială îndoielnică, adesea ascunse. În acest caz, aparenta căutare a unui ideal în viață pe calea aventurii exprimă, de fapt, instabilitatea și lipsa de consistență

a convingerilor și sentimentelor, trăsături întruchipate de prototipuri literare și artistice cum sînt Don Quijote sau Don Juan. Întrucît punctul de plecare al acțiunilor aventuroase se află într-o imagine falsă asupra vieții, iar, în desfășurarea lor, succesele parțiale și împrejurările întîmplătoare, nesemnificative din punct de vedere social, sînt luate drept temei și împlinire, rezultatele cu care se soldează ele nu servesc cu nimic umanității. Mai mult decît atît, atunci cînd la baza aventurismului stă setea de cîștig personal, ca în cazul mercenarilor angajați în conflictele sociale antinaționale, rezultatele acțiunilor aventuroase devin antiumane. (Gh.N.)

aversiune, atitudine de repulsie, de antipatie extremă față de persoane cu comportare reprobabilă, necinstită, josnică (de ex. lașul, lingușitorul, mincinosul), față de idei și de stări de lucruri care au determinat în timp fixarea unor sentimente de respingere, opoziție și ură (de ex. prejudecăți, abuzuri), față de lucruri a căror prezență și influență provoacă dezgust (de ex. mirosuri grele, ca cele de tutun, alcool etc.) și ajung în conflict cu experiența individuală. V. *antipatie*. (Gh.N.)

avertisment, înștiințare prealabilă, prevenire, dojană, mustrare pe cale orală sau scrisă, din partea unei autorități sau a unei persoane către cineva, prin care i se atrage atenția să nu se mai facă vinovat de anumite greșeli și i se recomandă schimbarea comportării, pentru a nu avea de suferit consecințe neplăcute. (Al.B.—M.D.)

aviditate, dorință insistentă și exagerată pentru anumite lucruri sau pentru unele plăceri. Sensul de bază este negativ: lăcomie de bunuri materiale și de plăceri. Sensul secundar, pozitiv, al **a.** este dorința pasionată de a cunoaște, setea de frumos. Ca trăsătură negativă, **a.** se exprimă prin sentimente și atitudini contrare regulilor de conviețuire umană. Dorințele și poftele nemăsurate izvorăsc dintr-o atitudine egoistă, din ignorarea normelor morale și din subordonarea întregii activități acestor dorințe nemoderate. **A.** sau *lăcomia* este un viciu pe care se altoiesc și căruia i se alătură multe altele. Setea de avere sau de bani dă naștere la atitudini străine moralei și îndeamnă la obținerea lor prin mijloace necinstite. Ca înclinație spre plăceri senzuale, **a.** duce la imoralitate în viața personală și familială. Lăcomia pentru mîncare și băutură duce la boli și la degradare morală, la vicii ca beția, lipsa de cumpătare și altele. Latura imorală a **a.** nu rezidă în existența unei dorințe obișnuite, ci a unora nesănătoase, care îl fac pe om să nu țină seama de nimic pentru a le satisface. Prin **a.** sau lăcomie, omul devine sclavul unor pofte, al unor sentimente antisociale, al unor instincte animalice. Este deosebit de mult adevăr în zicala populară românească: „Lăcomia pierde omenia",

Scanned with OKEN Scanner

fiindcă **a.** îl pierde pe om ca om, îl împiedică să se înalțe la frumusețe morală, la realizare umană, la puterea de a-și dirija dorințele, de a fi stăpînul lor. V. *lăcomie, zgîrcenie.* (Gh.B.)

avînt, mișcare energică și însuflețită pe calea progresului, elan spre fapte mărețe, dezvoltare dinamică și rapidă. Acțiunea avîntată, vioaie, tenace și energică îi caracterizează pe oamenii optimiști și dornici de a contribui la înfăptuirea progresului în diferite sfere de activitate. **A.** este o calitate etică specifică tineretului și celorlalți oameni care trăiesc cu intensitate în mijlocul problemelor vieții, ajutînd la rezolvarea lor. Pentru tineretul din țara noastră nu există piedici sociale în calea manifestării unui **a.,** care se bazează pe condiții propice participării sale la munca și la eforturile poporului de îndeplinire a obiectivelor socialismului, de realizare a aspirațiilor și idealurilor nobile. Munca voluntară-patriotică înregistrează minunate exemple de **a.** în slujba înfloririi socialiste a patriei. **A.** devine o trăsătură negativă numai atunci cînd se reduce la o comportare zgomotoasă și sterilă, care nu realizează nimic bun, care nu poate însufleți și pe alții. (Gh.B.)

axiologie, teorie generală a valorilor. Ca disciplină filozofică de sine stătătoare, **a.** s-a constituit relativ recent, începînd cu a doua jumătate a sec. al XIX-lea, bazîndu-se, îndeosebi, pe teorii etice. Strînsa legătură dintre **a.** și etică se explică prin faptul că problematica valorilor umane reclamă o clarificare a problemelor sensului vieții, chestiuni importante, cu vaste implicații etice. Subliniind acest aspect, Heinrich Rickert, cunoscut reprezentant al neokantianismului, unul dintre fondatorii **a.,** afirmă că „a desluși sensul vieții înseamnă a aduce în lumina conștiinței valorile care îi conferă sens". Pentru Rickert, valorile sînt autonome față de existență, ele constituie un domeniu transcendent al semnificației judecăților etice, estetice etc., a' căror valabilitate nu depinde de realitate, ci are un caracter absolut. Este o orientare idealistă în **a.,** continuată și de alții. **A.** marxistă se află în curs de constituire. Studiile consacrate acestui nou capitol al filozofiei marxiste situează **a.** marxistă la întretăierea eticii cu sociologia, teoria cunoașterii, antropologia filozofică și filozofia culturii. **A.** marxistă se bazează pe o viziune antropocentristă despre om, pe convingerea în imanența valorilor umane, pe un democratism adînc și consecvent, pe o concepție etică a demnității și responsabilității omenești. V. *deontologie.* (M.C.)

axiomă, propoziție admisă fără demonstrație, fiind evidentă prin sine însăși; maximă asupra căreia nu se discută, fiind, în genere, acceptată de către toată lumea. În morală, valoare de **a.** au normele general-umane de comportare. V. *general-uman în morală.* (M.C.)

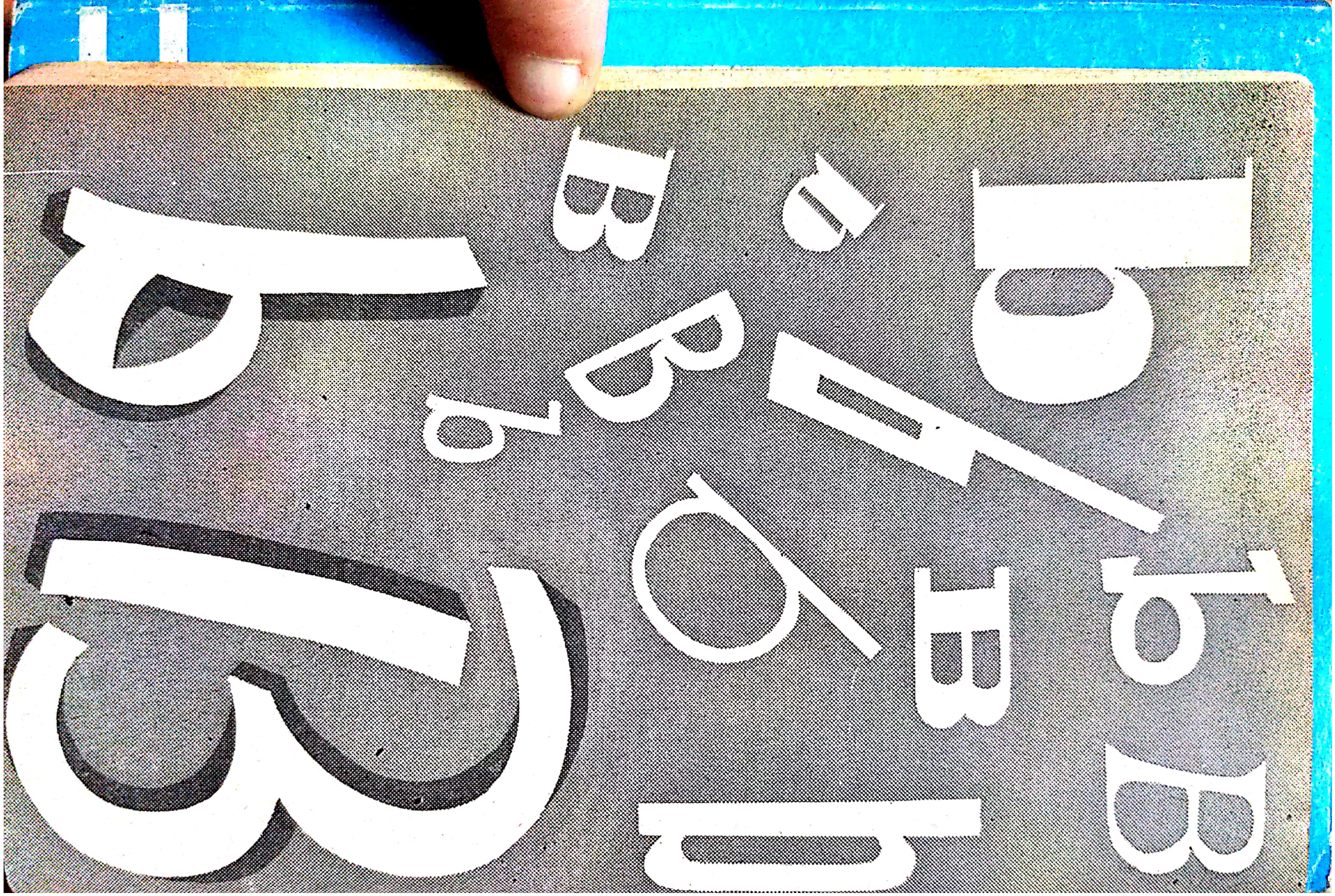

Scanned with OKEN Scanner

Bandă, ceată, gașcă, asociere a unor indivizi suspecți, cu un profil moral corupt, avînd ca scop acțiuni antisociale care aduc prejudicii materiale și morale colectivității. Indiferent de condiția morală a fiecărui membru al unei **b.**, aceștia se aseamănă prin mobilurile acțiunilor și prin interesele pe care le urmăresc. În general, o **b.** se constituie în vederea săvîrșirii unor furturi, bătăi sau a altor infracțiuni pedepsite de lege. Trăsăturile caracteristice ale unei **b.** sînt țelurile inumane, irațională, cultivarea viciilor, satisfacerea unor instincte antisociale, denaturarea unor însușiri și aptitudini umane. Între membrii unei **b.** nu există o sudură întemeiată pe încredere reciprocă și respect. Dimpotrivă, fiecare membru al unei **b.** urmărește numai un scop și un avantaj personal. Datorită acestui fapt, el trădează adeseori și interesele celorlalți, fapt care duce la destrămarea **b.** Chiar **b.** sprijinită material și politic de trusturile și organizațiile reacționare din țările capitaliste se dezmembrează datorită forțelor sociale înaintate care i se opun, precum și pericolului pe care îl prezintă pentru colectivitate (de ex. **b.** de naziști). Fenomenele sociale care generează grupările de **b.** se dezvoltă, îndeosebi, pe temeiul relațiilor de exploatare, care permit unor indivizi cîștiguri fără muncă, în climatul general al luptei tuturor împotriva tuturor, al creșterii criminalității etc. Cîteodată, **b.**, pentru a cîștiga aderenți, încearcă să-i inducă în eroare pe unii oameni, mai ales pe tineri, prezentînd scopurile ei într-o lumină favorabilă, mistificînd conținutul activității sale. Membrul unei **b.** trăiește într-o continuă nesiguranță și, ceea ce este deosebit de grav, el se află în situația de a comite acte îndreptate împotriva oamenilor, a valorilor seciale și morale. Lui îi sînt limitate posibilitățile de a se dezvolta, de a avea raporturi normale de prietenie, de a se manifesta sincer și de a fi încrezător în oameni. Uneori, se crede, cu naivitate, că intrarea într-o **b.** este o dovadă de curaj, de afirmare a independenței și a altor calități personale, fapt care poate să apară atrăgător, în special pentru unii tineri, care nu cunosc gravitatea și consecințele nefaste ale acționării în **b.** *Banditismul* a fost condamnat în toate orînduirile sociale; numai socialismul, prin lichidarea relațiilor de exploatare și prin asigurarea accesului la valorile culturii și ale muncii pentru toți cetățenii, a creat condiții care să nu mai genereze acest fenomen antisocial. (Gh. B.)

banii (și influența lor), marfă specială desprinsă din sfera mărfurilor și opusă ei, ca echivalent general al valorii acestora. Întrucît **b.** au rolul de echivalent general, ei reprezintă o formă materializată și cuantificată a rezultatelor muncii ome-

Scanned with OKEN Scanner

neşti. „Aurul — remarca Balzac — este întruchiparea tuturor forţelor omului". În condiţiile existenţei proprietăţii private, puterea cîştigată de omenirea muncitoare se găseşte sub formă de **b.**, în mare măsură, în mîna unor persoane particulare. Din rezultat al capacităţilor omeneşti, al efortului fizic sau intelectual, al talentului artistic sau al geniului ştiinţific, **b.** încep să devină echivalent al acestor capacităţi. Valoarea omului depinde, oarecum, de **b.** pe care îi posedă; stăpînul lor devine posesorul calităţilor omeneşti fără ca el, ca individ, să posede aceste calităţi. „Ceea ce este al meu prin *bani* — scria K. Marx —, ceea ce pot plăti..., aceasta *sînt eu* însumi, posesorul banilor... Ceea ce *sînt* eu şi pot eu nu este nicidecum determinat de individualitatea mea". O asemenea răsturnare a raporturilor are consecinţe nefaste în domeniul moralei. Principiile morale îşi pot pierde valoarea lor, normele morale sînt călcate în picioare, iar conştiinţa morală este pervertită. Disprețul faţă de fiinţa umană, egoismul, perfidia, cupiditatea, pe scurt, dezumanizarea individului sînt numai cîteva dintre consecinţele **b.** pe tărîm moral. Denaturarea merge pînă acolo, încît se creează situaţia în care imoralitatea se prezintă ca moralitate. „Eu sînt un om rău, necinstit, fără scrupule, lipsit de spirit, însă banii sînt respectaţi; deci e respectat şi posesorul lor. Banii sînt lucrul cel mai preţios, deci posesorul lor e bun; pe lîngă aceasta, ei mă scutesc de osteneala de a fi cinstit, prin urmare, sînt presupus ca cinstit" (K. Marx). Dînd glas protestului său faţă de această stare de lucruri, Tudor Arghezi scria: „O, lăcomie crîncenă, nebună, / Adună, omule, adună, / Căznește, fură, surpă şi omoară, / Îţi trebuiesc putere şi comoară, / Îţi trebuiesc palate şi veşminte / Să-ţi zacă-n ele hoit şi oseminte. / Morminte, omule, morminte. / Avidă, mîna ta se strînge. / Storci aur şi se scurge sînge. / Nădejde, sînge, har, ca un burete, / Le soarbe aurul cu sete / Şi-n beciul tău zidit îngheaţă / Neprihănita oamenilor viaţă, / Avîntul, bucuria, puse bine / De stîrvul tău, păstrate pentru tine. / Îmi e ruşine, omule, îmi e ruşine". Exprimînd sugestiv şi concis puterea **b.**, proverbul spune: „Banul e o mică roată ce-nvîrteşte lumea toată". În altă vorbă din popor, „Banul e ochiul dracului", aflăm că **b.** este acela care îi mînă pe oameni la relele cele mai mari cu putinţă. În condiţiile socialismului, funcţiile **b.**, deşi se menţin, se schimbă în conţinut: **b.** sînt puşi în slujba propăşirii sociale şi, ca atare, în principiu, nu mai pot genera în mod necesar forme monstruoase de imoralitate. Legate de existenţa lor se mai

Scanned with OKEN Scanner

mențin însă unele idei și practici de comportare, condamnate de morala socialistă (de ex. tendința de cîștig prin orice mijloace, chiar ilicite, care se asociază, în cazul unor elemente antisociale, cu încercările de a lovi în proprietatea obștească). V. *atitudine față de proprietate*. (Fl.G.)

barbarie. **1.** Stare de nedezvoltare social-culturală a unui om sau a unei populații. În acest sens, cuvîntul nu are un caracter absolut: o populație se poate ridica de la starea de **b.** la starea de civilizație. Procesul este însă reversibil: un popor civilizat poate recădea în starea de **b.**, prin nerespectarea legilor morale sau prin degradare social-economică. **2.** Mentalitate și comportare individuală sau colectivă, ajungînd pînă la cruzime, la încălcarea legilor morale și la distrugerea valorilor culturale. Exemple de **b.** sînt, din nefericire, numeroase în istorie. Printre cele mai recente și mai grave, prin cruzimea lor inutilă și inumană, se numără asasinarea de către naziști a șase milioane de evrei, distrugerea a numeroase orașe și sate sovietice, a localităților Lidice (Cehoslovacia, 1942) și Oradour-sur-Glane (Franța, 1944); în țara noastră, trebuie amintite cutremurătoarele crime legionare, printre care uciderea marelui învățat Nicolae Iorga. **3.** Faptă care dovedește nerespectarea regulilor de viață socială, culturală și morală. **4.** Cruzime, sălbăticie, grosolănie. (I. B.)

bădăran, om a cărui comportare este grosolană, vulgară, care folosește un limbaj trivial; mitocan. (M.C.)

bănuială, lipsă de încredere, suspectare a unei persoane despre care există presupunerea că a săvîrșit o încălcare, o infracțiune, dar cu privire la care nu există suficiente argumente pentru a fi declarată vinovată. Prin exagerare, **b.** capătă aspectul de permanentă suspiciune, de neîncredere, de frămîntare fără fond și fără folos. În vorbirea curentă, **b.** mai are și sensul de simplă presupunere, de ipoteză. (Gh. N.)

bărbăție, calitate morală complexă exprimînd, după modelul virtuților bărbătești, energie, hotărîre, curaj, rezistență în acțiuni grele, stăpînire de sine și spirit de sacrificiu. A-ți mobiliza toate forțele, a acționa prompt și decisiv în împrejurări critice, primejdioase, a nu da înapoi sînt cîteva dintre trăsăturile **b.** care conduc spre eroism. „Să nu-ți fie frică de nimic altceva decît de frică“ (L. Börne). „Este bărbat acela care-și învinge nu numai dușmanii, ci și dorințele“ (Democrit). Este de la sine înțeles că **b.** este o calitate general-umană și nu aparține în exclusivitate bărbaților. Oricine urmărește

Scanned with OKEN Scanner

scopuri de înaltă semnificație și învață, se antrenează în învingerea greutăților are șansa de a se înzestra cu **b.** (P.P.-N.)

bătăuș, individ impulsiv, needucat, care, nedispunînd de mijloace mai evoluate spre a se afirma și a-și rezolva problemele, reacționează prin agresivitate. (P.P.-N.)

bătrînețe, vîrstă înaintată, caracterizată prin modificări anatomo-fiziologice rezultate din starea de oboseală a organismului (îngreunare a circulației sîngelui, încetinire a mișcărilor, diminuare a capacității de muncă etc.). Caracterizarea dată **b.,** din punct de vedere moral-spiritual, se aplică acelor oameni care manifestă lipsă de interes pentru valorile prezentului, care nu mai trăiesc în actualitate, care nu înțeleg sensul progresului, opunîndu-se înnoirilor. Așa cum remarcă moralistul Seneca însă: „Nimeni nu e atît de bătrîn încît să nu-și permită să nădăjduiască o zi de existență. Dar o zi e o treaptă pe calea vieții", adică, în pas cu viața și valorile ei. Experiența de viață și acumularea a ceea ce este valoros permit multor oameni în vîrstă să se manifeste în mod activ, să împărtășească celor tineri gînduri și sfaturi bune, să-i îndemne la atitudini și comportări morale înaintate. Deși anumite norme de comportare morală sînt specifice unor categorii de vîrstă, ele nu se delimitează în mod rigid. Comportarea morală a unui om la **b.** nu depinde numai de vîrstă, ci de felul și de mediul în care s-a format, de conținutul și valoarea etică a concepțiilor și a atitudinilor sale morale. Nu există vîrstă care să împiedice comportarea morală înaintată a omului. Este însă neîndoielnic că trăsăturile de comportare dobîndite în tinerețe au importanță pentru întreaga viață. Pentru orice tînăr, respectul față de **b.** este un element necesar al conduitei, o cerință a moralității, a regulilor de comportare civilizată. (Gh.B.)

beție, stare de dezechilibru psihic și fizic datorită consumului excesiv de băuturi alcoolice, caracterizată prin lipsa de control a mișcărilor, a felului de a judeca și de a acționa din punct de vedere moral. **B.** duce la lipsa de principii și de atitudini morale ferme. Montaigne califica **b.** ca ceva „grosolan și dobitocesc... care doboară și înmărmurește trupul". Pe lîngă gravele urmări asupra sănătății, **b.** atrage după sine trîndăvia, actele huliganice, iresponsabilitatea, sclavia față de vicii, atrofierea caracterului. În ciuda unor opinii, care consideră **b.** prilej de veselie și de anulare a necazurilor, practica dovedește că, dimpotrivă, prin **b.,** necazurile se agravează și se multiplică. Poporul condamnă în expresive zicători acest viciu, dezvăluind gravele sale

Scanned with OKEN Scanner

consecințe pentru viața omului: „Beția e ușa tuturor răutăților"; „Bețivul își bea straiele și mințile"; „Cine bea pîn-la-mbătare, nume bun în lume n-are". V. *alcoolism*. (Gh. B.)

bigamie, stare a unei persoane care, fiind angajată printr-o căsătorie, contractează o a doua fără a o anula pe prima; act profund imoral; delict sancționat de lege. V. *căsătorie*. (P.P.-N.)

bigotism, fanatism religios împins pînă la extrem, însoțit de excese și de exagerări în respectarea tuturor prescripțiilor și ritualurilor religioase. **B.** respinge, tendențios, orice cuvînt al științei, neagă în mod categoric ideea de a progresa în societate, utilitatea participării la manifestările cultural-artistice, la distracții, vizionări de spectacole, filme, emisiuni de radio și televiziune etc. **B.** cultivă izolarea, transformînd în calități morale sărăcia spirituală, abstinența de la bucuriile și satisfacțiile vieții, închistarea în cercul îngust al preocupărilor pentru „salvarea sufletului" de consecințele păcatului. **B.** duce la abrutizare morală și spirituală. (A.T.)

bine, concept fundamental în orice morală. Noțiunea etică de **b.** a evoluat și evoluează de la epocă la epocă, de la popor la popor, de la clasă la clasă, incluzînd în sine semnificații care, uneori, s-au contrapus de-a dreptul. Aceasta nu înseamnă că avem temei să fim sceptici cu privire la valoarea de cunoaștere pe care ne-o oferă această noțiune, mișcarea contradictorie a conceptului făcînd proba unei continue îmbogățiri a vieții morale a omenirii în legătură cu toate formele de progres uman. Ceea ce popoarele, clasele au înțeles prin **b.** a diferit. *Canibalismul* a reprezentat un **b.**; era perfect moral pentru triburile aflate la un nivel foarte înapoiat de dezvoltare economică. El a fost repudiat, ulterior și considerat imoral de toate colectivitățile umane capabile să-și asigure hrana pe alte căi. *Sclavia* a fost considerată un fenomen natural, perfect justificabil și moral de către proprietarii de sclavi; pentru aceștia, ea reprezenta un **b.**, în timp ce sclavii s-au revoltat împotriva condiției de sclav, deoarece sclavia constituia un rău pentru ei. Ceea ce s-a perpetuat, a rămas constant, este nevoia omenirii, pe toate treptele istoriei sale, de a distinge moralul de imoral. Ideea de **b.**, împreună cu antonimul ei *răul*, răspund tocmai necesității de a delimita și de a opune moralul — imoralului. Acest lucru a fost posibil, în ciuda tuturor variațiunilor de conținut, tocmai din cauză că noțiunea de **b.** a reținut, într-o formă

prescurtată, abstractă, un element comun, prezent în orice morală și anume : este **b.** ceea ce societatea, clasa respectivă socotește acceptabil, ceea ce ea recomandă, pentru ea și pentru membrii ei, ceea ce ea aprobă din comportarea, trecută sau prezentă, a indivizilor și consideră că trebuie făcut în viitor. Răul, dimpotrivă, exprimă ceea ce orice morală interzice, dezaprobă. În noțiunea de **b.**, oamenii au dat expresie generală intereselor lor, aspirațiilor, speranțelor lor, considerînd moral ceea ce corespundea acestor interese, aspirații, iar imoral ceea ce contravenea lor. În aprecierea concretă a faptelor, a evenimentelor, ideea de **b.** se explicitează, capătă contur mai precis cu ajutorul altor noțiuni etice: virtute, fericire, dreptate etc. În cadrul moralei socialiste, noțiunea de **b.** dă expresie concentrată tuturor exigențelor formulate de societatea socialistă față de membrii săi, în conformitate cu idealul social și moral comunist, ideal în care intră, ca elemente de prim ordin, efortul pentru apărarea și dezvoltarea proprietății societății socialiste, grija pentru asigurarea bunăstării, fericirii generale, precum și transformarea normelor și principiilor moralei socialiste în legi de viață și de conduită pentru fiecare individ, în vederea realizării, pe această cale, a unei personalități umane integre, frumoase din punct de vedere etic. Întreaga bogăție de conținut a noțiunii de **b.** în societatea noastră, formele concrete pe care le îmbracă **b.**, în toate domeniile vieții sociale, pot fi explicate numai prin intermediul celorlalte noțiuni (datorie, cinste, onoare, responsabilitate), principii și norme care, împreună, dau contur idealului moral comunist. V. *ideal moral*, *normă*, *principii morale*. (M. C.)

binefacere, acțiunea de a săvîrși o faptă bună, avînd drept efect ridicarea stării materiale sau morale a unui om sau a unei colectivități. Înțelesul etic al cuvîntului exclude însă caracterul involuntar al unei atari acțiuni; actul de **b.** este, așadar, intenționat și, în unele cazuri, obișnuit unui anumit fel de a fi. (I.B.)

birocratism, metodă de muncă sau de conducere, caracterizată printr-o exagerată precumpănire a muncii de cancelarie, prin tergiversări, grijă excesivă pentru latura formală a problemelor și prin lipsa de interes pentru fondul lor, prin izolarea de popor și neglijarea cerințelor și nevoilor lui. **B.** este o caracteristică a administrației statelor de tip exploatator, izvorîtă din natura lor antipopulară. Socialismul extirpă rădăcinile sociale și politice ale **b.** și promovează, prin aplicarea consecventă a centra-

Scanned with OKEN Scanner

lismului democratic, stimularea largă a inițiativei maselor, atragerea la o participare tot mai activă la viața politică și obștească, controlul îndeplinirii sarcinilor, desfășurarea largă a *criticii și autocriticii*, care, împreună cu dezvoltarea conștiinței socialiste a populației, reprezintă pîrghii hotărîtoare pentru lichidarea manifestărilor de **b.** Pericolul **b.** constă în faptul că întreține stagnarea, nu permite dezvăluirea și folosirea uriașelor rezerve ale orînduirii socialiste, împiedică afirmarea energiei și capacității creatoare a oamenilor muncii. Varietate a *formalismului*, **b.** reprezintă o manifestare a vechiului, o frînă în desăvîrșirea construcției socialiste, o expresie a unei atitudini înapoiate față de muncă și față de îndatoririle sociale, un indiciu al unui nivel scăzut al conștiinței politice și morale. Manifestările de **b.** sînt, de aceea, incompatibile cu normele moralei socialiste, iar lupta consecventă împotriva lor este o datorie civică și morală a oricărui cetățean. (Ov.T.)

blam, formă de manifestare a opiniei publice care constă în sancționarea negativă a unei fapte considerate ca reprobabilă, ca o încălcare a normelor de comportare existente. Spre deosebire de simpla *dezaprobare*, **b.** exprimă o nuanță mai puternică; el desemnează o dezaprobare oficială, instituțională sau făcută în public. *Vot de blam*, sancțiune prin care o organizație își manifestă, prin vot, dezaprobarea față de o acțiune, o atitudine etc. a unui membru al său. (C.Z.)

blazare, proces de slăbire a simțurilor, în urma abuzurilor, și care are drept consecință indiferența, insensibilitatea, dezgustul, oboseala. **B.** afectivă și morală intervine datorită nesatisfacerii unor pretenții excesive sau a incapacității de a se redresa în urma unor înfrîngeri și decepții. Este o adevărată maladie morală, caracterizată, în principal, prin absența idealului, a elanului, a capacității de a lupta. **B.** survine și datorită unor slăbiciuni anterioare. „Dragostea adevărată nu se blazează niciodată“ (V.Hugo). Redresarea este posibilă dacă se reduc motivele morale care au generat-o și se propun scopuri atractive. (P.P.-N.)

blestem, condamnare, imprecație. În sens religios, înfierare a oricărei acțiuni care lezează grav credința. **B.** își are originea în magia neagră (de vătămare), folosită, în religiile primitive, pentru pedepsirea dușmanului, a celui ce a încălcat un legămînt, a necredinței în relațiile de familie ș.a. O formă a **b.**, adoptată de canonul bisericii creștine, este anatema. Religia atribuie **b.** o forță tainică distructivă. (A.T.)

Scanned with OKEN Scanner

boemă, mediul imediat, lumea în care trăia o parte a oamenilor de artă și a literaților din metropolele apusene și, cu timpul, în multe părți ale lumii, potrivit unor reguli nescrise, dintre care cea mai vizibilă era ignorarea, cu bună știință, a anumitor deziderate de comportament cotidian. În general, priviți din exterior, boemii umblau neglijenți și dezordonați, își duceau viața obișnuită după reguli voit originale, întîmplătoare, afișînd, prin aceasta, o formă de ostentație față de lumea avută, față de convenințele și snobismul ei. **B.** reprezenta un mod de conduită și nu o pătură socială organizată, chiar dacă în rîndurile ei era inclus un număr majoritar de oameni lipsiți de resurse materiale îndestulătoare pentru o viață comodă (fapt care explică, în bună măsură, de ce boemii nu se puteau îmbrăca „la modă", adică după cerințele saloanelor și ale vieții celor din „înalta societate"). Nu numai condiția lor materială, ci și un anumit rafinament intelectual, care era deseori expresia unor calități reale, nu simulate, explica nonconformismul vieții **b.**, spiritul de „independență" pe care-l afișau față de ordinea burgheză. Nu e mai puțin adevărat că în rîndurile boemilor se aflau și oameni ratați, care găseau o ultimă voluptate în „afirmarea", în fața unui grup restrîns, dispus să-i admită tolerant, a unor calități producătoare, cel mult, de furtuni într-un pahar cu apă. Nu numai din cauza prețului claselor avute și al oamenilor din „lumea bună", ci și datorită multor aspecte reale ale lumii **b.**, noțiunea, ca atare, și termenul cu care erau denumiți reprezentanții acestui mediu, conțin o notă depreciativă. Stilul **b.** de comportare nu este incompatibil cu talentul, dar nici nu constituie condiția lui sine qua non. **B.** nu numai că nu este caracteristica indispensabilă a originalității, a capacităților creatoare, dar ea poate constitui un indicator al lipsei de potențe și de capacități autentice. Se pare că tocmai identificarea eronată a talentului cu **b.** a dus la pseudoboema unor tineri de azi, adică la o ridicolă imitație a ceea ce nici n-a constituit vreodată un model de conduită, de viață. Exagerarea și mai ales imitarea mecanică a acestei conduite în ceea ce are ea exterior, cu intenția de a realiza originalitatea cu orice preț, de a atrage atenția și considerația semenilor față de o presupusă fire de artist, fac din tinerii teribili și extravaganți obiect de desconsiderație publică. Adoptarea **b.** în condițiile de azi nu este decît o sforțare sterilă de a da timpului (nejudicios folosit) o corporalitate (un parfum și o alură „originale"), străină de mentalitatea, de gustul estetic și de etica specifice vieții noastre. (Gh.N.)

bogăție 1. Abundență de bunuri materiale existente în solul și în subsolul unei regiuni geografice, al unei țări; cantitate mare de obiecte de preț, de bunuri aflate în proprietatea unui individ sau a unei colectivități. Realizarea unor condiții materiale caracte-

Scanned with OKEN Scanner

rizate prin abundență, această aspirație firească a omului, este o lege de bază a dezvoltării societății socialiste. Dar goana cu orice preț după bunuri materiale, peste ceea ce se poate obține din propria muncă, este o tendință contrarie normelor morale, întrucît acestea nu se pot realiza fără însușirea unei părți din bunurile societății sau ale altui om, adică fără exploatare sau acumulare ilicită. Cadrul moral al traiului îmbelșugat îl constituie contribuția conștientă, din ce în ce mai calificată și mai eficientă a fiecăruia la efortul colectiv de dezvoltare a țării, de a cărei **b.** depinde îndestularea individuală. **2.** Varietate de valori culturale, proprii unui individ, unui popor sau întregii umanități. **B.** reprezintă, în același timp, starea celui ce le posedă și condiția eficienței manifestărilor lui sociale. Sursele **b.** spirituale ale unei personalități în plină afirmare sînt relațiile psiho-sociale alese, care i-au canalizat formarea (familia, școala, grupul de muncă) și cultura pe care a asimilat-o selectiv. **B.** spirituală este o trebuință funciară a omului, depinzînd de condițiile sociale. Teoretic, limita ei este tocmai însușirea totalității valorilor culturii și civilizației umane. Practic, însă, realizarea ei este limitată psiho-biologic (durata vieții, predispoziții, capacități etc.) și social (condiții istorice, de clasă, de mediul educațional etc.). Dezvoltarea complexă și mutilaterală a personalității umane, ale cărei baze, în socialism, sînt egal asigurate pentru fiecare, se prezintă din partea societății ca o cerință față de toți oamenii, iar pentru individ ca o necesitate, constituind una dintre condițiile hotărîtoare ale eficienței sociale a omului, implicit, ale îndestulării lui materiale. (Gh.N.)

bonomie, calitate a omului de mare bunătate și simplitate, blajin, îngăduitor și amabil, gata să facă sacrificii pentru semenii săi, optimist și spiritual. (Gh.N.)

botez, una dintre principalele „taine" creștine, ritual prin care se consacră aderarea individului la cultul religios dat. Prin **b.** se înțelege ritualul de „purificare" a omului de „păcatul originar", de dobîndire a „grației divine". Cu excepția unor secte neoprotestante (baptiști, penticostali etc.), care practică **b.** cu „duhul sfînt", cultele creștine au adoptat **b.** cu apă (prin cufundare sau stropire), la naștere ori la majorat. Ritualul „purificării" cu apă, practicat și de alte religii, își are originea în credințele primitive în forța magică, purificatoare a apei, capabilă să alunge duhurile rele și să „deslege" de vrăji (ecoul lor se mai păstrează și azi în practicile superstițioase ale stropirii bolnavilor cu apă „sfințită" ș.a.). Ritualul **b.** reprezintă un mijloc de întreținere a credinței religioase, de menținere a legăturilor individului cu biserica. Totodată, practica **b.,** în condiții antisanitare și pe timp de iarnă, cu apă rece, poate avea consecințe

Scanned with OKEN Scanner

grave pentru nou-născuți. Nașterea și atribuirea numelui copilului constituie într-adevăr o sărbătoare, dar aceasta nu trebuie umbrită de diverse practici superstițioase, mistice, care amintesc de obiceiuri generate de ignoranța primitivilor. (A.T.)

bravadă, atitudine a celui care vrea cu orice chip să facă dovada curajului, a ingeniozității, a tăriei, irosindu-și energia în performanțe inutile pentru a produce impresie. **B.** se manifestă, mai ales, în perioada juvenilă. Este bine ca surplusul de energie tinerească să fie îndreptat spre fapte de real curaj, folositoare societății. V. *abnegație.* (Al.B. — M.D.)

brutalitate, atitudine voită de violență și de nedelicatețe, manifestată față de o persoană sau față de simțămintele ei, și, cu deosebire, față de o ființă inferioară din punct de vedere fizic și incapabilă de apărare sau față de un obiect de artă sau fragil, care trebuie păstrat cu atenție. **B.** implică egocentrismul, cultul forței fizice, primatul reacției spontane, necontrolate de conștiința morală, în relațiile civile. Deși, uneori cultul forței este proclamat ca o negare a ipocriziei (F. Nietzsche), etica socialistă nu-l poate accepta, pe temeiul că este o atitudine contrară normelor de comportare civilizată, dobîndite în decursul spiritualizării ființei omenești. Respectul față de semeni, față de *condiția umană* și valorile ei materiale și spirituale este, implicit, un respect față de sine. V. *bădăran, bătăuș, grosolănie.* (Al.B.—M.D.)

bucurie, stare de satisfacție de ordin moral. **B.** este o emoție vie, care ne provoacă o mare plăcere. Ea este însoțitorul firesc al unei conștiințe morale înalte, care generează sentimentul certitudinii că s-a acționat bine, că s-a procedat cinstit, că s-a îndeplinit datoria. **B.** consfințește o reușită a vieții morale și este corolarul comportării conforme cu exigențele morale ale societății. (M.C.)

budism, una dintre cele mai răspîndite religii actuale, îndeosebi în sud-estul Asiei și în Orientul Îndepărtat. **B.** a apărut în sec. al VI-lea î.e.n., constituindu-se inițial ca o sectă a brahmanismului. Creșterea influenței **b.** s-a datorat, în principal, propovăduirii „egalității în fața lui Buda", ceea ce a creat iluzia infirmării de către **b.** a sistemului rigid de castă (v. *castă*). Proclamînd dreptul fiecăruia de a dobîndi „mîntuirea", de a năzui spre liniștea și seninătatea absolută (numită *nirvana*), **b.** a elaborat un sistem de dogme moral-religioase obligatorii pentru credincioși, respectarea acestora fiind socotită drept condiție a împlinirii idealului unei vieți virtuoase. Morala budistă, străbătută de spiritul ascetismului religios, are la bază învățătura despre cele patru „adevăruri sfinte": *suferința, izvorul suferinței, necesitatea înlăturării suferinței* și *căile care duc la eliberarea de suferință.* Suferința derivă din tot ce este lumesc (de ex. iubirea este su-

ferință, întrucît ca dă naștere geloziei și durerii despărțirii). Potrivit moralei budiste, omul se naște în suferință și aceasta nu-l va părăsi pînă la moarte. Pentru eliberarea de suferință, omul trebuie să-și înăbușe setea de viață, de putere, să renunțe la satisfacții și la cele mai elementare bucurii, să reziste ispitelor și tentațiilor de orice fel. Semnificația socială a moralei budiste constă în propovăduirea neîmpotrivirii față de nedreptatea, oprimarea și abuzurile exploatatorilor, în cultivarea pasivității, umilinței, răbdării, supunerii. (A.T.)

bufonerie, vorbă, glumă, comportare grotescă, de un comic elementar. Calitatea și, uneori, profesia de bufon, urmărind să stîrnească rîsul zgomotos și veselia, a variat în cursul timpului. Bufonii, cunoscuți încă din antichitate, au avut rolul social de înveselire a mulțimii sau a persoanelor sus-puse, rostind adesea adevăruri neplăcute la adresa acestora din urmă. Bufonul a jucat, de asemenea, un rol important în teatru și în literatură. În prezent, termenul de **b.** este peiorativ. (I.B.)

bulevardier, persoană care își irosește timpul de lucru sau orele libere în plimbări fără rost, în manifestări gălăgioase și chiar huliganice, în locurile publice; om fără ocupație și fără căpătîi, preocupat doar de distracții deșănțate; prin generalizare, individ lipsit de o comportare morală și de preocupări constructive, leneș, obraznic, certăreț și cu alte atitudini ce contravin și încalcă buna-cuviință, politețea și decența, purtînd îmbrăcăminte excentrică și abordînd o ținută extravagantă. (F.M.)

bun, sinteză a unor calități esențiale, care asigură posibilitatea unei ființe sau unui lucru de a corespunde unor necesități sau unor sarcini. În etică, termenul **b.** desemnează un ansamblu de trăsături morale care caracterizează o persoană sau un colectiv ale-căror atitudini și comportări se manifestă prin respectarea normelor înaintate de conduită, prin dorința de a face acel *bine* care contribuie la perfecționarea morală a relațiilor umane și a indivizilor, prin solicitudine, bunăvoință, respect pentru om și pentru calitățile sale, sprijin pentru lichidarea slăbiciunilor și greșelilor sale. *A fi b.* nu înseamnă (așa cum cred unii, în mod greșit) că trebuie să-l ajuți sau să-l încurajezi pe altul în greșelile pe care le comite, deoarece aceasta face mult rău și lui și societății. Calitățile moral-spirituale ale omului caracterizat ca **b.** și eficiența lor se vădesc și în capacitatea de a influența în bine pe cei din jur, de a înfrumuseța viața, de a-i încuraja pe ceilalți în momente grele. În același timp, atitudinile și comportările bune (înaintate, pozitive) îi permit omului să fie înconjurat de stimă din partea celorlalți, fiind ajutat să se perfecționeze și să-și însușească ceea ce este valoros din experiența și din comportarea altora. V. *bine, bunătate.* (Gh.B.)

bună-credință, încredere interioară a cuiva că aprecierile pe care le face și acțiunile pe care le desfășoară respectă adevărul, spiritul dreptății și al omeniei. Omul de **b.-c.** este sincer în manifestările sale și animat de sentimentul dragostei pentru justețea normelor de conduită, fiind deci un om pe ale cărui gînduri și fapte se poate pune întreg temeiul. Se întîmplă adesea, însă, ca aceste convingeri ale cuiva să fie înșelate de nesinceritatea anumitor persoane, așa încît fermitatea **b.-c.** trebuie să se sprijine pe un spirit critic dezvoltat, pe o reală putere de discernămînt în alegerea și în păstrarea relațiilor dintre oameni. Ant. *rea-credință*. (Gh.N.)

bună-cuviință, caracterizare morală a conduitei, cu o semnificație apropiată de politețe. **B.-c.** este însă o politețe spontană, nedeliberată, ce decurge din înțelepciunea populară, din *omenie*, și reflectă raporturile curate ce domnesc în rîndurile oamenilor muncii. **B.-c.** înseamnă a intui ce ți se cuvine ție și ce se cuvine altora și a te comporta în consecință. Ea nu poate avea nimic comun cu manierele artificiale. Este mai degrabă un reflex al fondului moral-uman care recomandă să te porți cu alții astfel încît să nu-i jignești sau stinghereşti. (P.P.-N.)

bunăstare, situație de prosperitate lipsită de griji materiale, rezultată din asigurarea în timp a unor condiții bune de existență. Ridicarea **b.** tuturor oamenilor muncii, crearea condițiilor de viață prosperă pentru întregul popor constituie o trăsătură fundamentală a socialismului. **B.** individuală decurge din cea colectivă, socială și este rezultatul muncii cinstite, a măsurii contribuției omului la prosperitatea societății socialiste. (Gh.N.)

bunătate, trăsătură pozitivă de caracter a celui ce este bun. Al. Vlahuță, răspunzînd la întrebarea ce este **b.,** scria: „O frumusețe pe care o percepi direct cu sufletul". (M.C.)

bunăvoință 1. Dispoziție sufletească, atitudine și purtare favorabilă intereselor unui om sau conducînd la înfăptuirea unui lucru. *A trata pe un om cu bunăvoință* înseamnă a examina o rugăminte sau un fapt cu îngăduință. **2.** Rîvnă deosebită, zel, conștiință în săvîrșirea unei acțiuni. (I.B.)

bun-simț, înțelepciune morală practică ce rezultă din experiența de viață și care te orientează în toate împrejurările; facultate de a diferenția binele de rău, dreptul de nedrept și de a găsi întotdeauna măsura corectă în felul în care te comporți. **B.-s.** se exercită ca orice simț (văz, auz etc.), omul percepînd imediat și spontan semnificația morală a diferitelor împrejurări concrete. De aceea, în masa poporului nostru, cei lipsiți de **b.-s.** sînt a-

Scanned with OKEN Scanner

preciați ca orbi sau surzi din punct de vedere moral. **B.-s.** este reflexul unui caracter valoros și bine închegat. *A avea b.-s.* înseamnă a fi delicat sufletește, a fi modest, a fi în acord cu tine însuți. (P.P.-N.)

burlac, bărbat necăsătorit; becher, celibatar, holtei. (Ov.T.)

burlăcie, starea burlacului sau viață de burlac; celibat. Cuvîntul este folosit nu atît pentru a desemna un flăcău, adică un tînăr necăsătorit, cît mai ales pentru un flăcău întîrziat sau tomnatec. În limbajul uzual, are, deci, și un sens peiorativ, ironic, adresat acelora care n-au vrut sau n-au putut să-și închege o familie, existînd, în mentalitatea poporului, părerea că „sculatul de dimineață și însuratul de tînăr nu strică niciodată", firesc fiind ca omul să se însoare pînă nu-i trece vremea. Viața de burlac este privită cu ironie, dar și cu compătimire, din cauză că ea lipsește pe om de bucuriile și satisfacțiile vieții de familie, de căldura căminului și de fericirea pe care ți-o procură copiii. Burlacul este un însingurat, duce viața cucului: „omul fără soție, ca o casă pustie". Atunci cînd termenul traduce o concepție ușuratică despre viață, lipsă de autodisciplină în comportarea personală, **b.** este în dezacord cu morala societății noastre. În această perspectivă, ea contravine unor cerințe sociale fundamentale, însemnînd o eschivare de la datoria pe care o are fiecare de a privi cu răspundere viitorul uman al națiunii, realizarea consecventă a funcțiilor sociale, demografice și social-educative ale *familiei*. (Ov.T.)

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Calităţi morale, trăsături pozitive ale atitudinii şi comportării oamenilor (de ex. hărnicia, generozitatea, sinceritatea, modestia etc.). În gîndirea antică şi medievală, **c.m.** erau considerate, în general, drept trăsături ale individului, de cele mai multe ori datorate originii şi rangului social. Renaşterea a considerat meritul personal drept principala origine a **c.m.** Pornind de la teza că omul este produsul împrejurărilor, gînditorii iluminişti au apreciat, dimpotrivă, că atît calităţile cît şi defectele morale sînt determinate, îndeosebi, de caracterul societăţii. Etica marxistă subliniază mai ales corelaţia dialectică, influenţa reciprocă dintre condiţiile sociale şi caracterul oamenilor: în procesul practicii revoluţionare, omul transformă societatea şi, concomitent, se transformă şi pe sine însuşi. **C.m.** se formează astfel în însuşi procesul vieţii, sub influenţa factorilor de mediu, a educaţiei, dar şi în raport cu străduinţele, atitudinea şi comportarea practică a omului faţă de condiţiile în care trăieşte. Socialismul şi comunismul creează posibilitatea şi necesitatea formării şi generalizării celor mai înalte calităţi ale omului; afirmarea calităţilor pozitive presupune însă atitudinea conştientă a omului, lupta sa pentru autoperfecţionare. Într-un sens mai larg: atribute pozitive sau negative ale comportării omului. V. *trăsături morale, virtute.* (F.M.)

calm, *a fi* ~, expresie cu sensul de stare de echilibru psihic, implicînd luciditate, stăpînire a fricii, a deznădejdii, manifestată în diferite împrejurări cruciale sau critice din viaţă, în circumstanţe neaşteptate, uneori chiar primejdioase. *Calm* nu înseamnă nepăsare, placiditate, lipsă de entuziasm, ci un ansamblu de procedee metodice folosite în rezolvarea sarcinilor de muncă, evitarea panicii şi a pripelii, cumpănire înţeleaptă a şanselor de izbîndă, de evitare sau de înlăturare a situaţiilor neplăcute. V. *stăpînire de sine.* (Al. B. — M.D.)

calomnie, acuzaţie falsă făcută unei persoane, unui grup de oameni sau unei comunităţi umane cu scopul de a le atinge onoarea sau de a le diminua reputaţia de care se bucură. **C.** are la bază invidia, ura faţă de om, fiind, în acelaşi timp, o formă a perfidiei. Generată, în ultimă instanţă, de relaţiile de inegalitate, **c.** este practicată în condiţiile învrăjbirii dintre oameni, ale suspiciunii reciproce, ale concurenţei etc. În decursul istoriei, **c.** a depăşit domeniul relaţiilor morale, fiind folosită, în special, de forţele reacţionare ca armă de luptă politică şi religioasă. Rămăşiţă a trecutului, incompatibilă cu principiul umanismului socialist şi, de aceea, condamnată cu severitate de către opinia publică, **c.** este considerată, în socialism, o infracţiune pedepsită prin lege. În literatură, **c.** a fost veridic şi sugestiv înfăţişată de scri-

Scanned with OKEN Scanner

itorul francez Beaumarchais în „Bărbierul din Sevilla“: „Eu am văzut — se adresează Don Basilio lui Don Bartholo — cum este în stare calomnia să zdrobească pe cei mai de treabă oameni!... Întîi doar un murmur, înălțîndu-se ușurel de la pămînt ca rîndunica înainte de furtună, pianissimo, șoptește și piere, iscînd din zbor o dîră-nveninată. Cine știe ce buze o flutură și, piano-piano, ți-o strecoară dibaci în ureche. Răul s-a făcut; încolțește, mijește, crește, își face drum, și, rinforzando, din gură în gură, tot aleargă, al naibii de iute; apoi, deodată, din cer senin, defăimarea se ridică, șuierînd, umflîndu-se și crescînd văzînd cu ochii. Se avîntă, își ia zborul, se învolbură, se încolăcește, te-nfășoară, te smulge, te tîrăște, izbucnește și bubuie, devenind, grație cerului, un strigăt general, un crescendo obștesc, un chorus universal de ură și osîndă“. V. *acuzație, delațiune, denigrare, detractor, discreditare, trădare.* (Fl.G.)

camaraderie, legătură colegială sau prietenească a celor care sînt tovarăși de arme, de școală, de echipă, brigadă, asociație etc. **C.** presupune unitate de preocupări și chiar de năzuințe. Uneori însă, camarazii de arme sau de școală nu sînt legați prin sentimente prietenești și au țeluri diferite. **C.** are un caracter moral, atunci cînd oamenii acționează nu numai pe baza unui țel comun, ci și pe baza unor norme morale umane, cu bogat conținut umanist. În armata burgheză și într-o serie de partide politice burgheze, **c.** exprima unitatea unor grupări sociale cu țeluri antiprogresiste. Sensul moral al **c.** constă în țelul moral al legăturilor colegiale, în manifestări și comportări cu conținut etic uman, în egalitate și principialitate. V. *coleg, prietenie, tovărășie.* (Gh.B.)

candoare, inocență, puritate morală, nevinovăție. Omul candid se caracterizează printr-o atitudine deschisă, sinceră, printr-o mare încredere în oameni. (M.C.)

canonizare, act ritual prin care biserica creștină ortodoxă include în rîndul sfinților, martirilor, cuvioșilor etc. o persoană care în timpul vieții a dovedit un mare atașament față de credință sau care a adus mari servicii bisericii (la catolici, *beatificare*). În calendarul creștin au fost trecuți în rîndul „sfinților“ zeci de membri din familiile domnitoare, dintre înalții dregători, patriarhi, episcopi ș.a. Au fost, de asemenea, canonizate multe persoane mitice cărora li s-au atribuit biografii plăsmuite. (A.T.)

capacitate, ansamblu de posibilități pe care le are o persoană (predispoziții, cunoștințe, deprinderi) de a săvîrși cu destoinicie anumite activități (inclusiv cele creatoare) într-un domeniu sau în mai multe domenii. **C.** reprezintă atît putința de a face față cu succes cerințelor complexe ale unei activități, cît și însușirea psihică atribuită cuiva de către alții, decurgînd din valoarea

Scanned with OKEN Scanner

rezultatelor muncii sale, din noblețea comportării sale; în acest sens, se spune despre cineva că este un om capabil (înzestrat, talentat). (Gh.N.)

capriciu, dorință trecătoare, insuficient motivată, adesea extravagantă, susținută cu încăpățînare. Capriciosul este un om cu toane, inconstant, care se poate manifesta în modul cel mai neașteptat, de aceea, din punct de vedere moral, el nu oferă nici o garanție. De obicei, capriciosul este un instabil moral. (M.C.)

caracter, particularitate de însemnătate esențială a personalității, constînd din sistemul de atitudini stabile față de principalele laturi ale vieții sociale, alcătuind profilul psiho-moral individual, „felul de a fi", modul concret de raportare la lume. **C.** reprezintă un specific psihic și comportamental al individului. Privind societatea, munca, oamenii, propria persoană, însușirile sau atitudinile caracteriale constituie acele trăsături psihice care rezultă din însușirea unor valori morale și se definesc în raport cu acestea. **C.** se formează prin adaptarea la raporturile sociale, prin organizarea conduitei, conform unor norme de convietuire, prin educație și autoeducație. De aceea, **c.** fiind, în bună măsură, morala integrată omului, asimilată ființei lui și manifestată din necesitatea lăuntrică, este descris frecvent prin termeni și concepte ale eticii. Exemple de trăsături de caracter: devotament față de cauza socialismului, umanitarism, colectivism, spirit critic și autocritic, vigilență revoluționară, modestie comunistă, demnitate, conștiinciozitate, spirit de răspundere, disciplină, hărnicie, înțelepciune, consecvență morală, generozitate, optimism, încredere în oameni, autocontrol, spirit de sacrificiu, bărbăție, hotărîre, curaj, seriozitate ș.a.m.d. Se înțelege că fiecare trăsătură pozitivă are și contrariul ei negativ. Abundența și gravitatea trăsăturilor negative este apreciată ca deficiență caracterială, chiar „lipsă de caracter". Psihologic, nu se poate vorbi însă de lipsă a **c.,** ci de un **c.** rău, negativ. Astfel, individualismul este o trăsătură ce prejudiciază grav valoarea morală a omului. **C.** este o formațiune psihică sintetică incluzînd particularități ale intelectului, afectivității și voinței, bazîndu-se pe deprinderi morale, realizînd comandamente ale conștiinței morale, ale unui sens de viață. Atitudinile nu au o existență izolată, ci se întrepătrund, se condiționează reciproc, alcătuind o țesătură sau o structură complexă. În această structură se disting două laturi: 1) a orientării pozițiilor față de lume, a intenționalității și 2) a modalităților voluntare de realizare, de traducere în viață a orientării, adică „voința moralicește organizată". Realizarea voluntară poate rămîne în urma orientării și atunci, oricît de valoroase ar fi intențiile, omul nu este consecvent. Ideal este ca orientarea

Scanned with OKEN Scanner

superioară să fie realizată prin capacități și mijloace de acțiune eficiente. Astfel se asigură tăria de caracter. **C.** este o categorie istorică. În fiecare orînduire și de pe pozițiile fiecărei clase se formează alte **c.** Au existat **c.** tipice ale sclavului și stăpînului de sclavi, ale feudalului și iobagului, ale burghezului și muncitorului. După **c.** dominante în diverse epoci putem reconstitui morala acelor timpuri. **C.** este dependent și de unele particularități psihice ale națiunii. În socialism se dezvoltă **c.** superioare, datorită înlăturării antagonismului de clasă, a constituirii unei societăți drepte, monolite, călăuzite de aceleași scopuri, unificate moral-politic. Trăsăturile distinctive ale **c.** omului societății socialiste sînt: devotamentul total față de interesele societății socialiste în drum spre comunism, partinitatea, colectivismul, patriotismul constructiv, umanismul revoluționar. (P.P.-N.)

carierism, modalitate imorală de comportare care constă în încercarea necinstită de a parveni în funcții sociale prin orice mijloace. **C.** este o formă particulară de individualism, deoarece, în dorința de afirmare, carieristul nu ține seama de interesele semenilor, deși, în vorbe, le afirmă. Carieristul nu are principii etice ferme; el își schimbă principiile în funcție de situația care-l avantajează, împletind, în comportare, slugărnicia și lingușirea față de cei care se află în posturi superioare lui cu lipsa de răspundere, indiferența și disprețul față de cei care se află în subordinea lui sau care nu pot contribui la ascensiunea lui. **C.** s-a dezvoltat istoricește în condițiile inegalității dintre oameni, a concurenței și exploatării. În orînduirea socialistă, baza socială a **c.** a dispărut, acesta manifestîndu-se ca o rămășiță a moralei burgheze și mic-burgheze în conștiința oamenilor. Condițiile create în socialism pentru afirmarea capacităților și talentelor oamenilor, prin muncă și atitudine cinstită, controlul activ exercitat de către opinia publică socialistă, restrîng treptat sfera de manifestare a **c.** Dorința și acțiunile de parvenire prin încălcarea normelor morale continuă să reprezinte un pericol pentru colectivitate și o frînă în dezvoltarea individului, de aceea, **c.** trebuie pedepsit în mod necruțător de către colectivitate. V. *arivism, oportunism moral, parvenitism.* (Gh.B.)

caritate, compasiune, atitudine miloasă, de binefacere, plină de generozitate față de cineva; filantropie. În accepțiunea creștină, **c.** se manifestă prin iertarea oricăror fărădelegi sau acte reprobabile. În societățile bazate pe exploatare, **c.,** atestată de religie ca o înaltă virtute, are o semnificație socială negativă. Ea presupune acceptarea discriminărilor și oprimării poporului de către exploatatori, răbdarea suferințelor și a nedreptății sociale în numele unei „răsplăți cerești". Respingînd sensul religios

Scanned with OKEN Scanner

al **c.**, morala comunistă pune la baza relațiilor dintre oameni *spiritul de întrajutorare, tovărășie, respectul față de om, egalitatea și frățietatea*. (A.T.)

castă, grup distinct de oameni uniți prin ocupații, interese și obiceiuri transmise din generație în generație. La origine, **c.** au exprimat divizarea socială în procesul constituirii sclavagismului, aceasta fiind adîncită prin consfințire religioasă. În India antică, împărțirea locuitorilor în **c.** (numite *varna*) a fost motivată de brahmanism prin originea lor diferită. Trecerea dintr-o **c.** în alta era interzisă, iar căsătoriile se puteau realiza numai între membrii aceleiași **c.** (endogamie). Elementele sociale privilegiate (brahmanii și militarii) găseau în sistemul religios al **c.** o justificare a poziției lor social-economice și politice dominante. Deși în zilele noastre, **c.** au fost desființate, ele mai exercită încă o influență negativă asupra vieții social-politice și spirituale dintr-o serie de țări din Asia (India, Japonia). *Spirit de castă*, practică contrară eticii socialiste, prin care se acordă unele avantaje, privilegii, favoruri nemeritate anumitor persoane; familiarism, favoritism, nepotism. Spirit îngust, închis, egoist, exclusivist. (A.T.)

castitate, dominare voluntară, temporară sau permanentă, a instinctului sexual, din nevoie de puritate morală și de disciplină interioară sau din prescripții social-morale, religioase etc. Termenul este analogic cuvintelor *abstinență* și *continență*, și este, prin referință la sfera vieții sexuale, legat de sentimente de *pudoare* și *decență*. (I.B.)

categorii etice, noțiuni fundamentale ale eticii care reflectă laturile esențiale și elementele de bază ale moralei, structurîndu-se într-un sistem unitar și constituind aparatul teoretic al eticii ca știință. **C.e.,** spre deosebire de alte categorii științifice, includ în conținutul lor și elemente axiologice și normative, adică întotdeauna apreciază și recomandă ceva. Conținutul istoric-concret al **c.e.,** forma lor logică, precum și locul fiecăreia dintre ele în sistemul general de noțiuni variază în diferitele doctrine etice, în funcție de interpretarea dată naturii moralei. În istoria eticii au fost considerate drept categorii fundamentale noțiunile de *bine*, *datorie* sau cele de *virtute*, *conștiință* etc. Unii creatori de doctrine etice au încercat, în spirit raționalist, să construiască sisteme coordonate ale **c.e.,** axate pe una dintre ele, considerată fundamentală, din care deduceau pe toate celelalte. Pentru Platon, de pildă, categoria centrală era binele, iar pentru Kant, datoria. Caracteristică pentru sistemele etice idealiste este considerarea categoriilor ca eterne, cu un conținut invariabil, independent de condițiile istorice și de interesele de clasă. Etica marxistă își alcătuiește sistemul de categorii în conformi-

Scanned with OKEN Scanner

tate cu interpretarea materialist-istorică a moralei (v. *morală*). Laturile fundamentale ale moralei sînt oglindite în categoriile *activităţii morale*, ale *relaţiilor morale* şi ale *conştiinţei morale*, fiecare dintre acestea cuprinzînd o mare diversitate de alte noţiuni. Întrucît aceste laturi ale fenomenului moral se află într-o strînsă unitate, unele noţiuni etice se referă, concomitent, la toate aceste categorii, reflectînd ansamblul laturilor moralei. De exemplu, noţiunea de *normă morală* implică simultan unul dintre aspectele concepţiilor şi reprezentărilor morale ale unei clase sau ale întregii societăţi, un anumit mod de activitate morală, precum şi una dintre formele relaţiilor morale dintre oameni. Însăşi conştiinţa morală reflectă în noţiunile sale fundamentale unele elemente esenţiale ale activităţii şi relaţiilor morale. De aceea, uneori, una şi aceeaşi noţiune este întîlnită atît în conştiinţa morală a oamenilor cît şi în rîndul **c.e.** (de ex., noţiunile de bine, datorie, conştiinţă, cinste, demnitate, onoare etc., care sînt atît categorii morale cît şi categorii ale eticii). Aceasta nu înseamnă însă că respectivele categorii au acelaşi conţinut în teoria etică şi în conştiinţa morală comună, obişnuită. În cazul *datoriei*, de pildă, în etică, ea reprezintă o categorie ştiinţifică ce caracterizează un anumit mod de raportare a omului la societate, iar în cazul conştiinţei morale comune, desemnează o concepţie, o reprezentare despre modul în care trebuie să procedeze omul ca purtător concret al moralei. În etica marxistă se operează o delimitare ştiinţifică între **c.e.** propriu-zise şi concepţiile, reprezentările morale care se formează spontan în istoria societăţii. Sistemul de categorii al teoriei etice marxiste se dezvoltă în chip creator, corespunzător dezvoltării relaţiilor morale practice ale societăţii socialiste şi, totodată, aprofundării analizei teoretice în însăşi ştiinţa eticii. (Ov.T.)

cauzalitate, ansamblu de relaţii şi de legături *necesare* dintre obiecte şi fenomene. Orice efect este produsul unei cauze bine determinate. În etică, prin **c.** se înţelege faptul că atitudinile, comportările, sentimentele morale sînt expresia unor condiţii obiective. Producerea efectului depinde însă şi de o serie de condiţii subiective. Morala, ca formă a conştiinţei sociale, este produsul existenţei sociale, al relaţiilor sociale. Trăsăturile şi valorile morale, conţinutul lor pozitiv sau negativ depind de natura concretă a relaţiilor în care oamenii se formează. **C.** nu trebuie confundată însă cu *fatalismul*. Relaţiile sociale nu determină în mod automat trăsăturile moralei umane. Cerinţele sociale ajung în sfera conştiinţei morale printr-o modalitate indirectă prin intermediul intereselor, al particularităţilor de mediu familial şi cultural al indivizilor. Omul înzestrat cu voinţă şi conştiinţă are posibilitatea şi capacitatea de a-şi însuşi cerinţele sociale

Scanned with OKEN Scanner

sau de a se opune lor. Existența cauzelor obiective ale comportării morale nu este în opoziție cu posibilitatea omului de a alege, de a selecta binele de rău, de a acționa liber, de a avea răspundere pentru faptele sale. Conținutul uman superior al normelor morale în societatea noastră este determinat cauzal de relațiile sociale din cadrul cărora exploatarea a fost lichidată. Astfel, în conștiința morală se reflectă noi elemente calitativ superioare ale datoriei morale, ale responsabilității, fericirii și ale celorlalte valori și principii. Libertatea morală este cu atît mai mare cu cît omul respectă valoarea unor norme etice înalte, corespunzătoare progresului social și propice înfloririi personalității umane. V. *determinism*, *libertate morală*, *responsabilitate morală*. (Gh.B.)

cavaler, denumire dată titlurilor nobiliare conferite pentru fapte de arme, intrarea într-un ordin cavaleresc, obținerea unei decorații etc. Termenul își are originea în numele unor categorii sociale, instituții sau demnități, în general, militare, antice și medievale, prelungite pînă în timpul nostru; conținutul cuvîntului **c.** a suferit, în decursul timpului, diferite schimbări de sens, de la sinonimia cu *noblețe*, *generozitate*, la înțelesuri peiorative (de ex. *c. de industrie*, cu accepțiunea de stare de decădere a unora dintre nobili, care, în sec. al XVIII-lea, trăiau din jocuri de noroc și din îndeletniciri neoneste). Prin extensiune și prin asociație cu alte calități ale ordinelor și categoriilor de **c.** (de ex. *c. rătăcitori*), cuvîntul *cavalerism* a ajuns să însemneze, în prezent, corectitudinea în vorbă și în comportare a unui om civilizat, care are drept calități morale de căpetenie: onestitatea, dezinteresarea, curajul opiniilor sale, spiritul de sacrificiu, respectul pentru femei și pentru cei slabi, precum și pentru regulile vieții sociale, generozitatea, bunăvoința, amabilitatea. (I.B.)

cazuistică, metodă practicată de scolastică pentru judecarea cazurilor de conștiință. Pentru ascunderea unor situații condamnabile sau pentru a prezenta unele comportări negative într-o lumină favorabilă erau folosite, de obicei, argumente subtile, abstracte, meșteșugite din punct de vedere formal. (Fl.G.)

căință, părere de rău, regret, remușcare. (M.C.)

căpătuială, îmbogățire, rost, stare, avere. Cuvîntul **c.**, ca și alți membri ai familiei lui, au dezvoltat o serie de expresii ca: *a căpătui* (pe cineva), care înseamnă a asigura pentru cineva mijloacele de trai, viitorul, o poziție socială, a-i da o slujbă etc.; *a căpătui o fată*, expresie foarte frecventă la țară, care înseamnă a căsători o fată, a o stabili la casa ei cu cele necesare menajului; *a se căpătui*, cu sensul de a-și face un rost, o situație și care presupune asigurarea unui trai mai ușor, mai comod, stabilirea unei poziții sociale privilegiate, găsirea unei slujbe mai bine remunerate,

Scanned with OKEN Scanner

înavuţire, procopsire; *om cu căpătuială*, om însurat, cu rostul lui. „A se căpătui" şi „căpătuială" se folosesc şi cu sens peiorativ, avînd semnificaţia de parvenire, asigurare a unei poziţii sociale bune din punct de vedere al funcţiei şi al salarizării, îmbogăţire prin mijloace nu tocmai cinstite, folosind, printre altele, fie linguşirea, relaţiile şi cunoştinţele „sus-puse", fie alte procedee şi mai reprobabile (de ex. furt, minciună etc.). (Al.B. — M.D.)

cărdăşie, întovărăşire, asociere. Evoluînd, sensul a devenit întovărăşire, asociere, grupare de indivizi în scopuri necinstite, condamnabile; haimanalîc, vagabondaj. (Al.B. —M.D.)

căsătorie, uniune liber-consimţită între un bărbat şi o femeie, încheiată cu respectarea dispoziţiilor legale, în scopul întemeierii unei familii şi din care rezultă drepturi şi obligaţii între soţi, precum şi ale acestora faţă de copii. În capitalism, **c.** este concepută, în mentalitatea clasei dominante precum şi în doctrina juridică, ca un contract, o afacere juridică, în interesul proprietăţii private. Balzac demasca, la vremea sa, cu plastică ironie, concepţia burgheză despre **c.**, care considera că „femeia este o proprietate ce se dobîndeşte prin contract" în virtutea unor legi scrise de bărbaţi. Scopul real al **c.** burgheze fiind, de cele mai multe ori, subordonat intereselor economice, ea devine o tranzacţie de afaceri, care, adesea, se şi încheie prin intermediul „burselor de căsătorie", al „agenţiilor matrimoniale", ajutate de o presă specială şi destinate contractării de **c.** între persoane care uneori nici nu se cunosc. Desigur, acestor mentalităţi şi practici li se opun, mai ales astăzi, concepţia şi practica **c.** proletare, precum şi înrîurirea crescîndă a unor factori sociali, politici şi morali progresişti. În socialism, scopul încheierii **c.** este întemeierea unei *familii*, iar ceea ce caracterizează, în principiu, relaţiile dintre soţi, sînt afecţiunea reciprocă şi prietenia. În condiţiile proprietăţii private, chiar cînd legea prevedea liberul consimţămînt al viitorilor soţi ca o condiţie a **c.**, aceasta nu se putea realiza, decît în rare cazuri, în primul rînd, din cauza inegalităţii dintre bărbat şi femeie şi, în al doilea rînd, din cauză că legea acorda părinţilor dreptul de a dezmoşteni pe copiii neascultători. Egalitatea în drepturi între bărbat şi femeie realizată în societatea socialistă este temeiul libertăţii depline în contractarea **c.**, constituind premisa necesară a stabilităţii familiei sociale te. Condiţiile obiective create de orînduirea socialistă prin lichidarea insecurităţii materiale, garantarea fără discriminări de sex a dreptului la muncă, antrenarea tot mai largă a femeilor în producţie şi în viaţa obştească sînt de natură să împingă pe ultimul plan considerentele materiale, promovînd pe primul plan (de cele mai multe ori ca factor unic) dragostea ca bază morală a **c.** Învingerea, prin

Scanned with OKEN Scanner

educație, a rămășițelor vechii mentalități, fie că sînt de natură economică, religioasă sau șovină, face, împreună cu celelalte condiții obiective, să dispară treptat piedicile din calea alegerii libere a soțului, din calea **c.** întemeiate pe afecțiune reciprocă. Întrucît dragostea între sexe este prin natura ei exclusivistă, **c.** întemeiată pe iubirea între sexe este prin natura ei monogamă. Monogamia este principiul în virtutea căruia un bărbat nu poate avea decît o singură soție, iar o femeie nu poate avea decît un singur bărbat. Monogamia a apărut însă în istorie cu o altă finalitate decît aceea pe care o exprimă sensul ei etimologic, determinată fiind, în condițiile apariției proprietății private, de nevoia transmiterii acesteia prin moștenire unor copii a căror paternitate să fie certă. Or, pentru aceasta era necesară doar monogamia femeii și nu și a bărbatului. De aceea, monogamia a însemnat, în fapt, aservirea femeii față de bărbat, instituirea dominației despotice a bărbatului în familie, care favoriza infidelitatea bărbatului. De altfel, toate legislațiile din societățile întemeiate pe proprietatea privată au tolerat, în forme fățișe sau mascate, *adulterul* bărbatului. În socialism, lichidarea proprietății private și a inegalității dintre sexe creează condițiile realizării monogamiei în accepțiunea sa reală. Morala socialistă și legislația statului nostru condamnă și sancționează orice încălcări directe ale acestui principiu *(bigamie, poligamie)*, sau chiar amenințarea lui indirectă (adulterul), monogamia devenind, ca formă a **c.**, o normă generală de conduită a oamenilor muncii. În orînduirea noastră, **c.** se întemeiază pe deplina egalitate în drepturi dintre bărbat și femeie, egalitate care se referă atît la condițiile în care ei încheie **c.**, cît și la relațiile dintre ei, ca soți ori ca părinți, sau în relațiile cu copiii lor ori cu alte persoane. Codul familiei stabilește, pentru valabilitatea **c.**, respectarea unor condiții de fond și de formă, menite să asigure întemeierea unei familii trainice, sănătoase. Deoarece **c.** reprezintă un moment deosebit de important în viața soților, încheierea ei are un caracter solemn, săvîrșindu-se în fața delegatului de stare civilă (autoritate de stat) și într-un cadru sărbătoresc. (Ov.T.)

ceartă, expresie a opoziției de convingeri sau, mai ales, de interese, ajungînd, din pricina lipsei de stăpînire de sine sau de respect pentru interlocutor, la violențe de limbaj. Contestația violentă sau gîlceava alcătuiește dovada unor temperamente impulsive, lipsite de controlul propriilor atitudini și de politețe. Neînțelegerea inițială ajunge astfel, prin injurii la dușmănie. Ceea ce deosebește *cearta* de *discuție*, de *deliberare* sau de *dezbatere*, este tocmai violența sentimentelor și vulgaritatea de ton și de vocabular, ajungînd pînă la insultă. *Dezbaterea* este o opo-

ziție de idei, exprimată în termeni corecți, măsurați, în care opiniile sînt susținute prin argumente logice; spre deosebire de acest schimb de idei, care aduce adeseori lumină în discuție, presupunînd respectul reciproc între persoanele în cauză, **c.** este o manifestare a unor porniri elementare, săvîrșite sub imperiul dispreţului logicii, al măsurii și al respectului de sine și de interlocutor. *Discuția* este un schimb de idei, în timp ce **c.** este, de cele mai multe ori, un schimb de insulte. (I.B.)

celebritate, reputaţie, renume al unei persoane. Se spune despre ceva sau despre cineva care este bine cunoscut, renumit, ilustru (de ex. scriitor celebru, cuvînt celebru, loc celebru etc.). **C.** (cu privire la persoane) este consecința aprecierii pozitive din partea colectivității a făptuirii individuale ce vizează creaţia, inovaţia, dăruite cu generozitate umanității. Năzuința de a deveni celebru este firească, întrucît reprezintă, fără îndoială, unul dintre motivele psihologice ale acțiunii umane. Alteori, **c.** decurge din extravaganță, din fapte capricioase, ieșite din comun, care frizează absurdul (de ex. Herostrat, în antichitatea greacă, a dat foc templului Artemisei pentru a deveni celebru). Este drept că memoria umanității reține și faptele nobile și pe cele demente, dar, neîndoielnic, aprecierea valorică este diametral opusă în cele două cazuri; nobleţea faptelor este considerată ca un imbold pentru atingerea a noi culmi ale civilizației, în timp ce paranoia este incriminată, servind drept memento al rătăcirilor, pe care omenirea a știut întotdeauna să le biruie, revitalizîndu-se de fiecare dată prin idealurile umaniste. (Al.B. —M.D.)

ceremonial, ansamblu de reguli și de norme de conduită care trebuie respectate la diferite ceremonii, manifestări protocolare, solemnități etc. Prin extensiune, se înțelege și totalitatea regulilor de politeţe, respectarea anumitor uzanțe în relațiile dintre oameni. Morala socialistă dă un conținut nou **c.,** punînd accent pe manifestarea unor atitudini profund umane care să permită afirmarea demnității omului și să înlăture servilismul și umilința caracteristică moralei din orînduirile bazate pe exploatare și moralei religioase. Ceremoniile, cu ansamblul de cerințe etice la care participă tineretul din țara noastră, îmbină eticul cu esteticul și contribuie la dezvoltarea simțului pentru frumosul artistic și pentru afirmarea a ceea ce este valoros în relațiile dintre oameni. (Gh.B.)

cerință morală, exigență față de comportarea individuală prin care se manifestă normele și valorile morale. Orice valoare morală (curaj, demnitate, altruism, principialitate, cinste etc.) este, în același timp, și o cerință adresată fiecărui individ de a se comporta ca atare. De ex., cerințele care decurg

din calitatea de membru de partid sau U.T.C., din calitatea de elev, de muncitor etc. V. *exigență morală*. (C.Z.)

certitudine morală, stare de spirit a cuiva care are convingerea, siguranța că deține suficiente elemente de adevăr cu privire la un anumit act sau la o anumită situație pentru a putea lua hotărîri ferme. X are convingerea că Y a procedat necinstit într-o anumită împrejurare, de aceea decide să se comporte față de el în consecință. (M.C.)

cetățenesc, *spirit* ~, expresie desemnînd conștiința cetățenească sau civică, adică conștiința drepturilor și îndatoririlor, care revin individului în calitatea sa de cetățean al statului. *S.c.* se traduce printr-o atitudine de conștiinciozitate și de zel în exercitarea drepturilor și în îndeplinirea îndatoririlor (v. *civism*). Conținutul noțiunii de *s.c.* trebuie plasat în contextul social-istoric concret care-l determină. În statele de tip exploatator, în care dreptul este expresia voinței clasei dominante, conținutul noțiunii de *s.c.* nu poate fi același pentru clasa exploatatoare și pentru clasa exploatată. Dacă pentru burghez, de pildă, cum se exprimă Engels, legea este sfîntă, pentru că este propria sa creație, întocmită cu aprobarea lui, pentru ocrotirea sa și a intereselor sale, pentru muncitor, ea este un bici împletit de burghezie; muncitorii nu respectă legea, ci se mărginesc numai să i se supună, atunci cînd nu au puterea s-o schimbe. *S.c.* înseamnă, deci, în concepția claselor dominante, supunerea necondiționată față de lege. În condițiile socialismului, statul fiind întruchiparea puterii poporului, legea reprezintă expresia voinței acestuia, mijlocul de apărare și de protejare a intereselor și a cuceririlor revoluționare ale oamenilor muncii *S.c.* izvorăște din convingerea coincidenței dintre drept și interesele generale, dintre legalitate și dreptate. Conștiința cetățenească socialistă presupune cunoașterea legilor țării, a drepturilor și a îndatoririlor cetățenești. Ea se traduce în asigurarea respectării legalității socialiste, în participarea activă și eficientă la rezolvarea treburilor obștești. În condițiile dezvoltării și perfecționării continue a democratismului, ca trăsătură legică a orînduirii de stat socialiste, dezvoltarea *s.c.* al maselor are o importanță primordială. Coincidența de esență dintre normele dreptului socialist și normele moralei socialiste (v. *constituția și morala, morala și dreptul, legalitate și moralitate*) determină unitatea și coincidența dintre *s.c.* și conștiința morală. *S.c.* se întrepătrunde cu *colectivismul* și cu *patriotismul socialist*. (Ov.T.)

chibzuință, caracteristică a felului de a gîndi al cuiva, care constă în cumpănirea tuturor posibilităților de desfășurare a anumitor acțiuni, astfel încît, rezultatele să fie conforme cu planurile, cu scopurile etc. și utile, fără a leza interesele altora. Acest fel de a

alege calea de acțiune constituie o latură a stilului activității individuale și devine calitate a personalității, în măsura în care se integrează organic în modul de viață al omului. (Gh.N.)

chiromanție, una dintre formele pe care le îmbracă practica superstițioasă a ghicitului. Invocînd credința că fiecare om are o soartă prestabilită de divinitate (v. *destin*, *predestinare*), chiromanții pretind că pot „citi" viitorul fiecăruia după liniile din palmă. Caracterul obscurantist al **c.** este pe deplin dovedit de știință, care neagă orice legătură între configurația anatomică a palmei și viața individului. Falsitatea **c.** a fost demonstrată și experimental: puși în fața unor fotografii, practicienii acestui procedeu superstițios n-au putut deosebi palma unei femei de a unui copil, a unui decedat de a unui om în viață. (A.T.)

chiulangiu, persoană care, în mod obișnuit, se sustrage, fără motive temeinice, de la îndatoririle sale profesionale sau de la obligațiile de reciprocitate, pe care le implică orice convietuire într-o comunitate restrînsă de indivizi. Chiulul este o formă a lipsei de conștiință în îndeplinirea datoriei, a nerespectării principiului solidarității morale și a neparticipării active la interesele sociale generale. Față de **c.** trebuie manifestată o atitudine de reprobare morală și de dispreț, atît pentru fapta în sine cît și pentru individul care se face vinovat de practicarea acestor deprinderi, mai ales în viața de școală, de internat, de cazarmă și în organizațiile sociale. (I.B.)

chiverniseală, modalitate de a agonisi bunuri materiale, de a se îndestula pe calea bunei organizări și folosiri a avutului personal, prin economie și prin rațională utilizare a veniturilor; bună și cumpătată gospodărire. (Gh.N.)

cinism, atitudine care sfidează regulile morale ale societății. Termenul provine de la școala filozofică cinică din Grecia antică, din sec. al IV-lea î.e.n., întemeiată de Antistene, elev al lui Socrate. Idealul moral al cinicilor consta, la început, în indiferența față de bogăție, glorie, onoare, familie, căsătorie și reprezenta o formă de protest a claselor asuprite împotriva proprietarilor de sclavi. Mai tîrziu, prin unul dintre reprezentanții săi, Diogene din Sinope (404—323 î.e.n.), **c.** propagă dispretul față de cultură și de cuceririle civilizației, făcînd apel la întoarcerea omului la „starea naturală", adică la starea lui primitivă. Deviza cinicilor era „să trăim conform naturii". Ca o sfidare aruncată societății, Diogene purta un vestmînt sumar, primitiv, înnopta pe unde apuca, chiar și într-un butoi (vestitul „butoi al lui Diogene"). Debutînd ca un protest, a sfîrșit prin a crea un ideal moral ostil progresului și culturii, de aceea, **c.** s-a consacrat ca termen pentru a desemna o atitudine de desconsiderare a valorilor umane, a principiilor și idealurilor morale, de ne-

Scanned with OKEN Scanner

socotire a demnității umane. De aici pînă la ideea dreptului de a folosi orice mijloace pentru atingerea scopurilor celor mai josnice n-a fost decît un pas, pe care, în decursul istoriei, l-au făcut deseori clasele reacționare în politica lor. În general, **c.** se manifestă în morala claselor aflate în decadență sau în comportarea indivizilor care, deznădăjduiți de năruirea unor idealuri, adoptă o atitudine nihilistă în morală. Morala socialistă respinge **c.**, indiferent de forma sub care se prezintă. V. *nihilism moral*. (M.C.)

cinste, calitate morală și, totodată, una dintre cele mai importante cerințe ale moralei. Ideile oamenilor despre **c.** s-au schimbat de la o societate la alta; poporul însă a prețuit întotdeauna cu consecvență această însușire umană. „Cinstea — spune un proverb românesc — e mai scumpă decît toate". Întrucît orînduirile care au premers societății socialiste se bazau pe inegalitate socială, pe exploatare și asuprire, **c.** nu a putut deveni o regulă generală pentru toți, iar ideile despre **c.** au fost reduse, în *morala practică*, la cîteva cerințe, unele dintre ele formale. Preluînd elementele valoroase din trecut, morala socialistă consideră că **c.** trebuie să se întemeieze pe sinceritate și încredere reciprocă, pe îndeplinirea obligațiilor față de societate și a angajamentelor luate, pe respectarea și apărarea adevărului, pe atitudine echitabilă și principială. Din conținutul noțiunii de **c.** decurg o serie de norme concrete, cum sînt: „să respecți cuvîntul dat", „să spui numai adevărul", „să nu treci cu vederea lipsurile proprii și ale tovarășilor tăi", „să nu înșeli", „să nu furi" etc. Pentru a fi cinstit nu este de ajuns să cunoști accepțiunile acestei noțiuni, ci trebuie să te comporți, în permanență, în conformitate cu cerințele ei; este, prin urmare, necesară formarea unor deprinderi și obișnuințe de conduită cinstită. **C.** este o cerință indispensabilă vieții noastre socialiste. Orice activitate omenească implică o atitudine cinstită, care trebuie să caracterizeze atît comportarea fiecărui individ în parte, cît și a întregii colectivități umane. Încălcarea cerințelor impuse de această calitate morală poate aduce grave prejudicii societății, colectivităților de muncă și oamenilor în general. În asemenea împrejurări, pentru repararea daunelor și pedepsirea vinovaților, intervin organele de stat. Indiferent dacă este sau nu sancționat de organele de stat (întrucît nu întotdeauna fapta săvîrșită cade în competența acestora), cel care s-a făcut vinovat de o comportare necinstită este judecat și condamnat de opinia publică. Înșelăciunea, ipocrizia, furtul, formalismul, trădarea, carierismul, nepăsarea etc. sînt opuse comportării cinstite și, de aceea, cei care comit asemenea fapte capătă oprobriul opiniei publice, manifestat prin dispreț și calificări ca: „om necinstit", „om fără

cuvînt", „ipocrit", „hoţ" etc. Condiţiile noi în care trăiesc oamenii societăţii socialiste fac ca interesele lor fundamentale să coincidă, fapt care creează posibilitatea şi impune necesitatea ca atitudinea cinstită să devină o lege generală a vieţii lor, să caracterizeze activitatea lor în orice împrejurare şi în orice moment. Pentru tineret, **c.** este una dintre cele mai nobile calităţi şi constituie un ideal care trebuie urmărit şi realizat cu perseverenţă. V. *demnitate*, *onoare*. (Fl.G.)

civic, propriu cetăţeanului; cetăţenesc.

civilizaţie, categorie sociologică al cărei conţinut este interpretat în chip diferit, fie identic cu cultura (ansamblul creaţiilor umane, al valorilor materiale şi spirituale create de societate), fie ca o latură numai, un aspect al acesteia (de ex. cultura materială a societăţii, nivelul de dezvoltare a relaţiilor sociale), fie, în sfîrşit, ca realizare, materializare a culturii în viaţa societăţii şi a individului. În limbajul familiar, cotidian, prin **c.** se înţelege comportarea oamenilor legaţi între ei potrivit anumitor reguli de convieţuire socială. Ea exprimă ansamblul relaţiilor umane reciproce care impun cultivarea unor atitudini ca *politeţea*, *respectul* pentru alţii, spiritul de ordine şi de autodisciplină, *demnitatea* socială, *decenţa* şi *omenia* în comportare, atitudini fără de care nici convieţuirea umană şi nici dezvoltarea societăţii n-ar fi posibile. Cînd apreciem că o anumită persoană este civilizată sau necivilizată, dăm un indiciu asupra gradului în care persoana respectivă a asimilat, în modul ei de existenţă şi în relaţiile faţă de semenii săi, valorile culturii şi, în special, valorile etice, normele general-umane ale moralei. (Ov.T.)

civism, atitudine de care dă dovadă un bun cetăţean, zel în îndeplinirea îndatoririlor cetăţeneşti. V. *cetăţenesc*, *spirit* ~. (Ov.T.)

clacă, *vorbe de* ~, schimb inutil de cuvinte între oameni superficiali care nu au ce face; flecăreală; înşirare de nimicuri, fără legătură unele cu altele, în care intră, în bună parte, indiscreţii, clevetiri, colportare de zvonuri răutăcioase, calomnii mici şi mari. Înţelepciunea populară ironizează năravul de a spune *v. de c.* în numeroase proverbe (de ex. „a amesteca vorba ca făcăleţul mămăliga"). (I.B.)

clasă, *morală de* ~, ansamblu de principii şi de norme morale elaborate, spontan sau conştient, de pe poziţiile unei anumite clase sociale. În societatea întemeiată pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie, caracterizată prin antagonisme de clasă, morala are inevitabil un caracter de clasă. Clasele sînt grupuri mari de oameni care se deosebesc între ele după locul pe care-l ocupă într-un anumit sistem de pro-

ducție socială, istoricește determinat, după raportul lor față de mijloacele de producție, după rolul pe care-l au în organizarea socială a muncii, după felul în care obțin acea parte de care dispun din avuția socială și după mărimea acestei părți. În funcție de aceste condiții economice de existență, determinate de natura relațiilor de producție, fiecare clasă se caracterizează prin interese materiale proprii (care sînt expresia nemijlocită a poziției ei în sistemul relațiilor de producție și, în principal, față de mijloacele de producție), un anumit *mod de viață*, o anumită configurație spirituală. „Pe diferitele forme de proprietate, pe condițiile sociale de existență — arăta Marx — se ridică o întreagă suprastructură de sentimente, de iluzii, de mentalități și de concepții despre lume, diferite și caracteristice. Întreaga clasă le creează și le modelează pe baza condițiilor ei materiale și a relațiilor sociale corespunzătoare". În această suprastructură se include și *m. de c.* Antagonismele de clasă se reflectă și se manifestă, pe planul moralei, în opoziția dintre idealurile, principiile și normele etice promovate de clasele în luptă. În tot cursul istoriei formațiunilor sociale cu clase antagoniste, moralei claselor dominante, care este și *morala dominantă*, i s-a opus morala claselor exploatate și asuprite. *Moralei burgheze* i se opune, astfel, în capitalism, *morala proletară*; opoziția dintre principiile și normele fundamentale ale acestor două tipuri de *m. de c.* este ireductibilă. Morala clasei muncitoare devine, în condițiile societății socialiste omogene, lipsită de clase antagoniste, morala întregii societăți, ca *morală socialistă*. (Ov.T.)

cochetărie, comportare, atitudine prin care o persoană, de obicei femeie, caută să placă sau să seducă o altă persoană de sex opus. **C.** este o expresie a felului de a fi al multor femei; uneori, plină de tact, definindu-se prin farmec discret, fantezie, eleganță și grație, alteori, dimpotrivă, ajungînd pînă la provocare vizibilă; în acest ultim caz, **c.** este vulgară și de prost gust. **C.** feminină a constituit, adesea, prin varietatea stărilor de suflet pe care le indica — de la farmecul cuceritor al femeilor spirituale, la ridicolul bătrînelor care nu înțelegeau să se resemneze —, un subiect literar reîmprospătat, în fiecare epocă, în ea răsfrîngîndu-se o bună parte din moravurile unei societăți și a raporturilor dintre sexe. La Rochefoucauld a definit, însă, dincolo de vicisitudinile formelor de **c.**, raportul dintre această comportare și adevărata dragoste: „Cea mai mare minune a dragostei este de a vindeca de cochetărie". (I.B.)

cod moral, culegere sistematică de norme morale recomandate să fie îndeplinite. Într-un **c.m.**, alcătuit și propus de un anumit autor, sînt reflectate, de regulă, cerințele pe care conștiința mo-

rală spontană a societății le-a și elaborat. Un astfel de cod cuprinde atît normele de conduită care sînt obiectivate în relațiile morale practice ale majorității componenților societății, cît și acele norme care, fără să fie considerate mai puțin obligatorii, sînt totuși adesea încălcate. De aceea, sarcina unui astfel de cod este contradictorie, el trebuind să reflecte în aceeași măsură norme de conduită care reprezintă cuceriri istorice ale societății și cerințele pe care societatea nu este încă coaptă să le satisfacă în planul relațiilor practice. În istoria eticii sînt cunoscute mai multe încercări de elaborare a unor astfel de coduri. Morelly, de pildă, a încercat să stabilească un „cod al naturii", adică un cod moral în spiritul „legilor adevărate ale naturii". Jean Jacques Rousseau năzuia să făurească un cod care să conțină, în formă pozitivă, acele maxime pe care fiecare trebuie să le recunoască, iar în formă negativă, maximele intolerabile care trebuie respinse. Aceste tentative au eșuat însă datorită punctului lor de plecare idealist și metafizic, după care asemenea reguli precise de comportare ar putea fi elaborate o dată pentru totdeauna, fiind valabile pentru toate condițiile istorice și împrejurările de viață (v. *dogmatism*, *formalism*). Un astfel de cod nu poate fi realmente elaborat. Prin extensiune, se poate aprecia că fiecare tip de morală istorico-concretă sau sistem etic implică un anumit **c.m.**, ca ansamblu coordonat de principii și de norme morale axat pe un principiu etic fundamental. Astfel, morala burgheză are un cod moral structurat pe principiul *individualismului*, iar morala socialistă își întemeiază codul moral pe principiul *colectivismului*. Etica marxistă, reflectînd în chip conștient, sistematic, cerințele morale concret-istorice ale diferitelor etape sau stadii ale dezvoltării noii societăți, elaborează *codul moral socialist*, dîndu-i o riguroasă fundamentare științifică. (Ov.T.)

cointeresare, stimulare a interesului cuiva pentru ceva. Acțiunea vizează, în primul rînd, un conținut material, termenul fiind folosit cu precădere în economie și în sociologie. În etică, sensul moral desemnează fie latura educativă a **c.** materiale, fie natura stimulentelor morale sau scopul și efectele acestora. Efectul moral al **c.** materiale depinde de conținutul, forma și scopul urmărit. **C.** are un efect moral dacă reflectă eforturile, capacitatea, competența în muncă. **C.** materială, aplicată celor fără merite, are un efect moral negativ, dăunător și stimulează cupiditatea și parazitismul, fiind, în același timp, o încălcare a principiilor de echitate socială. **C.** morală propriu-zisă stimulează realizarea binelui, a unei fapte care provoacă satisfacție morală (punerea în lumină a unui adevăr, atestarea dreptății pe care o are cineva, reabilitarea

Scanned with OKEN Scanner

morală, recunoașterea unor merite, aducerea la cunoștință publică a unor succese etc.). Stimulentele morale au un rol deosebit în formarea etică a personalității. În etica noastră, criteriul fundamental al eficienței unui stimul moral este impulsionarea omului spre realizarea unor valori înalte, însușirea unor atitudini înaintate, manifestarea unor sentimente și comportări nobile. Între formele cele mai importante de stimulare morală în muncă și în viața socială întîlnim acordarea de distincții, decorații și de titluri onorifice, popularizarea succeselor în diferite moduri și prin diferite locuri (în ședințe, în fața colegilor, la gazeta de perete, în presă, la radio și televiziune, încredințarea unor sarcini de răspundere etc.). Corectitudinea în mînuirea acestor stimulente este un factor esențial în determinarea unei atitudini înaintate în muncă, a unei comportări umane superioare. (Gh.B.)

colaborare, participare activă la realizarea unei acțiuni sau a unei opere care se efectuează în comun. **C.** dintre oameni în procesul producției sociale și al schimbului a luat forme istorice diferite, ca rezultat al tipului de diviziune socială a muncii, determinat de natura relațiilor de producție. În societățile întemeiate pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, **c.** interumană presupune subordonarea unor clase față de alte clase, dominarea și exploatarea unora de către alții. În condițiile socialismului, **c.** reprezintă conlucrarea conștientă a unor oameni liberi și egali, călăuziți de interesele fundamentale comune și animați de năzuința progresului general. Ea este o **c.** tovărășească, dirijată de principiul moral al *colectivismului*. V. *întrajutorare*, *întrecere (întrecere socialistă)*. (Ov.T.)

colectiv, grup de persoane cu interese și concepții comune, organizat pe același loc de producție, în vederea unor scopuri bine determinate și în care fiecare poartă răspunderea muncii depuse, se supune unei discipline liber-consimțite și acceptă o conducere unică. Orice individ își realizează activitatea sa socială integrat într-un anumit **c.**, în cadrul căruia se stabilesc între membri relații specifice, guvernate de legi juridice, regulamente administrative și norme morale. În spiritul *colectivismului*, relațiile și răspunderile înlăuntrul **c.** sînt reciproce: individul acceptă răspunderea și sancțiunea morală pentru munca și atitudinea **c.** ca întreg, după cum **c.** răspunde de activitatea și comportarea fiecărui membru al său. Opinia **c.**, manifestată activ, are o mare influență asupra educării morale și civice a individului. **C.** își măsoară puterea sa educativă prin capacitatea de a influența în bine, de a dezvolta în conștiința tuturor membrilor săi simțul răspunderii, al îndatoririlor sociale, al onoarei muncitorești, convingerea că munca fiecăruia, ori-

Scanned with OKEN Scanner

cît de măruntă ar părea, este o rotiță necesară în marele angrenaj ce duce mai departe prestigiul **c.** de muncă respectiv. (Ov.T.)

colectivism, principiu fundamental al moralei socialiste care definește relațiile reciproce dintre om și societate în ansamblu, dintre *personalitatea* umană și *colectiv*. Din punct de vedere istoric, **c.** s-a născut în societatea burgheză, generat de condițiile de viață și de luptă ale proletariatului, în cadrul acțiunilor comune ale clasei muncitoare împotriva capitalului. El se manifestă ca *solidaritate* proletară, devotament pentru cauza clasei muncitoare, disciplină și întrajutorare în luptă și se dezvoltă deplin și multilateral în societatea socialistă, unde devine principiul organizator și forma practică a relațiilor reciproce dintre oameni în cele mai diferite sfere ale vieții sociale, pe scara întregii societăți. **C.** socialist este radical opus *individualismului* burghez. Baza sa socială o constituie proprietatea socială asupra mijloacelor de producție, relațiile de producție socialiste, de colaborare tovărășească și ajutor reciproc socialist, comunitatea intereselor și scopurilor fundamentale ale membrilor societății, determinată de acest tip de relații. Conținutul principiului moral al **c.** impune rezolvarea consecventă a următoarelor probleme: raporturile dintre personalitatea umană și societate; definirea scopurilor și mobilurilor activității social-utile; corelația dintre interesele personale și cele sociale, obștești; normele relațiilor reciproce cotidiene dintre oameni; raportul dintre individ și colectiv din punct de vedere al autorității și răspunderii morale. Ca principiu fundamental al noii morale, **c.** înseamnă, în primul rînd, o nouă atitudine a oamenilor față de societate, o înaltă conștiință a datoriei sociale obștești, un înalt nivel al responsabilității sociale. Temeiul acestei noi atitudini este unitatea obiectivă, în economia socialistă, în întreaga viață social-politică socialistă, între interesele personale și cele obștești. Înțelegerea dependenței reale a intereselor individuale de cele generale face ca individul să-și întemeieze activitatea sa social-utilă pe mobilurile apărării și dezvoltării avuției sociale, ale înfăptuirii binelui social. Dezvoltarea societății socialiste, întărirea și sporirea proprietății obștești duc la satisfacerea crescîndă a nevoilor materiale și spirituale ale celor ce muncesc, asigură condițiile dezvoltării multilaterale a tuturor membrilor societății. Satisfacerea intereselor personale, adică a necesităților materiale și culturale, ale fiecărui om al muncii depinde de dezvoltarea economiei socialiste în ansamblu, de contribuția fiecăruia la această dezvoltare, de cantitatea și calitatea muncii fiecăruia. Recunoașterea priorității intereselor sociale nu înseamnă înăbușirea sau suprimarea interesului personal, cum pretind calomniatorii burghezi ai **c.** socialist;

Scanned with OKEN Scanner

ea permite să se rezolve contradicțiile neantagoniste care apar între aceste tipuri de interese, contribuind astfel la satisfacerea într-o măsură crescîndă a intereselor tuturor membrilor societății. **C.** se manifestă în îmbinarea organică a intereselor individuale cu cele generale, în sensul subordonării conștiente, liber-consimțite a intereselor personale față de cele obștești, în *colaborarea* și *întrajutorarea* tovărășească a oamenilor muncii, în participarea lor mereu mai largă și mai activă la conducerea și rezolvarea treburilor publice, obștești. În locul relațiilor de dușmănie și de luptă, proprii capitalismului, relații de tovărășie, întrajutorare, respect și sprijin reciproc în munca pentru cauza comună și în viața zilnică; în locul concurenței sălbatice, *întrecerea socialistă* în muncă. Întrecerea socialistă reprezintă o adevărată școală a dezvoltării spiritului colectivist de colaborare și ajutor reciproc, de educare în direcția eliberării de rămășițele de individualism, indiferență, pasivitate, rutină. **C.** promovează relații cu adevărat umane între oamenii muncii, dezvăluind unitatea sa organică cu *umanismul* socialist. O trăsătură caracteristică spiritului colectivist, prin care se afirmă noua atitudine a omului față de societate, este gradul înalt al răspunderii personale a omului, conștiința că fiecare răspunde nu numai pentru munca sa, pentru modul său de viață și propriile fapte, ci și pentru munca și destinele a nenumărați alți oameni, ale colectivului din care face parte și, în ultimă instanță, pentru soarta societății, pentru cauza întregii țări. „Totul e ca muncitorul conștient să se simtă nu numai stăpîn în uzina sa, ci reprezentant al țării, ca el să simtă că-i revine o răspundere“ (V.I.Lenin). Recunoașterea propriei răspunderi în fața colectivului și autorității sale morale nu micșorează însemnătatea conștiinței personale. E firesc ca fiecare om, săvîrșind fapte care afectează interesele societății, să se supună judecății opiniei publice, la făurirea căreia participă el însuși, alături de toți ceilalți. În opoziție cu individualismul burghez, **c.** se manifestă și ca răspundere a colectivului față de membrii săi, pentru munca lor, pentru comportarea lor. Principiul colectivist „toți pentru unul, fiecare pentru toți“ pune în lumină tocmai această răspundere reciprocă. În locul invidiei, al dușmăniei, vanității etc., **c.** promovează mîndria legitimă și bucuria sinceră pentru realizările tovarășilor de muncă, pentru succesele colectivului, năzuința de a extinde experiența pozitivă. Oamenii muncii, colectivul socialist condamnă cu severitate pe cei ce nu-și ajută tovarășii, pe cei care aleargă după performanțe spectaculoase, punînd întotdeauna pe primul plan propria persoană. Dorința sinceră de a-și coordona faptele cu interesul celorlalți, cu interesele generale, întrajutorarea, năzuința practică de a contribui cît mai mult la

succesul și fericirea altora, de a birui împreună greutățile și de a sărbători bucuriile și succesele, răspunderea reciprocă — sînt trăsături ale noilor relații morale promovate de **c.** socialist .(Ov.T.)

colectivitate, grup de oameni care duc o viață colectivă; comunitate umană. Prin extensiune, societate. (Ov.T.)

coleg, camarad de studii sau de muncă (de clasă, de liceu, de facultate, de atelier, de club sportiv etc.). Gradul de cunoaștere reciprocă între **c.** poate fi diferit: într-o colectivitate numeroasă, unii se cunosc mai bine, mai trainic, alții, mai puțin. Raporturile dintre **c.** presupun, înainte de toate, anumite legături de solidaritate, indiferent de gradul cunoașterii directe (de ex. simpatia mai mult sau mai puțin spontană manifestată de grupuri diferite de elevi față de sportivii sau de artiștii amatori reprezentanți a două colectivități sau unități distincte). Se întîmplă să auzim despre realizările apreciabile sau despre faptele reprobabile ale cuiva și să încercăm sentimente de satisfacție, mîndrie sau, respectiv, de regret, pentru fostul nostru coleg. Astfel de sentimente și poziția pe care o luăm în mod corespunzător alcătuiesc fondul *colegialității*. Relațiile concrete de colegialitate presupun solidaritate, ajutor, spirit critic, sinceritate, exigență, adică respectarea normelor de bună conduită care asigură împlinirea îndatoririlor generale ale colectivității, instituției. Colegialitatea nu exclude, iar în multe cazuri chiar impune, relații sufletești complexe și profunde (intimitate, interese și scopuri comune, orientare și concepție identică asupra vieții etc.), cum este în cazul *prieteniei*, *tovărășiei*. În toate aceste cazuri însă, temeinicia relațiilor dintre două sau mai multe persoane este dată de adeziunea la țelurile colectivului. V. *amiciție*, *camaraderie*, *prietenie*, *tovărășie*. (Gh.N.)

comandament moral, regulă, normă, cerință morală. (C.Z.)

combativitate, însușirea de a acționa cu fermitate, dîrzenie, insistență pentru susținerea unei lupte, pentru apărarea unor principii, a unei cauze, teze etc. **C.** are variate forme specifice și se exprimă ca luptă pe plan social, politic, militar, științific, sanitar, luptă de opinii etc. Ca atitudine morală, **c.** este însușirea de a acționa pentru promovarea și apărarea unor concepții, principii, norme și obiceiuri morale, prin demonstrarea teoretică și practică a adevărului și a superiorității lor. **C.** este, în același timp, lupta împotriva atitudinilor și obiceiurilor etice înapoiate, prin demonstrarea caracterului lor dăunător, a necesității lichidării lor, prin lupta împotriva celor care le practică și le susțin și prin luarea măsurilor menite să limiteze și să lichideze ceea ce contravine normelor etice superioare. În etica socialistă, **c.** presupune curaj, încredere în justețea normelor apărate, siguranță în demonstrații, spirit de dreptate și corec-

Scanned with OKEN Scanner

titudine, exigență, unitate între vorbă și fapte. **C.** nu are nimic comun cu răfuiala, cu spiritul de demagogie și calomnia, cu înclinația spre răutate, cu dezlănțuirea patimilor. Ignorarea realității, în acțiunea de combatere, duce la diminuarea efectelor sale, la bagatelizarea raporturilor dintre bine și rău, fals și adevăr. **C.** presupune scoaterea la iveală a cauzelor care generează sau întreține atitudini contrare moralei socialiste, ajutorarea celor care au atitudini greșite pentru a le îndrepta. Efectele morale ale **c.** sporesc atunci cînd opinia publică este animată de acest spirit și îl exercită în mod liber și în interesul progresului moral. (Gh.B.)

comisie de judecată, instituție specifică a dreptului socialist, expresie a democratismului orînduirii noastre, instrument al colectivelor de oameni ai muncii din întreprinderi și instituții pentru combaterea manifestărilor de indisciplină, a unor sustrageri din avutul obștesc, a insultelor și lovirilor și a altor încălcări ale normelor juridice și morale ale muncii și vieții sociale. **C. de j.** sînt organe ale opiniei publice, ale colectivului de muncă. Ele îmbină mijloacele de influențare educativă cu cele de constrîngere. Faptul că în **c. de j.** cel vinovat este judecat în fața colegilor săi de muncă și de către ei, are o mare importanță educativă, atît pentru el, cît și pentru întregul colectiv. Prin părerile și criticile lor, tovarășii de muncă îl ajută pe cel care a săvîrșit contravenții să-și recunoască greșeala, să înțeleagă necesitatea de a desfășura o muncă conștiincioasă, de a avea o comportare demnă. Principalul, în activitatea **c. de j.,** îl reprezintă prevenirea încălcărilor legii, combaterea a ceea ce este înapoiat, din punct de vedere moral, promovarea noului și crearea unei atmosfere de intoleranță față de faptele antisociale. Atribuțiile sporite ale **c. de j.,** cuprinse în *Legea pentru organizarea și funcționarea comisiilor de judecată* exprimă adîncirea democratismului socialist, creșterea rolului opiniei publice în viața socială, în educarea respectului față de lege, în înfăptuirea normelor juridice și etice ale societății noastre. (Gh.B.)

comoditate, caracteristică a conduitei care constă în înclinația continuă spre repaus, spre inerție, alegerea celor mai facile și mai favorabile condiții de trai și de activitate, evitarea obstacolelor, a stărilor de efort și încordare; slăbiciune a voinței, lene. Cei ce urmăresc cu orice preț un trai tihnit, comod nu ajung să facă ceva serios și durabil în viață, nu pot fi oameni de nădejde și, de aceea, sînt foarte incomozi pentru ceilalți, pentru societate. (P.P.-N.)

comportare, mod de a acționa, de a fi, de a se purta al cuiva în diferite situații. Exprimă fie o acțiune particulară (de ex. **c.** lui X în situația Y), fie un mod de purtare al unei persoane

în general (de ex. **c.** lui X lasă de dorit) sau într-o sferă a vieții sociale (de ex. **c.** în muncă, familie, pe stradă, în tramvai etc.). *Conduita* desemnează numai un mod general de **c.** (conduita lui X, conduita școlară). În științele moderne s-a încetățenit termenul de *comportament* în loc de conduită (comportamentul animal și comportamentul uman, comportamentul școlar, familial etc.). Dacă se ia în considerație valoarea morală a conținutului ei moral, ea poate fi: bună *(morală)* sau rea *(imorală)*, corespunzătoare sau necorespunzătoare, în raport cu exigențele, cerințele, așteptările. **C.** consecventă este o trăsătură caracteristică a omului integru, cu o personalitate puternică. Consecvența înseamnă aici traducerea în faptă a principiilor, valorilor, a scopurilor alese ca program de **c.**, indiferent de dificultățile care pot apărea pe parcurs. Inconsecvența provine, fie din slăbiciune, din absența unei voințe suficient de puternice pentru a învinge greutățile sau tentațiile care pot surveni în calea realizării programului ales, fie din lașitate, din lipsa curajului de a-și asuma răspunderile, de a înfrunta eventualele neplăceri și necazuri pe care le-ar avea în urma realizării integrale a modului în care el crede că e bine sau necesar să se comporte. V. *unitatea dintre vorbă și faptă*. (C.Z.)

compromis moral, acord între persoane sau tranzacție cu propria conștiință pe bază de concesii făcute în dauna normelor morale. A face un **c.m.** înseamnă, practic, a renunța la principii. În viața individuală, compromisurile sînt foarte periculoase, deoarece, o dată comise, nu rămîn singurele, ci deschid calea altora din ce în ce mai mari și mai grave, fapt care duce la dezagregare morală. (P.P.-N.)

comunism, formațiune socială caracterizată prin proprietatea socială asupra mijloacelor de producție, avînd două stadii, *socialismul* și *comunismul*, care se deosebesc între ele prin gradul diferit de dezvoltare a forțelor de producție și de maturitate a relațiilor de producție, ca și a tuturor celorlalte relații sociale. Construirea formațiunii sociale comuniste este rezultatul obiectiv al acțiunii legilor sociale și are un caracter necesar. Ca stadiu superior al noii formațiuni sociale, **c.** este continuarea directă a socialismului, reprezentînd o treaptă mai înaltă, calitativ nouă a dezvoltării economice, tehnice și culturale în raport cu acesta. **C.** se caracterizează prin proprietatea comunistă unică asupra mijloacelor de producție, determinată de un înalt nivel al dezvoltării forțelor de producție pe baza științei și tehnicii, care asigură o ridicată productivitate a muncii sociale, crearea unui belșug de bunuri materiale și spirituale. Volumul avuției sociale va permite înfăptuirea principiului comunist de repartiție „de la fiecare după capacități, fiecăruia după nevoi". Socie-

Scanned with OKEN Scanner

tatea comunistă este o societate fără clase, în care se realizează egalitatea socială deplină a tuturor membrilor societății, se șterg deosebirile esențiale dintre oraș și sat. Ea presupune un înalt nivel de conștiință și de cultură al membrilor săi, care se exprimă în dispariția deosebirilor esențiale dintre munca fizică și cea intelectuală, în transformarea muncii în prima cerință vitală, în dezvoltarea multilaterală, armonioasă a personalității umane libere. „Comunismul este treapta superioară a dezvoltării socialismului, cînd oamenii muncesc din conștiința necesității de a munci pentru folosul obștesc" (V.I.Lenin). Ca urmare a creșterii nivelului de conștiință și a gradului de participare a întregii populații la conducerea treburilor obștești, în condițiile victoriei mondiale a **c.**, organizarea socială își va pierde caracterul politic, statul transformîndu-se în autoadministrarea obștească comunistă. Construirea **c.** este scopul final al luptei clasei muncitoare. În **c.**, factorul moral va avea un rol hotărîtor în reglementarea vieții sociale; cerințele noilor relații sociale se vor oglindi în principiile și normele moralei comuniste, în dezvoltarea consecventă, pe un plan calitativ superior, a principiilor și normelor moralei socialiste. (Ov.T.)

comunitate 1. Colectivitate umană, socială ai cărei membri sînt legați prin relații teritorial-economice, de limbă și de cultură. Fiecare formă istorică de **c.** (ginta, tribul, poporul, națiunea) prezintă particularități determinate de formațiunea socială respectivă;(în sens larg) orice *colectivitate* umană. **2.** *Comunitate de interese*, faptul că unui anumit grup de oameni, unei anumite categorii sociale îi sînt proprii aceleași interese. *C. de i.* este generată de poziția comună într-un anumit sistem de relații sociale (economice, politice, cultural-profesionale sau, mai larg, comunitare). Astfel, membrii unei clase sociale au interese fundamentale comune, care sînt generate, în primul rînd, de poziția lor comună în sistemul relațiilor de producție (mai precis, de raportul lor față de mijloacele de producție). *C. de i.* poate fi spontană, determinînd simpla *solidaritate de clasă*, sau poate fi conștientă, cînd are drept consecință organizarea politică a clasei sau cel puțin a părții ei mai avansate. În societățile întemeiate pe proprietatea privată, care dezbină pe oameni, generînd interese antagoniste, *c. de i.* nu se poate extinde la scara întregii societăți, decît parțial și temporar. Lichidarea proprietății private și a antagonismelor de clasă în societatea socialistă determină **c.** reală de interese a tuturor membrilor societății, întemeiată pe coincidența interesului personal și a celui general. Această *c. de i.*, expresie a unei structuri sociale neantagoniste, omogene, este temelia *unității* multilaterale a societății socialiste. Bineînțeles, **c.** intereselor fundamentale nu exclude deo-

Scanned with OKEN Scanner

sebiri în interesele particulare (de grup, de profesie, de vîrstă etc.) sau în interesele personale (rod al particularităților individuale), dar, în mod obiectiv, acestea nu contravin **c.** intereselor fundamentale, neavînd o natură antagonistă. **3.** *Comunitate de vederi*, faptul că unui anumit grup de oameni, unei anumite categorii sociale îi sînt proprii aceleași vederi, concepții, aceleași criterii de apreciere. *C. de v.* este, de regulă, rezultatul unor condiții sociale de existență comună, al unei **c.** de interese. Manifestîndu-se spontan, ea poate fi desăvîrșită prin educație. Societății socialiste îi este proprie o astfel de **c.**; ea își are temeiul în natura omogenă, neantagonistă a relațiilor sociale socialiste și se manifestă în *unitatea* politică și ideologică (inclusiv morală) a poporului, în coeziunea *națiunii socialiste*. Ea se desăvîrșește sub puternica înrîurire a *muncii politico-educative* desfășurate sub conducerea partidului comunist. (Ov.T.)

concepție morală 1. Teorie etică exprimînd o generalizare a moralei unei epoci, clase sociale, personalități, avînd un caracter cognitiv, apreciativ și normativ (de ex. **c.m.** hedonistă, **c.m.** burgheză etc.). **2.** Totalitatea principiilor, convingerilor și deprinderilor morale ale omului. Cu toate că este influențată puternic de educație, tradiții și obiceiuri și de opinia publică, **c.m.** constituie rezultatul direct al atitudinii conștiente a omului, una dintre principalele trăsături caracteristice ale personalității lui. Ansamblu al cunoștințelor și convingerilor etice, **c.m.** se dovedește valoroasă numai în măsura în care ea este consecvent urmărită și aplicată practic. Morala socialistă acordă o înaltă prețuire rolului **c.m.**, urmărind înfăptuirea, în proporții de masă, a procesului înnoirii convingerilor și sentimentelor morale ale oamenilor în raport cu marile exigențe ale noii societăți. Noile **c.m.** ale oamenilor se formează și se consolidează în lupta cu vechile deprinderi și tradiții, sub înrîurirea activă a ideologiei politice și filozofice și a celorlalte forme ale conștiinței sociale și sub influența hotărîtoare a condițiilor vieții materiale a societății. (F.M.)

concesie 1. Calitate a unui spirit conciliant, de acomodare, de îngăduință, de cedare sau de renunțare la o opinie personală, la un drept, în folosul sau în interesul cuiva. Dovadă de spirit delicat și tolerant, **c.** poate fi, după cazuri, un semn de slăbiciune, de lipsă de fermitate în atitudini sau de oportunitate tactică, în împrejurări dificile. Termenul comportă însă o semnificație de gravitate morală deosebită în cazul unei îngăduințe vinovate față de interese străine sau dușmane colectivității social-naționale și față de principiile directoare ale conduitei civice. **2.** Figură retorică abilă, constînd din acordarea

Scanned with OKEN Scanner

unei aprobări a poziției părții adverse, pe care vorbitorul o va putea respinge mai apoi, cu ușurință (de ex. „să admitem că..."). (I.B.)

concubinaj, conviețuire liberă între un bărbat și o femeie, fără îndeplinirea formelor legale de căsătorie; căsătorie nelegitimă. În societatea socialistă, **c.** nu poate apărea decît ca efect al unei mentalități înapoiate, al rămășițelor trecutului în conștiința unor oameni. Legile statului socialist nu oferă ocrotirea lor decît căsătoriei legitime. Nerespectarea condițiilor legale cu privire la încheierea căsătoriei însemnînd și o încălcare a cerințelor moralei socialiste, **c.** este blamat de către opinia publică. (Ov.T.)

concurență, competiție, rivalitate, întrecere între mai multe persoane sau instituții care urmăresc aceleași scopuri; luptă pentru afirmare, pentru întîietate într-un anumit domeniu. Atunci cînd **c.** se face cu mijloace loiale, fiind de fapt o întrecere în care se urmărește obținerea acelorași rezultate în condiții mai bune, ea reprezintă un fapt pozitiv și poate stimula progresul; în alte cazuri, dimpotrivă, ea se face cu scopul distrugerii adversarului. În economia capitalistă, rivalitatea de interese între comercianți sau între industriași, care se străduiesc să acapareze piața de mărfuri, are un efect dublu: pe de o parte, obținerea unor produse de calitate superioară, la un preț mai scăzut și cu prezentare mai bună, pe de altă parte, eliminarea adversarilor. În unele cazuri, **c.** capitalistă presupune folosirea unor procedee imorale, dure și chiar violente. (Al.B.—M.D.)

condamnabil, *act ~ din punct de vedere moral*, atitudine sau comportare care vine în contradicție cu normele morale ale unei societăți, clase, profesiuni, cu conștiința morală a omului. Dovedind caracterul istoric și de clasă al normelor, valorilor și aprecierilor morale, etica marxistă combate *relativismul etic*, dezvăluie acțiunea dăunătoare a indiferenței și a indulgenței față de abaterile morale. Cerînd blamarea cu toată severitatea și combaterea hotărîtă a viciilor și a oricăror acte condamnabile, etica marxistă subliniază, totodată, necesitatea prevenirii greșelilor, a ajutorării oamenilor în vederea înțelegerii profunde a cauzelor abaterilor și evitării lor în viitor. În înlăturarea oricăror acte de acest fel, un rol deosebit revine opiniei colective menite să creeze climatul în care fiecare individ să se dezvolte sănătos din punct de vedere moral. (F.M.)

condescendență, atitudine binevoitoare și semn de respect pentru o persoană aflată într-o poziție intelectuală și socială inferioară, prin care se acordă acestei persoane o atenție, o ocrotire, o concesie, care, în principiu, ar putea fi refuzate. Actul de **c.** presupune recunoașterea demnității celorlalți oameni și dorința de a-i ajuta spre a se împlini, pe plan moral sau material, dar implică uneori o îngîmfată scoatere în evidență a propriei

Scanned with OKEN Scanner

superiorități. Termenul este folosit mai ales în societățile organizate pe inegalitatea dintre oameni, în care această atitudine avea semnificația unei generozități mai mult sau mai puțin ostentative sau a unui semn de eleganță morală; mult mai restrînsă este frecvența lui în societatea socialistă, unde ajutorarea concetățeanului apare ca o datorie civică. (I.B.)

condiție morală, starea moralității unui om sau a unui grup social. **C.m.** este asemănătoare cu condiția socială, care se referă la originea și poziția socială a unui om. În acest sens sînt folosite aprecierile, avînd, în general, un caracter concret-istoric, de clasă, cu privire la un om sau la o clasă decăzută din punct de vedere moral, însușirile de imoralitate, desfrînare, lenevie, lipsă de idealuri sau, dimpotrivă, de moralitate, entuziasm, hărnicie, cinste etc. Spre deosebire de teoriile etice idealiste, care consideră în mod abstract **c.m.** ca un produs al „voinței divine", soartei, întîmplării sau „naturii umane" (dată o dată pentru totdeauna), etica marxistă consideră **c.m.** ca rezultat al răspunsului conștient al omului față de condițiile obiective și, în același timp, ca un fenomen în continuă schimbare în raport cu împrejurările vieții. (F.M.)

condiție umană, situație specifică ființei umane, considerată în mod deosebit sub raport moral. Concepțiile despre **c.u.** au exprimat, de-a lungul timpului, deosebirile de vederi ale diferiților filozofi și gînditori cu privire la *natura* și *menirea* omului, începînd cu teoriile antiumaniste, care îl considerau drept un sclav neputincios al „divinității" sau al naturii, și mergînd pînă la cele umaniste, care slăvesc forța creatoare, demiurgică a omului ca stăpîn al universului. Pornind de la înțelegerea științifică a esenței și valorii omului, a rolului său în ansamblul dezvoltării naturii și societății, umanismul marxist înlătură din înțelegerea **c.u.**, atît elementele iluzorii, abstract-apologetice, cît și pe cele sceptice, denigratoare. Combătînd teoriile reacționare, care neagă posibilitatea umanității de a se dovedi superioară animalității, umanismul marxist pleacă de la premisa perfectibilității infinite a **c.u.**, a capacității omului de a-și înlătura defectele și de a-și dezvolta și afirma calitățile. Ideologia marxistă, etica socialistă au un rol deosebit de important în valorificarea deplină a **c.u.**, în afirmarea trăsăturilor pozitive și a valorilor autentice ale personalității. (F.M.)

confidență, mărturisire sau încredințare a unui secret sau a unei intimități unei persoane de încredere sau unei instituții, organizații etc., care pot să cunoască aceste secrete. Ca atitudine morală, în raporturile de prietenie, **c.** cere ca secretul să nu fie divulgat sub nici o formă. Divulgarea **c.** dă naștere la calomnii sau pune în pericol interese importante ale unei persoane sau

Scanned with OKEN Scanner

ale unei organizații și, din această cauză, morala dezaprobă ușurința și trădarea. (Gh.B.)

conflict moral, contradicție, stare de tensiune determinată de nerespectarea unei norme morale sau de perspectiva acestei nerespectări. **C.m.** se poate desfășura la nivelul conștiinței fiecăruia, luînd forma dilemei morale, a remușcărilor, mustrărilor de conștiință, a incertitudinilor și îndoielilor, regretului, conștiinței vinovăției, sau poate interveni în relațiile dintre persoane, între persoana care acționează într-un mod neconform cu normele morale și ceilalți, care constituie opinia publică. În momentul alegerii comportării, poate apărea conflictul între datorie, comandamentele morale și interese, tentații, pasiuni care tind să se impună, trecînd peste ceea ce conștiința consideră că este bine și moral. În situații-limită pot apărea contradicții între cerințele diferitelor norme morale. **C.m.** apare și între diferite tipuri de morală (de ex., moralele claselor aflate în luptă, ale epocilor care se întrepătrund). În perioadele de trecere de la o orînduire la alta iau naștere puternice conflicte între morala noii societăți și morala celei vechi (de ex. conflictul dintre morala socialistă și morala burgheză). V. *vechi și nou.* (C.Z.)

conformism, atitudine oportunistă caracterizată prin conformarea, nemotivată de propria convingere, la cerințele, exigențele, normele impuse de alții. Există un **c.** acceptat împotriva convingerilor personale, din teama unor eventuale consecințe neplăcute, după cum există și un **c.** a cărui explicație se găsește în lipsa părerilor, convingerilor și principiilor proprii, în limitare și prostie. În ambele cazuri, judecata și convingerea personală, criterii esențiale ale comportării, sînt înlocuite cu supunerea slugarnică și orbească față de „șef", față de „cum se spune", „cum se crede", „cum se cere", „cum se face". **C.** nu lasă să se dezvolte personalitatea, conștiința responsabilității și simțul demnității umane. Opuse **c.** sînt atitudinea creatoare, transformatoare (revoluționară), precum și acceptarea conștientă, din convingere a necesității și a utilității unei anumite cerințe sau norme de comportare. (C.Z.)

consecință, urmare necesară a unei fapte, a unei acțiuni, stare de lucruri la care se ajunge în urma unor evenimente care s-au petrecut. În morală, **c.** se răsfrîng atît asupra unui om, ca rezultat al comportărilor și atitudinilor sale, cît și asupra altora, asupra cărora acționează faptele sale. Astfel, o atitudine înaintată are **c.** pozitive și asupra celor care o cunosc, determinîndu-i, de cele mai multe ori, la o comportare bună. În același timp, o manifestare etică bine apreciată de semeni, îl face pe om să persevereze în fapte demne de stimă. Dimpotrivă, o acțiune rea, imorală, are efecte o c ive sau de reprobare asupra celor care iau

Scanned with OKEN Scanner

cunoștință de ea. Formarea greșită a unor deprinderi, a unor obiceiuri sau apucături au **c.** asupra omului, acesta fiind judecat și apreciat cu reprobare de către cei din jur. **C.** unei educații morale sănătoase în primii ani de copilărie se răsfrîng pozitiv asupra întregii vieți, fiind favorabile formării etice a personalității, în timp ce o educație greșită dă naștere unor manifestări amorale, dăunătoare individului și colectivului. Libertatea omului în orînduirea noastră cere și presupune răspunderea pentru comportarea sa și pentru **c.** care derivă din atitudinile și manifestările sale. Faptele morale nu pot fi privite izolat,ci în legătură cu urmările lor. **C.** morale pot fi prevăzute. De aici, obligația etică a oamenilor de a gîndi asupra urmărilor faptelor și comportării lor. Aceasta este cu atît mai necesară în tinerețe, cînd **c.** pozitive sau cele negative pot afecta întreaga evoluție morală ulterioară. (Gh.B.)

consecvență, acțiune conformă cu anumite principii sau reguli stabilite, care decurg în mod logic, din anumite fapte, ce se impun cu necesitate din premise anterioare. Pe plan etic, **c.** este respectarea, în orice condiții, a concepțiilor, principiilor și obiceiurilor morale adoptate. Se poate vorbi de **c.** în mai multe accepțiuni: *a)* în sens pozitiv, încredere, tărie de caracter, lipsă de oscilare; *b)* în sens negativ, rigiditate, perseverență în ceva care nu mai are valabilitate, este perimat, depășit și, moralmente, condamnabil. **C.** înțeleasă ca fermitate a convingerilor nu exclude perfecționarea, adoptarea a ceea ce îmbogățește principiile și normele morale. Încrederea în principii, stabilitatea manifestărilor și atitudinilor cere verificarea justeței lor, concordanța cu ceea ce este real, pozitiv, și renunțarea la ceea ce devine învechit și dăunător. **C.** îi sînt străine spiritul dogmatic și fanatismul. Ea cere confruntarea permanentă cu viața și persistența în ceea ce este viabil din punct de vedere moral. Pentru aceasta se impune, însă, respectarea concluziilor care decurg, ca o necesitate, din faptele de bază și nu oscilația în comportări. Criteriul esențial al superiorității **c.** în etică este concordanța comportărilor noastre cu ceea ce este înaintat și slujește progresului moral al oamenilor, al propriei personalități. V. *fermitate.* (Gh.B.)

conservatorism moral, atitudine de atașament față de valorile, normele, obiceiurile și cerințele unei morale învechite, depășite și opoziție față de noile valori și modele de comportare pe care dezvoltarea societății tinde să le impună. Astăzi se întîlnesc, de ex., concepții aparținînd unei morale depășite cu privire la atitudinea față de muncă, proprietate și îndatoririle sociale, la rolul femeii în familie și în societate, cu privire la atitudinea bărbatului față de femeie etc. Cauza **c.m.** se află în faptul că conștiința morală a unei societăți, în ansamblul ei,

Scanned with OKEN Scanner

are o tendință de rămînere în urmă în raport cu transformările sociale, care îi impun și ei modificări corespunzătoare. (C.Z.)

considerație, stimă și respect impuse de cineva sau pe care le datorăm cuiva grație calităților sale sufletești alese, atitudinilor sale corecte, realizărilor sale deosebite sau dragostei de muncă și de oameni și exigenței față de sine însuși. (Gh.N.)

constituția și morala Constituția este legea fundamentală a unui stat, care, reflectînd stadiul dezvoltării social-economice și politice, într-un anumit moment istoric, stabilește principiile de bază ale orînduirii sociale și de stat, structura și atribuțiile organelor de stat, principiile sistemului electoral, precum și drepturile și îndatoririle fundamentale ale cetățenilor. Conținutul constituției este determinat de esența de clasă a statului și reflectă raportul de forțe dintre clase în societatea respectivă, consfințind mijloacele prin care se asigură dominația clasei care deține puterea în stat. Constituțiile burgheze consacră astfel ca principii de bază înseși principiile orînduirii capitaliste, care-și găsesc expresie și în morala burgheză dominantă: proprietatea privată asupra mijloacelor de producție și exploatarea omului de către om, dominația politică a claselor exploatatoare. În aceste condiții, proclamarea egalității și libertății, în absența garanțiilor social-economice și politice care să le transforme în realitate, capătă un caracter tot atît de formal și o valoare practică tot atît de derizorie, ca și unele dintre principiile consacrate de morala burgheză: cumpătare, modestie și spirit de sacrificiu. Această contradicție între principii și relațiile practice este comună atît actului politic și juridic fundamental, care este *constituția*, cît și *moralei* dominante. De aici și caracterul inevitabil al contradicțiilor interne prezente în constituțiile statelor exploatatoare, precum și în principiile și normele elaborate ale moralei dominante. „Într-adevăr, — scrie Marx — fiecare articol al Constituției conține propria sa antiteză, propriul său senat și propria sa cameră, și anume: în formularea generală — libertatea —, iar în adnotarea marginală — suprimarea libertății". Constituția Republicii Socialiste România, adoptată la 21 august 1965, legea fundamentală a statului nostru, consfințește realitățile sociale ale actualei etape de dezvoltare socialistă a țării, consacră victoriile dobîndite, reglementînd, totodată, relațiile sociale în sensul și perspectiva dezvoltării lor istorice. Ca act politic și normativ fundamental, Constituția exercită o influență esențială asupra întregului sistem politic și de drept, dă un caracter programatic reglementării sociale, îndrumînd și statornicind liniile fundamentale ale modalităților de desfășurare a raporturilor dintre oameni în lumina cerințelor specifice ale etapei pe care o parcurge țara. Unitatea dintre

Scanned with OKEN Scanner

politic, juridic și moral, proprie socialismului victorios ca expresie a unității socialiste a societății, se oglindește în faptul că principiile și prevederile constituționale coincid cu principiile și normele fundamentale ale *moralei socialiste*. Între principiile consfințite de Constituția R.S. România, un loc de cea mai mare importanță revine consacrării victoriei depline și definitive a socialismului, democratismului ei profund și consecvent, asigurării înfăptuirii suveranității poporului, umanismului socialist. Înalta ținută morală a Constituției se vădește, cu deosebire, în faptul că grija pentru om, pentru nevoile și interesele sale străbate întregul ei conținut, atît prin scopurile cît și prin mijloacele social-economice, politice, juridice și culturale pe care le statornicește. Articolul 13 exprimă lapidar înaltul său conținut etic umanist: „În Republica Socialistă România, întreaga activitate de stat are drept scop dezvoltarea orînduirii și înflorirea națiunii socialiste, creșterea continuă a bunăstării materiale și culturale a poporului, asigurarea libertății și demnității omului, afirmarea multilaterală a personalității umane". V. *cetățenesc, spirit ~, legalitate și moralitate, morala și dreptul, morala și politica*. (Ov.T.)

constrîngere morală, modalitate prin care o autoritate bine intenționată, exterioară individului (autoritate ce poate fi reprezentată de opinia publică, familie, prieteni etc.), recurge la forță, de ordin material sau spiritual, pentru a determina pe cineva să renunțe la intenția de a încălca normele moralității. Aceasta este forma de intervenție pozitivă a **c.m.** Sînt cazuri în care **c.m.** poate fi exercitată rău intenționat de elemente sociale retrograde, care recurg la orice mijloace (de ex. crimă, intimidare, șantaj), pentru a împiedica pe cineva să acționeze, dacă acest lucru contrazice interesele lor personale (de ex. demascarea unui furt). Există și *autoconstrîngere morală*, care constă în capacitatea individului de a se hotărî singur să respecte normele de conduită morală. *Constrîngerea* și *convingerea* au colaborat, de-a lungul secolelor, pentru formarea și perfecționarea morală a individului, a claselor sau a societății în întregimea ei. Societatea socialistă creează, gradual, condițiile necesare pentru afirmarea primatului convingerii asupra constrîngerii, unul dintre semnele adîncilor prefaceri pe care le suferă morala în noua societate, fără însă să se înțeleagă prin aceasta că nu mai este necesară constrîngerea. Importantă este, de asemenea, accentuarea caracterului preventiv și educativ al constrîngerii exercitate de societate. V. *convingeri morale*. (M.C.)

conștiinciozitate, străduință pentru înfăptuirea, la un înalt nivel calitativ, a activității; efort disciplinat, sîrguincios și sistematic izvorît, nu dintr-o constrîngere exterioară, ci din

Scanned with OKEN Scanner

înțelegerea datoriei și responsabilității. Atribut moral referitor, îndeosebi, la activitatea practică a omului, la munca pe care acesta o îndeplinește, indiferent de domeniu, **c.** este, prin excelență, o valoare care s-a afirmat în rîndurile maselor muncitoare. În orînduirile bazate pe existența claselor antagoniste, în care simțămîntului dragostei de muncă i se opune exploatarea, **c.** nu se poate afirma în mod deplin. Cu toate acestea, istoria creației materiale și spirituale a maselor este legată de existența a numeroase mărturii ale hărniciei și destoiniciei oamenilor muncii, avînd drept temei **c.** În condițiile orînduirii socialiste, în care munca este eliberată de exploatare, **c.** reprezintă condiția primă, elementară, a atitudinii socialiste față de muncă, fiind unul dintre factorii direcți ai creșterii productivității muncii, ridicării calității produselor și afirmării spiritului inovator. **C.** în muncă este, totodată, dovada înțelegerii sensului social al activității de fiecare zi, mărturia faptului că cerința socialistă a unei munci făcute cu întreaga capacitate a devenit o necesitate personală, o obișnuință. Ea este și o trăsătură de caracter cu aplicare mai largă, nu numai la muncă, ci și la întreaga comportare a omului, sensul ei legîndu-se de acela al altor calități morale cum sînt: corectitudinea, perseverența, simțul datoriei. (F.M.)

conștiință, forma cea mai înaltă de reflectare subiectivă a lumii obiective, proprie numai omului, funcție a materiei ajunse la structura complexă a creierului uman, sub influența determinantă a condițiilor social-istorice. V. *conștiință de sine, conștiință de sine morală, conștiință individuală, conștiință morală, conștiință socială.* (Ov.T.)

conștiință de sine, reflectare în conștiința individuală a existenței propriei persoane, a faptelor, a intereselor și a concepției acesteia despre lume. Specific umană, **c. de s.** a apărut pe baza muncii, a activității sociale a omului, în care acesta stabilește raporturi cu natura și cu ceilalți oameni, ajungînd astfel să cunoască atît mediul înconjurător cît și pe sine însuși, prin raportarea sa la acest mediu și prin proiectarea sa pe fondul social al existenței sale. Un rol important în dezvoltarea **c. de. s.** îl are limbajul. (Ov.T.)

conștiință de sine morală, înțelegere de către om a propriei personalități și a locului său în activitatea socială comună a oamenilor. Datorită conștiinței de sine, omul dobîndește capacitatea de autocontrol, posibilitatea de a-și orienta și controla de sine stătător faptele, de a se autoeduca. La baza conștiinței de sine stau convingerile. Cînd individul reușește să stabilească o legătură adecvată între convingerile sale și cerințele dezvoltării sociale, interesele societății și ale celorlalți oameni, ati-

Scanned with OKEN Scanner

tudinea sa este conștientă. Capacitatea de a-și realiza convingerile prin autoreglarea și autocontrolul acțiunilor sale este tocmai conștiința. Atitudinea omului față de sine, ca persoană, se exprimă în noțiunile de demnitate, cinste și responsabilitate, ca elemente componente ale **c. de s. m.** Acestea, ca și caracterul convingerilor și comportărilor morale ale omului, sînt social-mente condiționate, avînd caracter istoric. În stadiile timpurii ale comunei primitive, individul, total integrat în colectivul gentilic, nu are încă o conștiință de sine. Iar cînd aceasta se constituie, ca urmare a dezvoltării societății, contradicția dintre individ și societate, proprie orînduirilor bazate pe clase antagoniste, determină opoziția dintre conștiința de sine a individului și conștiința socială. În socialism, lichidarea acestei contradicții, unitatea obiectivă dintre interesele individuale și cele obștești, creează premisele dezvoltării **c. de .s. m.** în strînsă unitate cu conștiința socială socialistă. Dezvoltarea **c. de s. m.** are o mare importanță în condițiile actuale, cînd individul este multilateral solicitat la o participare activă și conștientă de perfecționare continuă a tuturor laturilor vieții sociale. (Ov.T.)

conștiință individuală, ansamblul proceselor psihice ale fiecărei persoane umane, produs al activității nervoase superioare, și care reflectă, atît condițiile existenței sociale, cît și pe cele specifice existenței individuale, ale educației, muncii etc. Psihologic, **c.i.** se manifestă prin reflectarea propriei existențe a persoanei, diferențiată de mediul înconjurător, prin orientarea în spațiu și în timp, prin gîndire, voință și capacitate afectivă, prin integrarea în experiența anterioară a societății, prin capacitatea de reprezentare a rezultatelor viitoare ale acțiunii, prin dirijarea activității spre atingerea anumitor scopuri, prin caracterul ei creator, prin autoreglarea și autocontrolul reacțiilor, atitudinilor și comportărilor individului. Influența hotărîtoare a condițiilor sociale de viață (existența socială, conștiința socială, națiunea, clasa, familia, educația etc.) asupra conștiinței individuale se realizează în cadrul unui proces personal de însușire și de prelucrare a acestora, în cadrul căruia o pondere specifică au particularitățile individului. (Ov.T.)

conștiință morală, componentă a conștiinței care examinează și apreciază actele umane sub aspectul meritului, al valorii lor, prin raportarea la bine sau la rău. **C.m.,** caracterizîndu-se prin atitudine apreciativă față de comportarea oamenilor, este, prin excelență, facultatea de a emite judecăți de valoare morală (v. *apreciere morală, datorie morală, judecată morală, valoare*). În sens curent, **c.m.** este identificată, fie cu sentimentul rușinii, al vinei (de ex. în expresia „are conștiința neîmpăcată"), fie cu sentimentul

Scanned with OKEN Scanner

datoriei împlinite (de ex. în expresia „are conștiința împăcată"). V. *remușcare*, *rușine*, *vină*. (M.C.)

conștiință socială, categorie fundamentală a sociologiei care desemnează viața spirituală a societății ca reflectare complexă, nemijlocită și mediată a vieții ei materiale, cuprinzînd totalitatea ideilor, teoriilor, concepțiilor, sentimentelor, stărilor de spirit caracteristice societății pe o anumită treaptă a dezvoltării sale. La început difuză și nediferențiată, **c.s.** dobîndește, pe măsura dezvoltării societății, o structură complexă, diferențiindu-se, pe plan vertical, în nivele diferite: conștiință comună și conștiință sistematică, psihologie socială și ideologie socială, iar pe plan orizontal, în diferite forme ale **c.s.**: politică, juridică, morală, estetică, științifică, filozofică, religioasă. Fiind determinată, în ultimă instanță, de existența socială, care îi condiționează conținutul, structura, caracterul și tendința generală de dezvoltare, **c.s.** are o independență relativă față de existența socială, manifestată în legile ei interne de dezvoltare, în interacțiunea nivelelor și formelor ei, în unitatea continuității și discontinuității dezvoltării sale, precum și în rolul său activ în viața socială. Acest rol crește considerabil în cazul **c.s.** socialiste, care este o importantă forță motrică subiectivă a dezvoltării societății socialiste. **C.s.** exercită o înrîurire deosebită, formativă și orientativă, asupra conștiințelor individuale. În societățile antagoniste, **c.s.** are un caracter de clasă, cuprinzînd însă și elemente general-umane și altele proprii formei istorice de comunitate (de ex. conștiința națională). (Ov.T.)

contradicțiile sociale și morala Societatea este un sistem funcțional alcătuit din ansamblul elementelor materiale și spirituale, al relațiilor sociale care se stabilesc între oameni, în cadrul acestor elemente. Acest sistem nu reprezintă însă o totalitate unitară, armonioasă. La baza lui se găsește și acționează o întreagă suită de contradicții, care constituie cauza, forța motrică a dezvoltării istorice. Deși obiective, prin esența sau originea lor, *contradicțiile sociale* se manifestă prin intermediul oamenilor și, de aceea, apar ca relații între aceștia. Contradicțiile acționează în cele mai variate domenii al vieții sociale; nu există latură a societății care să nu comporte contradicții. Nu toate însă au aceeași importanță, primordiale fiind cele din domeniul existenței sociale. Acestea generează, în ultimă instanță, contradicțiile specifice fenomenului moral. *Morala* nu este o trăsătură înnăscută, oamenii nu sînt buni sau răi de la natură. Caracterul cronat al unor principii morale, generalizarea unor norme de conduită defectuoase, comportarea greșită a oamenilor în cadrul moralei practice nu se explică exclusiv prin lipsurile oamenilor, prin imperfecțiunea lor, ci, în primul rînd, prin poziția lor

Scanned with OKEN Scanner

în domeniul existenței sociale. „Mizeria — scria socialistul utopic T. Campanella — face pe oameni josnici, vicleni, înșelători, hoți, vagabonzi, mincinoși, martori falși etc. Iar bogăția, insolenți, îngîmfați, ignoranți, trădători, bănuitori fără temei, înșelători, lăudăroși, lipsiți de afecțiune, demni de ocară etc." În anumite împrejurări, morala oamenilor a devansat existența socială și a elaborat o serie de principii valoroase despre umanism, dreptate, egalitate, cinste etc. Asemenea principii încearcă să dirijeze comportarea oamenilor, iar eficiența lor depinde de existența socială, de faptul dacă viața socială asigură sau nu condițiile necesare ca oamenii să aleagă calea binelui. Ideea demnității personale, de pildă, cere omului o anumită conduită. În condițiile în care acesta este lipsit de mijloace de muncă, așa cum este proletarul, și de posibilitatea de a munci, cînd proletarul devine șomer, demnitatea rămîne pentru unii oameni ai muncii un deziderat abstract. De asemenea, ideea morală despre cinste cere omului să nu fure, dar patronul n-ar putea rămîne mai departe patron, dacă n-ar fura zilnic, sub forma plusvalorii, munca salariaților săi. În condițiile proprietății private contradicțiile sociale s-au manifestat sub forma luptei de clasă, care, pe plan moral, s-a desfășurat prin lupta dintre morala claselor exploatatoare, retrograde, și morala claselor progresiste, a maselor oprimate. În această luptă au învins, în ultimă instanță, ideile valoroase, victorie în urma căreia, fenomenul moral a progresat continuu. În socialism sînt desființate treptat barierele existente în drumul comportării morale a oamenilor, iar progresul moral nu se mai realizează, în primul rînd, sub forma antagonismului. Lupta dintre vechi și nou continuă însă să aibă rol de motor al dezvoltării moralei socialiste. (Fl.G.)

control obștesc, formă de participare a maselor muncitoare din orînduirea socialistă la rezolvarea problemelor vieții sociale. Formele **c.o.** sînt variate în societatea noastră: controlul de către mase asupra desfășurării activității organelor alese, controlul bunei desfășurări a muncii, a desfacerii mărfurilor, a măsurilor cu caracter gospodăresc, igienico-sanitare etc. Atributele esențiale ale **c.o.** sînt: prevenirea unor nereguli, a unor acte ilicite, a unor abuzuri, îndreptarea unor lipsuri, tragerea la răspundere a celor vinovați. Prin toate acestea, **c.o.** exercită o influență morală, ajutînd la întărirea spiritului de răspundere față de avutul obștesc, față de sarcinile sociale. Controlul duce la creșterea spiritului de răspundere, la educarea trăsăturilor morale ale omului nou. Controlul de către mase al aplicării în practică a principiilor socialiste, contribuie la lichidarea mentalității și a rămășițelor educației burgheze din conștiința oamenilor. (Gh.B.)

Scanned with OKEN Scanner

conținutul moral (al unei comportări, al unei atitudini etc.), aspect al unei anumite comportări sau al unei atitudini care îi conferă însușire morală, o face să fie apreciată ca valoroasă, utilă societății și, deci, considerată ca necesară. Etica marxistă consideră că ceea ce dă valoare morală unei comportări sînt semnificațiile social-umane ale acesteia, consecințele pe care le are pentru viața socială. (C.Z.)

convenienţă, (mai ales la plural) ansamblul regulilor de comportare impuse de o anumită societate (de ex. reguli de politețe). *Căsătorie de convenienţă*, căsătorie în care nu se ține seama de atracție, de dragoste, ci de considerente de ordin material, familial, social. (C.Z.)

convenţionalism moral, teorie de natură idealist-subiectivistă, care consideră morala, valorile și normele morale, ca rezultat al convenției, al acordului dintre indivizi asupra a ceea ce este bine sau rău, recomandabil sau nerecomandabil (de ex. etica neopozitivistă). În realitate, morala nu-și are izvorul în consensul arbitrar al oamenilor, ci este expresia, la nivelul conștiinței, a unor necesități sociale și umane reale; este un mod de comportare optim din punct de vedere social și uman în anumite condiții date. Conștiința morală nu face, în cea mai mare parte, decît să formuleze normele și modelele de comportare pe care le consideră ca valoroase pe baza unei complexe experiențe, nu întotdeauna conștientă, care se poate desfășura de-a lungul mai multor generații, a necesităților sociale și umane, a multiplelor semnificații și consecințe ale diferitelor modalități de comportare. (C.Z.)

convingere 1. Atitudine a omului în care se manifestă încrederea în justețea concepțiilor și opțiunilor sale și care reprezintă principalul mobil psihologic al acțiunilor sale în vederea realizării anumitor idealuri și scopuri. Spre deosebire de teoriile care o raportează doar la subiectivitate, marxismul consideră că **c.** poate fi autentică numai atunci cînd se sprijină pe o conștiință reală, pe înțelegerea profundă a proceselor social-istorice, a nevoilor obiective ale societății și oamenilor, a sensului progresului istoric și este confirmată de fapte realizate, în mod consecvent, în acel sens. În alte condiții, cînd omul își însușește necritic sau își formează păreri care nu țin seama de realitate, cînd crede dogmatic în veșnicia unor concepții pe care le împărtășește, în autoritatea și în infailibilitatea proprie sau a altora, cînd manifestă incapacitatea de a ține seama de experiența practică și lipsa dorinței de a asculta părerile altora, **c.** ia forme denaturate. V. *dogmatism*, *fanatism*. **2.** Activitate socială care urmărește transmiterea concepțiilor ideologice, politice, morale de la un om la altul, de la societate la membrii ei, și care este înfăptuită prin

explicație și argumentare; principala metodă a educației și a formării disciplinei liber consimțite. Aflată într-o unitate dialectică cu constrîngerea, **c.** reprezintă mijlocul cel mai important al influențării educative și transformării moravurilor în procesul luptei dintre nou și vechi, întrucît ea se bazează pe însușirea conștientă de către individ a ideilor, concepțiilor și deprinderilor morale înaintate. (F.M.)

convingeri morale, reprezentări profund înrădăcinate în conștiința omului (norme, principii, idealuri) cu privire la cele mai de seamă îndatoriri și valori care constituie criteriile aprecierilor sale morale. Constituind temeiul rațional al *activității morale* a individului care-i permite să săvîrșească faptele în mod conștient, **c.m.** alcătuiesc baza ideologică-psihologică pentru afirmarea calităților volitive: îndrăzneală, dîrzenie, perseverență, stăpînire de sine, răbdare, inițiativă, fidelitate față de idealul ales, consecvența caracterului. **C.m.** se formează sub influența educației și a condițiilor obiective de viață ale oamenilor, în procesul practicii sociale, al activității de muncă și pentru însușirea culturii, prin acumularea experienței personale în cursul căreia se verifică valoarea principiilor și normelor morale și se aprofundează înțelegerea necesității de a le respecta. Procesul formării **c.m.,** în cadrul căruia are o deosebită însemnătate confruntarea teoriei cu practica, este una dintre laturile esențiale ale procesului de educare morală a personalității. Condamnînd disprețul pentru **c.m.** precum și deosebirea dintre concepțiile morale afirmate și faptele care le contrazic, morala socialistă promovează unitatea deplină a convingerilor și actelor morale, spiritul de principialitate și de consecvență. Unitatea dintre interesele generale și cele personale, caracteristică socialismului, asigură posibilitatea ca fiecare om să acționeze nu din obligație exterioară, ci din convingere lăuntrică V. *constrîngere morală.* (F.M.)

cordialitate, atitudine plină de afecțiune, sinceritate și prietenie, sentiment izvorît din inimă, manifestare puternică de amabilitate și loialitate. **C.** întărește sentimentele de prietenie dintre oameni, îi apropie și îi ajută să rezolve în colaborare problemele de interes comun. Are un conținut pozitiv, atunci cînd afecțiunea și amabilitatea nu împiedică exprimarea adevărului, nu duce la tolerarea unor atitudini imorale. V. *camaraderie, coleg, prietenie.* (Gh.B.)

corectitudine, atitudine morală pozitivă constînd într-o comportare principială, călăuzită de un sens etic limpede și mereu în concordanță cu acesta, pînă în cele mai mici amănunte. Cel mai adeseori, **c.** privește relațiile moralei cotidiene, respectarea regulilor elementare de comportare în societate. *A fi corect*

Scanned with OKEN Scanner

înseamnă a manifesta scrupulozitate și cinste în orice situație (cînd faci o promisiune, cînd împrumuți bani sau obiecte etc.), exactitate și promptitudine în respectarea cuvîntului dat, atitudine politicoasă și respectuoasă. O mare însemnătate are **c.** față de alții, precum și față de sine însuși (în sensul sincerității și consecvenței); de asemenea, trebuie să se manifeste **c.** nu numai în mod exterior, formal, ci cu referire la conținutul atitudinilor și actelor morale, de pildă, față de îndatoririle obștești și profesionale, respectarea disciplinei, a regulilor elementare de comportare, în raporturile personale etc. Ant. *incorectitudine*. V. *cinste*, *onestitate*, *sinceritate*. (F.M.)

corupție, act sau stare de dezagregare, de putrefacție a moralității; alterare a ceva ce este sănătos și întreg; act de seducție cu mijloace reprobabile; venalitate, depravare. Sînt expuși **c.** oamenii cu un caracter slab, lipsiți de fermitate. (P.P.-N.)

cosmopolitism, concepție politică care neagă importanța apartenenței naționale a oamenilor, pretinzînd că aceștia ar fi „cetățeni ai lumii" și nu ai unui stat anumit. **C.** a avut, în diferite perioade istorice, un conținut și un rol social diferit. Au existat, astfel, unele concepții cosmopolite care, fără a nega naționalitatea, au preconizat integrarea națiunii în umanitate, combătînd izolarea națională și egoismul naționalist. În perioada capitalismului ascendent, ca reflectare ideologică a procesului ieșirii capitalismului din granițele naționale, a formării pieței mondiale, **c.** a cultivat idealurile umaniste nobile inițiate de cosmopolitismul antic. **C.** capătă un caracter reacționar, în condițiile imperialismului, constituind un revers al naționalismului burghez, o armă a burgheziei imperialiste pentru înrobirea politică și economică a popoarelor, pentru diversiune ideologică. **C.** burghez propagă indiferența față de patrie, neîncrederea în capacitatea creatoare a propriului popor, disprețul față de tradițiile și cultura națională. Pe planul ideologiei politice, **c.** contemporan răspîndește ideea renunțării la suveranitatea și independența națională, sub pretextul perimării istorice a comunității naționale (v. *națiune*), susține proiectul creării unui „stat mondial" sau a unui „guvern mondial", subordonat în fond marilor monopoluri internaționale. Pe plan etic, **c.** este opus *patriotismului*; principiul său, formulat încă în dictonul antic „unde e bine, acolo e patria", caracterizează, de regulă, poziția claselor exploatatoare, care, privind totul prin prisma banului și proprietății, a intereselor egoiste, sînt, mai cu seamă cînd au devenit reacționare, străine de atașamentul față de patrie. O astfel de poziție este însoțită, de obicei, de subaprecierea valorilor naționale ale propriului popor și de ploconirea servilă față de tot ce este străin. În literatura noastră progresistă din trecut, scriitorii

Scanned with OKEN Scanner

patrioți au luat poziție împotriva unor astfel de atitudini, dezvăluind cît de rupți de popor sînt autorii lor, golul lor sufletesc și moral. **C.** îi este străin sentimentul demnității naționale. Codul nostru moral condamnă ca profund imorale concepțiile și atitudinile cosmopolite. (Ov.T.)

crez moral, totalitatea convingerilor morale ale cuiva, simbol al idealului său moral. **C.m.** poate avea și sens de adeziune a spiritului la o idee, adeziune, care nu este fondată pe argumente raționale riguroase, ci mai mult pe o atitudine afectivă. (M.C.)

crimă morală, (în sens larg) orice încălcare a cerințelor morale, orice faptă care merită oprobriul semenilor; (în sens restrîns) abatere, care, prin gravitatea ei, reprezintă un pericol pentru securitatea individuală sau colectivă (de ex. asasinat, tortură, războaie de cotropire etc.). De obicei, aceste **c.m.** constituie și abateri de ordin penal. Spre deosebire de drept însă, care consideră crimă sau delict numai încălcarea legii juridice, morala poate aprecia drept criminale și acte care nu sînt pedepsite de lege. V. *culpabilitate morală*, *morala și dreptul*. (M.C.)

criteriu moral, principiu de la care pornește conștiința morală pentru a putea face distincția între moral și imoral. **C.m.** apare deci ca etalon de apreciere, ca valoarea supremă la care se raportează toate celelalte valori și în funcție de care se fac aprecierile de ordin moral. **C.m.** a diferit, în cadrul diverselor doctrine morale, de la epocă la epocă, de la clasă la clasă. Pentru Platon, de pildă, valoarea supremă era binele, pentru Epicur, plăcerea, pentru Kant, înfăptuirea datoriei. În morala socialistă, criteriu al moralității îl constituie subordonarea intereselor personale intereselor generale. Modificările intervenite în decursul istoriei în modul de a considera **c.m.** nu sînt întîmplătoare; ele reflectă starea socială, ideologică a epocii și a clasei respective. **C.m.** s-a stabilit, în ultimă instanță, de fiecare dată, în funcție de principiile morale generale, de idealul social și moral al unui popor sau al unei clase. (M.C.)

critică și autocritică, formă de manifestare a *luptei dintre vechi și nou*, proprie societății socialiste. În construcția socialistă, **c. și a.** constituie o lege a dezvoltării sociale, un factor fundamental al lichidării neajunsurilor și rămînerii în urmă, al asigurării mersului hotărît înainte al întregii societăți; metodă educativă de bază în orînduirea socialistă pentru dezvăluirea lipsurilor și a greșelilor, pentru combaterea lor, pentru apărarea pincipiilor și normelor din viața socială, politică, morală etc. Arma **c. și a.** reprezintă o forță motrică în dezvoltarea societății socialiste, în perfecționarea tuturor relațiilor sociale și în dezvoltarea conștiinței socialiste. **C. și a.** exercită o acțiune specifică în diferite domenii de activitate. În activitatea politică și obștească din țara noastră,

Scanned with OKEN Scanner

c. și a. reprezintă arme de apărare a principiilor și ideilor socialismului, a normelor de conduită și a îndatoririlor de partid, U.T.C. și ale altor organizații. Prin **c. și a.** sînt înlăturate lipsurile, greșelile și alte abateri de la normele vieții de organizație. Un rol important îl are metoda **c. și a.** în prevenirea greșelilor. Spiritul critic al opiniei publice ajută la mersul înainte al societății, la respectarea principiilor și la prețuirea valorilor autentice ale societății. De asemenea, caracterul principial și liber al criticii și al luptei de opinii reprezintă condiții fără de care nu este posibilă dezvoltarea științei, a artei și a literaturii. Ca principii ale moralei socialiste, **c. și a.** reflectă respectul pentru adevăr, curajul de a privi faptele în față pentru a putea lichida ceea ce este înapoiat, greșit, dăunător. Sensul etic al **c. și a.**, în morala socialistă, este profund uman; se bazează pe încredere în capacitatea omului de a învinge forțele care îl trag înapoi în dezvoltarea sa. Eficiența **c. și a.**, pe plan moral, se manifestă în analiza cauzelor care au dus la abateri de la normele morale și la indicarea măsurilor care să contribuie la lichidarea lor, să nu permită repetarea greșelilor în viitor. **C. și a.** au un conținut moral superior, dacă acționează pentru consolidarea atitudinilor și comportărilor morale înaintate, dacă au o bază principială, dacă se întemeiază pe adevăr, cinste și corectitudine. Prin autocritică se exprimă capacitatea omului de a se autoanaliza în mod cinstit și obiectiv, de a-și recunoaște greșelile și scăderile, de a căuta soluții pentru remedierea lor. În etica socialistă, critica fermă și principială nu are nimic comun cu trăsături imorale ca defăimarea, calomnia, ranchiuna și răzbunarea. Interesele majore ale oamenilor societății socialiste, relațiile libere și egale dintre ei, identitatea de scopuri cer folosirea **c. și a.** în scopul înlăturării barierelor și piedicilor care apar în mersul înainte pe calea progresului. Atitudinea de tolerare a unor greșeli în relațiile de muncă, prietenie, de familie sau colegiale nu înseamnă un ajutor pentru cel apropiat și nici pentru societate, ci încurajarea lui pe un drum greșit. A cunoaște greșelile, abaterile, lipsurile și a nu le arăta înseamnă o gravă abatere de la normele moralei socialiste, înseamnă a tolera fapte care contravin intereselor colectivității, înseamnă a nu-i ajuta pe oameni să se dezvolte în raport cu cerințele vieții, cu normele umanismului socialist. De multe ori, vinovăția morală a celui care tolerează fapte incompatibile cu etica ajunge pînă la culpabilitate juridică, manifestată, la început, prin lipsă de curaj în lupta pentru adevăr, apoi lăsîndu-se antrenat în fapte contrare normelor morale și juridice. Etica socialistă este contrară **c. și a.** formale. Formalismul are la bază teama de adevăr, comoditatea, lașitatea. **C. și a.** formală nu numai că nu ajută la bunul mers al lucrurilor, dar împiedică cunoașterea adevărului, luarea unor măsuri

Scanned with OKEN Scanner

eficiente pentru lichidarea stărilor de lucruri necorespunzătoare. În etica marxistă și în viața politică și obștească socialistă este condamnată atitudinea de înăbușire a criticii, fiind considerat ca un lucru dintre cele mai grave persecutarea celor care critică și încercarea de gîtuire a criticii, acestea ducînd la domnia bunului plac, la stăvilirea aportului creator al unor oameni cinstiți, la încurajarea unor greșeli și abuzuri. (Gh.B.)

criză morală, stare de spirit caracterizată prin confuzie în ceea ce privește sensul și utilitatea valorilor morale, a ceea ce este bine sau rău, moral sau imoral, asupra modului în care trebuie acționat; nerespectare a normelor și a valorilor morale, decădere a moravurilor, dezamăgire, neîncredere în utilitatea și valoarea cerințelor morale. **C.m.** a unei societăți apare în perioadele de descompunere, ca simptom al acesteia, cînd vechile moravuri au început să se devalorizeze, să fie contracarate de alte cerințe, iar noua morală nu s-a cristalizat încă suficient. **C.m.** individuală poate apărea, fie pe fondul unei crize morale sociale, fie datorită unor eșecuri personale, a unor experiențe de viață negative; se caracterizează prin dezamăgire, neîncredere, confuzie în concepția asupra vieții și a principiilor care să reglementeze comportarea, apatie sau cinism. V. *demoralizare, depresiune morală, dezechilibru moral.* (C.Z.)

cruzime, atitudine neomenoasă și faptă brutală, feroce față de oameni, de animale sau de bunuri umane. Opusă sensibilității și dragostei, **c.** dezvăluie o structură sufletească primitivă, barbară, în care suferința altuia provoacă uneori o stranie plăcere, căpătînd, în anumite cazuri, formă de act patologic. (Gh.N.)

cuget, sentiment al responsabilității morale, conștiință morală. *C. curat,* sentiment al îndeplinirii răspunderilor și obligațiilor morale. *C. rău,* sentiment al neîndeplinirii acestor răspunderi și obligații. *A nu avea cuget* — a fi rău. *Mustrare de cuget* — remușcare, căință, regret, părere de rău. (M.C.)

culpabilitate morală, stare a celui culpabil, vinovat de a fi comis o crimă sau un delict moral. V. *crimă morală.* (M.C.)

cultură și morală, noțiuni de bază care se întrepătrund și se influențează reciproc. *Cultura* este ansamblul valorilor materiale și spirituale istoricește constituite. Marxismul consideră *morala* ca o parte integrantă a culturii. Principiile, normele și regulile morale, moravurile societății constituie o parte organică, dar specifică a culturii, în întregul ei, între **c. și m.** existînd o puternică condiționare reciprocă. Reflectînd, în fiecare epocă istorică, stadiul progreselor acțiunii și cunoașterii, ansamblul datelor și concepțiilor despre natură, societate și gîndire, întruchipînd, în opera științifică și artistică, capacitățile creatoare și idealurile sociale, cultura spirituală este puternic

Scanned with OKEN Scanner

influențată de morală. La rîndul ei, morala, care constituie o reflectare a existenței sociale și este influențată, în primul rînd, de alte domenii ale conștiinței sociale (politica, dreptul etc.), găsește în cultură însemnate puncte de reper și elemente de influență. Relația dintre **c. și m.** ia alte aspecte atunci cînd este considerată prin prisma dezvoltării personalității omului. Referindu-se la geniile Renașterii, clasicii marxismului scriau că aceștia au fost „titani ca gîndire, pasiune și caracter". Personalitățile de frunte ale culturii, științei și artei au făcut dovada nu numai a marilor capacități de gîndire și talent, dar și pe aceea a unor nobile trăsături etice. Devotamentul pentru progres, curajul intelectual, spiritul inovator, pasiunea pentru adevăr, tenacitatea în lupta cu greutățile studiului sau creației sînt nu numai valori intelectuale, ci și valori morale ale personalității umane, atribute de însemnătate hotărîtoare în orice activitate, fără de care ar fi de neconceput succesele în cunoașterea și transformarea naturii, societății și omului însuși. În același timp, moralitatea omului, posibilitatea lui de a înțelege și de a-și însuși, în mod conștient, cele mai înaintate principii și concepții etice, de a respecta, în cunoștință de cauză, normele morale, depind, în mare măsură, de formația sa culturală. Morala nu este însă determinată în mod strict de gradul de cultură; oameni lipsiți de cultură pot dovedi înalte trăsături etice, după cum unii dintre cei cu un bogat bagaj de cunoștințe pot încălca normele morale recunoscute de societate. În acest sens, se și spune că cel mai bun magistru al formării morale a omului îl reprezintă viața și nu cartea. Cu toate acestea, adevărata cultură are întotdeauna un înalt sens moral, omul cult avînd, în acest sens, posibilități și, deci, și îndatoriri mai mari în ceea ce privește comportarea la nivelul unei înalte moralități. Etica marxistă subliniază necesitatea unității dintre atributele culturale și cele morale în afirmarea multilaterală a personalității și creează condițiile realizării ei. Morala socialistă găsește în cultură un aliat de seamă, tot astfel cum ansamblul creațiilor spirituale ale omului societății socialiste este de neconceput în afara problematicii umane specifice eticii, a raporturilor morale dintre oameni. (F.M.)

cumințenie, trăsătură morală, manifestată prin ascultarea celor din jur, seriozitate și măsură în comportare, înțelepciune în luarea hotărîrilor și promptitudine în înfăptuirea lor. **C.** este totodată o cerință morală adresată, în special, copiilor. Un copil cuminte este ascultător față de adulți, liniștit, cu purtări bune. (Fl.G.)

cumpătare, reținere, înfrînare a instinctului și, în general, a dorințelor, bazată pe o concepție echilibrată asupra vieții. În etica aristotelică, virtutea reprezintă poziția de mijloc între

Scanned with OKEN Scanner

extreme („aurea mediocritas"), **c.** constituind una dintre calitățile morale principale. Numeroase alte doctrine morale, îndeosebi cele ascetice și raționaliste, au predicat **c.**, dînd însă acestei calități interpretări și justificări diferite. Afirmînd dreptul omului la fericire și la bucurie, morala socialistă subliniază necesitatea autocontrolului, a satisfacerii raționale a cerințelor firești, a unei vieți echilibrate. **C.** este dovada maturității morale a omului, a puterii sale de stăpînire de sine, a respectului față de sine însuși și față de ceilalți. (F.M.)

cunoaștere și morală, forme ale conștiinței sociale. *Morala* reprezintă o reflectare a existenței sociale a oamenilor; ca atare ea are și o funcție cognitivă. Atît sub raportul obiectului, cît și al mijloacelor realizării funcției cognitive, *cunoașterea* morală are un caracter specific: spre deosebire de știință sau de artă, caracterul cognitiv al actului moral constă în analiza situației date în vederea stabilirii unei atitudini și comportări etice. Ca fenomen legat de conștiință, faptul moral implică pe lîngă laturile afective, volitive, etice și latura rațională, de cunoaștere. Atît înțelegerea situațiilor și cerințelor vieții, a raporturilor cu ceilalți oameni și aprecierea atitudinilor lor, cît și conștiința de sine și autoaprecierea, depind, în mare măsură, de capacitățile de cunoaștere ale omului. Ca domeniu al alegerii între mai multe reacții posibile, ca loc al deciziei în funcție de principii, idealuri, valori, morala nici nu este de conceput în afara posibilității de a raționa, de a gîndi, iar aceasta, la rîndul ei, depinde de înțelegerea stărilor de lucruri, de aprecierea lucidă a îndatoririlor și posibilităților, a raportului dintre necesitate și libertate. Marxismul contestă, în acest sens, teoriile neopozitiviste (școala emotivistă), care consideră că morala ar ține exclusiv de domeniul emoțiilor și, astfel, nu ar avea nici o legătură cu adevărul și, implicit, cu cunoașterea și rațiunea. În realitate, morala nu este în afara domeniului adevărurilor sau erorilor. Cercetarea valorilor morale ale fiecărei perioade istorice sau ale diferitelor clase permite punerea în evidență a dependenței lor față de condițiile vieții materiale a societății, față de existența socială a oamenilor, interesele lor de clasă, idealurile respective etc. Pornind de la raportul lor față de cerințele obiective ale progresului social, valorile morale au astfel un conținut de adevăr, ideile morale pot fi sau adevărate sau false. Totodată însă, este falsă ideea că faptul moral s-ar putea reduce la latura sa rațională, de cunoaștere, ignorîndu-se elementele afective, de voință și cele propriu-zis etice. Marxismul contestă, în acest sens, concepțiile unei alte școli neopozitiviste (școala analizei lingvistice a moralei) care limitează obiectul eticii la analiza noțiunilor și reprezentărilor morale. Filozofia marxistă consideră că studiul logicii limbajului moral poate fi util ca un instru-

Scanned with OKEN Scanner

ment al cunoașterii etice, doar cu condiția recunoașterii obiectivității și specificității faptului moral, a posibilității explicării originii și conținutului noțiunilor și judecăților morale prin raportarea lor la existența socială a omului. Teoria etică marxistă urmărește descoperirea unor adevăruri obiective prin analiza teoretică materialist-dialectică a realității existenței și comportării morale a omului. Astfel, etica, în general, și teoria etică marxistă, în special, sînt strîns legate de cuceririle filozofiei și științelor, îndeosebi ale sociologiei, psihologiei și pedagogiei. Marxismul pune la temelia cunoașterii specifice a fenomenului moral principiul fundamental al unității teoriei și practicii. V. *adevăr moral, logică și etică*. (F.M.)

cununie, ritual de consacrare religioasă a căsătoriei și familiei. Religia justifică **c.** prin legenda „creării" divine a primei perechi omenești menite să constituie o familie (mozaismul și creștinismul — legenda despre Adam și Eva). Respingînd asemenea plăsmuiri, marxism-leninismul a demonstrat caracterul istorico-social al familiei, care s-a constituit și s-a modificat în strînsă legătură cu schimbările economico-sociale din viața oamenilor (v. *familie*). Taina **c.** religioase, în creștinism, este legată de ritualuri de proveniență magică (aprinderea lumînărilor, arderea tămîii în cădelniță ș.a.), în scopul pretinsei „protejări" a familiei de „duhurile rele". Substratul ritualului **c.** religioase reflectă concepții învechite, retrograde despre familie, obligațiile reciproce ale soțului și soției, consacră rolul inferior al femeii, povățuită să fie „umilă", să nu-i iasă din voie, să se supună bărbatului „ca Domnului" (Pavel, Efesieni V-22), „să se teamă de bărbat" (Efesieni V-33), „că Adam s-a zidit întîi, apoi Eva" (Pavel, I, Timotei, II-le). Urmărind să determine o puternică reacție emoțională și un cadru atractiv, biserica imprimă **c.** religioase un caracter fastuos, impunător prin ceremonialul fascinant, viu colorat. Acordînd familiei o mare importanță și apreciind-o ca celulă fundamentală a convietuirii sociale, partidul și statul nostru subliniază necesitatea ca la baza constituirii ei să stea dragostea și respectul reciproc, comunitatea de idei, năzuințe și interese a soților. Căsătoria, memorabilă pentru viața tinerilor, trebuie să prilejuiască un moment sărbătoresc, de îndeplinire a datinilor plămădite de poporul nostru, ca cinstire caldă a năzuinței de unire, de legămînt pe viață între tinerii căsătoriți. Înlocuirea ritualului perimat al **c.** religioase cu un ceremonial laic, implicit cu tradiții sănătoase, păstrate de folclor, crearea cadrului tineresc, de veselie și strălucire, reprezintă o formă importantă de educație, de cultivare a convingerilor și mentalităților noi, corespunzătoare idealului tineresc și vieții noi a poporului nostru. (A.T.)

Scanned with OKEN Scanner

cupiditate, atitudine, comportare imorală care constă în goana după avere și urmărirea nemoderată a unor avantaje materiale personale. Ca expresie a individualismului, **c.** se identifică cu lăcomia, cu setea de cîștig material prin ignorarea intereselor sociale și încălcarea normelor morale. Setea de îmbogățire este stimulată, în orînduirile bazate pe exploatare, unde valoarea omului este judecată după cantitatea de bunuri pe care o deține. În aceste condiții, condamnarea de către exploatatori a **c.** are un caracter formal și ipocrit. Morala **c.** își pierde baza socială în orînduirea socialistă, unde omul este apreciat după calitățile sale umane (profesionale, intelectuale, politice, organizatorice, morale etc.), fără însă ca prin aceasta ea să dispară automat din viața socială. Satisfacerea intereselor materiale ale membrilor societății, dorința de a trăi mai bine, de a se bucura de rezultatele muncii cinstite nu are nimic comun cu **c.** care se caracterizează prin acțiuni necinstite, ilicite, în vederea intrării în posesia bunurilor materiale. Necesitatea stigmatizării acestei comportări morale este determinată de faptul că în societatea noastră, **c.** reprezintă o trăsătură antisocială cu puternic caracter nociv, care împinge pe oameni la acțiuni și la comportări contrare normelor morale și juridice, la pierderea demnității și a personalității lor umane în goana nemăsurată după profituri materiale nemeritate. V. *arivism*, *lăcomie*. (Gh.B.)

cuplu, pereche formată din două ființe (de sex opus) legate printr-un element de comuniune sufletească (de ex. soțul și soția); sistem format din două lucruri de același tip. (Al.B.—M. D.)

curaj, calitate morală întemeiată pe îndrăzneală, hotărîre, consecvență și perseverență. Pe baza acestor însușiri, omul poate să-și înăbușe frica în fața unor situații generatoare de pericol, rămîne calm în aceste împrejurări, analizează cu luciditate riscurile și dezvăluie mijloacele necesare pentru a le înlătura sau ocoli, învinge sentimentul de neîncredere în forțele proprii, suportă cu consecvență și bărbăție suferințele fizice sau morale, pășește cu hotărîre spre realizarea țelurilor propuse, își dăruiește viața cu fruntea sus, dacă idealul pentru care luptă merită acest sacrificiu. Actele de **c.** înălțător, de înaltă semnificație și valoare morală sînt generate de principii și de sentimente nobile cum sînt: dragostea de țară și de popor, simțămîntul de solidaritate cu clasa din care faci parte, sentimentul de tovărășie ș.a. Nu orice acțiune curajoasă este apreciată pozitiv. Valoarea morală a **c.** apare în funcție de idealul profesat. Sînt justificate și apreciate pozitiv acele acțiuni curajoase care sînt puse în slujba unor idealuri înalte, umanitare, drepte, care au în vedere progresul social. Asemenea fapte curajoase sînt utile umanității, contribuie la

Scanned with OKEN Scanner

propăşirea ei şi de aceea sînt morale. **C.** nu trebuie confundat cu orice acţiune desfăşurată în condiţiile pericolului sau ale dificultăţilor. Cel care îndeplineşte o anumită faptă fără să-şi dea seama de greutăţile sau pericolul existent nu dovedeşte **c.** Există şi alte fapte, cum ar fi, de ex., actele de disperare, spiritul de frondă, nesupunerea anarhică, aventurismul, bravada etc., asemănătoare, în latura lor exterioară, cu **c.** dar care nu sînt rezultatul acestuia. Asemenea fapte se întîlnesc, mai ales, în activitatea tinerilor. Nereuşind să facă deosebirea între astfel de atitudini şi **c.**, unii dintre ei le săvîrşesc, crezînd că, prin aceasta, dau dovadă de temeritate. În societăţile bazate pe exploatare, unde domneşte nedreptatea, iar supunerea se realizează cu ajutorul forţei, **c.** este, în unele situaţii, înăbuşit prin diverse mijloace. Totuşi, masele celor exploataţi, clasele progresiste s-au ridicat la luptă curajoasă cu preţul unor mari sacrificii împotriva nedreptăţilor sociale. În condiţiile socialismului, atitudinea curajoasă se manifestă cu deosebire în lupta împotriva a ceea ce împiedică lărgirea, consolidarea şi perfecţionarea noii societăţi, pentru apărarea cuceririlor revoluţionare ale poporului. **C.** este o calitate care se formează prin educaţie şi prin autoeducaţie. V. *cutezanţă, îndrăzneală (1), temeritate.* (Fl.G.)

curăţenie morală, puritate a concepţiilor, simţămintelor şi comportării morale practice a omului datorată adeziunii la un înalt ideal etic şi consecvenţei în urmărirea acestuia în existenţa cotidiană. „Sărac, dar cu obrazul curat", spune poporul, subliniind năzuinţa sa spre **c.m.**, chiar şi în condiţiile dominaţiei exploatării şi ale influenţei pervertitoare a moralei claselor dominante. În societăţile bazate pe clase antagonice, deşi **c.m.** constituie, incontestabil, rezultatul luptei oamenilor împotriva a tot ce reprezintă imoralitate, nu sînt create premisele sociale favorabile afirmării şi generalizării acestei trăsături. Stabilind unitatea dintre condiţiile de existenţă şi morală, socialismul creează posibilitatea transformării **c.m.** într-un fenomen de masă; dar realizarea acestei posibilităţi cere o luptă consecventă împotriva tradiţiilor şi influenţelor vechii morale, o susţinută muncă educativă, mai ales în rîndul tineretului, pentru înţelegerea adevăratelor valori morale, precum şi pentru formarea unei puternice opinii publice care să sprijine eforturile în acest sens. Nefiind un bun cîştigat o dată pentru totdeauna, ci rezultatul unei permanente străduinţe pentru a trăi o viaţă cu adevărat morală, **c.m.** presupune intransigenţă, hotărîrea de a rezista ispitelor unei vieţi uşoare, dobîndite nu prin muncă, ci prin furt sau prin afaceri necinstite, capacitatea de a respinge influenţele proaste, consecvenţa de a nu abdica în nici un moment de la principiile

Scanned with OKEN Scanner

adoptate, un înalt simț al demnității și onoarei, sinceritate față de ceilalți și față de sine însuși. (F.M.)

curte, *a face* ~ . Sensul propriu, originar, al cuvîntului *curte* este palatul și suita unui suveran, precum și modul de viață, limbajul și obiceiurile acestei colectivități. *A face curte suveranului (faire sa cour)*, însemna, pentru un nobil, a se înfățișa cu regularitate prințului, pentru a-i dovedi fidelitate și respect. Prin extensiune, *a face curte unei persoane*, și mai cu seamă unei femei, a ajuns să aibă înțelesul de a căuta să-i obții simpatia, considerația sau dragostea, prin omagii și atitudine respectuoasă. Comportarea atentă, politicoasă, afectuoasă și plină de zel a unui bărbat în relațiile cu o femeie constituie preliminarii la cererea în căsătorie a femeii respective. (I.B.)

curtoazie, comportare și vorbire de o politețe delicată, uneori artificială, obișnuită la curțile suveranilor. Prin extensiune, atitudine manierată, complezență, amabilitate (exagerată) intrată în felul de a fi al unui om. Adevărata **c.** trebuie să fie fără afectare sau exagerări. V. *grosolănie*. (I.B.)

cutezanță, îndrăzneală, comportare plină de curaj. În sens restrîns, **c.** se referă mai ales la ideile, gîndurile, proiectele cuiva, relevă aspectul de original și ieșit din comun, în raport cu ceea ce se cunoștea și se admitea mai înainte. Din această perspectivă, **c.** apare ca o trăsătură a firilor înzestrate sufletește. V. *curaj*, *îndrăzneală (1)*, *temeritate*. (Gh.N.)

cuviință, cucernicie, evlavie, acceptare deplină, înțelegere și transpunere în viață a tuturor prescripțiilor religiei. Termenul se folosește curent în ortodoxism, ca formulă de adresare călugărilor, modul lor de viață fiind considerat ca un model de **c.** Potrivit canonului creștin, persoanele care dovedesc în cel mai înalt grad **c.** pot să intre în rîndul celor „aleși", să „ocrotească" pe credincioși, să facă „minuni" ș.a.m.d. Sub raport moral, **c.** exprimă un fals ideal de viață, cultivînd îndepărtarea de lume, de tumultul activității sociale, de bucuriile vieții de familie, renunțarea la fericirea reală. (A.T.)

cuvînt de onoare, afirmație sau promisiune care angajează *onoarea* omului respectiv. **C. de o.** reprezintă una dintre relațiile morale tipice bazate pe un raport între doi sau mai mulți indivizi în care se verifică adevărul sau justețea unei afirmații avînd ca rezultat respectul pentru demnitatea și onoarea persoanei. Numai cel care realizează întocmai promisiunile, care se dovedește sincer și respectă adevărul se poate bucura de încrederea celorlalți, poate fi crezut „pe cuvînt", fără un control nemijlocit; sînt însă unii care, bizuindu-se pe această normă a moralei (încrederea în cuvîntul dat), folosesc cuvinte meșteșugite sau comit acte înșelătoare pentru a profita de pe urma celor încrezători. Abuzul de

încredere reprezintă o încălcare a moralei. Omul cu o înaltă moralitate se distinge, dimpotrivă, printr-un înalt simț al onoarei și demnității personale, care presupune și respectarea demnității și onoarei celorlalți, prin unitatea intențiilor și a faptelor, a declarațiilor și acțiunilor, a promisiunilor și realizărilor. Fiecare tînăr trebuie să se autoeduce în spiritul respectării **c. de o.,** al îndeplinirii întocmai a angajamentului, al exigenței față de sine și față de oameni, în spiritul încrederii față de ceilalți și al justificării încrederii celorlalți față de sine. V. *unitatea dintre vorbă și faptă.* (F.M.)

cvietism, doctrină mistică după care perfecționarea morală creștină, idealul etic, ar consta în dragostea pură față de divinitate, atitudine contemplativă față de lume, absența oricărei frămîntări sufletești. Judecînd repausul sufletesc ca unica modalitate de atingere a fericirii autentice, această concepție etică îndeamnă la inactivitate, recomandînd renunțarea la orice faptă întreprinzătoare, socialmente utilă. (Al.B.—M.D.)

Scanned with OKEN Scanner

bqdp

Scanned with OKEN Scanner

Dans, serie de mișcări ritmice și variate ale corpului, executate în tactul unei melodii și avînd un caracter de ritual, de artă sau de divertisment. Din cele mai vechi timpuri și pînă astăzi se dansează, ca expresie a bucuriei, în general, dar și a durerii, la unele popoare. **D.** cere o anume ținută vestimentară, anume reguli de invitare a partenerei, de comportare, în timpul și după executarea lui. Fără respectarea regulilor de cuviință, **d.** își pierde semnificația sa autentică, devenind un mijloc de destrăbălare, de aţîţare a senzualităţii. (Al.B.—M.D.)

dar, obiect care se dă cuiva sau se primește de la cineva cu diferite prilejuri (nuntă, sărbători, onomastice, vizite, obținerea unui succes sau în semn de omagiu etc.) fără plată și fără a mai fi înapoiat, pentru a face plăcere, ca expresie a prieteniei, recunoștinței, în mod dezinteresat etc.; cadou. „Cutare-i tare darnic, dar nu obligă, vai,... /Căci mai de preț ca darul e modu-n care dai“ (Corneille). „Nu ce dai, ci cum dai, contează“. Cînd vizează obținerea de avantaje personale, **d.** devine un fapt imoral. (Al.B.—M.D.)

datorie morală, noțiune de bază în sistemul categoriilor și valorilor morale. Îndatoririle morale sînt expresii ale unor cerințe sociale, obligații prescrise de orice cod moral. Toate normele de conduită dintre oameni se raportează la **d. m.** Oriunde există oameni și relații între ei se creează cerințe și îndatoriri morale care contribuie la reglementarea comportării lor. Vorbind despre datorie, Cicero spunea că în nici o parte a vieții, fie în activitatea publică sau privată, din for sau de acasă, fie că faci ceva pentru tine sau în legătură cu ceilalți oameni, nu poate lipsi îndatorirea, și, în cultivarea ei, sălășluiește cinstea vieții, iar în nesocotirea ei, toată necinstea. Conținutul și valoarea **d.m.** se schimbă în funcție de situația de clasă și de etapa istorică. Sensul etic este dat în **d.m.** de concordanța cu ceea ce este necesar pentru progresul general și pentru dezvoltarea individuală a oamenilor, pentru respectarea normelor morale, a obligațiilor față de societate, patrie, popor, muncă, viața de familie, prietenie etc. În sistemele idealiste, datoria era concepută ca ceva abstract, determinată fiind de forțe supranaturale (etica mistică) sau din afara relațiilor reale, ca produs al subiectivității (imperativul categoric la I. Kant). În orînduirea socialistă, **d.m.** decurge din relațiile care se stabilesc între oamenii liberi și egali; obligațiile corespund în principiu, cu interesele, sentimentele și aspirațiile lor. **D.m.** se îmbogățește, din punct de vedere moral, dacă este asimilată de om ca o *cerință interioară*, care îl orientează în conduita sa, în răspunderile sale. Înțelegerea conștientă a îndatoririlor permite înlăturarea formalismului în realizarea obligațiilor morale,

respectarea cerințelor morale, chiar și în absența factorilor de constrîngere, perfecționarea și autodepășirea omului. V. *îndatorire morală*, *obligație*. (Gh.B.)

daună morală, pierdere sau diminuare a prestigiului moral, a autorității, a prestanței unei anumite persoane, fie, de cele mai multe ori, ca urmare a acțiunii de denigrare întreprinsă în mod voit de o altă persoană care deține sau nu funcții oficiale, fie ca o consecință regretabilă a unei erori judiciare sau a unor măsuri administrative nechibzuite. Etica socialistă apără cu fermitate integritatea morală a cetățenilor și condamnă orice act de rea-credință întreprinsă împotriva cuiva, orice măsură lipsită de răspundere care ar putea provoca o știrbire cît de mică a demnității personale a constructorilor socialismului. (Al.B.—M.D.)

dăruire, gest și normă morală de devotare, de consacrare deplină a capacităților și sentimentelor unei cauze, unei activități sau unei persoane care merită cu prisosință aceasta. Noblețea unei cauze, cum este ființa neamului, de ex., trebuie servită cu spirit de jertfă, fără opreliști. O pildă de supremă cinstire, de contopire între poet și popor, de înaltă **d.** este exprimată în versurile lui George Coșbuc: „Sînt inimă-n inima neamului meu /Și-i cînt și iubirea și ura—/ Tu, focul, dar vîntul ce-aprinde sînt eu;/ Voința ni-e una, că-i una mereu/ În toate-ale noastre măsura". Un plan major al **d.** omului în societatea socialistă îl constituie activitatea de muncă și de creație. Inginerul sau artistul, muncitorul sau învățătoarea își canalizează energia creatoare de mașini, opere de artă, produse ori modele umane cu conștiința îndeplinirii unei alese meniri, cu generosul sentiment al devotamentului, al datoriei pentru realizarea țelului comun. Oamenii se devotează unul altuia pe temeiul încrederii că trăinicia sentimentelor reciproce le înnobilează viața. La baza **d.** stau trebuința de a realiza ceva util pentru sine și pentru alții, pasiunea pentru înfăptuiri nobile și conștiința că munca, spiritul de sacrificiu înnobilează pe om. (Gh.N.)

decalog, cele zece porunci, conținute în Vechiul Testament și care, potrivit legendei biblice, ar fi fost scrise pe tăblițe de piatră de însuși Iahve și înmînate lui Moise, pe muntele Sinai. În realitate, **d.** (în varianta inclusă în Vechiul Testament) a fost întocmit de preoții iudei în scopul consacrării religioase a unor norme fundamentale, morale și sociale, de conviețuire ale vechilor evrei, potrivit condițiilor orînduirii sclavagiste. Unele dintre aceste porunci sînt pătrunse de spirit de clasă, constituind mijloace de justificare etico-juridică a proprietății private și a statului. (A.T.)

decădere (decadență) morală, descompunere, declin, degradare, atît a principiilor morale ale unei societăți, cît și a comportării

Scanned with OKEN Scanner

imorale a indivizilor. De obicei, **d.m.** însoțește epocile de decădere economică, politică și culturală a popoarelor. Decadentismul cuprinde atunci și planul gîndirii etice și, pe scară largă, moralitatea oamenilor. Epoci edificatoare în cel mai înalt grad în acest sens sînt cele ale decadenței antichității grecești și romane, cînd au apărut doctrinele etice ale cinismului, stoicismului, hedonismului (v. *cinism*, *hedonism*, *stoicism*) și actuala etapă în evoluția capitalismului contemporan. Ceea ce caracterizează epocile de **d.m.** este, în genere, o stare de derută teoretică și practică, o criză de ordin moral care-și găsește expresia într-un amestec de subiectivism, relativism și liberalism etic (v. *liberalism moral*, *relativism etic*, *subiectivism*). În perioadele de decadență apare o profundă neîncredere în valorile morale recunoscute, se manifestă intens tendința de a le încălca, tendință dusă uneori pînă la nihilism etic, pînă la negarea lor totală. În orice epocă, chiar în cele mai înfloritoare, asistăm la **d.m.** a indivizilor, fără ca acest fenomen să fie atotcuprinzător, caracteristic pentru societate în ansamblu. Este, printre altele, și cazul orînduirii socialiste, cînd societatea în întregul ei manifestă înalte exigențe morale, este însuflețită de idealuri nobile pe care majoritatea le urmează. O serie de indivizi însă, datorită în primul rînd unor împrejurări de viață strict personale (mari decepții, mari pierderi, sub influența unor idei sau prietenii nesănătoase, lipsiți de un caracter ferm și, uneori, de sprijinul celor din jur) nesocotesc cerințele morale ale muncii, ale vieții de familie, ale comportării civilizate în societate, degradîndu-se astfel din punct de vedere moral. V. *amoralitate*, *degradare morală*, *imoralitate*. (M.C.)

decență, atitudine bazată pe un permanent autocontrol asupra acțiunilor, limbajului, înfățișării exterioare, astfel încît să se respecte regulile recunoscute cu privire la comportarea în societate. Adeseori, **d.** este considerată sinonimă cu *politețea*, *modestia* sau *cumpătarea*; caracterul specific al noțiunii reiese din corelarea ei cu cerințele bunei-cuviințe, ale pudorii și ale esteticii conduitei, **d.** reprezentînd calitatea de a evita, prin ansamblul comportării, tot ceea ce poate impieta asupra purității și frumuseții morale. Ant. *indecență*. V. *pudoare*. (F.M.)

decepție, dezamăgire, neîmplinire a speranțelor puse într-un om sau într-o situație. Pe planul trăirilor sufletești, **d.** este puternic impregnată de o stare afectivă astenică, de tristețe și de deprimare. Deseori, **d.** este rezultatul acelei încrederi exagerate în unele persoane sau în unele împrejurări, care nu se fondează pe o complexă cunoaștere prealabilă. „Cel care speră fără temei, deznădăjduiește fără temei" (Seneca). Se întîmplă ca cel decepționat să atribuie cauza stării sale exclusiv factorilor externi, fără a încerca cel mai mic efort pentru a examina mo-

Scanned with OKEN Scanner

dul personal de a fi apreciat lucrurile înainte. „Citim lumea pe dos și pretindem că ea ne înșeală“ (R.Tagore). Prevăzătorul este ocolit de dezamăgire. În urma **d.**, omul trage învățăminte valoroase pentru experiența sa ulterioară. Democrit spunea că „neînțelepții devin prin nenorocire înțelepți“, dar e mai bine, și e posibil să fii înțelept, adîncind prevederea prin cunoaștere și evitînd „nenorocirea“. (Gh.N.)

decizie, act prin care luăm o hotărîre, facem o alegere în fața unei alternative, ca urmare a deliberării conștiente. **D.** încheie deliberarea, aceasta însă nu asigură în mod automat justețea **d.** Există **d.** conforme cu morala, după cum există și **d.** care contravin moralei. Aprecierea valorii unei **d.** se poate face confruntînd-o cu criteriul moralității. Sin. *deliberat moral*. V. *criteriu moral*, *libertate morală*. (M.C.)

declasat 1. Persoană care se plasează în afara clasei sale, fie prin schimbarea statutului său social-economic (un mic producător ruinat se proletarizează sau, dimpotrivă, îmbogățit, devine capitalist), fie prin încercarea de a adopta numai comportarea, modul de a gîndi și de a trăi al altei clase, din care nu face însă parte, fie prin decăderea absolută din clasa sa și situarea în rîndul celei mai de jos categorii sociale, a cărei singură trăsătură este neapartenența la nici o clasă, viața mizeră, nesigură, acceptarea a orice pentru a putea trăi (lumpenproletariatul). Termenul are o nuanță valorică negativă: trădarea clasei sale, a moravurilor mediului său, încercarea nereușită de a mima moravurile altei clase. **2.** Decăzut, degradat moral. V. *degradare morală*. (C. Z.)

defect moral, trăsătură morală negativă care vine în contradicție cu regulile și normele moralității (de ex. ușurința, bîrfeala, obrăznicia). Fără a avea gravitatea și caracterul permanent al viciilor, **d.m.** umbresc personalitatea morală a omului, îi scad prestigiul moral și constituie, în cazul în care nu sînt combătute la timp și cu hotărîre, premisele înrădăcinării imoralității. **D.m.** nu sînt un produs al naturii morale a omului, ci rezultatul unor neajunsuri ale educației și al unor slăbiciuni ale conștiinței de sine, puterii de stăpînire și maturității morale. Folosind metode diferențiate, bizuindu-se mai ales pe forța convingerii, morala socialistă ajută tinerii să-și înlăture **d.m.** în însăși practica vieții și muncii, în procesul educației și autoeducației. În acest sens, un rol deosebit revine opiniei publice. V. *viciu*. (F.M.)

deferență, atitudine de respect față de o persoană mai în vîrstă sau care are merite deosebite, superioritate intelectuală, morală, socială; formă a politeței și sociabilității, care trebuie să definească comportarea tineretului, mărturie de

Scanned with OKEN Scanner

acceptare a unei ierarhii de valori sociale și morale, cu anularea cultului nesăbuit al propriei persoane. (I.B.)

degradare morală, stare de descompunere, de decădere morală, intelectuală și afectivă, rezultată în urma unor repetate încălcări ale normelor morale și caracterizată prin atrofierea conștiinței morale. Se spune despre un om care este degradat moral că „este în stare de orice", adică frînele sale morale nu mai funcționează, lucru care îl face capabil să acționeze în cele mai inumane și mai imorale modalități, în care un om normal, cu conștiința morală intactă, nu ar putea acționa. **D.m.** se referă la moravurile unei epoci, ale unei clase, ale unui grup caracterizate prin corupție, imoralitate, scădere vertiginoasă a respectării normelor și valorilor morale, descompunerea modelelor tradiționale de organizare a vieții. Stările de **d.m.** caracterizează toate societățile intrate în descompunere, în perioadele în care aceste orînduiri au încetat de a mai fi progresiste, cînd necesitatea înlocuirii lor a devenit tot mai puternică. Decăderea moravurilor însoțește, de asemenea, toate catastrofele sociale, care zdruncină cadrele vieții sociale: războaie, foamete, epidemii. La un individ luat izolat, **d.m.** se manifestă ca rezultat al unei crize sufletești, al unor condiții personale de viață, al unei slăbiciuni de voință, al influenței negative a unui grup de prieteni etc. V. *decădere (decadență) morală*. (C.Z.)

delapidare, infracțiune care constă în însușirea, folosirea sau transferarea de către un salariat a unor bunuri (bani, produse etc.) din avutul obștesc pe care le gestionează sau le administrează. Fiind una dintre infracțiunile cele mai periculoase împotriva avutului obștesc, temelia bunăstării întregului popor, **d.** este combătută cu fermitate, atît prin măsuri de prevenire, cît și prin sancționarea ei severă. Morala socialistă incriminează **d.** ca pe o acțiune antisocială, potrivnică intereselor oamenilor muncii și mobilizează opinia publică la luptă vigilentă împotriva delapidatorilor, la demascarea și sancționarea lor. V. *atitudine față de avutul obștesc*. (Ov.T.)

delațiune, acțiune de denunțare cu scopul de a obține avantaje personale sau alte satisfacții demne de dispreț. Delatorul sau pîrîtorul acuză, nu întotdeauna cu probe, minte și calomniază, trădează și urmărește recompensare. **D.** se deosebește astfel în mod radical de critica deschisă a lipsurilor, care este o atitudine morală înaintată ce pornește de la analizarea cu spirit de obiectivitate a stărilor de fapt și a cauzelor unor fapte negative, indicîndu-se totodată soluții de înlăturare a factorilor care generează greutăți sau atitudini reprobabile (v. *critică și autocritică*). În timp ce mobilul criticii curajoase și sincere este dezvoltarea a ceea ce este nou și înlăturarea a ceea ce are rol de frînă a pro-

gresului, delatorul are drept mobil motive personale, meschine (acțiuni de răzbunare, denigrarea unor merite ale altora, încercarea de atribuire a unor merite personale pe care nu le are, încercarea de a obține avantaje materiale sau morale pe căi necinstite, trecerea unor acte de vinovăție a unor persoane în seama altora nevinovate, mărturia mincinoasă și alte fapte care intră în contradicție cu morala și justiția societății noastre). Delatorul promovează aceste mobiluri prin acuzații neîntemeiate, pline de răutate, care duc la înveninarea relațiilor morale dintre oameni, prin uzitarea bîrfei și calomniei. V. *acuzație*, *denigrare*, *detractor*, *trădare*, *trepăduș*. (Gh.B.)

deliberat moral v. **decizie.**

delicatețe, grijă plină de tact și de dragoste, preocupare pentru a respecta sensibilitatea și a dovedi o atitudine prevenitoare, pătrunsă de căldură sufletească, manifestată în relațiile de fiecare zi față de ceilalți, față de prieteni și, îndeosebi, în relațiile familiale (față de soție, părinți și copii). **D.** este unul dintre principalele atribute ale relațiilor de dragoste, prietenie și colegialitate. Ea are o deosebită importanță, mai ales în raporturile cu cei care trec prin momente grele (criză sufletească, boală, suferințe etc.). În sens mai general, **d.** este un aspect al politeții și al bunei-cuviințe. Evitîndu-se exagerările, **d.** nu trebuie să împiedice, ci dimpotrivă, să ajute la dezvăluirea adevărului chiar atunci cînd acesta supără, veghind ca spiritul critic să se manifeste, în mod constructiv, atent și cu tact pentru a fi un adevărat ajutor. (F.M.)

delincvent, persoană care a comis un delict (de ex. asasinat, furt, violență etc.). În cele mai multe cazuri, **d.** comite o dublă abatere: atît de la normele de drept, cît și de la normele morale. V. *crimă morală*, *morala și dreptul*. (M.C.)

demagogie, denumire pentru caracterizarea morală negativă a genului de acțiuni care reprezintă o varietate a fățărniciei în domeniul politicii; prin extensiune, în vorbirea curentă, fățărnicie, ipocrizie, inconsecvență între vorbă și faptă, camuflare prin vorbe a unor fapte imorale sau amorale. Inițial, termenul *demagog* desemna pe conducătorul partidului popular în statele sclavagiste democratice din Grecia antică, care ducea o politică în interesul păturilor largi ale cetățenilor liberi. Mai tîrziu, el caracteriza pe politicianul fără scrupule, înșelător al maselor. **D.** este ansamblul de acțiuni orientate spre cucerirea conștiinței maselor, înfăptuite însă în numele unor scopuri egoiste camuflate, ascunse și cu ajutorul unor mijloace amorale. Mijloace tipic demagogice sînt specularea intereselor și năzuințelor maselor, apelul la impulsuri josnice și la prejudecăți, jurăminte false de fidelitate față de popor, lozinci programatice înșelătoare

și promisiuni exagerate, fără acoperire, lipsite de răspundere, însoțite, de regulă, de *calomnii* la adresa celor care acționează, în fapt, în numele adevăratelor interese ale poporului. Baza socială a **d.** politice o constituie existența claselor exploatatoare, care își realizează dominația asupra celor ce muncesc nu numai prin mijloacele constrîngerii directe, ale violenței, ci și pe calea înșelării și amăgirii lor, pe calea „prelucrării" lor ideologice. În condițiile lumii contemporane, **d.** socială și politică a devenit unul dintre principalele mijloace de luptă propagandistică împotriva influenței crescînde a ideilor socialismului. Lichidarea claselor exploatatoare duce, în socialism, la înlăturarea cauzelor sociale ale **d.**; ea însă nu dispare, prin aceasta, automat. Se poate manifesta sub forma unor pretenții exagerate și nejustificate față de statul socialist, a unor cerințe de repartiție egalitară, de libertate absolută, anarhică a personalității, sub forma criticii negativiste, lipsite de răspundere și orientate de criterii retrograde cu privire la diferitele fenomene ale vieții societății socialiste. De asemenea sînt manifestări de **d.** încercările unor indivizi de a ascunde stările de lucruri nefavorabile, lipsurile dintr-un sector sau altul și cauzele lor reale, de a evita rezolvarea unor probleme arzătoare, de a gîtui orice critică de jos, sub pretextul apărării unor idealuri înalte, sau, în știință, de pildă, de a substitui analiza critică, științifică, polemica principială cu etichetarea injurioasă, calomniatoare a oponenților etc. Morala socialistă promovează *cinstea* și *sinceritatea*, slujirea devotată a poporului, spiritul de înaltă responsabilitate socială, unitatea, consecvența dintre vorbă și faptă, dintre viața personală și cea obștească și cere fiecărui om al muncii o atitudine intransigentă față de orice manifestări de **d.** (Ov.T.)

demnitate, conștiința omului despre propria sa valoare morală. **D.** exprimă, pe de o parte, atitudinea omului față de sine însuși și, pe de altă parte, recunoașterea sau nerecunoașterea de către societate a valorii personalității sale. Alături de *cinste* și *onoare*, **d.** reprezintă unul dintre mijloacele înțelegerii profunde de către om a răspunderii sale față de sine însuși ca personalitate morală, o formă a *conștiinței de sine* și a *autocontrolului* prin care se exercită autoexigența. Afirmarea și menținerea **d.** presupune săvîrșirea unor fapte morale corespunzătoare și nu îngăduie omului să procedeze mai prejos de ținuta și conduita ce și-o impune, fiind, în acest fel, unul dintre factorii cei mai importanți ai desăvîrșirii etice a personalității. **D.** presupune, în același timp, respectarea personalității celorlalți oameni, tot astfel cum societatea trebuie să recunoască și să asigure premisele manifestării **d.** de către toți oamenii. Etica idealistă consideră, în general, **d.** omului fără legătură cu viața socială, în raport exclusiv cu afirmarea

individualității sau cu realizarea de către om a unor comandamente religioase sau cerințe absolute ale moralei. În realitate, conceptul de **d.** a fost, în fiecare epocă, expresia, în ultimă instanță, a unei anumite evoluții a societății și a concepțiilor social-politice și etice ale diferitelor clase sociale. În societatea feudală, **d.** omului se limita la onoarea castei sale, privind doar într-o mică măsură **d.** individuală propriu-zisă. Morala burgheză care, la început, a considerat **d.** umană ca autoafirmare a omului prin intermediul propriilor însușiri, n-a depășit limitele de clasă. În societatea capitalistă, exploatarea și caracterul silnic al muncii subminează **d.** personalității umane libere, care se poate afirma numai în lupta revoluționară împotriva temeliilor acestei orînduiri. Proletariatul — scria Engels — poate „să-și salveze demnitatea sa umană numai exprimîndu-și protestul împotriva burgheziei, împotriva acelei clase care îl exploatează ...“ Etica marxistă consideră astfel **d.** ca o expresie a dezvoltării sociale și etice a omului corespunzătoare anumitor condiții de existență și activității lui pe plan social, precum și atitudinii conștiente pe care el o adoptă în raport cu acestea. **D.** fiecărui om, a fiecărui membru al societății este recunoscută în mod egal și garantată numai în condițiile socialismului și comunismului. Înlăturarea exploatării și asupririi, noul caracter al muncii, proprietății și raporturilor dintre oameni creează premisele afirmării nestînjenite a **d.** fiecărui om, care își găsește consfințirea și garantarea prin Constituția țării. În aceste condiții, **d.** capătă un adevărat sens moral; ea nu mai depinde nici de situația socială a omului și nici de caracterul concret al muncii sale. Dar, dacă socialismul și comunismul creează premisele afirmării **d.** omului, realizarea acestei posibilități depinde întotdeauna de atitudinea fiecărui om în parte, de conștiința și de conduita sa, de modul în care își înțelege și își înfăptuiește datoria sa față de societate și față de sine, de valoarea pe care o acordă unei înalte considerații în ochii celorlalți și ai săi. V. *cinste*, *onoare*. (F.M.)

demoralizare, stare de descurajare, demobilizare, depresiune, de pierdere a speranțelor, de neîncredere în propriile forțe, în posibilitatea de a reuși într-o anumită acțiune, rezultată, fie în urma unui eșec sau a unei serii de eșecuri succesive, a unei experiențe de viață negative (dragoste, prietenie), fie din conștiința existenței unor greutăți ce par de neînvins. Poate fi demoralizat un individ sau o colectivitate (de ex. o armată, un colectiv de muncă, o clasă socială învinsă). **D.** se manifestă prin neîncredere în valoarea și în utilitatea normelor morale, în posibilitatea de a reuși, de a fi recompensat, uzînd numai de mijloace morale (legale), și este determinată de încălcarea frecventă, nesancționată, într-o anumită colectivitate (instituție) a normelor morale și legale, de folosirea curentă a unor mijloace nelegale, care avantajează nu

Scanned with OKEN Scanner

pe cei buni, ci pe cei şmecheri, care au cunoştinţe, care ştiu să se descurce. V. *apatie, criză morală, depresiune morală, dezechilibru moral.* (C.Z.)

denigrare, defăimare a unei persoane, a unei idei sau a unei realizări omeneşti cu scopul de a le micşora valoarea, de a le discredita în ochii celorlalţi. **D.** este folosită de cel neputincios, laş şi plin de ură faţă de ceea ce îi este superior, valoros. Formă a calomniei, **d.** este incompatibilă cu principiile şi normele moralei socialiste. (Fl.G.)

deontologie, parte a *eticii* care studiază problema *datoriei* şi, în genere, a ceea ce se cuvine sau nu (a ceea ce corespunde deci, cerinţelor morale). Termenul a fost introdus în ştiinţă de utilitaristul J. Bentham, care l-a folosit cu sensul de ştiinţă a moralităţii, teoria moralei în general. Mai tîrziu, **d.** a fost deosebită de *axiologie,* doctrina despre *bine* şi *rău.* **D.** surprinde una dintre particularităţile moralei, ca formă distinctă a conştiinţei sociale şi anume aceea că ea reflectă cerinţele vieţii sociale, ale conviețuirii umane sub forma subiectivă, proprie a *idealului,* ca reprezentare despre ceea ce se cuvine sau ceea ce „trebuie să fie", stabilind în ce măsură ceea ce există, de fapt, corespunde acestei reprezentări. Din aceste reprezentări sînt deduse *cerinţele* morale, adică reprezentările despre faptele pe care oamenii trebuie să le săvîrşească. Pentru om, aceste cerinţe apar ca datorii, ca *obligaţii* ale sale; sub formă de reguli generale, egal extinse asupra tuturor, acestea sînt formulate în *norme* sau în *precepte morale.* În condiţiile contradicţiei obiective dintre individ şi societate, generate de sistemul proprietăţii private, etica burgheză a creat opoziţia dintre **d.** şi axiologie, dintre categoriile etice: datoria şi binele. Această contradicţie este suprimată dialectic în etica marxistă, care subliniază, în cadrul moralei socialiste, coincidenţa dintre îndeplinirea datoriei şi realizarea binelui, pe temeiul obiectiv al unităţii intereselor personale şi a celor sociale. V. *axiologie.* (Ov.T.)

depravare v. **desfrîu.**

depresiune morală, stare sufletească de tristeţe, descurajare, deprimare, însoţită de nelinişte, caracterizată prin diminuarea forţelor fizice şi morale. Este determinată de un eşec, de o experienţă de viaţă negativă. **D.m.** se deosebeşte de depresiunea mentală, stare psihică patologică, care poate fi cauzată, uneori, de o **d.m.** V. *apatie, criză morală, demoralizare, dezechilibru moral.* (C.Z.)

deprindere, operaţie motorie, intelectuală, verbală care, în urma exersării, s-a automatizat în sensul că se realizează „ca de la sine", adică fără un control expres al conştiinţei. Cînd învăţăm să scriem, de pildă, ne supraveghem fiecare mişcare, apoi, în virtutea deprinderilor formate, operaţiile grafice sînt executate cu uşurinţă, fără a fi urmărite în detaliu. **D.** este o componentă stabilă,

Scanned with OKEN Scanner

reglementată a activității noastre, ceea ce ne permite să ne concentrăm atenția asupra faptelor noi. „Deprinderile și obișnuințele reprezintă a doua natură a omului", adică intră în structura, în firea lui, rămînînd mereu aceleași. În convieţuirea socială, în îndeplinirea normelor de morală, **d.** corespunzătoare îndeplinesc un rol foarte important. **D.** de a te stăpîni, de a-ți controla vorbele și gesturile, de a fi disciplinat și politicos, de a ajuta pe alții etc. sînt garanții pentru o conduită integral și firesc morală. **D.** negative (de ex. apucături, năravuri) se dezrădăcinează greu și, de aceea, este necesar ca, din copilărie și din tinereţe, să se formeze **d.** valoroase. Amiel spunea: „Pentru îndrumarea vieții, deprinderile au mai multă valoare decît maximele, pentru că deprinderea este o maximă vie". V. *obișnuință*. (P.P.-N.)

derbedeu, persoană care umblă fără nici o țintă, aflîndu-se uneori în conflict cu legea; om de nimic, mai ales tînăr, fără căpătîi, în general, fără ocupaţie sau cu o ocupație oarecare într-o uzină, fabrică, instituție etc., dar care, în orele libere, neavînd nici o preocupare serioasă, își pierde timpul, cutreierînd cartierele, străzile, holurile cinematografelor, avînd, în același timp, o comportare necivilizată, chiar huliganică; vagabond, haimana. Expresia „a umbla ca un derbedeu", se folosește la adresa celui ce umblă fără nici un rost, fără vreo treabă, lăsînd viața să treacă pe lîngă el. V. *golan, haimana, pierde-vară, vagabond*. (Al. B.—M.D.)

desăvîrșire morală, stadiul cel mai avansat al progresului moral în laturile esențiale, obiective și subiective ale sferei moralităţii, în relațiile morale, în principii, în atitudini, norme de conduită și comportament. Pe plan social, **d.m.** se realizează ca urmare a perfecționării relațiilor de producție, a democratismului socialist, a sistemului juridic, a culturii și a dezvoltării conștiinței socialiste în ansamblu. Perfecționarea morală este un proces complex de luptă între nou și vechi, de apariție a unor norme de conduită corespunzătoare oamenilor liberi și egali în drepturi, capabili de a participa în mod conștient și responsabil la făurirea și respectarea unor înalte valori etice, în luptă cu tot ce se opune progresului, cu factorii și atitudinile înapoiate care frînează generalizarea practică a principiilor moralei socialiste. Pe plan individual, **d.m.** înseamnă însușirea teoretică, sub forma convingerilor, și aplicarea în comportamentul practic a cerinţelor necesare ale progresului moral care devin pentru om exigențe interioare, mobiluri personale. Prin **d.m.,** omul devine capabil să-și formeze idealuri înalte și să le realizeze prin efort conștient. **D.m.** nu este un fenomen static, ci un proces dinamic, de efervescență continuă în promovarea și în realizarea binelui, de perfecționare a atitudinilor, obiceiurilor, concepțiilor și modului de comportare. (Gh.B.)

Scanned with OKEN Scanner

descîntec, formă a magiei, redusă la formule verbale, cărora li se atribuie proprietăți supranaturale (de ex. alungarea bolilor, protejarea vieții de familie, a averii, dobîndirea fericirii personale, a succeselor în diferite acțiuni ș.a.). Născut cu milenii în urmă, pe terenul credințelor primitive, **d.** mai este practicat și astăzi de către unii superstițioși. Apelul la **d.** dovedește un nivel cultural scăzut și dăunează celor ce-l practică, împiedicîndu-i să se folosească de binefacerile științei, să acționeze conștient și hotărît pentru atingerea țelurilor propuse. (A.T.)

descompunere morală, dezintegrare a fondului valoric al unui om sau al unei colectivități, săvîrșită în condițiile încălcării flagrante și repetate a normelor morale. **D.m.** are ca rezultat firesc imoralitatea, disprețul suveran față de norme și precepte, față de orice sentiment sau ideal moral. Ea cunoaște o mare extindere în perioadele de criză morală care, după cum se știe, au bîntuit cu o surprinzătoare regularitate societățile ajunse în faza decăderii (v. *anomie)*. Privit din acest punct de vedere, capitalismul contemporan, intrat în faza crizei sale generale, înlesnește și determină apariția unor condiții propice **d.m.** Socialismul, prin lichidarea exploatării omului de către om și prin edificarea unei baze economice caracterizate prin relații de colaborare și ajutor reciproc, desființează condițiile sociale materiale care, în capitalism, favorizau procesul **d.m.** Totuși, reminiscențele vechii mentalități își fac resimțită prezența și în socialism, generînd, într-un fel sau altul, tipuri de oameni descompuși moral. De obicei, asemenea tipuri apar, fie în urma educației nesănătoase primite în familie, fie prin atragerea și integrarea lor, mai mult sau mai puțin voluntară, într-un mediu social viciat. Individului descompus moral îi este specific un egoism avansat, dincolo de limitele normale, o atitudine cinică față de viață și de semenii săi, lipsa oricăror scrupule în satisfacerea dorințelor personale. Despre un asemenea om se spune că „nu are nimic sfînt pe lume". Întregul univers, realitatea umană care-l înconjoară este privită numai prin prisma intereselor sale meschine. Din rîndul oamenilor descompuși moral, clasele reacționare își recrutează, cu precădere, uneltele lor murdare (mercenari, spărgători de grevă, trădători, asasini etc.), pe care le folosesc împotriva mișcărilor revoluționare. În socialism, oamenii descompuși moral alcătuiesc pepiniera fertilă a spionilor, delapidatorilor, criminalilor și a escrocilor de toate genurile. V. *decădere (decadență) morală, degradare morală.* (S.S.)

desfătare, stare prelungită de plăcere, de voluptate. Orice om are dreptul la **d.** „Nimic din ceea ce este uman nu-mi este străin" (Terentius). Abuzul de **d.** senzuale și neglijarea îndatoririlor deformează personalitatea, împingînd-o spre un cerc vicios. V. *voluptate.* (P.P.-N.)

Scanned with OKEN Scanner

desfrîu, mod de viață necumpătat, dedicat exclusiv petrecerilor, plăcerilor ușoare, lipsit de „frîu", de control, în afara normelor morale, indecent, lipsit de rușine, de bună cuviință. Comportare imorală extremă în relațiile sexuale, însoțită, uneori, de petreceri indecente, vulgare, cu consum abuziv de alcool. Din punct de vedere social și uman, adesea și din punct de vedere psihologic-mental, **d.** este o stare patologică, fiind un indiciu de descompunere și decădere morală. Sin. *depravare.* (C.Z.)

despotism (în familie), comportare tiranică, excesiv de autoritară, discreționară a bărbatului în familie, față de soție și față de copii, prin analogie cu guvernarea tiranică, absolutistă și arbitrară a despotului autocrat. Originea acestei comportări, dincolo de particularitățile de caracter și de deficiențele în educație, stă în consacrarea supremației bărbatului în familia monogamă, bazată pe proprietatea privată, în robia casnică a femeii, în dependența reală, atît a ei cît și a copiilor, de „capul" familiei. Morala dominantă, atît cea laică cît și cea religioasă, a justificat această poziție și comportarea corespunzătoare: „femeia să se supună bărbatului", „femeia să se teamă de bărbat". În socialism, datorită desființării proprietății private și a lichidării inegalității sexelor, despotismul familial nu mai are o bază socială și atunci cînd se manifestă (uneori chiar în forme brutale ca: maltratarea soției, terorizarea copiilor etc.), apare ca un fenomen anacronic, sancționat de legi și condamnat de opinia publică în numele *umanismului*, propriu moralei socialiste, pentru că este incompatibil cu natura noilor relații sociale. (Ov.T.)

destin, forță supranaturală, imaginară, care guvernează implacabil viața oamenilor, determinînd, în chip fatal, irevocabil faptele, acțiunile lor, precum și consecințele acestora. Credința în **d.** reprezintă o latură inseparabilă a oricărei religii și este propagată, de asemenea, de unele sisteme filozofice idealiste. Reprezentarea unui **d.** ca forță suprapusă vieții omului s-a născut în timpurile îndepărtate ale primitivității, cînd oamenii nu-și puteau explica fenomenele lumii înconjurătoare, succesul sau insuccesul la vînătoare, îmbolnăvirea, moartea ș.a. O dată cu apariția exploatării omului de către om și a oprimării sociale s-a înrădăcinat credința falsă că nedreptatea, mizeria maselor, lipsa de perspective sînt determinate fatal de forța **d.**, care este personificată în divinități anume: *moirele, tyche* (la greci), *fortuna* (la romani) ș.a. În credințele populare, la români, persistă și azi imaginea *ursitoarelor* care stabilesc fiecăruia, la naștere, **d.** De aici, au căpătat circulație unele expresii ca: „ce ți-e scris, în frunte ți-e pus", „cum ți-o fi ursita", „fiecare cu soarta lui" ș.a. Religiile actuale accentuează ideea de fatalitate a **d.** În Coran se spune: „Oamenii pot dori nu-

Scanned with OKEN Scanner

mai ceea ce vrea Dumnezeu. Ei nu sînt liberi să aleagă. Nimeni nu poate evita soarta sa...". Într-o rugăciune mozaică se arată că Dumnezeu hotărăște „cîți oameni trebuie să părăsească această viață și cîți să se nască; cine va muri de apă și cine de foc; cine de fiară sălbatică, cine de foame și cine de sete..., cine să se îmbogățească și cine va sărăci...". Ideea unui **d.** prestabilit de Dumnezeu omului este larg propagată și de religia creștină, îndeosebi de sectele neoprotestante. În filozofia idealistă, noțiunea de **d.** a fost creată încă din antichitate, de către stoici. După cum scrie stoicul roman Seneca „destinul îl conduce pe cel ce-i dă ascultare și-l tîrăște pe cel ce i se împotrivește". Doctrina filozofică fatalistă, care își are originea în latinescul *fatum*, „destin", a stat în centrul filozofiei scolastice medievale și este susținută și astăzi de curentele iraționale din filozofia idealist-burgheză. Concepțiile fataliste, în religie și în filozofie, izvorăsc din neînțelegerea ori din ignorarea categoriei de *întîmplare* și din interpretarea greșită, metafizică a raportului dintre *libertate* și *necesitate*. Negarea întîmplării, în natură și în societate, ca și a libertății de acțiune a omului, duce inevitabil la susținerea fatalității producerii fenomenelor și evenimentelor. Potrivit concepției marxist-leniniste, în natură și în societate acționează legi obiective care determină mersul *necesar* al lucrurilor, cursul inevitabil al proceselor și evenimentelor. De ex. dezvoltarea contradicțiilor sociale pînă în stadiul de conflict, în orînduirile bazate pe exploatare, duce în mod obligatoriu la revoluția socială. Dar asupra acestor fenomene necesare și procese inevitabile pot influența și anumite condiții, factori întîmplători, accidentali, de pildă moartea prematură datorită accidentelor, îmbolnăvirilor ș.a. Ea poate fi evitată, înlăturînd cauzele ei întîmplătoare, prin crearea sistemelor de securitate a muncii, a transportului, combaterea la vreme și tratarea bolilor etc. Multe boli, apreciate în trecut drept „fatale", sînt astăzi vindecabile, sănătatea omului fiind astfel smulsă „destinului", propagat de credințele mistico-religioase. Pînă nu de mult, asemenea maladii cum ar fi turbarea, holera, ciuma, tifosul, malaria ș.a. erau socotite drept „pedepse dumnezeiești", predestinate fatal omului și, inevitabil, mortale. Medicina actuală infirmă credința amintită, dezminținд, totodată, și sensul fatidic al acestora. Știința dovedește că **d.** poate fi influențat activ de om, evitat ori condus conștient. Înțelepciunea populară subliniază: „cum îți așterni, așa vei dormi". Marxism-leninismul demonstrează că omul nu este un instrument pasiv al necesității oarbe, ci dispune de libertate de voință. Prin aceasta nu trebuie să deducem că oamenii pot nega, înlătura necesitatea, desființa legile obiective ale naturii și societății. Ei acționează în concordanță cu aceste legi, cunoscîndu-le și stăpînindu-le în vederea unor scopuri fixate conștient.

Scanned with OKEN Scanner

Așa cum arăta Engels, libertatea este *necesitatea înțeleasă*, dominarea naturii, a relațiilor sociale și a noastră însine. Activitatea *practică* de transformare revoluționară a naturii, a societății și a omului însuși atestă importanța deosebită a împletirii juste a necesității obiective, a legității naturale și sociale cu acțiunile conștiente ale oamenilor. Făurirea socialismului și comunismului, ca expresie necesară a legității dezvoltării istorice, este totodată opera conștientă a maselor populare, călăuzite de știința marxistă despre societate și activ conduse de partidul clasei muncitoare. Credința în **d.** duce la consecințe sociale și morale negative, profund dăunătoare. Ea înăbușă inițiativa, condamnă pe oameni la pasivitate, le slăbește voința de muncă, de luptă pentru dobîndirea fericirii reale. Invocînd forța implacabilă a **d.**, unele elemente înapoiate încearcă să-și justifice anumite acte asociale și imorale ca: lenevia, parazitismul, beția, desfrînarea etc. Lăsîndu-se pradă credinței superstițioase în fatalitatea **d.**, aceștia renunță la efortul de a birui stări deprimante, situații tragice în viața personală, insuccese și greutăți temporare. Termenul de **d.** ori *soartă* se folosește adesea și în vorbirea cotidiană, fără înțeles mistic, fatalist, de ex. „destinul istoric al învățăturii lui Marx" (Lenin), „poporul și-a luat soarta în propriile mîini". Această accepțiune a cuvîntului se traduce printr-o anumită succesiune a împrejurărilor, drumul în viață al unui om sau al unui popor. Important este, nu dacă folosești sau nu termenul de **d.** sau soartă, ci să nu acreditezi sensul lui mistic, să nu îmbrățișezi credința mistică în fatalitatea destinului. V. *ursită*. (A.T.)

destoinicie, calitate a celui capabil să ducă la bun sfîrșit, cu îndemînare și cu competență, tot ceea ce întreprinde folositor în viață. Este expresia unui cumul de însușiri, de la priceperi, deprinderi bogate și bine consolidate și iscusință la vrednicia de a întreprinde fapte bine gîndite, la capacitatea de efort sistematic, continuu, precum și la meritul înfăptuirilor apreciate pozitiv de către alții. Omul destoinic este totdeauna cunoscător al împrejurărilor de viață și bun prevăzător al urmărilor acestora; efortul depus pentru realizarea intereselor sale nu se soldează cu acțiuni în detrimentul altora, aceasta fiind condiția morală a **d.** (Gh.N.)

deșertăciune, lipsă de sens, de conținut și de valoare. Morala religioasă consideră că **d.** înseamnă viața pămîntească, preocupările lumești, tot ceea ce nu intră în preocupările omului pentru credință. Propagînd cerința renunțării la **d.** lumească, morala religioasă proslăvește *ascetismul*, *pioșenia*, *umilința*, dezinteresul pentru fericirea reală în schimbul unei fericiri iluzorii, „cerești". V. *nimicnicie*, *zădărnicie*. (A.T.)

Scanned with OKEN Scanner

determinism, principiu de bază în filozofía și în etica marxistă, care reflectă faptul că fenomenele apar și se dezvoltă în virtutea unor cauze obiective, a unor necesități, ca urmare a acțiunii legilor obiective. Atitudinile, concepțiile și comportarea morală reflectă cerințele vieții sociale, se modifică și evoluează în raport cu condițiile vieții sociale obiective care le determină. Morala nu se dezvoltă la întîmplare sau în virtutea unor „cauze" supranaturale, ci pe baza unor legi specifice care depind de progresul social. Acțiunea necesității obiective, acțiunea legilor vieții sociale, în care efectele sînt produsul unor cauze și cerințe specifice, se reflectă și în elaborarea principiilor și normelor etice de reglementare a comportării umane. În etică (și în viața socială), la cerințele sociale obiective, se adaugă și necesitățile spirituale, subiective; întregul nivel al dezvoltării conștiinței își pune pecetea pe normele de conduită. Normele morale și acțiunea opiniei publice, a factorilor de ordin politic, juridic etc. au astfel un rol activ în determinarea și în reglementarea comportării. Aceasta nu înseamnă că atitudinile oamenilor și tot ce fac ei decurg în mod mecanic din acțiunea unor forțe exterioare. Omul, înzestrat cu voință și conștiință, are posibilitatea și libertatea de a acționa, de a interveni, de a se manifesta în cadrul factorilor și legilor obiective. De aici și responsabilitatea omului față de actele sale, față de modul de comportare. Raportul dialectic dintre necesitate și libertate oferă posibilitatea înțelegerii caracterului specific al **d.** în etica marxistă, în viața societății. Acțiunea necesității obiective, a legilor progresului, a cauzelor generatoare de efecte nu înseamnă predestinarea automată a fiecărei atitudini și comportări umane. Dacă ar fi așa, libertatea n-ar fi posibilă. În același timp, libertatea nu înseamnă ignorarea necesității, arbitrariul sau sclavia față de capricii, ci înțelegerea necesității, comportarea în raport cu cerințele progresului moral, respectarea normelor care decurg de aici. A fi liber nu înseamnă a nu te supune nici unei norme morale, ci a înțelege să respecți normele care duc societatea și individul la progres. Rolul important al omului în dialectica raportului determinism — necesitate — libertate subliniază răspunderea sa în alegerea valorilor, în promovarea lor, responsabilitatea sa față de acțiunile și faptele sale. Aceasta, cu atît mai mult în societatea noastră, în care omul are posibilitatea să cunoască cerințele și legile sociale și să acționeze liber și în cunoștință de cauză pentru realizarea unor norme etice superioare, pentru înfăptuirea progresului social. V. *cauzalitate*, *libertate morală*, *responsabilitate morală*. (Gh.B.)

detractor, cel care urmărește subminarea prestigiului altei persoane sau a valorii unei idei, a unei opere sau a unei cauze nobile. Arma **d.** este calomnia. V. *calomnie*, *delațiune*, *denigrare*, *trădare*. (Fl.G.)

Scanned with OKEN Scanner

devotament, atitudine de dragoste și de credință fără margini față de o persoană (de ex. **d.** filial) sau de aderiune deplină la o cauză ori la o idee (de ex. **d.** față de țară, față de socialism). Bazat pe o înaltă conștiință și înțelegere a datoriei, **d.** implică, totodată, un puternic atașament afectiv, adînci trăsături de voință, întrucît el presupune fidelitatea și consecvența dovedite prin fapte, indiferent de piedici și de împrejurări. În lupta sa pentru eliberare națională și socială, poporul român a dovedit un înalt **d.** față de patrie, care și-a găsit expresia în eroismul celor care și-au dat viața pentru apărarea ființei sale și pentru progresul țării. O pildă de **d.** pentru cauza construirii socialismului o dau comuniștii, înaltul model al tineretului. **D.** față de soție sau soț, față de părinți sau copii, față de prieteni se manifestă prin grija pentru fericirea lor, prin efortul dezinteresat de a-i ajuta în orice împrejurare, trecînd peste interesele personale înguste. Atunci cînd pierde însă controlul înțelegerii raționale și al aprecierii realiste a scopului, cînd se pune în slujba unei cauze nejuste ori a unei persoane imorale și se realizează în forme extremiste, **d.** se transformă în *fanatism*. (F.M.)

devotament față de socialism, principiu de bază al moralei socialiste, criteriu esențial de apreciere a atitudinii morale a oamenilor în socialism. Verigă a unității dintre politică și morală, **d. față de s.** își găsește fundamentul în unitatea intereselor fundamentale ale individului cu interesele generale, în democratismul consecvent al orînduirii sociale și de stat și în conformitatea moralei socialiste cu caracterul societății. În condițiile în care socialismul înfăptuiește cele mai înalte aspirații și interese ale individului, în condițiile în care orînduirea socialistă creează premisele înfloririi și propășirii națiunii, precum și ale afirmării multilaterale a personalității, **d. față de s.** reprezintă una dintre principalele datorii sociale ale omului. El se manifestă nu în vorbe, ci în mod concret, caracterizînd întreaga comportare a omului și constituind simțămîntul ce inspiră eforturile și abnegația fiecăruia în lupta pentru cauza obștească. **D. față de s.** se manifestă prin apărarea patriei și a cuceririlor revoluționare împotriva oricăror dușmani, fiind strîns legat de patriotismul socialist; prin aderiunea și fidelitatea față de politica partidului comunist, prin activitatea practică pentru a contribui la realizarea acestei politici; prin lupta consecventă pentru unitatea țărilor socialiste și a mișcării comuniste, pentru victoria ideilor socialiste, pentru apărarea purității marxismului, dezvoltarea lui creatoare și aplicarea lui la condițiile concrete ale fiecărei țări; prin munca efectivă pentru construirea și desăvîrșirea socialismului, bazată pe înalta conștiință a rostului creator al eforturilor oamenilor de care depinde progresul societății noastre; prin înțelegerea

Scanned with OKEN Scanner

temeinică și respectarea întocmai a legilor statului socialist, care exprimă înseși interesele oamenilor și, în primul rînd, prin grija pentru avutul obștesc. Cultivarea **d. față de s.** constituie una dintre laturile esențiale ale procesului educației comuniste, ale activității desfășurate de organizațiile U.T.C. în rîndul tineretului. Asigurarea continuității luptei generațiilor unite, între altele, prin acest nobil simțămînt comun, constituie un scop al activității educative desfășurate sub conducerea partidului de școală, familie, opinia publică și organizațiile obștești. Educarea oamenilor în acest spirit presupune o permanentă călire ideologică și politică, cultivarea sistematică a idealurilor comuniste, a devotamentului pentru patrie și cuceririle revoluționare ale poporului, pentru forța lui conducătoare, Partidul Comunist Român. Totodată, aceasta înseamnă o permanentă confruntare a ideilor cu faptele, a cerințelor cu acțiunile practice, căci **d. față de s.** se dovedește prin comportarea și prin contribuția de fiecare zi la cauza comună a întregului popor. (F.M.)

dezaprobare, acțiunea de a nu aproba spusele sau faptele cuiva, de a nu fi de acord cu ele. Orientată de criterii morale, **d.** este o atitudine morală și, totodată, o formă a *sancțiunii morale.* În funcție de gravitatea actului, ca și de criteriile ce o orientează, **d.** poate lua forme de intensitate diferită (de la simplul dezacord pînă la *blamare* sau *înfierare).* V. *dezavuare.* (Ov.T.)

dezavuare, dezaprobare sau chiar condamnare a spuselor sau faptelor cuiva, desolidarizare de cineva sau de o anumită acțiune. Orientată de criterii morale, **d.** este o atitudine morală și, totodată, o formă a *sancțiunii morale.* Sînt dezavuate spuse, acte și fapte care contravin normelor morale recunoscute, izolînd, din punct de vedere moral, pe autorii lor. V. *dezaprobare.* (Ov.T.)

dezechilibru moral 1. Însușire permanentă a unei personalități, constînd din lipsa stăpînirii și a controlului de sine, din violente conflicte între înclinații, tentații și exigențele conștiinței morale, din contradicții și confuzii la nivelul conștiinței morale. **2.** Stare sufletească momentană, provocată de o dezamăgire sau de un eșec etc. și caracterizată prin pierderea încrederii în sine, în ceilalți, prin *dezamăgire, demoralizare,* perceperea deformată, „în negru", a situației. Ant. *echilibru moral.* V. *criză morală, depresiune morală.* (C.Z.)

dezinteresare 1. (În sens negativ) Lipsă de interes față de ceva sau de cineva, față de problemele care ar trebui să intereseze; indiferență, nepăsare, dezinteres pentru pregătirea școlară, profesională, pentru problemele culturale, politice, sociale, morale; dezinteres pentru problemele colectivității căreia îi aparține, ale

Scanned with OKEN Scanner

celor din jur sau față de înseși problemele vieții sale personale. O astfel de atitudine este anormală, condamnată moral în societatea contemporană, care oferă posibilitatea participării active a fiecărui membru al ei la rezolvarea problemelor sociale, cerînd-o totodată cu necesitate. Caracteristica unei înalte maturități umane și culturale este tocmai interesul viu pentru toate problemele umanității. Marx își alesese ca deviză: „Nimic din ceea ce este uman nu-mi este străin" (Terentius). **2.** (În sens pozitiv) Acțiune prin care cineva nu caută cu orice prilej interesul, avantajul, folosul personal. Întreprindere, acțiune al cărei scop și intenție este de a contribui la rezolvarea unei probleme sociale, umane, de a ajuta pe altcineva, fără a avea în vedere vreun avantaj personal din aceasta (v. *altruism*). Acțiunea dezinteresată este indicele unei înalte moralități. Capacitatea de dăruire pentru cauze nobile a fost dintotdeauna una dintre caracteristicile definitorii ale tineretului. (C.Z.)

deznădejde, simțămînt de totală descurajare care cuprinde omul, ca urmare a unor mari nenorociri, generale sau personale, față de care se simte total dezarmat, lipsit de perspectiva oricărei îmbunătățiri a situației în viitor. Cultivînd optimismul și stăpînirea de sine, morala socialistă fortifică oamenii în lupta împotriva stărilor de descurajare și de **d.,** îi învață să le înfrîngă, păstrînd, și în momentele cele mai grele, speranța în viitor. (F.M.)

dezonoare, încălcare samavolnică a *onoarei* și *demnității* omului de către alți oameni sau de către sine însuși; acțiune de înfierare publică a omului, ca sancțiune morală, pentru o abatere de la normele existente. V. *oprobriu.* (F.M.)

dezordine 1. Absență de rînduială, de disciplină, de regulă general consimțită; tulburare funcțională a unui mecanism, a unui organism sau a unei organizații sociale. **2.** Prin analogie, tulburare a spiritului, mai adesea a imaginației. **3.** Prin extensiune, orice act neregulat, contrar legilor juridice și morale. **4.** În sens figurat, termenul are implicații de ordin etic, indicînd o viață desfrînată, o neregulă a moravurilor, mărturie a unui caracter instabil, lipsit de fermitate. *A trăi în dezordine,* a duce o viață ce nu respectă obligațiile sociale și morale, conducînd la disocierea familiei și periclitarea educației copiilor. În acest sens, conduita este incompatibilă cu morala socialistă. Prin abaterile de la legile sociale și etice, **d.** vieții individuale reprezintă o gravă lipsă de integrare a individului în structura vieții sociale. **5.** Corelativ, neglijență vestimentară, comportament indecent, înfrîngînd buna-cuviință și regulile vieții sociale, semne ale unei deficiențe de ordin moral. (I.B.)

dezumanizare, pierderea de către om a unor calități importante, care țin de esența sa, lipsa unor condiții care să permită afirma-

Scanned with OKEN Scanner

rea calităților umane și care duc la abrutizarea sa. În orînduirile bazate pe exploatare, **d.** este generată de relațiile de exploatare și de asuprire. Neavînd mijloace de producție, proletarul este nevoit să-și vîndă capitalistului forța de muncă. Însușirea de către capitalist a rezultatelor muncii prin exploatare face ca munca să-i devină proletarului ceva străin, ceva care-l exploatează, care-l dezumanizează. Marx arăta: „Potrivit legilor economiei politice, autoînstrăinarea muncitorului în obiectul său își găsește expresia în următoarele: cu cît muncitorul produce mai mult, cu atît are de consumat mai puțin; cu cît produce mai multe valori, cu atît mai depreciat și mai lipsit de demnitate devine el însuși; cu cît e mai bine format produsul său, cu atît mai deformat e muncitorul; cu cît mai civilizat e obiectul său, cu atît mai aproape de barbarie este propria lui stare; cu cît mai puternică este munca sa, cu atît mai neputincios devine muncitorul; cu cît mai ingenioasă devine munca lui, cu atît mai mare devine sărăcia spirituală a muncitorului și sclavia lui față de natură". În aceste condiții, munca devine ceva ostil, care nu permite afirmarea omului, îmbogățirea calităților sale, lipsind de conținut uman și alte calități morale ale omului. Concurența și caracterul anarhic al vieții sociale generează, în capitalism, egoismul feroce, parazitismul, lupta tuturor contra tuturora, după regula „homo homini lupus" (omul este lup față de om). Condițiile mizere de trai și ținerea maselor în întuneric duc la un mod de viață inuman, la crearea de bariere în calea manifestării calităților morale, la decădere și înjosirea demnității. Socialismul, înlăturînd exploatarea și îmbogățind viața materială, morală și spirituală a oamenilor creează condițiile lichidării cauzelor care generează **d.**, instaurînd treptat o morală caracterizată prin cele mai înalte atribute umane. (Gh. B.)

dezvoltarea multilaterală a personalității, ideal al dezvoltării depline a omului din punct de vedere fizic, psihic, moral și spiritual; aspirație realizată într-o măsură mereu mai mare, dar în fiecare epocă în mod limitat, spre făurirea „omului total" (Marx); străduință spre dezvoltarea unor aptitudini cît mai diferite, spre dobîndirea unui orizont de cunoștințe cît mai larg și manifestarea inițiativei creatoare în domenii cît mai deosebite. Condițiile vieții sociale au creat întotdeauna cadrul și limitele dezvoltării personalității. O dată cu diviziunea socială a muncii, cu apariția diferitelor profesiuni, a deosebirilor de clasă și ierarhiei sociale, perfecționîndu-se într-un sector sau altul al activității, adîncind astfel cunoașterea și puterea de influențare a fenomenelor naturale și sociale de către societate în ansamblul ei, omul a devenit concomitent, din ce în ce mai particular dez-

Scanned with OKEN Scanner

voltat, tot mai unilateral. Clasele progresiste, gînditorii înaintați, au opus acestor condiții idealul dezvoltării multilaterale a omului. Idealul antic al frumuseții echilibrate a omului (mens sana in corpore sano — minte sănătoasă în corp sănătos), ideile „omului universal", promovate în timpul Renașterii, concepțiile iluminismului despre dreptul egal al tuturor oamenilor la libera afirmare a capacităților, au constituit diferite întruchipări istorice ale țelului umanist al unei afirmări polivalente a personalității omului. În orînduirile bazate pe exploatarea omului de către om, înseși condițiile sociale și ideologice îngrădeau, pentru cea mai mare parte a membrilor societății, posibilitatea dezvoltării libere și armonioase a personalității, posibilitate de care se bucurau, desigur, în cadrul limitat al orînduirii respective, doar clasele dominante. În opoziție cu aceste orînduiri, socialismul și comunismul creează, pentru prima oară în istorie, condițiile rezolvării acestei probleme, afirmarea liberă, nestînjenită a personalității umane constituind scopul suprem al tuturor eforturilor și preocupărilor. Continuînd tradițiile progresiste ale gîndirii umaniste, marxismul a pus printre cele mai înalte țeluri ale noii orînduiri sociale, crearea condițiilor obiective și subiective necesare înfăptuirii acestui înalt ideal: dezvoltarea continuă a forțelor de producție pe baza proprietății socialiste, desăvîrșirea relațiilor de producție, ridicarea nivelului civilizației și culturii, înlăturarea deosebirilor esențiale dintre sat și oraș, dintre munca fizică și cea intelectuală; ele vor reprezenta premisele unei dezvoltări libere și multilaterale a personalității omului în comunism. În condițiile producției automatizate a viitorului, ale creșterii timpului liber destinat învățăturii, culturii, odihnei și recreației și, în general, ale ridicării bunăstării materiale a oamenilor, va deveni posibilă cunoașterea și practicarea mai multor profesiuni, precum și o însemnată ridicare a nivelului de studii și de pregătire culturală, paralel cu practicarea muncii fizice, a sportului și activităților artistice, creatoare. În condițiile noastre, aspirația spre o afirmare multilaterală a personalității, pentru care socialismul creează posibilități tot mai largi, impune, pe lîngă continua adîncire a calificării profesionale, bazată pe ridicarea nivelului studiilor, străduința spre însușirea unui orizont cultural cît mai larg și spre dezvoltarea armonioasă, spirituală și fizică. Însușirea unei specializări temeinice și, totodată, dobîndirea unui bogat bagaj de cunoștințe generale, dezvoltarea aptitudinilor creatoare în cele mai diferite domenii, împletirea muncii fizice cu cea intelectuală, manifestarea unor variate preocupări și interese, atenția dată călirii fizice, sînt trăsături ale tineretului nostru care folosește condițiile ce-i sînt create de orînduirea socialistă pentru a se apropia cît mai mult de idealul valorificării multilaterale a capacităților umane. (F.M.)

Scanned with OKEN Scanner

didacticism moral, modalitate defectuoasă de educație morală în care se pune accentul exclusiv pe comunicarea și pe însușirea dogmatică a unor reguli și norme și pe critica exagerată, permanentă, supărătoare a conduitei celui educat. **D.m.** duce de multe ori la rezultate contrarii celor scontate, întrucît nu ajunge să formeze motive, convingeri, sentimente morale. Simpla cunoaștere a regulilor nu este suficientă pentru a se forma conștiința și conduita morală. Grav este faptul că metoda repetării nelimitate a acelorași indicații și a mustruluielilor continue, creează, deseori, rezistență față de normele morale, poziții lăuntrice negative care, ulterior, în absența controlului, se manifestă violent în comportare. **D.m.** este reflexul unei concepții unilaterale, intelectualiste despre om și nu ține seama de complexitatea personalității și de realele probleme ale educației morale care se efectuează printr-o mulțime de căi. (P.P.-N.)

dilemă, (în logică) raționament cuprinzînd două premise contradictorii, dar care duc amîndouă la aceeași concluzie; prin extensiune, *a fi într-o dilemă* înseamnă a fi în situația de a alege între două alternative, egale ca valoare, care se exclud reciproc. *Dilema morală* este situația de a alege dintre două moduri de comportare, care se exclud reciproc, egale din punctul de vedere al valorii lor morale, ambele avînd puternice justificări. (C.Z).

disciplina muncii, trăsătura preponderent morală, necesară oricărei activități. Disciplina cere punctualitate, îndeplinirea sarcinilor de producție, respectarea normelor și regulilor stabilite la locul de muncă, a măsurilor de protecție a muncii. În condițiile exploatării, **d.m.** este un instrument de înrobire a maselor cărora li se impune disciplina prin bîtă sau prin foame, în vederea creșterii bogățiilor claselor exploatatoare. Aceasta imprimă **d.m.** un caracter forțat, un conținut etic sărac, fiind o constrîngere care umilește și înjosește omul. V. *atitudine față de muncă*, *atitudine față de proprietate*. (Gh. B.)

disciplina socialistă a muncii, expresia noilor relații socialiste de producție; în cadrul acestora, exploatarea a fost lichidată, iar munca este organizată pe baze noi de către oamenii liberi și stăpîni pe mijloacele de producție, participanți la organizarea și conducerea producției și a vieții sociale, beneficiari ai rezultatelor muncii lor. Normele **d. s. a m.** au la bază colaborarea și întrajutorarea tovărășească, independența și inițiativa, o nouă formă de organizare a muncii. Aceste norme și reguli sînt stabilite de oamenii muncii înșiși în scopul dezvoltării producției, al sporirii bunurilor și valorilor care le aparțin. **D. s. a m.** înseamnă contribuție activă la dezvoltarea proprietății obștești, la îndeplinirea și depășirea sarcinilor de producție la un nivel calitativ ridicat, respectarea și întărirea relațiilor de colaborare și întra-

Scanned with OKEN Scanner

jutorare socialistă, participarea creatoare la conducerea și organizarea producției, respectarea normelor și principiilor socialiste de retribuție, participarea activă la viața și frămîntările colectivelor de muncă. **D. s. a m.** înseamnă nu numai îndeplinirea normei, punctualitate, lipsa de chiul, respectarea dispozițiilor generale ale locului de muncă. Acestea sînt elemente importante, dar elementare ale disciplinei, fără de care ea nu este posibilă, dar, în condițiile actuale, se adaugă ceva în plus care solicită, pe planul noii conștiințe sociale, noi norme de comportare, superioare. *A fi disciplinat*, înseamnă a munci astfel, încît să realizezi cerințele majore ale progresului determinate de etapa actuală. Cerințele actuale imprimă disciplinei noi elemente ca: aplicarea celor mai avansate metode de muncă, respectarea cerințelor tehnologice moderne, ridicarea nivelului de calificare, colaborarea în muncă, lupta cu pasivitatea, cu munca de mîntuială, cu formalismul și cu spiritul anarhic. Avîntul tehnico-științific, funcționarea ireproșabilă a instalațiilor, mașinilor și organizarea științifică a muncii determină o sporire a exigențelor față de disciplină, o folosire judicioasă și eficientă a timpului la locul de muncă, o atenție sporită față de cerințele muncii. Irosirea timpului de muncă, nepăsarea și alte forme de indisciplină aduc mari prejudicii activității de producție, dăunează activității unor colective mari de oameni, întregii societăți. Deprinderea unei activități disciplinate în tinerețe dă un conținut bogat întregii vieți și activități a omului, îl face capabil să observe ceea ce este nou în concordanță cu progresul, să-și fixeze singur obligații care să dea activității sale maximă eficiență. Conștiința disciplinei în ansamblul trăsăturilor sale noi este un factor hotărîtor nu numai în realizarea planurilor de producție, ci și în depășirea lor. Desfășurarea muncii în condițiile actuale ale progresului tehnic și științific imprimă noi elemente disciplinei. Disciplina cere nu numai cunoștințe mai multe, dar și promptitudine, exactitate, atenție, spirit de organizare, planificare riguroasă a muncii, activitate colectivă organizată. În **d. s. a m.,** regulile etice superioare promovează acele atitudini, comportări și activități care contribuie la realizarea obiectivelor muncii. Disciplina, ca factor educativ, este un element de bază în realizarea țelurilor omului. Educarea în spiritul disciplinei socialiste a muncii permite asimilarea altor valori morale de către om. În acest proces devin necesare astfel de elemente ale disciplinei ca: spiritul de ordine, conștiinciozitatea, respectul față de muncă, dragostea pentru profesie, dorința de a fi folositor oamenilor prin munca prestată. V. *atitudine față de muncă*, *atitudine față de avutul obștesc*. (Gh.B.)

Scanned with OKEN Scanner

disciplină, respectare de către membrii din cadrul unui grup, clase, comunități sau societăți umane a normelor existente. În genere, se disting disciplina *liber consimțită* și cea *impusă*. Prima se realizează în condițiile adeziunii voluntare a indivizilor la principiile normative date. Cea de-a doua presupune, de obicei, pe de o parte, indiferența și uneori ostilitatea indivizilor față de genul de norme care face abstracție de doleanțele lor sau le încalcă, iar pe de altă parte, o forță aptă să o mențină ca atare. Ambele forme de **d.** se întîlnesc pe parcursul tuturor formațiunilor social-economice. Ponderea lor variază însă de la o orînduire la alta, în funcție de gradul polarizării sociale. Cu cît avuția socială este în mîna unui număr mai restrîns de oameni, cu atît sfera **d.** impuse e mai largă. Privită din acest punct de vedere, **d.** impusă are, în societățile bazate pe exploatarea omului de către om, o prioritate hotărîtoare față de **d.** liber consimțită. Numai socialismul, prin înlăturarea exploatării omului de către om și trecerea avuției naționale în mîna maselor, creează premisele apariției unei puternice solidarități între membrii corpului social și, prin urmare, a schimbării raportului de pondere între cele două tipuri sau genuri de **d.** În măsura în care normele sociale exprimă interesele majorității, **d.** se bucură de o largă adeziune din partea oamenilor muncii și, în consecință, devine un fapt real, o forță mobilizatoare care integrează și cuprinde întreaga masă a constructorilor socialismului. Ant. *indisciplină*. V. *disciplina muncii*, *disciplina socialistă a muncii*. (S.S.)

discreditare 1. Pierderea de către o persoană a creditului moral, a reputației sau bunului renume în urma săvîrșirii unor acte neașteptate, reprobabile. **2.** Act loial sau neloial (în funcție de circumstanțele concrete) prin care o persoană sau un grup de persoane denunță ca falsă, pe bază de probe sau de insinuări, autoritatea morală, reputația sau probitatea cuiva. (S.S.)

discreție 1. Calitate a unui om de a-și adapta comportarea și felul de a vorbi unei împrejurări sociale date, în așa fel, încît cuvintele rostite să fie potrivite unui moment dat și unor anume interlocutori. Un om discret nu vorbește decît cît trebuie, cînd trebuie și în termenii cei mai potriviți împrejurării date. **D.** este, în acest sens, calitatea esențială a omului care, trăind în viața socială, înțelege să nu displacă sau să nu prejudicieze altor persoane. **2.** Delicatețe sufletească ce împiedică o persoană de a smulge, printr-un mijloc sau altul, un secret sau de a provoca o mărturisire din partea unei alte persoane. **3.** Onestitate morală a unei persoane care nu divulgă un secret încredințat sau o taină aflată întîmplător, îndeosebi cînd acest act ar prejudicia altor persoane sau comunității (păstrarea secretului profesional de către un medic sau un avocat; **tăcerea** omului politic, deținător

Scanned with OKEN Scanner

al unor secrete de stat). **4.** Comportare delicată a unei persoane, care are dorința de a nu stingheri pe alții sau de a nu tulbura o societate prin prezență sau prin plecare inoportună. **D.** este o calitate morală esențială în viața socială, rezultat al unei educații îngrijite; rolul **d.**, ca mărturie a unei mari gingășii sufletești, este de mare însemnătate, mai ales în relațiile de dragoste și de prietenie, în viața de familie, în raporturile dintre soți sau dintre părinți și copii. Omul discret își va manifesta delicatețea de sentiment, deopotrivă, față de persoana cu care are legături de prietenie sau de dragoste, cît, mai ales, față de ceilalți oameni. Etica populară subliniază semnificația **d.**, în general, și a tăinuirii dragostei îndeosebi, prin frumosul proverb: „Rabdă suflete cît poți, nu-ți da taina către toți". (I.B.)

dispoziție, stare afectivă de slabă intensitate, generalizată, difuză și durabilă. **D.** poate fi bună, vioaie, calmă, depresivă, mohorîtă, agitată etc. Ea izvorăște, mai ales, din împrejurările prin care trece omul. Interesul față de **d.** cuiva („cum te simți") este o manifestare de atenție și de grijă. (P.P.-N.)

dispreț, atitudine de subapreciere și de lipsă de stimă față de alții. Cel ce manifestă **d.**, implicit își afirmă propria superioritate. Uneori **d.** izvorăște din trufie, vanitate, orgoliu și exprimă o poziție negativistă și jignitoare față de alții. De aici, daune aduse relațiilor dintre oameni. Cei disprețuiți, la rîndul lor, reacționează negativ față de infatuați. „Nu pot iubi pe cei ce nu mă stimează" (G. Călinescu). În unele cazuri, **d.** este justificat moral, deoarece exprimă reprobare, condamnarea unor atitudini josnice, meschine. (P.P.-N.)

distincție 1. Acțiune de a stabili deosebirea dintre două sau mai multe lucruri, fapte, idei sau persoane. **2.** Prin extensiune, semn particular destinat să ușureze recunoașterea diferenței dintre mai multe lucruri sau persoane, spre a înlătura eventualele confuzii. **3.** Semn de considerație, prerogativă, titlu, decorație etc., atribuită unei persoane pentru un merit sau o acțiune excepțională. **4.** Comportare elegantă, fel de a fi supravegheat și politicos al unui om care se remarcă printr-o educație îngrijită și o cultură aleasă și prin respectul față de ceilalți oameni. Adevărata **d.** trebuie deosebită de eleganța vestimentară ostentativă sau de comportamentul manierat, artificial; trăsăturile caracteristice ale **d.** sînt naturalețea purtării și corectitudinea vorbirii, politețea, discreția și tactul în relațiile sociale. Spiritul de observație popular face **d.** între înfățișare și comportament, prin proverbul „A fi îmbrăcat ca domn și a nu avea minte de om". (I. B.)

distracție 1. Formă de activitate care provoacă bună dispoziție, plăcere, destindere. Alternată cu perioade de muncă susținută, **d.**

Scanned with OKEN Scanner

reprezintă o formă a odihnei active care prilejuiește refacerea forțelor fizice și psihice necesare împlinirii îndatoririlor sociale. Departe de a fi apanajul celor plini de temperament, această latură a vieții omului implică un amuzament cu pronunțat caracter intelectual; **d.** sînt împrejurările care se soldează cu un profit spiritual (o conversație interesantă, o lectură utilă, vizionarea unui film de bun gust etc.), care au efecte instructive și educative. În mod eronat se confundă adesea **d.** cu pierderea de timp. Chefurile, întîlnirile prelungite, stereotipe și lipsite de efect instructiv, ca situații ce se petrec în afara activității de muncă, sînt o consumare nefolositoare, nedistractivă a timpului, deseori cu urmări vizibil defavorabile asupra condiției fizice și sufletești. **D.** autentică este prilej de reconfortare generală; varietatea și bogăția modalităților de **d.** exprimă nivelul gusturilor, exigențelor, putinței de selecție și de prevedere și garantează utilitatea și superioritatea rezultatului. Măsura **d.** este dată de folosul pe care ea îl aduce activității de muncă și vieții personale în general. **2.** Însușire a atenției (distragerea), care constă în deplasarea atenției de către un obiect sau de către o activitate diferită de cea anterioară. La aceasta contribuie însemnătatea reală mai mare pentru om a noii activități, și, în mod deosebit, interesul personal pentru ea. Asistînd la o discuție neinteresantă, atenția ne este lesne atrasă de un tablou sau de o melodie preferată. În alte cazuri, stimuli cu o forță și cu o semnificație deosebită sînt capabili să ne distragă de la o activitate interesantă. Sînt însă cazuri în care deplasarea rapidă, nemotivată a atenției poate deveni o însușire negativă, opusă concentrării necesare îndeplinirii activităților. **D.** de acest fel se poate elimina prin educație de timpuriu, cu grijă, cu efort voluntar personal, sistematic și susținut. (Gh.N.)

divorț, desfacere a căsătoriei prin hotărîre judecătorească, la cererea unuia dintre soți. În societatea noastră, în reglementarea juridică a desfacerii căsătoriei, ca și în atitudinea morală față de această acțiune, se pornește de la esența morală a familiei socialiste, care implică principiul libertății căsătoriei, precum și principiul stabilității familiei, care presupune stabilitatea căsătoriei. Imposibilitatea desfacerii căsătoriei, legiferată în unele țări, mai ales cu scopul de a servi la păstrarea averii acumulate în cadrul familiei burgheze, este incompatibilă cu esența morală a familiei socialiste și cu principiile etice socialiste. Grija pentru puritatea relațiilor familiale, caracteristică moralei și dreptului socialist, justifică, în principiu, posibilitatea desfacerii căsătoriei prin **d.** Dragostea reciprocă a soților, constituind mobilul determinant al căsătoriei, reprezintă totodată și fundamentul moral al comunității de viață a soților. Or, dacă acest fundament lipsește, căsătoria

Scanned with OKEN Scanner

încetează de a mai fi morală. Principiul deplinei libertăți la încheierea căsătoriei, care este expresia liberului consimțămînt al soților, conferă acestora dreptul de a cere desfacerea căsătoriei, cînd convieţuirea a devenit realmente imposibilă. Dar fundamentul moral al căsătoriei implică nu numai afecțiunea reciprocă dintre soți, ci și comunitatea lor spirituală și înțelegerea și acceptarea datoriei morale față de familie și societate. Unitatea acestor elemente conferă stabilitate familiei și, implicit, căsătoriei. Coincidența, în esență, a intereselor personale și a celor obștești, generată de natura orînduirii socialiste, creează posibilitatea armonizării sentimentelor și înclinațiilor subiective ale soților cu datoria lor morală. Sentimentul datoriei morale, reprezentînd o forță care poate să îngrădească și să frîneze „nestatorniciile iubirii", poate să acționeze ca un temei serios pentru menținerea căsătoriei, mai ales în situația în care există copii. Sentimentul datoriei morale reprezintă, așadar, un factor de consolidare a familiei socialiste. În această direcție e chemată să acționeze educația morală și civică, a tineretului mai cu seamă. Dar libera voință sau dorință a soților nu este suficientă pentru a decide soarta căsătoriei și a familiei întemeiată pe aceasta. Căsătoria și familia nu reprezintă doar o chestiune personală, care interesează numai pe cei doi soți, ci au un profund caracter social, întrupînd interese sociale. Intrînd în deplină egalitate în legături de căsătorie, din momentul în care au încheiat căsătoria, soții trebuie să se supună statutului ei legal și moral. De aceea, dreptul nostru permite desfacerea căsătoriei, dar numai cînd, în mod obiectiv, continuarea ei a devenit cu neputință. Imposibilitatea continuării căsătoriei nu este lăsată la aprecierea arbitrară a soților, ci trebuie să fie constatată și apreciată, în lumina unor criterii etico-juridice obiective, de către o autoritate de stat. „Divorțul — sublinia Marx — nu este altceva decît constatarea că respectiva căsătorie a murit, că existența ei este doar o aparență și o amăgire... Desfacerea căsătoriei pe cale judecătorească nu este decît consemnarea destrămării ei interne". Iar în aprecierea motivelor, instanța va porni de la interesele sociale pe care le întruchipează funcțiile familiei în societatea socialistă, ținînd seama de interesele copiilor minori. Posibilitatea desfacerii căsătoriei prin **d.** nu trebuie deci să contrazică principiul stabilității căsătoriei, ci, dimpotrivă, să contribuie la consolidarea familiei. Legislația de reglementare a **d.**, ca și felul în care este aplicată de instanțele judecătorești, au un mare rol etic-educativ, reprezentînd un mijloc de prevenire și de combatere a atitudinilor ușuratice față de căsătorie și familie, contribuind la generalizarea și consolidarea, în relațiile de familie, a unor concepții și comportări conforme cu cerințele moralei socialiste. Întrucît în cauzele de **d.** își găsesc expresia mentalități înapoiate, rămășițe ale trecutului

Scanned with OKEN Scanner

în conștiința oamenilor, carența în educația morală și cetățenească, intervenția activă a opiniei colective, a mijloacelor de influențare obștească, acțiunea consecventă de educare a tineretului în spiritul bazelor morale ale căsătoriei și familiei socialiste pot aduce o contribuție eficientă la înlăturarea lor. (Ov.T.)

dizgrație, pierdere a favoarei, a afecțiunii, a stimei, a bunăvoinței unei persoane influente. Expresia *a cădea în dizgrația cuiva*, înseamnă a pierde bunăvoința, favoarea unei persoane influente, a unui superior etc. Un om disgrațios este un om urît, neplăcut, grosolan, iar o atitudine sau o comportare dizgrațioasă înseamnă o abatere supărătoare și, totodată, condamnabilă de la firescul comportării umane echilibrate, armonioase. (Al.B. — M.D.)

dîrzenie, calitate voluntară, rezultată din reunirea consecvenței, fermității și cutezanței. **D.** se manifestă atît în perseverarea activă, în direcția stabilită, cît și în rezistența energică față de presiune, de orice încercare ce vizează schimbarea atitudinilor. **D.** izvorăște din convingerea în justețea cauzei pe care o slujești și presupune tărie a voinței, pasiune. (P.P.-N.)

docilitate, caracteristică a celor ce se supun cu ușurință altora. Uneori **d.** se justifică prin recunoașterea unei autorități morale, prezentîndu-se ca o atitudine condiționată de o anumită situație. De cele mai multe ori însă, **d.** este necritică, nediscriminatorie, manifestîndu-se, în genere, prin supunere față de cei mai tari, mai insistenți, mai reactivi sub raport emoțional. În această ipostază, **d.** este o trăsătură morală și de caracter negativă, explicîndu-se prin slăbiciune a voinței și prin lene a gîndirii („pentru noi gîndesc și hotărăsc alții"), lipsă de răspundere, oportunism („capul ce se pleacă, sabia nu-l taie"). Opusă spiritului de independență și combativitate, **d.** se instalează, îndeosebi la cei lipsiți de convingeri morale înalte și ferme. (P.P.-N.)

dogmatism, mod de gîndire închistat care ignorează caracterul viu, transformator al realității, dinamismul vieții sociale, al cunoașterii științifice a lumii. **D.** se sprijină pe anumite teorii, teze, opinii cărora le atribuie valabilitate absolută, imuabilă. Adepții concepțiilor dogmatice resping dialectica lucrurilor, situîndu-se pe pozițiile interpretării metafizice a adevărului, ca ceva *dat o dată pentru totdeauna*. **D.** în știință frînează inițiativa de cercetare și de interpretare a fenomenelor noi, urmărește să includă în tipare osificate varietatea de fapte și date dezvăluite în procesul cunoașterii continue a lumii, substituie adevărul concret prin adevăruri socotite „eterne", ignorează practica, experiența ca surse de neîntreruptă îmbogățire a cunoașterii umane. Concepțiile dogmatice despre viața socială sînt deosebit de dăunătoare, întrucît ignorează condițiile și particularitățile specifice ale

Scanned with OKEN Scanner

luptei de clasă, aspectele noi ce se pot ivi în procesul construirii socialismului într-o țară sau alta, modalitățile proprii de rezolvare a acestora. Marxism-leninismul este profund ostil **d.** Esența vie a acestei învățături constă în dezvoltarea și îmbogățirea ei continuă, determinată de adîncirea cunoașterii științifice a lumii și dezvoltarea practicii social-istorice a clasei muncitoare, de experiența acumulată de partidele comuniste și muncitorești. Un model strălucit de aplicare creatoare a învățăturii marxist-leniniste îl reprezintă activitatea practică și teoretică a P.C.R., izvorîtă din cerințele actuale ale construirii și desăvîrșirii construcției socialiste în R. S. România. **D.** religios propagă valabilitatea „eternă" a așa-ziselor dogme, considerate drept adevăruri „revelate", veșnice și imuabile, opuse adevărului științific; el este ostil cunoașterii raționale și cercetării experimentale a lumii. Esența **d.** religios este ilustrată de cunoscuta afirmație a lui Tertullian: „Cred fiindcă este absurd". În domeniul moralei, **d.** neagă caracterul determinant al vieții sociale în raport cu normele morale și posibilitatea de transformare a acestora în procesul dezvoltării istorice. El însemnează, totodată, adeziunea oarbă, neclintită față de anumite cerințe sau doctrine morale, fără întemeiere rațională sau înțelegere a sensului lor social. **D.** etic deduce normele morale din principii imuabile absolute („voința divină", „natura umană", „ideea absolută" etc.), situate în afara cadrului social al existenței umane. El exclude progresul moral care se înfăptuiește ca rezultat al emancipării sociale și spirituale a societății. (A. T.)

dojană, acțiunea de a mustra; expresie a sentimentului de dezaprobare din partea unei persoane față de o altă persoană, care a săvîrșit o acțiune contrară legilor morale, convenienței sociale sau care a făcut-o din greșeală, din lipsă de atenție sau din ușurătate. **D.** este săvîrșită cu scopul de a corecta sau, uneori, de a încerca să suprime o rea deprindere. Ea presupune autoritate morală din partea celui care o pronunță, ca și eficiența acesteia, prin tonul cu care este făcută și, mai ales, prin exemplele pe care le evocă, în scopul îndreptării făptuitorului. Rolul **d.** în educația familială și școlară, ca și în viața socială, este foarte însemnat: prin **d.**, educatorul nu-și propune umilirea vinovatului, ci îndreptarea acestuia; el nu adresează vinovatului un avertisment în legătură cu aplicarea unei pedepse, ci se adresează conștiinței morale a celui ce a făptuit greșeala. (I. B.)

dor, dorință fierbinte amestecată cu puțină durere sau nostalgie. Este o aspirație, o tendință vie spre o plăcere sau stare de mulțumire, de beatitudine, provocată de o anumită persoană, de împrejurări sau de locuri legate afectiv de viața noastră. În limba română are sensuri adînci, specifice: *A duce dorul unei persoane iubite,*

Scanned with OKEN Scanner

înseamnă a năzui puternic, statornic, angajînd întreaga ființă de a o revedea, fără de ea, viața părîndu-ți-se un chin sau fără sens; lipsa persoanei respective provoacă senzația de gol și de pustiu sufletesc. **D.** de părinți, frați, prieteni, de locurile natale, de patrie, presupun, de asemenea, chemarea lăuntrică arzătoare de a revedea persoanele sau locurile copilăriei în preajma cărora te-ai simțit fericit. **D.** de patrie este sentimentul puternic al necesității de a te reîntoarce în patria iubită de care ești departe, dorința izvorîtă din dragostea puternică și atașamentul pentru țara și poporul cărora le aparții. Sensurile și implicațiile adînci atribuite de poporul nostru cuvîntului „dor" își găsesc expresia și în constituirea unei specii literare în folclorul românesc „doine de dor și jale", prin care rapsodul popular își cîntă sentimentele de dragoste față de persoana iubită, absentă momentan. **D.** poate să însemne și o anumită suferință sufletească provocată de anumite împrejurări vitrege. (Al. B.—M.D.)

dorință, tendință de realizare a unui scop sau a unei năzuințe sau plăceri de ordin material, afectiv, moral sau intelectual. În etică, **d.** apare ca un imbold spre bine sau spre rău. O valoare morală înaltă o au **d.** care îl ajută pe om să acționeze în vederea dezvoltării sale (de ex. **d.** de a face bine, adică de a se comporta moral și de a realiza, prin muncă, lucruri mari, de a se perfecționa, de a cunoaște, de a fi cinstit, de a fi iubit și respectat etc.). Rațiunea și bunul simț trebuie să cenzureze **d.,** în conformitate cu cerințele sociale. (Gh.B.)

dotă, (în dreptul burghez) totalitatea bunurilor soției care, ca urmare a contractului de căsătorie, sînt aduse bărbatului spre a-l ajuta să susțină sarcinile căsătoriei; regimul juridic al bunurilor dotale era o consacrare a incapacității femeii măritate și o expresie a inegalității ei față de bărbat, care, în cadrul căsătoriei burgheze, exercită asupra soției așa-numita putere maritală. Sistemul proprietății private a redus de multe ori căsătoria la o „vînătoare" de **d.** Dreptul socialist statornicește, prin *Codul familiei*, comunitatea de bunuri, expresie a uniunii strînse de interese între soți și a egalității lor. În limbaj uzual, **d.** înseamnă avere, (constînd în bani, bunuri mobile sau imobile) donată cu forme legale unei fete cînd se mărită. V. *căsătorie, zestre.* (Ov.T.)

dragoste, termen general, cuprinzînd totalitatea tendințelor, atitudinilor mentale și stărilor afective de atracție, dăruire sau nevoie de posesiune față de persoane, valori morale, ființe sau lucruri. Definirea noțiunii de **d.** presupune o cuprindere evolutivă a înfiripării acestui sentiment, de la datele instinctive primordiale, de ordin sexual, comune omului și animalului, pînă la formele diferențiate, infinit nuanțate, a subtilității sentimentelor și a integrării acestora în sfera valorilor morale. Privită de la această

Scanned with OKEN Scanner

perspectivă, **d.** apare ca un mănunchi de instincte, tendințe și nevoi biologice primordiale, socializate și umanizate în decursul evoluției istorice. Se va putea urmări, astfel, modul în care noțiunea de **d.**, conținutul și expresia acesteia au variat, din epocile preistorice, pînă în prezent, îmbogățindu-se, adîncindu-se și ajungînd la formele ei cele mai înalte. Fiecare societate, cultură, epocă istorică, a dat acestui ansamblu de sentimente o accepție și o manifestare socială diferită, pe care a diversificat-o și mai mult modalitatea strict personală a fiecărui individ. Noțiunea generală și abstractă a **d.** se va particulariza astfel, după structura fiecărei vieți individuale. Această evoluție va putea fi urmărită într-o simplă enunțare generală. Încă din antichitate, în diferite culturi, însemnătatea universală a **d.** a fost recunoscută, acordîndu-i-se chiar o valoare cosmică universală (Hesiod, Empedokles), concepția reprezentînd, în fapt, un rezultat al unei viziuni antropomorfice naive. O încercare de a surprinde sensul intim al evoluției conceptului de **d.** în raporturile dintre sexe, în evoluția omenirii, ar putea conduce la constatarea unei tendințe din ce în ce mai afirmate a socializării instinctului și a rafinării acestuia prin căldura sentimentului, ca și prin năzuința de anulare a nevoilor egoiste și a călăuzirii lor înspre altruism și jertfă de sine. **D.** instinctivă, exprimată prin instinctul sexual și grijă de progenitură, reprezintă o nevoie biologică: „a iubi înseamnă a avea nevoie", va scrie Helvetius. Această fază, pur sexuală și instinctivă, a prezentat, de-a lungul timpului, o tendință progresivă, centrifugală am zice, de la individ și ființele apropiate către persoane din ce în ce mai depărtate: *Amare est gaudere felicitate alterius*... „a iubi înseamnă a te bucura de fericirea altuia, a face din fericirea altuia fericirea ta proprie" (Leibniz). Evoluția psiho-socială a **d.** se săvîrșește, așadar, în mod divergent, de la individ înspre ambianță, cuprinzînd un număr din ce în ce mai mare de persoane. Forma instituțională generală a **d.** se înfăptuiește în cadrul familiei și urmează dezvoltarea întregului complex social-economic, în decursul timpului. Fr. Engels a analizat procesul în lucrarea sa: *Originea familiei, a proprietății private și a statului*. Înlăuntrul vieții familiale, formele **d.**, avîndu-și o prefigurare în instinctul sexual, se adîncesc, se umanizează, se diversifică: **d.** între soți, avînd un punct de plecare în viața sexuală, va fi profund deosebită de **d.** între părinți și copii, între frați și surori, între rude. Această profundă diferențiere psiho-socială, avînd corespondențe în viața animală, statornicește solidaritatea familială și de grup social, pregătind, în același timp, climatul emotiv necesar educației copiilor. **D.** învăluie întreaga existență omenească, de la copilărie pînă la moarte, dînd vieții sens, căldură, omenie; **d.** își schimbă, la fiecare vîrstă, bogăția și vibrarea. Ea dobîndește, cu deosebire, la vîrsta tînără, intensitate, luînd ca-

Scanned with OKEN Scanner

racterul absorbant al dăruirii de sine. Se va deosebi, în acest sentiment, adevărata **d.** de aventura trecătoare. Sub acest raport, al adîncimii **d.**, literaturile și biografiile marilor poeți ai lumii ne oferă numeroase exemple: Daphnis și Cloe, Tristan și Isolda, sentimentul lui Dante pentru Beatrice, versurile lui Petrarca închinate Laurei, Romeo și Julieta, poezia erotică a lui Eminescu etc. **D.** înlăuntrul familiei alcătuiește forma fundamentală a vieții sociale. Sentimentul cuprinde cercuri din ce în ce mai largi: amiciția, **d.** de profesie, **d.** de patrie („patria, va scrie Cicero, cuprinde în mănunchi toate afecțiunile noastre"), **d.** de om în general, **d.** de umanitate, aceasta din urmă fiind înțeleasă deopotrivă ca realitate concretă, dar și ca realitate culturală. De la persoane și ambianțe limitate, de la ființele cu care omul vine în contact (animale mai ales) sau de la lucrurile și obiectele zilnice de care se slujește în activitatea sa profesională, de pildă, **d.** cuprinde, în tendința ei de expansiune, valorile morale și intelectuale: **d.** pentru științe și arte, pentru dreptate și adevăr, pentru puritate și cinste intelectuală, pentru frumos. Întregul valorilor culturale și al manifestărilor vieții va face astfel obiect al acestui sentiment, adevărat principiu dinamic, depărtînd pe om de tendințele sale egoiste și înălțîndu-l spre lumea valorilor. Prin **d.**, înțeleasă în varietatea sa de forme și nuanțe, se înfăptuiește astfel o participare intimă a vieții individuale la viața culturii și omenirii. Formă atît de variată în manifestări și atît de personală în conținut, se înțelege că **d.** va avea exagerările, devierile sau formele ei nedezvoltate, oprite în evoluție, sau degradate în dezmăț, pe care societatea socialistă le condamnă cu hotărîre. Am putea aminti, în continuare, și de existența unei patologii a **d.**, care trebuie cunoscută, pentru a putea fi prevenită și înlăturată. Reprezentînd un întreg de valori specific umane, rod al evoluției și culturii, **d.**, fenomen deopotrivă instinctiv, emotiv, social și cultural, este un rod al educației. Pentru a ajunge la împlinire și a deveni în adevăr o încununare a vieții, prin căldura sentimentului, generozitate, altruism, spirit de jertfă și participare conștientă la valorile supreme ale vieții, **d.** trebuie îndrumată, învățată, dezvoltată. Întreaga viață a individului nereprezentînd, în fapt, decît un proces de umanizare permanentă, se înțelege că **d.** filială, dezvoltată în familie, va trebui să fie continuată în școală, prin dezvoltarea sentimentelor de altruism, de **d.** de om, de patrie și umanitate, prin cultivarea sentimentului, prin mijlocirea poe-

Scanned with OKEN Scanner

ziei și muncii, prin entuziasm pentru cuceririle științifice și tehnice ale omenirii. Procesul de împlinire a **d.**, început în familie și în școală, va trebui continuat, prin diferite organizații sociale, ca și prin cultura individuală, prin lecturi, audiții muzicale sau contemplări ale operelor de artă plastică. Apropierea, sub o formă sau alta, a culturii și vieții sociale, va conduce la o dezvoltare a personalității, a cărei călăuzire centrală va fi adeziunea la unitatea superioară a umanității și culturii prin dragoste. (I.B.)

dreptate, noțiune a conștiinței sociale prin care se apreciază caracterul instituțiilor sau raporturilor sociale în lumina unei anumite concepții despre idealul social sau binele omului; ideal politic, moral și juridic în funcție de care se aprobă, ca fiind drepte, sau se dezaprobă, ca fiind nedrepte, anumite relații economice, obiceiuri, legi, precum și acțiunile oamenilor, popoarelor sau statelor. Spre deosebire de noțiunile de *bine* și *rău*, cu ajutorul cărora se face aprecierea morală a unui fenomen în ansamblu, **d.** caracterizează diferite stări de lucruri sau acțiuni din punctul de vedere al repartiției binelui și răului între oameni. Ea include, îndeosebi, raportul dintre *rolul* diferiților oameni (clase) în viața societății și *poziția* lor socială, dintre *faptă* și *răsplată*, dintre *vină* și *pedeapsă*, dintre *merit* și *recompensă*, dintre *drepturi* și *datorii*. Orice neconcordanță între aceste noțiuni este apreciată ca o *nedreptate*. În unele concepții, **d.** a fost și este considerată ca un adevăr etern, ca fiind mereu aceeași, indiferent de condițiile de timp și de loc. În realitate, concepțiile despre **d.** au un caracter istoric și de clasă, ele s-au schimbat în cursul istoriei omenirii. Inițial, noțiunea de **d.** a apărut sub forma cerinței de a pedepsi încălcarea normelor colectivității în comuna primitivă, exprimînd egalitatea tuturor oamenilor, în special față de bunurile materiale. O dată cu apariția proprietății private, a claselor sociale și inegalității de avere și de situație socială, noțiunea de **d.** nu mai coincide cu cea de egalitate, ea capătă înțelesuri diferite în funcție de deosebirile de clasă. „Dreptatea grecilor și romanilor considera dreaptă sclavia, dreptatea burghezului de la 1789 cerea înlăturarea feudalismului pentru că acesta era nedrept“ — scria Engels. Deși a înscris **d.** printre idealurile sale, burghezia promovează un înțeles limitat, de clasă al acesteia care vine în contradicție cu interesele, concepțiile și idealurile despre **d.** ale proletariatului și, în general, ale oamenilor muncii. În orînduirile bazate pe exploatare, clasele dominante caută să justifice prin concepțiile lor despre **d.** relațiile economice existente,

Scanned with OKEN Scanner

să le întărească prin legi și norme morale, în timp ce clasele și păturile sociale asuprite promovează propriile lor concepții despre **d.**, care oglindesc necesitatea schimbării relațiilor sociale respective, năzuința maselor de a înlătura inegalitatea socială. Dezvăluind caracterul formal și limitat al ideilor burgheze despre **d.**, marxismul a făurit o concepție nouă, comunist-științifică, conform căreia adevărata **d.** socială constă în eliberarea omului de orice exploatare și asuprire, în realizarea egalității sociale depline, în condițiile comunismului. Înlăturînd exploatarea omului de către om, asuprirea socială și națională, socialismul creează premisele înfăptuirii reale a aspirațiilor omului spre **d.**, condițiile necesare realizării efective a **d.** conform căreia, fiecare om, indiferent de avere, poziție socială, rasă sau naționalitate, sex sau vîrstă, trebuie să aibă posibilități egale de afirmare și de dezvoltare, să se bucure de drepturi numai în măsura meritelor sale. Promovînd o politică consecventă de echitate și de justiție, partidul comunist combate orice fenomene și manifestări din viața socială care contravin principiilor și normelor dreptății. Ant. *nedreptate*. (F.M.)

dreptate, *spirit de* ~, trăsătură a conștiinței morale a omului care, în lumina unui anumit ideal de dreptate, apreciază fenomenele vieții sociale din acest punct de vedere, militează practic pentru înfăptuirea reală a idealului respectiv, condamnă nedreptatea și luptă împotriva ei. A dovedi *s. de d.* înseamnă a cîntări în mod just faptele și argumentele, a te călăuzi întotdeauna după adevăr, a nu fi părtinitor. Comunistului îi este caracteristică respectarea celei mai depline obiectivități, cultivarea cu consecvență a *s. de d.*, propriu partidului comunist a cărui ideologie se bazează pe principiile echității și justiției sociale. (F. M.)

dresare 1. Acțiunea de a deprinde, de a învăța un animal să execute, la un semnal, o serie de mișcări; într-o anumită succesiune. La baza procesului de **d.** se află mecanismele formării reflexelor condiționate. **2.** Aplicată la om, acțiunea de **d.** relevă aspectul peiorativ al obișnuirii unei persoane cu un comportament șablon și rigid, în anumite situații, ceea ce implică incapacitatea de a reacționa într-un mod nou, adecvat și personal la situații inedite. Omul „dresat" devine, de obicei, imoral prin duplicitate. (Gh. N.)

drojdia societății, epitet dat persoanelor decăzute, declasate, corupte ale unei societăți. Ceea ce este căzut la „periferia" societății, ceea ce este mai stricat; gunoiul, pleava, lepădătura. (Al.B.—M.D.)

Scanned with OKEN Scanner

duhovnic, față bisericească căreia religia îi consacră calitatea absolvirii credincioșilor de păcate, ca urmare a mărturisirii lor în timpul tainei spovedaniei. (A. T.)

dumnezeu, denumire generică prin care, în religiile monoteiste, este desemnată forța divină supremă, „stăpînul" ceresc. Într-un sens mai larg *(divinitate)*, **D.** este obiectul adorației religioase, forța supranaturală, „independentă" de lumea materială și suprapusă ei. În reprezentările despre **D.** (zeu, spirit, înger etc.) sînt oglindite, în chip fantastic, fenomene și procese naturale sau sociale (fulger, ploaie, curaj, dreptate, frumusețe ș.a.). În vechile religii, politeiste, în imaginea divinităților se împleteau elemente naturale și sociale (de ex. Apollon, zeul soarelui și patronul artelor, Hefaistos, zeul focului și al făurarilor ș.a.m.d.). În procesul dezvoltării istorice, în religie, s-au produs modificări treptate în care s-au reflectat (denaturat, fantastic) schimbările din condițiile de viață ale oamenilor. Treptat, o dată cu nașterea așa-ziselor religii monoteiste, în locul numeroșilor zei antici s-a constituit imaginea unui **D.** unic, atotputernic și omniprezent, înzestrat cu numeroase atribute ale vechilor zeități. Credința în **D.** a servit claselor exploatatoare drept mijloc de menținere a maselor în ascultare și robie. Teama de **D.** a avut rolul de frînă a mișcărilor sociale împotriva oprimării de clasă. „Ideea de Dumnezeu — arată V.I. Lenin — a făcut *întotdeauna* să se tocească, să amorțească «simțul social»..., ea fiind *întotdeauna* o idee de robie... Niciodată ideea de Dumnezeu nu «l-a legat pe individ de societate», ci *a încătușat* întotdeauna *clasele* asuprite prin credința în *divinitatea* asupritorilor". Orice religie consideră că normele morale izvorăsc din „voința" lui **D.**, fapt care contribuie la osificarea, permanentizarea unor reguli și vederi morale perimate, retrograde. Frica de **D.**, credința în rai și iad frînează interesul pentru cunoașterea și transformarea lumii, îl condamnă pe credincios la pasivitate, îi încătușează voința și inițiativa, încrederea în forțele sale. (A. T.)

duplicitate, atitudine fățarnică a cuiva de a fi în acord sau în dezacord, simultan sau succesiv, cu stări de lucruri, cu idei sau comportări omenești diferite, adesea contradictorii, cu scopul de a realiza avantaje personale, meschine. Purtarea duplicitară, prefăcută, falsă, ipocrită, opusă sincerității și curajului, atestă o degradantă constituție a caracterului, a concepției despre viață. Istoria consemnează între figurile de tristă celebritate, ca un prototip al duplicității, pe regele francez Ludovic al XI-lea. (Gh. N.)

Scanned with OKEN Scanner

dușmănie, ansamblu de atitudini și acțiuni izvorîte din ură și orientate spre înlăturarea, înfrîngerea, distrugerea unor forțe opuse. **D.** poate fi unilaterală sau reciprocă; cel ce dușmănește își concentrează toată energia, priceperea și inteligența împotriva adversarului. Sensul moral al **d.** se apreciază după motivele, scopurile și efectele ei. Uneori se pornește de la interese egoiste, de la sectarism și opoziție oarbă, imposibil de justificat moral. Alteori, **d.** este justificată din punct de vedere moral, atunci cînd decurge din necesitatea apărării oamenilor de forțe agresive, din necesitatea promovării binelui prin combaterea hotărîtă a răului. V. *ostilitate.* (P.P.-N.)

Scanned with OKEN Scanner

eeee

Ebrietate, stare de inconștiență parțială sau totală, pricinuită de consumul exagerat de alcool. **E.** duce la nesiguranța mișcărilor, incapacitatea de a judeca cu claritate, tendința spre acțiuni și comportări ieșite din comun, în conflict cu normele morale, cu buna cuviință. Lipsa de control a omului asupra sa, atunci cînd se află în stare de **e.,** poate duce la manifestări antisociale grave, incompatibile cu etica demnității umane. V. *alcoolism*, *beție*. (Gh. B.)

echilibru moral, stare sufletească caracterizată printr-o armonie între interese, înclinații, aspirații și conștiința morală, prin lipsa de conflicte interioare, a impulsurilor nestăpînite, a pasiunilor necontrolate, a patimilor. **E.m.** este o însușire care se educă și, mai ales, se autoeducă, prin însușirea valorilor și normelor morale, prin formarea voinței și a controlului conștient asupra comportării, într-o mare măsură însă, determinată de mediul social. O societate în descompunere, plină de contradicții, creează personalități contradictorii, conflictuale. Dimpotrivă, o viață socială armonioasă produce personalități echilibrate. Existența, în mediul social, a unor factori traumatizanți moral (descompunere a familiei, sărăcie, lipsă de posibilități materiale și spirituale, descompunere a moravurilor) este de natură să dezechilibreze, să demoralizeze. Ant. *dezechilibru moral*. (C. Z.)

echitate, înțelegere teoretică și practică a raporturilor dintre oameni, popoare și state, bazată pe dreptate și egalitate; comportare fondată pe respectarea dreptului reciproc, pe satisfacerea în mod egal, a intereselor, a drepturilor și a datoriilor. V. *dreptate*, *justiție*. (F. M.)

economie, *spirit de* ~, preocupare pentru buna gospodărire a bunurilor, astfel încît să se evite orice risipă și irosire a lor și să se obțină acumularea și sporirea lor continuă. În condițiile societății socialiste, poporul, stăpîn al întregii avuții naționale, manifestă o grijă deosebită pentru apărarea și pentru dezvoltarea mijloacelor materiale, își manifestă *s.de e.* prin grija pentru bunurile obștești. Atunci cînd se referă la bunurile personale, *s.de e.* este similar cu acela de bun gospodar. În folclorul poporului român se păstrează numeroase proverbe în care este ilustrată această trăsătură: „strînge bani albi pentru zile negre", exprimă înțelegerea de către omul muncitor a greutăților vieții și instabilității soartei, chibzuința sa de a aduna din puținul prezentului pentru a preîntîmpina dificultățile mai mari ale viitorului; „fă-ți iarna car și vara sanie", reflectă chibzuința omului care știe să-și păstreze și să-și valorifice bunurile dobîndite prin muncă. Cînd se dovedește a fi o obsesie, o dorință de economisire cu prețul sacrificării necesităților vitale, degenerînd în zgîrcenie, sau prin mijloace necinstite, poporul o respinge, o condamnă și

Scanned with OKEN Scanner

o ridiculizează. Morala socialistă educă oamenii în *s. de e.*, îndemnîndu-i să-şi aducă şi astfel contribuţia la creşterea venitului naţional, la ridicarea bunăstării poporului. (F. M.)

educaţie, fenomen social special organizat, prin intermediul căruia are loc transmiterea valorilor create de omenire şi a experienţei social-istorice asupra individului cu scopul de a-l pregăti pentru viaţa socială. Apărută în procesul muncii, aproape simultan cu constituirea societăţii, **e.** s-a dezvoltat o dată cu dezvoltarea acesteia, schimbîndu-şi organizarea, conţinutul, scopul şi sarcinile, în conformitate cu cerinţele concret-istorice. În istoria sa, **e.** a parcurs următoarele trepte: *e. societăţii primitive*, *e. societăţii sclavagiste*, *e. societăţii feudale*, **e.** *societăţii capitaliste* şi *e. societăţii socialiste*. În societăţile cu clase, **e.** capătă un caracter de clasă; ca urmare a acestui fapt, au existat *e. stăpînilor de sclavi*, *e. cavalerilor*, *e. burgheză* etc. Acţionînd asupra individualităţii umane pentru a o transforma într-o personalitate, **e.** porneşte de la cerinţele concret-istorice ale societăţii, de la natura şi de la posibilităţile fiinţei umane. Determinată de aceste coordonate, **e.** presupune ca laturi principale: *e. prin muncă şi pentru muncă*, *e. politică*, *e. juridic-cetăţenească*, *e. morală*, *e. estetică*, *e. religioasă*, *e. desfăşurată în vederea formării concepţiei ştiinţifice despre lume*, *e. intelectuală* şi *e. fizică*. În raport cu societatea dată, laturile **e.** pot avea o importanţă mai mare sau mai mică, iar unele pot lipsi cu totul. **E:** se desfăşoară în anumite instituţii; astfel, **e.** se face în şcoală, în familie etc. Adaptîndu-se cerinţelor impuse de particularităţile de sex şi de vîrstă, **e.** cunoaşte o anumită orientare, în funcţie de care distingem: *e. fetelor*, *e. băieţilor*, *e. tinerei generaţii şi e. adulţilor*. Pe primele trepte ale evoluţiei sale istorice, **e.** s-a desfăşurat, în mare măsură, în mod empiric, pentru ca, o dată cu apariţia ştiinţelor care studiază fenomenul educativ, procesul de formare a omului să devină tot mai pedagogic şi deci mai eficient. Acţiunea exercitată de fenomenul social special organizat asupra fiinţei umane este însoţită de influenţa altor fenomene sociale, cum sînt: munca, activitatea social-politică, morala, arta etc., care îndeplinesc, alături de funcţiile lor specifice, şi funcţii educative prin care participă la formarea personalităţii umane. Astfel, personalitatea umană nu este numai rodul **e.**, ci sinteza relaţiilor sociale existente. Între **e.** şi celelalte domenii ale vieţii sociale care îndeplinesc funcţii educative pot exista contradicţii, care, în condiţiile societăţilor bazate pe exploatare, îmbracă forma antagonismelor. Acţiunea contradicţiilor antagonice în acest domeniu are repercusiuni negative asupra formării personalităţii umane. În societatea socialistă se manifestă procesual o convergenţă a

Scanned with OKEN Scanner

acțiunii tuturor factorilor educativi, fapt care sporește eficiența fenomenului special organizat al educației. (Fl. G.)

educație artistică, parte a educației estetice prin care se cultivă interesul față de operele de artă, capacitatea de a le înțelege și de a avea emoții estetice în fața lor. Totodată, **e.a.** contribuie la formarea priceperilor și deprinderilor pe baza cărora cel educat poate să se manifeste pe tărîm artistic și chiar să creeze valori artistice autentice. Strîns legată de artă și integrată într-un sistem educativ determinat, **e.a.** are un caracter istoric și de clasă. Conținutul, scopurile și formele sale de realizare s-au schimbat de la o epocă istorică la alta, iar în societățile cu clase au fost determinate de poziția acestora. În același timp, **e.a.** a operat cu valori artistice cu caracter general-uman. În cadrul educației comuniste, **e.a.** se bazează pe cele mai înalte creații artistice realizate de omenire de-a lungul tuturor epocilor istorice, presupune asimilarea critică a valorilor universale contemporane, moștenirea tradițiilor progresiste ale culturii românești. Îndeplinindu-și funcțiile sale specifice, **e.a.** participă la formarea multilaterală a personalității umane în strînsă legătură cu celelalte laturi ale educației și, în special, cu educația morală. Valorificînd funcția cognitivă îndeplinită de artă, **e.a.** poate și trebuie să contribuie la formarea unei concepții sănătoase, realiste despre lume. În cadrul ei se formează și se dezvoltă sentimente și calități înalte ca patriotismul, internaționalismul, dragostea față de om, sentimentul solidarității, cinstea, curajul ș.a. **E.a.** participă, de asemenea, la înfrumusețarea relațiilor reciproce dintre oameni, la armonizarea intereselor individuale cu cele colective. Ca parte a fenomenului educativ, **e.a.** se realizează în familie, în școală (prin obiectele de învățămînt cu profil artistic sau de cultură generală, în cercurile artistice școlare sau extrașcolare), în cadrul activităților artistice de amatori (cercuri de inițiere și formații artistice). Prin funcția sa estetică, fenomenul artistic participă și el, alături de **e.a.,** la întregirea culturii artistice a omului nou. (Fl. G.)

educație ateistă, proces de răspîndire și de însușire a cunoștințelor științifice pe baza cărora se formează concepția materialist-dialectică despre lume, opusă concepției religioase. **E.a.** își are începutul încă în antichitate, cînd se desfășura în cadrul restrîns al unor școli filozofice. Ea capătă o largă dezvoltare în perioada de ascensiune a burgheziei, cînd, printre altele, a fost emisă ideea învățămîntului laic. Eficiența **e.a.** nu poate fi însă asigurată atîta timp cît nu sînt lichidate cauzele sociale care generează ideile și practicile religioase ca expresie a neputinței oamenilor de a domina forțele exterioare lor. Transformările sociale profunde care caracterizează construcția socialistă lichidează treptat rădăcinile sociale ale religiei și, pe această bază, creează condiții de-

Scanned with OKEN Scanner

pline pentru educarea oamenilor în spiritul ateismului. **E.a.** se realizează în familie, într-o formă accesibilă, intuitivă. În școală, prin intermediul obiectelor de învățămînt, se pun bazele concepției materialiste despre lume: copiii își dau seama de cauzele și legile obiective care guvernează lumea reală, își formează convingeri puternice cu privire la veridicitatea cunoștințelor științifice și capacitatea omului de a pătrunde tot mai adînc în tainele naturii și vieții sociale. **E.a.** se desfășoară, în continuare, în forme variate: conferințe, literatură de popularizare, simpozioane etc. În cazul credincioșilor se urmărește aducerea lor pe pozițiile concepției științifice, formarea unor convingeri cu privire la falsitatea ideilor religioase și la caracterul inutil și nu rareori dăunător al practicilor religioase. Munca educativă științifico-ateistă are implicații multiple pe planul moralei. În procesul de formare a concepției ateiste, omul își dă seama de locul său în univers, de capacitățile sale și de posibilitatea de a cîștiga, prin luptă, fericirea, aci pe pămînt, învață să-și respecte semenul nu din milă sau din cauză că este o ființă păcătoasă, se integrează în colectivitatea din care face parte și luptă pentru progres social. (Fl. G.)

educație burgheză, treaptă istorică în dezvoltarea fenomenului educativ, generată de relațiile de producție capitaliste și realizată de pe pozițiile și în interesul clasei burgheze. Comparativ cu etapa precedentă, proprie societății feudale, **e.b.** a reprezentat un fenomen progresist. Numărul copiilor cuprinși în sistemul de învățămînt crește considerabil, conținutul instrucției este mai realist, mai științific, se perfecționează metodele și formele de educare. În conformitate cu structura de clasă a societății capitaliste și cu interesele clasei dominante, **e.b.** are în vedere, atunci cînd este vorba de fiii claselor exploatate, formarea mîinii de lucru calificate, disciplinate, supuse, iar pe de altă parte, în cazul celor ce descind din clasa suprapusă, ea urmărește realizarea viitorilor conducători în sistemul producției, al vieții de stat, a reprezentanților muncii intelectuale. În sens etic, noțiunea de **e.b.** desemnează acea comportare a unei persoane care se desfășoară în conformitate cu principiile și normele moralei burgheze. (Fl.G.)

educație comunistă, treaptă superioară a fenomenului educativ, desfășurată în condițiile societății lipsite de exploatare. Începuturile **e.c.** au existat încă din orînduirea capitalistă prin activitatea desfășurată de către partidele revoluționare ale clasei muncitoare. Pornind de la faptul că ființa umană este o unitate bio-psiho-socială și urmărind realizarea personalității multilateral dezvoltate, **e.c.** are în vedere dezvoltarea capacităților fizice și psihice ale individului, pregătirea lui pentru viața socială, astfel

Scanned with OKEN Scanner

încît să poată contribui cu eficiență, prin întreaga sa activitate, la progresul social, la îndeplinirea intereselor comune întregii omeniri muncitoare cît și ale sale. În funcție de cerințele impuse de societate și de dezvoltarea individului uman, **e.c.** are mai multe laturi: educația în muncă și pentru muncă, educația social-politică, educația juridic-cetățenească, educația morală, educația estetică, formarea concepției științifice materialist-dialectice despre lume, dezvoltarea fizică și intelectuală. Între aceste componente există o strînsă legătură, completîndu-se și condiționîndu-se reciproc. Ca fenomen social distinct, **e.c.** este determinată de baza economică a socialismului și, totodată, este o reflectare, o sinteză specifică a ansamblului vieții socialiste. **E.c.** se întemeiază pe experiența pozitivă cîștigată în practica educativă din trecut și pe ideile valoroase elaborate de gînditori de-a lungul istoriei. Îndeplinind o funcție de legătură între generații, **e.c.** are menirea de a transmite de la societate la individ, cele mai înalte valori realizate de oameni în decursul istoriei lor: „Poți deveni comunist — spune Lenin — numai atunci cînd îți îmbogățești memoria cu cunoașterea întregului tezaur pe care l-a elaborat omenirea". Acțiunea **e.c.** asupra individului este orientată, sistematică și se desfășoară în anumite forme organizatorice. Ea se realizează pe baza unor metode și principii întemeiate pe cercetările științelor pedagogice. La formarea personalității umane multilateral dezvoltate participă întreaga societate, ansamblul relațiilor sociale socialiste; omul nou se formează în procesul muncii, în activitatea social-obștească, în viața de toate zilele. **E.c.** este numai una dintre laturile acestui ansamblu. Ca proces specializat și sistematic desfășurat, **e.c.** are un rol coordonator în sistemul influențelor educative, în formarea personalității umane. Socialismul nu cunoaște raporturi antagonice între individ și societate. Într-o formă sau alta, scopul tuturor activităților sociale este omul, împlinirea progresivă a cerințelor lui materiale și spirituale. Aceasta face ca fenomenul educativ să nu mai întîlnească bariere de netrecut, cum se întîmpla, deseori, în orînduirile presocialiste. Acțiunea fenomenului educativ și influența societății asupra individului sînt convergente. Întrucît dezvoltarea societății are loc în mod planificat, iar fenomenul educativ, la rîndul său, se bazează pe concluziile științelor, **e.c.** capătă caracter de proces științific. (Fl. G.)

educație estetică, componentă principală a fenomenului educativ, prin care are loc transmiterea concepțiilor și idealurilor estetice existente, formarea gustului pentru elementele frumosului din realitate și a frumosului artistic, precum și crearea necesității lăuntrice de a participa la elaborarea frumosului artistic. La formarea

Scanned with OKEN Scanner

profilului estetic al personalității umane, alături de **e.e.**, participă arta (în primul rînd), laturile estetice ale relațiilor reciproce dintre oameni, precum și elementele frumosului din natură. V. *educație artistică*. (Fl. G.)

educație fizică, latură a educației, orientată spre componenta biologică a ființei umane. **E.f.** s-a constituit, ca fenomen social, încă pe primele trepte ale istoriei omenești. Inițial, **e.f.** se împletește nemijlocit cu activitatea productivă; munca a reprezentat condiția necesară a apariției exercițiilor fizice, baza și scopul practicării lor de către membrii comunităților primitive. Generată de necesitățile procesului de producție, **e.f.** a fost determinată în dezvoltarea ei istorică de relațiile de producție existente. În funcție de natura acestora, ea a avut un conținut determinat, a urmărit anumite scopuri și a îmbrăcat forme corespunzătoare. În formațiunea primitivă, unde domnesc relații de colaborare, **e.f.** este subordonată procesului de muncă. Întrucît între oameni există raporturi de egalitate, **e.f.** cuprinde tînăra generație în totalitate, fără nici un fel de discriminare. Apariția relațiilor de exploatare a determinat caracterul de clasă al **e.f.** În sclavagism, aceasta este pusă în slujba clasei exploatatoare, în timp ce oamenii muncii, și în special sclavii, cei care au nevoie de acțiunea ei pozitivă, sînt excluși din sistemul organizat al practicării exercițiilor fizice. În orînduirea următoare, cu toată opoziția religiei, care propovăduia asceza, **e.f.** ocupă un loc important în procesul de educare a tinerilor feudali. Relațiile de producție capitaliste, apărute pe baza unui nivel superior atins de forțele de producție, impun o puternică dezvoltare a **e.f.** În sfera **e.f.** sînt atrase pături tot mai largi din rîndurile celor ce muncesc. Inegalitatea socială determină, însă, în continuare, caracterul limitat, de clasă al **e.f.** În socialism, **e.f.** este pusă în mod conștient și organizat în slujba celor ce muncesc. **E.f.** are menirea de a veghea la dezvoltarea și funcționarea normală a organismului uman și, mai ales, de a interveni în mod activ, rațional și organizat în procesul de creștere și maturizare în vederea asigurării unei dezvoltări armonioase și multilaterale a individului din punct de vedere fizic. Îndeplinind aceste cerințe, **e.f.** contribuie la călirea organismului, întărirea sănătății și formarea deprinderilor igienice-sanitare, perfecționează deprinderile motrice de bază, dezvoltă calitățile fizice (viteza de reacție, rezistența, îndemînarea, forța etc.). În cadrul **e.f.** sînt transmise cunoștințe de specialitate, necesare practicării raționale a exercițiilor fizice. În funcție de scopul urmărit și de organizarea concretă, **e.f.** se desfășoară în familie, în instituțiile școlare și extrașcolare, sub forma pregătirii militare, ca gimnastică în producție sau, pe o treaptă superioară, ca antrenament sportiv. Mijlocul principal de realizare a **e.f.** este exerci-

Scanned with OKEN Scanner

ţiul fizic. Acesta este asociat în mod raţional cu condiţii igienice-sanitare determinate şi cu factorii naturali corespunzători. Ca latură a sistemului de educaţie comunistă, **e.f.** este nemijlocit legată de educaţia morală. În cadrul activităţii specifice **e.f.**, se formează şi se dezvoltă o serie de calităţi şi de sentimente morale ca: spiritul de colectiv, cinstea, curajul, respectul faţă de om, hotărîrea, perseverenţa, stăpînirea de sine, iniţiativa, simţul de dreptate etc. Exerciţiul fizic este, în acelaşi timp, un prilej de verificare a ţinutei morale a individului. Acţiunea **e.f.** privind dezvoltarea fizică a omului este secondată, completată, adîncită şi perfecţionată de alte fenomene sociale, integrate toate în procesul complex al culturii fizice. (Fl. G.)

educaţie intelectuală, latură principală a educaţiei care urmăreşte şi realizează dezvoltarea componentei psihice a fiinţei umane, în special a funcţiilor de cunoaştere: spiritul de observaţie, atenţia, memoria, gîndirea, limbajul ş.a. În condiţiile manifestării opoziţiei dintre munca fizică şi munca intelectuală, **e.i.** a fost orientată, în primul rînd, spre reprezentanţii claselor dominante. Cultivarea spiritului constituie parte integrantă din educaţia stăpînilor de sclavi. În feudalism, cînd gîndirea este subordonată scolasticii, este promovat formalismul, respectul faţă de dogma religioasă, acceptarea absurdului: „Cred pentru că este absurd", glăsuieşte unul dintre părinţii bisericii. Gînditorii burgheziei în ascensiune acordă o importanţă deosebită **e.i.,** care capătă un loc tot mai larg în sistemul educaţiei burgheze. Natura antagonică a relaţiilor de tip capitalist determină însă o serie de limite în desfăşurarea **e.i.:** dualitatea învăţămîntului, persistenţa influenţei religioase în şcoală, formalismul etc. Ca parte integrantă a educaţiei comuniste, **e.i.** nu este un scop în sine. Ea se realizează, în special, prin îndeplinirea sarcinilor privind formarea concepţiei ştiinţifice despre lume. Procesul de însuşire a unui anumit sistem de cunoştinţe are nu numai valoare instructivă, ci şi formativă, de dezvoltare a intelectului uman. **E.i.** contribuie, în acelaşi timp, la formarea principiilor şi deprinderilor de muncă intelectuală, formează pasiunea pentru cunoaşterea şi dezvăluirea adevărului. În raport cu morala, **e.i.** îndeplineşte un rol deosebit de important, fiind un mijloc necesar care contribuie la dezvoltarea bazelor psihice ale persoanei morale, asigurînd caracterul orientat, conştient al comportării în societate. (Fl. G.)

educaţie internaţionalistă, parte a educaţiei politice şi morale, care are sarcina de a transmite ideile principiului internaţionalismului proletar şi de a forma, pe baza lor, convingeri puternice cu privire la necesitatea solidarităţii internaţionale a clasei muncitoare. **E.i.** presupune cunoaşterea celorlalte popoare, a luptei lor pentru progres social, a realizărilor lor pe tărîm material şi

Scanned with OKEN Scanner

spiritual, formarea sentimentului de respect și de prietenie față de toate popoarele lumii, indiferent de gradul dezvoltării lor sociale, de deosebirile naționale sau rasiale. În cadrul ei se dezvoltă capacitatea de înțelegere a problemelor sociale contemporane și se educă simțul de dreptate socială, de adeziune la cauza popoarelor asuprite care luptă pentru propășire social-economică, eliberare națională, pace și democrație și, totodată, de condamnare a acțiunilor antipopulare desfășurate de forțele reacționare. Strîns legată de educația social-politică, **e.i.** face cunoscută politica partidului în problemele internaționale și educă sentimentul de aprobare deplină a ei. Traducînd în viață linia politică a partidului în această privință, statul nostru a adus în fața Adunării Generale a O.N.U. propunerea „Măsuri pentru promovarea în rîndurile tineretului a ideilor păcii, respectului reciproc și înțelegerii între popoare", care a fost primită cu interes și aprobată în unanimitate de toate statele membre. **E.i.** este opusă naționalismului și rasismului, care, pe tărîm moral, reprezintă atitudinea de dispreț față de om și exprimă interese egoiste, de clasă. **E.i.** se realizează în strînsă unitate cu educația patriotică. V. *internaționalism (proletar, socialist)*. (Fl. G.)

educație în familie, latură a educației care are loc în familie, prima instituție socială care se ocupă de educarea copiilor. Familia este o comunitate umană, întemeiată pe căsătorie și ai cărei membri, uniți prin legături de sînge, se găsesc în anumite raporturi biologico-naturale, social-economice și spirituale. Celulă socială în cadrul căreia are loc reproducerea speciei umane, familia, este, în același timp, locul unde se dau primele noțiuni de educație a copiilor. Spre deosebire de lumea animalelor, unde întîlnim procesul de creștere a nou-născuților, în cazul omului, creșterea copiilor nu este o acțiune pur biologică, ci un fenomen social complex, în care are loc formarea de către părinți a ființei umane viitoare, care să se integreze în viața socială. **E. în f.** a evoluat de-a lungul istoriei în funcție de organizarea familiei, de locul pe care aceasta l-a ocupat în cadrul orînduirii social-economice (dacă a făcut parte din rîndurile clasei dominante sau a maselor exploatate), de organizarea și sarcinile educației sociale (educația privată în familie, opusă educației sociale sau în concordanță și colaborînd cu aceasta) etc. Familia socialistă îndeplinește funcții educative integrate în sistemul educației comuniste. Statul socialist ia măsuri pentru întărirea familiei și asigurarea exercitării rolului ei educativ în condiții cît mai eficiente. Familia constituie prima școală, prima experiență a vieții, de care depinde în mare măsură evoluția ulterioară a individului. Nu întîmplător, despre cineva care nu știe să se poarte în societate se spune că „îi lipsesc cei șapte ani de acasă".

Scanned with OKEN Scanner

Deși influențele educative exercitate în familie și în instituțiile de stat (în special în școală) sînt, în general, convergente, există și situații cînd familia nu-și îndeplinește sarcinile care rezultă din esența moralei comuniste. Familia reprezintă un mijloc educativ nu numai prin acțiunea orientată asupra copilului, ci și prin atmosfera care există în sînul său, natura relațiilor dintre părinți, pe de o parte, și dintre aceștia și copii, pe de alta, etc. V. *familie*, *morala familiei*. (Fl. G.)

educație în muncă și pentru muncă, latură principală a educației, care privește munca socială ca scop și ca mijloc al activității educative. Cea mai veche formă a educației, **e. în m. și pentru m.** este proprie tuturor orînduirilor sociale. În comuna primitivă, ea constituie mijlocul principal de formare a tinerei generații. În orînduirile următoare, în condițiile existenței relațiilor de exploatare și ca urmare a separării muncii intelectuale de munca fizică, **e. în m. și pentru m.** nu-și mai exercită integral funcția sa pozitivă pentru reprezentanții claselor privilegiate, în timp ce munca fizică, chinuitoare și abrutizantă, revine maselor exploatate. Ideea cu privire la rolul educativ al muncii este formulată de primii socialiști utopici, după care este reluată și dezvoltată de gînditori de seamă. În sistemul educației comuniste, **e. în m. și pentru m.** constituie un proces organizat și de durată, în care are loc formarea omului ca participant activ într-unul dintre domeniile muncii sociale. Ea presupune însușirea deprinderilor generale de muncă, înarmarea cu un sistem de priceperi și cunoștințe corespunzătoare stadiului contemporan atins de activitatea productivă, formarea obișnuinței de a munci, a interesului permanent și a înclinației pentru muncă. **E. în m. și pentru m.** trebuie să se afle în centrul activității de formare a tineretului. Strîns legată de educația morală, pentru care poate fi mijloc sau scop, **e. în m. și pentru m.** contribuie în mod nemijlocit la educarea principiilor moralei socialiste. Atitudinea creatoare față de muncă, principalul obiectiv al **e. în m. și pentru m.**, înseamnă educarea dragostei pentru muncă, înțelegerea necesității ei pentru viața socială și, de aici, prețuirea ei, indiferent dacă este vorba de munca fizică sau de munca intelectuală, de cea productivă sau de cea administrativă etc., înseamnă să accepți și să prestezi orice fel de muncă, fie că are o importanță mai mare, fie una mai mică pentru viața socială. Realizarea acestor sarcini este posibilă pentru că, lipsită de exploatare, munca este, în condițiile socialismului, nu numai o datorie, ci și o chestiune de onoare. Atitudinea nouă față de avutul obștesc presupune înțelegerea faptului că acesta este un produs al muncii umane și un mijloc al realizării ei în condiții tot mai eficiente, mai puțin dificile și mai raționale și, totodată, o condiție a traiului nostru civilizat,

Scanned with OKEN Scanner

un bun al tuturor de care nu putem dispune după bunul plac. Din această înțelegere rezultă necesitatea de a-l păstra, de a-l îngriji și de a-l apăra. **E. în m. și pentru m.** contribuie la formarea colectivismului; cel educat învață, în procesul muncii, să pună interesele comune mai presus de cele personale, să se integreze în colectivul din care face parte, să lupte pentru creșterea avuției materiale și spirituale a societății. Prin intermediul muncii se formează o serie de calități morale pozitive, cum sînt conștiința datoriei sociale, disciplina conștientă, respectul pentru oamenii muncii, hărnicia, spiritul de economie, sentimentul noului, precum și o serie de trăsături specifice, ca punctualitatea, încadrarea rapidă în muncă și folosirea integrală a timpului de muncă, spiritul de ordine la locul de muncă etc. **E. în m. și pentru m.** se realizează în familie încă din cea mai fragedă vîrstă, în școală, prin însăși activitatea de însușire a cunoștințelor predate, prin obiectele de învățămînt, la obiectele cu profil practic, în activitățile din afara clasei și extrașcolare, prin munca patriotică. Ea este o sarcină de prim ordin a organizațiilor U.T.C. și a celorlalte organizații obștești, a instituțiilor de cultură și artă, chemate să-și coordoneze eforturile pentru a participa cît mai activ la pregătirea tineretului pentru muncă și pentru viață, la îmbogățirea profilului său moral-spiritual, la dezvoltarea sa armonioasă. (Fl. G.)

educație juridic-cetățenească, latură a educației, care are în vedere formarea individului ca viitor cetățean. În societățile presocialiste, statul este un instrument politic de oprimare a maselor muncitoare, iar dreptul, care nu este altceva decît voința clasei dominante ridicată la rangul de lege, are menirea de a crea un cadru legal de exercitare a puterii politice. În condițiile existenței exploatării, a oprimării și inegalității, pe scurt, a nedreptății sociale, nu poate exista coincidență între drept și dreptate. În aceste împrejurări, **e.j.-c.** are sarcina de a educa oamenii în spiritul acceptării necondiționate a normelor de drept existente, al supunerii din teamă față de lege. În socialism, egalitatea juridică este întemeiată pe egalitatea economico-socială; drepturile și datoriile revin în mod egal tuturor cetățenilor patriei. În aceste condiții se creează posibilitatea reală, neîntîlnită în vechile orînduiri, de a înțelege legea ca o expresie a intereselor comune, ca un mijloc de apărare a cuceririlor umane și un important factor de progres social. Pentru individul cu conștiință cetățenească dezvoltată, legea nu mai apare ca o forță exterioară care îi îngrădește activitatea și care trebuie respectată de teama pedepsei. În cadrul **e.j.-c.** se realizează cunoașterea legilor care stau la baza statului socialist, desprinderea datoriilor și drepturilor care revin fiecărui cetățean. Transmiterea de cunoș-

Scanned with OKEN Scanner

tințe cu privire la dreptul socialist reprezintă numai o latură a **e.j.-c.** Aceasta trebuie să contribuie la formarea unor convingeri puternice cu privire la raționalitatea legilor, care să asigure respectarea și apărarea lor. **E.j.-c.** presupune, de asemenea, pregătirea și dezvoltarea individului ca cetățean activ, care participă cu eficiență la rezolvarea treburilor obștești. Pe măsura dezvoltării societății socialiste se lărgește încontinuu sfera participării cetățenilor la conducerea statului, sporesc atribuțiile și activitatea organizațiilor obștești. Coincidența dintre normele dreptului socialist și normele moralei socialiste face posibilă trecerea unor atribuții din sarcina instituțiilor de stat în competența unor organizații obștești. **E.j.-c.** are menirea de a contribui la dezvoltarea activității acestor organisme, realizîndu-se în strînsă legătură cu educația social-politică și cu educația morală. V. *cetățenesc, spirit ~, civism, legalitate și moralitate, morala și dreptul.* (Fl. G.)

educație morală, latură principală a educației prin care are loc transmiterea idealurilor, principiilor și normelor morale existente, precum și formarea calităților și sentimentelor morale, a deprinderilor și obișnuințelor de conduită morală. Condiționată de o anumită morală și ca latură a fenomenului educativ, **e.m.** a avut, ca și acestea, un caracter istoric și de clasă; ea și-a schimbat scopurile de la o epocă istorică la alta și în funcție de clasele sociale în slujba cărora a fost pusă. În sistemul educației comuniste, **e.m.** participă la formarea omului nou în spiritul înaltelor principii ale moralei comuniste: colectivismul și umanismul, patriotismul socialist și internaționalismul proletar, atitudinea nouă față de muncă și față de bunul obștesc, al normelor de conduită comunistă, al regulilor de comportare cu caracter general-uman. În acest proces complex are loc familiarizarea celui educat cu cerințele moralei comuniste, înțelegerea sensului lor social, transformarea lor în convingeri lăuntrice, formarea obișnuinței de a le aplica în viața de toate zilele, în relațiile cu ceilalți oameni; cerințele moralei devin astfel motive interne ale comportării, mobiluri și stimulente morale pentru conduita individului. Realizînd aceste sarcini, **e.m.** contribuie în mod organizat, alături de alte laturi ale vieții sociale, la formarea conștiinței morale a omului. Acesta devine conștient de datoriile sale sociale, este capabil să-și controleze conduita și să răspundă oricînd de faptele și gîndurile sale, de efectele lor sociale. În procesul de realizare a personalității morale are loc formarea unor calități morale superioare cum sînt: cinstea, dragostea de adevăr, curajul, spiritul de abnegație, generozitatea, noblețea sufletească, principialitatea, modestia, delicatețea etc. și a unor sentimente morale pozitive care secondează prin coloratura lor emoțională principiile și normele moralei comuniste. Totodată, sînt prevenite

Scanned with OKEN Scanner

sau lichidate unele înclinații sau chiar însușiri negative (egoismul, fățărnicia, slăbiciunea de caracter, grosolănia etc.) și sentimente antisociale (vanitatea, invidia ș.a.). Îndeplinirea sarcinilor **e.m.** presupune respectarea unor principii care reflectă scopul și conținutul activității educative și asigură eficiența ei. Asemenea principii sînt: orientarea politico-ideologică a **e.m.**, educația în colectiv și prin colectiv, caracterul activ al **e.m.**, îmbinarea exigenței cu respectul față de om, cultivarea elementelor pozitive și sprijinirea pe ele în vederea înlăturării celor negative, continuitatea, consecvența și convergența acțiunilor educative, respectarea particularităților individuale și de vîrstă. În activitatea educativă este folosit cu pricepere și cu tact un sistem de metode și de procedee adecvate: convingerea, exemplul, exercițiul, aprobarea și dezaprobarea. Formarea profilului moral al omului nou este un proces complex, multilateral și de durată, care se realizează mai mult sau mai puțin spontan în procesul de producție. În același sens acționează și arta, ideologia juridică etc., precum și instituțiile sociale corespunzătoare. Morala practică și, în special, opinia publică constituie o mare forță educativă pe linia formării profilului moral. **E.m.** ocupă un loc central în cadrul acestor influențe educative prin caracterul organizat și metodic al acțiunii sale. Ca parte a fenomenului educativ special organizat, **e.m.** se realizează în familie, în școală, în activitățile extrașcolare, în organizațiile politice și de masă. (Fl. G.)

educație patriotică, latură a educației morale și politice, în cadrul căreia se formează conștiința apartenenței la poporul patriei tale și prin care se educă *patriotismul* socialist. Sentiment moral complex și formă superioară a patriotismului, patriotismul socialist se manifestă în atitudinea de recunoștință și de venerație față de trecutul glorios de luptă al poporului, în mîndria față de succesele repurtate de oamenii muncii în procesul de edificare a unei societăți noi, superioare și încrederea deplină față de viitorul luminos al patriei. Patriotismul socialist înseamnă, totodată, dragoste față de natura patriei și de limba vorbită de popor, emoție estetică și morală față de specificul național și admirație pentru valorile materiale și spirituale create de-a lungul istoriei. Animat de sentimentul patriotismului socialist, omul se simte mîndru că face parte din poporul patriei sale, capătă sentimentul demnității naționale. El își împletește interesele personale cu cele ale poporului, ființa sa se contopește cu cea a patriei. Aceasta presupune sentimentul de grijă și de răspundere morală față de destinul patriei, slujirea ei necondiționată. În numele patriei, oamenii săvîrșesc fapte de eroism, își manifestă devotamentul dus pînă la sacrificiu, chiar pînă la jertfirea vieții, dacă interesele ei cer aceasta. Iubirea de popor și de țară este însoțită, în

Scanned with OKEN Scanner

mod necesar, de ura profundă față de dușmanii patriei. **E.p.** formează ideea că patria socialistă strînge în jurul său, asemenea unei mame, pe toți oamenii muncii, indiferent de naționalitatea lor. Socialismul desființează barierele dintre națiunea principală și naționalitățile conlocuitoare; toți sînt egali în drepturi și participă la înflorirea patriei. În aceste condiții, **e.p.** contribuie cu eficiență la apropierea oamenilor, indiferent de naționalitate, smulgînd din rădăcini buruiana otrăvitoare a *naționalismului* și *șovinismului*, tendințele de închistare și de izolare națională. Realizarea sarcinilor privind **e.p.** este un proces pedagogic și, în același timp, social-politic. El se desfășoară în familie, în școală, în viața extrașcolară, ulterior, la adult, în întreaga activitate socială. **E.p.** este strîns unită de educația internaționalistă. V. *patriotism*. (Fl. G.)

egalitate, noțiune a conștiinței sociale prin care oamenilor și popoarelor, indiferent de deosebiri, li se recunosc aceleași drepturi în toate privințele; ideal politic, moral și juridic al înfăptuirii condițiilor obiective, economice, sociale și culturale, în care fiecare om, precum și fiecare popor, să se bucure de aceleași drepturi și posibilități de dezvoltare. Reprezentînd o aspirație permanentă, mai ales a maselor largi ale poporului, **e.** reprezintă o noțiune cu caracter istoric și de clasă care are un conținut diferit după epoca și clasa socială ale cărei interese le exprimă. Prezentă în orînduirea comunei primitive, ca lege a raporturilor sociale dintre oameni, **e.** a fost înlăturată o dată cu apariția proprietății private, a exploatării și statului. Antagonismul de clasă, caracteristic orînduirilor sclavagistă, feudală și capitalistă, se exprimă, între altele, prin lupta claselor stăpînitoare pentru justificarea inegalității (în sclavagism, prin considerentul că sclavul nu este om; în feudalism, prin noblețea originii; în capitalism, prin puterea banilor) și prin lupta claselor exploatate, care înscriu printre idealurile lor și pe acela al **e.** Înlăturînd exploatarea omului de către om, socialismul asigură, pentru prima oară în istorie, premisele unei adevărate **e.** a oamenilor. Proprietatea și democrația socialistă, faptul că toți oamenii se bucură de aceleași drepturi și au aceleași datorii, reprezintă baza **e.** Totodată, în socialism, **e.** oamenilor încă nu este deplină. Aplicarea principiului „de la fiecare după capacități, fiecăruia după muncă“ face ca deosebirile dintre capacitățile individuale să ducă la inegalitate în consum și în situația socială. Numai o dată cu trecerea, în comunism, la aplicarea principiului „de la fiecare după capacități, fiecăruia după nevoi“ se va asigura **e.** deplină a oamenilor din punct de vedere social, politic și economic. În același timp, împotrivindu-se concepțiilor egalitariste mic-burgheze, marxismul nu concepe nici societa-

tea viitorului ca o societate a uniformității, a lipsei de diferențiere dintre oameni în ceea ce privește capacitățile, talentul și străduințele. O ierarhie bazată nu pe puterea banilor, originii sau forței, ci pe meritele în activitatea materială sau spirituală pusă în slujba societății, va exista desigur și în condițiile deplinei asigurări a **e.** politice, economice și sociale dintre oameni. Din punct de vedere strict etic, **e.** este un principiu formal al moralei, după care cerințele moralei trebuie să se aplice în egală măsură tuturor oamenilor, indiferent de situația lor socială și de orice alte deosebiri dintre acestea. Pe plan personal, acest principiu presupune ca la baza aprecierii faptelor altora, omul să pună aceleași cerințe pe care și le impune și sie însuși. Principiul **e.** a fost caracteristic celor mai multe doctrine morale care porneau de la premisa că idealurile și noțiunile morale pe care le susțineau se aplică și trebuie să se aplice în aceeași măsură și în același mod tuturor oamenilor. Cu toate acestea, conținutul real al principiului moral al **e.** s-a schimbat în cursul istoriei societății. Morala feudală formulează fățiș norme de conduită diferențiate pentru diferitele clase. Morala burgheză proclamă **e.** oamenilor, dar acest lucru rămîne formal, în virtutea inegalității de fapt dintre clase. Morala socialistă traduce în viață, în mod consecvent, principiul **e.** în morală. (F. M.)

egocentrism, atitudine negativă, manifestată printr-o exagerată preocupare pentru interesele personale și nesocotirea intereselor altora. **E.** generează multiple trăsături morale și atitudini incompatibile cu morala socialistă. V. *egoism*, *egotism*. (Fl. G.)

egoism, formă extremă a individualismului, care opune individul celorlalți oameni. Comportarea egoistă constă în preocuparea exclusivă pentru propria persoană; interesele personale sînt puse pe primul plan, astfel încît realizarea lor presupune, cu necesitate, ignorarea sau încălcarea intereselor comune ale celorlalți indivizi. Întrucît ceilalți oameni sînt considerați simple unelte în înfăptuirea scopurilor pur personale, **e.** este, prin natura sa, antiuman. Dezvoltarea **e.** este legată de apariția și de existența proprietății private, care-i separă și-i diferențiază pe oameni și, în funcție de care, interesele fiecăruia vin în opoziție cu interesele celorlalți. Dominați de **e.**, oamenii luptă între ei, asemenea fiarelor din junglă, fapt bine surprins de maxima latină „homo homini lupus (omul este lup pentru om). În societatea burgheză, unde domină concurența și setea de îmbogățire personală, **e.** se generalizează și se manifestă prin forme ce ating uneori proporții monstruoase: dispreț față de om, cupiditate, avariție, șantaj, crimă. În condițiile vieții socialiste, **e.** constituie o primejdioasă și activă rămășiță a trecutului. Însușire morală profund negativă, **e.** este însoțit, în mod necesar,

Scanned with OKEN Scanner

de alte trăsături și sentimente morale condamnabile precum: lașitatea, fățărnicia, slugărnicia, zgîrcenia, slăbiciunea de caracter, invidia, ambițiile meschine etc. În felul acesta, reprezintă un izvor de acte antisociale, condamnate de morala socialistă. Depășirea cauzelor sociale care generează **e.** și dezvoltarea conștiinței noi, socialiste, în procesul educației și al autoeducației, vor duce la învingerea treptată a acestuia. În condițiile noi, specifice socialismului, realizarea intereselor personale are loc prin înfăptuirea scopurilor comune. De aceea, treptat, locul **e.** ca principiu de viață este luat de principiul colectivismului. Ant. *altruism*. V. *egocentrism*, *individualism (3)*. (Fl. G.)

egotism, atitudine negativă, care are la bază individualismul și se manifestă prin exagerarea importanței propriei persoane. **E.** este opus modestiei. Poate fi întîlnit la unii tineri ca urmare a repurtării unor succese ușoare, dar mai ales ca rezultat al unor deficiențe de educație și de autoeducație. V. *egocentrism*. (Fl.G.)

eleganță 1. Calitate generală a unei persoane care se remarcă prin sobrietatea și naturalul comportamentului, vorbirii, stilului scris, ca și al gustului, alegerii tăieturii și culorii veșmîntului. Caracterul dominant al **e.** este discreția, armonia, lipsa înfățișării bătătoare la ochi. Adevărata **e.** este o manifestare complexă și nu se reduce la simplul aspect al îmbrăcăminții. Ea presupune, în același timp, simț estetic și simplicitate în întregul manifestărilor exterioare și al purtării sociale. **2.** Sobrietate morală, finețe spirituală, tact. (I. B.)

elegiac, (despre atitudini, opere muzicale sau poetice) cu caracter de elegie; care exprimă tristețe, melancolie, durere. Prin extensiune, visător, jalnic. (Gh. N.)

elevație, înălțime spirituală și etică, atitudine care se bazează pe o înaltă moralitate și exigență intelectuală, exprimînd noblețe sufletească, adeziune la marile idealuri sociale, la valorile autentice ale culturii și artei, dezinteres și curățenie morală. Dovadă de **e.** dă omul care aprofundează sensul evenimentelor, apreciază conținutul lor real prin prisma unui sistem de valori bine fundamentat și alege atitudinea și calea de acțiune cea mai justă și mai nobilă, chiar dacă ea este cea mai grea. (F. M.)

elită, ceea ce este mai bun, mai distins, mai demn de a fi luat în considerație, datorită unor calități deosebite. În societatea cu clase antagoniste, se pretindea că din **e.** făceau parte membrii claselor exploatatoare, posesori de bogății materiale cu acces la toate bunurile sociale, care, din această cauză, se socoteau superiori celor exploatați. Această stare de lucruri a fost teoretizată în concepții filozofice antiștiințifice și reacționare despre superioritatea și capacitățile creatoare deosebite, chiar exclusive,

ale membrilor claselor exploatatoare. Desființînd exploatarea și înfăptuind egalitatea în drepturi a tuturor celor ce muncesc, socialismul a realizat condițiile afirmării tuturor talentelor, a creat cadrul social-politic al desfășurării tuturor energiilor creatoare ale poporului în direcția dezvoltării multilaterale și armonioase a personalității constructorilor noii vieți. Prin caracterizarea rezultatelor muncii cuiva cu atributul *de elită*, se înțelege calitatea acestora de a fi demne de laudă, de distincție, precum și de a avea un nivel psihologic și cultural ridicat, ales. (Gh. N.)

elogiu, laudă deosebită, discurs, cuvîntare prin care se fac aprecieri foarte favorabile despre cineva, care este elogiat, preamărit. Cuvîntul apare și în expresii ca: „a face elogiul cuiva", care înseamnă a lăuda peste măsură pe cineva. „Grămădirea de epitete este un rău elogiu, faptele laudă pe om și felul de a le spune" (La Bruyère) sau „Dojenind, poți elogia, și, lăudînd, bîrfi" (La Rochefoucauld). (Al.B.—M.D.)

emancipare, acțiunea de a da libertate sau de a se elibera de sub puterea, dominația, tutela cuiva, de a deveni independent. De ex. **e.** sclavilor sau iobagilor de sub puterea feudalității, **e.** țărilor mici de sub dominația colonială etc. În sens juridic, **e.** este actul prin care se conferă unui minor, scos de sub tutelă părintească, anumite drepturi proprii unui om major. Privitor la comportamentul cotidian, **e.** este o trăsătură negativă a unor tineri de a-și lua, de timpuriu, libertatea anumitor purtări, a vestimentării neconcordante cu vîrsta și situația lor; alura prematură de om mare, ocuparea unei părți a programului de viață cu „libertăți" neadecvate și supărătoare, stabilirea de relații cărora experiența acumulată nu le poate face față în mod chibzuit etc. fac ca tinerii „emancipați" să apară ridicoli, să ajungă în conflict cu bunele maniere și cu regulile de convietuire, să-și consume pe făgașuri nefirești farmecul propriu anumitor stadii de vîrstă. Tendința de **e.** a tînărului devine libertinaj inadmisibil dacă ea nu este canalizată și cumpănită de cunoașterea vieții, de îndrumarea trebuincioasă și de efortul tînărului însuși de a se dezvolta firesc și armonios. (Gh. N.)

emfază 1. Fel exagerat, pretențios și afectat în atitudine, gesturi, vorbire sau scris. (v. *modestie*). **2.** Figură retorică constînd în folosirea unui cuvînt, a unei expresii exagerate sau a unei anumite accentuări a unor sensuri, pentru a da stilului energie și expresivitate, dar ajungînd la hiperbolă sau la stil declamator (de ex. văpăile dragostei). Ant. *naturalețe*. (I.B.)

emotivism, termen prin care se desemnează, în literatura de specialitate, concepția etică a neopozitivismului. Reprezentanții principali ai eticii emotiviste sînt: A. J. Ayer, R. Carnap, H. Reichenbach, M. Schlick, Ch.L. Stevenson și alții. Neopoziti-

Scanned with OKEN Scanner

vismul, indiferent de ipostazele sale concrete de exprimare (empirism logic, sintaxă logică, semantică), a promovat consecvent principiul său director, conform căruia filozofia urmează să renunţe la formula tradiţională, în speţă la ontologie, şi să-şi canalizeze eforturile în direcţia analizei logice a judecăţilor şi propoziţiilor ştiinţifice. Prin renunţarea la ontologie şi concentrarea atenţiei exclusiv asupra limbajului ştiinţei, neopozitivismul, pe de o parte, a deschis larg porţile idealismului subiectiv, iar pe de altă parte a îngustat, nejustificat, sfera problematicii filozofice. Această limitare a afectat negativ şi zonele ştiinţelor tradiţional filozofice. Etica constituie exemplul cel mai elocvent. Obiectul ei, la fel ca şi acela al filozofiei, a fost simţitor strîmtorat şi redus în ultimă instanţă la analiza termenilor şi judecăţilor de valoare etice. Sărăcirea, limitarea arbitrară a universului etic, efectuată în condiţiile ignorării ontologiei, a dus la contestarea naturii sociale şi de clasă a valorilor morale. Astfel, în accepţiunea neopozitivistă, normele, preceptele şi judecăţile de valoare etice sînt prezentate doar ca maniere specifice prin care individul îşi exprimă stările afective, emoţionale. Printr-o judecată de valoare etică — susţine Ayer — „eu exprim oarecare sentimente morale. Şi acela care mă contrazice nu face decît să exprime propriile sale sentimente morale. Nu are nici un sens de a întreba care din noi are dreptate". Ducînd mai departe raţionamentul lui Ayer, Reichenbach afirmă: „Fiecare are dreptul de a-şi impune propriile sale imperative etice şi să ceară ca toţi ceilalţi oameni să le urmeze". Imperativele morale — după Reichenbach — nu reprezintă altceva decît nişte comenzi prin care X încearcă să creeze o reacţie emoţională premeditată lui Y. La rîndul său, Y are dreptul să emită o comandă proprie sau să se supună comenzii lui X. Şi într-un caz şi într-altul, comenzile sînt la fel de legitime pe cît sînt de arbitrare. Voluntarismul este evident. Tot atît de evidentă ne apare şi atitudinea faţă de contemporaneitate pe care o cultivă etica emotivistă. În secolul în care se face din ce în ce mai des apel la morală, la necesitatea stabilirii unor relaţii interumane fondate pe o normativitate corespunzătoare spiritului înaintat al timpurilor noastre, propagarea deschisă a voluntarismului atestă existenţa unei optici ostile progresului social. (S. S.)

emotivitate, predispoziţie spre resimţirea frecventă, vie şi intensă a emoţiilor, reactivitate emoţională neobişnuită, emoţiile apărînd pînă şi la cele mai neînsemnate incitaţii şi menţinîndu-se mult timp. (P.P.-N.)

emoţii morale, emoţii provocate de satisfacerea sau nesatisfacerea convingerilor morale ale omului; sînt dependente de aprecierea morală a situaţiilor şi a conduitei, exprimînd aprobare sau dezaproba-

Scanned with OKEN Scanner

re. Promovarea valorilor morale provoacă bucurie, entuziasm, simpatie, iar contrazicerea lor duce la nemulțumiri, supărare, indignare. Compasiunea față de suferința altora, participarea emoțională la succesele tovarășilor, reacția vie la nedreptate, mobilizarea emoțională în apărarea principiilor morale, sînt doar cîteva dintre **e.m.** Acestea asigură continuitatea și permanența conduitei morale și sînt o sursă pentru ideile morale. Democrit spunea: „Învață să te rușinezi mai mult de tine decît de alții". (P.P.-N.)

energie morală, forță spirituală deosebită de cea fizică, musculară, bazată pe ansamblul emoțiilor, sentimentelor, convingerilor și scopurilor, pe capacitatea de efort voluntar și manifestată prin traducerea consecventă în viață, în ciuda oricăror dificultăți, a valorilor morale. Este acea energie care susține conduita și acțiunea morală în orice împrejurare, neepuizîndu-se niciodată (de ex. forța invincibilă a convingerilor) și putînd să facă față celor mai mari și mai primejdioase solicitări (de ex. eroism). Schiller spunea: „Este nevoie de energia sufletului pentru a combate obstacolele ridicate în fața cunoașterii de inerția naturii ca și de lașitatea inimii". **E.m.** este un reflex al dragostei pentru care nu există piedici, al solidarității umane, energia colectivului fiind mult superioară sumei energiilor individuale. Cu atît mai mare este **e.m.** cu cît este mai înalt și mai nobil scopul urmărit. „Un scop măreț generează o energie măreață". (P.P.-N.)

entuziasm, stare de însuflețire puternică, de avînt și de înflăcărare față de un eveniment, de o activitate. Fiind, pe plan interior, o trăire afectivă intensă, pozitivă, el se prezintă, în manifestările omului, ca o componentă activizatoare în realizarea unui lucru dorit, în desăvîrșirea unei idei sau a unei activități de însemnătate majoră pentru sine și pentru cei din jur. **E.** presupune, deopotrivă, pasiune și interes pentru acțiuni, pentru muncă, dar și anticiparea succesului, adică buna cunoaștere a desfășurării și urmărilor acțiunii angajate. Dorința de afirmare, neliniștea interioară pentru găsirea de mijloace noi și de soluții originale, elanul și voința de a săvîrși fapte utile, aceste fațete ale **e.** sînt caracteristice tineretului. Forța **e.** este dată de claritatea, de adînca perspectivă și de noblețea convingerilor formate pe temeiul concepției marxist-leniniste despre lume și viață. „Efectul cel mai prețios al istoriei este entuziasmul pe care-l provoacă" (Goethe). **E.** constructorilor socialismului este alimentat și sporit tocmai de măreția realizărilor obținute și de perspectivele viitoare pentru dezvoltarea patriei socialiste. V. *înflăcărare.* (Gh. N).

epicurism, doctrină etică care pornește de la premisa că binele suprem este plăcerea, *concepută ca lipsă a suferinței.* Întemeietorul acestei orientări este filozoful grec Epicur. El opune doctrina

Scanned with OKEN Scanner

plăcerii elementelor mistice și ascetice cuprinse în etica lui Platon, pentru care cel mai înalt bine poate fi atins doar într-o altă lume, cu condiția ca viața să fie concepută ca o permanentă pregătire pentru moarte și pentru lumea care-i va urma. Împotriva lui Platon, Epicur consideră că omul trebuie eliberat de teama de moarte și de zei, că el trebuie ajutat să-și dobîndească fericirea în conformitate cu tendința sa naturală de a obține plăcerea și de a evita durerea. Epicur face distincție între plăcerile inferioare și cele superioare, precizînd: „cînd susținem că plăcerea este scopul suprem, nu ne gîndim la plăcerile destrăbălaților și ale simțurilor, așa cum pretind cîțiva neștiutori care combat și deformează învățătura noastră, ci ne referim numai la lipsa suferinței fizice și psihice. Căci nu bețiile și banchetele fără sfîrșit și nici bărbații tineri sau femeile sau mîncările alese... și tot ce cuprinde viața bogată ne fac viața fericită, ci numai deprinderile bune și rațiunea, care caută necontenit cauzele alegerii sau aversiunii și respinge opiniile susceptibile de a produce tulburări în sufletul nostru". Respingînd plăcerile inferioare, arătînd că există cazuri în care trebuie să ne refuzăm unele plăceri, dacă urmarea lor va fi durerea și, dimpotrivă, să suportăm o durere, chiar de lungă durată, dacă consecința ei va fi o plăcere superioară, Epicur depășește doctrina simplei voluptăți propovăduită de Aristip, se detașează de hedonismul acestuia, înscriindu-se printre precursorii utilitarismului modern. **E.** a îndeplinit, în ansamblu, un rol progresist, întrucît s-a opus moralei religioase și a reprezentat o încercare de a interpreta morala de pe poziții materialiste. Impropriu, **e.** este confundat cu hedonismul. V. *hedonism, utilitarism.* (M. C.)

eroism, comportare umană deosebită care se manifestă prin fapte cu totul excepționale. **E.** se impune în situații deosebite, cînd purtarea obișnuită, conformă cu normele de conduită cotidiene, nu este suficientă pentru depășirea acestor situații. De aceea, **e.** nu poate fi confundat cu orice act de curaj și, în special, cu bravada. Eroul, care poate fi o persoană, un grup de oameni sau o comunitate umană, acționează întotdeauna în numele idealului moral. El este conștient că, în împrejurările date, idealul nu poate fi apărat sau realizat decît prin fapte excepționale, ceea ce presupune curaj, spirit de abnegație, inițiativă, noblețe sufletească. Deși este manifestat în situații deosebite și prin fapte excepționale, **e.** nu justifică cu nimic încălcarea normelor de conduită. Neînțelegînd conținutul noțiunii de **e.**, unii tineri cred că pot juca rolul de eroi prin abateri de la comportarea obișnuită, prin atitudine de frondă etc. Prin **e.** depășim comportarea obișnuită, cotidiană, dar nu intrăm în contradicție cu principiile și cu normele morale care stau la baza acesteia. Actul de **e.**

constituie o dovadă că persoana, grupul sau comunitatea umană au înţeles esenţa cea mai adîncă a principiilor şi normelor de conduită, că acestea au fost interiorizate atît de puternic încît ele acţionează şi în situaţii excepţionale. Omul nu abandonează idealul moral în faţa diferitelor dificultăţi care apar în anumite momente. Deşi nu este constrîns de nimeni şi nu ar fi condamnat dacă nu ar proceda aşa, eroul îşi asumă o răspundere mult mai mare decît ceilalţi indivizi. El acceptă în mod liber comportarea eroică, dovedind prin aceasta o înţelegere mai profundă a principiilor şi normelor morale. (Fl. G.)

erotism, atitudine mentală şi preocupare în legătură cu dragostea, mai ales cu dragostea senzuală; preocupare excesivă sau înclinare accentuată pentru viaţa erotică. (I. B.)

escatologie, doctrină mistică-religioasă care propagă credinţa în apropierea „sfîrşitului lumii", a „judecăţii de apoi", în „învierea morţilor" ş.a.m.d. Credinţele **e.** sînt larg răspîndite în budism, creştinism, mai ales în unele secte neoprotestante (v. *adventism*), precum şi alte religii. La origine, **e.** a oglindit criza socială şi spirituală a orînduirii sclavagiste, fals asociată în imaginaţia credincioşilor cu „sfîrşitul lumii" în genere. Credinţele **e.** exercită o înrîurire dăunătoare asupra credincioşilor, hrănind pesimismul şi misticismul şi slăbindu-le încrederea în viitor. V. *sectă*. (A. T.)

escroc, individ care recurge la înşelătorie şi la fraudă pentru a-şi însuşi bunuri care aparţin altora sau avantaje nemeritate. **E.** sau pungaşul foloseşte stratageme şi înscenări pentru a-şi înşela victimele, recurge la minciună şi la alte procedee necinstite. V. *înşelăciune, şarlatan*. (Gh. B.)

esenţă, ceea ce este fundamental în obiecte, în fenomene, în procese; totalitatea laturilor principale care le determină natura şi din care decurg cele mai profunde şi mai stabile însuşiri ale acestora. În etica neştiinţifică (îndeosebi în etica mistică), **e.** era considerată în afara realităţii, determinată de o natură divină, supranaturală. În realitate, **e.** etică se află în relaţiile sociale şi morale. (Fig.) **E.** etică este trăsătura de bază a comportării unui om. (Gh. B.)

estetica comportării, ansamblul regulilor şi normelor privitoare la atitudinea omului în societate, considerate din punctul de vedere al noţiunilor de „frumos" sau „urît". Etica şi estetica reprezintă două forme distincte ale conştiinţei sociale, avînd fiecare propriile lor noţiuni şi principii fundamentale. Reflectînd însă unitatea existenţei reale, materiale şi spirituale a omului, precum şi influenţa reciprocă a diferitelor forme ale conştiinţei sociale, între aceste categorii apar în mod firesc similitudini şi apropieri cum este aceea dintre „bine" şi „frumos"; în unele concepţii filozofice (de ex. Platon), aceste noţiuni sînt

Scanned with OKEN Scanner

chiar identificate. Posibilitatea ca o anumită faptă, diferite trăsături ale personalității omului sau fizionomia lui în ansamblu să fie caracterizate, în același timp, din punct de vedere moral (ca bine sau rău) și din punct de vedere estetic (ca frumos sau urît) se datorește faptului că fenomenele sociale au, paralel, o valoare morală și una estetică. O mărturie în acest sens aduce și existența a numeroase noțiuni care cuprind, concomitent, o apreciere morală și una estetică cum sînt: înălțător și josnic, nobil și meschin, eroic și laș, politicos și grosolan, demn și vulgar. Acțiunile și comportările oamenilor trebuie astfel să țină seama, atît de sistemul normelor și principiilor etice, cît și de acela al normelor și principiilor estetice. **E.c.** se referă, înainte de toate, la relațiile dintre oameni, impunînd respectul reciproc al demnității, tactul și considerația și cerînd evitarea a tot ce poate submina aceste comportări, respectiv a grosolăniei, vulgarității, obrăzniciei. **E.c.** se referă, de asemenea, la respectarea regulilor elementare ale vieții în societate, a complexului de prevederi și de norme ale moralei cotidiene, precum și a regulilor de politețe și etichetă. O deosebită însemnătate au, în acest sens, atitudinea decentă și autocontrolul, grija pentru o înfățișare exterioară demnă (curățenie, ținută vestimentară), precum și pentru cadrul și modul de desfășurare al diferitelor solemnități și obiceiuri tradiționale ale vieții sociale. **E.c.** se referă, totodată, la comportarea personală, impunînd omului anumite modalități de manifestare în viața socială: de la frumusețea morală a fizionomiei generale și a actelor de fiecare zi pînă la străduința de a contribui, prin relațiile cu ceilalți, la respectarea și generalizarea frumosului în viața socială. Socialismul și comunismul creează condițiile unității depline între etic și estetic pe planul conduitei practice. Aceasta presupune însă o vastă activitate educativă pentru cultivarea **e.c.**, activitate în cadrul căreia, opiniei publice îi revine un rol deosebit de important în combaterea tuturor manifestărilor și atitudinilor contrarii. În procesul educației comuniste, strînsa corelare a eticii și esteticii constituie un imperativ; după cum spunea Maxim Gorki: „estetica este etica viitorului". V. *etică*, *etichetă*, *frumusețe morală*, *morala vieții cotidiene*, *politețe*. (F. M.)

eșec, nereușită datorată unor condiții obiective sau subiective, imposibilitate de a realiza o acțiune propusă, de a atinge țelul stabilit, înfrîngere suferită pe planul acțiunii, gîndirii sau simțirii. Avînd domenii și grade diferite, **e.** reprezintă întotdeauna, din punct de vedere moral, un moment de criză sufletească, de impas în care se produce o profundă reevaluare a meritelor și defectelor personale. Analiza cauzelor reale ale **e.**, calmul și stăpînirea de sine, evitarea desperării, lamentării sau mîniei care

orbește, încrederea în forțele proprii constituie chezășia depășirii acestui impas, a îndreptării situației. În doctrinele pesimiste și sceptice, **e.** este considerat ca rezultat inevitabil al oricăror strădanii omenești, iar în cele religioase, o urmare a blestemului pentru „păcatele" omenești, singura pretinsă salvare fiind cea din „viața de apoi". Existențialismul concepe **e.** ca ținînd de specificul condiției umane, dar, în același timp, dezvăluie anumite aspecte reale ale tensiunii și sensului etic al **e.** Admițînd posibilitatea **e.** în viața socială și personală a omului și colectivităților, etica marxistă presupune analiza cauzelor reale, atît a celor obiective cît și a celor subiective ale **e.**, cultivînd în rîndul oamenilor năzuința și încrederea în posibilitatea evitării sau depășirii acestuia prin educarea optimismului, tăriei de caracter, perseverenței și curajului, a luciditații și energiei morale. (F. M.)

etica burgheză, ansamblul doctrinelor și teoriilor morale în care și-a găsit expresie sistematică concepția despre viață și om a burgheziei și conștiința ei morală. Departe de a avea un caracter unitar, omogen, **e. b.** înglobează școli și curente, doctrine și teorii diverse, constituite corespunzător diferitelor perioade din istoria capitalismului, condițiilor sociale și ideologice concrete din diferitele țări și situației specifice diferitelor pături și grupuri sociale și, în conformitate cu acestea, corespunzător diverselor orientări filozofice care le servesc drept suporturi general-teoretice; fiecare dintre ele oglindește o latură sau alta a modului în care burghezia concepe omul și menirea lui, viața și sensul ei. Astfel, se pot cita teoriile egoismului, *utilitarismul*, teoriile simțului moral, etica lui Kant (v. *imperativ categoric*), *evoluționismul etic* etc., iar în **e. b.** contemporană, corespunzător principalelor curente filozofice, *neopozitivismul*, *existențialismul*, *pragmatismul*, *intuiționismul* și *neotomismul*. Caracteristică pentru aceste curente sau doctrine etice burgheze, sub raportul orientării lor filozofice, în funcție de ceea ce consideră drept temei al moralității, este aderarea, fie la soluții idealist-obiective (cînd se fundamentează morala cu ajutorul noțiunilor de divinitate, idee absolută, lege morală cosmică etc.), fie idealist-subiective (cînd se consideră drept fundament al moralității activitatea spirituală a subiectului), fie naturaliste, materialist-vulgare (ca naturalismul, de pildă); în multe doctrine etice, aceste soluții se îmbină în variante eclectice. Dacă multe dintre aceste doctrine au trăsături antiumaniste, sub presiunea marilor probleme pe care le ridică dezvoltarea socială contemporană, unii reprezentanți ai **e. b.** elaborează însă doctrine și concepții etice care valorifică, în grade diferite, elemente ale *umanismului*, creîndu-se astfel posibilitatea unui dialog, ce s-a dovedit, în destule ocazii, fecund, cu

Scanned with OKEN Scanner

eticienii marxiști. Curentele **e.b.** se divid, de asemenea, în funcție de modul cum concep natura moralei și de metoda fundamentării acesteia, în cîteva tendințe paralele și opuse: raționalismul și iraționalismul, absolutismul și relativismul, autoritarismul și voluntarismul, dogmatismul și scepticismul, extreme metodologice care dau soluții unilaterale, de valoare inegală, principalelor probleme etice. Existența acestor tendințe oglindește caracterul contradictoriu al poziției personalității umane în societatea capitalistă și exprimă, totodată, relativitatea, iar, uneori, chiar precaritatea teoretică a soluțiilor pe care le-a putut oferi **e.b.** problemelor fundamentale ale eticii. Elaborată pe baza unei concepții științifice și revoluționare despre lume și viață, etica marxistă a depășit dialectic contradicțiile proprii **e.b.**, făcînd posibile soluții noi, adecvate pentru aceste probleme fundamentale. (Ov. T.)

etica creștină, doctrina teologică creștină despre morală. Teza fundamentală a **e.c.** este afirmația că omul, prin natura sa, este potențial vicios, supus păcatului încă de la naștere; ca urmare a acestui fapt, în viață, omul este condamnat la suferință, iar după moarte, la „chinurile veșnice" ale iadului. Singura cale de „salvare" oferită de religia creștină, este „jertfa divină"; Dumnezeu însuși, în cea de-a doua ipostază (Hristos), a coborît pe pămînt, s-a „născut" ca om, a oferit un model de viață credincioșilor, le-a dăruit o nouă învățătură (Noul Testament), a luat asupra sa păcatele și suferințele omenești, sfîrșind apoi pe cruce pentru „izbăvirea" omului de „păcatul originar". „Jertfa divină" nu-i absolvă pe toți oamenii de păcat, ci numai pe cei care împărtășesc religia creștină. De aici, concluzia: „calea mîntuirii" este creștinismul, care îi conduce pe oameni spre virtute și spre dobîndirea „grației divine". Idealul perfecțiunii morale, în concepția **e.c.**, constă în dobîndirea de către credincios a unui ansamblu de virtuți „revelate", principala fiind *credința* în Dumnezeu, speranța și dragostea adresate lui. Aceasta presupune, totodată, conștiința „vinovăției" individuale față de Dumnezeu, a „naturii vicioase", a „nimicniciei" ființei umane. Ca atare, în accepțiunea **e.c.**, credința are implicit semnificația *pocăinței*, de unde decurg și alte „virtuți" obligatorii pentru creștini: *supunerea*, *ascultarea*, *iubirea „aproapelui"* („aproapele" reprezintă o „creație" a lui Dumnezeu), *ascetismul*, *rugăciunea*, *respectarea posturilor*, *participarea la slujbele religioase* ș.a. Printre viciile condamnate de **e.c.** și care atrag după sine pierderea șanselor de „mîntuire" la loc de frunte sînt: grija pentru cele „trupești" (acestea ducînd la neglijarea preocupărilor pentru „soarta sufletului"), trufia (subînțeleasă ca mîndrie generată de încrederea omului în forțele sale, în calitățile sale morale, spirituale etc. și apreciată ca în-

Scanned with OKEN Scanner

fruntare a „creatorului" său) ș. a. **E.c.** reprezintă o doctrină unitară în esența ei. Cu toate acestea, concepțiile etice ale principalelor biserici și orientări creștine, ortodoxismul, catolicismul, protestantismul, se deosebesc printr-o serie de elemente și de interpretări specifice ale dogmelor etice fundamentale. *Ortodoxismul* accentuează mai cu seamă sensurile etice formulate de „părinții bisericii" a căror doctrină a reflectat stările de spirit ale lumii bizantine. Mai puțin receptivă față de tendințele „modernizatoare" ale creștinismului contemporan, etica ortodoxismului cultivă, cu precădere, necesitatea pocăinței prin credință și ascetism, insistă asupra reținerii de la bucuriile și satisfacțiile vieții pămînteşti, etichetate drept „deșertăciune". *Catolicismul* a introdus în unele teze și interpretări noi. Astfel „faptele bune" sînt socotite drept un „avans" în fața lui Dumnezeu, prin care omul își cîștigă dreptul la „mîntuire". Prin faptele sale bune, omul dă satisfacție lui Dumnezeu și-și poate compensa, parțial sau total, păcatele individuale. Cei ce au dat dovadă de virtuți deosebite, prea fericiții, sfinții ș. a., dobîndesc „grația divină" mai mult decît este necesară pentru propria lor „mîntuire". Din aceste „rezerve", biserica acumulează un „fond" al „grației divine" pe care-l poate oferi credincioșilor preocupați de „ispășirea păcatelor". Această formulă a justificat practica vînzării indulgențelor, importantă sursă de venit pentru biserica catolică. O însemnătate deosebită acordă catolicismul reglementării stricte a aplicării principiilor etice generale la cazurile particulare. De elaborarea unui sistem riguros de convenții și aprecieri, privind valoarea morală a actelor de comportament, s-au ocupat, îndeosebi, *iezuiții*. Pornind de la constatarea că în multe situații are loc așa-numita „coliziune" a datoriei (ciocnirea unor obligații morale care se exclud reciproc), renunțarea la una în favoarea celeilalte nu atrage după sine „păcatul". O asemenea formulă servește la justificarea oricăror acte arbitrare, chiar și a crimelor inchiziției (motivarea uciderii trupului consta în datoria de a „salva" sufletul așa-zișilor „eretici"). Principiul „coliziunii" datoriei a fost interpretat de iezuiți, potrivit expresiei „scopul scuză mijloacele". Catolicismul are un pronunțat caracter normativ, instaurînd un sistem reglementativ, de tutelare a fiecărui act sau gest al credincioșilor. Cu toată lipsa de unitate, dogmatică și instituțională, *protestantismul* a introdus anumite note specifice în **e.c.** Reflectînd opoziția antifeudală și anticatolică a burgheziei în formare, etica protestantismului infirmă reglementările catolico-iezuite, neagă rolul instituțiilor bisericești în dobîndirea „mîntuirii" și virtuților creștine, respinge utilitatea manifestărilor exterioare de ritual, a „tainelor", invocînd necesitatea credinței adînci, a religiozității personale a fiecărui credincios. Etica protestantismului cultivă

Scanned with OKEN Scanner

credința în fatalitatea predestinării, afirmă absența oricărei „libertăți de voință" a omului. **E.c.**, indiferent de nuanțele pe care le îmbracă, este pătrunsă de spirit mistic și de individualism. Substratul ei esențial constă în fundamentarea teoretică a necesității subordonării totale a credinciosului față de religie și de normele ei. Cerințele **e.c.** nu sînt raportate la interesele reale, la valori morale pozitive, izvorîte din necesitățile convieţuirii (privită istoricește), ci reglementează, exclusiv prin norme și principii abstracte, raportul dintre om și Dumnezeu. **E.c.** este pătrunsă de pesimism, de spectrul pedepselor înfricoșătoare, cultivă inutilitatea voinței și inițiativei, supunerea față de destinul implacabil. Ea predică disprețul față de sine, înjosirea, umilința, frînează năzuința spre înflorirea personalității umane, spre fericirea reală. Religia nu este o chezășie a moralității și nu slujește cauzei progresului moral al umanității. În codul etic al creștinismului sînt incluse și unele norme și principii care, în anumite condiții istorice, au o valoare general umană, pozitivă (de ex. condamnarea furtului, a crimei, a războiului, proclamarea iubirii față de om ș.a.m.d.). Dar creștinismul atribuie acestor norme un caracter atemporal abstract, ignorînd substratul social al relațiilor dintre oameni, condițiile și împrejurările istorice. În această accepțiune, dragostea de om presupune și dragostea față de exploatator, condamnarea războiului se extinde și asupra războaielor drepte, revoluționare, condamnarea furtului se transformă în proclamarea inviolabilității proprietății private ș.a.m.d. Spre deosebire și în opoziție cu **e.c.**, etica marxistă izvorăște din cerințele reale, concret istorice ale maselor populare, slujește emancipării lor sociale și spirituale, făuririi unei orînduiri drepte și împlinirii idealurilor de fericire reală a poporului. Etica marxistă are o orientare consecvent materialistă, *ateistă*. Cerințele adevăratei fericiri reclamă necesitatea renunțării la fericirea iluzorie, propovăduită de religie. Negarea lumii de „dincolo" are ca urmare afirmarea lumii de *aici*; suprimarea unei vieți mai bune în cer include necesitatea ca ea să devină mai bună pe pămînt; lupta pentru realizarea acestui deziderat, profund uman, constituie obiectul datoriei, al activității conștiente a omului. În aceasta constă sensul moralei socialiste. (A. T.)

etică, teorie a moralei. Principalele doctrine etice au fost elaborate ca părți organice ale unor sisteme filozofice. Cel care a introdus termenul de **e.** pentru desemnarea teoriei moralei a fost filozoful grec Aristotel. Eticienii tuturor vremurilor s-au străduit să determine sensul vieții, scopul ei suprem și mijloacele pentru a-l atinge. Unii au văzut acest scop suprem în bine, alții în fericire sau în virtute. De aici, a apărut, în mod firesc, preocuparea de a defini binele, fericirea, de a explica geneza ideilor despre bine,

fericire, precum şi de a urmări evoluţia lor istorică. De asemenea, eticienii s-au interesat de fundamentele datoriei, ale libertăţii şi responsabilităţii morale. Secolul al XX-lea a adăugat acestei problematici tradiţionale un capitol nou, acela al analizei limbajului în care se exprimă moralistul, al studiului instrumentelor gîndirii sale, în primul rînd al judecăţilor de valoare morală. Modul de a înţelege funcţia **e.**, ca teorie a moralei, a diferit în dependenţă de felul în care a fost considerată morala însăşi. Pentru unii, morala este, mai ales, un anumit mod *de a acţiona* al oamenilor. În viziunea acestora, **e.** apare ca o „filozofie practică", care neglijează judecăţile de valoare, avînd menirea de a impune norme, principii de comportare, în funcţie de bine şi de rău. Alţii, dimpotrivă, au văzut în morală, în primul rînd, un mod *de a judeca* acţiunile, comportamentul, **e.** avînd pentru ei ca obiect imediat tocmai aceste judecăţi de valoare morală şi, prin urmare, o importanţă pur teoretică. În realitate, orice concepţie morală conţine mai mult sau mai puţin explicit ambele aspecte. În consecinţă, sarcina eticianului constă în a studia realitatea vieţii morale în toată complexitatea ei, iar **e.** va îngloba, în chip firesc, atît o latură normativă, de elaborare a unui cod moral, cît şi una descriptiv-explicativă, de analiză şi de explicare teoretică a originii şi fundamentelor normelor morale. În ceea ce priveşte răspunsul la problema originii şi a fundamentelor normelor morale, istoria doctrinelor etice înregistrează, în principal, două orientări. Una idealistă, de inspiraţie religioasă, care consideră că sursa şi fundamentul oricăror norme morale este o voinţă exterioară omului, de natură divină. Cealaltă orientare afirmă, în opoziţie cu prima, că sursa şi fundamentul normelor morale se află în omul însuşi. Fericirea, după ei, poate fi atinsă numai atunci cînd omul, înaintînd cu ajutorul ştiinţei în cunoaşterea naturii, îşi dă seama că el, ca şi celelalte lucruri din natură, sînt una şi aceeaşi substanţă, moduri particulare ale uneia şi aceleiaşi realităţi. Deci, omul cu întreaga sa viaţă spirituală nu are nimic mistic, el trebuie studiat ca orice alt obiect al ştiinţei, morala lui conducîndu-se, nu după imperative supranaturale, ci derivate din propria sa natură. Prin aceasta, ei au marele merit de a fi inaugurat un mod nou, ştiinţific, de explicare a moralităţii, de a fi opus omului ca „spirit" omul ca „fiinţă naturală", apropiindu-se astfel mai mult de înţelegerea adevăratei naturi umane şi de o tratare realistă a problemelor morale. Integrîndu-l pe om în istoria naturii însă, ei nu au acordat atenţia cuvenită apartenenţei sale la societate; ei au accentuat dimensiunea naturală a omului în dauna dimensiunii lui istorice. Deşi omul are o dublă dimensiune şi o dublă determinare, biologică şi socială, socialul este acela care primează în definirea omului. Aşa cum sublinia Marx, esenţa omului

Scanned with OKEN Scanner

este ansamblul relațiilor sociale. În viziunea marxistă deci, conștiința morală a oamenilor este, prin excelență, un produs social, determinat, în ultimă instanță, de existența lor socială, de procesul real al vieții lor. Pornind de la aceste premise, etica marxistă examinează procesul de geneză și de evoluție a principiilor, idealurilor și valorilor morale ale trecutului, tinzînd să desprindă principiile de dezvoltare optimă, pe plan moral, a societății socialiste și comuniste. **E.** nu poate *crea* principii; ele sînt făurite de societate în dezvoltarea ei pe planul vieții morale și se găsesc implicate în procesul real de viață. **E.** poate însă studia, descoperi aceste principii, poate dezvălui semnificația lor pentru conduita umană. În acest fel, **e.** marxistă contribuie la cunoașterea *a ceea ce este*, putînd să indice și ceea ce *trebuie să fie* individul și societatea, sub aspect moral, în cadrul socialismului și comunismului. V. *morală*. (M. C.)

etică profesională, ansamblu de cerințe, atitudini și obiceiuri morale specifice, determinate de caracteristicile particulare ale unor meserii, ocupații sau profesii. Este o parte integrantă a moralei muncii, cerințele acesteia fiind norme și pentru **e.p.** În diferite domenii, cerințele morale au un conținut specific care determină valoarea atitudinilor și îndatoririlor speciale ale fiecărui domeniu de activitate (etica muncii în uzină, etica muncii agricole, etica profesiei de jurist, medic, om de știință etc.). **E.p.** de muncitor cere, în condițiile actuale, o disciplină și o punctualitate exemplară, grijă față de utilaje, scule și mașini, inițiativă, economie de materiale, reducerea prețului de cost, muncă de calitate, rentabilă etc. În munca agricolă, **e.p.** impune, pe lîngă norma generală, însușirea de cunoștințe agrozootehnice și de mecanizare, aplicarea lor în practică, apărarea avutului obștesc, participarea la conducerea treburilor obștești, grija pentru asigurarea de recolte bogate etc. Etica medicală cere ca, în orice condiții, medicul să depună toate eforturile pentru a-l salva pe bolnav, chiar cînd acesta nu mai are speranțe. Etica omului de știință impune probitate, obiectivitate, renunțarea la puncte de vedere proprii, care sînt infirmate de viață, de alte demonstrații. Există și o etică specială a vieții studențești, care implică o justă atitudine față de învățătură și cultură, respect față de cadrele didactice, grijă față de bunuri, instrumente și instalații, cinste, colegialitate, dragoste pentru profesiunea aleasă. În orice domeniu particular, **e.p.** cere conștiinciozitate în realizarea obligațiilor, atitudine creatoare, respect pentru operele create de alții, dorință de perfecționare continuă, mîndrie pentru rezultatele și valorile muncii. (Gh. B.)

etichetă, ansamblul normelor de politețe a căror respectare este considerată obligatorie în societate. Reprezentînd un aspect al

codului comportării morale cotidiene, precizarea concretă a prescripțiilor de bună-cuviință în societate, **e.** a evoluat în cursul istoriei, căpătînd o importanță mai mare în morala claselor dominante, îndeosebi în morala aristocrației feudale. Adeseori, respectarea **e.** a reprezentat paravanul care ascundea încălcarea principiilor morale, desfrîul și înjosirea omului. Înlăturînd formalismul exagerat și ipocrizia **e.** trecutului, morala socialistă consideră necesară respectarea în viața de fiecare zi a regulilor de politețe menite să asigure conviețuirea. O accepțiune particulară a **e.** o constituie totalitatea regulilor de ceremonial, respectiv a cerințelor de comportare, ținută vestimentară etc. în diferite împrejurări solemne sau festive legate de diferite evenimente sociale (aniversări, sărbătoriri, festivități, comemorări etc.). (F. M.)

etologie, disciplină care se ocupă cu studiul moravurilor, al obiceiurilor etc., proprii modului de viață al diferitelor popoare. V. *moravuri*. (Ov. T.)

etotehnică, sistem de reguli de conduită umană formulate în baza analizei științifice a faptelor morale și sociale. Termenul de **e.** sau de *tehnică morală* a fost pus în circulație de către gînditorii pozitiviști de la începutul secolului al XX-lea. În concepția lor, **e.** urma să îndeplinească rolul unei arte morale raționale, apte să pună capăt stării critice în care se afla moralitatea burgheză. Concepută ca mijloc terapeutic, **e.** a trezit, inițial, multe speranțe. Se părea că a fost găsită soluția, acel leac miraculos, prin care societatea burgheză ar fi putut să dobîndească posibilitatea să se redreseze, să se însănătoșească. Curînd însă, aceste speranțe s-au dovedit a fi iluzorii. De vină nu era ideea creării unei tehnici morale, care, luată în sine, era un lucru pozitiv, ci societatea, care prin natura sa, făcea practic inutile orice fel de mijloace terapeutice. Cu totul altfel se prezintă însă situația în socialism. Morala, alături de toate celelalte sectoare și compartimente ale societății socialiste, se definește a fi o construcție conștientă, profund științifică, dirijată și condusă de partidul clasei muncitoare. În asemenea condiții, elaborarea unor tehnici morale, a unor reguli de conduită cît mai adecvate cerințelor și scopurilor societății socialiste, este imperios necesară. (S. S.)

eudemonism, mod de fundamentare a moralei și de interpretare a naturii și scopurilor ei, prin intermediul noțiunii de *fericire*, care este considerată categoria fundamentală a eticii, principiul ei central. Întovărășind adesea, în istoria eticii, *hedonismul*, **e.** se deosebește de acesta prin aceea că socotește dobîndirea fericirii criteriu suprem al oricărei virtuți și bază a faptelor morale. Categoria de fericire a fost promovată pe primul

Scanned with OKEN Scanner

plan al teoriei etice de unele școli filozofice din Grecia antică. În concepția scolastică, fericirea capătă un sens religios, fiind opusă satisfacțiilor pămîntene. Renașterea readuce conținutul laic al fericirii ca principiu moral. Un loc deosebit ocupă principiul eudemonist în concepțiile etice ale materialiștilor francezi din secolul al XVIII-lea și ale lui Feuerbach: realizarea fericirii este înfăptuirea adevăratei meniri a omului. Ei l-au îndreptat mai ales împotriva ascetismului moralei religioase și împotriva eticii rigoriste, care opuneau năzuinței spre fericire practicarea datoriei și a virtuții, considerate ca scopuri în sine. În doctrinele etice ale epocii imperialismului se pot întîlni elemente ale e. clasic, care și-au pierdut însă în mare parte sensul lor umanist, și uneori se construiesc doctrine noi întemeiate pe acest principiu (de ex. „felicitologia“ lui O. Neurath). **E.** s-a caracterizat printr-un mod individualist și abstract de a pune problema fericirii, ignorînd condițiile sociale concrete în care ar putea să-și realizeze aspirațiile spre fericire toți membrii societății. În teoria etică marxistă se subliniază că noțiunii de fericire i se atribuie, în cursul istoriei, sensuri diferite, în funcție de condițiile materiale de viață și de năzuințele diferitelor comunități și clase sociale sau chiar ale indivizilor. Fiind idealizarea unui mod de viață, care ia forma unui precept moral spre realizarea căruia trebuie să tindă omul, fericirea nu poate servi, într-o teorie etică științifică, la fundamentarea moralității, pentru că ea însăși are nevoie de o fundamentare, ca orice reprezentare morală sau ideal moral. V. *hedonism*. (Ov. T.)

eufemism 1. Termen care la origine desemna un mod de exprimare mai complex, prin care se evita folosirea unor cuvinte care n-ar fi convenit celor ce le auzeau. **E.** este folosit și în prezent, pentru evitarea cuvintelor urîte sau a situațiilor nelămurite față de care se încearcă unele explicații. **2.** (Fig.) Expresie prin care o faptă sau o situație sînt prezentate altfel decît sînt ele de fapt, pentru a nu exprima în mod deschis și pînă la capăt gîndurile sau opiniile. Forma eufemistică dovedește uneori lipsa de curaj în exprimarea părerii, lipsă de fermitate și de sinceritate. Eminescu a manifestat intoleranță față de procedeele eufemistice. El scria: „O, Eufemism! fericirea nerozilor și scăparea vicleniilor, cine te-a inventat, a inventat forma în care se îmbracă lașitatea omenească, lipsa de convingeri limpezi, felonia“ (trădarea). (Gh. B.)

euforie, stare (fiziologică, psihologică și morală) a omului, corespunzînd momentelor de maximă fericire. **E.** se caracterizează, fie printr-o stare de beție a simțurilor, fie, dimpotrivă, printr-un sentiment de calm și de liniște deplină care urmează tensiunii prilejuite de o mare bucurie. (F. M.)

Scanned with OKEN Scanner

evidențiere, modalitate de a recunoaște public calitatea faptelor, acțiunilor și succeselor în muncă ale cuiva ; forma de a încuraja, de a stimula strădania cuiva pentru a deveni mai bun, pentru a urmări neîncetat să se perfecționeze, pentru a spori randamentul muncii sale (la învățătură, în producție, în sport etc.). Efectuată pe baza meritelor reale, **e.** judicioasă este mijloc de cointeresare morală a omului în muncă și este urmată de sprijin moral și material larg pentru desăvîrșirea personalității, fapt specific vieții socialiste. (Gh. N.)

evoluționism în etică, orientare, inițiată în etică de filozoful englez H. Spencer, prin care se încearcă explicarea vieții morale, pe baza principiilor evoluționismului biologic. Această orientare a cunoscut o largă răspîndire și s-a bucurat de autoritate, la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Ea a fost împărtășită de filozoful englez Th. H. Huxley, de sociologul francez A. Espinas și, parțial, de K. Kautsky. Termenul central în jurul căruia gravitează etica evoluționistă este cel de *adaptare*. În concepțiile reprezentanților eticii evoluționiste, ea este singura în măsură să asigure supraviețuirea individului în condițiile luptei pentru existență. De aceea, adaptării îi vor fi subordonate toate categoriile eticii și însăși evoluția moralității se va măsura prin gradul de adaptare al omului la mediul social. Adaptarea se impune ca scop și criteriu al moralității. Ca scop, adaptarea presupune „binele", deoarece ea este izvorul plăcerii. Din punct de vedere al criteriului, adaptarea ne ajută să discernem actele bune de cele rele. Conform criteriului enunțat — după Spencer — sînt bune toate actele de adaptare care concură la: *a)* autoconservarea omului, *b)* educarea urmașilor, *c)* deplinătatea vieții altor oameni. Actele de adaptare se exprimă printr-o conduită adecvată. Aceasta nu este proprie numai omului, ci întregii lumi vii. Subordonîndu-se principiului general al evoluției, conduita străbate trepte și nivele tinzînd, prin om, spre desăvîrșire. La originile sale, conduita umană aproape că nu se distinge de cea animală. Ea devine etică mult mai tîrziu și numai în măsura în care omul renunță la spiritul militar și aderă la cel industrial, productiv. Acesta din urmă generează stihinic, spontan, relații de colaborare și întrajutorare, respectiv condiții propice apariției și desfășurării conduitei etice. Trăind într-o societate industrială, omul este pus în situația de a se adapta prin producție și nu prin război. Mediul social în care își desfășoară activitatea îi impune o seamă de norme, precepte și legi pe care și le însușește ca datorii ale sale. Astfel, apare simțămîntul datoriei, al onestității și dreptății, spiritul moral. În noua sa ipostază, conduita umană se distinge de cea animală. Cursul general pe care-l urmează conduita umană este însă dictat

Scanned with OKEN Scanner

tot de nevoile evoluției. Privite din punctul de vedere al evoluției, noile forme de comportament sînt evident superioare comportamentului animal, dar între ele nu există un hiatus, ci o reală continuitate atestată de numeroase similitudini. Astfel, simțămîntul datoriei, al devotamentului și al atașamentului omului față de comunitatea căreia îi aparține nu sînt în fond altceva, conform reprezentanților eticii evoluționiste, decît forma, trecută prin conștiință, a devotamentului instinctual dus pînă la sacrificiul suprem de către indivizii unor specii animale. Există gînditori care socotesc că și azi unele animale, prin comportarea lor înăuntrul speciei, pot da lecții de generozitate, mărinimie și bună-cuviință multor oameni. De altfel, toți reprezentanții eticii evoluționiste consideră, în unanimitate, că etica omului contemporan este departe de perfecțiune. Egoismul primează încă asupra altruismului, răul asupra binelui, durerea asupra plăcerii. Etica absolută, în concepția lor, presupune elaborarea unui cod moral perfect, care să împace definitiv omul cu mediul său, realizînd astfel o adaptare desăvîrșită, ceea ce va atesta încetarea luptei pentru existență, stabilirea unui echilibru organic între om și societate. O dată cu statornicirea eticii absolute, regulile morale vor fi în așa măsură asimilate, încît îl vor orienta pe om la fel ca și senzațiile. În asemenea condiții, pe pămînt se va instaura pacea, fericirea generală. Încă de la apariție, etica evoluționistă a devenit ținta unor intense atacuri survenite din partea celor mai diverse orientări. Reproșul principal care s-a adus viziunii evoluționiste asupra moralității a fost faptul biologizării eticii. Aceeași obiecție o aduce eticii evoluționiste și marxismul. Spre deosebire de gînditorii idealiști, care propuneau, în locul biologizării, psihologizarea sau spiritualizarea eticii, marxismul pornește de la ideea necesității explicitării fenomenelor morale prin legități proprii și specifice naturii lor sociale sau de clasă. În această ordine de idei, principiul biologic al luptei pentru existență este inutilizabil, atît în sociologie cît și în etică. Tot atît de inutilizabil se vădește a fi în etică și principiul adaptării. Realitatea demonstrează că morala nu se adaptează de la sine mediului social dat, ci este un produs al acestuia, aflîndu-și determinarea, în ultimă instanță, în viața materială a oamenilor. De aici decurge firesc următoarea concluzie: pentru a avea o moralitate de tipul eticii absolute trebuie schimbate condițiile materiale de viață ale oamenilor, existența socială, pe scurt, să fie înlăturat modul de producție care generează exploatarea omului de către om. Pe de altă parte, reducerea moralității la o funcție strict adaptivă nu se justifică și din alte motive. Există tipuri de morale, cum ar fi, de pildă, cea proletară, care nu se împacă cu mediul social dat, care îndeamnă la revoluție socială, optînd pentru un alt gen de societate. Aceste tipuri de

Scanned with OKEN Scanner

morală, proprii, îndeosebi, claselor progresiste, nu exercită nici o funcție adaptivă, ci mai degrabă nonadaptivă, dezintegrativă. Și apoi, morala oferă nu numai reguli de comportare, ci și idealuri. Ea îndeamnă la autodepășire, oferind, astfel, un scop și un sens major vieții umane. Toate aceste elemente scapă eticii evoluționiste, răpind astfel moralei acel patos care-l ridică pe individ deasupra „zoologicului" și-l proiectează în umanitate. Acest fapt l-a și făcut pe Benedetto Croce să denunțe concepția fondatorului eticii evoluționiste drept „simbol al mediocrității". (S. S.)

exactitate 1. Însușire a unei persoane care respectă scrupulos realitatea sau adevărul, fără a adăuga sau a omite ceva, care se conformează unei norme, unei convenții. **2.** Calitate a unei acțiuni, a unui fapt sau a unui mecanism de a fi în concordanță cu realitatea sau cu anumite legi sau succesiuni temporale (calcul, mașină, ceas, copie, narare a unui fapt etc.). **3.** (În sens restrictiv) Punctualitate. (I. B.)

exaltare, stare sufletească de adîncă însuflețire, de înflăcărare extremă, de încîntare și entuziasm pînă la paroxism, cauzată de un eveniment mult așteptat, de o idee care face posibilă o perspectivă nesperată. Ca formă excesivă de manifestare emoțională, **e.** exprimă măsura nelimitată a adeziunii la o faptă sau la o idee, dar, de regulă, constituie și un teren prielnic (din cauza slăbirii autocontrolului asupra conduitei) pentru producerea unor acte pe care rațiunea nu le aprobă în cele din urmă. De aceea, uneori, **e.** este asemuită cu surescitarea, cu delirul. Manifestările de **e.** pot și trebuie să fie controlate prin educație și prin autoeducație. (Gh. N.)

exces 1. (Cu referire la bunuri materiale sau la însușiri sufletești) Ceea ce trece peste limita obișnuită sau prevăzută (de ex. **e.** de muncă, **e.** de autoritate, **e.** în cantitate a unei mărimi etc.). **2.** (Cu referire la viața vegetativă sau morală) Lipsă de măsură, de cumpătare (în acest sens, se folosește mai ales pluralul: *a face excese*); intemperanță, viață necumpătată, uneori desfrînată; abuz. **3.** Folosire exagerată, arbitrară sau ilegală a unui drept, a unei însușiri fizice sau intelectuale, a unei poziții sociale a unei persoane date asupra alteia sau altora, cu sau fără beneficiu personal. Expresia *exces de zel* indică o lipsă de măsură în săvîrșirea unei acțiuni, a unei funcțiuni social-administrative. Abuzul și excesul de zel sînt deopotrivă semne ale unei încălcări a obligațiilor sociale, care nu sînt îndeplinite cu exactitate și conștiinciozitate, dovedind lipsa simțului răspunderii. V. *abuz.* (I. B.)

exclusivism, relație între două atitudini sau concepții morale care, de regulă, nu au nici un element comun. Deși între elemetele moralei există o strînsă corelație, ele se grupează în categorii polare opuse: bine — rău, cinste — necinste, virtute —

Scanned with OKEN Scanner

viciu, prietenie — dușmănie (sau rivalitate), fericire — nenorocire, muncă — trîndăvie. Opoziția sau relația de **e.** există și între concepții etice: etica burgheză — etica socialistă, etica creștină — etica laică, morala exploatatorilor — morala exploataților ș.a.m.d. Se înțelege că, în cadrul opozițiilor de ansamblu, unele elemente pot fi comune. Așa, de pildă, în toate concepțiile morale sînt condamnate unele acte antisociale. În etica laică burgheză există principii care apără aceleași norme ca și etica religioasă, deși ele sînt opuse prin unghiul și concepția de abordare. **E.** etic are un rol pozitiv în delimitarea valorilor de nonvalori, a principiilor morale de cele imorale, a comportărilor înaintate de cele înapoiate etc. Prin **e.** se înțelege însă și tendința unor persoane sau clase de a susține că singurele atitudini, comportări sau valori pozitive sînt cele pe care le susțin, fapt care duce la subiectivism și arbitrariu, la intoleranță. (Gh. B.)

exemplu moral, întruchipare într-o persoană concretă a idealului moral al unei societăți, națiuni, clase, profesiuni etc. sub raportul ansamblului personalității sau al unor laturi esențiale ale acesteia. Conținutul noțiunii de **e.m.** s-a schimbat în decursul timpului (chiar și în sînul aceleiași societăți), fiind deosebit în concepțiile morale ale unor clase diferite. De obicei, **e.m.** se referă: la probleme ale atitudinii omului față de viață în general (incluzînd în acest sens problema principiilor și idealurilor sale morale); la problemele conștiinței sale etice (modul de a înțelege și de a respecta datoria, concepția sa despre fericire, bine și virtute etc.); la raporturile morale dintre oameni în muncă, în viața obștească și cea familială; la integrarea sa în normele morale elementare. O deosebită însemnătate are pentru considerarea omului ca **e.m.** unitatea deplină dintre intenții și fapte, dintre gînduri și acțiuni, integritatea și principialitatea etică, consecvența concepțiilor și practicii, capacitatea unui sever autocontrol, a autodepășirii continue. În cursul existenței poporului român, întruchipînd, pentru generațiile lor și pentru cele ce le-au urmat, tipul unor asemenea exemple demne de urmat s-au ridicat adevărați eroi ai istoriei naționale cum au fost: Decebal, domnitorii luminați și patrioți Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare sau Mihai Viteazul, conducătorii eroicelor răscoale Doja, Horia, Cloșca și Crișan, revoluționarii democrați și întemeietorii statului modern român Tudor Vladimirescu, Nicolae Bălcescu, Avram Iancu, Mihail Kogălniceanu, Alexandru Ioan Cuza. Viața și opera a numeroși cărturari și artiști, prin care poporul nostru a îmbogățit tezaurul culturii universale, au constituit și constituie, de asemenea, o minunată pildă. În anii luptelor împotriva orînduirii burghezo-moșierești și pentru făurirea României populare, **e.m.** l-au întruchipat eroii clasei muncitoare, cei mai buni

fii ai poporului român, tot astfel cum, în anii construcției socialiste, cele mai înalte pilde de comportare le dau luptătorii cei mai hotărîți pentru progresul patriei și înfăptuirea înaltelor idealuri revoluționare, comuniștii. În procesul complex al educației, exemplul are un rol deosebit de însemnat. Reprezentînd o vastă activitate bazată pe convingere, educația se face, atît prin explicarea teoretică a superiorității anumitor principii și idealuri sociale și etice, cît și prin propunerea concretă a unor modele de urmat. Exemplul constituie unul dintre factorii cei mai importanți ai formării și extinderii moravurilor înaintate, una dintre căile principale ale educației morale. Forța educativă a exemplului constă tocmai în caracterul său viu, concret, imediat, în faptul că el întruchipează în atitudini practice conceptele și normele abstracte. De aici decurge și înalta răspundere a celor ce constituie un **e.m.**, ei fiind urmăriți în permanență de cei din jur, constituind criterii de comportare și, uneori, chiar de imitație, atît prin calitățile, cît și prin lipsurile lor. Contestînd adevărul *rigorismului* și *dogmatismului etic*, morala socialistă nu privește **e.m.** ca pe un ideal absolut, ca pe un om perfect, fără nici un fel de cusur. În procesul educației comuniste, tineretul este călăuzit să urmeze pildele înaintate și să discearnă ceea ce este bun de ceea ce este rău în viața și în munca oamenilor, inclusiv a celor care, reprezentînd un exemplu prin ansamblul comportării lor, pot avea scăderi și defecte, iar la un moment dat pot înceta să mai reprezinte un bun exemplu. Sădind la oameni sentimentul aprecierii conștiente, critice a comportării proprii și a celorlalți, morala socialistă ridică la un înalt nivel valoarea și eficiența socială a **e.m.** V.I. Lenin scria: „Puterea exemplului, care n-a putut să se manifeste în societatea capitalistă, va avea o mare însemnătate în societatea care a desființat proprietatea privată asupra pămîntului și a fabricilor...“ În socialism și în comunism, **e.m.** dobîndește un cîmp nelimitat de acțiune, o uriașă forță de influențare, constituind una dintre principalele pîrghii ale emulației sociale și desăvîrșirii morale a omului. V. *fruntaș*. (F. M.)

exhibiționism, tendința de a te expune publicului, de a-ți face simțită prezența cu orice preț, chiar cu cel al agitației nefirești și al cabotinajului, de a te etala fără măsură, de a face paradă de propria-ți persoană. La origine, cuvîntul a avut o semnificație patologică, referindu-se la tendința unor bolnavi psihici de a-și expune, impudic și demonstrativ, unele părți ale corpului. Opus ținutei sobre și decenței, **e.** este înrudit cu extravaganța și se explică similar. (P.P.-N.)

exigență morală, cerință de respectare a unor norme de comportare într-o anumită situație, impuse fie de propria conștiință morală, fie de societate (opinia publică), de grupul de apartenență.

Prin extensiune, cerințe morale care decurg dintr-o anumită calitate, situație, rol social (de ex. exigențele care decurg din rolul de membru de partid, de medic, elev, muncitor, student, profesor etc.). V. *cerință morală*. (C. Z.)

existență socială, viața materială a societății, cuprinzînd elementele, laturile și relațiile vieții sociale care se constituie și există independent de conștiința oamenilor și o determină pe aceasta. Elementul central al **e.s.** este modul de producție. În cadrul acestuia, prin forțele de producție, oamenii conlucrează cu natura, iar prin relațiile de producție, ei stabilesc legături obiective între ei în procesul de producție. Tot din **e.s.** fac parte laturile materiale ale relațiilor de familie, aspectele materiale ale modului de trai etc. Însăși existența oamenilor, ca forțe productive, ca mase populare care creează istoria, în conformitate cu legile obiective, precum și activitatea lor practic-transformatoare fac parte din **e.s.** Prin natura sa materială, **e.s.** este primordială în raport cu viața spirituală a societății. Ea determină apariția, conținutul, evoluția și funcțiile moralei, ca fenomen din domeniul conștiinței sociale. *Morala* este o reflectare a **e.s.** și, în același timp, ea are un rol activ în raport cu aceasta, o influențează. (Fl. G.)

existențialism în etică, curent influent, idealist-subiectiv, iraționalist, larg răspîndit în etica burgheză contemporană. Apărut la început în Germania, la sfîrșitul deceniului al treilea al sec. al XX-lea, existențialismul s-a extins treptat, generînd numeroase variante și impunîndu-se ca un curent la modă în filozofia și etica burgheză imediat după al doilea război mondial. Se pot distinge două mari ramuri: ateistă (M. Heidegger, J.P. Sartre, A. Camus, S. de Beauvoir) și religioasă (K. Jaspers, G. Marcel, N. Berdeaev, L. Șestov, M. Buber). Reprezentanții existențialismului s-au situat pe poziții social-politice diferite: de la tendințe profasciste pînă la solidarizarea, în unele probleme, cu poziția comuniștilor; la fel în concepția istorico-socială, de la iraționalism și subiectivism pronunțat pînă la interferențe cu concepția materialistă a istoriei (la Sartre, de pildă). Dincolo de variațiile individuale ale adepților ei, în etica existențialistă se poate distinge un fond de principii și de idei comune, caracteristice. Existența umană — înțeleasă în chip subiectivist, ca trăire afectivă a existenței de către individ — este, în lumea contemporană, o existență „neautentică", „neadevărată", întrucît Eu-l este supus mediului impersonal, care-i strivește personalitatea și independența, silindu-l să gîndească și să acționeze cum gîndesc și acționează alții. Conținutul existenței se exprimă astfel în trăiri ca grija, neliniștea *(angoasa)*, frica de moarte, sentimentul singurătății. Existența are deci un caracter tragic. „Ieșirea" din

Scanned with OKEN Scanner

această stare este posibilă la nivelul conștiinței; teama în fața neantului, sentimentul lipsei de sens, al absurdității existenței îl eliberează pe om de această stare și-l obligă să-și îndrepte privirea spre propria existență subiectivă, conducîndu-l spre dobîndirea existenței „autentice", „adevărate". Așadar, condiția revenirii omului la autenticitate ar fi recunoașterea libertății sale nelimitate. Libertatea, opusă metafizic necesității, condițiilor obiective, este plasată astfel exclusiv în sfera năzuințelor subiective ale omului. Pe această interpretare falsă, voluntaristă a libertății (v. *libertate morală, voluntarism în morală*) se bazează concepția etică existențialistă. Conform ei, fiecare individ trebuie să-și aleagă acțiunile în totală independență și într-o singurătate deplină, supunîndu-se doar intenției sale subiective, absolut libere, pentru că numai atunci el poate fi socotit răspunzător de existența (deci de alegerea) sa. O astfel de înțelegere a responsabilității duce la *relativism etic* și la *arbitrar* în comportare. Pentru unii reprezentanți ai ramurii religioase a eticii existențialiste și pentru Heidegger, omul își dobîndește adevărata libertate numai în situații-limită, situații tragice, fără ieșire, sau în fața morții. Etica existențialistă promovează astfel o morală puternic *individualistă* și *pesimistă* în fond, întrucît libertatea preconizată nu înseamnă dominarea de către om a condițiilor vieții sale, ci supunerea față de ele. Sesizînd corect consecințele morale ale *înstrăinării* omului în societatea capitalistă contemporană și pornind și de la unele motive perene, generatoare de neliniște și teamă, care țin de condiția biologică a omului, etica existențialistă nu reușește totuși să dea o soluție adecvată, după cum se dovedește, în ultimă instanță, ineficientă și în problemele responsabilității individului față de umanitate. (Ov. T.)

expansivitate, manifestare a înclinației de a comunica viu și deschis, de a exterioriza spontan, fără prejudecăți, dar în limitele bunei conduite, sentimentele și impresiile ivite în raporturile cu oamenii, cu evenimentele. (Gh.N.)

extaz, admirație profundă, entuziasm nemărginit, împins pînă la pierderea simțului realității, față de o creație artistică remarcabilă, măiestrie interpretativă ș.a. *E. religios* este starea semiconștientă, cufundarea în meditație și în rugăciune, pierderea simțului realului, ca urmare a posturilor îndelungate, a concentrării istovitoare în timpul slujbelor și adunărilor de rugăciune (la sectanți). Starea de **e.** provoacă adesea halucinații mistice, impresia „contactului nemijlocit" cu Dumnezeu, duhul sfînt, a dobîndirii darului profeției, a însușirilor miraculoase ș.a. *E. religios* poate duce la îmbolnăvirea sistemului nervos, la deprimare psihică și morală. Religia și teologia consideră **e.** drept un mijloc de cunoaștere a voinței lui Dumnezeu și de comuni-

Scanned with OKEN Scanner

care cu el. Pierzînd controlul asupra raţiunii şi comportamentului lor, în starea de **e.**, unii credincioşi pot comite cîteodată acte antisociale şi imorale cu consecinţe grave. (A. T.)

extravaganță, ieşire din comun, manifestare bizară, dezechilibrare, dereglaj al conduitei, excentricitate, contrazicere flagrantă a bunului simţ. Cervantes remarca: „tot ceea ce nu-i firesc e rău". Deseori **e.** provoacă efectul de ridicol şi este înrudită cu snobismul. Atunci cînd nu este expresia unei lipse de maturitate şi de echilibru spiritual, **e.** cultivată deliberat poate fi interpretată şi ca o sfidare a opiniei publice. Precumpănitor exterioară, obiectivată în stridenţe vestimentare, de poză şi de limbaj, în afişarea de preferinţe şi de idei iraţionale, **e.** echivalează cu originalitatea ieftină, de suprafaţă, reflex al unei crize de originalitate în fond, în cultura spirituală a individului. Goethe remarca: „eroarea cea mai mare este a tinerilor care cred că-şi pierd originalitatea recunoscînd adevărul mărturisit de alţii înaintea lor". M. Ralea, referindu-se la tendinţa de singularizare („a fi cu orice preţ altfel decît ceilalţi"), arăta că aceasta este o ratare a perfecţiei. „Perfecţia adevărată — scria el — se aseamănă prin echilibrul său cu banalitatea". (P.P.-N.)

extremism, situarea pe poziţiile unei doctrine duse pînă la ultimele ei consecinţe, astfel încît devine rigidă, dogmatică, absurdă. În ordinea morală, **e.** se manifestă în fanatism, ascetism, moralism intolerant. În conduită, **e.** se leagă de pierderea simţului măsurii. (P.P.-N.)

exuberanță, vivacitate şi euforie afectivă manifestată prin risipă de gesturi şi de cuvinte, variat şi bogat nuanţată, caracteristică firilor comunicative, dar şi altora, în împrejurări care constituie prilejuri de bucurie şi de înflăcărare. (Gh. N.)

Scanned with OKEN Scanner

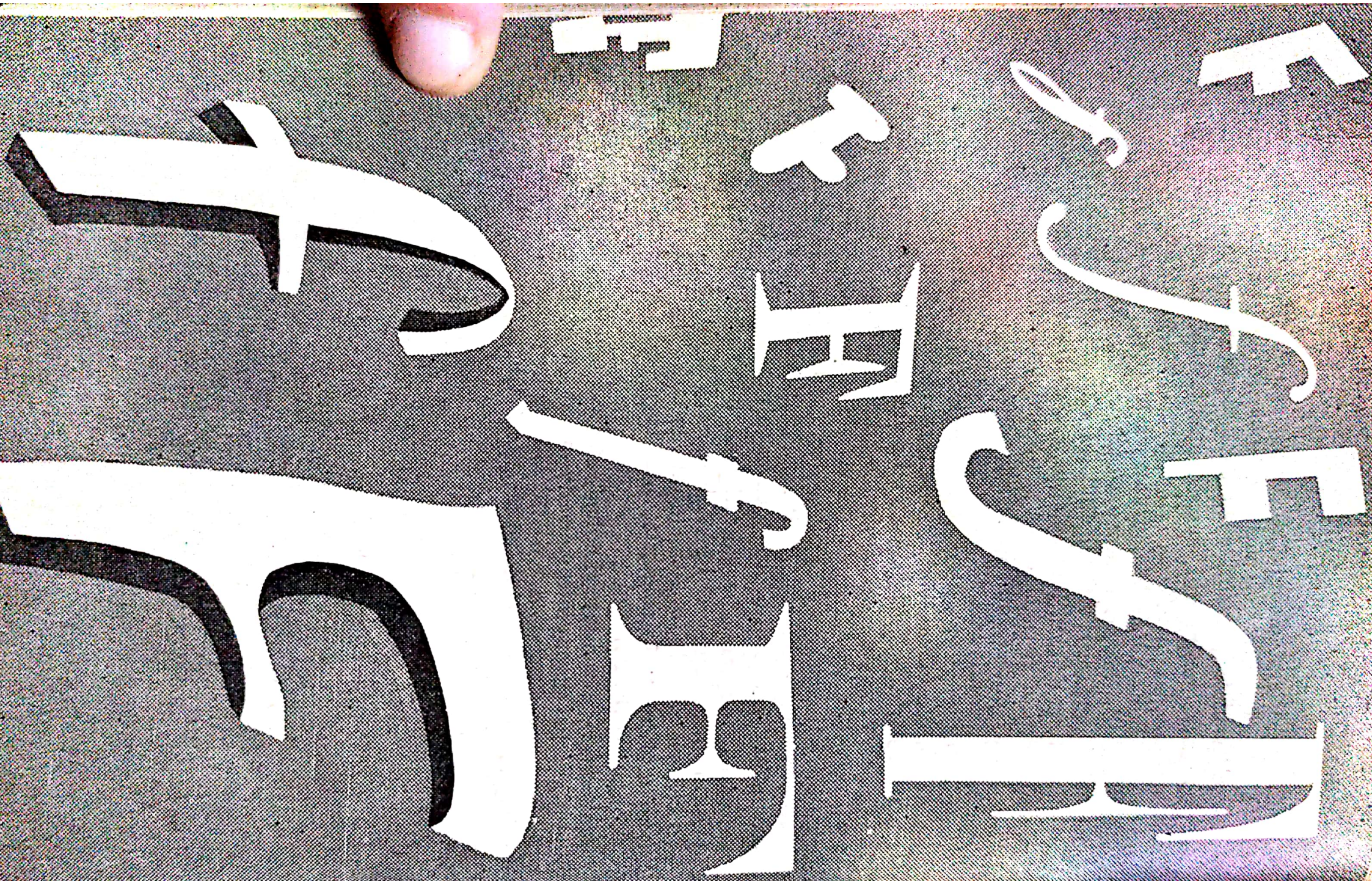

Scanned with OKEN Scanner

Factor moral, acțiune (de ex. educația, convingerea, constrîngerea, exemplul) sau instituție (de ex. școala, familia, organizația politică) care îndeplinește un rol în generalizarea și în adîncirea moralității în societate, precum și în formarea morală a personalității. Conținutul și forma acțiunii exercitate de **f. m.** sînt determinate de interesele materiale și spirituale pe care le servesc, de idealul, principiile și normele morale pe care se întemeiază, fiind influențate, în mare măsură, de alte forme ale conștiinței sociale, îndeosebi de politică, drept și de concepția filozofică despre lume și viață. (F. M.)

falsitate 1. Ceea ce nu corespunde întru totul și, foarte adesea, ceea ce este contrariu realității, adevărului (de ex. **f.** unei știri, a unei afirmații); netemeinicie, lipsă de adevăr. Există o deosebire între **f.** care se referă la fapte, la lucruri (de ex. **f.** unei date sau a unui fapt istoric) și eroare, care are în vedere, mai ales, opiniile (de ex. eroarea de a crede că soarele se învîrte în jurul pămîntului: E. Littré). Se face deosebire, de asemenea, între **f.** și minciună, aceasta din urmă avînd, în general, un caracter intenționat. **2.** Duplicitate, fățărnicie, ipocrizie, prefăcătorie. **3.** (Înv.) Termen din epoca feudală referitor la nedreptatea judecății. V. *adevăr moral, exactitate, fățărnicie, ipocrizie, lealitate (loialitate), sinceritate.* (I. B.)

familiarism, tendință de a promova și de a proteja la locul de muncă persoane (de ex. rude, cunoștințe sau prieteni) după considerente subiective, meschine, încălcînd criteriul obiectiv al meritelor profesionale, normele echității sociale. **F.** dezbină colectivele sociale de muncă, care, prin natura lor, trebuie să fie unitare, închegate, în grupe bazate pe relații neprincipiale de nepermisă îngăduință, de intimitate și prietenie, care dăunează, în ultimă instanță, funcționării normale, progresive, a organismului social. Între aceste grupe sociale pot interveni fricțiuni, animozități care abat atenția membrilor lor de la problemele de muncă spre rezolvarea unor răfuieli personale. V. *favoritism, părtinire.* (Al.B.—M.D.)

familiaritate 1. Ceea ce prezintă caracter de intimitate exagerată, rău înțeleasă; (la plural) cuvinte, gesturi etc. familiare, ireverențioase, frizînd vulgaritatea. **2.** Mod liber (nu libertin) de comportare, atitudine simplă, prietenoasă, cordială într-un cerc de prieteni; manieră de a scrie, de a vorbi cu tonul simplu și degajat al unei conversații din cadrul familiei. **3.** Obișnuință, deprindere, cunoaștere perfectă a unei meserii. **4.** (Cu valoare peiorativă) Intimitate exagerată cu persoane mai în vîrstă, superioare ca rang social sau ca substanță umană. (Al.B. — M.D.)

familie, nucleu social elementar, întemeiat prin *căsătorie,* „celulă socială" care unește pe soți și pe descendenții acestora. În

cadrul f., relaţiile biologice se împletesc cu relaţiile economice şi cu cele spirituale. Fiind un produs al sistemului social, f. „trebuie să se dezvolte pe măsură ce se dezvoltă şi societatea şi trebuie să se modifice pe măsură ce se modifică şi societatea“ (Marx). În cursul dezvoltării istorice, orice transformare în viaţa economică a societăţii a dus la schimbarea corespunzătoare a formelor căsătoriei şi f. În condiţiile cetei umane primitive, cînd relaţiile dintre sexe nu erau reglementate, f. încă nu exista. În paleoliticul mijlociu, pe baza căsătoriei pe grupe, apare *f. pe grupe*, în care toate femeile unei ginţi erau în chip virtual soţiile tuturor bărbaţilor dintr-o altă gintă. Dezvoltarea f. a mers pe linia restrîngerii continue a cercului persoanelor care participau la relaţiile *conjugale*, prin interzicerea căsătoriei între generaţia părinţilor şi cea a copiilor, între fraţii şi surorile proveniţi din aceeaşi mamă etc. Convieţuirea episodică a anumitor perechi, apărută în cadrul căsătoriei pe grupe, a dus la căsătoria-pereche şi la *f. pereche*, destul de instabilă. În aceste forme de f., filiaţia era stabilită după mamă (matriarhat). Matriarhatul se datora rolului economic activ al femeilor şi relaţiilor conjugale din acea vreme, care permiteau să fie cunoscută precis doar mama copilului; el se caracteriza prin relaţii de egalitate între sexe. O dată cu trecerea de la matriarhat la patriarhat, în condiţiile unor forţe de producţie mai dezvoltate şi ale rolului economic crescut al bărbaţilor, a apărut marea f. patriarhală şi, o dată cu ea, *monogamia*. Filiaţia a început să fie stabilită după tată şi s-a statornicit puterea bărbatului asupra soţiei şi copiilor. F. patriarhală a făcut trecerea spre f. mică, individuală, apărută în condiţiile destrămării comunei primitive gentilice şi ale începutului afirmării proprietăţii private. Necesităţile sociale cărora le răspundea f. monogamă erau dominaţia bărbatului ca proprietar privat şi procrearea de copii cu paternitate certă, care să-i moştenească averea. Familia devine astfel celula economică a societăţii, care înfăţişează, în mic, tabloul contradicţiilor proprii întregii societăţi. În societăţile sclavagistă, feudală şi capitalistă, funcţia sa primordială este aceea economică, legată de acumularea şi de conservarea proprietăţii private. De aici provine inegalitatea părţilor în relaţiile *matrimoniale*, puterea capului f. asupra soţiei şi a copiilor. Încă în capitalism, în f. proletară apar germenii unor noi relaţii matrimoniale, bazate pe egalitate, tocmai pentru că proletarul este lipsit de proprietate. Socialismul, ca orînduire care desfiinţează orice exploatare şi asuprire şi realizează egalitatea reală socială, economică, politică, juridică şi culturală a tuturor cetăţenilor, lichidează şi inegalitatea femeii. F. socialistă reflectă noile relaţii sociale întemeiate pe sprijin tovărăşesc şi pe ajutor reciproc. Rolul social al f. socialiste se manifestă în funcţiile sociale pe care le îndeplineşte. Prima

Scanned with OKEN Scanner

funcție socială a f. este aceea de perpetuare a speciei umane, de asigurare a unei condiții indispensabile pentru existența societății: creșterea populației. De aceea, vitalitatea și vigoarea poporului, viitorul uman al națiunii socialiste depind în mod nemijlocit de realizarea acestei funcții a f. A doua funcție socială a f. socialiste este cea economică. Dar, spre deosebire de f. burgheză, ea nu mai este legată de acumularea, conservarea și transmiterea proprietății private și nici nu mai constituie funcția primordială a f. Totodată, conținutul funcției economice a f. socialiste se modifică: ea se reduce la organizarea traiului și consumului, la ajutorul economico-gospodăresc între membrii f. Pe plan juridic, ea își găsește expresia în regimul comunității de bunuri a soților și în obligația reciprocă de întreținere. Principala funcție a f. socialiste constă în creșterea și educarea copiilor; ea este deci o funcție educativă. Caracterul primordial al acestei funcții este determinat de natura umanistă a orînduirii noastre sociale și de stat. Creșterea continuă a avuției naționale, ridicarea nivelului de trai al maselor permit f. să-și crească copiii în condiții tot mai bune. În același timp, societatea pretinde f. socialiste să-și realizeze la un nivel tot mai înalt funcția sa educativă. Rolul social al f. în societatea noastră, influența ei deosebită asupra vieții sociale fac ca viața de f. să nu poată fi considerată doar o chestiune personală. Lucrul acesta se oglindește și în faptul că statul nostru a legiferat un „Cod al familiei", prin care sînt minuțios reglementate, în spiritul conștiinței juridice și al moralei socialiste, relațiile familiale. Societatea noastră este organic interesată în consolidarea vieții de f. și, în această direcție, un loc deosebit de important îl ocupă întărirea bazelor sale morale. Orînduirea socialistă creează pentru femeie, într-o măsură crescîndă, posibilitatea de a îmbina maternitatea și căsătoria cu participarea activă la viața socială. Ocrotirea f. este o problemă de stat: „Statul ocrotește căsătoria și familia și apără interesele mamei și copilului" prevede Constituția R.S. România. Această ocrotire se realizează printr-o anumită reglementare juridică a căsătoriei și a relațiilor dintre părinți și copii (egalitatea în drepturi a femeii cu bărbatul, instituirea autorității tutelare etc.), prin ocrotirea intereselor mamei și ale copilului (asistență medicală și medicamente gratuite pentru copii, concedii plătite pentru mame, crearea unei rețele de instituții și organizații de stat care contribuie la creșterea și la dezvoltarea optimă a copiilor, cum sînt: creșe, cămine, colonii sanatoriale etc.), prin acordarea de ajutoare materiale de către stat (alocația de stat pentru copii, ajutorul pentru nașteri, ajutorul familial de stat etc.). Pentru femeile cu mulți copii s-a instituit titlul de onoare de „mamă eroină". În procesul desăvîrșirii socialismului și al trecerii la comunism, relațiile de f. vor fi definitiv eliberate de orice calcule materiale,

Scanned with OKEN Scanner

trăinicia **f.** se va baza tot mai mult pe o înaltă puritate morală. V. *căsătorie, morala familiei.* (Ov. T.)

fanatism, adeziune oarbă, pătimașă, fără margini, la o idee, la o convingere, la o acțiune, fără a înțelege sensul, scopul și consecințele ei. *F. religios* este consacrarea totală a unei doctrine religioase însoțită de intoleranță, împinsă pînă la acte de cruzime față de cei de altă credință sau față de atei. *F. religios* a alimentat războaiele religioase, pogromurile și represiunile sălbatice pe criterii de credință, condamnarea la moarte și suplicii grele a gînditorilor înaintați de către inchiziție, în timpul evului mediu, impunerea, prin foc și sabie, a unei religii și interzicerea altora. Invocînd ideea că suferința este o dovadă de pioșenie care atrage după sine dobîndirea fericirii „cerești", unii fanatici religioși se automutilează sau se sinucid. *F. religios* întunecă rațiunea, dezechilibrează psihicul, duce la nesocotirea celor mai elementare norme morale și de conviețuire socială, a îndatoririlor față de familie și a obligațiilor cetățenești. Cultivînd **f.,** religia dezvăluie ea însăși caracterul demagogic, fățărnicia și falsitatea preceptelor ei despre caritate, iubirea aproapelui ș. a. **F.** religios, rasial, politic sau de orice altă natură este străin moralei socialiste. Spre deosebire de **f.,** adeziunea fierbinte față de ideile și cauza comunismului, participarea entuziastă la făurirea lui presupune înțelegerea profundă a justeței și superiorității acestei orînduiri, conștiința științific fundamentată a necesității înfăptuirii ei. V. *devotament.* (A. T.)

fanfaron, persoană care se laudă zgomotos, exagerat, cu calități pe care ar vrea să le aibă, dar nu le are și care face pe viteazul cu vitejia pe care n-o posedă. **F.** este un palavragiu, debitînd multe, vrute și nevrute, spre a se scoate pe sine tot mai mult în evidență fără a merita în realitate. Lăudărosul nu încearcă să facă în mod real fapte bune, lăudabile, să aibă o comportare civilizată, ci se străduiește doar să se remarce cu orice chip, să spună că a făcut ceea ce ar fi trebuit să facă sau că, de-ar fi fost el în locul altuia, ar fi înfăptuit minuni de vitejie și de cavalerism; este un mincinos și un om plin de vanitate, existînd — după expresia unui gînditor — mai mult în opinia altora decît în pielea sa. **F.** simulează, minte, înșeală, trăiește mai mult în imaginație, alături de adevărata sa fire; este un personaj ridicol, care stîrnește dezaprobarea și disprețul celor din jur. Ironia populară românească denunță pe **f.**: „Omul lăudăros ca pușca fără cocoș". (Al. B. — M. D.)

fanfaronadă, vorbe sau acțiuni prin care cineva se laudă în mod afișat, zgomotos, umflat, cu calități pe care nu le are sau cu fapte meritorii pe care nu le-a săvîrșit. Atitudinea de **f.** stîrnește ilari-

Scanned with OKEN Scanner

tatea și dezaprobarea celor din jur, fiind considerată ca o manifestare de neseriozitate și de superficialitate. (Al.B.—M.D.)

faptă (morală), rezultat al unei acțiuni, al unei comportări; ceea ce rămîne, un timp mai lung sau mai scurt, după ce acțiunea respectivă s-a consumat. **F.(m.)** este, deci, totalitatea modificărilor produse în mediul social și uman, de om prin acțiune. Nu orice comportare este totodată și o „înfăptuire", o producătoare de fapte, ci numai aceea care are semnificații și consecințe asupra celorlalți, asupra societății. Există fapte bune *(morale)* și fapte rele *(imorale)*, în funcție de semnificațiile lor valorice, de conținutul lor moral. Există, de asemenea, fapte generoase și fapte meschine, frumoase și urîte, demne și nedemne, eroice și lașe. „Fapta" este cea care are semnificații pentru ceilalți, cea care rămîne din tot ceea ce este și face omul. De aceea, se spune că mai puțin contează intențiile, importante sînt faptele. Această deosebită însemnătate pe care o au faptele pentru determinarea, definirea omului, atît în ceea ce este el însuși, cît și în ceea ce rămîne „în alții", în urma existenței sale, l-a făcut pe Goethe să afirme programatic: „la început voi pune *fapta*". Intențiile, planurile, dacă nu sînt înfăptuite, nu au aproape nici o valoare; pot provoca numai regrete și nefericire. Împlinirea umană coincide cu înfăptuirea. V. *conținut moral (al unei comportări, al unei atitudini etc).*, *valoare morală.* (C. Z.)

fariseism 1. Atitudine ipocrită, nesinceră, fățarnică; ipocrizie, falsitate, fățărnicie. Termenul provine de la *farisei*, adepții unui curent politic-religios din Iudeea, care și-a încetat existența aproximativ în anul 70 e.n. Fariseii exprimau interesele păturilor mijlocii ale societății sclavagiste: meșteșugari și negustători înstăriți, o parte a clerului ș.a. Ei erau porecliți și „cărturari", ca urmare a îndeletnicirii lor cu tălmăcirea legilor biblice și a întocmirii Talmudului. În timpul ocupației romane a Iudeii, fariseii s-au împotrivit activ răspîndirii creștinismului și au îndemnat la supunere față de stăpînitori. Datorită disprețului arătat de farisei oamenilor de rînd, poporul le-a atribuit, ironic, porecla de „vopsiți", cu sensul de demagogi, ipocriți. **2.** (Fig.) Cuvîntul are o semnificație negativă. El se atribuie celor ce caută să-și ascundă, sub masca bunăvoinței, a recunoașterii meritelor cuiva, intențiile ostile față de persoana respectivă. Prin extensiune, în vorbirea populară și familiară, **f.** însemnează atitudinea omului cu două fețe. Respingînd și condamnînd **f.**, morala socialistă cultivă sinceritatea, îndatorirea de a pune în concordanță gîndul cu faptele, de a lua poziție deschisă față de lipsuri și de greșeli, de a contribui, din convin-

Scanned with OKEN Scanner

gere, la îndreptarea comportamentului incorect al tovarășilor de muncă, colegilor și prietenilor. (A. T.)

farmec 1. Transformare miraculoasă a fenomenelor naturale, a lucrurilor etc. sau provocare a anumitor stări de sugestie asupra oamenilor; mijloace magice folosite pentru aceasta; vrajă, vrăjitorie (de ex. a face sau a întrerupe un **f.**, a pune pe cineva sub puterea unui **f.** etc.). **2.** Ansamblu de calități fizice sau sufletești ale unei persoane, de însușiri bine definite ale unui obiect sau ale unei ambianțe, capabile să transpună o persoană într-o dispoziție greu analizabilă de încîntare și de plăcere rafinată, de admirație și de atracție (de ex. **f.** unei femei, **f.** muzicii, **f.** frumuseții). Termenul se folosește uneori la plural, cu referire, mai ales, la calitățile fizice ale unei femei. (I. B.)

fatalism, doctrină filozofico-mistică care concepe desfășurarea evenimentelor și a acțiunilor omului ca ceva predestinat, care evoluează inevitabil și fără posibilitatea intervenției omului. Pe plan moral, adepții **f.** consideră că destinul sau soarta omului, moralitatea sau comportarea sa, decurge ca ceva prestabilit de forțe supranaturale („providența divină") sau de legi implacabile. După unele doctrine fataliste, alegerea de către om a binelui sau a răului în comportare nu este posibilă. Răul ar fi un blestem dat omului care nu poate fi înlăturat. În acest sens, omul este obligat să sufere permanent pentru a ispăși păcatul și blestemul originar. **F.** etic este o teorie care privește omul ca pe o ființă neputincioasă, iresponsabilă de actele sale morale. Aceasta îndeamnă la pasivitate și cvietism, la renunțarea la lupta împotriva răului, la umilință. Concepția fatalistă justifică amoralismul și lipsa de răspundere prin încercarea de a da vina pe hotărîrea destinului, a ursitei sau a altor „forțe" inevitabile. Etica științifică, analizînd modul în care concepțiile și normele morale sînt o expresie a condițiilor social-istorice concrete, modul de schimbare a acestora în raport cu schimbarea relațiilor dintre oameni, arată, în același timp, posibilitățile omului de a interveni activ, de a hotărî asupra comportării sale, de a alege acțiunile și comportarea sa și de a răspunde de ele. V. *cauzalitate*, *determinism*, *libertate morală*. (Gh. B.)

favoritism, sistem de reglementare a raporturilor dintre membrii unui colectiv, de acordare abuzivă și nemeritată de favoruri sau de promovare a cadrelor pe baza unor preferințe, interese personale sau alte principii reprobabile, incompatibile cu societatea socialistă. **F.**, presupunînd bunăvoința exagerată față de unele persoane, în ciuda carențelor, a greșelilor repetate pe care acestea le comit, prejudiciază atmosferei tovărășești și principiilor de lucru în cadrul unui colectiv. Totodată, el presupune cultivarea

Scanned with OKEN Scanner

servilismului, a linguşirii, precum şi împiedicarea afirmării capacităţilor reale prin promovarea nonvalorilor. V. *familiarism*, *părtinire*. (Al.B.—M.D.)

făgăduială, angajament luat faţă de o persoană sau faţă de un colectiv de a îndeplini un act, implicînd, totodată, o obligativitate morală. Îndeplinirea **f.** constituie un criteriu major de apreciere a profilului moral al unei persoane. Cel care îşi ia angajamente cu scopul de a impresiona, de a se lăuda, de a cîştiga simpatia colectivului în care munceşte, fără a avea intenţia de a le îndeplini sau fără a se strădui în acest sens, este sancţionat moralmente de colectivitate ca demagog, ca un om de nimic care înşeală buna-credinţă a semenilor, fapte pentru care nu merită să fie luat în seamă. **F.** este definită sugestiv printr-un proverb românesc: „Făgăduiala dată e datorie curată". V. *angajament*. (Al.B.—M.D.)

fărădelege, faptă rea care contravine flagrant legilor scrise sau nescrise ale omenirii. V. *mişelie*, *mîrşăvie*, *nelegiuire*. (Al.B.—M.D.)

fățărnicie 1. Prefăcătorie, ipocrizie; comportare înşelătoare a unei persoane pentru a face pe alţii să creadă că posedă calităţi morale deosebite, pe care însă persoana respectivă nu le are. Făţarnicul imită, mai totdeauna din interes, virtutea la modă; astfel, într-o societate în care pietatea trecea drept virtutea de căpetenie, bigoţii făţarnici erau foarte des întîlniţi. Personajul lui Molière, Tartuffe, reprezintă pe făţarnicul-tip. Asistăm, în asemenea cazuri, la o dedublare a personalităţii. Între fiinţa adevărată, cu interesele şi pasiunile sale, şi imaginea exterioară, împrumutată şi falsă, pe care caută să o întruchipeze prin purtări, gesturi, îmbrăcăminte şi cuvinte, se produce o adîncă scindare. Ipocritul joacă un rol, construieşte un personaj social, adeseori opus adevăratei sale realităţi interioare; se dovedeşte astfel, în viaţa socială, opoziţia, ruptura dintre a fi şi a părea, dintre vorbă şi fapte, dintre viaţa personală şi cea obştească. Înţelepciunea populară a definit sau a ridiculizat **f.** Proverbele româneşti biciuiesc foarte sugestiv pe cei care au acest năravː „E ca talgerul cu două feţe" sau „Ziua se sperie de oi şi noaptea încalecă pe bivoli". **2.** Disimulare a unei indignări, mai mult sau mai puţin bine jucate, faţă de unele vicii sau manifestări sociale, contrarii principiilor morale, pe care cineva, în sinea sa, nu le dezaprobă şi în practicarea cărora adesea se complace. Marele moralist francez din secolul al XVII-lea, La Rochefoucauld, a observat că „făţărnicia este un omagiu pe care viciul îl aduce virtuţii". V. *falsitate*, *fariseism*, *ipocrizie*. (I. B.)

servilismului, a lingușirii, precum și împiedicarea afirmării capacităților reale prin promovarea nonvalorilor. V. *familiarism*, *părtinire*. (Al.B.—M.D.)

făgăduială, angajament luat față de o persoană sau față de un colectiv de a îndeplini un act, implicînd, totodată, o obligativitate morală. Îndeplinirea **f.** constituie un criteriu major de apreciere a profilului moral al unei persoane. Cel care își ia angajamente cu scopul de a impresiona, de a se lăuda, de a cîștiga simpatia colectivului în care muncește, fără a avea intenția de a le îndeplini sau fără a se strădui în acest sens, este sancționat moralmente de colectivitate ca demagog, ca un om de nimic care înșeală buna-credință a semenilor, fapte pentru care nu merită să fie luat în seamă. **F.** este definită sugestiv printr-un proverb românesc: „Făgăduiala dată e datorie curată". V. *angajament*. (Al.B.—M.D.)

fărădelege, faptă rea care contravine flagrant legilor scrise sau nescrise ale omenirii. V. *mișelie*, *mîrșăvie*, *nelegiuire*. (Al.B.—M.D.)

fățărnicie 1. Prefăcătorie, ipocrizie; comportare înșelătoare a unei persoane pentru a face pe alții să creadă că posedă calități morale deosebite, pe care însă persoana respectivă nu le are. Fățarnicul imită, mai totdeauna din interes, virtutea la modă; astfel, într-o societate în care pietatea trecea drept virtutea de căpetenie, bigoții fățarnici erau foarte des întîlniți. Personajul lui Molière, Tartuffe, reprezintă pe fățarnicul-tip. Asistăm, în asemenea cazuri, la o dedublare a personalității. Între ființa adevărată, cu interesele și pasiunile sale, și imaginea exterioară, împrumutată și falsă, pe care caută să o întruchipeze prin purtări, gesturi, îmbrăcăminte și cuvinte, se produce o adîncă scindare. Ipocritul joacă un rol, construiește un personaj social, adeseori opus adevăratei sale realități interioare; se dovedește astfel, în viața socială, opoziția, ruptura dintre a fi și a părea, dintre vorbă și fapte, dintre viața personală și cea obștească. Înțelepciunea populară a definit sau a ridiculizat **f.** Proverbele românești biciuiesc foarte sugestiv pe cei care au acest năravː „E ca talgerul cu două fețe" sau „Ziua se sperie de oi și noaptea încalecă pe bivoli". **2.** Disimulare a unei indignări, mai mult sau mai puțin bine jucate, față de unele vicii sau manifestări sociale, contrarii principiilor morale, pe care cineva, în sinea sa, nu le dezaprobă și în practicarea cărora adesea se complace. Marele moralist francez din secolul al XVII-lea, La Rochefoucauld, a observat că „fățărnicia este un omagiu pe care viciul îl aduce virtuții". V. *falsitate*, *fariseism*, *ipocrizie*. (I. B.)

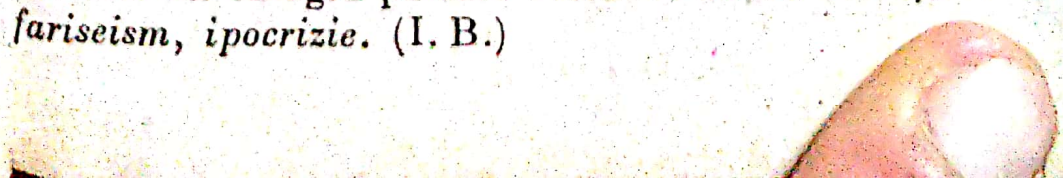

fericire, noțiune a conștiinței morale care desemnează înalta satisfacție a omului pentru condițiile sale de existență, pentru plinătatea și sensul vieții, pentru realizarea menirii sale umane. Nefiind doar expresia unei situații obiective sau a unei stări subiective a omului, **f.** include ideea despre esența și căile de realizare a supremei satisfacții în viață, avînd, astfel, un caracter axiologic și normativ. Teoriile cu privire la esența **f.** și căile obținerii ei au fost prezente în numeroase concepții sociale, filozofice și etice. *Eudemonismul* a reprezentat concepția etică conform căreia, **f.** constituie categoria principală, principiul călăuzitor al moralei, criteriul suprem al oricărei virtuți. Gîndirea și literatura trecutului cunosc numeroase concepții utopice despre **f.,** care întruchipau aspirațiile spre o viață de egalitate și libertate socială în care oamenii să conducă destinele lor și ale societății și să dispună de bogățiile naturii, devenind stăpînii ei. Continuînd și dezvoltînd concepțiile despre **f.** ale gînditorilor progresiști, respingînd caracterul utopic, neștiințific al unora dintre concepțiile anterioare, marxismul consideră că **f.,** atît ca noțiune a conștiinței morale cît și ca ideal social, are un caracter istoric și de clasă. Concepțiile fataliste, pesimiste conform cărora cauzele nefericirii oamenilor ar fi „voința divină" (pedeapsa pentru așa-zisul „păcat originar"), „soarta" sau însăși „natura umană" sînt teoretic inconsistente și practic diversioniste pentru că, în realitate, cauzele nefericirii rezidă, mai ales, în condițiile existenței sociale a oamenilor. În viața individuală, nefericirea oamenilor poate izvorî și din neconcordanța dintre idealuri și posibilitățile, mijloacele de care ei dispun pentru a le realiza. Etica marxistă opune concepțiilor individualiste, egoiste despre **f.** personală, idealul dobîndirii **f.** individului prin integrarea lui socială, prin munca liberă, pusă conștient în slujba țelurilor luptei revoluționare și construirii noii orînduiri al cărei țel suprem îl constituie dezvoltarea și afirmarea creatoare a omului. Marxismul consideră că **f.** poate fi dobîndită numai prin lupta pentru înlăturarea oricărei exploatări, pentru făurirea socialismului și comunismului, care asigură ridicarea continuă a bunăstării materiale și spirituale a maselor, dezvoltarea multilaterală a personalității, îmbinarea intereselor personale cu cele generale, libertatea și afirmarea celor mai nobile trăsături umane. Etica marxistă promovează o concepție activă despre **f.,** în care aceasta este concepută nu numai prin prisma a ceea ce omul primește din partea societății, ci, în primul rînd, prin con-

Scanned with OKEN Scanner

tribuția sa efectivă la progresul material și spiritual. Marx spunea: „Fericirea e lupta". **F.** este rezultatul acțiunii pentru învingerea greutăților, ea constă în simțămîntul utilității sociale, al aplicării multilaterale a capacităților și aptitudinilor într-o activitate pusă în slujba cauzei comune. În conștiința tînărului comunist trebuie să se împletească astfel, în mod organic, idealul **f.** și conștiința responsabilității sociale. Idealul marxist de **f.** este o expresie a umanismului consecvent al comunismului, pentru care ținta cea mai înaltă a omului o constituie omul, iar **f.** acestuia este etalonul tuturor valorilor. (F. M.)

fermitate, trăsătură pozitivă care constă în adoptarea conștientă a unei anumite poziții morale și aplicarea ei cu consecvență. **F.** se întemeiază pe convingerea că ideile, principiile care stau la baza poziției morale sînt juste și că ele vor triumfa. Faptele individului capătă un caracter orientat, conduita lui este subordonată unor scopuri. **F.** se manifestă prin statornicie în comportament, siguranță în luarea unor hotărîri și în aplicarea lor, devotament pentru cauza aleasă și apărarea ei în orice condiții. O asemenea poziție presupune tărie de caracter, principialitate, dragoste de adevăr, atitudine cinstită, noblețe sufletească și, în situații speciale, curaj și abnegație. Într-o formă superioară, **f.** este legată de activitatea social-politică și a caracterizat întotdeauna pe luptătorii pentru dreptate și pentru progres social. **F.** ideologică exprimă o conștiință înaintată, umanistă, plină de încredere într-un viitor mai bun al omenirii. Ea este, în același timp, o cerință specifică moralei socialiste, o normă de conduită a vieții noi, socialiste. Generalizarea acestei norme, transformarea ei într-o necesitate lăuntrică a individului, într-o calitate morală constituie una dintre sarcinile educației comuniste. Lipsa de principii, nestatornicia în comportament, fățărnicia sînt opuse fermității. V. *consecvență.* (Fl. G.)

fetișism în morală 1. Atitudine sau concepție morală falsă asupra originii și naturii normelor și valorilor morale. Fetișismul este rezultatul necunoașterii sau denaturării legilor dezvoltării sociale, a cauzelor obiective și subiective care generează normele de conduită și concepțiile morale. Ignorarea existenței sociale, care stă la baza dezvoltării conștiinței sociale, îi face pe unii să atribuie valorilor morale, fie o origine naturală (structura universului, ereditatea, firea omului), fie una supranaturală (dumnezeu, diavolul, ideea absolută etc.). Pe aceste căi se ajunge să se atribuie, în mod incorect, unor fenomene ale naturii (fenomene

meteorologice: ploi, tunete, viscole; cutremure, inundații) un sens moral și să se scoată astfel din cadrul relațiilor sociale și atitudinilor morale răspunderea umană, posibilitatea de perfecționare a normelor morale. Prin fetișizare, normele de comportare sînt despărțite în mod arbitrar de relațiile sociale, iar noțiunile morale sînt identificate cu fenomenele. **2.** Atitudine de adorare nelimitată și de supraestimare a unor trăsături și principii morale, fără examinarea corespunzătoare a valorii și valabilității lor. Ca în orice domeniu, și în etică, fetișizarea denaturează sensul principiilor și normelor morale, le izolează pe cele admirate în contextul celorlalte valori, ignorează condițiile de loc și de timp, procesul dialectic al dezvoltării și al luptei dintre nou și vechi. **F. în m.** refuză analiza și cercetarea științifică, proclamă sentimente și atitudini subiective drept principii imuabile, transformînd în dogme intangibile trăsături care sînt, în fapt, supuse unui proces continuu de transformare și de îmbogățire. În felul acesta, fetișizarea este o atitudine statică, care neagă posibilitatea perfecționării din punct de vedere moral a societății și individului. Totodată, prin fetișizare este diminuată și anulată responsabilitatea omului în crearea unor norme și principii etice corespunzătoare relațiilor sociale în care se dezvoltă. Factorii care duc la dispariția fetișismului sînt lichidarea relațiilor de exploatare și cunoașterea de către oameni a acțiunii legilor obiective, folosirea aceastor legi în mod conștient pentru dezvoltarea socială și perfecționarea conștiinței umane. Pe această cale, în societatea socialistă oamenii cunosc legile dezvoltării sociale, acționează în cunoștință de cauză și știu astfel că morala se dezvoltă o dată cu dezvoltarea societății, iar cerințele față de comportarea și atitudinea omului izvorăsc din relațiile sociale și exigențele unei conștiințe sociale evoluate. V. *adorație, idolatrie.* (Gh.B.)

fideism, concepție teologico-filozofică care subordonează știința credinței, neagă sau limitează capacitatea științei și, în genere, a rațiunii de a cunoaște realitatea. **F.** neagă dreptul științei de a investiga sfera problemelor moralei, pe care le consideră drept un obiect de preocupări exclusiv al religiei. Curentele și tendințele fideiste (neotomismul, personalismul ș.a.) neagă, de asemenea, caracterul determinat obiectiv, istoric al moralei, pe care o proclamă drept sistem de norme veșnice, invariabile, avînd o origine divină. Idealul moral, în accepțiunea fideistă, constă în dobîndirea fericirii cerești pe calea „perfecționării morale" și prin credință. **F.** formulează diverse teze și teorii în vederea justifi-

Scanned with OKEN Scanner

cării imposibilității satisfacerii reale a cerințelor de fericire, bunăstare, a năzuințelor spre mai bine în această lume. **F.** propagă ascetismul, individualismul, renunțarea la lupta pentru lichidarea rînduielilor sociale exploatatoare. (A. T.)

fidelitate 1. Însușire a unei persoane de a-și menține statornicia atitudinii față de sine, față de ceilalți oameni, față de anumite principii morale sau față de o stare socială; constanță în convingeri, în sentimente și în credințe; respectare a obligațiilor luate față de ceilalți oameni, față de soț, față de cuvîntul dat; devotament; fermitate în afirmarea și punerea în practică a unor principii generale de viață; exactitate în descrierea unor stări de lucruri, a unei realități date. **F.** este o calitate de mare însemnătate în viața socială: raporturile normale dintre oameni sînt întemeiate pe constanța caracterului și pe previzibilitatea comportării lor, adică pe **f.** oamenilor față de anumite norme, principii și convenții reciproce. Lipsa de **f.**, trădarea, sperjurul, felonia, inconstanța sau imprevizibilitatea conduitei unora dintre oameni produc, întotdeauna, tulburări în mecanismul vieții sociale. Importanța și consecințele acestor perturbații sînt direct legate de gravitatea încălcării principiilor sociale, de numărul acelora care nu respectă aceste principii, precum și de situația socială a acestora. Ant. *infidelitate.* **2.** Prin extensiune, probitate în chestiuni bănești. (I. B.)

filantropie 1. Iubire de oameni. **2.** Sentiment de solidaritate umană, care îndeamnă pe unii oameni să dea altora un ajutor material sau moral. Activitatea filantropică are, adesea, în orînduirile sociale cu clase antagoniste, un sens de ostentație și de fățărnicie. V. *omenie, umanitarism.* (I. B.)

filistinism, concepție, atitudine și comportare morală, mărginită și fățarnică, expresie a lipsei de ideal și de orizont cultural. Filistinul nu are o anumită tablă de valori morale, pe care să le respecte, ci își schimbă atitudinea după împrejurări. Face paradă de comportare morală înaintată, proclamă principiile considerate superioare, dar le încalcă în viața de fiecare zi. M. Gorki caracterizează tipul reprezentativ al filistinului ca un om „...deștept cu măsură și prost cu măsură, bun cu măsură și rău cu măsură, curajos cu măsură și laș cu măsură etc.". Morala și atitudinea filistină se caracterizează prin ipocrizie și perfidie, lipsă de francheță și de loialitate. Filistinul pozează în apărător al celor obidiți și al normelor morale umane. În realitate, este slugarnic față de cei puternici, brutal cu cei subordonați, conserva-

tor al unor relații sociale și norme etice anacronice, retrograde, depășite de dezvoltarea societății. (Gh. B.)

finalism moral, doctrină care atribuie un rol decisiv finalității în explicarea moralei. În genere, finalitatea se aplică la tot ceea ce are un scop. În morala religioasă și în unele doctrine etice, idealiste, scopul apare ca operă a unei rațiuni divine, creatoare. El constă în punerea de acord a omenirii cu divinitatea prin intermediul moralei. Este o interpretare mistică în care morala este concepută ca un instrument creat de divinitate cu scopul de a face oamenii buni, în accepția religioasă a noțiunii de bine, ca o condiție a comuniunii lor cu divinitatea. Există și teorii în care finalitatea este considerată rezultat al dorințelor oamenilor, al scopurilor pe care ei și le propun. În orientarea irațională, aceste scopuri nu sînt clar prezentate în conștiință, ele se ghidează după o voință obscură, țin de inconștient. Etica marxistă respinge aceste accepțiuni date finalității, deoarece nu au un fundament științific. Ideea că morala și moralitatea sînt orientate către un anumit scop, că există deci finalitate în viața morală a omenirii, este acceptabilă cu condiția însă ca morala să fie interpretată ca *formă a conștiinței sociale*, reflex al existenței sociale, generată de necesitatea de a reglementa raporturile dintre oameni în toate domeniile de viață, menținută și perfecționată în vederea acestui scop. V. *morală, morala și religia*. (M. C.)

fizionomie morală, profil moral, caracter, personalitate, ansamblu al calităților morale ale persoanei. Fiind o ființă conștientă, a cărei comportare este rezultatul modului propriu de înțelegere și de apreciere a realității și al stabilirii de sine stătătoare a modului de a acționa, omul se distinge prin fizionomia sa morală, expresie integrală a trăsăturilor sale morale pozitive și negative. Precumpănitoare în acest complex sînt idealurile și principiile care scot în evidență aderiunea personalității respective la un sistem de valori sau altul, crezul său bazat pe concepțiile, convingerile și sentimentele sale morale. **F. m.** este însă sinteza concepțiilor morale și a comportării morale practice, exprimînd, în mod unitar, nu numai ceea ce *crede*, ci și ceea ce *face* omul, nu numai părerile proprii despre sine, ci și modul în care îl apreciază ceilalți, pornind de la conduita sa reală. Orînduirile și clasele sociale au întruchipat principalele lor concepții etice în trăsăturile **f. m.** ale exemplelor pozitive sau negative pe care le-au creat în mitologie, artă sau cultură. Fiecare dintre zeitățile mitologiei sau dintre eroii folclorului personifică asemenea trăsături

Scanned with OKEN Scanner

morale. Făt-Frumos, de pildă, reprezintă idealul vitejiei și bunătății, al abnegației în lupta pentru dreptate și bine, al celor mai nobile trăsături spirituale. Personajele literare care au intrat în patrimoniul culturii universale au devenit expresii tipice ale unor asemenea **f. m.**, numele lor constituind adeseori prototipuri de comportare, calificative capabile să definească însușiri caracteristice specifice: ún zgîrcit este azi denumit Harpagon, după eroul lui Molière, un intrigant, Iago, după personajul lui Shakespeare, tot astfel cum, în conștiința oamenilor, dragostea și fidelitatea sînt identificate cu iubirea dintre Romeo și Julieta, spiritul uman atotrăscolitor cu Faust etc. Preluînd cele mai bune tradiții ale moștenirii spirituale ale umanității și accentuînd marile exigențe ale înaltelor principii și norme etice proprii, moralitatea socialistă a contribuit la apariția, în proporții de masă, a unui nou tip uman caracterizat printr-o **f. m.** înaintată, prin dezvoltarea multilaterală și armonioasă a personalității. Ținta educației comuniste o constituie dezvoltarea, în rîndul tinerei generații, a calităților morale ale omului noii societăți, a năzuinței sale de autoperfecționare. (F. M.)

flatare, măgulire a cuiva prin relevarea unor calități pe care le are în chip real, cu intenția clară de a-i face plăcere. Scopul dezinteresat și generos, precum și lipsa exagerării deosebesc **f.** de lingușire. „Flatarea conține în sine recunoașterea puterii aceluia către care se adresează omagiul ei“ (T. Vianu), iar „ceea ce flatează în chip deosebit pe cineva este faptul că îl consideri demn de a fi flatat“ (B. Shaw). V. *adulare, linguşire, măgulire.* (Gh. N.)

flirt, cochetărie, relații sentimentale fără adîncime, pline de farmec, între un bărbat și o femeie; legătură trecătoare, agreabilă, întreținută prin conversații spirituale și cuvinte aluzive, nealcătuind, în mod obligatoriu, un preludiu al unui sentiment puternic; simplu joc de societate, de trecere plăcută a timpului, între persoane de sex opus. (I. B.)

fluşturatec, persoană nestatornică în sentimente, îndeosebi în dragoste, adesea superficială și fără un simț prea dezvoltat al răspunderii faptelor sale și, mai cu seamă, al consecințelor acestor fapte; temperament schimbător, adesea plin de fantezie și de spontaneitate, incapabil să mediteze la problemele serioase și grave ale vieții. (I. B.)

folos, ceea ce se dobîndește, din punct de vedere material sau spiritual, prin muncă cinstită, prin învățătură, de pe urma unei comportări prietenești, atente, civilizate. Etica socialistă con-

damnă obținerea avantajelor materiale prin mijloace necinstite, nelegale, prin nesocotirea muncii, a inviolabilității avutului obștesc și a proprietății personale a cetățenilor. Nimic nu se obține din nimic; tot ceea ce se poate dobîndi de către cineva trebuie să fie rezultatul muncii cinstite, perseverente, în orice domeniu ar fi ea prestată. Expresia *în folosul cuiva*, înseamnă în interesul, spre binele cuiva. „De folos îți poate fi și altcineva, dar în primul rînd tu însuți". V. *interes*. (Al.B. — M.D.)

formalism, atitudine nejustă în activitate, caracterizată prin respectarea superficială a formelor sau a formalităților, în dauna fondului problemelor, prin *conformism* social. Atitudinea formală sau formalistă față de muncă, față de îndatoririle sociale este o atitudine fățarnică, orientată să satisfacă nu cerințele unei munci de calitate, ci aparențele, să dea doar impresia satisfacerii îndatoririlor, să înșele colectivul, societatea; ea izvorăște dintr-o falsă conștiință morală și denotă o atitudine necorespunzătoare, viciată, necinstită față de muncă, față de interesele sociale generale, față de patrie și popor. Formalist este cel care-și face treaba de mîntuială, fără să se gîndească la finalitatea ei socială, cel care, lipsit de răspundere, nu se interesează de natura consecințelor actelor sale, ci, urmărește doar să-și asigure o „acoperire", birocratul care pierde din vedere că orice activitate socială trebuie să servească în socialism omului, cel care, rob al unor opinii curente, adoptă o atitudine conformistă față de starea de lucruri existentă și nu luptă pentru îmbunătățirea ei continuă etc. Morala socialistă condamnă **f.,** indiferent de haina pe care o poartă, deoarece acesta subminează efortul general de înflorire a patriei socialiste, fiind incompatibil cu atitudinea socialistă față de muncă și față de îndatoririle sociale, cu cinstea și sinceritatea, cu curajul etic, cu spiritul colectiv, cu devotamentul față de socialism și față de patrie. În relațiile cotidiene, **f.** generează o atitudine de politețe exagerată și nesinceră, pur exterioară, rece, distantă, care ascunde o lipsă elementară de omenie, lipsa de respect autentic față de om. *F. moral* este o variantă a dogmatismului moral, constînd în respectarea pur formală a preceptelor și normelor morale, în îndeplinirea superficială a *datoriei*, cînd omul nu se gîndește la semnificația socială a acțiunilor sale, nu are conștiința finalității lor sociale. *F. moral* absolutizează regulile în dauna conținutului lor social, a finalității lor practice, ducînd la micșorarea rolului conștiinței morale, la scăderea responsabilității omului pentru faptele sale. De aceea, oricît

Scanned with OKEN Scanner

de scrupuloasă ar fi îndeplinirea formală a unor reguli morale, ea este însoțită, de regulă, de încălcarea unor principii generale, mascînd nedreptatea, neomenia, lipsa de respect față de om. *F. moral* este incompatibil cu principiile moralei socialiste. *F. etic* este orientarea metodologică în etica premarxistă și în cea burgheză contemporană, după care aspectele logico-formale și de analiză a limbajului moral trebuie să prevaleze asupra analizei conținutului problemelor morale. În etica lui Kant, de pildă, „imperativul categoric", ca principiu etic universal, este dedus exclusiv prin mijloacele logicii formale, iar în etica neopozitivistă contemporană este caracteristic refuzul de a aborda probleme de morală și etică normativă. Sub raport ideologic, această orientare slujește ocolirea comandamentelor sociale cărora li se subordonează morala și etica. În concepția marxist-leninistă, problemele logico-formale și semantice ale eticii sînt, în mod firesc, subordonate problemelor teoretice și sociale ale moralei. (Ov. T.)

formă a conștiinței sociale, specie calitativ distinctă a vieții spirituale a societății. Conștiința politică, conștiința juridică, *morala*, filozofia, știința, arta, religia sînt **f. ale c. s.,** în care se reflectă existența socială, adică viața materială a societății. Diferitele idei, concepții, teorii, stări de spirit, sentimente etc. ale claselor sociale sau proprii întregii societăți, într-o etapă dată, „se mișcă" în anumite forme de conștiință. „...Conștiința socială a tuturor veacurilor, oricît de diferită și variată, se mișcă în cadrul anumitor forme comune, forme de conștiință..." (Marx și Engels). **F.c.s.** se deosebesc între ele prin ceea ce reflectă cu precădere din ansamblul existenței sociale (obiectul lor specific), prin caracterul sau modul specific al acestei reflectări (realizată prin abstracții științifice, imagini artistice, categorii și norme morale etc.) și prin rolul sau funcția lor socială specifică (ce le revine pe lîngă funcția lor comună de reflectare și de influențare a existenței sociale). Existența socială determină, în ultimă instanță, prin relațiile de producție dominante, prin contradicțiile obiective ale intereselor materiale de clasă, conținutul și structura, caracterul și liniile de dezvoltare ale formelor conștiinței sociale. În același timp, fiecare **f. a c.s.,** precum și conștiința socială în ansamblu, au o independență relativă în raport cu existența socială. Această independență relativă își are izvorul în natura complexă și contradictorie a reflectării existenței sociale, în conștiința socială. Ea se manifestă, în primul rînd, în faptul că fiecare **f. a c.s.** își are legile sale specifice de dezvol-

Scanned with OKEN Scanner

tare. Unele **f. ale c. s.**, printre care și morala, reflectă schimbările din existența socială, mai ales, prin intermediul altora (ca, de ex., conștiința politică), mai direct condiționate de relațiile economice. Între diferitele **f. ale c.s.** există o permanentă și complexă interacțiune. Pe de altă parte, în dezvoltarea științei, artei, filozofiei, moralei etc. există o continuitate, fiecare dintre ele preluînd, folosind și prelucrînd, în chip specific, un material intelectual și ideologic determinat, moștenit din trecut. În opoziție cu materialismul vulgar, „economic", materialismul istoric subliniază rolul activ al **f.c.s.** în dezvoltarea societății. Răspunzînd, prin mijloace specifice, unor nevoi sociale distincte, fiecare dintre **f.c.s.** îndeplinește un rol determinat în dezvoltarea socială; acest rol specific se realizează prin intermediul diferitelor laturi ale practicii sociale, de care sînt legate, mai mult sau mai puțin direct, diversele forme de conștiință. (Ov. T.)

forță morală, curaj moral, capacitate de a manifesta fermitate în cele mai grele împrejurări, de a învinge tendințele spre compromis, oscilațiile, de a respinge orice tentații. (M. C.)

forță motrică socială (forță motrică morală), (în sens general, sociologic) ansamblu de laturi, de relații, de procese și de forțe sociale prin acțiunea cărora se realizează progresul istoric. În conformitate cu dialectica marxistă, izvorul dezvoltării și forța ei motrică permanentă sînt contradicțiile sociale obiective, unitatea și lupta contrariilor. Mișcarea și rezolvarea contradicțiilor sociale obiective, antagoniste sau neantagoniste, în funcție de natura bazei economice a societății, reprezintă forța motrică generală a progresului istoric. Totodată însă, trebuie să fie avute în vedere și mișcările și forțele sociale (lupta de clasă, revoluțiile social-politice, clasele sociale progresiste, masele populare, personalitățile istorice) prin care se înfăptuiesc cerințele obiective ale istoriei. Pe de altă parte, trebuie să se facă distincție între forțe motrice obiective și subiective. Acestea din urmă sînt reprezentate de factori suprastructurali, fie ei instituționali, ideologici sau social-psihologici. Pe măsura dezvoltării societății, forțele motrice subiective exercită o influență crescîndă, ca factori ai accelerării procesului istoric; în condițiile socialismului o importanță hotărîtoare capătă forțele motrice de natură subiectiv-conștientă. Printre acestea, un rol crescînd îndeplinesc componentele moralei socialiste (conștiința morală, relațiile morale și activitatea morală); în acest sens, vorbim de o forță motrică morală a dezvoltării societății. Generalizarea relații-

lor morale socialiste, prin însușirea organică în conștiința morală, în atitudine și în comportare a principiilor și normelor moralei socialiste exercită o înrîurire activă asupra perfecționării tuturor relațiilor sociale socialiste. În întreg cursul istoriei, morala forțelor sociale progresiste, exprimînd cerințele propășirii sociale, a acționat ca o forță motrică subiectivă a progresului social. (Ov. T.)

fracționism, acțiune dusă de o grupare care se formează înăuntrul unui partid politic marxist-leninist, cu o platformă proprie, în contradicție cu linia politică a partidului, cu un centru organizatoric propriu și cu o disciplină proprie, avînd drept scop slăbirea unității de voință și de luptă a partidului. Printre principiile organizatorice ale partidului marxist-leninist este înscris principiul unității de monolit, al coeziunii, care-l face incompatibil cu existența fracțiunilor. Avînd în vedere natura antipartinică a **f.,** statutul P.C.R. subliniază îndatorirea fundamentală a membrilor săi de a apăra cu fermitate unitatea și puritatea rîndurilor partidului, principalele condiții ale tăriei sale de nezdruncinat. Orice activitate fracționistă constituie o crimă împotriva partidului, fiind incompatibilă cu calitatea de membru de partid, cu principiile morale ale partidului și ale societății noastre. Valoarea politico-morală a luptei pentru unitatea partidului se dezvăluie și în faptul că ea reprezintă o importantă condiție pentru unitatea poporului, a națiunii socialiste. (Ov. T.)

franchețe, calitate a unei persoane de a-și exprima cu exactitate gîndul și sentimentele; prin extensiune, comportare corectă, fără ascunzișuri, în viața socială. **F.** presupune totdeauna expresia directă a unei opinii. În această privință, trebuie făcută distincția între **f.** și *sinceritate*. Sinceritatea este **f.** față de alte persoane, și în același timp, și față de sine, în vreme ce **f.** este sinceritate exclusiv față de alții. Complexitatea și caracterul delicat al raporturilor sociale impun adesea o limită **f.**; un om nu poate și nu trebuie să comunice altora tot ceea ce gîndește, mai ales cînd formulează aprecieri asupra acestora. Discreția, formă a politeței, trebuie să intervină totdeauna în comportarea și în vorbirea oamenilor. În această privință, gînditorul englez Bacon a notat: „un exces de franchețe este, ca și goliciunea, o indecență". O altă deosebire, tot atît de importantă, trebuie făcută între **f.** și *veracitate*, acest din urmă cuvînt indicînd nevoia interioară a unor persoane de a rosti adevărul. Veracitatea este rodul unei atitudini mentale cu îndreptățiri teoretice, rezultat al unor înde-

Scanned with OKEN Scanner

lungi reflexii. **F.** este spontană, veracitatea este reflectată; prima calitate ține de temperament, a doua este expresia unei filozofii. V. *sinceritate*, *unitatea dintre vorbă și faptă*. (I. B.)

fraternitate, legătură strînsă, frățească între persoane, între colectivități, între popoare etc.; (înv.) frăție, frățietate. Termenul are mai multe utilizări: în religiile universale (de ex. creștinism) se proclamă că toți oamenii sînt frați, escamotîndu-se diferențierile sociale; în revoluțiile burgheze și burghezo-democratice, lozinca **f.** are un caracter antifeudal progresist: așa a fost în revoluția burgheză din Franța (1789—1794) sau în revoluția burghezo-democratică din Țara Românească de la 1848, care și-a înscris pe stindard lozinca: „Dreptate și Frăție". Frăția muncitorilor în lupta împotriva capitalului a căpătat o înaltă semnificație morală ca *solidaritate de clasă*, ca *internaționalism proletar*. În același timp, lozinca **f.** a îndeplinit, în ideologia politică burgheză, și un rol diversionist, ca mijloc de mascare și de atenuare a conflictelor de clasă, în spiritul solidarismului social. V. *internaționalism (proletar, socialist)*, *solidaritate*. (Ov. T.)

fratricid, crima de a-și omorî fratele sau sora; persoană care și-a omorît sora sau fratele. Ca adjectiv, se referă la lucruri sau la situații care au loc între frați sau între persoane considerate ca frați și care cauzează moartea lor (de ex. luptele **f.** care au un efect negativ asupra unei comunități, scindînd-o în partide vrăjmașe). Legenda biblică a **f.** (uciderea lui Abel de către Cain) a constituit tema uneia dintre operele scriitorului romantic francez V. Hugo, intitulată „Les Châtiments", cu puternice rezonanțe politice. (Al.B. — M.D.)

fraudă, înșelătorie, hoție, act de rea-credință făcut cu scopul de a obține profituri materiale personale nemeritate; sustragerea unor valori materiale din avutul obștesc prin înșelăciune, prin încălcarea legilor. *F. fiscală* este încălcarea prevederilor fiscale privind impozitele pe venit. Înrudit cu **f.** este adjectivul *fraudulos*, care înseamnă făcut cu înșelăciune, bazat pe rea-credință, comis pe ascuns, contrar prevederilor legale. **F.** la examene este încercarea necinstită de a înșela buna-credință a profesorilor și de a obține calificative nemeritate prin copiat sau prin suflat. V. *furt*, *înșelăciune*. (Al.B.—M.D.)

frenezie, stare de excitare violentă, de patimă greu de stăpînit, asociată cu tulburarea controlului rațional și exteriorizată în chip delirant. În această stare de echilibru precar între emoție și gînd, sînt întunecate și calitățile morale ale omului, neplăcerea se exprimă cu ură, bucuria devine pătimașă. Manifestările de **f.** sînt indiciu de sărăcie sufletească; mijlocul evitării lor este lărgirea cunoașterii și cultivarea adevăratelor pasiuni. (Gh. N.)

Scanned with OKEN Scanner

freudism (sau psihanaliză), doctrină și metodă elaborată de medicul vienez S. Freud (1856—1939) și dezvoltată apoi, în diverse variante, de urmașii săi. Ideea de bază a **f.** este determinarea conduitei individuale prin impulsuri interne, inconștiente. Conștiința, impusă social, se opune frecvent tendințelor instinctive, le respinge sau le refulează, îndeplinind astfel o funcție de cenzură. Tendințele refulate nu dispar însă, ci se infiltrează, în diferite moduri, în conștiință prin dorințe, amintiri, gusturi artistice ș.a., astfel încît, pînă la urmă, după Freud, tot inconștientului îi revine cuvîntul hotărîtor. Uneori, impulsurile inconștiente se impun direct în comportament, omul neputînd să-și dea seama de ce procedează într-un anumit mod. **F.** consideră că, mai ales, în vise, se manifestă inconștientul cu tot ce-i este propriu. Metoda psihanalitică se străduiește să descopere „adevăratele" motivări inconștiente ale conduitei și, de asemenea, conflictele dintre tendințe, considerate a sta la baza nevrozelor. **F.** nu este decît parțial în acord cu adevărul despre om. Neîndoielnic, impulsurilor inconștiente și conflictelor dintre impulsuri le revine un anumit rol în viața omului. De aceea a și reușit metoda psihanalitică să aducă o serie de servicii psihiatriei. Aceasta nu justifică însă exagerarea rolului inconștientului și reducerea aceluia ce revine conștiinței, care — se știe — este funcția specifică și definitorie a omului, iar nu — așa cum susțin unii psihanaliști — ceva accesoriu omului, străin de el. Baza instinctivă a conduitei umane este redusă de Freud doar la eros și tanatos, adică instinctul sexual și cel al morții. În consecință, după Freud, morala este un fel de constrîngere ce se împotrivește realizării tendințelor biologice ascunse ale individului. Pornind de la ideea că „omul preistoric trăiește în omul zilelor noastre", Freud consideră, fie că fiecare individ își are morala lui dictată de inconștient, fie că morala conștientă este o dovadă de slăbiciune și de autocontrazicere. Pînă la urmă, morala, contestată în esența ei socială, își pierde orice însușire de generalizare și ancorează în iraționalism, unica ei sursă fiind aceea a pornirilor ascunse și capricioase ale erosului și tanatosului. **F.** cultivă o viziune unilaterală despre om. De aceea, unii dintre continuatorii lui Freud au căutat să depășească această unilateralitate. Astfel, Adler consideră că tendința de bază este „voința de putere", iar nu pornirea sexuală. Alți psihanaliști, printre care Mead și Fromm, relevă rolul factorului social-cultural în formarea personalității și arată că omul este într-o mai mare măsură stăpînit de trebuințele spirituale decît de cele biologice. Altfel nu s-ar putea explica de ce oamenii își contrazic frecvent instinctele din considerente de demnitate, de onoare, de identificare cu interesele sociale. Orice viziune unilaterală asupra omului este sortită eșecului. Multilateralitatea și ierarhizarea armonică a

Scanned with OKEN Scanner

tendințelor este legea de bază și perspectiva cea mai înaltă a omului. (P.P.-N.)

frică, trăsătură psihică și morală, emoție temporară sau sentiment durabil, generate în om de o primejdie reală sau iluzorie; ca fenomen psihologic, **f.** se manifestă prin neliniște, stare de apăsare sau de panică, prin trăiri chinuitoare, obsedante (coșmaruri) și prin acțiuni (spontane sau conștiente) de autoapărare. Cînd **f.** devine un simțămînt constant și cînd duce la pierderea controlului omului asupra sa, la o stare permanentă de neîncredere, suspiciune și groază față de ceilalți sau față de evenimente, ea este apreciată ca *laşitate*, la care se adaugă și unele trăsături legate de pierderea onoarei și demnității de om, de servilism și defetism. Înfrîngerea de către om a sentimentului **f.** este caracterizată drept *curaj*. **F.** reprezintă nu numai o stare a individului, ci și a unor colectivități: **f.** omului primitiv în fața puterii necunoscute a forțelor naturale, sentimentul de teamă al maselor asuprite și exploatate, angoasa rezultată din înstrăinarea omului, din incapacitatea de a cunoaște și de a stăpîni stihia forțelor sociale, groaza de foamete, șomaj, război, boli și epidemii, neîncrederea în viitor — sînt diferite aspecte ale manifestării acestui sentiment în viața colectivităților. Simțămîntul de **f.** în fața „judecății de apoi", a pedepsei pentru „păcate" etc. a reprezentat unul dintre instrumentele autorității bisericii și dogmelor religioase. Apărînd și consolidînd interesele claselor exploatatoare, statele dictatoriale au folosit teroarea bazîndu-se pe „frica supușilor față de lege și putere". Cu toate că **f.** are, de regulă, o condiționare obiectivă, morala populară a disprețuit această trăsătură a comportării. Recunoscînd că „frica păzește bostănăria" sau că „fuga e rușinoasă, dar e sănătoasă" (proverbe în care este exprimată chibzuința omului supus unor condiții potrivnice de viață), folclorul nostru, de cele mai multe ori, condamnă **f.**: „fricosul se sperie și de umbra sa", „frica e mai mare decît spaima" etc. Se remarcă astfel că simțămîntul **f.** paralizează energia necesară omului în fața primejdiei sau a greutăților. În condițiile proprietății sociale asupra mijloacelor de producție, cînd oamenii se unesc conștient pentru a pune sub controlul lor colectiv acțiunea legilor sociale, cînd omul devine în tot mai mare măsură stăpînul naturii prin progresele științei și culturii, se creează premisele sociale necesare înlăturării cauzelor obiective ale **f.** Întrucît însă în viața personală apar greutăți și, ca atare, și simțămîntul **f.** în fața lor, morala socialistă cultivă la oameni, și îndeosebi la tineret, spiritul de neînfricare și luptă împotriva piedicilor, stăpînirea de sine, hotărîrea și curajul. (F. M.)

frivolitate 1. Însușire a unei persoane ușuratice, neserioase, preocupată de lucruri mărunte și de plăceri ușoare, nedestoinică de a

înțelege responsabilitățile pe care le comportă viața socială. Existența omului frivol se desfășoară la suprafață; un atare om cultivă plăcerile trecătoare și-și petrece timpul în ocupații inutile, pentru el și pentru alții. **F.** anulează îndatorirea majoră a omului, de a contribui în măsura putinței sale la propășirea vieții sociale. Lipsit de convingeri, de perseverență și de temeinicie în activitatea sa, omul frivol duce o existență inutilă și parazitară, înțelegînd să tragă toate foloasele pe care le oferă viața socială, fără a aduce nimic în schimb. **2.** (La plural) Fapte, cuvinte, lucruri, purtări neserioase, ușuratice. (I. B.)

frumusețe morală, apreciere a profilului moral al omului, a unui simțămînt, a unei atitudini sau a unor raporturi etice în care este echivalată ideea de „bine" cu aceea de „frumos". Intrînd în sfera fenomenelor etice, care sînt considerate totodată și din punct de vedere estetic, **f.m.** reprezintă, de obicei, unul dintre idealurile conștiinței sociale sau un atribut, o valoare avînd caracter istoric. Conceptul de **f.m.** a avut, în decursul istoriei societății, numeroase sensuri, diferite în funcție de clasa socială, națiunea, societatea etc. care-și exprimau, prin el, concepția lor despre binele moral, își sintetizau principalele lor cerințe etice și creau astfel un model perfect, exemplar, al tipului de moralitate pe care îl propuneau oamenilor. Cu toate aceste deosebiri, unele trăsături esențiale au predominat în definirea **f.m.** și anume: absoluta curățenie sufletească înțeleasă în sensul cinstei și demnității morale desăvîrșite, al consecvenței în viață, călăuzită doar de principiul atingerii binelui și al îndeplinirii datoriei; atitudinea pătrunsă de umanism, respect și încredere față de semeni, de la cei mai apropiați (rude, prieteni etc.) la membrii grupului social cu care muncești și trăiești laolaltă sau ai întregii societăți; atitudine caracterizată prin dezinteres, altruism, spirit de cooperare și politețe; în general, o înaltă conștiință a răspunderii sociale, un spirit militant activ în lupta pentru fericirea oamenilor și binele colectivității, setea de dreptate și libertate, aspirația spre progres, întruchipate într-o personalitate multilateral dezvoltată și conturată într-un caracter armonios care să se distingă prin curaj, voință, onestitate, modestie și abnegație. Asemenea trăsături de natură etică și-au găsit expresia în codurile morale, în conceptul despre virtute al diferitelor clase, societăți etc. Totodată, ele au constituit scheletul construirii eroilor literari și artistici, întruchipînd idealul omului, modelul aspirațiilor sale. Dar sensul estetic al idealului etic, caracterul de „frumos" al „binelui" nu se reduce la înfățișarea artistică a tipurilor reale sau imaginare ale oamenilor care sînt exemple de **f.m.** Unitatea existenței și conștiinței sociale umane fac ca o personalitate etică, armonios și multilateral dezvoltată, care

procedează întotdeauna conform datoriei dintr-o înaltă conștiință morală, să fie privită și apreciată nu numai din punct de vedere etic, ci și estetic, ca întruchipînd un ideal de frumusețe. În acest fel, trăsăturile sale, propriu-zis morale, capătă și un caracter estetic: a fi cinstit, a fi drept, a fi curajos, a fi demn, a fi muncitor, a fi respectuos înseamnă nu numai a proceda bine, ci și a proceda frumos, denotă un caracter frumos. Părinții sau educatorii le spun, de pildă, copiilor că „nu e frumos" să se bată, să vorbească urît sau să încalce regulile de comportare; ei înțeleg prin aceasta că nu este bine, din punct de vedere moral, să faci asemenea fapte, dar și că ele contravin frumuseții necesare a atitudinii și raporturilor dintre oameni. Într-un sens mai restrîns, **f.m.** a omului presupune respectarea și contribuția activă a fiecăruia la estetica comportării sociale și personale. Morala socialistă dă o deosebită atenție cultivării în rîndul oamenilor, în special al tineretului, a idealului de **f.m.**, a năzuinței lor de a-și însuși și de a aplica înaltele principii și norme ale eticii noi, de a se călăuzi în permanență de cea mai înaltă pildă a **f.m.** pe care o întruchipează, în societatea noastră de azi, comunistul, caracterizat prin patriotism, înaltă conștiință a muncii și răspunderii sociale, cinste și modestie, curaj, spirit critic și autocritic, profund umanism. V. *estetica comportării*, *virtute*. (F. M.)

fruntaș, calitate social-politică și etică atribuită omului care, prin valoarea personalității sale, prin inițiativa și prin caracterul înaintat al atitudinii și acțiunilor sale, se află în primele rînduri ale oamenilor, deschizînd, ca un pionier și inovator, noi căi de progres întregii colectivități. **F.**, care reprezintă o întrupare a exemplului moral, este o pildă de înaltă înțelegere a responsabilității sociale, fiind apreciat, în primul rînd, în funcție de faptele sale, caracterizate prin curaj înnoitor, prin opoziție față de inerție și rutină, prin năzuința permanentă spre perfecționare, spre continua lărgire a orizontului profesional-științific și o muncă de calitate superioară, pentru afirmarea cea mai deplină a capacităților sale personale în slujba colectivității. În acest sens, calitatea de **f.** nu poate fi atribuită decît de opinia publică sau ținînd seama de aceasta. Se înțelege că **f.**, care este urmărit și urmat de ceilalți oameni, trebuie să se dovedească mereu la înălțimea considerației ce i se acordă, să justifice în permanență încrederea și admirația cu care este înconjurat. Exigența față de sine, atitudinea plină de modestie, simțul autocritic dezvoltat, strădania pentru autodepășire sînt, ca atare, calități absolut necesare unui adevărat **f.** Cel mai adeseori, sensul noțiunii de **f.** se concretizează în raport cu diferitele domenii de activitate: **f.** în muncă sau în întrecerea socialistă, **f.** colectivu-

Scanned with OKEN Scanner

lui, **f.** ai culturii și artei. Uneori **f.** (de pildă al vieții internaționale sau obștești) este luat în sensul de conducător. V. *exemplu moral*. (F. M.)

frustrare, sentiment provocat de nesatisfacerea, nerealizarea unei nevoi, a unei dorințe. Omul nu reușește să-și satisfacă trebuințele, să-și împlinească năzuințele și atunci se simte frustrat sau deposedat de ceva ce ar fi trebuit să-i aparțină. Sentimentul de **f.** generează, fie depresiune sau descurajare, fie agresivitate, acțiune hotărîtă pentru dobîndirea celor de care omul se simte lipsit. **F.** este un fenomen real, mult accentuat de egoism, dar nu întotdeauna susceptibil de a fi apreciat ca manifestare a egoismului. Sensul moral al **f.** poate fi atît pozitiv cît și negativ. (P.P.-N.)

fudulie, comportare a omului fudul, îngîmfat, mîndru de sine, încrezut, arogant, a celui ce se fălește cu obiecte noi sau scumpe, avînd, în același timp, o prea bună părere despre sine și nebăgînd în seamă sau disprețuind pe alții. **F.** atrage după sine suficiența, pierderea simțului autocritic, supraaprecierea calităților personale care, de obicei, sînt precare, sărace, ceea ce poate duce la o atitudine lipsită de discernămînt, prostească. În multe proverbe românești este biciuit acest năravuri. „Fudulia e soră bună cu prostia", „Prostul nu e prost destul dacă nu e și fudul" etc. V. *îngîmfare, mîndrie, orgoliu, semeție, trufie, vanitate*. (Al.B.—M.D.)

furt, însușirea pe nedrept, fără temei moral sau legal, a unui bun (material sau spiritual) ce aparține altuia. Atît sub aspect moral, cît și sub aspect juridic, deposedarea unui semen de bunurile agonisite prin muncă cinstită de un alt semen al său a fost întotdeauna considerată ca reprobabilă, incompatibilă cu normele conviețuirii omenești, ca o infracțiune care subminează relațiile dintre oameni bazate pe respectul legii și al drepturilor umane inalienabile, prevăzîndu-se pedepsirea ei în toate legislațiile societăților civilizate. Speciile de **f.**, frecvența și consecințele lui sociale, au un caracter concret istoric, fiind condiționate de cadrul social în care se manifestă, precum și de nivelul de moralitate atins de o anumită colectivitate. În societatea socialistă a fost desființată baza obiectivă, social-economică a parazitismului social, munca fiind considerată ca o datorie de onoare pentru fiecare cetățean. Totuși, în virtutea persistenței unor concepții și mentalități înapoiate, a unor structuri comportamentale antisociale, în cea mai mare parte moștenite de la vechea orînduire, în societatea noastră se manifestă încă unele fenomene de parazitism social, printre care și acela de **f.** Deși îmbracă diferite forme, **f.** vizează întotdeauna obținerea unor avantaje, profituri materiale ilicite, păgubind colectivitatea (**f.** din avutul obștesc) sau o persoană particulară (**f.** din proprietatea personală). Ca substrat, ca im-

Scanned with OKEN Scanner

plicație socială toate speciile de **f.** sînt la fel de grave, fie că este vorba de o delapidare sau de sustragerea unui bun material din avutul personal sau din cel obștesc. În mod deosebit, **f.** din avutul obștesc prejudiciază bunului mers al organismului economic social. Deturnarea unor fonduri *(delapidarea)* din consumul productiv, folosirea lor în cel personal parazitar, neproductiv, grevează, în ultimă instanță, asupra eficienței activității economice globale, afectează interesele întregii societăți. Totodată, formele, în aparență inofensive, de **f.**, eufemistic denumite „chilipir", „ciupeală" etc., deși pot avea, în unele cazuri, o mai mică influență negativă asupra economiei decît **f.** „în stil mare", au, în schimb, un caracter extrem de contagios, ceea ce face să fie la fel de periculoase pe plan social, alterînd moralitatea, respectul față de lege. Pornind de la părerea că legea poate fi „păcălită", că adevărata ierarhie socială a valorilor nu este determinată de munca cinstită, perseverentă de cultivare și de afirmare a aptitudinilor și a talentelor, ci de abilitatea în ceea ce privește „învîrtelile", aceste specii de **f.** întrețin și dezvoltă structurile comportamentale antisociale moștenite de la vechea societate. Eradicarea tuturor acestor manifestări nesănătoase nu se poate realiza fără aportul opiniei publice, căreia îi revine misiunea de a institui și de a apăra spiritul de exigență și de echitate socială, ținuta morală demnă în toate sferele vieții sociale. Statul socialist român ocrotește proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție, baza înfloririi economiei noastre naționale și a asigurării suveranității, precum și dreptul de proprietate personală. În R.S. România, fiecărui cetățean i se asigură posibilitatea de a desfășura, potrivit pregătirii sale, o activitate în domeniul economic, administrativ, social, cultural, remunerată după cantitatea și calitatea ei. La muncă egală salariul este egal (art. 18 din Constituția R.S. România). Față de acest cadru de legalitate și de moralitate, statornicit de societatea socialistă, **f.**, sub orice formă s-ar manifesta, este o infracțiune de o mare gravitate, deoarece subminează bazele acestei orînduiri, încalcă flagrant principiile ei de echitate și de dreptate socială și, ca atare, este pedepsit cu asprime, potrivit legilor în vigoare. El este practicat de acei indivizi ale căror trăsături de caracter nu au nimic comun cu structura morală a omului societății socialiste, care muncește în chip cinstit pentru binele lui și al colectivității. Mobilurile care generează aceste acte reprobabile, deși, în aparență, pot fi diverse, au același substrat: egoismul, lipsa de omenie, lăcomia, incapacitatea de a se încadra în ordinea socială socialistă. Atunci cînd persistă tendința unui individ de a-și procura în mod lesnicios mijloace materiale suplimentare, de lux, nemeritate, pentru satisfacerea unor plăceri, capricii personale, sfidînd societatea socialistă, principiile ei, aceasta denotă un

Scanned with OKEN Scanner

caracter profund dușmănos socialismului. Prin extensiune, termenul se aplică și la noțiuni abstracte (de ex. **f.** unui titlu, al drepturilor altor persoane (uzurpare), al ideilor sau al lucrărilor cuiva, pe care respectivul infractor le dă drept originale (plagiat). În unele cazuri, **f.** are un caracter psihopatologic (cleptomania). Într-un sens special se folosește noțiunea de **f.** în economia politică marxistă. Exploatarea capitalistă este considerată ca un **f.** socialmente organizat, întrucît plusvaloarea este însușită de către capitalist potrivit unor norme juridice, consacrate de voința clasei dominante. De altfel, toate orînduirile presocialiste, cu excepția comunei primitive, s-au întemeiat pe **f.** socialmente organizat: exploatarea maselor largi populare de către un grup restrîns de oameni care domină societatea. Sin. *hoție*. V. *fraudă, înșelăciune*. (Al.B.—M.D.)

Scanned with OKEN Scanner

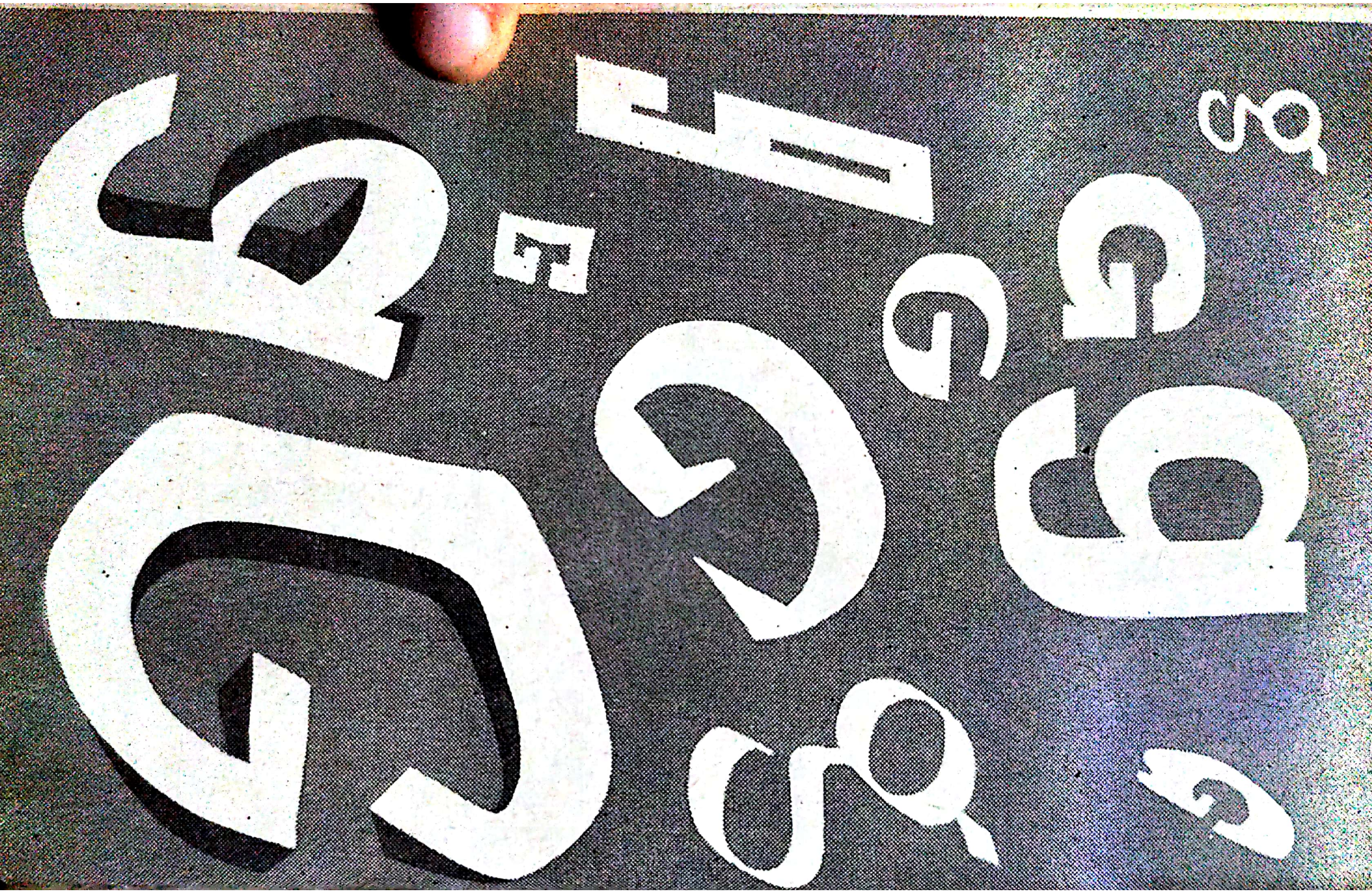

Scanned with OKEN Scanner

Gafă, gest, comportare sau vorbă nesocotită, care provoacă indispoziție și care constituie o indelicatețe sau o ofensă neintenționată la adresa uneia sau a mai multor persoane prezente. **G.** poate fi săvîrșită din naivitate și din stîngăcie, din lipsă de educație sau de tact în viața socială sau, foarte adesea, din lipsă de informație exactă asupra persoanelor în cauză. (I.B.)

galanterie 1. Atitudine plină de curtoazie și de amabilitate, politețe plină de grație, cuvinte măgulitoare adresate de un bărbat unei femei, în dorința de a place. **2.** Legătură de dragoste. (I.B.)

galantonie, comportare plină de dărnicie, de generozitate etc. a unei persoane atente la necazurile altui om și ajutîndu-l pe acesta cu mai mult chiar decît cere, dînd, fără să țină seama cît dă, și lăsînd impresia că ceea ce dă n-ar avea o prea mare valoare pentru ea. În sens peiorativ, uneori, termenul se referă la unele persoane care se arată prea darnice atunci cînd dau din lucrurile, bunurile sau banii altuia ori din avutul statului. (Al.B.—M.D.)

gangsterism, termen împrumutat din lexicul nord-american și avînd aproximativ înțelesul de banditism organizat, escrocherie în stil mare. **G.** presupune totală amoralitate, practicarea profesională și cu mijloace tehnice ultramoderne a jafului, șantajului, crimei. Este răspîndit în S.U.A., unde dispune și de o vastă organizare, exercitînd o influență nefastă asupra unor sfere ale vieții sociale. (P.P.-N.)

gelozie, sentiment moral negativ, chinuitor, izvorît din teama de pierdere a ființei adorate. Dragostea și dorința de a nu fi înșelat în sentimente, justificată din punct de vedere moral și afectiv, nu se identifică cu **g.,** care pornește de la considerarea unei ființe și a sentimentelor acesteia ca un bun personal, ca o proprietate, ca un drept care-i aparține în mod exclusiv. Efectele morale ale **g.** sînt: confuzie în puterea de judecată, alterarea relațiilor de prietenie și de dragoste, denaturarea sentimentelor. Există o serie de opinii care atribuie **g.** calitatea de a întreține „flacăra dragostei". În acest sens, se crede că, prin **g.** pot fi dezvoltate sentimentele de dragoste sau că **g.** este o dovadă de dragoste. Astfel, **g.** este confundată cu alte sentimente și atitudini umane pozitive. În realitate, **g.** este o atitudine de neîncredere în calitățile și sentimentele celuilalt, o dovadă de ignorare a calităților reale și a libertății de alegere. Astfel, în loc de întărire a sentimentelor de dragoste și de prietenie, **g.** duce la suspiciuni, îndoieli și, pînă la urmă, la destrămarea sentimentelor și legăturilor de dragoste. În același timp, orice încercare de a-l face gelos pe celălalt înseamnă nu o dovadă de grijă, ci un mijloc de a-l șicana, de a-i slăbi încrede-

Scanned with OKEN Scanner

rea în relaţiile reciproce, în intenţiile, în comportarea şi în calităţile noastre. La g. se ajunge cel mai adesea din dorinţa de a subordona personalitatea celuilalt, din necunoaşterea trăsăturilor de conduită şi din lipsa de respect faţă de dorinţele, sentimentele şi drepturile sale. Consecinţele g. se reliefează în certuri şi acuzaţii, în bănuieli şi lipsă de discernămînt în dorinţe, aprecieri, atitudini care dau naştere la conflicte şi, uneori, la tragedii. Shakespeare a înfăţişat, cu deosebită putere de convingere, tragedia personajului Othello, din piesa cu acelaşi nume, arătînd pînă unde duce nebunia g.; uciderea Desdemonei de către Othello, pe baza unei false bănuieli, reflectă drama reală la care duc sentimentele extreme de g. Prin extensiune, termenul se aplică şi celor care sînt invidioşi pe bunurile materiale ale altora ori pe succesele lor sau celor care ţin exagerat de mult la anumite bunuri şi situaţii, fiind geloşi pe cei care reuşesc să-i depăşească. V. *invidie*. (Gh.B.)

general-uman în morală, norme şi relaţii morale, în absenţa cărora nu poate fi concepută nici o comunitate umană şi care ţin, astfel, de specificul colectivităţii social-umane, reprezentînd condiţiile elementare de sociabilitate. Morala are un caracter istoric, se schimbă o dată cu schimbarea societăţii; în cadrul fiecărei epoci sociale iau fiinţă, se generalizează şi sînt practicate obiceiuri, norme, convingeri şi idealuri morale noi, în timp ce altele îşi restrîng sfera de acţiune sau pier. Trecerea de la o treaptă la alta nu se reduce însă numai la lichidarea şi înlocuirea moralei sau a elementelor de morală anterioare, specifice societăţii depăşite de către morala care îi succede, proprie noii societăţi. Ca urmare a faptului că în sînul vieţii materiale a societăţii, cu toate transformările acesteia, continuă să existe şi să acţioneze unele condiţii de viaţă şi unele forme de convieţuire umană, comune pentru mai multe sau chiar pentru toate epocile istorice, se vor menţine şi unele elemente de domeniul moralei. Convieţuirea umană a presupus, pentru toate timpurile, anumite reguli elementare de comportare, necesare traiului în comun şi care să-i ferească pe oameni şi colectivităţile în care vieţuiau de anumite excese, atitudini antisociale, ca actele de violenţă, distrugerea bunurilor create de oameni etc. În spiritul regulilor simple de convieţuire, oamenii au condamnat şi au respins cruzimea, violenţa nestăpînită, grosolănia, aroganţa, laşitatea, meschinăria, slăbiciunea de caracter, lenea, avariţia, perfidia, vanitatea etc. şi au aprobat, au încurajat şi au respectat loialitatea, curajul, bărbăţia, modestia ş.a. Vitejia legendarului Ahile, cîntată în Iliada, trezeşte şi astăzi, după aproape 3000 de ani, admiraţie, după cum comportarea lui Iago din Othello de Shakespeare ne repugnă atît de mult, încît numele

Scanned with OKEN Scanner

lui a devenit epitet pentru a califica perfidia. Manifestate de-a lungul a mai multe trepte istorice, regulile simple de comportare au avut condiții deosebite de realizare, anumite limite în aplicare, ca și moduri de înțelegere a sensului lor social, mai mult sau mai puțin diferite de la o epocă la alta, de la un popor la altul, de la o clasă socială la alta etc. Purtătorii cerințelor morale general-umane de-a lungul istoriei au fost masele populare. Morala socialistă, etapă superioară a fenomenului moral, preia elementele morale cu caracter general-uman și le dezvoltă în condiții noi. (Fl. G.)

generozitate, calitate a celui mărinimos, gata oricînd să ajute pe altul la nevoie; mărinimie, dărnicie. **G.** este o însușire proprie celor care au ce da, nu în sensul darurilor materiale, ci în acela al nobleței scopului pentru care dăruiesc, este rodul unei anumite atitudini pozitive față de oameni, cultivate în timp. Copiii sînt generoși sau sînt egoiști cu jucăriile și cu cărțile lor, după cum au fost îndemnați, învățați de către adulți în familie sau în alte împrejurări. **G.** omului format este un act de împlinire sufletească personală, de bogăție și de noblețe morală. Ea presupune finețe în cugetare, pasiune pentru faptele bune și totală dezinteresare. Dictonul „felul de a dărui prețuiește mai mult decît darul" (Corneille) se potrivește deplin actului de **g.**, întrucît el este impulsionat de nobilul sentiment al dragostei față de frumusețea relațiilor omenești. Îngemănată cu o atitudine consecvent umanistă, **g.** caracterizează pe acei cu idei alese, însuflețiți de idealuri progresiste, de dorința vie de a se dărui umanității pînă la jertfa de sine. (Gh. N.)

gentilețe, caracter delicat, sensibil sau comportare manierată, elegantă, curtenitoare, respectuoasă, amabilă a unei persoane; politețe, amabilitate. Sensul vechi se referă la ceea ce este de rasă nobilă prin origine, intrînd în componența cuvîntului *gentilhomme* (adică „nobil prin naștere", spre deosebire de persoanele înnobilate prin acte juridice). În accepțiunea actuală, o persoană posedă **g.**, cînd, fără să aibă titluri de noblețe sau fără să descindă din familii cu blazon, și-a dobîndit o educație aleasă (în mediul familial și în cel social apropiat — școală, prieteni, serviciu). Din aceeași familie de cuvinte face parte și *gentleman*, care denumește persoana cu o comportare loială, cinstită, curajoasă, atentă, respectuoasă și curtenitoare, îndeosebi față de sexul feminin, și care își respectă întotdeauna promisiunile făcute. (Al. B.—M. D.)

ghinion, șir de evenimente și de conjuncturi nefavorabile, în viață sau la jocurile de noroc; nenoroc, neșansă. Cîteodată, se ivesc situații ostile care pot împiedica, parțial sau total înfăptuirea unor proiecte de viață, anulînd eforturile

anterioare. **G.**, spre deosebire de întîmplare, este asimilat conjuncturilor nefavorabile cu caracter persistent. În viață, este o rezultantă atît a unor împrejurări obiective, cît și a comportării subiective individuale. Anumite condiții vitrege de viață pot fi depășite (sau influența lor poate fi mult diminuată) printr-o muncă perseverentă, cinstită; dimpotrivă, atunci cînd starea de fapt este lăsată la voia întîmplării, înlănțuirea împrejurărilor nefavorabile creează celui în cauză impresia că este urmărit de o soartă implacabilă și ostilă lui. De obicei, caracterele molatice, cu disponibilitate către dezordine, lenevie, incapabile de o activitate organizată și perseverentă, au înclinație spre blazare și neîmplinire, recurgînd, uneori, la motivări fataliste, cum ar fi aceea a „ghinionului", pentru a-și „justifica" nereușita în viață. A motiva eșecul la un examen, de pildă, prin **g.** înseamnă a recurge la o pseudoexplicație, întrucît cunoașterea întregii materii exclude nereușita. La jocurile de noroc, pierderile succesive se explică prin principiile fundamentale ale calculului probabilistic. La un număr foarte mare de partide jucate între mai mulți parteneri, șansele se distribuie aproximativ egal între ei; întrucît, de obicei, se joacă un număr limitat de partide, este firesc ca, temporar, unii să cîștige și alții să piardă. Ant. *noroc. (2).* (Al.B.—M.D.)

gingășie 1. Delicatețe plină de farmec a unei persoane, mai ales a unei femei; înfățișare grațioasă și plăpîndă; drăgălășenie, frăgezime, grație. Termenul sugerează calități care apropie femeia tînără de floare. **2.** Sensibilitate delicată, duioșie, blîndețe. (I. B.)

glorie, renume strălucit, considerație deosebită, onoare etc. care decurg din meritele excepționale ale unei persoane; glorificare, slavă, faimă; omagiu unanim al societății acordat (în timpul vieții sau post-mortem) unui erou, luptător, șef sau întemeietor de stat, savant, deschizător de drumuri în artă sau în filozofie. Pivotul semnificației acestui termen este acela de strălucire morală, de măreție a caracterului, de înaltă ținută spirituală a unei persoane care și-a dedicat viața binelui umanității: „Unde nu există virtute, nu există nici glorie" (Lamartine); „Virtutea este drumul cel mai scurt spre glorie" (Heraclit); „Nu există un drum cu flori care să ducă spre glorie" (La Fontaine). Etica marxistă relevă frumusețea vieții închinate idealurilor înalte, împlinirii năzuințelor omenirii spre mai bine. Tocmai prin această activitate dedicată colectivității, omul își depășește condiția precară a existenței lui limitate, acoperindu-se

de g., intrînd, astfel, în conştiinţa umanităţii. V. *succes*. (Al.B. — M.D.)

golan 1. (Înv.) Persoană care nu are cu ce se îmbrăca, sărac lipit pămîntului; termen de batjocură şi de dispreţ, folosit de clasele posedante la adresa celor săraci; om prost îmbrăcat. **2.** (Astăzi) Om de nimic, derbedeu, vagabond, coate-goale. Cu sens specializat, cuvîntul **g.** este folosit pentru a califica pe cei fără ocupaţii serioase şi stabile, care trăiesc din expediente, avînd o comportare reprobabilă, adeseori dedîndu-se la grosolănii în vorbă şi în faptă, la acte violente, huliganice. V. *derbedeu, haimana, huliganism, pierde-vară*. (Al.B.—M.D.)

grandomanie, atitudine, stare, manie patologică a unei persoane de a se crede om mare, inteligent, capabil, valoros, important şi de a exagera propriile calităţi personale. Totodată, **g.** este atitudinea de înfumurare, de îngîmfare şi de desconsiderare a celorlalţi oameni. V. *megalomanie (1), vanitate*. (Al.B.—M.D.)

gratitudine, înclinare afectuoasă pentru o persoană, în urma unei binefaceri primite din partea acesteia. Ea presupune din partea celui care o posedă o anume delicateţe sufletească. **G.** se deosebeşte de *recunoştinţă:* prima este „sentimentul afectuos", izvorît dintr-o binefacere săvîrşită de cineva pentru altcineva, în vreme ce a doua nu reprezintă decît amintirea, simpla „recunoaştere" a binefacerii. Recunoştinţa ar fi, prin urmare, un act de dreptate, gratitudinea ar fi expresia unui sentiment. De fapt avem a face cu nuanţe afective foarte subtile pentru noţiuni tangente. Ant. *ingratitudine*. V. *răsplată, recunoştinţă*. (I. B.)

graţie 1. Drăgălăşenie, gingăşie, fineţe pe care o posedă mai ales femeile tinere; farmec ascuns, inefabil al unei persoane mult îndrăgite. **2.** Favoare acordată cuiva, binefacere, dar. Expresia *a intra în graţiile cuiva,* înseamnă a cîştiga încrederea, bunăvoinţa, simpatia cuiva, a deveni plăcut unei anumite persoane, fie prin merite reale pozitive, lăudabile, privind inteligenţa, cumpătarea, caracterul etc., fie printr-o purtare prefăcută. (Al. B.—M.D.)

graţiere, iertare acordată de şeful unui stat sau de puterea supremă din stat unui condamnat, constînd în anularea totală sau parţială a pedepsei sau în comutarea ei într-una mai uşoară. V. *iertare*. (Al.B.—M.D.)

greşeală, încălcare a legii, a datoriei, a ceea ce este drept, cinstit etc.; abatere de la adevăr, de la ceea ce este bine; eroare. **G.** se face din nepricepere, fără voie sau în mod intenţionat. „Errare

Scanned with OKEN Scanner

humanum est" (a greși este omenește, orice om poate greși), spune un proverb latin transmis de Cicero. Adesea, primei părți a proverbului latin i se adaugă partea a doua, „sed perseverare diabolicum" (însă a persevera în greșeală este diabolic), deoarece, în acest caz, **g.** nu mai are un caracter întîmplător, neintenționat, ci, fie că dovedește un caracter slab, incapabil să se opună răului, fie că ascunde o orientare premeditată spre nesocotirea exigențelor binelui. Pentru această a doua parte a dictonului latin, poporul nostru are corespondentul: „Numai prostul stăruie în greșeală". „Greșind învață omul", subliniază un alt proverb românesc. Desigur, din **g.** se învață, numai că ea nu trebuie considerată absolut necesară. Un atare mod de a aprecia **g.** este dăunător pentru educație, deoarece el justifică, scuză și trece ușor peste toate **g.**, atît peste cele inevitabile, cît și peste cele evitabile. Expresia *din greșeală*, înseamnă „fără voie, neintenționat, nu înadins, ci din întîmplare". De o mare importanță este *recunoașterea* **g.**, dovedind o atitudine onestă; **g.** recunoscută este pe jumătate iertată. Zicala: „Iartă mai greu greșelile tale decît pe ale altuia" exprimă exigența față de tine însuți care te va scuti de greșeli regretabile. (Al.B.—M.D.)

grija față de avutul obștesc, manifestare a atitudinii socialiste față de avutul obștesc, caracterizată prin lupta pentru apărarea și pentru dezvoltarea proprietății socialiste, izvorîtă din convingerea că aceasta reprezintă temelia obiectivă a bunăstării generale, a propășirii multilaterale a societății. V. *atitudine față de avutul obștesc*, *atitudine față de muncă*, *atitudine față de proprietate*. (Ov.T.)

grosolănie, comportare a celui lipsit de delicatețe, de finețe; conduită lipsită de educație elementară, situată dincolo de toleranță și de bunăvoința admisibilă, consecință a unei proaste creșteri; (pop.) necioplire. Indicator al unei formări deficitare atît în ceea ce privește comportarea, cît și sub raport intelectual, **g.** se asociază cu aroganța și cu obrăznicia, cu exagerarea meritelor personale și nesocotirea propriilor defecte. Omul grosolan acționează potrivit unei imagini false despre sine în raport cu alții. Consecințele le suportă el însuși, deoarece oamenii din jur îl judecă și-l apreciază așa cum este, adică situat în afara relațiilor obișnuite și normale. „Cine mă insultă întotdeauna, nu mă ofensează niciodată" — afirma Victor Hugo — căci ofensa și-o aduce lui însuși pe măsură ce-și dezvăluie deficitul de caracter. „Dacă mai înainte ați vorbit cuvinte cuminți și vrednice

Scanned with OKEN Scanner

de laudă, mai tîrziu însă, ați amestecat la ele vorbărie proastă, toate le-ați stricat și întru nimică să fie folosite le-ați făcut" (Învățăturile lui Neagoe Basarab). V. *mojicie*, *obrăznicie*. (Gh. N.)

gură-cască, (persoană) care pierde vremea în zadar, oprindu-se să asculte sau să se uite, cu interes exagerat, la tot ce întîlnește în cale, fără discernămînt, neglijînd lucrurile principale, importante și urmărind doar amănuntul divers, senzațional, fără însemnătate. În comportare, nu este atent la ce se întîmplă în jur și dovedește o neglijență și o nepăsare condamnabile. Atitudinea de **g.-c.**, pe lîngă aspectul de ridicol pe care-l implică, poate avea, uneori, efecte dăunătoare colectivității; atunci cînd cineva este neglijent cu bunurile obștești, dovedește lipsă de vigilență în serviciu și, în general, în orice împrejurare din viață. Comportarea de **g.-c.** apare pe un fond caracterologic defectuos: lipsă de interes pentru problemele majore, superficialitate, frivolitate etc., trăsături datorate unei proaste educații, nicidecum unor particularități psihologice. (Al.B.—M.D.)

Scanned with OKEN Scanner

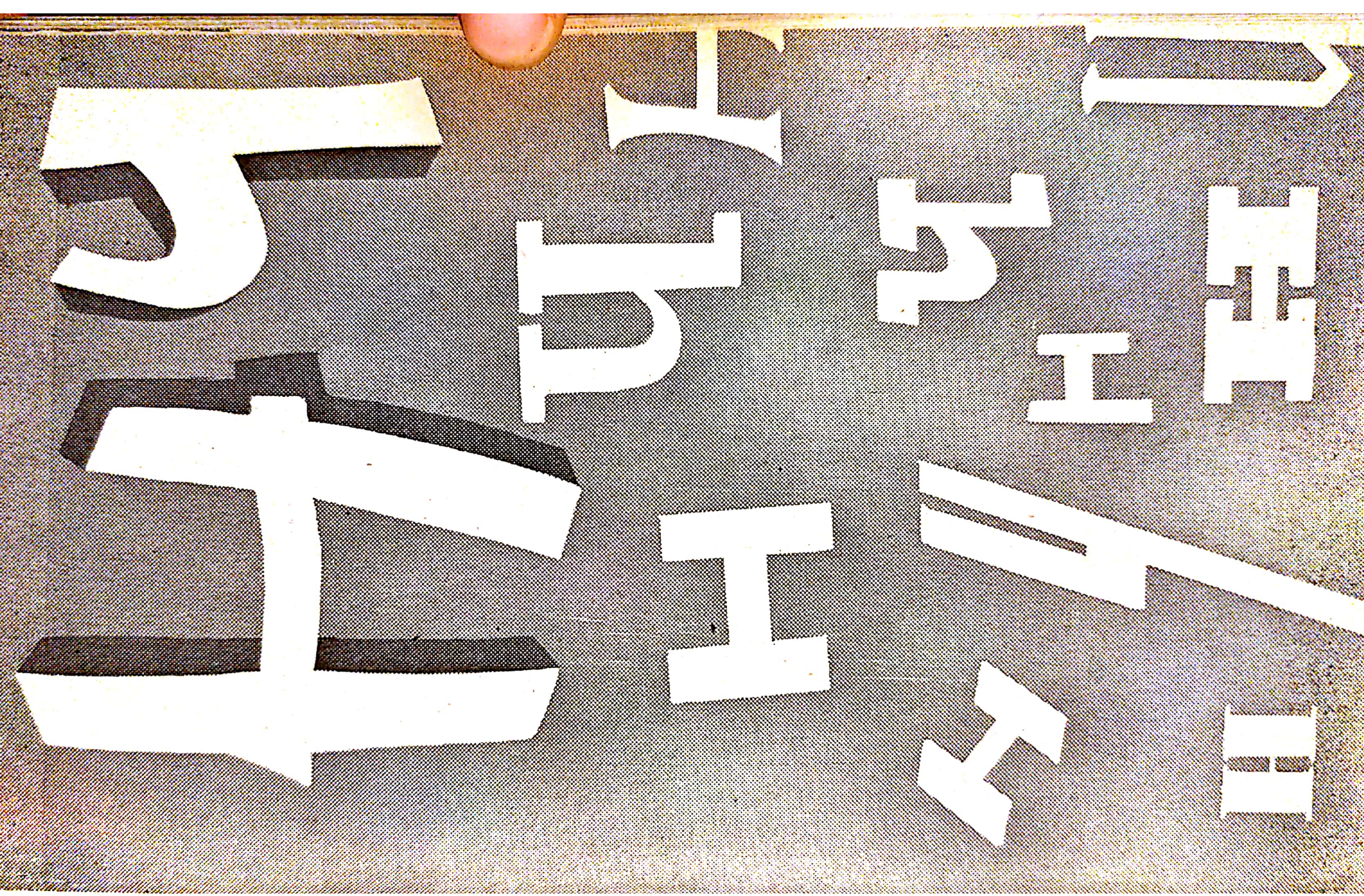

Scanned with OKEN Scanner

Haimana, om de nimic, fără căpătîi, fără ocupație, vagabond care bate drumurile fără rost și care este nefolositor societății. V. *derbedeu, golan (2), pierde-vară, vagabond.* (Al.B. — M.D.)

hain, rău la inimă, crud, fără milă, neîndurător, crunt, dușmănos, perfid, de rea-credință. (Înv.) Trădător de țară sau de religie; necredincios. (Al.B.—M.D.)

hărnicie, însușire morală care caracterizează atitudinea și comportarea omului față de muncă, oglindind eforturile sale de a fi folositor societății și lui însuși prin rezultatele obținute; destoinicie, vrednicie. **H.** are ca atribute esențiale conștiinciozitatea, sîrguința, devotamentul pentru muncă și, adesea, inventivitatea. Ca atitudine morală, **h.** reprezintă un element de bază în educarea oamenilor. Prin **h.** sînt stimulate astfel de calități psiho-morale ca: deprinderea de a munci, caracterul, interesele, personalitatea etc. Anii tinereții sînt hotărîtori în formarea calităților de muncă, în dobîndirea celor mai prețioase însușiri ale personalității omului capabil de creație și demn de onorurile muncii. Fără **h.** nu pot fi însușite cunoștințele și deprinderile necesare oricărei profesii, nu pot fi asigurate bunurile materiale și spirituale ale societății. Creațiile folclorice și culte ale poporului nostru înalță imnuri de laudă **h.** și satirizează, cu ascuțime, *lenea* și *parazitismul*. **H.** tradițională a poporului nostru a căpătat azi un larg cîmp de manifestare, fiind ajutată de tot mai multe cunoștințe de specialitate atît de necesare creației, de noile relații în care se pot manifesta nestingherit spiritul de organizare și de gospodărire, inventivitatea, colaborarea în muncă. Stimularea atitudinii înaintate în muncă duce la creșterea eficienței muncii, la punerea în valoare a potențelor creatoare ale poporului. În etică, **h.** nu se confundă cu eforturile unor carieriști de a parveni. Etica socialistă sintetizează în conceptul **h.,** comportarea demnă de respect a producătorilor de bunuri materiale și spirituale care, iubind și stimînd munca, au realizat progresul omenirii. Prin **h.,** omul este ferit de vicii, **h.** fiind un factor educativ care stă la baza tuturor calităților morale. *A fi harnic,* înseamnă a munci cu sîrguință, a prețui calitățile morale ale muncii, valorile care sînt create de oameni, normele etice care ajută pe om să-și finalizeze eforturile. **H.** este contrară muncii în

Scanned with OKEN Scanner

asalt, tendinței unor oameni de a încerca să facă de toate și care, în fond, nu realizează nimic. Fără o folosire chibzuită a timpului, fără efort rațional, fără activitate coordonată nu se poate vorbi de hărnicie. (Gh.B.)

hedonism, doctrină morală a școlii cirenaice, reprezentată de Aristip, care, ca și Epicur, considera că binele suprem, scopul vieții îl constituie plăcerea, desfătarea. În timp însă ce Epicur făcea distincție între plăceri inferioare și plăceri superioare și afirma că plăcerile trebuie văzute în timp, adică raportate la viața întreagă și în legătură cu urmările ei, care pot fi uneori dureroase, Aristip reducea plăcerea *la clipa actuală*, fără a se interesa de faptul că *nu toate consecințele plăcerii sînt bune*. **H.** este, deci, o doctrină a voluptății. V. *epicurism*, *eudemonism*. (M. C.)

hoție v. **furt.**

hrăpăreț, lacom de a poseda prin mijloace, de cele mai multe ori ilegale sau necinstite, bunurile materiale ale altora; rapace. Predominanța instinctului de posesiune și de lăcomie asupra sentimentelor altruiste și a sentimentelor sociale de respect pentru bunurile altora dovedesc prezența unor dispoziții instinctuale native, favorizate de condițiile sociale ale concurenței și ale luptei pentru proprietate. Pentru societatea socialistă, caracterul **h.** al oamenilor este un anacronism, condamnat de codul nostru moral. V. *avariție*, *aviditate*, *lăcomie*. (I.B.)

huliganism, comportare a unei persoane care întrunește, în esență, trei caracteristici unanim considerate ca degradante pentru un om civilizat: *a)* lipsă de ocupație stabilă serioasă și, deci, nesocotirea muncii ca o condiție de bază a vieții; *b)* spirit de indisciplină, mergînd pînă la recalcitranță și pînă la acte de violență; *c)* comportare infracțională, prin încălcarea fățișă a legilor. Agresivitatea huliganului denotă penurie spirituală, înstrăinare de imperativele atitudinii civilizate și patriotice. Ascultînd doar de impulsurile primare, necontrolate, huliganul acționează singular și, mai ales, în grupuri care, prin încălcarea violentă, sub diferite modalități, a ordinei publice, periclitează securitatea civilă. **H.** este condamnat de opinia publică socialistă și, totodată, este aspru pedepsit, potrivit prevederilor legale ale Codului penal al R.S.România, ca un act antisocial

Scanned with OKEN Scanner

de o mare gravitate, comparabil cu furtul, și care prejudiciază convieţuirea socialistă, bazată pe respectul legilor și al moralităţii. (Al. B. — M. D.)

huzur, trai comod, tihnit, lipsit de griji, plin de mulţumire, în pace și belșug, în trîndăvire și îmbuibare, realizat prin munca altora. De obicei, termenul de **h.** se folosește spre a exprima lăfăiala exploatatorilor; uneori, tot cu sens peiorativ, denumește și modul de trai al indivizilor egoiști, lipsiţi de griji și de preocupări utile societăţii, care nu trăiesc din munca lor proprie. (Al. B. — M. D.)

Scanned with OKEN Scanner

Hi!

Scanned with OKEN Scanner

Ideal moral, imaginea perfecțiunii din punct de vedere moral, *modelul* personalității umane și al conduitei ei în societate, ca întruchipare a tuturor calităților morale ale omului în manifestarea lor supremă. **I.m.** exprimă un model superior de conduită, ridicînd la superlativ exigențele morale ale unei clase sociale sau ale unei societăți întregi. Reprezentînd expresia concentrată a cerințelor societății față de individ, **i.m.** se definește ca principal criteriu al aprecierilor morale, ca etalon al distincției între bine și rău, pătrunzînd întreg sistemul de principii, norme și categorii ale unui anumit cod moral. Noțiunea de **i.m.** capătă o mare însemnătate, pentru întîia oară, în doctrinele moral-religioase (confucianism, creștinism etc.). Reținînd din decadența lumii antice, îndeosebi fenomenul decăderii moravurilor, creștinismul va crea, în această epocă de profundă dezorientare, un model de moralitate în imaginea fantastică a lui Iisus Hristos. De aici înainte, **i.m.** devine o preocupare pentru toate marile sisteme etice, care vor constitui modele mintale abstracte de perfecțiune, fără corespondent real și imposibil de atins în realitate. În ciuda caracterului lor abstract, a ineficienței lor practice, **i.m.** ale trecutului au dat o expresie imperfectă năzuinței umane spre perfecționarea morală. Alta va fi geneza **i.m.** comunist. În el se vor întruchipa remarcabile trăsături de caracter, manifestate în fapt, în cursul marilor lupte de clasă ale proletariatului modern. Solidaritatea, înaltul sentiment al demnității umane, fermitatea, spiritul de întrajutorare, capacitatea de a subordona interesele particulare celor generale, eroismul — toate aceste calități au apărut și s-au manifestat în mod real. Prin urmare, **i.m.** comunist s-a constituit nu ca o reprezentare speculativă despre omul viitorului, ci ca un model care amplifică trăsături deja existente. Înfăptuirea lui nu este concepută ca un simplu rezultat al autoperfecționării morale, ci ca o consecință a activității colective în societatea oamenilor liber asociați — cum numea Marx socialismul. (M. C.)

idealism etic, teorie conform căreia, normele, preceptele, regulile morale își află explicația într-un factor de natură spirituală (voința divină, conștiința colectivă, conștiința individuală etc.). **I.e.** nu se înfățișează ca o concepție unitară. Pe parcursul timpului, pe terenul său, s-au manifestat multiple și variate orientări, aflate deseori în opoziție. Singurul element de convergență îl alcătuiește ideea după care morala apare ca un derivat și un determinat nemijlocit al spiritului. Acest element, în pofida numeroaselor genuri de interpretare, rămîne însă esențial, fiind acceptat ca premisă teoretică. Așa se și explică, în mare parte, trăsăturile comune, proprii sistemelor etice ale

antichității și celor din zilele noastre. Una dintre trăsăturile comune, foarte rareori absentă la curentele situate pe pozițiile **i.e.**, este anistorismul; el nu se impune eticii idealiste ca principiu general, ci este mai degrabă consecința modului ei de gîndire. Operînd, în virtutea premisei sale teoretice, doar la nivelul spiritualității și făcînd, prin urmare, abstracție de pulsul vieții, gînditorului i se oferă perspectiva ademenitoare a făuririi unui sistem moral care, în discordanță cu imperfecțiunea realității, dorește să fie perfect. Astfel au apărut și s-au conturat marile sisteme morale ale antichității și aleevului modern. Fiecare dintre ele s-a intitulat, la vremea lui, expresia perfecțiunii, fiecare s-a crezut a fi „croit pentru toate timpurile, pentru toate popoarele, pentru toate împrejurările" și, tocmai de aceea, ele s-au situat în afara istoriei, în afara cursului vieții reale. Ineficacitatea lor practică a devenit astfel evidentă; ea poate fi considerată ca o altă trăsătură caracteristică sistemelor morale care s-au înscris în perimetrul **i.e.** Ineficacitatea practică a doctrinelor eticii idealiste apare cu o și mai mare pregnanță atunci cînd se trece la analiza nemijlocită a modelelor comportamentale pe care acestea le-au preconizat. Asceza, evadarea în lumea calmă a spiritului, pasivitatea și repulsia față de viață sînt doar cîteva dintre căile pe care **i.e.** le impune oamenilor în numele dobîndirii virtuții sau fericirii. Există, firește, în cadrul eticii idealiste, și curente care pun acțiunea pe primul plan, dar acestea fie că sînt străbătute de un profund subiectivism care se învecinează și, uneori, se contopește cu iraționalismul, fie că transformă individul într-un pion al unei forțe spirituale transcendente (idee absolută, conștiință sau voință socială). Și într-un caz și în altul, modelele comportamentale preconizate, deși nu sînt lipsite de un anumit substrat social sau de clasă, sînt în genere respinse de viață. Oamenii—după cum observa subtil Antonio Labriola — nu s-au condus niciodată după preceptele moralei lui Platon sau Herbart. Cea care i-a dominat și le-a reglementat comportamentul a fost totdeauna morala practică a timpului (v. *morala practică*). Deși ineficace din punctul de vedere al practicii sociale, curentele și orientările care au apărut pe baza **i.e.**, în pofida marilor lor neajunsuri, au totuși meritul de a fi pus în discuție o seamă dintre problemele cardinale ale științei moralei, de a fi prospectat și identificat numeroase zone ale etosului și, în sfîrșit, de a fi formulat unele dintre categoriile fundamentale ale eticii. Pînă la constituirea materialismului istoric, idealismul a guvernat în etică aproape cu exclusivitate. Toate marile doctrine morale de la Socrate pînă la Kant și Hegel au împărtășit, într-un fel sau altul, punctul de vedere al idealismului. Totuși, încă din antichitate au apărut gînditori care au încercat să de-

Scanned with OKEN Scanner

păşească punctul de vedere al eticii idealiste. Astfel, Aristotel, criticînd *binele* în sine al lui Platon, promova o viziune realistă asupra conţinutului valorilor morale. În opoziţie cu Platon, care pleca de la principii spre realitate, Aristotel propune o cale inversă, şi anume, ridicarea de la realitate spre principii. Tot în opoziţie cu Platon, care după cum se ştie chema la autoflagelarea fiinţei umane de dragul purităţii spiritului, Epicur dezvoltă o etică în centrul căreia stă individul cu năzuinţele şi doleanţele sale legitime (v. *epicurism*). Mai tîrziu, realismul eticii aristotelice şi umanismul epicurian se vor revărsa generos în concepţiile etice ale gînditorilor materialişti din evul modern. Din această strălucită pleiadă urmează să amintim, în mod special, etica materialiştilor francezi din secolul al XVIII-lea. Excluzînd hotărît din raţionamentele lor orice amestec de factură divină, materialiştii francezi ajung la concluzia că normele, preceptele şi moravurile dintr-o societate dată sînt generate de condiţiile mediului înconjurător. Ei amestecă însă, fără discernămînt, factorii materiali şi cei spirituali ai mediului uman, nereuşind să identifice, în ultimă instanţă, viaţa materială a oamenilor, existenţa socială ca determinantă a moralităţii. Această identificare şi această distincţie vor fi efectuate, în condiţii istorice noi, abia peste un secol, de către Marx şi Engels. Descoperind raportul dialectic complex dintre existenţa socială şi conştiinţa socială, K. Marx şi F. Engels au creat premisele înlăturării idealismului din etică. Prin aceasta s-au creat, de fapt, condiţiile necesare elaborării unei teorii etice autentic ştiinţifice. După apariţia gîndirii marxiste, **i.e.** se manifestă în forme noi, în diversele doctrine morale din cadrul gîndirii burgheze contemporane. V. *emotivism*, *existenţialism în morală*, *intuitivism*, *iraţionalism*, *neotomism*, *pragmatism în etică*. (S.S.)

ideologie, totalitatea ideilor şi concepţiilor care reflectă, într-o formă teoretică, mai mult sau mai puţin sistematizată, interesele şi aspiraţiile unei clase sau ale unei pături sociale, determinate de condiţiile obiective ale existenţei acestora şi care serveşte la consolidarea sau la schimbarea relaţiilor sociale existente. Din **i.** fac parte ideile şi concepţiile politice, juridice, *morale*, religioase, artistice, filozofice etc. **I.** este o parte a *conştiinţei sociale*; în societatea împărţită în clase, ea are totdeauna caracter de clasă. Reflectînd baza economică a societăţii, **i.** intră în componenţa suprastructurii, care are o sferă mai largă. Sfera **i.** este mai îngustă şi decît aceea a conştiinţei sociale, care cuprinde şi elemente fără caracter de clasă, precum şi elemente de reflectare nesistematizată a existenţei sociale. Ca parte componentă a suprastructurii, **i.** are o independenţă relativă faţă de baza economică de care a fost generată. Ea exercită o

influență activă asupra altor laturi ale vieții sociale, precum și a bazei care a generat-o, accelerînd sau frînînd dezvoltarea socială, în funcție de rolul, progresist sau reacționar, pe care îl are, într-o epocă istorică dată, clasa căreia îi aparține. Eficiența unei **i.** depinde de reflectarea adecvată a bazei economice, a contradicțiilor obiective ale acesteia și de influența pe care o cîștigă, datorită acestui fapt, asupra maselor. Lupta ideologică este unul dintre tărîmurile principale ale luptei de clasă, alături de cel politic și economic. **I.** clasei muncitoare și a partidului său este marxism-leninismul. „Profund receptivă față de ceea ce e înaintat, progresist în gîndirea socială și în creația spirituală a lumii, ideologia noastră nu poate accepta sub nici o formă coexistența pașnică cu concepții idealiste, mistice, cu filozofiile care și-au trăit traiul" (Nicolae Ceaușescu). Reflectînd adecvat cerințele obiective ale dezvoltării sociale, **i.** socialistă științifică constituie o puternică forță motrică progresistă, avînd un rol uriaș în unirea, mobilizarea și orientarea maselor în lupta pentru răsturnarea orînduirii exploatatoare și pentru construirea socialismului și comunismului. (Ov. T.)

idolatrie 1. Adorare a idolilor în religiile politeiste, păstrîndu-se însă în diferite forme (adorarea icoanelor, crucifixelor, moaștelor etc.) și în creștinism, cu scopul obținerii bunăvoinței ipoteticelor forțe supranaturale. **2.** Adorație, iubire exagerată. Termenul capătă un sens special cînd se referă la anumite raporturi social-psihologice sau chiar ideologice, în cadrul cărora, anumitor persoane li se atribuie virtuți excepționale, infailibilitate; spusele lor sînt transformate în dogme, iar actele lor trezesc isteria colectivă; un exemplu tipic: mitul „șefului charismatic", al „Führer"-ului propagat de naziști. **I.**, în genere, ca și această ultimă formă, sînt contrarii rațiunii sănătoase, spiritului critic și demnității umane, ducînd la orbire și înrobire. V. *adorație, fetișism în morală.* (Ov. T.)

iertare, absolvire de consecințe penale, civile, materiale, morale, politice ș.a. în cazul unei abateri care nu lezează legea și nu periclitează grav relațiile de convietuire socială. **I.** nu presupune indiferența față de acte reprobabile, ci, dimpotrivă, implică creșterea răspunderii individului și a societății pentru evitarea lor în viitor. În sens religios, **i.** este absolvirea, prin post, rugăciune, binefaceri etc., de miticul păcat originar ori de păcate individuale. **I.**, din acest punct de vedere, nu exclude repetabilitatea actelor neconforme cu normele de credință, ele putînd fi compensate, ori de cîte ori se comit, prin aceleași mijloace. V. *grațiere.* (A. T.)

iezuitism 1. Concepție morală și politică propagată de ordinul catolic al iezuiților (înființat în 1534, de călugărul spaniol Ig-

Scanned with OKEN Scanner

naţiu de Loyola), care aproba folosirea oricăror mijloace (provocare, diversiune, spionaj, corupţie, crimă, intrigă etc.), în scopul întăririi autorităţii şi influenţei bisericii şi papalităţii. **2.** (Fig.) Lipsă de principii morale în alegerea mijloacelor pentru atingerea scopurilor; ipocrizie, prefăcătorie, joc dublu, viclenie, înşelăciune. (A.T.)

imoralitate, stare a comportării unui individ sau a unei comunităţi, contrară cerinţelor moralităţii. Imoral înseamnă contrar regulilor şi normelor morale de comportare aflate în circulaţie. **I.** poate caracteriza, fie o faptă particulară, fie o persoană care se abate de la morală. În vorbirea curentă, datorită importanţei pe care sfera relaţiilor dintre sexe o are în cadrul conştiinţei morale, termenii de *imoral* şi *imoralitate* se întrebuinţează pentru a denumi, în special, comportarea contrară moralei în acest domeniu. Decăderea socială, descompunerea unui sistem social se manifestă printr-o creştere pronunţată a comportamentelor care încalcă normele morale, prin urmare, prin **i.** Ant. *moralitate.* V. *amoralitate, decădere (decadenţă) morală.* (C.Z.)

imparţialitate, atitudine a unei persoane care, într-o împrejurare dată sau într-o discuţie contradictorie, judecă faptele cu seninătate şi cu spirit al dreptăţii; nepărtinire, neparticipare afectivă pentru una sau alta dintre părţi; luciditate şi stăpînire de sine, apreciere a faptelor după criterii obiective; anulare a logicii afective, care falsifică limpezimea judecăţii; situare mentală dincolo şi deasupra intereselor imediate, care ar putea altera obiectivitatea judecăţii. **I.** este o noţiune relativă. O desprindere totală a unui om din coordonatele vieţii pentru a judeca un fapt de la o perspectivă eternă şi absolută nu este cu putinţă. Orice atitudine mentală este rezultatul unei inserări într-o lume de valori, care sînt ale unei civilizaţii, ale unei epoci, ale unei clase, ale unei ambianţe sociale date. În acest sens, **i.** judecăţii presupune acceptarea implicită a unor criterii superioare de gîndire, etice, juridice, sociale, cu înlăturarea, de dorit totală, a micilor interese şi influenţe locale şi trecătoare. **I.** impune, prin urmare, respectarea valorilor călăuzitoare cu semnificaţie umană permanentă şi repudierea totalităţii înclinărilor subiective sau a condiţiilor din afară, care tind să abată orientarea judecăţii de la respectarea criteriilor morale şi sociale, de interes general. (I.B.)

imperativ categoric, lege morală fundamentală în etica lui Kant, a cărei cerinţă este: „acţionează întotdeauna în aşa fel, încît maxima acţiunii tale să poată constitui subiect al unei legi universale". V. *imperativ moral.* (C.Z.)

imperativ moral, principiu moral care are caracterul unei obligaţii imperioase, cerinţă morală a cărei necesitate este subli-

Scanned with OKEN Scanner

niată în mod deosebit (de ex. **i.m.** și politic al epocii noastre este menținerea păcii; instaurarea unei orînduiri drepte, care să excludă exploatarea omului de către om este un **i.m.** socialist). În etica kantiană, sursa **i.m.** se află în însăși structura conștiinței. Etica marxistă fundează **i.m.** în relațiile care se stabilesc între oameni în societate, el fiind o consecință a exigențelor ce provin din însăși viața în comun, într-o anumită societate. V. *imperativ categoric*. (C.Z.)

impertinență, atitudine jignitoare manifestată prin lipsă de bună-cuviință și de respect sau prin familiaritate nepotrivită. Impertinentul șochează prin comportarea sa arogantă, insolentă, nepoliticoasă. V. *impolitețe*, *insolență*, *jignire*. (M.C.)

impolitețe, atitudine contrară regulilor de bună conduită, simțămintelor omenești firești de respect și de solicitudine față de cei din jur, cristalizate, în decursul unei experiențe milenare, și denumite de popor *bună-cuviință*. Există o gradație a **i.**, începînd cu eschivarea de la îndatoririle elementare de a saluta și de a răspunde cuviincios la salut pînă la atitudini manifeste de *obrăznicie* și de *impertinență* față de cei în vîrstă sau superiori ca pregătire. **I.** trădează o proastă educație, înfumurare, lipsă de respect pentru semeni. Ant. *politețe*. V. *aroganță*, *impertinență*, *insolență*, *jignire*. (Al.B.—M.D.)

impulsivitate, tendință, normală la copilul mic și frecventă la anumite persoane adulte, de a reacționa nereflectat și adesea violent la împrejurări. Spre deosebire de anumiți alienați, la care impulsiile sînt simple descărcări reflexe, incoercibile, imprevizibile și necontrolabile, la omul normal educat, impulsiile motorii instinctive sînt dominate prin voință și prin stăpînire de sine. În socializarea instinctelor și comportamentelor biologice prin educație, stăpînirea **i.**, a tendinței de acționare imediată și nereflectată, așadar amînarea actului, prin deliberare sau prin reprimarea primei mișcări, este esențială. Spre deosebire de copilul mic și de animal, omul adult, normal și civilizat, își stăpînește mișcările impulsive, reprimînd, în același timp, și expresia fizionomică a acestor tendințe. O bună parte dintre suferințele vieții de familie sau dintre faptele antisociale sînt datorate unor acte impulsive necontrolate: brutalitate în vorbă, violențe, de fapt prejudicii grave aduse celorlalți oameni; o parte însemnată dintre viciile și relele deprinderi ale oamenilor (alcoolismul, de pildă), sînt rezultatul unor **i.**, care ar fi putut fi dominate, încă de la primele manifestări, înainte de instalarea obișnuinței. Dar și după fixarea acesteia, o îndreptare și o însănătoșire morală a făptuitorului este cu putință, prin reeducare și prin stabilire a unor noi deprinderi de temperanță și stăpînire de sine. Intervine, în această restabilire a unei vieți normale și a

Scanned with OKEN Scanner

unor obiceiuri igienice, sănătoase, o stăpînire a **i.**, în care regenerarea morală și voința proprie îndeplinește un rol hotărîtor, dar care poate fi pregătită, asistată și desăvîrșită de medicul psihiatru. Manifestările **i.** și urmările acesteia pentru viața familială și cea socială se pot înlătura numai prin disciplină mentală și prin stabilirea de noi deprinderi, sănătoase, corecte și conforme legilor sociale. Un rol însemnat în această renaștere morală revine, alături de educația voinței și de formarea noilor deprinderi, reflexiei, meditației și autosugestiei. Unul dintre principiile cardinale ale unei bune disciplinări a propriilor acte este efortul inițial al persoanei de a-și stăpîni prima mișcare și de a amîna acțiunea. Omul cumpănit își lasă totdeauna un timp de chibzuire, înainte de a trece la acțiune. Proverbul „noaptea dă sfaturi" este salutar. Acțiunea trebuie precedată de o deliberare interioară și de o cumpănire a motivelor. În acest fel, **i.** se poate stăpîni și înlătura. (I. B.)

incorectitudine, comportare care vine în contradicție cu normele de morală acceptate. **I.** se poate manifesta prin nerespectarea angajamentelor luate, necinste, șarlatanie etc. Condamnată de opinia publică, în unele cazuri, ea face obiectul acțiunii juridice. **I.** dovedește absența unui ideal moral și are la bază egoismul, cinismul sau lipsa de educație morală. Ant. *corectitudine*. (Fl. G.)

indecență, atitudine sau faptă care contravine flagrant manierelor, obiceiurilor și moravurilor statornicite în cadrul unui grup, unei comunități sau unei societăți umane. În accepțiunea comună, prin **i.** se subînțelege o conduită necuviincioasă, lipsa pudorii și a bunului-simț, nerușinare, necuviință. Ant. *decență*. V. *obscenitate, pornografie, trivialitate*. (S. S.)

independență (de stat, națională), element fundamental al *suveranității* caracterizat prin *exclusivitatea puterii* (pe teritoriul statului exită și se exercită o singură putere de stat, fiind exclusă oricare alta), *autonomia puterii* (în orice problemă internă sau externă, puterea de stat acționează în baza voinței sale libere, nesubordonată nici unei alteia) și *plenitudinea puterii* (deplinătatea puterii de stat, exercitarea deplină a tuturor atribuțiilor și prerogativelor sale). **I. de s.** este, deci, incompatibilă cu inegalitatea în raporturile dintre state, cu nerespectarea integrității teritoriale, cu amestecul, de orice fel, în treburile sale interne. Prin **i. n.** se înțelege dreptul popoarelor și națiunilor la existență și dezvoltare de sine stătătoare, la autodeterminare, dreptul inalienabil al fiecărui popor de a-și hotărî singur soarta, de a nu depinde de nimeni, de a alege, corespunzător voinței și intereselor sale, calea de dezvoltare socială și politică. **I. n.** își găsește împlinirea în **i. de s.**, care este prima condiție pentru dezvoltarea

economică, socială și politică de sine stătătoare. Epoca noastră, epoca trecerii omenirii de la capitalism la socialism, cunoaște o puternică dezvoltare a aspirațiilor popoarelor spre eliberare națională, independență și suveranitate. Zeci și zeci de popoare au sfărîmat recent jugul dominației străine, imperialiste, constituindu-și state independente; altele mai au încă de luptat pentru zdrobirea lanțurilor robiei coloniale. Cucerirea dreptului la ființa națională, la o dezvoltare independentă constituie pentru ele premisa necesară a rezolvării problemelor arzătoare care le stau în față pe tărîm economic, social, cultural. Imperialismul se opune acestor năzuințe legitime ale popoarelor, tendințele sale expansioniste și agresive, pretențiile sale la dominația mondială fiind potrivnice dezvoltării de sine stătătoare a fiecărui popor, a fiecărei națiuni, **i.n.** și **i.de s.** a popoarelor. Fiind prima orînduire istorică ce creează cadrul necesar, multilateral și complet pentru deplina afirmare și dezvoltare a fiecărei națiuni, socialismul făurește și condițiile adevăratei și deplinei **i.n.** și **i. de s.** Popoarele țărilor socialiste prețuiesc cuceririle lor cu atît mai mult, cu cît le este adînc întipărită în conștiință amintirea trecutului, caracterizat prin starea de dependență politică și subordonare economică, prin jaful imperialist al bogățiilor țării și înăbușirea cuvîntului propriu, prin repetatele încălcări ale celor mai elementare atribute ale suveranității și **i.n.** Împrejurările istorico-sociale vitrege în care și-a dus existența a obligat, din cele mai vechi timpuri, poporul român să-și apere dreptul la viață cu arma în mînă. Lupta de veacuri a maselor populare, a patrioților înaintați, pentru libertate și neatîrnare, pentru dreptate socială și propășire, pentru formarea națiunii române și a statului național unitar, pentru suveranitate și independență națională, a fost continuată, pe o treaptă superioară, de lupta clasei muncitoare, condusă de Partidul Comunist Român, pentru o Românie liberă și socialistă; ea a fost pe deplin încununată prin realizarea statului socialist român, unitar, independent și suveran, prin făurirea națiunii socialiste române, în plină înflorire. Prețuind lupta înaintașilor pentru neatîrnarea și propășirea țării, pilda lor de înflăcărat patriotism și înălțător eroism, generațiile prezente nu-și precupețesc nici un efort pentru consolidarea independenței și suveranității patriei, pentru înălțarea ei pe treptele înalte ale civilizației socialiste și comuniste. Lupta pentru **i.n.** și **i. de s.** are o înaltă valoare etic-umanistă: întreaga dezvoltare a omenirii atestă ca un adevăr axiomatic legătura indisolubilă dintre libertatea individului și **i.n.** a țării căreia îi aparține. Istoric și logic, libertatea omului, ființă prin excelență socială, presupune libertatea grupului social, a colectivității, iar în cazul societății moderne, a colectivității fundamentale, închegată și

Scanned with OKEN Scanner

statornică, pe care o reprezintă națiunea. Întreaga activitate internațională a țării noastre se fundamentează pe respectarea dreptului fiecărui popor de a-și hotărî singur soarta, pe neamestecul în treburile interne ale altor popoare, pe promovarea neabătută a principiilor independenței și suveranității naționale. V. *națiune*, *suveranitate de stat*. (Ov. T.)

indiferență, atitudine de nepăsare față de cineva sau de ceva, implicînd insensibilitate, lipsă de interes, moliciune, lenevie, nehotărîre, placiditate, răceală, impasibilitate. **I.** este condamnabilă, deoarece îl privează pe om de dimensiunea lui esențială — activitatea, frămîntarea lăuntrică, impulsul spre creație, spre nou. De aceea, o persoană indiferentă, adică lipsită de preocupări, griji, năzuințe nu poate constitui un exemplu demn de urmat în viață. *Indiferentismul* este indiferența ridicată la rangul de principiu în problemele politice, religioase, iar *indiferentistul* este adversarul angajării sociale a individului. De la caz la caz, indiferentismul poate avea o semnificație deosebită și chiar opusă. Ca negare a intoleranței și a exclusivismului, de pildă, în problemele religioase și, implicit, ca afirmare a libertății de conștiință, el merită o apreciere pozitivă; dimpotrivă, ca negare a responsabilității etico-sociale a individului în societatea socialistă, el trebuie respins, pe temeiul că existența individuală este din capul locului o existență socială (deci și o raportare la alții, la realitate), că insul nu poate și nu trebuie să rămînă închis în universul său egocentric. V. *apatie*, *apolitism*, *nepăsare*. (Al.B. — M.D.)

indisciplină, abatere de la normele morale stabilite, de la regulile de muncă, din viața socială și cea personală. În orînduirea socialistă, **i.** este o expresie a vechiului, pe plan etic, unele forme ale ei reprezentînd manifestări ale rămășițelor sau influențelor educației burgheze. Actele de **i.** se concretizează în variate manifestări și abateri morale. *În muncă*: absențe, întîrzieri, lucru de slabă calitate, nerespectare a dispozițiilor de muncă, a normelor de protecție a muncii, nerealizare a planului etc.; *în viața obștească*: refuzul îndeplinirii unor sarcini obștești, neparticipare la acțiunile în folosul colectivității, comportare necivilizată în diferite ocazii; *în viața personală*: lipsă de efort și de perseverență, dezordine în viața de familie, instabilitate a sentimentelor în relațiile de prietenie și de dragoste, irosire a timpului, absența spiritului de ordine, lipsa unei discipline interioare, insuficientă ordine în felul de a vorbi, în expunerea ideilor. **I.** duce la diminuarea, anihilarea sau la pierderea unor calități morale importante, îl frînează pe om în dezvoltarea sa și aduce daune în producție și în viața socială. Împotriva **i.** acționează munca educativă, opinia colectivului, sancțiunile

Scanned with OKEN Scanner

materiale și morale, un rol important revenind și autoeducației. Ant. *disciplină*. (Gh. B.)

individualism 1. Doctrină etică care deduce normele morale din interesul individual. Ignorînd esența socială a omului, **i.** etic consideră individul ca o personalitate autonomă, care stabilește în mod de sine stătător, independent de societate, legile moralității sale, iar acestea se reduc la afirmarea propriei individualități și libertăți, la promovarea propriilor interese. **2.** Principiu etic fundamental caracteristic moralei dominante în societățile bazate pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție și, îndeosebi, *moralei burgheze*. Proprietatea privată dezbină pe oameni, scindează societatea, generează antagonismele de interese: între diferitele interese particulare, între interesul particular (personal) și cel obștesc (social). Egoismul feroce, tendința de a înșela și de a spolia pe ceilalți, setea de îmbogățire, dușmănia și concurența sălbatică caracterizează acest tip de relații sociale. „Pretutindeni această izolare a individului, acest egoism nemărginit este principiul de bază al societății actuale" — nota F. Engels. Concretizat în asemenea maxime ca: „Omul este lup față de om", „Fiecare pentru sine, numai Dumnezeu pentru toți", **i.** reflectă, pe plan ideologic, relațiile de exploatare și de asuprire a omului de către om, în cadrul cărora, oamenii „se mănîncă unii pe alții, ca păianjenii închiși într-o oală" (Balzac), declanșînd ceea ce Engels denumea „războiul social, războiul tuturor împotriva tuturor". Dacă **i.** din epoca ascensiunii burgheziei avea un rol progresist, în măsura în care exprima lupta pentru eliberarea personalității de cătușele feudalismului și bisericii, statornicirea relațiilor capitaliste ca relații dominante a lăsat să se vadă neconcordanța dintre idealul burghez al personalității libere și multilaterale și realitatea socială, iar pe măsura evoluției capitalismului s-a accentuat caracterul reacționar și antiuman al **i.** burghez. **I.** burghez contemporan, opunînd individul — masei, societății, devine, uneori, în formele sale extreme, o adevărată apologie a urii față de om, a violenței și a disprețului față de mase. În loc să promoveze libera dezvoltare a personalității, **i.** este reflexul acelor condiții obiective din capitalism care duc la dezumanizarea omului, la degenerarea și distrugerea adevăratei individualități, prin negarea activității creatoare a maselor, prin transformarea lor, ca și a tuturor relațiilor sociale, în mijloc de realizare a intereselor și țelurilor minorității exploatatoare. „Oamenii se consideră unii pe alții numai ca obiecte utilizabile; fiecare îl exploatează pe celălalt și rezultatul e că cel mai puternic îl calcă în picioare pe cel mai slab și că puținii puternici, cu alte cuvinte capitaliștii, acaparează *totul*, în timp ce masa, cei slabi, cei săraci, abia dacă rămîn

Scanned with OKEN Scanner

în viață" — caracterizează Engels relațiile capitaliste. Expresie a unor astfel de relații, **i.**, ca atitudine a omului față de om, este profund inuman; ca principiu moral, care exprimă atitudinea omului față de societate, este antisocial, ostil intereselor obștești. Tocmai de aceea, **i.** burghez, ca și proprietatea privat-capitalistă care-l generează, intră în contradicție cu necesitățile colective ale societății, ale dezvoltării personalității umane. Morala dominantă a tins să inoculeze **i.** burghez tuturor membrilor societății. Cu toate acestea, el rămîne tipic mai ales pentru membrii clasei capitaliștilor, ca și pentru mica burghezie. Morala maselor populare subliniază ideea *întrajutorării*, *a solidarității*, care are puternice rădăcini în condițiile lor de viață, în lupta împotriva exploatării și împilării: „Multe mîini fac sarcina mai ușoară", „Unde-s doi puterea crește". **3.** (În sens general) Atitudine de subordonare a intereselor obștești față de cele personale. **I.** este respins de morala socialistă, care-i opune *colectivismul*. Desființînd proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, socialismul realizează unitatea obiectivă, în economia socialistă, în întreaga viață social-politică a societății socialiste, între interesele personale și cele obștești. Dar tradiția proprietății private, care a domnit secole și milenii, este puternică și transformarea moravurilor legate de vechea societate implică o muncă grea și îndelungată pentru a înrădăcina în conștiința maselor, în deprinderile lor, în traiul lor de zi cu zi — cum sublinia V.I. Lenin — regula „toți pentru unul și unul pentru toți". Lupta împotriva manifestărilor individualiste (în atitudinea față de muncă, față de proprietatea obștească, față de îndatoririle sociale și cetățenești) este o importantă cerință a moralei socialiste, o condiție a perfecționării relațiilor sociale socialiste, a *modului de viață* socialist. V. *egoism*. (Ov. T.)

individualitate, ansamblu de particularități și de trăsături specifice, prin care un om se distinge de semenii săi. În sens etic, **i.** alcătuiește substratul personalității morale. Privită din acest punct de vedere, ea presupune creativitate, cultivarea într-o manieră originală a patosului moral. Inițiatoare și promotoare a unor acțiuni cu puternice rezonanțe morale, **i.** se dezvăluie ca element mobilizator, integrator și, prin urmare, util societății sau clasei căreia îi aparține. De aceea, valoarea sa este autentică, spre deosebire de valoarea neautentică a acelor **i.** ce se disting ca purtătoare sau reprezentante ale răului. V. *personalitate (2)*, *personalitate morală*. (S. S.)

indulgență 1. Înțelegere și ușurință de a ierta slăbiciunile și greșelile oamenilor. **I.**, mărturie a unui temperament blajin, lipsit de duritate, poate fi, de asemenea, expresia unei concepții filozofice asupra naturii umane, care nu este capabilă să se mențină

totdeauna pe înălțimile preceptelor morale. **I.** acordă omului supus greșelii, nădejdea unei îndreptări; este o atitudine încurajatoare, atît în educația copilului, cît și în viața socială. Educatorul sau legislatorul indulgent admit, implicit, că ființa umană nu poate ajunge dintr-o dată la perfecțiune și că procesul de formare morală sau socială a unui om comportă adesea devieri. **I.** implică, în același timp, o distincție între gravitatea greșelilor, față de care comportarea educatorului sau legislatorului va fi diferită, dar călăuzită întotdeauna de îngăduință. În educație și în viața socială, în relațiile dintre oameni sau în activitatea de muncă, **i.** exagerată are, însă, efecte păgubitoare. Trebuie făcută distincție între **i.** și *toleranță*, termen cu accepții multiple, dar comportînd, în esență, o acceptare de principiu a unei opinii diferite sau opuse de aceea pe care persoana în cauză o profesează. V. *intoleranță*. (I. B.)

infamie 1. Ticăloșie, faptă sau vorbă dezonorantă, josnică, rușinoasă, murdară, ticăloasă, la adresa unui om cinstit spre a-i strica reputația, bunul renume. **2.** Jignire, înfierare, vestejire publică a onoarei impusă de lege sau de opinia publică. Expresia *a ținti la stîlpul infamiei* înseamnă a condamna, a înfiera, a supune oprobriului public și își are originea la romani, la care, stîlpul **i.** era locul unde erau ținuți legați, spre a fi supuși judecății opiniei publice, prin lovituri cu pietre, criminalii, infractorii etc. V. *mișelie, mîrșăvie*. (Al.B.—M.D.)

infatuare, sentiment exagerat, și adesea ridicol, al importanței acordate propriei persoane. **I.,** semn de orgoliu, constituie o dovadă de lipsă de spirit al relativității valorilor, a inexistenței simțului autocritic, a tendinței de a pune propria persoană în centrul lumii, exagerîndu-i calitățile și depreciind, în același timp, meritele celorlalți. (I.B.)

infidelitate 1. Lipsă de *fidelitate*. Schimbare a atitudinii față de sine însuși și față de ceilalți oameni, negare a sentimentelor și credințelor avute mai înainte și traduse prin acte sau prin îndatoriri contractuale; nerespectarea unui angajament. **2.** Încălcare a credinței conjugale, a obligațiilor față de soț, respectiv față de soție, nestatornicie în sentimente; (concretizat) faptă care dovedește nestatornicie în dragoste. **3.** Inexactitate în prezentarea (orală sau scrisă) a unei acțiuni, a unui fapt etc. (de ex. **i.** unei traduceri, a povestirii unei întîmplări). Semnificația morală a **i.** trebuie apreciată, deopotrivă, prin actele săvîrșite și prin efectul acestora asupra celorlalte persoane, ca și prin perspectiva lăuntrică a făptuitorului, lipsit de statornicie în credință; **i.** este un semn al lipsei de respect față de sine și față de ceilalți, de absență a simțului moral; este o mărturie a unei poziții false a omului față de sine și față de viața socială. Ant. *fidelitate (1)*. (I.B.)

Scanned with OKEN Scanner

influență morală, acțiune sau complex de acțiuni exercitate de o persoană, colectivitate, instituție, grup etc. asupra unei alte persoane, colectivități, grup etc. și avînd ca rezultat modificarea concepțiilor, sentimentelor și comportărilor acesteia, în sensul exigențelor morale (influență pozitivă) sau în discordanță cu ele (influență negativă). Orice om este influențat moral de condițiile sale de viață, de familia sa, de prieteni, vecini, colegi, de oamenii și de instituțiile cu care intră în contact, de mijloacele de transmisie în masă a culturii (cărți, radio, televizor, cinematograf etc.). Recepționarea influențelor este însă *selectivă*. Ea depinde de formația deja dobîndită, de structura și orientarea caracterului, de concepțiile despre viață ale fiecăruia. Conștiința are deci și funcția de a asimila influențele pe care le consideră bune, pozitive, folositoare și de a le respinge pe celelalte. O personalitate puternică, formată, echilibrată este selectivă, controlează conștient asimilarea influențelor; personalitatea neformată se caracterizează, dimpotrivă, prin *influențabilitate*, prin asimilare neselectivă, necontrolată conștient a diferitelor influențe, adesea contradictorii, nereușind să opună rezistență influențelor negative. Sin. *înrîurire morală*. (C. Z.)

ingeniozitate, însușirea de a proiecta mintal și de a ajunge practic, prin procedee simple și iscusit alese, la rezultate din cele mai potrivite, în diferite împrejurări de viață; inventivitate, iscusință. Manifestată, inițial, pe terenul unor preocupări în care omul depune pasiune și stăruință (de ex. joc, învățătură, sport, manifestări artistice etc.), ea se dezvoltă ca o caracteristică generală a intelectului, atestînd multă agerime de minte, un ascuțit spirit de observație, o fantezie vie, măiestrie și dibăcie în execuție. Condiția valorificării **i.** este perseverența de a realiza ceva util și nou. (Gh. N.)

ingratitudine, însușirea, purtarea omului ingrat, nerecunoștința cuiva față de cel care l-a ajutat, i-a făcut bine, înlocuire a recunoștinței cu indiferența și chiar cu ostilitatea. Este o încălcare a unor norme elementare ale moralei general-umane. „Faci bine și te răsplătește cu rău", spune un dicton popular. Ingrații nu dispun de calități sufletești elementare, necesare solidarității umane. Depășirea relațiilor dintre persoane în numele unor principii cu semnificație superioară, a unor interese sociale nu poate fi apreciată ca **i.** Nu mai putem fi reținuți de gratitudine față de cel ce ne-a făcut cîndva bine, dacă acesta se face, în mod grav, vinovat față de societate. Ant. *gratitudine*. (P.P.-N.)

inițiativă, însușirea și capacitatea unui om sau a mai multor oameni de a întreprinde ceva nou, de a începe o activitate nouă, de a face propuneri pornind de la propriile lor gînduri, aspirații și activități. **I.** pot avea un conținut moral sau pot fi contrare

Scanned with OKEN Scanner

moralei. Esența condițiilor sociale și natura conștiinței morale dau coloratura specifică a **i.**, dimensiunile ei, forța ei etică. În etica societății noastre au valoare morală acele **i.** care ajută la realizarea obiectivelor sociale și la înfrumusețarea chipului moral al omului. Latura etică a unor asemenea **i.** reflectă străduința oamenilor de a participa în mod creator la activitatea productivă, la munca pentru binele societății. **I.** rămîne fără suport etic și fără eficiență reală, dacă nu este rodul unei cunoașteri profunde a lucrurilor, dacă nu dovedește capacitatea de a prevedea condițiile realizării. **I.** înseamnă libertatea de a începe o acțiune, dar ea nu valorează nimic dacă nu există și capacitatea de a o realiza. **I.** se dezvoltă în funcție de gradul de libertate al oamenilor. De aceea, la noi, în toate domeniile de activitate, oamenii muncii elaborează și pun în aplicare mii și mii de **i.** Libertatea de **i.**, în societatea capitalistă, spiritul întreprinzător al burgheziei înseamnă, în fond, libertatea de a exploata, de aceea, în aceste cazuri, nu se poate vorbi de un conținut social superior al **i.** Tot astfel, **i.** contrare normelor morale nu arată un grad de libertate superior, ci dependența omului, dominat de vicii, instincte sau obiceiuri și atitudini antimorale. Valoarea etică a **i.** constă în scopul rezultatului și efectul său educativ. (Gh. B.)

inocență, stare a celui care nu a comis abateri de la normele morale, care exprimă nevinovăție. În sens mai larg, **i.** presupune puritate, curățenie morală, candoare. În sens peiorativ, **i.** înseamnă naivitate, credulitate, ignoranță, simplitate, prostie. (M. C.)

insensibilitate 1. Lipsă de sensibilitate față de stimuli care, de obicei, provoacă senzații (la nivelul organelor de simț — vizual, auditiv, tactil etc.). Acest defect provine, uneori, din cauze care au afectat organismul în perioada dezvoltării dinaintea nașterii, alteori, din cauza unor accidente în cursul vieții omului, și poate fi total sau parțial. Datorită cuceririlor moderne în științele medicale, în multe cazuri, **i.** senzorială poate fi vindecată prin intervenții chirurgicale sau prin tratamente speciale. **2.** (Prin analogie, referitor la viața emoțională și la atitudinile etice ale omului) Lipsa capacității de a se emoționa, *indiferență* și nepăsare în fața unor împrejurări care, în mod obișnuit, sînt generatoare de emoții și de poziții etice caracteristice. Lipsa de încîntare în fața unui splendid peisaj natural sau a unei opere de artă, neparticiparea sufletească la bucuria succesului unei persoane, a unui colectiv sau la necazul și durerea cuiva, lipsa reacției afective și a atitudinii morale corespunzătoare în fața unui act de cinism sau de cruzime, starea nesimțitoare în fața afecțiunii cuiva, ca și atîtea alte împrejurări și direcții de manifestare a **i.**, sînt consecința, fie a sărăciei de influențe formative în cursul dezvoltării personalității, fie a unei greșite orientări educative

Scanned with OKEN Scanner

(la temelia căreia nu au fost consolidate, în toată amploarea, cu finețe și cu judiciozitate, viața afectivă și convingerile morale). **I.** înstăpînită în manifestările omului devine indicator al unei concepții deficitare despre viață. Ant. *sensibilitate (2).* (Gh. N.)

insinuare 1. Acțiunea de a (se) strecura și rezultatul ei. **2.** Prin extensiune, folosire a unei formule verbale sau a unui fel de a se exprima îndemînatec, procedînd prin sugestie și prin aluzie, adesea perfidă, calomnioasă și răutăcioasă. Este frecventă în conversație, discursuri, texte scrise. **3.** Figură retorică, folosirea, în vorbă și în scris, a expresiei sugestive sau aluzive. (I. B.)

insolență, atitudine lipsită de respect, impertinentă și arogantă, împinsă pînă la nerușinare și obrăznicie, în care sînt sfidate cerințele moralității. **I.** presupune un caracter violent, o îndrăzneală excesivă. V. *impertinență, impolitețe, jignire.* (M.C.)

instinct și morală. *Instinctul* este un lanț complex de reflexe necondiționate constituind un mecanism adaptiv înnăscut, automat, stabil, rigid, perfecționat, specializat, format în decurs de milioane de ani, prin dezvoltarea unei spețe în anumite condiții de mediu. Exemple de *i.* sînt peregrinările sezoniere ale păsărilor de la o zonă la alta, construirea cuibului de către păsărele, agresivitatea fiarelor sălbatice și fuga animalelor-victime, căutarea hranei, tendințele și acțiunile de împerechere sexuală etc. Există patru categorii de *i.*: *a)* de hrană, *b)* de conservare, *c)* sexuale și *d)* de orientare-investigație senzorială. *I.* au o pondere mai mare la animalele inferioare decît la cele superioare. La om, *i.* s-au simplificat mult, prezentîndu-se doar ca niște tendințe; sînt deci numai niște imbolduri. După cum menționa un filozof, *i.* pune la om probleme pe care, la animale, le rezolvă. Omul trebuie să învețe cum să-și satisfacă impulsurile instinctive. El devine conștient de *i.* sale (Marx) și le satisface prin mijloace furnizate de societate. Propriu omului este ca să-și dirijeze tendințele instinctive, reținîndu-le sau promovîndu-le, conform condițiilor social-culturale. Pierderea controlului conștient, conduita impulsivă, subordonată tendințelor instinctive primare, duce la înjosirea omului, la încălcarea normelor morale și a convenienței sociale. Cele mai grave abateri de la principiile morale și de la statutul de om rezultă din dezlănțuirea și din exacerbarea lor. Ar fi însă greșit dacă am considera că *morala* solicită o totală și necondiționată reprimare a *i.* Aceasta primejduiește grav viața omenească, provoacă nevroze, mutilează personalitatea. Ibrăileanu spunea: „Nu te certa cu viața, nu fi o ființă abstractă". Ascetismul nu intră în vederile unei morale cu adevărat umane și rațională. Aprobînd dictonul antic „Nimic din ceea ce este omenesc nu-mi este străin" (Terentiu), *morala* noastră pune accentul pe trăsătura specific omenească a conștiinței de

Scanned with OKEN Scanner

sine și de lume și militează pentru dezvoltarea armonioasă a personalității, fără a contraveni condițiilor existenței umane, dar reflectînd ierarhia valorilor, normele de conviețuire civilizată și cultă. (P.P.-N.)

insultă, act sau vorbă care jignește, ofensează, umilește; afront, injurie, invectivă, ofensă. V. *jignire, ultraj.* (M. C.)

integritate 1. Stare a unei ființe sau a unui lucru ale căror părți sînt în bună stare, intacte. **2.** Calitate a unei ființe în stare de sănătate, al cărei corp sau ale cărei organe sînt în stare nealterată. **3.** Calitate a unei persoane care nu se lasă coruptă de vreun viciu sau de vreo tentație, care-și păstrează cinstea și demnitatea umană; probitate, cinste. Poporul român subliniază înălțimea morală a omului integru, prin unul dintre proverbele sale cele mai expresive: „Omul îi mai tare ca fierul, că din fier poți rupe, dar din om ba". Cuvîntul subliniază semnificația înalt morală a noțiunii, caracterul ființei umane care, păstrîndu-și cinstea, își păstrează intactă ființa și demnitatea. Caton, cenzorul roman (233—149 î.e.n.), a fost citat adesea ca un model de **i.**; în epoca noastră, exemplul vieții lui Karl Marx este edificator; pilde înălțătoare de **i.** morală au dat luptătorii comuniști și uteciști, care și-au afirmat convingerile și dîrzenia, în ciuda tuturor suferințelor de ordin moral și fizic. (I. B.)

intenție, gînd, proiect de a se comporta, de a acționa într-un anumit fel, de a face un anumit lucru. *I. morală,* proiect de a se comporta într-un mod moral, concordant cu normele morale. Se vorbește despre „bune intenții" sau „persoană bine intenționată" și despre „intenții rele" sau „persoană rău intenționată", în funcție de calitatea morală a intențiilor. (C. Z.)

intenție și faptă. Pentru aprecierea unui om trebuie luate în considerație atît *intențiile,* dorințele, proiectele sale de comportare, scopurile pentru care a acționat, semnificațiile și consecințele prevăzute ale faptei sale, cît și *faptele* reale propriu-zise, cu semnificațiile și consecințele lor obiective, independente de intenții. O personalitate matură, puternică se caracterizează printr-o consecventă concordanță între **i. și f.** Nu întotdeauna *f.* coincid cu *i.* Uneori ele sînt opuse. Aceste neconcordanțe pot fi cauzate de: *1)* slăbiciunea de caracter, lipsa de voință sau lașitatea, demobilizarea în fața greutăților, care pot face ca cele mai bune și mai nobile *i.* să nu se convertească în *f.* „Iadul este pavat cu bune intenții" spune un proverb, înțelegînd prin aceasta tocmai ideea că nu sînt suficiente numai bunele *i.*, multe din *f.* urîte fiind făcute nu neapărat cu rele *i.; 2)* obstacole obiective, de netrecut, survenite în calea realizării *i.* Există cazuri cînd *f.* sînt săvîrșite împotriva *i.*, sub puternice presiuni, amenin-

ţări, constrîngeri. Rezistenţa oamenilor la aceste presiuni, ameninţări etc. este diferită. Apar, uneori, consecinţe care nu au putut fi prevăzute dinainte. În toate aceste cazuri, responsabilitatea *f.* săvîrşite neintenţionat, sau chiar împotriva *i.*, nu mai aparţine în întregime celui care acţionează. Omenirea, încă de la primele ei începuturi de viaţă conştientă, a fost sensibilă la drama neputinţei sale în faţa forţelor naturale şi sociale, care adesea dădeau *f.* semnificaţii şi consecinţe social-umane imprevizibile şi, nu rareori, contrare *i.* La grecii antici, această forţă misterioasă care schimba sensul *f.* şi făcea *i.* neputincioase, apărea ca *soartă, destin*. Mitul lui Oedip este reprezentativ pentru aceasta: destinul a hotărît ca el să-şi ucidă tatăl şi să se căsătorească cu propria-i mamă. Şi, împotriva *i.* sale, el va săvîrşi aceste *f.* Prin dezvoltarea societăţii, omul capătă posibilitatea de a controla conştient, din ce în ce mai mult, semnificaţiile şi consecinţele *f.* sale, dispune de instrumente tot mai eficace pentru a-şi realiza *i.* Socialismul, printr-o organizare raţională a vieţii sociale, creează posibilităţi mărite pentru ca oamenii să devină stăpînii propriilor lor *f.* (C. Z.)

interdicţie **1.** Interzicere (juridică sau morală) de a face un anumit lucru, de a acţiona într-un anumit fel. **2.** Măsură legală aplicată unei persoane, prin care i se interzice să-şi exercite drepturile politice (şi civile) sau funcţiile sale. Expresia *a pune pe cineva sub interdicţie* înseamnă: *a)* a-i interzice să-şi exercite drepturile (civile şi politice); *b)* a-l opri, a nu-i permite să facă ceva. (C. Z.)

interes, atitudine a unui om, a unei clase sau a unei societăţi urmărind un scop care reprezintă obiectul cerinţelor sau necesităţilor acestora. Din punct de vedere psihologic, **i.** se manifestă ca o pornire interioară, ca un impuls volitiv care orientează acţiunile omului, iar atunci cînd el este înţeles în mod conştient se manifestă ca o intenţie, ca un scop. Împotriva teoriilor idealiste, care stabilesc drept cauză a acţiunilor omului „voinţa divină", „imperativul categoric" sau necesităţile biologice, marxismul consideră că la baza **i.** se află dependenţa omului faţă de condiţiile existenţei sale materiale şi spirituale. Ca atare, **i.** sînt, în esenţă, independente de voinţa omului, au un caracter concret istoric, de clasă sau individual, biopsihic. Totodată, **i.** real capătă, inevitabil, o anumită expresie în conştiinţa socială: dacă relaţiile de producţie determină *conţinutul* **i.**, forţele motrice ideale (sentimente, dorinţe, porniri, scopuri, idei, principii) reprezintă *forma* necesară a existenţei lui. În acest fel, **i.** nu apare oamenilor întotdeauna ca expresie a unor cerinţe materiale nemijlocite, ci, adeseori, sub forma mijlocită a unor dorinţe sau ţeluri generale, ideale sau de perspectivă. În etică, **i.** este considerat

Scanned with OKEN Scanner

mai ales din punctul de vedere al corelației cu *datoria*. În societatea bazată pe exploatare, **i.** societății și cele personale se ciocnesc inevitabil, omul fiind nevoit să îndeplinească cerințele moralei de cele mai multe ori împotriva propriilor sale **i.** În loc de a găsi originea acestei contradicții și căile înlăturării ei, doctrinele etice premarxiste, fie că nu o recunoșteau, fie că o considerau de neînlăturat. Unii gînditori au încercat să reducă datoria la **i.** personal, la egoism sau la năzuința omului spre fericire sau plăcere *(egoism, hedonism, utilitarism)*; alți gînditori considerau că omul își poate îndeplini datoria numai în pofida propriilor sale **i.** Preluînd critic moștenirea gîndirii umaniste precedente, etica marxistă propune o rezolvare justă a problemei raportului dintre **i.** și datorie, pe baza soluționării, în procesul construirii socialismului și a comunismului, a contradicției dintre **i.** obștești și cele particulare. În dezvoltarea moralei, una dintre problemele de bază a constituit-o cea a raportului dintre **i.** *personale* și *cele generale*, ca expresie a relației dintre individ și societate. Lichidînd proprietatea privată, condiția obiectivă a antagonismului dintre **i.** personal și cel general, caracteristic orînduirilor bazate pe exploatare, socialismul creează, ca urmare a noului caracter al relațiilor de producție și al conștiinței sociale, premisele dezvoltării unor raporturi armonioase între individ și societate care constituie baza obiectivă a unității dintre **i.** personale și cele generale. Sporind în mod continuu rolul stimulilor morali, socialismul menține și perfecționează în permanență cointeresarea materială. Întrucît țelul principal al societății socialiste îl constituie satisfacerea cerințelor materiale și spirituale ale omului, îndeplinindu-și datoria față de societate, individul slujește nu numai **i.** generale, obștești, ci și propriile sale **i.** fundamentale. Morala socialistă cere omului să-și subordoneze **i.** personale celor generale, singura cale posibilă pentru satisfacerea deplină a **i.** societății în ansamblul ei și ale fiecărui membru al societății în parte. Împotriva concepțiilor etice utilitariste și individualiste, teoria etică marxistă cultivă devotamentul pentru cauza comună, capacitatea de a pune pe primul plan **i.** generale. Opunîndu-se, totodată, oricăror concepții ascetice, socialismul nu înăbușă **i.** personale, ci, în spiritul unui umanism consecvent, le satisface pe măsura îmbinării raționale a **i.** personale cu cele generale. V. *folos*. (F. M.)

internaționalism (proletar, socialist), unitatea și solidaritatea internațională a proletarilor și a oamenilor muncii din toate țările, bazate pe comunitatea intereselor lor fundamentale, în lupta împotriva exploatării și asupririi, pentru pace, democrație și socialism; unul dintre principiile ideologice de bază după care se conduce clasa muncitoare și partidul ei; una dintre

Scanned with OKEN Scanner

legile generale ale revoluției și construcției socialiste. Ca principiu al relațiilor dintre popoare și națiuni, **i.** se referă, în primul rînd, la domeniul politicii, dar constituie, totodată, unul dintre cele mai importante principii ale moralei socialiste, principiu ce reglementează aceste relații reciproce; în acest sens, **i.** reprezintă una dintre sferele de manifestare ale umanismului socialist. Ca principiu moral, **i.** cuprinde următoarele cerințe: solidaritatea și colaborarea celor ce muncesc din toate țările, în lupta pentru scopurile comune; unitatea, egalitatea și libertatea tuturor popoarelor, indiferent de gradul dezvoltării lor sociale și culturale; intransigența față de șovinismul de mare putere și față de orice formă sau tendință de subordonare, oprimare și asuprire a unei națiuni de către alta; intoleranța față de naționalism și cosmopolitism, față de tendințele de închistare națională ca și față de tendințele de nihilism național. **I.** îmbină, în mod organic, dragostea proletariatului față de patria sa, dorința de a o vedea liberă de orice asuprire socială și națională, cu sprijinirea luptei oamenilor muncii din alte țări pentru pace, democrație și socialism. **I. p.** își are rădăcinile social-economice și de clasă în condițiile obiective ale vieții și luptei clasei muncitoare. El presupune „ca muncitorii din diferite țări să ajungă nu numai să se *simtă* frați și tovarăși, ci *să și acționeze* ca atare...“ (K. Marx). **I. p.** are un caracter istoric; în desfășurarea procesului revoluționar mondial, în funcție de modificarea condițiilor concret-istorice, conținutul **i. p.**, formele și metodele de înfăptuire a acestuia suferă schimbări. Ideea **i. p.** a fost formulată, pentru prima dată, de către K. Marx și F. Engels în „Manifestul Partidului Comunist“ și și-a găsit reflectarea în lozinca „Proletari din toate țările, uniți-vă!“. Ea dobîndește un conținut concret-istoric, specific, în fiecare etapă și, cu atît mai mult, în condițiile lărgirii frontului general al luptei revoluționare în epoca imperialismului. O dată cu formarea sistemului mondial socialist, conținutul **i. p.** s-a îmbogățit și mai mult. Promovînd, pe arena internațională, un sistem de relații calitativ nou, fără precedent în istorie, partidele comuniste și muncitorești din țările socialiste întemeiază aceste relații pe principiile independenței și suveranității naționale, egalității în drepturi, avantajului reciproc, întrajutorării tovărășești, neamestecului în treburile interne, respectării integrității teritoriale, pe principiile **i. s.** Stricta respectare a acestor principii de bază ale relațiilor de tip nou dintre țările socialiste constituie condiția primordială a unității și coeziunii acestor țări, a exercitării înrîuririi crescînde a sistemului socialist mondial asupra dezvoltării omenirii. **I. p.** constituie baza pe care se realizează relațiile dintre partidele comuniste și muncitorești. Unitatea

Scanned with OKEN Scanner

și coeziunea mișcării comuniste internaționale presupune ca o condiție esențială respectarea principiului, potrivit căruia, toate partidele marxist-leniniste sînt pe deplin egale în drepturi, fiecare partid avînd dreptul inalienabil, care este și o obligație imprescriptibilă față de clasa muncitoare, față de poporul său, ca și o înaltă îndatorire internaționalistă, de a-și stabili de sine stătător politica sa internă și internațională, strategia și tactica, căile, formele și metodele de activitate, pe baza aplicării creatoare a marxism-leninismului la diversitatea condițiilor în care acționează. În condițiile actuale, întreaga desfășurare a vieții internaționale relevă că problema unității partidelor comuniste și muncitorești, întărirea solidarității lor de luptă, pe baza principiilor marxism-leninismului și ale **i. p.**, întărirea solidarității tuturor forțelor antiimperialiste constituie imperativul categoric al zilelor noastre, reprezentînd o cauză vitală a clasei muncitoare internaționale și a întregii omeniri progresiste. Clasa muncitoare din țara noastră este purtătoare consecventă a tradițiilor umaniste, care unesc, pe planul conștiinței și al acțiunii practice, patriotismul profund cu **i. p.**, iar partidul său marxist-leninist a promovat cu fermitate, în cursul întregii sale existențe, politica internaționalistă a unității de clasă a celor ce muncesc. O înaltă pildă de **i.p.** a constituit-o manifestarea solidarității clasei muncitoare din țara noastră cu Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Clasa muncitoare din țara noastră, în frunte cu partidul său marxist-leninist, și-a manifestat puternic spiritul patriotic și internaționalist în lupta împotriva fascismului, atît pe plan intern cît și pe plan internațional. Eroicele lupte muncitorești din ianuarie-februarie 1933 au constituit prima mare ridicare a proletariatului împotriva fascismului, pe plan internațional, după instaurarea hitlerismului în Germania, bucurîndu-se, la rîndul lor, de solidaritatea și sprijinul mișcării muncitorești internaționale. Clasa muncitoare din țara noastră și-a manifestat solidaritatea cu lupta armată antifascistă a muncitorilor austrieci (februarie 1934) și cu greva generală din Spania (octombrie 1934), transformată, în Asturia, Catalonia și provinciile basce, în insurecție armată. La chemarea P.C.R., aproape 500 de antifasciști români au plecat în Spania, unde au luptat cu arma în mînă alături de poporul spaniol și de ceilalți luptători antifasciști din lumea întreagă, în timpul războiului civil din anii 1936-1939. În timpul celui de-al doilea război mondial, sute dintre cei mai buni fii ai poporului nostru au luptat împotriva cotropitorilor hitleriști, pe teritoriul U. R. S. S., al Franței, Belgiei, Cehoslovaciei etc. În procesul revoluției și construcției socialiste s-a făurit și s-a cimentat frăția dintre poporul român și naționalitățile conlocuitoare. Partidul Comunist

Scanned with OKEN Scanner

Român a educat și educă, cu consecvență, pe comuniști, pe toți oamenii muncii în spiritul **i.p.**, îngemănat cu patriotismul socialist. Înfăptuind politica sa justă, creatoare, de dezvoltare continuă a potențialului economic, politic și cultural-științific al României socialiste, partidul nostru își îndeplinește datoria sa internaționalistă de a contribui la întărirea comunității socialiste mondiale, la creșterea forțelor socialismului în întreaga lume. Oamenii muncii din țara noastră, educați de partid, luptă pentru desăvîrșirea construcției socialiste, avînd convingerea internaționalistă că prin aceasta ei contribuie la grăbirea victoriei mondiale a socialismului. Totodată, partidul nostru promovează neabătut relațiile de colaborare și întrajutorare cu toate țările socialiste, în spiritul principiilor menționate. În anii construcției socialismului, Partidul Comunist Român, credincios tradițiilor sale internaționaliste, a desfășurat și desfășoară o activitate susținută în vederea lărgirii și consolidării neîncetate a legăturilor sale cu toate partidele frățești. S-au lărgit totodată legăturile partidului nostru cu partide socialiste, organizații și mișcări democratice din țările capitaliste, cu organizații ale mișcărilor de eliberare națională din țări coloniale și tinere state independente. Partidul nostru, organizațiile obștești din România participă la activitatea organizațiilor internaționale ale clasei muncitoare, tineretului, femeilor care își aduc contribuția la lupta pentru democrație și pace pe plan mondial. Pentru comuniștii din țara noastră, pentru întregul nostru popor constituie o mare mîndrie faptul că Partidul Comunist Român, prin politica sa fidelă principiilor ideologiei marxist-leniniste, patriotismului și **i. s.**, prin acțiunile concrete întreprinse a adus și aduce o contribuție de seamă la întărirea unității mișcării comuniste internaționale, a sistemului socialist mondial, la coeziunea frontului larg al mișcării revoluționare antiimperialiste contemporane. (Ov. T.)

intoleranță 1. Incapacitate organică sau refuz mental de a accepta sau de a suporta un fapt sau o condiție de viață; (în medicină) particularitatea unor anumite organisme de a nu putea suporta sau *tolera* anumite substanțe, alimente sau medicamente, fără ca acestea să aibă totuși un caracter toxic. **2.** Atitudine mentală, a unor persoane, ajungînd, în general, la violențe și persecuții împotriva celor care profesează o altă opinie, mai ales de ordin religios. Voltaire a fost unul dintre marii apărători ai libertății de gîndire, care a denunțat cu hotărîre semnificația, opusă progresului intelectual și demnității umane, a **i.** de orice fel și, în primul rînd, a **i.** religioase. **I.** trebuie deosebită de *intransigență*. Aceasta din urmă reprezintă refuzul unei persoane de a renunța, în totalitate sau în parte, la convingerile sale,

Scanned with OKEN Scanner

de a face, în această privinţă, concesii, compromisuri sau chiar de a accepta discuţii, în acest scop. Omul intransigent se defineşte prin fermitatea convingerilor sale, fără ca, în mod obligatoriu, să treacă la fapte de violenţă, împotriva celor care împărtăşesc o altă convingere. Un om intolerant este, aşadar, un intransigent care nu se mulţumeşte să-şi afirme caracterul hotărît al opiniilor sale, apărîndu-le, ci trece la acţiuni violente, pentru a reprima convingerile opuse, ale altora. Ant. *toleranţă*. V. *indulgenţă*. (I. B.)

intrigă 1. Uneltire, acţiune ascunsă, săvîrşită de una sau de mai multe persoane, care, pentru a prejudicia acţiunile altora sau pentru a înlesni anumite interese personale, folosesc, fără ştirea viitoarelor victime, persoane de bună-credinţă sau care creează împrejurări favorabile împlinirii acestor scopuri. Cînd **i.** presupune o asociere a mai multor persoane, se foloseşte şi termenul de *cabală*. **I.** revelează o conştiinţă lipsită de scrupul moral şi de demnitate omenească. Intrigantul, lovind din umbră, este un laş, înveninat de ură, incapabil să se confrunte pe faţă cu adversarul. **2.** Îmbinare de fapte, succesiune de împrejurări şi desfăşurare, mai mult sau mai puţin coerentă, a unor întîmplări, cu intervenţia eventuală a unor coincidenţe surprinzătoare (aşa-zisele „lovituri de teatru"), alcătuind subiectul unei piese dramatice, sau, în general, al unei opere literare. (I. B.)

introspecţie, metodă a psihologiei cu ajutorul căreia se examinează şi se descriu fenomenele şi stările propriei vieţi sufleteşti; autoanaliză. Utilizarea ei ca unică metodă de cunoaştere a psihicului a dus la concluzii neştiinţifice, întrucît, o asemenea orientare avea ca punct de plecare ideea falsă, că psihicul se poate cunoaşte nemijlocit, izolat de influenţele exterioare. Or, psihicul se cunoaşte în activitate, prin metode obiective, experimentale. Şi negarea **i.** însă, ar fi o mare eroare. **I.** reprezintă un mijloc necesar de studiere a vieţii sufleteşti, eficient în măsura în care, integrat într-un complex de metode, poate conduce la rezultate, practic, conforme cu realitatea. **I.** este un procedeu des folosit de om în situaţiile sale de viaţă şi, mai ales, după ce ele s-au petrecut. Prin ea se încearcă, fie un spor de înţelegere asupra manifestărilor, fie o valorificare autoanalitică a stărilor şi reacţiilor, fie, în sfîrşit, o concluzie pentru proiectarea propriei persoane în împrejurări viitoare, ţinînd seama de posibilităţile şi de principiile personale. Se cunoaşte faptul că, deseori, intenţiile nu se potrivesc întocmai cu manifestările ulterioare, precum şi acela că, dacă ar fi să se repete împrejurările de viaţă, noi am reacţiona relativ altfel, adică mai bine. Acestea sînt prilejuri de meditaţie şi de învăţăminte. Prin **i.** asupra vieţii sale sufleteşti, omul sporeşte cunoaşterea de sine, dar limitarea la „adevărurile"

Scanned with OKEN Scanner

descoperite exclusiv pe această cale comportă riscul de a ajunge la elaborarea unor norme personale de conduită improbabile în practică, deci la soluții ineficiente, în detrimentul propriu și chiar al altora. Omul se cunoaște pe sine, oglindindu-se mai întîi în alt om și raportîndu-se, cu multiple mijloace, la viață. V. *autoobservare*. (Gh. N.)

intuitivism, curent, în etica burgheză contemporană, care pleacă de la ideea că valorile morale pot fi cunoscute, determinate numai prin intermediul *intuiției*. Tezele fundamentale ale **i.** au fost enunțate de gînditorul englez G.E. Moore (1873—1958), în lucrarea, devenită celebră, „Principia Ethica". Ulterior, ele vor fi preluate și reelaborate de către C.D. Broad, W.D. Ross, E.F. Carrit și M.A. Prichard. **I.** lui G.E. Moore apare, în primă instanță, ca o reacție justificată împotriva *subiectivismului*, care caracterizează majoritatea curentelor și orientărilor eticii occidentale nemarxiste. Lupta acestuia împotriva subiectivismului este dusă însă într-un cadru restrîns, gravitînd, aproape în exclusivitate, în jurul problematicii binelui; de altfel, în concepția sa, binele apare drept categorie centrală care ordonează și subordonează toate celelalte categorii cu care operează etica. Situîndu-se pe o poziție opusă celei idealist-subiective, Moore înzestrează binele cu semnificații obiective, absolutizate însă tot într-o manieră idealistă. Binele, conform concepției lui, ființează în afara spațiului și a timpului, deci „în sine", în afara istoriei, ca și a rațiunii. Această ipostază este neîndoielnic falsă: prin ea se eludează, nejustificat, relativitatea binelui, caracterul său istoric și de clasă. La fel de nejustificată se dovedește a fi și situarea binelui în afara competenței rațiunii. Eliminarea rațiunii determină apelul la intuiție: prin intermediul intuiției, spune Moore, reușim să distingem și, deci, să cunoaștem binele. Cunoașterea binelui devine astfel o problemă care ține de „bunul simț" al fiecăruia și, în consecință, nu implică explicații suplimentare. Ne putem încrede consideră el, în capacitatea intuiției de a distinge judecățile morale, adevărate de cele false, binele de opusul său, răul. Este adevărat că intuiția se substituie deseori rațiunii, dar aceasta nu face decît să demonstreze existența unui automatism asimilat în procesul experienței morale, pasibil de explicație rațională. În plus, intuiția, ca și simțămîntul moral, adesea ne înșală și, prin urmare, în majoritatea circumstanțelor (mai ales atunci cînd apar nedumeriri de ordinul dilemelor morale), intervenția rațiunii se reclamă cu necesitate. De asemenea, veracitatea scopurilor și a idealurilor morale nu poate fi dovedită exclusiv cu ajutorul intuiției. De aceea, procedeul discreditării posibilităților analitice ale rațiunii în favoarea intuiției nu face decît să

Scanned with OKEN Scanner

lipsească etica de principalul său instrument operațional și să o așeze pe un temei învecinat cu cel al iraționalismului. C.D. Broad, W.D. Ross, E.F. Carrit și H.A. Prichard și-au însușit tezele fundamentale ale eticii lui G.E. Moore. Dar, spre deosebire de acesta, reprezentanții eticii intuitiviste din zilele noastre au considerat categorie centrală a eticii *datoria* și nu *binele*. Pe această bază se dezvoltă o *deontologie* întrucîtva apropiată de cea a lui I. Kant. (S. S.)

intuiție, capacitate a intelectului de a descoperi, cu spontaneitate, adevăratul sens al lucrurilor, calea adecvată și soluția imediată, care duc la rezolvarea rapidă și eficientă a unei împrejurări de viață. Departe de a fi un dar înnăscut, nesusținut de rațiune și de experiență, **i.** este un rezultat al experienței bogate și al cugetării asidue și profunde. Oricare ar fi nivelul ei realizat, pe scara vîrstei sau în raport cu specificul activității desfășurate de om, **i.** trebuie direcționată spre scopuri nobile, în profitul dezvoltării spirituale individuale și al creșterii eficienței sociale a rezltatelor activității de muncă. (Gh.N.)

invidie, sentiment sau atitudine de ură sau de părere de rău față de meritele, realizările sau lucrurile altora. Uneori cuvîntul se folosește pentru a arăta admirația pentru situația sau succesul unui om „demn de invidiat", în sensul că merită să fie lăudat și imitat. Sensul principal al **i.**, în etică, este însă negativ, imoral. **I.** este expresia egoismului, a unui mod subiectivist de a aprecia succesele altora. Manifestarea sentimentului și atitudinilor invidioase înrăutățește și urîțește raporturile dintre oameni, favorizează denaturarea valorilor reale. Uneori **i.** stăpînește mai mult pe oamenii neîncrezători în ei, incapabili de a obține și de a se bucura de succesele prietenilor și colegilor. Efectele sentimentelor de **i.** se traduc în dispreț, în încercări de a minimaliza realizările și calitățile semenilor, atît pe planul muncii, cît și al vieții sociale și personale. Moralistul La Bruyère spunea că „invidia și ura se unesc întotdeauna", iar Vauvenargues, caracterizînd cortegiul de vicii pe care le atrage în orbita sa acest sentiment, scria, pe bună dreptate, că „invidia acuză fără probe, mărește defectele, are calificative prea apăsătoare pentru greșelile mici; toate expresiile ce întrebuințează sînt pline de fiere, de exagerare, de injurii; ea se îndîrjește cu încăpățînare și furie contra meritului strălucitor; este lipsită de orice rațiune; oarbă, ambalată, brutală". Subliniind suferințele morale pe care le provoacă **i.**, Democrit arăta că „invidiosul se pedepsește singur". Răul pe care-l provoacă acest sentiment de ură nu-și găsește nici o justificare în societatea noastră, care deschide cîmp liber de manifestare tuturor talentelor și capacităților *spre folosul tuturor*, lipsind, în felul acesta, **i.** de orice suport

Scanned with OKEN Scanner

obiectiv și înfierînd-o ca pe o rămășiță a moralei vechii societăți. (Gh. B.)

ipocrizie, atitudine de renegare a legăturii dintre vorbă și faptă, lipsă a principiilor morale ferme, fățărnicie, prefăcătorie, falsitate. Ipocritul vrea să arate altfel decît este, apelează la principii și la valori care să-l prezinte într-o lumină favorabilă, dar pe care, în fond, nu le respectă și nu le prețuiește. El face paradă de principii și de sentimente pe care nu le are, adoptă minciuna, își schimbă atitudinea în funcție de interesele sale egoiste, trădează adevărul. V. *falsitate, fățărnicie.* (Gh. B.)

irascibilitate, excitabilitate exagerată însoțită de reacții negative, supărătoare; dispoziție către pierderea echilibrului emoțional în sensul apariției frecvente și nejustificate a nemulțumirii, a respingerii altora, a agresivității verbale sau de comportare. **I.** este opusă calmului, bunei dispoziții, atitudinii atente și înțelegătoare față de alții. În viața colectivă, **i.** creează încordare, atmosferă încărcată și ea nu trebuie acceptată în nici o împrejurare și de la nimeni. Înlăturarea **i.** presupune formarea relațiilor echilibrate în colectiv și a stăpînirii de sine. (P.P.-N.)

iraționalism etic, principiu metodologic pe baza căruia este discreditată importanța rațiunii, a științei, în favoarea unor impulsuri inconștiente de natură volitivo-afectivă, care ar contura și ar determina moralitatea autentică a insului. Reprezentanții principali ai **i.e.** sînt, în secolul trecut, S. Kierkegaard, A. Schopenhauer, Fr. Nietzsche. În secolul nostru, este ilustrat multilateral de etica freudistă, neoprotestantă și de cea existențialistă. Axul în jurul căruia gravitează întregul **i.e.** se fondează pe ideea existenței neautentice a omului în societatea modernă. Aceasta din urmă alterează, prin artificializare, natura umană concretă. Societatea ne obligă să ne îmbrăcăm după o anumită modă, ne impune maniere de comportare, ne face să gîndim la fel, să avem aceleași trăiri și prejudecăți. Asistăm — conchid gînditorii iraționaliști — la un proces tragic de uniformizare, de respingere a individualității în favoarea spiritului gregar. Acest spirit trădează existența neautentică a insului. Conștientizarea de către om a condiției sale îl face însă să se revolte. Revolta devine singura cale prin care insul are posibilitatea să se salveze, să se recucerească și să se afirme pe sine ca atare. Dar revolta pe care o vizează **i.e.** se petrece într-un cadru solitar și este rodul introspecției. Aceasta este revolta insului împotriva condiției sale. Nu este deci vorba de un act revoluționar, ci doar de o confruntare subiectivă între ins și universul în care viețuiește. Tinzînd să justifice necesitatea revoltei, gînditorii iraționaliști, supun unei critici puternice situația omului în societatea bur-

Scanned with OKEN Scanner

gheză. Ei au arătat și au demascat multe dintre racilele capitalismului și consecințele sale nefaste asupra individualității, dar întreaga lor critică este dusă de pe pozițiile omului revoltat exclusiv de propria sa condiție, a omului pe care nu-l interesează calea semenilor săi. El este singur și condamnat să fie liber într-o lume absurdă. El este responsabil doar de propria sa soartă, de eu-l său. Datoria, în accepția irațională, este datoria către sine, devotamentul față de propriul tău proiect. În această ipostază, normativitatea socială sau de clasă este detestată de către individ. Ea vine de „dincolo", din partea existenței neautentice împotriva căreia s-a revoltat. Individul singur este în măsură să-și impună sie însuși norme. Normele sale nu sînt altceva decît conștientizarea impulsurilor pornite din interiorul ființei sale, murmurul dorințelor neîmplinite, strigătul subiectivității care voiește să se desfășoare plenar. Astfel, **i.e.** alunecă definitiv și irevocabil pe panta idealismului subiectiv, ajungînd, în final, la un relativism absolut care, practic, face imposibilă analiza științifică a moralității. De altfel, gînditorii iraționaliști se raportează cu mult scepticism față de posibilitățile științei. Suflul greoi și indecis al ființei, după părerea lor, este incompatibil cu oricare cuantificare sau analiză științifică. El este un domeniu al incoerenței, unde rațiunea se sfarmă, iar știința nu-și află locul. V. *existențialism în morală*, *freudism* (sau *psihanaliză*), *supraom.* (S.S.)

iresponsabilitate morală, lipsa simțului răspunderii morale. Ant. *responsabilitate morală.* (M.C.)

ironie, modalitate de ridiculizare a anumitor fapte și trăsături ale cuiva prin utilizarea unei expresii verbale de accentuare a calităților și meritelor într-atît, încît să rezulte, cu evidență, sensul contrar al aprecierii declarate. Intenția celui care face **i.** este de a persifla, de a zeflemisi, ceea ce constituie pricină de neplăcere pentru cel ironizat, dar și prilej de reflecție autocritică. Deplina finalitate a **i.** presupune existența unei situații oportune și alegerea momentului cel mai prielnic adresării ei, ca și intuirea, cunoașterea reacțiilor temperamentale și a unor însușiri caracteriale ale celui ironizat (de ex. receptivitatea față de observațiile critice); în caz contrar, ea riscă să rămînă o formă malițioasă de batjocorire, fără rezultat instructiv. În viață, ca și în creația artistică, rostul și calitatea **i.** depind, în bună măsură, de modul în care este folosită în raport cu obiectul ei. Ea poate avea o formă simplă și ușoară, asemănătoare *aluziei*, adică sugerînd doar intenția de *persiflare*, dar poate avea și o formă exagerată, dură, ajungînd pînă la înjosire, jignire, lezare morală adîncă. Eficiența ei cere măsură, tact, iscusință, inspirație (deci o anumită artă de a o folosi) și convingerea că

Scanned with OKEN Scanner

efectul ei moralizator poate fi pe deplin realizat. Nu este lipsit de importanță talentul, capacitatea de expresie a celui care o folosește (coloratura limbajului, elasticitatea frazării, modulațiile intonației, plasticitatea mimicii și a gesticulației). **I.** (și *autoironia*) de bună calitate dovedesc spirit de observație, mobilitate intelectuală, inteligență. Utilizarea ei în formule șablon, repetat și neadecvat, indică răutate și proasta însușire de a batjocori pe alții. (Gh. N.)

ispășire 1. Dobîndire a absolvirii de consecințele unei fapte reprobabile săvîrșite în trecut, fie prin mărturisirea ei deschisă și o comportare ulterioară corectă, fie prin executarea unei pedepse potrivit normelor juridice în vigoare. **2.** Noțiune religioasă care-și are originea în vechile credințe primitive, potrivit cărora, nemulțumirea zeilor putea fi compensată prin daruri și jertfe. În creștinism și în mozaism, necesitatea **i.** decurge din așa-zisul „păcat originar" comis de primii oameni, care au „încălcat" voința lui Dumnezeu. Acest motiv religios apasă conștiința credinciosului, îi îngustează interesele și preocupările de viață, ținîndu-l în stare de neliniște și de nesiguranță. Invocînd fatalitatea păcatului originar, precum și a celui individual, religia cere credinciosului să dobîndească **i.**, prin renunțarea la tot ce contravine doctrinei ei și prin închinarea întregii vieți slujirii lui Dumnezeu. (A.T.)

ispită, tentație, atracție puternică față de ceva. Cedarea în fața **i.**, în sens general, atestă lipsa de fermitate a convingerilor etice și a moralității. (A.T.)

izbăvire, termen religios prin care se înțelege dezlegarea, eliberarea omului de tentațiile forțelor răului, ale păcatului. Solicitarea repetată a **i.** în rugăciune dovedește neliniștea apăsătoare care-l stăpînește pe credincios, teama de consecințele fatale pe care le implică anumite abateri, voluntare sau involuntare, de la normele religiei. (A.T.)

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Îmbărbătare, acțiunea de a îmbărbăta, insuflare a bărbăției în scopul sporirii energiei morale, curajului și rezistenței față de încercări sau suferințe. (P.P.-N.)

îmbuibare, stare și, adesea, înfățișare specifică omului care mănîncă excesiv de mult, trăiește în huzur alimentar; ghiftuire, îndopare. Depășirea măsurii în alimentație atrage după sine perioade lungi de inactivitate cu consecințe negative asupra sănătății fizice și intelectuale. Pe plan moral, ea se îmbină adeseori cu dorința exagerată de cîștig, cu sfidarea opiniei altora, cu atitudini ostentative față de gusturile și cerințele generale. **Î.** se soldează cu sentimentul plictiselii, al monotoniei și, în genere, duce la sărăcire sufletească. (Gh. N.)

înapoiere morală, trăsătură negativă a omului, opusă concepțiilor etice și moravurilor înaintate sau dovedind rămînerea în urma progresului moral. **Î. m.** se caracterizează, în general, prin lipsa virtuților morale, prin desconsiderarea și încălcarea regulilor și normelor morale înaintate, datorită nu numai poziției conștiente, ci și incapacității sau indiferenței față de acestea, lipsei de străduință pentru a progresa din punct de vedere moral, unei slabe autoexigențe și, mai ales, inerției și rutinei, puterii pe care o exercită tradițiile vechii morale asupra omului respectiv. Pentru realizarea progresului moral se duce o luptă continuă între nou și vechi, între moravurile înaintate și cele înapoiate. Spiritul înnoitor, care se bazează pe tot ceea ce este pozitiv în tradițiile trecutului și care continuă și dezvoltă această moștenire, reprezintă cel mai eficient mijloc de luptă împotriva **î.m.** Paralel cu munca educativă, societatea folosește și trebuie să folosească împotriva formelor antisociale ale **î.m.** (de ex. alcoolismul, huliganismul etc.) forța de constrîngere a opiniei publice și, acolo unde este cazul, puterea legilor. V. *amoralitate*, *imoralitate*, *progres moral*. (F.M.)

închinare, consacrare, slujire a unei cauze (de ex. poezie închinată unui eveniment, triumfului unui ideal, unui principiu, unei convingeri). În sens religios, **î.** este mărturisirea devotamentului față de divinitate, prin rugăciune, gesturi rituale (semnul crucii, mătănii, atitudine de prosternare) etc. (A. T.)

înclinație, manifestare a unei atracții, a unei dispoziții pentru o îndeletnicire, pentru o ramură de activitate umană sau pentru mai multe simultan (literatură, artă, știință, sport etc.). **Î.** apare ca o tendință, ca o posibilitate de a înfăptui cu talent ceva măreț, dar nu este talentul însuși. Calea dezvoltării **î.** este

munca. **Î.** morală se manifestă în tendința de a statornici cunoștințe și prietenii trainice, relații bazate pe sinceritate și dezinteres. Comportarea morală (ca și cea imorală) este rezultatul educației, inclusiv al cultivării într-o anumită direcție a **î.** morale. (Gh. N.)

încredere, sentiment de siguranță în caracterul unei persoane, în măreția unei idei sau a unui ideal, care rezultă din aprecierea valorii etico-sociale a acestora. **Î.** reprezintă un imbold pentru devotament în activitate, un factor stimulativ, mobilizator în viață. *Î. de sine* reprezintă certitudinea nestrămutată în puterile, faptele și convingerile proprii și constituie o condiție a marilor reușite. (Gh. N.)

îndatorire morală, ansamblu de norme de conduită care se stabilesc între oameni și cerințele care decurg din aceste norme, ca rezultat al vieții lor sociale și determinate de exigența acesteia; obligație, sarcină, datorie morală, normă morală obligatorie etc. Valoarea **î.m.** este legată de gradul de necesitate socială și umană a acestora. **Î.m.** impuse în scopuri antiumane și în dezacord cu progresul au un caracter imoral. Valoarea etică a **î.m.** socialiste este cu atît mai mare, cu cît aceste îndatoriri sînt însușite în mod conștient de către om, din convingere, și cu cît omul privește **î.m.** ca o cerință personală a conștiinței sociale și a conștiinței sale individuale. Sistemul **î.m.,** în societatea socialistă, are o strînsă legătură cu sistemul drepturilor. Marile drepturi pe care le au masele de oameni ai muncii din țara noastră la muncă, în viața politică, la învățătură etc. creează implicații morale înalte pentru **î.m.** stabilite prin lege sau codul moral socialist. V. *datorie morală*, *obligație*. (Gh. B.)

îndărătnicie, persistență irațională într-o anumită direcție, deși se face dovada că direcția este greșită, ineficientă, dăunătoare. **Î.,** *mersul înapoi* sau *încăpățînarea* implică un blocaj emoțional, exagerată încredere în sine și lipsă de considerație pentru opiniile altora. La tînăr sau la adult, **î.** se leagă de amorul propriu și se întîmplă ca, logic, cel în cauză să-și dea seama că nu are dreptate, dar nu renunță pentru a nu se dezice, socotind, în mod greșit, că aceasta i-ar știrbi demnitatea. Uneori termenul de **î.** se utilizează în sensul pozitiv de *tenacitate*. (P.P.-N.)

îndoială, stare în care îți pui întrebări asupra adevărului sau valorii unui fapt, oscilație în fața necesității de a adopta o hotărîre, de a stabili o concluzie și de a întreprinde o acțiune. **Î.** își

Scanned with OKEN Scanner

are rostul ei și este, pînă la un anumit punct, necesară; cînd este exagerată și prelungită însă, **î.** aduce prejudicii. Erasmus spunea: „Zăbava aduce pierderi, amînarea pericol". **Î.** te poate reține de la acțiuni morale necesare. Și apoi, un om care și-a format un caracter valoros, are unele certitudini. „Experiența tristă nu lasă loc pentru îndoială" (A. Pope). (P.P.-N.)

îndrăzneală 1. Atitudine și conduită adecvată, mărturie a unei mari energii biologice, psihologice și morale, care îngăduie unei persoane să înfrunte primejdia. Termenul definește mai ales o virtute care comportă un risc fizic. Noțiunea de **î.**, ca și cele apropiate: cutezanță, curaj, întrepiditate, temeritate, vitejie, exprimă o atitudine mentală, traducînd o izbîndă a spiritului altruist, conducînd uneori la jertfă, asupra instinctului de conservare. **2.** Obrăznicie, aroganță. V. *curaj, cutezanță, temeritate.* (I. B.)

îndrumare, îndreptare, dirijare, orientare, pe o anumită cale, directivă, sfat, indicație, lămurire. **Î.** morală este eficientă mai ales cînd apelează la metoda convingerii și este însoțită de exemplul personal al celui ce îndrumă. (P.P.-N.)

înflăcărare, avînt, entuziasm, însuflețire; calitatea de a urmări cu elan și cu pasiune realizarea unui scop personal major sau a unuia de interes general, caracteristică a participării pline de ardoare la împlinirea țelurilor. În comportare, **î.** se realizează prin vioiciune și prin energia mișcărilor. Sensul înalt și creator al **î.** îl dă efortul pasionat și cunoașterea profundă a faptelor. Puterea omului de a se înflăcăra este factor de progres și izvor de fapte mari. V. *entuziasm.* (Gh. N.)

îngîmfare, sentiment exagerat, și adesea ridicol, al importanței acordate propriei persoane. Termenul, cu nuanțare foarte variată, exprimă, deopotrivă, atitudinea unui individ față de propria persoană, precum și raportul dintre acesta și ambianța socială. Este firesc ca aceste raporturi, situate pe gama ascendentă a exagerării importanței propriei persoane, să fie variate după caracterul personal și după poziția socială a indivizilor, după împrejurări și după epoci. V. *fudulie, mîndrie, orgoliu, semeție, trufie, vanitate.* (I. B.)

îngustime (în vederile morale), mod de înțelegere și de apreciere a problemelor morale prin prisma unor concepții învechite, înapoiate; fel de gîndire schematic, dogmatic, în analiza fenomenelor de ordin moral. Acționînd sub masca exigenței, a fermității sau a principialității, **î. (în v. m.)** contravine, de fapt,

Scanned with OKEN Scanner

acestor atitudini, deoarece ea supune complexitatea vieții sufletești unor canoane simpliste, rigide. **Î. (în v. m.)** se manifestă, adesea sub forma unor cerințe exagerate, absolute; desconsiderînd realitatea, ea pune în fața oamenilor exigențe supraomenești, imposibil de realizat în practică. De asemenea, **î. (în v. m.)** constă într-o atitudine de falsă pudoare, de nerecunoaștere a unor fenomene naturale ale vieții, în încercarea arbitrară de a îngrădi manifestările tinereții prin reguli ascetice, prin norme de o severitate fără sens. Combătînd orice formă a libertinajului, morala socialistă respinge totodată **î. (în v. m.)**, cerînd tuturor celor ce se ocupă de educarea tineretului să manifeste o exigență fermă, dar care să pornească de la particularitățile vîrstei, să respecte sensibilitatea tinerilor, să dea răspuns problemelor complexe ale maturizării lor, să dovedească un larg orizont, spirit înnoitor și să folosească metode adecvate. (F. M.)

înjosire 1. Sentiment al scăderii sau al pierderii valorii umane, a demnității și respectului de sine, provocată de o acțiune proprie, sau, uneori, de o acțiune săvîrșită intenționat, de o altă persoană. **2.** Rezultat al acestor stări morale. **3.** Acțiune de recunoaștere, implicită sau uneori vizibilă, a unei stări de inferioritate față de o altă persoană, ca rezultat, fie al unei remușcări, în urma unei acțiuni dezaprobate de conștiință, fie pentru a măguli această persoană, în scop interesat. **4.** Rezultat al acțiunii intenționate a unei persoane, aflată într-o situație socială superioară, de a provoca, în conștiința unei alte persoane, un sentiment de scădere a valorii acesteia, a demnității sau respectului de sine, ca pedeapsă dezonorantă sau ca manifestare a unui orgoliu, a unei atitudini intolerante etc. **Î.**, umilirea, sentimentul de pierdere a demnității, degradarea și decăderea personală sau uneori colectivă, reprezintă o gamă de sentimente depresive, de scădere a conștiinței individuale și sociale, în raport cu ambianța, în opoziție cu stările de creștere și exagerare a sentimentului personalității, manifestat prin *orgoliu*, *înfumurare*, *vanitate* etc. (I. B.)

înrîurire morală v. **influență morală.**

înstrăinare, categorie filozofică, însemnînd, în teoria umanismului marxist, dezumanizarea omului și a relațiilor sale sociale în societatea bazată pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție și, îndeosebi, în societatea capitalistă. Noțiunea este însă folosită și de către gînditori nemarxiști, avînd un sens general

Scanned with OKEN Scanner

negativ. Semnificaţia sa generală exprimă transformarea rezultatelor şi produselor activităţii omului în ceva ce nu depinde de el şi care îl domină, denaturarea în conştiinţa omului a realităţii, a relaţiilor sale practice. Noţiunea de **î.** a fost folosită prima dată în filozofia iluministă germană şi franceză pentru explicarea caracterului antiuman al societăţii bazate pe exploatare, în cadrul căreia realizarea progresului social şi cultural se răsfrînge împotriva omului însuşi. Dar această critică rămînea abstractă ; ea nu depăşea limitele condamnării morale a lipsei de umanitarism a societăţii existente şi, mai ales, nu arăta adevăratele cauze sociale ale **î.** Karl Marx a dezvăluit, începînd cu scrierile sale de tinereţe, variatele forme ale **î.** (şi autoînstrăinării) omului, scoţînd în evidenţă şi adevăratele sale cauze. Astfel, el a arătat că, în societatea întemeiată pe proprietatea privată, forţele, însuşirile, capacităţile omului, rezultatele propriei sale activităţi se transformă în ceva de sine stătător şi i se opun ca o forţă străină şi ostilă. Forma fundamentală a **î.**, din care decurg toate celelalte forme ale ei, o constituie existenţa „muncii înstrăinate“: datorită proprietăţii privat-capitaliste, ceea ce este cu adevărat omenesc în om — munca — devine un simplu mijloc pentru menţinerea existenţei fizice a muncitorului, i se opune ca o constrîngere exterioară care îl subjugă, îl istoveşte şi îl abrutizează, în loc să fie o expresie a unei necesităţi vitale, un izvor de creaţie şi de bucurie. În acelaşi timp, produsul muncii, materializare a forţelor fizice şi intelectuale ale omului, i se opune şi el ca o forţă ostilă. **Î.** procesului muncii îşi găseşte expresia în însuşirea lui de către capitalist, în transformarea lui în capital, instrument de constrîngere, de exploatare şi de înrobire a muncitorului, în dominaţia forţelor spontane ale dezvoltării sociale, relaţiile sociale ale oamenilor îmbrăcînd forma unor însuşiri şi relaţii ale lucrurilor (ale produselor muncii), care domină viaţa oamenilor ca nişte forţe stihinice, oarbe. În aceste condiţii, omul pierde trăsătura fundamentală a „esenţei“ sale: stabilirea conştientă a unor scopuri şi realizarea lor prin muncă, sau — cum spune Marx — omul „se înstrăinează de propria sa esenţă“. Totodată, dominaţia proprietăţii private duce la „înstrăinarea omului de om“, la dezumanizarea raporturilor dintre oameni. Sub imperiul legilor „războiului social general“, oamenii devin unii pentru alţii un mijloc (de ex. capitaliştii privesc pe muncitori ca pe mijloace de producere a plusvalorii), relaţiile personale (de familie, de prietenie, de dragoste) dintre oameni sînt subordonate intereselor băneşti etc. **Î.** reale, economice, îi corespund formele ideologice ale **î.** (religia, ideo-

Scanned with OKEN Scanner

logia clasei stăpînitoare etc.), în care dominația forțelor spontane ale vieții sociale capătă o reflectare iluzorie, denaturată. O formă a **î.** ideologice o constituie și morala individualistă, expresie a opoziției dintre interesele individuale și cele sociale, dintre interesele diferiților indivizi. În domeniul moralei, **î.** se manifestă în faptul că normele și principiile morale apar ca ceva opus propriei activități a oamenilor, impus din afară, care înăbușă năzuințele „firești" ale omului însuși și care nu este determinat de activitatea lor comună. Discrepanța dintre practica morală și expresia ei teoretică, dintre aceasta și conștiința obișnuită, dintre ceea ce trebuie și ceea ce există constituie una dintre manifestările **î.** în domeniul moralei. Acest lucru se reflectă în reprezentări și idei false cu privire la natura moralei și aduce după sine fățărnicia diferitelor încercări de mistificare a realității inumane prin false temeiuri morale. Ca urmare a fățărniciei moralei dominante, oficiale, oamenii încep să-i opună morala lor proprie. Toate aceste idei false cu privire la morală vor fi înlăturate numai o dată cu lichidarea **î.** Dezvăluind esența și formele **î.** omului în societatea capitalistă, Marx și Engels au arătat și calea pentru înlăturarea ei: desființarea, pe cale revoluționară, a relațiilor de producție capitaliste cu toate consecințele lor și construirea societății comuniste, întemeiată pe relații cu adevărat umane. **Î.** nu este astfel un destin implacabil, o trăsătură eternă a existenței omenești, în genere, cum afirmă falsificatorii marxismului, ci este consecința unui anumit tip istoric de relații sociale, legat de proprietatea privată asupra mijloacelor de producție. (Ov. T.)

înșelăciune, amăgire a unei persoane prin promisiuni mincinoase, inducere în eroare (prin omiterea și falsificarea datelor) a unui colectiv de muncă, a unei instituții sau a unui for social, în scopuri necinstite (obținerea de profituri materiale sau alte avantaje); de ex.: fals în acte publice, angajamente demagogice, depunerea unei mărturii mincinoase în instanță judiciară etc. În funcție de gravitatea și de pericolul social, **î.,** ca faptă imorală, este pedepsită de lege. V. *fraudă, furt.* (Al.B.—M.D.)

întîrziere, nerealizare, în timpul optim, a unor obiective (distanțe, sarcini, obligații etc.). Pe plan etic, **î.** exprimă o gamă largă de trăsături negative de comportare cum ar fi: lipsa de punctualitate, rămînerea în urmă în realizarea unor sarcini sau în dezvoltarea profesională, culturală, politică, etică etc. **Î.** este

Scanned with OKEN Scanner

o atitudine de comoditate, neglijență, lipsă de exigență, absența spiritului de răspundere etc. și trădează lipsa de hotărîre, de fermitate. Ea se aliază uneori cu lenea, fără însă s-o presupună cu necesitate. **Î.** provoacă, de multe ori, mari încurcături, frînează dezvoltarea ritmică și planificată, cauzează pagube economice, afectează negativ relațiile dintre oameni. Progresul rapid în toate domeniile, caracteristic societății socialiste, cere evitarea **î.**, lupta împotriva oricăror tărăgănări, a stagnării. Obișnuința de a întîrzia, de a amîna rezolvarea problemelor, rămînerea în urmă la învățătură și în profesiune, în anii tinereții, se repercutează negativ asupra întregii vieți. (Gh. B.)

întrajutorare, raporturi între oameni în cadrul unui *colectiv*, care apar și se manifestă în condițiile *comunității* de interese și de scopuri, cînd unirea forțelor și, totodată, diviziunea funcțiilor presupune susținerea eforturilor individuale ale fiecăruia. Ca formă de raporturi umane, deci, pe plan general, **î.** decurge din însuși caracterul muncii omenești, care nu poate fi decît socială și solicitînd eforturile reunite a numeroși oameni. Fără astfel de raporturi, omul nu s-ar fi putut desprinde de lumea animală și n-ar fi putut făuri valorile materiale și spirituale de care dispune astăzi omenirea. În comuna primitivă, **î.** constituia caracteristica fundamentală a relațiilor dintre oameni. O dată cu apariția proprietății private asupra mijloacelor de producție și a claselor sociale, apare și neconcordanța dintre natura socială a omului și antagonismul dintre oameni. Totuși, pe baza *solidarității de clasă* a oamenilor muncii apar și se dezvoltă *tovărășia* și **î.** între aceștia. Morala maselor populare concretizează, în expresive proverbe (care au și semnificația unor precepte), ideea tradițională a **î.**: „Multe mîini fac sarcina mai ușoară"; „Unde-s doi puterea crește". Ca gen de relații între oameni la scara întregii societăți, **î.** se instaurează în socialism, pe temelia obiectivă a relațiilor de producție socialiste, relații de colaborare tovărășească și ajutor reciproc socialist. Cerința **î.** tovărășești între oamenii muncii în toate domeniile activității sociale, precum și în viața personală, este o principală componentă a *colectivismului*, principiu fundamental al moralei socialiste. **Î.** tovărășească între oamenii muncii liberi și egali, animați de interese și de năzuințe comune, dezvoltă sentimentul de sociabilitate, relații cu adevărat tovărășești, interesul viu și sincer pentru viața tovarășilor mai apropiați sau mai depărtați, dorința de a împărți cu ei bucuriile și necazurile. Colaborarea și **î.** tovărășească pre-

supun respect reciproc, cinste și sinceritate, simplitate și modestie în relațiile dintre oameni, intransigență față de orice manifestări de necinste și carierism, de cocoloșire a lipsurilor. **Î.** tovărășească nu acționează numai în raporturile dintre indivizii dinlăuntrul unei țări socialiste, ci guvernează, de asemenea, relațiile reciproce dintre țările care alcătuiesc sistemul socialist mondial. V. *colaborare, întrecere (întrecere socialistă)*. (Ov. T.)

întrecere (întrecere socialistă), concurs, competiție; raporturi care se stabilesc în procesul activității comune a omului și se manifestă în stimularea reciprocă a activității fiecăruia și în sporirea rezultatelor utile ale acțiunilor lor. **Î.** poate să apară în cele mai diferite forme sociale de unire a acțiunilor oamenilor și de cooperare într-o activitate comună, de masă. Marx sublinia că, chiar simplul contact social generează **î.** și o anumită stimulare a energiei vitale, care face să crească productivitatea individuală a diferiților indivizi. Natura socială a **î.** și consecințele ei sociale diferă în funcție de natura relațiilor sociale proprii diferitelor orînduiri sociale. În condițiile proprietății private asupra mijloacelor de producție, și, în special, în capitalism, principala formă de **î.** este *concurența*. Ea a avut o însemnătate uriașă în dezvoltarea productivității muncii în capitalism; obiectivul ei limitat, sporirea profitului, generat de legile economice ale producției capitaliste, a imprimat însă activității sociale a omului un caracter unilateral, deformat. Sînt numeroase cazurile cînd concurența l-a obligat pe întreprinzătorul capitalist să scadă productivitatea muncii și să recurgă chiar la distrugerea de bunuri materiale. Pe plan moral, concurența favorizează dezvoltarea unor raporturi de dușmănie și de ură reciprocă între oameni, stimulîndu-le egoismul și alte trăsături antisociale. **Î.s.** are un caracter principial diferit. Spre deosebire de concurență, în care fiecare urmărește realizarea scopurilor sale personale, egoiste, în **î.s.** se realizează îmbinarea armonioasă a intereselor personale cu cele generale, obștești, se are, în ultimă instanță, în vedere un scop comun tuturor participanților: sporirea avuției sociale, dezvoltarea proprietății socialiste, temelia bunăstării tuturor. De aceea, cu toate că fiecare dintre cei aflați în **î.** tinde să-i depășească pe ceilalți, raporturile dintre participanți se bazează pe *întrajutorare*, respect și sprijin reciproc. **Î.s.** presupune schimbul de experiență în vederea generalizării experienței înaintate, extinderea *inițiativei* individuale, acordarea de ajutor celor rămași în urmă, folosirea *exemplului* frun-

Scanned with OKEN Scanner

taşilor în scopul obținerii avîntului general. **Î.s.** este o formă larg cuprinzătoare de colaborare și întrajutorare între oameni și colective, un mijloc important de promovare a noului, una dintre cele mai tipice manifestări ale *atitudinii socialiste față de muncă* și față de avutul obștesc. În cadrul **î.** se întărește disciplina socialistă a muncii, apar inițiative valoroase care duc la creșterea cantitativă și calitativă a producției, la reducerea prețului de cost, la folosirea mai eficientă a mijloacelor de producție, la sporirea eficienței economice a producției. Totodată, ca fenomen specific relațiilor de producție socialiste, **î.s.** este o școală a cultivării și dezvoltării spiritului colectiv de colaborare și ajutor reciproc, o școală de educare a maselor care se debarasează de rămășițele de individualism, indiferență, pasivitate și rutină, un mijloc de dezvoltare a atitudinii sociale active, a conștiinței socialiste a maselor. **Î.** este un mod socialist prin care omul muncii se integrează în viața colectivității. În procesul construirii și desăvîrșirii socialismului, acest mod s-a perfecționat și se perfecționează continuu, treptele progresive coincizînd cu etapele dezvoltării spiritului colectivist, manifestat în atitudinea celor cuprinși în **î.**, dar și în formele organizatorice și în obiectivele care mobilizează oamenii muncii. Organizînd **î.**, societatea socialistă creează oamenilor muncii posibilitatea manifestării talentelor și aptitudinilor înnăbușite de vechea societate, a dezvoltării inițiativei și creației lor. **Î.s.** stimulează mișcarea de inovații, răspîndirea cunoștințelor tehnico-științifice în rîndul oamenilor muncii, dorința lor de continuă perfecționare profesional-tehnică. **Î.s.** este un important mijloc de educație morală; ea favorizează cultivarea unor înalte calități morale: inițiativă, curaj, spirit colectivist, exigență față de alții și față de sine, hărnicie, spirit de economie, responsabilitate socială. În **î.s.** se ridică oameni noi, al căror profil moral este întruchiparea atitudinii socialiste față de muncă: fruntașii **î.** Bucurîndu-se de respect unanim, acestora li se acordă distincții, titluri, premii etc., în vederea stimulării lor morale și materiale. V. *atitudine față de muncă*, *colectivism*, *întrajutorare*. (Ov. T.)

înțelegere, proces al gîndirii prin care se surprinde sau se descifrează sensul unui fapt, se reflectă esența acestuia; avînd ca obiect omul, **î.** presupune și transpunerea afectivă și intelectuală în situația omului respectiv. Marc Aureliu spunea: „Deprinde-te a asculta cu atenție pe oricine și a te pune, pe cît poți mai mult, în sufletul celui cu care stai de vorbă". A dovedi **î.** față de cineva,

înseamnă a-i acorda asistență morală, a simpatiza cu el, iar, uneori, înseamnă și a manifesta toleranță. (P.P.-N.)

înțelepciune, stare de echilibru interior, de seninătate și împăcare cu sine, de concordanță între gînd și faptă, la care ajunge o persoană după o lungă experiență de viață, adîncită prin reflexie. **Î.** presupune, deopotrivă, o concepție generală asupra lumii, asupra omului și asupra poziției sale în univers și în viața socială, o cunoaștere a valorilor morale de bine, adevăr, frumusețe, puritate sufletească, respect pentru sine și pentru oameni, precum și o credință în acord cu aceste principii și valori. **Î.** este o expresie a cunoașterii și dominării de sine, a unei călăuziri în viață după principiile rațiunii, cu respectul legilor naturii și societății. „Omul înțelept—spune unul dintre profundele proverbe românești — face ceea ce poate și nu ceea ce vrea". Înțeleptul se străduiește să-și apropie toate marile valori care au fost elaborate de activitatea culturală a întregii omeniri în decursul evoluției acesteia, în milenii; el înțelege să aducă o contribuție efectivă, în măsura propriilor puteri, la propășirea culturală și morală a omenirii, prin acțiuni, opere sau învățături împărtășite celorlalți oameni, și, mai ales, prin educarea copiilor, în spiritul și respectul marilor valori umane; înțeleptul este sever cu sine și îngăduitor cu ceilalți; el își construiește viața treptat, punîndu-și de acord experiența și rodul meditațiilor proprii cu învățăturile primite de la ceilalți oameni, direct, sau prin operele acestora; înțeleptul nu se statornicește într-o formulă definitivă de viață, el este în fiecare moment primitor de noi învățăminte, gata să se corecteze pe sine, sub îndemn propriu sau străin; el unește statornicia unei poziții morale, cu receptivitatea la noi valori; își cunoaște adevărata poziție față de sine și față de ceilalți, ferindu-se, deopotrivă, de orgoliu sau de umilință. **Î.,** rod al unei cunoașteri generale asupra lumii, conduce totdeauna la acțiuni, la conduită practică și, în același timp, la explicația și întemeierea acestei conduite, după principii etice. **Î.** exclude, în aceeași măsură, izolarea de oameni, sihăstria, situarea în afară de viața socială, dar și sociabilitatea facilă; implică, prin urmare, raporturi corecte, de politețe afectuoasă față de oameni, după gradul de intimitate personală, excluzînd vorbirea rece, tăioasă, dar și familiaritatea excesivă. Înțeleasă ca o atitudine generală față de viață, **î.,** dacă nu presupune un cod rigid de prescripții de conduită, impune un întreg șir de comportări practice, de acțiuni concrete, destinate să păstreze echilibrul sufletesc, uman, în seninătate și

Scanned with OKEN Scanner

împăcare cu sine. Toate marile opere culturale ale umanității au conținut, au exprimat sau au condus, pe acei care au știut să le înțeleagă, la **î.** Religiile, principiile de morală practică, legile juridice, filozofiile, marile monumente literare și artistice, concepțiile științifice generale asupra lumii, vieții și omului, au alcătuit îndemnuri directe sau indirecte la **î.**, uneori o formulare explicită a unei anumite **î.** Nu vom cita, așadar, pentru a ilustra această noțiune sau pentru a o statornici teoretic, nici un nume și nici un titlu de operă: orice indicație ar fi limitativă; ar trebui să ne referim, în această privință, la cultura umană, înțeleasă în întregul ei, rod al activității spirituale și tehnice a tuturor popoarelor și a tuturor epocilor. **Î.** nu este o calitate înnăscută, ci rezultatul unei experiențe personale și sociale, în continuă desfășurare și împlinire. (I. B.)

Scanned with OKEN Scanner

عزیز

Scanned with OKEN Scanner

Jeluire, plîngere, tînguire, reclamare, invocare a sprijinului, a dreptății adresată de o persoană unei alte persoane sau unui for social, pentru situația în care se află. Uneori, **j.** are sens depreciativ, de ironizare a caracterelor plîngărețe, a acelora care se sperie de primele greutăți pe care le întîmpină în viață. (Al.B.—M. D.)

jenă, sentiment penibil de care este cuprins cineva în clipa în care își dă seama că a încălcat cerințele moralității. V. *rușine, vină.* (M.C.)

jertfă, dăruire totală, pînă la supremul sacrificiu, în numele unei cauze. Pilde de **j.** au dat oamenii de știință arși pe rug pentru izbînda progresului gîndirii și cunoașterii, revoluționarii înflăcărați din toate timpurile, eroii războaielor pentru apărarea independenței poporului, eroii comuniști din timpurile grele ale ilegalității. **J.** de sine pentru o cauză nobilă reprezintă o înaltă calitate morală. *J. religioasă* este recompensa, sub formă de alimente, obiecte de podoabă ș.a., oferită divinității ca dovadă de recunoștință sau în vederea dobîndirii „ajutorului" și „protecției" din partea acesteia. În religiile actuale, practica **j.** îmbracă forma simbolică a ofrandelor aduse lăcașului de cult, a aprinderii lumînărilor, candelei etc. *J. religioasă* reprezintă o practică anacronică. Ea s-a perpetuat din timpurile cînd oamenii credeau, în chip naiv, că zeii au nevoie de hrană, veșminte ș.a. Pentru omul modern, educat în spiritul adevărului științific, practica **j.** este la fel de absurdă ca și toate celelalte supersiții și prejudecăți mistice. (A. T.)

jignire, act sau vorbă care afectează dureros pe cineva prin faptul că lovește în demnitatea sa, în sentimentele sale, îl ultragiază. V. *insultă, ultraj.* (M. C.)

judecată morală, judecată de valoare, care implică o apreciere de ordin moral. **J.m.** proclamă ceva bun sau rău, precizînd dacă actele, calitățile unei persoane satisfac sau nu cerințele moralei, corespund sau nu unui ideal moral. (M. C.)

judecată tovărășească, pronunțare a unei sentințe de condamnare materială sau morală asupra unor încălcări ale legilor sau ale normelor morale, cu scopul de a îndrepta comportarea unui om cu fond cinstit, care ne este apropiat ca prieten sau coleg de muncă. **J.t.** se poate face sub forma analizei, combaterii sau sancționării unor încălcări, de către *comisiile de judecată* sau în *adunări obștești*, în care tovarășii de muncă își exprimă părerea și hotărîrea

Scanned with OKEN Scanner

asupra modalității de condamnare a faptelor comise. Cînd un om judecă abaterile unui tovarăș de-al său, prevenindu-l sau dezaprobîndu-i atitudinile greșite, cu scopul de a-l îndrepta, el face, de asemenea, o **j.t.** Condiția principală este ca cel judecat să fie convins de cauzele greșelii sale, de natura și gravitatea ei, să fie ajutat să nu mai greșească. **J.t.** are un bogat conținut moral. Ea se desfășoară în spiritul grijii pentru om, al exigenței pentru ca el să se ridice mai sus, să aibă o conduită etică înaintată. (Gh. B.)

jurămînt, făgăduială sau promisiune solemnă făcută de o persoană, de obicei printr-o anumită formulă și într-un cadru solemn, prin care acea persoană se îndatorează profund din punct de vedere moral, se obligă, se leagă că va face sau nu va face ceva, că va avea anumite țeluri în viață, că va împărtăși anumite idei, convingeri, concepții, că va avea o anumită comportare; (înv.) legămînt. Persoana care face un **j.**, pentru a fi crezută, invocă drept garanție tot ce are mai scump și la care ține cel mai mult (onoare, părinți, copii, ochi, sănătate, cuvînt de onoare etc.). Este cunoscut din istorie **j.** făcut de Hannibal, la vîrsta de 9 ani, la îndemnul tatălui său, de a fi dușmanul poporului roman întreaga sa viață. În feudalism, vasalul depunea un *j. de credință* față de superior. Există, de asemenea, *j. politic*, *j profesional*, *j. civic*, *j. în dragoste*, *j. de fidelitate în căsnicie* etc. Nu-i greu să faci **j.**; mai greu este să te ții de ele și să dovedești tărie de caracter, comportare ireproșabilă etc. *J. militar* este **j.** pe care-l depune fiecare ostaș român, într-un cadru solemn, obligîndu-se să slujească cu abnegație patria, poporul, Partidul Comunist Român, guvernul R.S. România. *J. militar* cuprinde îndatoririle esențiale ale ostașului român de a-și apăra patria, cuceririle revoluționare, împotriva oricărui dușman din afara sau din interiorul țării. Prin *j. militar*, ostașul se leagă strîns de ființa națiunii sale, țelul întregii lui existențe fiind contribuția la asigurarea păcii, liniștii, muncii pașnice și constructive, fericirii poporului. Încălcarea *j. militar* constituie o crimă de extremă gravitate. (Al. B.—M. D.)

justiție 1. Ceea ce este sau trebuie să fie conform cu principiile general-umane și cu legile consfințite de stat. **J.** impune să respecți legea, să nu uzurpi drepturile altuia, să nu vatămi pe nimeni, să dai fiecăruia ceea ce este al său. *A face j.* înseamnă a restabili dreptatea încălcată. **2.** Sistemul de instituții și ansamblul actelor normative care asigură starea de

Scanned with OKEN Scanner

lucruri, în conformitate cu ideea de dreptate. *J. socialistă* apără cuceririle democrat-revoluționare dobîndite de poporul muncitor, sub conducerea partidului comunist, în lupta pentru lichidarea racilelor vechii societăți și pentru statornicirea unei ordini sociale bazate pe respectul omului și al valorilor create de acesta. **3.** *Justiția socială* este idealul social și moral în virtutea căruia relațiile sociale trebuie să fie guvernate de dreptate și egalitate, iar persoana umană apărată împotriva oricăror tendințe de nesocotire a demnității și egalității, a libertății și muncii. Ideea de *j. socială*, împletită cu cea de echitate socială, străbate ca un fir roșu programele ideologice ale mișcărilor revoluționare din toate timpurile, constituie elementul viabil al doctrinelor socialist-utopice și reprezintă pivotul socialismului științific. Traducerea consecventă în viață a ideii de **j.**, de echitate socială, constituie linia de perspectivă a întregii activități a partidului comuniștilor, rațiunea lui de a fi. V. *dreptate, echitate.* (Al. B.—M.D.)

Scanned with OKEN Scanner

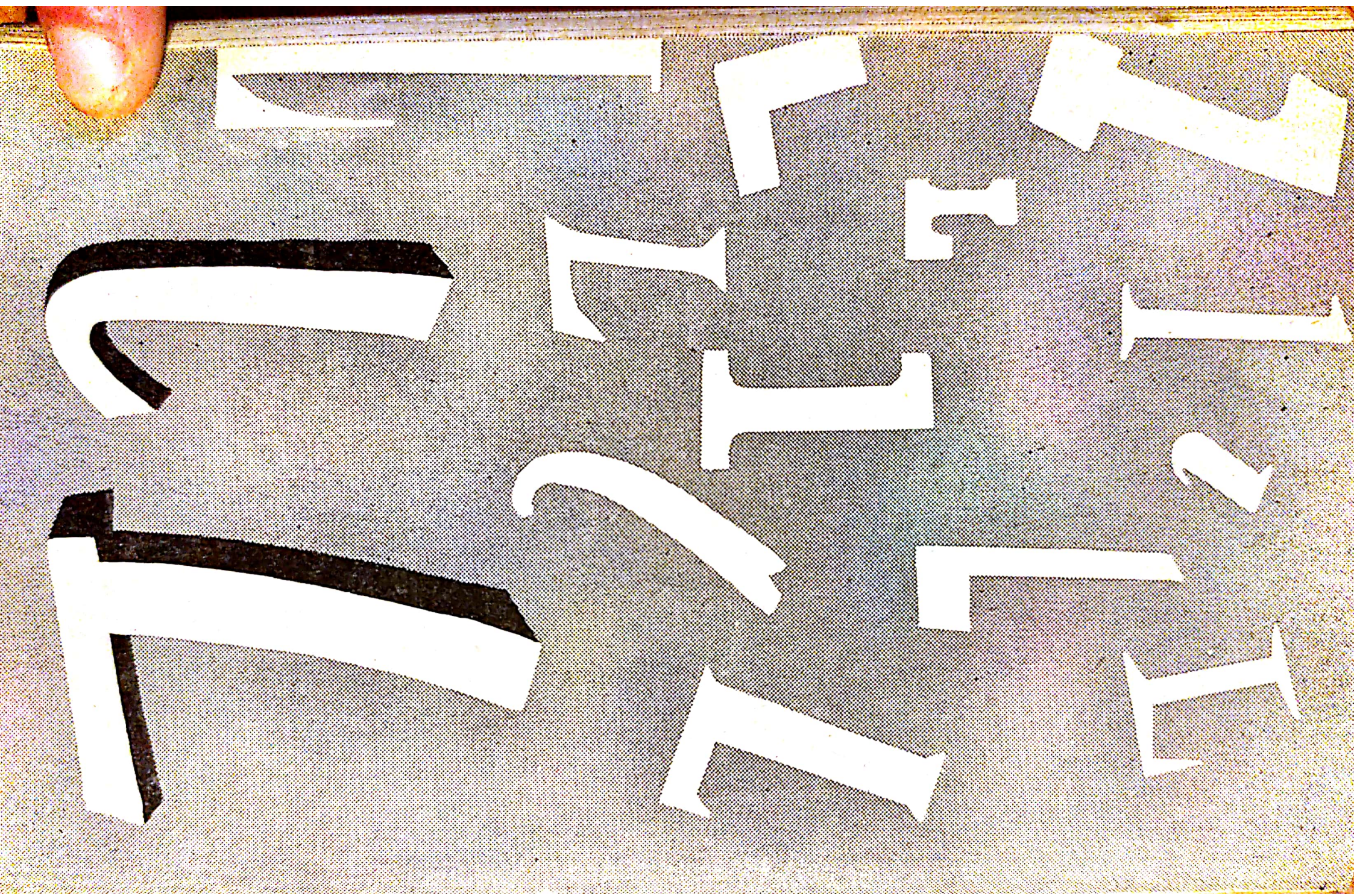

Scanned with OKEN Scanner

Lamentare, tînguire, jelire, plîngere, văicăreală (pentru cele mai neînsemnate fapte). Înclinația spre **l.** este o caracteristică a celor slabi. Cel ce se lamentează devine și mai slab; el este dezarmat, deoarece **l.** se substituie acțiunii. (P.P.-N.)

lașitate, act de încălcare a demnității, onoarei și curajului prin acțiuni mișelești și prin fugă de răspundere. În viață există împrejurări în care orice om poate săvîrși abateri de la anumite norme de conduită și fiecare, în felul său, recunoscîndu-și greșeala, caută să înlăture prejudiciul produs. În astfel de împrejurări, dar mai ales atunci cînd prejudiciul este premeditat, lașul se dovedește lipsit de omenie, de bărbăție și de sinceritate, stăpînit de frica răspunderii, egoist și demagog. Pentru a se sustrage condamnării publice, el se manifestă fățarnic, duplicitar, atribuind în chip josnic altora propriile sale fapte. Unica direcție în care lașul manifestă inițiativă este aceea a acoperirii urmelor, a autoapărării cu cele mai condamnabile mijloace. Lașul nu-și poate canaliza efortul în sensul faptelor nobile și este gata să dea înapoi în fața perspectivei unui sacrificiu cît de mic. Proverbul popular „La plăcinte înainte, la război înapoi" surprinde cu ironie psihologia omului laș. În forma ei cea mai josnică, **l.** apare în situații cruciale, cum este apărarea patriei și poporului; omul laș, lipsit de nobilul sentiment al dragostei de țară și de neam, este în stare să trădeze. Topîrceanu redă caustic și sugestiv înfățișarea lașității guvernanților burghezi: „Cu patrioții la paradă/Amestecați printre eroi/ De-a valma coborîm în stradă,/ Dar nu ne ducem la război" (Balada corbilor). În construcția sufletească a omului laș lipsesc unele coordonate fundamentale — exigență față de sine, atitudinea morală de dragoste față de oameni, de popor. „Lașii mor de mai multe ori înaintea morții lor; viteazul nu moare decît o dată" (Shakespeare). (Gh. N.)

lăcomie, comportare a acelui ce vrea să mănînce sau să bea mult, să cîștige mult, să aibă cît mai mult, să facă avere, a unui nesățios, nesăturat, avid. Un lacom numai „ignoti nulla cupido" (obiecte absolut necunoscute nu dorește). **L.** excesivă are totdeauna drept corolar dezumanizarea, încălcarea legilor și a normelor morale pentru satisfacerea intereselor egoiste. „Lăcomia pierde omenia". V. *aviditate*, *zgîrcenie*. (Al.B.—M.D.)

lăudăroșenie, obișnuință reprobabilă de a supraestima meritele proprii, de a se lăuda nemăsurat, de a trîmbița despre sine; fălire, grozăvire, autoelogiu lipsit de modestie. Ca trăsătură negativă

de caracter, ea apare la cei care, rămaşi în urma altora, nu găsesc resurse morale şi de voinţă pentru a face dovada puterii lor şi recurg la afişarea unor merite pe care nu le au. Scopul nemărturisit al **l.** este menţinerea în faţa opiniei colective a poziţiei şi a prestigiului pe cale de dispariţie, precum şi dorinţa de a realiza condiţii şi situaţii mai avantajoase decît i-ar permite meritele reale. Realizările puţine şi sărace nu pot fi însă înlocuite cu vorbe ticluite, cu invenţii fără fond şi minciuni. Surprinzînd contrastul dintre **l.** şi strădania modestă, Al. Donici scria că „Asemeni în lume,/Acel ce tuturor se laudă şi spune/ În trebi puţin sporeşte,/ Iar cel ce tace/ Şi treaba-şi face/ Acela pururea mai sigur isprăveşte". Societatea descoperă lesne **l.**, prin neconcordanţa dintre vorbe şi fapte care o caracterizează, şi dezaprobă cu dispreţ pe lăudăros. Laudele sînt recompensa faptelor viabile. (Gh. N.)

lealitate (loialitate), calitate a unei persoane care se conformează legilor sociale şi morale şi care-şi exprimă direct, în vorbă şi în fapte, credinţele şi atitudinea; persoană care îşi respectă cuvîntul dat; corectitudine în purtări, sinceritate şi cinste. (I. B.)

legalitate şi moralitate, latură a raportului dintre morală şi drept. Prin *legalitate* se desemnează principiul conform căruia toate organele şi organizaţiile de stat sau obşteşti, funcţionarii, cetăţenii şi ceilalţi locuitori sînt obligaţi să respecte, în activitatea lor, legea; totodată, termenul sugerează conţinutul normativ, propriu-zis al legilor; expresia „a respecta legalitatea" înseamnă a respecta principiul mai sus definit, dar şi a te conforma prescripţiilor legii. Elementele *moralităţii* sînt interpretarea de către individ a comandamentelor sociale oglindite în normele morale şi raportarea practică a individului faţă de ele. Nici o societate nu poate exista fără **l. şi m.** pentru că, în absenţa acestora, ea este ameninţată cu dezagregarea. Dar raportul dintre **l. şi m.** are o condiţionare social-istorică, realizîndu-se în forme determinate. În societăţile antagoniste se manifestă o coincidenţă între *l.* statului exploatator şi *m.* inspirată de normele moralei dominante. Dimpotrivă, atît conştiinţa juridică cît şi conştiinţa morală a maselor exploatate nu acceptă *l.* decît în măsura în care aceasta este impusă prin forţa coercitivă a statului. Totuşi, în măsura în care *l.* burgheză, de pildă, păstrează şi un conţinut democratic, decurgînd din principiile democratice afirmate în lupta antifeudală de burghezia în ascensiune, precum şi din normele democratice adoptate sub presiunea maselor, acestea luptă pentru apărarea şi respectarea normelor democratice. Cu atît

Scanned with OKEN Scanner

mai mult cu cît, după cum îi dictează interesele, burghezia își încalcă propria ei *l.* Pe de altă parte, date fiind contradicțiile dintre interesul personal și interesul general al clasei, burghezul — cum scria Marx — eludează legile, „ori de cîte ori poate s-o facă în fiecare caz în parte, dar vrea ca toți ceilalți să le respecte", așa cum procedează, de altfel, și cu normele propriei morale. *L.* socialistă, orientată spre apărarea orînduirii sociale, economice și de stat socialiste și spre ocrotirea consecventă a celor mai largi drepturi și libertăți ale cetățenilor, a personalității și demnității umane, coincide, în esență, cu cerințele *m.* socialiste. Legile țării noastre exprimă voința și interesele întregului popor, servesc înfloririi patriei, bunăstării celor ce muncesc, asigură manifestarea liberă a aptitudinilor și capacităților cetățenilor în viața politică, economică și social-culturală. În aceasta își găsește izvorul noua atitudine față de legi a oamenilor muncii, conștiința înaltelor răspunderi și îndatoriri cetățenești față de societatea socialistă. Respectarea și apărarea *l.* socialiste, ca principiu constituțional, este o componentă esențială a conștiinței juridice socialiste, a spiritului cetățenesc, însă are totodată și o înaltă semnificație morală. Controlul respectării *l.* socialiste este realizat, în primul rînd, de organele de stat jurisdicționale și de organe speciale (organele procuraturii), dar și de organe obștești învestite cu prerogative jurisdicționale (comisiile de judecată). În același timp, opinia publică socialistă se manifestă tot mai activ și mai eficient ca factor de promovare și de apărare a *l.* (Ov. T.)

lege 1. (Filozofie) Categorie filozofică exprimînd raporturi esențiale, necesare, generale, relativ stabile și repetabile între laturile interne ale aceluiași obiect sau fenomen, între obiecte sau fenomene diferite sau între stadiile succesive ale unui anumit proces. Descoperirea **l.** obiective, ca scop și realizare a științei, înarmează acțiunea transformatoare a omului, conferindu-i eficacitate. **2.** (Etică) Teoria științifică a moralei (etica), urmărește să dezvăluie legitățile obiective care guvernează structura și dinamica fenomenelor moralei, interdependența necesară dintre dezvoltarea societății și a moralei; **1.** eticii sînt deci reflectări ale **l.** sociale care acționează în domeniul moralei. **3.** (Morală) Legile morale, în sensul de cerințe morale fundamentale sau principii morale fundamentale, au fost concepute într-un spirit anistoric, fiind de cele mai multe ori deduse din conștiința morală sau din „natura" omului (de ex. „imperativul categoric"

Scanned with OKEN Scanner

al lui Kant). În etica normativă se subliniază, pe baza opoziției radicale dintre legea naturală și cea morală, caracterul de poruncă, de imperativ al acesteia din urmă: **l.** morală formulează ceea ce trebuie să fie. Dar în această orientare se ignorează orice legătură dintre normă și realitatea socială. Făuritorii marxismului au menționat existența „legilor simple ale moralei și dreptății", care trebuie să guverneze atît relațiile dintre indivizi, cît și relațiile dintre popoare. Acestea sînt, de fapt, regulile elementare de convietuire socială, constituite într-un proces de milenii, avînd menirea să ferească viața în comun a oamenilor de anumite excese și primejdii. Ele n-au deci un caracter abstract, extraistoric. În etica premarxistă, preceptul: „Ce ție nu-ți place, altuia nu face" — una dintre primele formulări din istoria reprezentărilor morale a principiului echității, a fost denumit „legea de aur". **4.** (Drept) Act normativ care emană de la organul legislativ al statului și prin care se reglementează anumite relații sociale; (într-un sens mai larg) orice act normativ. (Ov. T.)

lene, comportare imorală manifestată prin dispreț față de muncă, viață de trîndăvie, lipsă de activitate. Leneșul înșeală societatea și se înșeală și pe sine. **L.** este izvorul sărăciei și dușmanul virtuților. Ca fenomen social, ea a apărut o dată cu apariția proprietății private care a creat posibilitatea unora de a trăi pe seama eforturilor celorlalți, fără să muncească. Deși **l.** a fost condamnată întotdeauna în opoziție cu munca — temelie de bază a creării bunurilor materiale și spirituale —, în morala claselor dominante, condamnarea **l.** servea, mai ales, ca mijloc de întărire a disciplinei muncii maselor în folosul exploatatorilor. Poporul a înfierat parazitismul claselor exploatatoare, a luptat pentru desființarea condițiilor care-l generează. Înțelepciunea populară a văzut în **l.** izvorul viciilor și al nonsensului vieții. Un proverb românesc spune că „Lenea înseamnă să nu trăiești, să-ți pierzi vremea, pierzîndu-te pe tine însuți". Lichidarea proprietății private și construirea socialismului duc, într-un întreg proces istoric, la distrugerea bazelor sociale ale trîndăviei. Munca devine o chestiune de glorie și de eroism. Fiind dezertare de la îndatorirea socială elementară de a munci, **l.** se manifestă ca o rămășiță a educației trecutului, ca o comportare antisocială și imorală, incompatibilă cu principiile societății socialiste. Împotriva unor astfel de manifestări, a parazitismului, socialismul proclamă: „Cine nu muncește, nu mănîncă". Trîndăvia este poarta de intrare a tuturor viciilor. Acest lucru a fost remarcat

Scanned with OKEN Scanner

cu profunzime de gînditori celebri. Savantul român de reputație mondială, Nicolae Iorga scria: „Lenea e fiica nedreptății", „Lenea e o sinucidere blîndă" și „Cea mai rea lene e aceea ce are nevoie și de vremea altora". Moralistul La Rochefoucauld spunea: „Lenea mistuie pe nesimțite toate virtuțile". **L.** este un pericol social și un factor care îl împiedică pe om să-și realizeze țelurile și să ducă o viață demnă. (Gh.B.)

liberalism moral, atitudine de toleranță și de îngăduință față de violentarea unor norme, precepte sau moravuri, care se referă, cu precădere, la ținuta omului în societate. În sens mai restrîns, **l.m.** poate fi caracterizat drept o cochetare cu imoralitatea. (S.S.)

liber arbitru, termen prin care, în teoriile idealiste indeterministe asupra moralei, libertatea morală este considerată ca libertate de voință. **L. a.** apare, în aceste teorii, drept facultatea prin care noi ne determinăm în mod absolut pe noi înșine, pe calea voinței, liberă de orice fel de constrîngeri, fie ele de ordin natural, fie social. Teoreticieni ai **l. a.** au fost, în secolul trecut, A. Schopenhauer și Fr. Nietzsche. Sub forma libertății absolute, **l. a.** este afirmat și de etica existențialistă contemporană. Teoriile care admit **l.a.** dezvoltă, în general, o etică individualistă și subiectivistă. V. *individualism, libertate morală, subiectivism, voluntarism în morală.* (M.C.)

libertate morală, problema libertății morale nu poate fi înțeleasă decît în strînsă legătură cu rezolvarea unei probleme mai vaste, aceea a raportului dintre *necesitatea* care guvernează viața socială și *libertatea* indivizilor care o compun. În concepția lui Marx, societatea reprezintă un proces istoric-natural, ceea ce înseamnă că în societate, ca și în natură, acționează legi obiective. Așa se explică faptul că dezvoltarea societății nu are loc haotic, ci într-un mod determinat, necesar. Recunoașterea acțiunii legilor sociale obiective nu face însă din istoria umană un apendice al unei istorii mai vaste, a naturii. Istoria umană își are specificul ei ce decurge din faptul că la făurirea ei participă oameni înzestrați cu conștiință și voință, ceea ce-și pune amprenta asupra dezvoltării, fără însă a-i modifica în esență mersul. Necesitatea determină un cadru general de evoluție care lasă deschise multiple posibilități de realizare. Libertatea oamenilor constă tocmai în cunoașterea acestei necesități și a posibilităților deschise de ea. Gradul de cunoaștere a necesității, dublat de acțiunea în conformitate

Scanned with OKEN Scanner

cu profunzime de gînditori celebri. Savantul român de reputație mondială, Nicolae Iorga scria: „Lenea e fiica nedreptății", „Lenea e o sinucidere blîndă" și „Cea mai rea lene e aceea ce are nevoie și de vremea altora". Moralistul La Rochefoucauld spunea: „Lenea mistuie pe nesimțite toate virtuțile". **L.** este un pericol social și un factor care îl împiedică pe om să-și realizeze țelurile și să ducă o viață demnă. (Gh.B.)

liberalism moral, atitudine de toleranță și de îngăduință față de violentarea unor norme, precepte sau moravuri, care se referă, cu precădere, la ținuta omului în societate. În sens mai restrîns, **l.m.** poate fi caracterizat drept o cochetare cu imoralitatea. (S. S.)

liber arbitru, termen prin care, în teoriile idealiste indeterministe asupra moralei, libertatea morală este considerată ca libertate de voință. **L. a.** apare, în aceste teorii, drept facultatea prin care noi ne determinăm în mod absolut pe noi înșine, pe calea voinței, liberă de orice fel de constrîngeri, fie ele de ordin natural, fie social. Teoreticieni ai **l. a.** au fost, în secolul trecut, A. Schopenhauer și Fr. Nietzsche. Sub forma libertății absolute, **l. a.** este afirmat și de etica existențialistă contemporană. Teoriile care admit **l.a.** dezvoltă, în general, o etică individualistă și subiectivistă. V. *individualism, libertate morală, subiectivism, voluntarism în morală.* (M.C.)

libertate morală, problema libertății morale nu poate fi înțeleasă decît în strînsă legătură cu rezolvarea unei probleme mai vaste, aceea a raportului dintre *necesitatea* care guvernează viața socială și *libertatea* indivizilor care o compun. În concepția lui Marx, societatea reprezintă un proces istoric-natural, ceea ce înseamnă că în societate, ca și în natură, acționează legi obiective. Așa se explică faptul că dezvoltarea societății nu are loc haotic, ci într-un mod determinat, necesar. Recunoașterea acțiunii legilor sociale obiective nu face însă din istoria umană un apendice al unei istorii mai vaste, a naturii. Istoria umană își are specificul ei ce decurge din faptul că la făurirea ei participă oameni înzestrați cu conștiință și voință, ceea ce-și pune amprenta asupra dezvoltării, fără însă a-i modifica în esență mersul. Necesitatea determină un cadru general de evoluție care lasă deschise multiple posibilități de realizare. Libertatea oamenilor constă tocmai în cunoașterea acestei necesități și a posibilităților deschise de ea. Gradul de cunoaștere a necesității, dublat de acțiunea în conformitate

Scanned with OKEN Scanner

cu ea, reprezintă indiciul gradului de libertate. În domeniul moralității, necesitatea îmbracă forma ansamblului cerințelor morale manifestate de societate față de membrii săi. **L.m.** stă în posibilitatea individului de a alege în mod conștient între multiplele situații generate de această necesitate, situație care îmbracă forma generală a alternativei bine-rău. **L.m.** presupune deci reflexie asupra motivelor comportării și asupra urmărilor ei, alegere conștientă care deseori trebuie să se opună pasiunilor, instinctelor, mobilurilor accidentale și superficiale. O persoană se simte liberă, din punct de vedere moral, cînd manifestă stăpînire de sine, poate rezista tentațiilor efemere, atrăgătoare, le poate domina pentru a acționa în conformitate cu ceea ce natura umană posedă în ea superior — rațiune și moralitate. Desigur că această conformitate cu rațiunea și cu moralitatea nu trebuie înțeleasă în sens ascetic. În nici un caz însă, **l.m.** nu poate fi interpretată ca drept al individului de a face orice, de a se comporta oricum, sfidînd normele generale morale acceptate de societate. Libertatea nu este un concept negativ — cum afirma Schopenhauer —, adică absență a oricărui obstacol, posibilitate neîngrădită de nimic de a voi. După Marx, libertatea nu rezidă în refuz, negare, izolare. **L.m.** presupune manifestare activă pe linia deplinei realizări a personalității fiecăruia în acord cu interesele generale ale societății. Acest lucru este posibil prin asimilarea conștientă a normelor morale sociale, prin transformarea necesității morale exprimată de societate în necesitate de ordin lăuntric. Necesitatea devine libertate în măsura în care individul cunoscînd-o, o aprobă, și-o însușește, o interiorizează ridicînd-o la rang de for interior, de glas al conștiinței personale pe care o consultă în momentul alegerii, al hotărîrilor pe care trebuie să le ia. V. *decizie*, *fatalism*, *morală*, *moralitate*, *voluntarism în morală*. (M. C.)

libertin, cel care duce o viață ușuratică, dezmățată, care se abandonează unei vieți ușoare, de desfrîu. **L.** manifestă o atitudine plină de dispreț pentru regulile morale unanim recunoscute de societate, sfidează bunul-simț, decența. V. *desfrîu*. (M. C.)

libertinaj, comportare a *libertinului*. (M.C.)

limbuție, înclinare spre vorbă multă și fără rost; (pop.) vorbărie, flecăreală, trăncăneală. „Sînt vicii periculoase, sînt și neplăcute, sînt, de asemenea, și ridicole; limbutul unește în sine toate aceste necuviințe: vorbind ordinar, limbutul e ridicol; vorbind răutăcios, este odios; neștiind să tacă, un secret se pune în pericol"

Scanned with OKEN Scanner

(Plutarh). Datorită **l.**, un om își poate pierde stima și încrederea, trădînd, din ușurință condamnabilă, secrete profesionale sau chiar secrete de stat. (Al.B.—M.D.)

lingușire, laudă exagerată și interesată adresată cuiva pentru a-i cîștiga bunăvoința. Exprimă năzuința de a dobîndi favorul altora prin vorbe ipocrite, nesincere și atitudini măgulitoare, supuse. **L.** este o faptă urîtă, comisă de persoanele fără demnitate, care au o conduită morală nesănătoasă, constituind, totodată, un pericol social. Este o încercare de introducere a unei scări de valori pe plan social, alta decît cea firească. De aceea, uneori, cu ajutorul procedeelor necinstite de **l.**, o mediocritate poate să ocupe un rang social cu mult superior valorii ei reale. **L.** implică o relație duală, în care atît cel care lingușește cît și cel care se lasă lingușit au o comportare condamnabilă din punct de vedere moral. O structură morală bazată pe principiile eticii comuniste presupune exigență față de sine însuși și față de cei din jur, o atitudine critic-constructivă, modestie, repudierea orgoliului și a egocentrismului, teren propriu pentru dispoziția de a admite **l.** „Iubirea de sine este cel mai priceput dintre lingușitori" (La Rochefoucauld). „Fugi de lingușitori și de cei carę te laudă în față" (A. Pann). V. *adulare*, *carierism*, *parvenitism*, *servilism*. (Al.B.—M.D.)

linșaj, judecare, condamnare și executare imediată de către o mulțime de oameni a unui hoț sau a unui criminal prins în flagrant delict. Denumirea datează din secolul al XVII-lea, și vine de la numele judecătorului *Lynch* din Virginia, despre care se spune că ar fi curățat regiunea de răufăcători cu ajutorul intervenției prompte a mulțimii. După războiul de secesiune, o serie de organizații de extremă dreaptă din S.U.A. (Ku-Klux-Klan, Ordinul Cameliei Albe etc.) au folosit **l.** ca instituție profund antidemocratică, ca un instrument de teroare împotriva populației de culoare sau a oricăror persoane cu vederi progresiste. (Al.B.—M.D.)

logică și etică. Ca teorie a moralei, *etica* este strîns legată de *logică*, atît din punctul de vedere al sistemului și al metodologiei sale ca știință, cît și din acela al unității dintre cunoaștere și morală în ansamblul faptului moral. În doctrinele materialiste, precum și în cele idealiste, *e.* a fost concepută ca o disciplină a filozofiei, caracterizată prin unitatea unei concepții și metode în studiul problematicii morale a omului. Numeroși filozofi (Pla-

Scanned with OKEN Scanner

ton, Aristotel, Epicur, Descartes, Spinoza, Diderot, Kant, Fichte, Hegel, Feuerbach) au contribuit la elaborarea logică a *e.*, subliniind valoarea de adevăr a rezultatelor cercetărilor din domeniul moralei. Punînd la temelia studiului fenomenelor morale existența socială a oamenilor, explicînd, pe baza materialismului istoric, geneza și cauzalitatea dezvoltării acestora, modul de formare și de afirmare a valorilor morale, marxismul a creat condițiile dezvoltării științifice a *e.* Avînd ca obiect propriu de cercetare raporturile morale dintre oameni, conștiința morală ca fenomen individual și social, *e.* folosește instrumentele *l.* (noțiuni, principii, raționamente) pentru elaborarea sistemului ei categorial. Teoria etică marxistă susține valoarea de adevăr a conceptelor etice, subliniind și în acest sens, împotriva teoriilor relativiste și sceptice, legătura dintre *e.* și *l.* În același timp însă, marxismul consideră ca infructuoasă orientarea speculativă în *e.* în conformitate cu care adevărurile și valorile morale ar putea fi deduse pe cale pur logică din principii abstracte și nu descoperite prin generalizarea și prin analiza științifică a realității morale. Bizuindu-se pe înțelegerea materialist-dialectică și istorică a fenomenelor morale, teoria etică marxistă folosește cuceririle *l.* pentru investigarea științifică a raporturilor morale. (F.M.)

lubricitate, senzualitate excesivă, lascivitate, obscenitate. **L.** denotă un caracter slab, o înclinare exagerată, necontrolată spre plăcerile trupești, sexuale, spre o viață desfrînată, de dezmăț. V. *voluptate*. (Al.B.—M.D.)

luciditate morală, capacitatea de a înțelege, cu calm, limpede și în mod realist, situațiile morale, de a stabili o reacție adecvată. Esențială în **l. m.** este străduința de a cunoaște și de a recunoaște adevărul în atitudinea proprie și a celorlalți, de a nu admite exagerările, entuziasmul gol, demagogia, orbirea voită sau nu. În altă accepțiune, **l. m.** este considerată ca o trăsătură negativă datorită predominării forțate a rațiunii asupra sentimentului, absenței sensibilității și capacității de entuziasm. (F. M.)

lux, exces de mijloace materiale în modul de trai, în îmbrăcăminte, în mobilier, în diferite obiecte etc.; cheltuieli exagerate care depășesc nivelul mediu de trai, avînd, mai întotdeauna, ca scop ostentația. **L.** este generat de parazitismul claselor posedante, scoțînd la iveală deosebirea izbitoare dintre posibilitățile limitate ale maselor largi populare și excesul de bunuri de care se bucură pă-

Scanned with OKEN Scanner

turile privilegiate. În socialism, persoanele care dobîndesc, prin mijloace ilicite, surplusuri de bunuri materiale, manifestînd astfel tendințe de **l.** și de parazitism, sînt sancționate moral de opinia publică și pedepsite de lege, în temeiul principiilor de echitate socială pe care le proclamă și le traduce în fapt societatea fără clase antagoniste. Propășirea civilizației materiale atrage după sine sporirea masei de bunuri și, prin dialectica complexării nevoilor sociale, ceea ce este azi un obiect de **l.**, mîine devine ceva obișnuit și deci necesar. „Luxul va deveni util și moral cînd națiunea întreagă se va bucura de el" — spunea Saint-Simon. Tendința este firească, deoarece lumea, fiind în necontenit progres, aspiră spre un trai mereu mai bun, mai îmbelșugat, spre o viață fericită. V. *parazitism*. (Al.B.—M.D.)

Scanned with OKEN Scanner

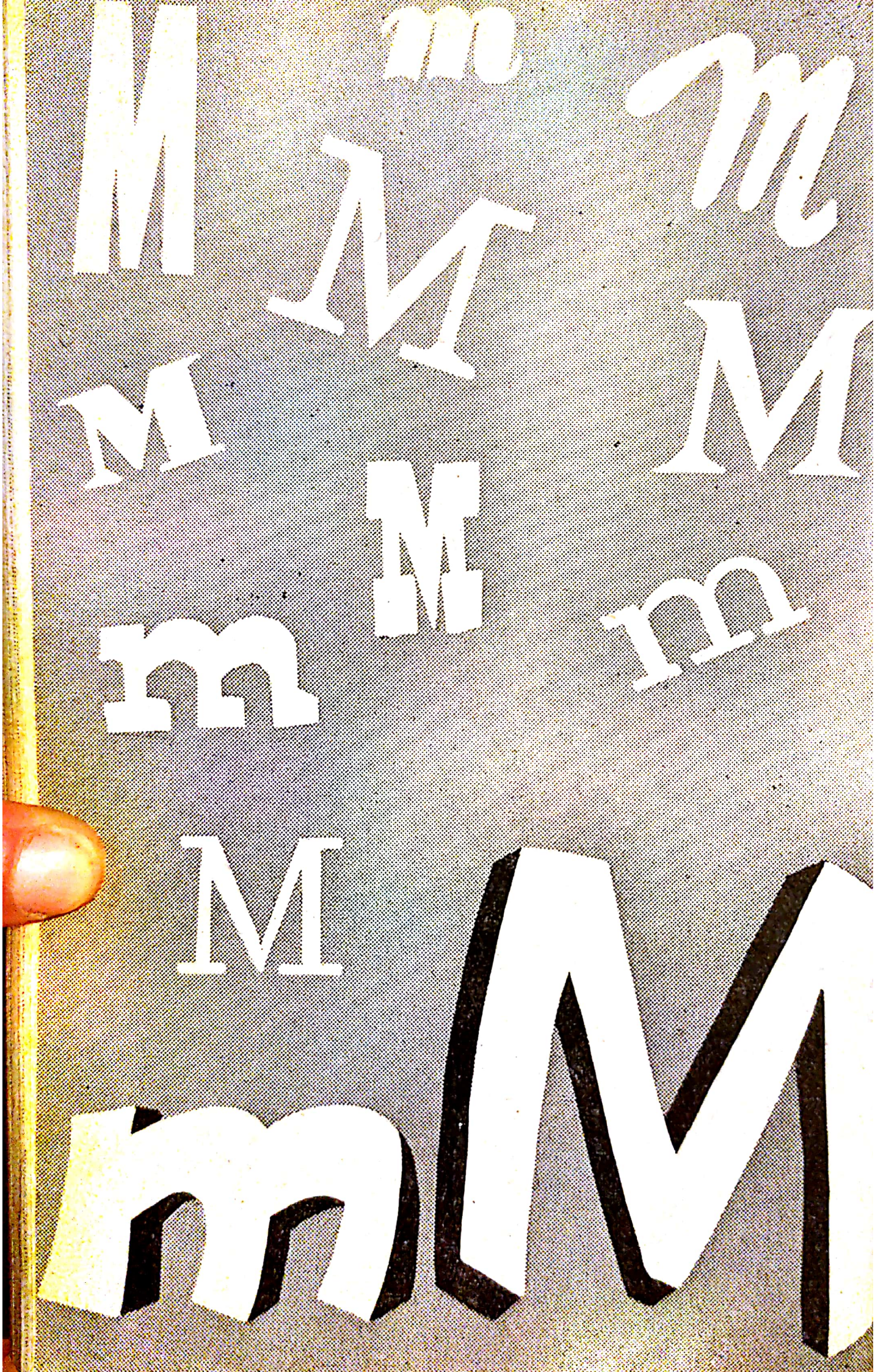

Scanned with OKEN Scanner

Machiavelism, comportare bazată pe rea-credință, prefăcătorie, lipsă de scrupul, duritate a acțiunilor pregătite și săvîrșite în taină și mascate de o corectitudine aparentă a atitudinii; duplicitate, perfidie. Termenul își are originea în numele istoricului, omului de stat, teoreticianului politic și literatului italian Niccolo Machiavelli (1469—1527), care, în lucrarea sa „Il Principe" (Principele) a elaborat principiile de guvernămînt și mijloacele capabile, după părerea sa, să asigure unui principe succesul. Pentru atingerea acestui țel, principele poate folosi orice mijloace, fie bune, fie rele, imorale, mergînd pînă la violență, cruzime, minciună, viclenie, intrigă, crimă. Există însă o deosebire efectivă între doctrina lui Machiavelli și termenul machiavelism. Acesta din urmă reprezintă o noțiune abuzivă, depășind contextul istoric al gîndirii originale a lui Machiavelli. (I. B.)

maliţiozitate, atitudine răutăcioasă, înclinație spre glume și aprecieri caustice, cu sau fără temei real; sarcasm. (Al.B. — M.D.)

manie, tulburare psihică constînd din agitație, revărsare exuberantă de energie, euforie, excitație, logoree. Este inversă depresiunei, ambele reprezentînd tulburări ale echilibrului emoțional. **M.** îngustează controlul conștient al conduitei și favorizează comiterea de acte iresponsabile. Uneori, **m.** este înțeleasă ca o înclinație, preocupare sau preferință anormal de insistentă pentru ceva, deprindere bizară, capriciu. (P.P.-N.)

manieră, (folosit mai ales la plural) mod personal de a se purta al cuiva, un anume fel de a săvîrși un lucru, stil personal de înfățișare și de activitate al unui om. Cuvîntul indică, de asemenea, atitudinea corectă, elegantă, politicoasă a unei persoane în relațiile sale sociale. **M.,** variabile după epoca istorică și după mediul social, se însușesc printr-o educație aleasă, primită încă din copilărie, ceea ce explică firescul acestor comportări, integrate unui fel intim de a fi. Reprezentînd un stil interior de viață, **m.** se manifestă, pe plan exterior, prin întreaga comportare a unei persoane: ținută, fizionomie, vorbire, respectare a regulilor de politețe, a conveniențelor sociale etc. Există anumite reguli sociale elementare care, nerespectate sau neîndeplinite corect sau la timp, constituie abateri de la bunele **m.**, ca de ex., întîrzierea răspunsului unei scrisori, întreținerea, într-o societate, a unei conversații cu subiect prea special, neinteresînd cea mai mare parte a persoanelor de față, folosirea unei limbi străine, necunoscute celor mai mulți dintre cei prezenți, îmbrăcămintea nepotrivită momentului zilei sau caracterului reuniunii etc. Lipsa de tact și de naturalețe, afectarea, exagerarea, comportarea artificială, pretențioasă și ridiculă reprezintă o negație a bunelor **m.**; ele

Scanned with OKEN Scanner

conduc la *manierism*. Adevăratele **m.**, ca și adevărata eleganță, trebuie să fie naturale și nebătătoare la ochi. (I. B.)

marasm 1. Stare de extremă slăbiciune, de lîncezeală, de epuizare datorită unei insuficiențe fiziologice sau unei boli. **2.** Stare de apatie, de deprimare, de descurajare în care se găsește cineva, ca urmare a unei proaste educații, a relei obișnuințe de a nu depune eforturi susținute în muncă, a lipsei de ideal în viață, care să-i mobilizeze resursele spirituale. **3.** Stare de stagnare sau chiar de decădere spirituală, de descompunere a moravurilor, proprie unui grup social, unei societăți sau unei epoci, generată de cauze interne profunde. V. *decădere (decadență) morală, degradare morală*. (Al.B. — M.D.)

martir, persoană care se jertfește conștient pentru convingerile sale, pentru o atitudine sau pentru o anumită cauză (de ex. progresul științei, eliberarea socială și națională și apărarea libertății poporului, revoluția populară și victoria socialismului). În sens religios, **m.** au fost aceia care au suferit din cauza credinței și au murit pentru apărarea ei. Biserica creștină a întocmit culegeri de povestioare despre viețile **m.**, în mare parte plăsmuite. Venerarea religioasă a **m.**, precum și alimentarea sentimentului de admirație pentru martirajul lor, servesc scopului de întreținere a credinței și interesului pentru activitatea bisericii. (A. T.)

mascara 1. (Înv.) Bufon, măscărici, paiață, caraghios; prin extensiune, om neserios, derbedeu, șmecher, pușlama. **2.** Batjocură, faptă sau vorbă urîtă, murdară, trivială, obscenă. (Al. B. — M.D.)

mascaradă 1. Petrecere, bal, la care participanții sînt deghizați și mascați. Ceată de oameni mascați. **2.** (Fig.) Farsă sau înscenare ce stîrnește revolta prin stridența, caraghioslîcul situațiilor și ipocrizia atitudinii celor care au organizat-o. (Al.B. — M.D.)

mască 1. Bucată de stofă, mătase, carton etc. (înfățișînd figura unui om sau a unui animal) folosită pentru acoperirea feței cuiva spre a nu fi recunoscut. În antichitate, egiptenii o întrebuințau ca podoabă a morților; grecii, la petrecerile în cinstea lui Dionysos, și actorii de tragedie și de comedie își acopereau fața cu o figură de lemn; obiceiul a trecut și la Roma, unde era folosită în timpul bacanalelor (sărbătorile închinate lui Bachus, zeul vinului). În epoca modernă, pornind din Veneția, unde **m.** se purta la orice petrecere, ea devine indispensabilă ținutei vestimentare în timpul carnavalului, al balurilor. **2.** (Fig.) Ascundere a adevăratelor simțăminte; ipocrizie, prefăcătorie. De aici și expresia „A ridica masca", adică a se purta pe față, după ce o vreme și-a ascuns adevăratele intenții și sentimente; a-și da arama pe față. *Demascarea* înseamnă dezvăluirea adevăratelor gînduri, planuri etc., de obicei dușmănoase, ale unei persoane. (Al.B.—M.D.)

Scanned with OKEN Scanner

mascotă, ființă, lucru, păpușă, purtată de unele persoane superstițioase, cu credința că le aduce noroc, asigurîndu-le succesul în orice împrejurare. Rămășiță a vechilor mentalități religioase tribale, cînd membrii comunității purtau fragmente din totemul tribului respectiv, pentru a fi apărați de duhurile rele, purtarea **m.** reprezintă, astăzi, o concesie făcută concepției fetișiste despre lucruri, într-o lume a triumfului științei. (Al.B. — M.D.)

mase populare (morala maselor populare), în sens sociologic, acea parte a populației care, prin activitatea sa, realizează, pe fiecare treaptă istorică, cerințele dezvoltării sociale, asigură progresul istoric. Nucleul principal al **m.p.,** în orice orînduire, este alcătuit din producătorii bunurilor materiale și spirituale, din clasele și păturile de oameni ai muncii. În același timp, din rîndurile **m.p.** mai fac parte, în fiecare epocă istorică, și alte pături sociale, care, în virtutea condițiilor lor obiective de existență, sînt interesate în dezvoltarea progresivă a societății și acționează în această direcție. În dezvoltarea societății omenești, **m.p.** sînt adevărații purtători ai progresului moral. În conformitate cu condițiile lor materiale de existență, cu interesele lor fundamentale opuse celor ale claselor dominante, masele de oameni ai muncii își dezvoltă o morală proprie, care cultivă valori deosebite de cele promovate în *morala dominantă*. Această etică populară a maselor muncitoare este cristalizată în întreg folclorul. Cîntecele, doinele, baladele, basmele, dar mai ales proverbele și zicătorile, reflectă în cel mai înalt grad, și conservă totodată, aceste tradiții morale populare. Astfel, folclorul poporului nostru ilustrează concepțiile sale morale. Sînt unanim și constant îndrăgite figurile nemuritoare ale unor eroi din basme, cîntece, balade și legende, întruchipînd dragostea de libertate și ura față de exploatare, patriotismul, vitejia și abnegația poporului, personificînd aspirațiile și idealurile sale morale. Legendarul Făt-Frumos — întruchipare a triumfului binelui asupra răului, a înțelepciunii și curajului, a frumuseții și omeniei—, eroii baladelor și cîntecelor haiducești — exprimînd setea de dreptate a celor asupriți, curajul și dîrzenia, lupta pentru binele poporului și ura crîncenă împotriva jefuitorilor și împilatorilor săi —, sînt tipuri reprezentative pentru înaltele trăsături morale cultivate de popor. Ura împotriva exploatatorilor este o notă caracteristică a multor altor producții folclorice. Sînt condamnate rînduielile nedrepte ale societății exploatatoare, inegalitatea dintre exploatați și exploatatori („Boii ară și caii mănîncă", „Unii sapă și muncesc, alții beau și chiuiesc", „Averea bogatului înghite bucățica săracului", „Bogatul greșește și săracul cere iertăciune", „Sătulul la flămînd nu crede"); se demască parazitismul claselor exploatatoare

(„Seceră unde n-a semănat și adună unde n-a secerat"), cîrdășia bogaților împotriva săracilor („Lupii nu se mănîncă între ei", „Corb la corb nu scoate ochii"); se exprimă atitudinea morală a maselor față de statul exploatatorilor, față de justiția și „dreptatea" lor („Dreptatea-i cum o fac domnii", „Lupul te pîrăște, lupul te judecă", „Dreptatea umblă cu capul spart"), ideea caracterului de neîmpăcat al opoziției dintre exploatați și exploatatori („Pe lup cu căprioara cine poate împreuna?"), îndemnul la neîncredere și fermitate în raporturile cu cei bogați („De cel călare să nu-ți fie milă cînd îi atîrnă picioarele"). Sentimentul dragostei de țară și credința în viitorul neamului („Pe vrăjmașii țării tale ai tăi vrăjmași să-i socotești", „Fie pîinea cît de rea, tot mai bine în țara mea", „Românul nu piere", „Românul cît trăiește, tot crește"), sentimentul demnității îngemănat cu dragostea de libertate („Decît slugă la argat,/ La străin și la bogat,/ Mai bine văcar în sat"), credința nestrămutată în dreptate și în victoria ei („Dreptatea niciodată nu piere", „Dreptatea iese ca untdelemnul deasupra apei"), prețuirea omului și a muncii, a cinstei și a hărniciei („Munca e comoară", „Munca sfințește locul", „Meseria e brățară de aur") se înscriu ca trăsături ale **m.m.p.** Valorile moralei maselor exploatate sînt încorporate selectiv și dezvoltate în morala proletariatului, clasa producătorilor societății moderne și contemporane, iar transformarea acesteia, în procesul edificării revoluționare a societății socialiste, în *morală socialistă* înseamnă preluarea și dezvoltarea concepțiilor morale elaborate în decursul luptei de secole a **m.p.** și, totodată, apariția unor principii și trăsături morale noi, care îmbogățesc în mod radical domeniul moralei. (Ov. T.).

matrapazlîc, acțiune, faptă prin care un individ îl înșeală pe altul, îl păgubește, îl escrochează. V. *fraudă.* (Al.B. — M.D.)

matrimonial, privitor la căsătorie, de căsătorie. Cuvîntul este folosit mai ales în *drept*, ca termen tehnic (de ex. convenție **m.**). (Ov. T.)

matur, aflat la vîrsta deplinei dezvoltări (fizice, intelectuale, morale). Vîrstei maturității îi sînt caracteristice profunzimea și complexitatea judecății, discernămîntul și seriozitatea în fața faptelor, decurgînd din nivelul ridicat al experienței împrejurărilor de viață. Între maturizarea fizică și cea intelectuală și morală există o dependență foarte strînsă. Maturizarea fizică este condiționată, preponderent, de factori biologici, cea intelectuală și morală constituie efectul mediului social, al influențelor educative exercitate asupra omului, ca și al efortului de autodezvoltare al acestuia. Precocitatea nu este semn de maturitate timpurie, ci indiciul unor posibilități de dezvoltare ulterioară mai rapidă și mai complexă, de organizare mai înaltă a experien-

Scanned with OKEN Scanner

ței și capacităților. Maturitatea morală, strîns legată de concepția despre lume și viață, este o condiție a eficienței sociale a intelectului: o înaltă inteligență nu se poate valorifica integral decît pe temeiul unei concepții etice înaintate. (Gh. N.)

măgulire, acțiunea aceluia care, prin vorbe sau prin fapte, caută să facă plăcere altuia, să-l flateze, să-l încînte, să-i satisfacă amorul propriu, vanitatea. De obicei, astfel se comportă indivizii fără personalitate, lingușitorii care urmăresc să dobîndească anumite avantaje de la o persoană oficială, de la o autoritate administrativă sau cei care doresc să cucerească o femeie, prin laude exagerate și uneori mincinoase. Atenția, delicatețea, politețea manifestate față de o persoană de sex feminin nu trebuie confundate cu **m.** V. *adulare, flatare, lingușire.* (Al. B. — M. D.)

măreție, ansamblu de calități morale remarcabile care trezesc admirație, uimire, respect. Se vorbește de **m.** unui caracter sau a unei fapte atunci cînd sînt prezente sau implicate trăsături de caracter ca: nobletea, generozitatea, abnegația etc., care stîrnesc recunoștința și considerația semenilor. **M.** omului este o temă majoră a doctrinelor filozofice: — „omul nu este decît o trestie, cea mai slabă din natură; dar este o trestie cugetătoare", de aceea... „toată măreția" omului „stă în cugetare" (B. Pascal). În viziunea antică, **m.** eroului tragic consta în cutezanța acestuia de a înfrunta destinul (moira), fiind înzestrat cu o natură sufletească superioară. Pieirea eroului nu altera cu nimic substanța lui morală nobilă. În epoca Renașterii, cultul **m.** omului este asociat cu ideea acțiunii, a afirmării pozitive a individualității, a capacității acesteia de a sonda necunoscutul, infinitul. În filozofia marxistă — expresie concentrată și superioară a umanismului din totdeauna —, **m.** omului constă în capacitatea lui de a-și depăși permanent condiția de ființă muritoare, efemeră, prin actul de creație, dedicat colectivității. (Al.B. — M. D.)

mărinimie, dispoziție naturală a unei persoane de a încuraja pe alții și, în special, de a împărți bunuri materiale sau spirituale fără scop interesat și fără a aștepta recunoștința sau reciprocitatea (de ex. iertarea unei greșeli); generozitate, bunătate, bunăvoință. **M.** este o formă a dragostei pentru ceilalți oameni, semn al unui caracter la care înclinările altruiste domină; este o manifestare temperamentală, deși poate fi și expresia unei înțelepciuni dobîndite prin experiență și prin reflexie. (I. B.)

mediocritate, faptul de a fi mediocru, adică de a prezenta caracteristici ca: lipsă de strălucire și de originalitate, indice valoric scăzut, insuficientă conturare și definire a capacității, spiritului, personalității; cenușiu, fără valoare, comun, mijlociu. **M.** poate fi proprie unui om fără talent (dar mai ales fără voința

Scanned with OKEN Scanner

de a se autodepăși), cu inteligență stearsă, nerealizat sub raport social-profesional, sau unei opere de artă, unui produs oarecare nereușit, neieșit din comun, banal. Omul mediocru este, de obicei, neîmplinit și sub raport caracterologic, în sensul că are o atitudine slab dezvoltată față de muncă și societate, este lipsit de cutezanță și de preocupări alese. În societatea socialistă, care creează oamenilor condițiile necesare unei dezvoltări complexe, starea de **m.** și ieșirea din anonimatul ei depind în măsură hotărîtoare de aspirațiile și de efortul voluntar al omului. Faptul că **m.** pune sub semnul întrebării nivelul și armonia altor însușiri umane — lucru important pentru cunoașterea și orientarea omului — l-a îndreptățit pe Montesquieu să spună: „Cînd cunosc un om de merit nu-l analizez, analizez pe mediocrul care are cîteva calități bune". (Gh. N.)

mefistofelic, foarte răutăcios, perfid, diabolic, sarcastic. Cuvîntul are la bază numele propriu Mefistofel — denumire dată în legendele populare germane diavolului — și devenită celebră prin opera „Faust" a lui Goethe. Expresia „rîs mefistofelic" se traduce prin rîs care trădează o atitudine lipsită de înțelegere față de ceilalți, o modalitate cinică și negeneroasă de comportare, pornită din plăcerea de a face rău, fie chiar numai cu vorba. (Al.B. — M.D.)

megalomanie 1. Stare patologică manifestată printr-un delir al grandoarei, al măririlor, care face pe bolnavul respectiv să-și schimbe personalitatea socotindu-se un om important (de ex. rege, împărat, zeu etc.) și să se comporte corespunzător personajului pe care crede că-l reprezintă. V. *grandomanie*. **2.** Sentiment exagerat al personalității, la oameni normali. **3.** Tendință, nevoie de a înfăptui pe scară vastă ceva grandios (uneori fără posibilitatea de a concretiza intenția). (I. B.)

melancolie, stare continuă de tristețe, indiferență, anxietate, mizantropie; depresiune sufletească care, avansînd treptat, poate ajunge la desperare. **M.,** consecință a încetinirii tuturor funcțiunilor psihice, favorizează apariția dispozițiilor pesimiste, a lipsei de încredere în sine și în alții. Permanentizarea **m.** echivalează cu o boală psihică. (P.P.-N.)

mendre, *a-și face mendrele*, a-și satisface poftele , gusturile, plăcerile, oricît de capricioase, fără să-i pese de cineva sau de ceva, a proceda arbitrar în relațiile cu familia, cu societatea; a-și face de cap. Acest fel de comportare aduce serioase prejudicii colectivității. (Al.B. — M.D.)

mentalitate, organizare și orientare stabilă a minții; mod de a gîndi și de a simți; ansamblu de idei, dispoziții emoționale, convingeri și credințe ale unui individ. **M.** rezultă din totalitatea influențelor la care omul a fost supus, din experiența lui și,

Scanned with OKEN Scanner

întrucît este un mod fundamental și stabil de percepere și interpretare a lumii, se interpune ca o prismă între lume și om. Este foarte greu de transformat o **m.** greșită, deformată. De aceea, în educație, trebuie să contribuim activ la formarea unei **m.** bazate pe raționalitate și pe simțăminte superioare. (P.P.-N.)

meritoriu, care este vrednic de apreciere, care are calități deosebite, demne de prețuire, de stimă, de laudă, de aprobare etc., datorită utilității sau valorii conținute. Judecata de apreciere reprezentată de acest calificativ se referă mai ales la persoana care are meritul acțiunii sau faptei respective. (Gh. N.)

meschinărie, mărginire a idealurilor de viață la interese personale înguste, calcul egoist urmărind scopuri cu profituri mărunte; manifestări de frică, lașitate, oportunism; micime sufletească. Marx arăta că pe burghez, lumea nu-l interesează decît în măsura în care corespunde intereselor sale. **M.** înseamnă și lipsă de originalitate, fariseism, afișarea de gusturi și de pretenții exagerate pentru a umili pe alții, servilism față de superiori, dispreț față de cei socotiți inferiori sau slabi, tendința de a-și aranja viața cu orice mijloace pentru a obține o „fericire" îngustă, călduță. **M.** este respingătoare prin complexul de manifestări individualiste pe care-l prezintă. (P.P.-N.)

metamorală, parte a teoriei etice care se ocupă cu principiile fundamentale ale moralei, făcîndu-se prin aceasta abstracție de moralitatea concretă a timpurilor. (S. S.)

metamorfoză, schimbare, transformare, prefacere a oamenilor în animale, arbori etc. sau, dimpotrivă, a acestora în oameni etc., sens păstrat încă din mitologia greacă și perpetuat pînă în basmele românești. Prin extensiune, schimbare în bine sau în rău a condiției sociale, a caracterului sau a comportării unei persoane. Prin analogie cu cameleonul, care-și schimbă culoarea după împrejurări, se spune despre cineva că *se metamorfozează cameleonic*, adică nu are o conduită principială, vorbește și se comportă după cum îi dictează interesele de moment. (Al.B.—M.D.)

mezalianță, termen peiorativ desemnînd o căsătorie încheiată între o persoană „de rang" și o persoană de condiție socială inferioară; în spiritul de castă propriu societății aristocratice și burgheze, o astfel de căsătorie era considerată nepotrivită. (Ov. T.)

milă, participare sufletească la o suferință străină; identificare cu o durere morală sau cu o stare de lipsă materială a unei alte persoane, conducînd, îndeobște, la tendința de a le alina sau de a le înlătura. Se poate distinge, în această atitudine, o dispoziție afectivă de compătimire și o dovadă de solidaritate umană, o calitate morală. Există o deosebire între *compasiune*, care este o

Scanned with OKEN Scanner

stare afectivă, și *mila* propriu-zisă, care este o virtute morală, cu semnificație universală. (I. B.)

militant, (persoană) care acționează, luptă pentru un scop, un principiu, o cauză, opunîndu-se contemplativului, pasivității. O doctrină morală este **m.,** deoarece prin orientarea și prin eforturile purtătorilor ei, se impune, înlătură ideile eronate, influențează puternic viața oamenilor și-i determină la acțiune. (P.P.-N.)

minciună, afirmație falsă făcută cu scopul de a induce în eroare. În esență, **m.** este un neadevăr; nu orice neadevăr însă este o **m.,** aceasta din urmă presupunînd și o anumită intenție ascunsă, condamnată de opinia publică. **M.** este folosită, în mod frecvent, de oamenii incorecți, caracterizați prin trăsături morale negative ca perfidia, ipocrizia, fățărnicia. Poporul a stigmatizat sau a ridiculizat **m.** în basme, snoave, proverbe, zicale și vorbe de duh. „Minciuna sparge și casa de piatră"—spune un proverb, vrînd să arate cît de grave pot fi consecințele **m.**; „Minciuna are picioare scurte", însă, avertizează alt proverb, atrăgînd atenția că pînă la urmă adevărul iese la lumină. **M.** este incompatibilă cu dragostea de adevăr ce caracterizează conduita morală socialistă. (Fl. G.)

misticism, credință în posibilitatea comunicării omului cu ființe și forțe supranaturale, a căror voință ar putea fi cunoscută prin „revelație" și pe alte căi „miraculoase". Un profund caracter mistic îl au și practicile izvorîte din dorința stabilirii de legături cu lumea „de dincolo", în vederea cunoașterii tainelor acesteia. **M.** propagă renunțarea la cunoașterea rațională, la știință, pe care le substituie prin comuniunea spirituală cu divinitatea. Astfel, **m.** este o latură inseparabilă a oricărei religii actuale în ciuda faptului că unii teologi neagă această legătură. Teologii creștini au recurs la diverse reprezentări mistice în vederea fundamentării și susținerii dogmelor (viziuni apocaliptice, „arătări" ale lui Dumnezeu unor persoane „alese", receptarea unor glasuri și șoapte „din cer" ș.a.). **M.** a fost cultivat mai intens în perioadele istorice de descompunere a orînduirilor bazate pe exploatare, dominînd ideologia și stările de spirit ale claselor sociale condamnate la pieire. Refugiul acestora în **m.** reprezintă o formă a fugii de realitate, o refulare a neputinței claselor dominante de a se împotrivi mersului istoric (de ex. în perioada elenistă cu care și-a încheiat existența civilizația sclavagistă elină, în secolele de declin și de desființare a feudalismului, precum și în societatea capitalistă contemporană aflată în declin). Elemente de **m.** conțin și curentele filozofice idealiste, de orientare iraționalistă, în special în perioadele cînd forțele sociale reacționare se găsesc în fața falimentului privilegiilor lor de clasă. Totodată,

Scanned with OKEN Scanner

m. a constituit și forma pe care au îmbrăcat-o unele mișcări antifeudale ale maselor asuprite, pe atunci lipsite de posibilitatea elaborării unei ideologii cu adevărat revoluționare. Forma mistică a acestor mișcări a constituit latura lor slabă, conciliatoare și demobilizatoare. Manifestările de **m.** sînt infirmate de progresul cunoașterii științifice și de practica social-istorică de construire a societății socialiste. Sfera lor de influență se îngustează pe zi ce trece. Apelul la practici mistice este incompatibil cu concepția despre lume a clasei muncitoare, el indicînd doar persistența, la unii oameni, a mentalităților și reprezentărilor false, perimate despre viață și realitatea din jur. (A. T.)

mișelie, faptă, atitudine, purtare ticăloasă, mîrșavă a unui om de nimic, nemernic, mizerabil și, totodată, fricos, laș, lipsit de curajul răspunderii. V. *infamie*, *mîrșăvie*. (Al.B. — M.D.)

mizantropie, ură de oameni și de viață socială, asociată cu lipsa de încredere în ei și cu tendința de a se izola de societate. **M.**, formă a egoismului, este o atitudine asocială, adesea antisocială, și reprezintă tendința de neparticipare la convieţuirea oamenilor. Mizantropul acceptă toate bunurile morale și materiale pe care i le oferă viața socială sau pe care și le poate însuși (educație, cultură, facilități ale vieții civilizate, rezultat al muncii umane), dar nu înțelege să dea societății nimic în schimb. **M.** poate fi nativă, expresie naturală a unui temperament posac, închis în sine, sau poate fi dobîndită în cursul vieții, printr-o experiență neplăcută, expresie a unei sensibilități rănite. În acest din urmă caz, **m.** reprezintă o generalizare neîndreptățită, caracteristică logicii afective, a unei rezerve sau inimiciții față de o persoană sau față de un număr mic de persoane, la totalitatea oamenilor și vieții sociale. Raționamentul mizantropului este, așadar, sofistic: trece de la un caz izolat sau de la o experiență întîmplătoare, la totalitatea cazurilor: *ab uno disce omnes*. **M.** recunoaște cauze și justificări complexe, după indivizi. Ea poate fi uneori atenuată, alteori exagerată, după cum poate fi expresia unei decepții, a orgoliului, a egoismului excesiv, a unei concepții filozofice sau religioase, organizată printr-o dispoziție afectivă temperamentală sau dobîndită și conducînd la izolare de lume și la retragere în sine. În toate cazurile, **m.** reprezintă o deviere a atitudinii normale și a sentimentului natural de participare individuală la viața oamenilor și de contribuție personală la dezvoltarea morală și socială a semenilor. (I. B.)

mîndrie, sentiment sau atitudine care exprimă satisfacția pentru superioritatea realizărilor proprii sau ale colectivității din sînul căreia face parte cineva. Este o caracteristică a celui ce este mîndru, adică a celui care demonstrează, în mod constant, o anumită superioritate față de ceilalți. **M.** poate fi justificată

Scanned with OKEN Scanner

prin fapte şi atunci, în măsura în care nu contrazice bunul simţ şi nu se generalizează, negînd valorile oriunde s-ar afla ele, are un rol pozitiv, stimulînd noi înfăptuiri. Poate fi exclusivistă, cînd se justifică prin sine însăşi şi nu prin fapte. Cînd însă este ofensivă şi stridentă („lauda de sine nu miroase a bine"), **m.** devine negativă, deoarece paralizează pe cel mîndru care „se culcă pe lauri", îl împiedică să înveţe de la alţii şi capătă forma denaturată a vanităţii, jignind pe cei din jur. Adevărata **m.** se îmbină cu respectul faţă de valori şi de oameni. V. *îngîmfare*, *orgoliu*, *semeţie*, *trufie*, *vanitate*. (P.P.-N.)

mîrşăvie, faptă care încalcă nu numai legile juridice, ci şi cele mai elementare norme morale de convieţuire socială; ceea ce este săvîrşit pe ascuns, prin trădare, de o manieră nemaiîntîlnită, greu de imaginat în privinţa cruzimii, ferocităţii, cinismului şi sfidînd omenescul în ceea ce are el mai profund şi mai autentic. Crima de trădare a ţării, crima de omorîre a părinţilor de către copiii lor şi a copiilor de către părinţii lor sînt unanim considerate drept **m.** V. *infamie*, *mişelie*. (Al.B.—M.D.)

mobil moral, motivare subiectivă, interioară a individului faţă de un act pe care intenţionează să-l săvîrşească. În timp ce intenţia urmăreşte ce anume vrea omul să facă, mobilul ne indică în numele cărui principiu şi cu ce scop a hotărît astfel. **M.m.** prezintă o mare varietate de aspecte. Eticienii au acordat atenţie formelor celor mai des întîlnite: năzuinţa către fericire, tendinţa către plăceri, conştiinţa necesităţii de a-ţi face datoria, sentimentul răspunderii faţă de om în genere sau faţă de familie, patrie etc. **M.m.** are un mare rol în aprecierea moralităţii unui act, a unei fapte. Istoria doctrinelor etice a cunoscut o îndelungată dispută în jurul problemei: ce anume trebuie luat în consideraţie, *mobilul* sau *actul*, atunci cînd vrem să decidem asupra moralităţii unui fapt. Soluţiile preconizate s-au situat la extreme: unii au ales numai mobilul, alţii numai actul. O rezolvare valabilă a problemei trebuie să se bazeze pe luarea în consideraţie atît a mobilului, cît şi a actului. Mobilul bine intenţionat, care însă nu se traduce într-un act moral, nu are nici o valoare, iar dacă se finalizează într-o faptă imorală va fi alterat de acest rezultat. Este ceea ce a surprins înţelepciunea populară atunci cînd a spus: „Şi iadul e pavat cu intenţii bune". Şi actele care nu pornesc dintr-o motivare înalt morală trebuie privite cu rezervă. De aceea se impune un perfect acord între mobil şi faptă. (M. C.)

mod de viaţă, categorie sociologică prin care se desemnează, în sensul cel mai general, un anumit mod de a concepe şi de a trăi viaţa. Fenomen social cu o sferă foarte largă şi de o mare complexitate, **m. de v.** (sau *de trai*) depăşeşte sensul termenului nivel de viaţă (sau de trai), care se referă la aspecte măsurabile ce

Scanned with OKEN Scanner

marchează gradul de satisfacere a cerințelor materiale și spirituale ale unei comunități sau ale unor persoane. **M. de v.** include, în primul rînd, mijloacele, modalitățile și formele de satisfacere a cerințelor materiale și spirituale ale oamenilor dintr-o anumită comunitate și epocă istorică. El implică anumite laturi ale activității extraproductive, manifestate în felul de organizare a vieții cotidiene, în vederea menținerii și refacerii potențialului de muncă: bugetul timpului liber și utilizarea acestuia pentru satisfacerea unor necesități fiziologice (hrană, somn etc.), sau în direcția ridicării gradului de pregătire tehnico-profesională, de cultură generală, a reconfortării prin sport și prin distracții, fie pentru organizarea muncii casnice, amenajarea locuinței, creșterea și educarea copiilor etc. **M. de v.** îmbrățișează, totodată, și anumite aspecte legate de sfera muncii productive: gradul de tehnicitate și confort al condițiilor de muncă, condițiile de tehnica securității și protecția muncii, durata zilei de muncă etc. **M. de v.** include, de asemenea, pe lîngă un anumit nivel de cultură și de cunoștințe, și o anumită concepție despre viață, tradusă în atitudine, în comportare, în relațiile cotidiene interindividuale, precum și în raporturile cu colectivul sau grupul social, cu societatea sau statul. În strînsă corelație cu **m. de v.** sînt relațiile familiale, atît în latura lor obiectivă, cît și în cea subiectivă: pe de o parte, anumite laturi ale acestor relații sînt cuprinse nemijlocit în sfera **m. de v.**; pe de altă parte, structura familiei și rolul ei social, specific în fiecare societate determinată, exercită o influență asupra **m. de v.** al oamenilor. Civilizația, înțeleasă ca valorificare a achizițiilor materiale și spirituale ale culturii în viața practică, în sistemul de muncă, de trai și de gîndire al unei societăți, are o acțiune modelatoare asupra felului de trai al oamenilor; civilizația se integrează **m. de v.**, fiind organic asimilată de acesta. Asupra **m. de v.** al unei comunități umane își pun amprenta obiceiurile și tradițiile acesteia, specificul național, astfel că, trăsăturile generale ale unui anumit tip istoric al **m. de v.** — corespunzător unei anumite formațiuni sociale și determinat, în ultimă instanță, de modul de producție a bunurilor materiale — capătă forme de manifestare specifice, variabile de la un popor la altul. *M. de v. socialist* este rezultatul procesului istoric revoluționar de edificare a societății socialiste; premisele sale materiale și spirituale au fost create, în țara noastră, ca urmare a victoriei depline și definitive a socialismului. Generalizarea relațiilor de producție socialiste, ca element esențial, dezvoltarea impetuoasă, pe baza științei și tehnicii înaintate, a forțelor de producție în procesul industrializării socialiste, schimbarea caracterului și condițiilor muncii, ridicarea nivelului de trai al populației, structura socială omogenă și unitatea socialistă multilaterală a societății, adîncirea continuă a de-

mocratismului orînduirii de stat, dimensiunile revoluției culturale și creșterea continuă a nivelului de cultură și conștiință al maselor, restructurarea bazelor materiale și spirituale ale familiei, politica socială umanistă a partidului și statului — reprezintă principalii factori pe baza cărora au apărut și se dezvoltă trăsăturile esențiale ale *m. de v. s.*, care acționează ca tendințe dominante ce se impun cu forță și cu pondere crescînde pe măsura desăvîrșirii construcției socialiste. Printre aceste trăsături menționăm: creșterea continuă a nivelului de trai întovărășită de tendința de modernizare continuă a **m. de v.**, prin asimilarea, în traiul cotidian, a rezultatelor dezvoltării științei și tehnicii; socializarea **m. de v.** cotidian, ca proces în care satisfacerea cerințelor multilaterale ale omului se realizează tot mai mult în sfera socialului, din inițiativa societății, prin mijloacele materiale și formele organizatorice create de societate; tendința de organizare științifică a traiului corelată cu munca colectivă de organizare științifică a viitorului; tendința omogenizării **m. de v.** pe măsura desăvîrșirii construcției socialiste; pe temelia egalității reale dintre membrii societății, care se îmbină cu diversificarea și îmbogățirea continuă a vieții sociale; în toate domeniile activității umane; înrădăcinarea tot mai puternică a noii concepții despre lume și viață, a noii conștiințe sociale orientată de ideologia științifică a marxism-leninismului creator, a noii concepții etice care se traduce în atitudini și comportamente specifice vieții socialiste. Coordonata fundamentală a noului *m. de v. s.* este *umanismul* său, ca expresie a umanismului practic al orînduirii socialiste și a politicii care stă la baza dezvoltării ei, ca expresie a umanismului științific fundamentat al concepției marxist-leniniste despre lume care orientează această politică. Integrarea individului în acest nou **m. de v.** devine tot mai mult un proces conștient. Inițiativa utecistă „A munci și a trăi în mod socialist" este un valoros și semnificativ exemplu. „A munci și a trăi în mod socialist" înseamnă, pentru orice tînăr, a-și conforma în chip conștient întregul mod de viață idealului moral-socialist, a trăi astfel, încît prin gîndurile, sentimentele și actele sale să servească cauza socialismului, a înfloririi patriei și a progresului omenirii, să dorească și să realizeze fericirea sa ca parte a fericirii generale, să nu-și trădeze prin nici o faptă demnitatea de om liber, socialist, să se poarte în așa fel, încît să nu-i fie rușine de faptele sale, să-și ajute tovarășul în așa fel, încît să nu ajungă niciodată în situația de a-i fi rușine de faptele acestuia. (Ov. T.)

modern (modernism), noțiuni de largă circulație cu sensuri variate în cele mai diferite domenii. Cel mai adesea noțiunea de *modern* desemnează: *a)* un ansamblu de fenomene, realizări sau

Scanned with OKEN Scanner

atitudini noi, contemporane; *b)* totalitatea cerințelor determinate de progresul civilizației și culturii; *c)* un ansamblu de lucruri sau de comportări la modă în sens pozitiv sau negativ; *d)* o sumă de valori autentice. Prin *modernism* sînt denumite, mai ales, anumite opinii și modalități de creație izvorîte din domnia bunului plac, din goana după originalitate, care ignorează viața reală și cerințele ei autentice. În domeniul eticii sînt caracterizate ca **m.** acele atitudini, norme de conduită și concepții etice care sînt cerute de dezvoltarea relațiilor morale dintre oameni și de afirmarea etică a personalității, a individului, de neconformism. **M.** este ceea ce contribuie la progres, ceea ce are valoare umană neperimată. Pentru a fi **m.**, concepțiile, regulile de comportare etică trebuie să slujească progresul, să aibă ca atribute frumosul și umanul. Etica **m.** a muncii socialiste cere nu numai cunoștințe profesionale la nivelul actual și străduința de a le însuși, ci și atitudini **m.** în muncă la nivelul relațiilor actuale. Vicii ca delăsarea, superficialitatea și alte manifestări ale indisciplinei exprimă mentalități depășite în care elementele de modernitate, oricît ar părea de neconformiste, sînt nule. Receptivitatea față de nou apare ca o notă esențială a spiritului etic modern. Orice valoare etică a muncii, a vieții, a culturii este susceptibilă de modernizare, adică de progres. În relațiile de dragoste, în viața de familie și personală, noțiunea de **m.** are semnificații profunde, de la normele politeții pînă la concepțiile despre relațiile de familie și raporturile dintre soți, dintre părinți și copii (egalitate, colaborare). Modernitatea se aplică ca criteriu al modului de recepționare a valorilor etice actuale, în opoziție cu valorile depășite, perimate, aparținînd trecutului. (Gh. B.)

modestie, calitate morală ce caracterizează individul din punctul de vedere al atitudinii față de sine însuși și față de cei din jur; trăsătură de caracter constînd dintr-o atitudine critică față de propriile merite și lipsuri, prin aprecierea, cu precădere, a datoriilor personale față de drepturi, prin faptul că omul nu-și atribuie nici un fel de merite excepționale, privilegii sau avantaje în raport cu alții. În tezaurul înțelepciunii populare, opusă fuduliei, care are ca tovarăși „prostia și sărăcia", **m.** este privită ca podoaba omului adevărat, trăsătură a virtuții, chibzuinței și frumuseții lui morale. **M.** este unul dintre rezultatele educației, o mărturie a maturității intelectuale și morale, a înțelegerii profunde de către om a obligațiilor sale etice și sociale. Opunîndu-se orgoliului și îngîmfării, **m.** încununează virtuțile, înfrumusețează personalitatea omului talentat și capabil, umanizează eroul. Așa cum scria La Bruyère: „Modestia este față de merit, ceea ce este umbra față de figuri într-un tablou: le dă forță și relief". **M.** este secretul unui conti-

Scanned with OKEN Scanner

nuu progres al omului, căci capacitatea autocritică de a-ți cunoaște exact calitățile și defectele, știința de a nu le exagera nici în fața ta și nici în fața celorlalți, constituie premise esențiale ale autodepășirii. În ochii omului modest, meritele sînt un lucru firesc, întîlnit nu numai la el, ci și la alți oameni, rezultatul împlinirii normale a obligațiilor. Totodată, omul matur moralmente, știe că, oricît de mari ar fi progresele sale pe plan intelectual sau moral, rămîne încă loc pentru mai bine, mai poate progresa, mai există multe lucruri necunoscute, multe țeluri de atins. **M.** ajută omul să privească mai puțin în trecut, la rezultatele activității sale și mai mult spre viitor, la sarcinile și acțiunile cărora trebuie să li se consacre. **M.** reprezintă și o atitudine corectă față de oameni, evitarea modului de a te arăta superior, de a „face pe deșteptul", de a sublinia avantajele, de a pretinde și de a afișa o situație mai bună. Punînd preț pe meritele reale în activitatea călăuzită de scopuri majore, omul modest dă atenția cuvenită condițiilor nemijlocite de viață și muncă dar respinge luxul și pretențiile exagerate. **M.** nu înseamnă însă nicidecum renunțarea la orice drept, servilismul în fața celor puternici, ascetism și dispreț pentru condițiile normale de viață și de trai. În lumina cerințelor moralității socialiste, **m.** reprezintă una dintre principalele trăsături ale omului nou. V. *emfază (1)*. (F. M.)

mojicie, comportare nedelicată, nepoliticoasă sau ofensatoare, datorită lipsei educației și nerespectării regulilor de bunăcuviință. În toate aceste expresii se vădește o lipsă de considerație față de semen și o intenție de jignire, mai mult sau mai puțin afirmată. **M.** fiind o expresie a unui suflet rudimentar, fără simț al convenienței sociale și al respectului pentru semeni, singurul mijloc de a o înlătura este o bună educație, sau, în lipsa acesteia, exemplul convingător: dacă fiecare om binecrescut va răspunde **m.** prin stăpînire de sine, politețe și vorbire corectă, respectuoasă, **m.** va dispărea treptat din raporturile dintre oameni. V. *grosolănie*, *obrăznicie*. (I. B.)

morala burgheză, morala în care se oglindește, se fundamentează, din punct de vedere ideologic, și capătă o confirmare morală practică relațiile sociale proprii capitalismului, generate de proprietatea privat-capitalistă asupra mijloacelor de producție. Reflectînd interesele de clasă ale burgheziei și constituind un mijloc ideologic de justificare și consolidare a dominației ei, **m.b.** pornește de la postulatul că proprietatea privată ar constitui bunul cel mai de preț, esența umană. De aci, activitatea pentru sporirea și conservarea proprietății este considerată ca fiind sensul vieții umane, iar capacitatea dovedită în această activitate și rezultatele ei drept măsură a meritelor și demnității, personalității umane. Încă din perioada acumulării primitive

Scanned with OKEN Scanner

a capitalului, dominantă, pentru fizionomia morală a capitalistului, devine setea de îmbogățire, goana după profit obținut prin orice mijloace. Criteriul valorii omului devine proprietatea, banul. Balzac exprima plastic acest lucru prin cuvintele personajului său Gobseck, acest „om prefăcut în aur": „Dacă ai avea experiența mea de viață, ai ști că nu există decît un singur lucru a cărui valoare e destul de sigură pentru a merita ca omul să se ocupe de el. Acest lucru este... *aurul*. Aurul e întruchiparea tuturor forțelor omului". Capitalismul transformă demnitatea personală a omului în valoare de schimb, reduce relațiile dintre oameni la relații bănești. Așa cum spunea Marx: „A venit... timpul cînd tot ceea ce oamenii consideraseră inalienabil a devenit obiect de schimb, obiect de negoț, putînd fi înstràinat. Acesta este timpul cînd, chiar și lucrurile, care pînă atunci erau împărtășite, dar niciodată schimbate, date, dar niciodată vîndute, dobîndite, dar niciodată cumpărate — virtutea, dragostea, convingerile, cunoștințele, conștiința etc., cînd totul, în fine, a devenit obiect de comerț. E epoca corupției generale, a venalității universale...". În **m. b.** capătă o interpretare corespunzătoare și virtuțile umane. Sînt astfel considerate ca atare spiritul întreprinzător și energia în înfăptuirea scopurilor personale; ambiția ca o chezășie a spiritului activ pe plan social; sîrguința și zelul manifestate în scopul dobîndirii unei stări avute și a unei situații sociale înalte, tendința de parvenire; prin echitate și dreptate se subînțeleg echivalența schimbului de bunuri și avantajul reciproc; respectul față de personalitatea umană e întruchipat, înainte de orice, de libertatea întreprinzătorilor și a concurenței. Condițiile realizării profitului sînt inviolabilitatea proprietății private, libertatea de exploatare, subjugarea și abrutizarea celor ce muncesc. Individualismul și egoismul devin principiile fundamentale ale **m.b.** Concurența sălbatică, egoismul proprietarului privat transformă societatea într-un „război al tuturor împotriva tuturor". Interesul personal, egoist, devine axul pe care se sprijină toate relațiile sociale, inclusiv relațiile morale. În perioada de ascensiune a relațiilor capitaliste, egoismul a fost recunoscut în mod deschis ca temelie a **m.b.**, întrucît se menținea încă iluzia „posibilităților egale" pentru toți, a posibilității „utilizării reciproce" a unui om de către altul în scopuri profitabile fiecăruia, iar respectarea virtuților burgheze putea apărea drept chezășie a succesului fiecăruia, întrucît, datorită caracterului istoricește progresiv al noilor relații, burghezul se putea lipsi atunci de fundamentarea religioasă a moralității pentru a demonstra sensul ei umanist. În fapt însă, această „utilizare reciprocă" s-a dovedit o transformare a omului în mijloc pentru altul, un „jaf reciproc sub scutul legii", în cadrul căruia erau spoliați cei ce muncesc. Pe

măsură însă ce natura antiumană a relațiilor capitaliste a început să devină tot mai evidentă, **m.b.**, ca morală a clasei dominante, a început și ea să devină tot mai fățarnică, duplicitară, pentru a-și ascunde esența sa de clasă. Se recurge astfel tot mai mult la religie, pentru fundamentarea **m.b.**; principiile acesteia sînt interpretate în spiritul „poruncilor veșnice" ale creștinismului. Egoismului i se opune dragostea față de aproape, filantropia, altruismul, iar calculului material — „idealismul" dezinteresat, „datoria de dragul datoriei". Dar adevărata natură a **m.b.** devine evidentă prin comparația principiilor sale cu moravurile reale ale societății capitaliste, care domină lumea afacerilor, viața politică cît și „viața particulară". În esența sa, **m.b.** justifică exploatarea, inegalitatea și oprimarea oamenilor muncii, consacrînd ca legitime mijloacele care servesc acestor scopuri. Conștiința morală burgheză, în măsura în care justifică societatea capitalistă în ansamblu, este nevoită să justifice și racilele inevitabile ale acesteia. O formă sau alta a lipsei de moralitate devine astfel admisibilă sau chiar necesară; uneori chiar amoralitatea este recunoscută ca un principiu legitim. De aceea, **m.b.** intră în contradicție cu necesitățile colective ale societății, cu cerințele progresului moral. V. *etica burgheză*. (Ov. T.)

morala dominantă, morala clasei dominante ca parte componentă a ideologiei dominante. În societățile împărțite în clase antagoniste, dominantă este întotdeauna ideologia clasei dominante. Așa cum arătau Marx și Engels, „ideile dominante nu sînt altceva decît expresia ideală a relațiilor materiale dominante sau, cu alte cuvinte, relațiile materiale dominante sub formă de idei; ele sînt, deci, expresia relațiilor care fac ca o anumită clasă să fie dominantă și, prin urmare, sînt ideile dominației ei". În formațiunile întemeiate pe proprietatea privată, **m.d.** a fost întotdeauna morala clasei posedante, economicește dominantă și care, prin intermediul statului, devine și politicește dominantă. Deținînd mijloacele materiale și politice, respectiva clasă deține și mijloacele de influențare și de supremație spirituală. Morala claselor asuprite, a maselor populare se constituie și se dezvoltă în opoziție cu **m.d.** În interesul asigurării dominației de clasă, **m.d.** a claselor exploatatoare are, de regulă, un caracter duplicitar, care o ajută să exercite o influență demoralizatoare asupra maselor exploatate. (Ov. T.)

morala familiei, sferă de acțiune a moralei, constînd în reglementarea relațiilor reciproce dintre soți, dintre părinți și copii (și alte rude, în măsura în care acestea sînt integrate în relațiile de familie). Rolul *căsătoriei* și *familiei* în viața societății, formele lor istorice, fiind determinate în ultimă instanță de structura economică a societății, de sistemul relațiilor sociale domi-

Scanned with OKEN Scanner

nante, și cerințele morale proprii acestei sfere a vieții sociale, au fost și sînt istoricește determinate. O înrîurire deosebită a exercitat asupra relațiilor morale familiale nivelul dezvoltării *civilizației* umane și culturii, în ansamblu. Progresul social și *progresul moral*, progresul în evoluția formelor de căsătorie și de familie s-au oglindit și în **m.f.** Prin înlăturarea treptată a diferitelor forme istorice de poligamie, ca reflex al evoluției relațiilor sociale, se statornicește și se impune din ce în ce mai mult monogamia, ca legătură stabilă a barbatului și femeii. Dar, în măsura în care, în societățile întemeiate pe proprietatea privată, la temelia căsătoriei stau, cel mai adesea, nu *dragostea* reciprocă, ci interese pur economice, monogamia oficială se completează, în fapt, prin poligamie, manifestată prin *prostituție* și *adulter*. Afirmarea definitivă, pe plan istoric, a căsătoriei întemeiate pe afecțiunea reciprocă a soților este legată de lichidarea proprietății private, de excluderea condițiilor care generează căsătoriile bazate pe calcul economic. Dezvoltarea noțiunii morale a *fidelității* duce la întărirea monogamiei, care generează noi obligații reciproce între bărbat și femeie, grija unuia față de celălalt, față de copii și față de părinți. Aceeași evoluție duce la umanizarea relațiilor dintre sexe, la transformarea dragostei dintr-o simplă atracție naturală într-un sentiment specific uman care include cerințe individuale și sociale din cele mai diverse, spirituale și estetice, comunitate de interese și năzuințe, înclinații și obiceiuri. Se lărgește, totodată, aria cerințelor morale pe care le implică viața de familie, cu privire la profilul moral al soților, la demnitatea personală, la respectul reciproc. Relațiile de inegalitate între sexe consacră, în societățile cu proprietate privată, dependența femeii și a copiilor față de capul familiei învestit cu puteri despotice și limitează astfel libertatea femeii. Realizarea în societatea socialistă a egalității în drepturi a femeii, crearea premiselor reale pentru participarea ei egală și activă în toate domeniile activității sociale, determină creșterea respectului față de femeie, ca expresie a recunoașterii demnității ei multilateral umane și nu numai feminine. Prin instaurarea monogamiei reale, în sensul ei etimologic, întemeiată pe afecțiunea reciprocă a soților, se creează premisele pentru ca cerința socială a conservării și stabilității familiei să coincidă cu tendința interioară corespunzătoare a personalității umane. Dragostea adevărată, ca sentiment serios și trainic, în care elementul personal este legat de normele sociale, de nașterea și educarea unor noi generații, de făurirea unei familii trainice trebuie să constituie temelia morală a familiei socialiste. Frumusețea acestei iubiri, omenescul ei sînt nemijlocit legate de dezvoltarea unor relații etice umaniste între membrii societății noastre. Familia devine un teren pe care se dezvoltă demnitatea reală, atît a bărbatului, cît și a femeii, raporturi cu adevărat umane atît între soți, cît și între părinți și

Scanned with OKEN Scanner

copii, realizînd, totodată, contopirea intereselor familiale cu interesele obștești. Prin aceasta apar și condițiile *libertății* morale a personalității umane în cadrul raporturilor matrimoniale și familiale. Rolul social al familiei, influența ei deosebită asupra vieții sociale fac ca societatea noastră socialistă să fie organic interesată în consolidarea vieții de familie, iar, în această direcție, un rol hotărîtor îl are întărirea bazelor sale morale. Opinia publică socialistă își exercită, pe acest tărîm, rolul său educativ, mobilizîndu-se împotriva cazurilor de atitudini despotice față de femeie și de copii, împotriva atitudinii lipsite de răspundere față de obligațiile familiale și, în primul rînd, față de datoria elementară, dar sfîntă, de creștere și de educare a copiilor, împotriva libertinajului și destrăbălării, împotriva lipsei de respect și a egoismului în relațiile reciproce dintre soți, dintre părinți și copii. Întărirea bazelor morale ale familiei exercită o înrîurire pozitivă asupra perfecționării tuturor relațiilor sociale socialiste. (Ov. T.)

morala muncii, una dintre cele mai importante sfere de acțiune ale moralei, care cuprinde toate domeniile activității social-utile a omului (în primul rînd activitatea în producție, dar și munca științifică și instructivă, activitatea cultural-educativă, creația artistică, munca administrativă și obștească, activitatea în domeniul serviciilor publice etc. care sînt, toate, ramuri ale muncii sociale). **M. m.** include două laturi fundamentale: atitudinea față de muncă, în care se exprimă atitudinea lucrătorului față de societate în întregul ei, și normele raporturilor dintre participanții la activitatea comună. Alături de problemele generale ale **m. m.** există și probleme specifice de moralitate, dictate de particularitățile profesionale ale diferitelor genuri de muncă. **M. m.,** în ansamblul ei, are un caracter istoric, fiind determinată, în primul rînd, de natura relațiilor sociale în cadrul cărora se desfășoară procesul muncii. În condițiile comunei primitive, procurarea mijloacelor de existență și lupta împotriva dușmanilor impuneau coordonarea eforturilor, supunerea totală a fiecărui individ față de regulile generale ale activității comune, limitarea strictă a libertății de acțiune și a nevoilor fiecărui individ; respectarea normelor muncii îi apărea fiecăruia ca o necesitate vitală, ele determinînd viabilitatea și unitatea colectivului uman gentilic. Aceste norme se concretizează în moravuri și obiceiuri unanim recunoscute. În condițiile economiei naturale și ale micii producții de mărfuri, colaborarea în muncă este limitată mai cu seamă la cadrul familiei. Pe măsura dezvoltării producției industriale și a socializării muncii apare necesitatea colaborării strînse a unui număr tot mai mare de lucrători; caracterul muncii industriale generează nevoia

Scanned with OKEN Scanner

stabilirii unor raporturi de solidaritate în muncă între muncitori. Totuşi, datorită relaţiilor capitaliste, această solidaritate este continuu subminată de exploatarea şi de concurenţa pe care ea o generează în rîndurile muncitorilor. Cerinţa solidarităţii coincide cu interesele muncitorilor, în primul rînd, în acţiunile lor comune împotriva capitalului, dar acestea depăşesc cadrul procesului de muncă şi sînt mai ales legate de întreruperea lui (greve, acţiuni revoluţionare). Abia în condiţiile socialismului se creează premisele obiective şi subiective necesare dezvoltării solidarităţii şi colaborării în muncă, deoarece scopurile producţiei sociale coincid cu interesele fundamentale ale oamenilor muncii. Această coincidenţă şi schimbarea caracterului muncii favorizează statornicirea unor relaţii de întrajutorare, de sănătoasă emulaţie sub forma întrecerii socialiste în procesul activităţii social-utile. Munca liberă pentru binele societăţii forjează înalte calităţi morale — hărnicia şi spiritul de economie, perseverenţa şi iniţiativa creatoare, spiritul colectivist şi abnegaţia patriotică. Munca socialistă este terenul pe care se statornicesc raporturile cu adevărat tovărăşeşti între oameni, întemeiate pe stimă şi exigenţă reciprocă, încredere şi sprijin reciproc, critică şi autocritică. Dar formarea şi dezvoltarea acestor calităţi şi raporturi morale nu se realizează de la sine, ci presupune munca politică-educativă a partidului comunist şi, sub conducerea lui, a instituţiilor statale şi organizaţiilor obşteşti, lupta perseverentă împotriva tuturor încălcărilor cerinţelor morale ale muncii socialiste. (Ov. T.)

morala practică, normele, preceptele, regulile morale, obiceiurile şi tradiţiile cristalizate în moravuri, adică moralitatea în starea sa reală şi nemijlocită. „Acea morală care — după cum arată Antonio Labriola — există în mod prozaic, într-o formă empirică şi uzuală în înclinaţiile, deprinderile, sfaturile, judecăţile şi aprecierile oamenilor simpli". **M. p.,** oricît ar părea de indefinită şi difuză, posedă totuşi, schematic vorbind, o anumită structură. La baza ei se află, în principal, normele elementare de convieţuire umană. Acest nivel reprezintă, în genere, elementul cel mai stabil al moralităţii. În el se includ, într-o stare mai mult sau mai puţin perceptibilă, fondurile sacre ale valorilor morale general-umane. Următorul nivel se constituie din moravuri şi obiceiuri. Ele sînt cele care dau coloratura specifică etosului fiecărei comunităţi umane, fiecărui popor sau fiecărei clase sociale în parte. Şi, în sfîrşit, ultimului nivel îi corespund simţămintele morale, trăirile şi opiniile interiorizate (convingeri cristalizate, osificate ce transpar, de obicei, sub forma intuiţiilor morale), pe scurt, psihologia morală. Între cele trei nivele nu există un hiatus, o ruptură, ci o permanentă conlucrare şi comu-

Scanned with OKEN Scanner

nicare. Fiecare dintre ele posedă un înalt grad de permeabilitate, posibilitatea întrepătrunderii și completării reciproce. Propriu-zis, nici unul dintre nivelele arătate nu fiinţează într-o stare pură; de obicei, fiecare nivel include în sine toate celelalte elemente ale **m. p.** Un singur exemplu: preceptul „să fii cinstit“ se realizează în dependenţă directă de moravurile existente și implică, totodată, prezenţa simţământului onestităţii. Cei care s-au ocupat îndeaproape de cercetarea **m.p.** au fost gînditorii pozitiviști, cu precădere membrii școlii sociologice franceze (E. Durkheim, L. Lévy-Bruhl, A.Bayet etc.). Ultimii au elaborat studii ample și bine documentate asupra celor mai diverse aspecte ale **m.p.** Tot ei sînt aceia care au acordat o importanţă sporită etologiei (v. *etologie*), deschizînd noi piste cercetării. Împărtășind însă punctul de vedere al idealismului etic, gînditorii pozitiviști citaţi nu.au reușit să identifice legătura dialectică dintre **m.p.** și viaţa materială a oamenilor, dintre norme, precepte, moravuri și interesele sociale sau de clasă. **M.p.**, în concepţia lor, se constituie ca un regn aparte care prezintă toate atributele obiectivităţii și care urmează a fi studiat, cercetat, analizat, tot așa cum, de pildă, naturalistul se raportează la regnul animal sau la cel vegetal. Astfel, lor le-a rămas străină înţelegerea faptului că **m.p.** nu fiinţează „în sine“, ci implică acţiunea, și că, în fond, ultima este adevăratul purtător al moralităţii. De aici desprindem cu necesitate următoarea concluzie: analiza **m.p.** nu poate fi întreprinsă fără un studiu minuţios și competent al acţiunii (individuale și sociale), fără a urmări, cu mijloace adecvate, gradul în care acţiunea se conformează modelelor comportamentale formulate prin norme, precepte, moravuri, obiceiuri etc. (S.S.)

morala religioasă, sistem de noţiuni, principii și norme de moralitate, constituite sub influenţa nemijlocită a religiei și decretate drept veșnice, neschimbătoare, izvorîte din voinţa divină. **M.r.** se proclamă independentă de condiţiile istorico-sociale, de interesele distincte de clasă, suprapusă societăţii omenești, ca universală și atemporală. Ea reprezintă o latură organic integrată oricărei religii, veche sau nouă. Între normele morale ale diverselor religii există unele deosebiri importante. De ex., islamismul justifică poligamia, induismul și budismul interzic uciderea oricărei vieţuitoare, mozaismul atestă capului de familie drepturi nelimitate asupra copiilor ș.a.m.d. Cu toate acestea, normele morale ale tuturor religiilor actuale sînt asemănătoare prin esenţă, mod de justificare și orientarea lor generală. **M.r.** este subordonată învăţăturii despre „salvarea“ sufletului, despre dobîndirea fericirii iluzorii în lumea de „dincolo“. Aprecierea faptelor omului din punctul de vedere al **m.r.** se bazează pe

Scanned with OKEN Scanner

îndeplinirea sau neîndeplinirea cerințelor impuse de religie, fapt de care depinde soarta „viitoare", de „după moarte", a individului. Prin această prismă se tălmăcește sensul vieții pămîntești, comportamentul omului, preocupările și acțiunile lui. **M.r.** consideră viața reală ca o simplă etapă „pregătitoare" a existenței „veșnice" din lumea „cealaltă", ca lipsită de valoare și importanță; ea nu poate reprezenta deci un scop în sine și nu merită osteneală de a năzui spre mai bine, spre satisfacții, idealuri, bucurii, toate acestea fiind „deșertăciune", izvor de „păcate". **M.r.** propagă dezinteres față de muncă, izvor al progresului social, al bunăstării și fericirii omului. Insistînd asupra faptului că munca este o „pedeapsă dumnezeiască" pentru păcatele primilor oameni, religia cultivă credința în predestinarea muncii istovitoare pentru cei mulți, în opoziție cu „odihna veșnică", din rai, zugrăvită ca o compensare pentru cei „aleși". Totodată, religia (de pildă, creștinismul) neagă utilitatea socială a muncii, importanța ei ca factor de transformare a realității potrivit cerințelor omului: „lucrul în stare naturală este opera lui Dumnezeu; munca, prin care el se schimbă, este opera diavolului" — scria teologul creștin Tertullian. Ideea că munca nu este necesară este propagată și de Noul Testament, care, prin comparații pilduitoare despre păsările cerului care „nu seamănă, nici nu seceră, nici nu adună în hambare" și tatăl „ceresc" le „hrănește" (Matei VI, 26) sugerează credincioșilor să nu se îngrijească pentru viața lor pentru că „ziua de mîine se va îngriji de la sine"... (Matei VI, 34). **M.r.** consideră că viața trebuie închinată rugăciunii în vederea „ispășirii" și dă drept model de respectare a normelor de conduită pe cei ce „fug de deșertăciunile lumii", se retrag în singurătate și duc o viață ascetică (pustnicii, călugării, anahoreții ș.a.). Chiar și în cazurile cînd **m.r.** propovăduiește că munca „este plăcută lui Dumnezeu", grația divină nu este „hărăzită" omului pentru munca sa în folosul societății, ci pentru credință și pentru îndeplinirea tuturor cerințelor religiei. **M.r.** infirmă năzuința omului spre afirmarea personalității sale, conștiința valorii sociale și etice a acțiunilor sale. Dimpotrivă, **m.r.** insuflă credincioșilor sentimentul neputinței și nimicniciei, sugerînd că, în raport cu „măreția dumnezeiască", omul este „vierme neputincios", „fir de praf", „rob" etc. **M.r.** interpretează și noțiunea de *îndatorire* în chip fals, insistînd asupra obligațiilor omului față de Dumnezeu și ignorînd pe cele față de semenii săi, față de societate. Religia consfințește „inferioritatea" femeii în societate, în viața de familie, considerînd-o, în chip fals, drept „izvor al păcatului", al „necurăției" și decretînd poziția ei de ființă umilită. În religia mozaică există o rugăciune specială, repetată zilnic de bărbați în care aceștia mulțumesc lui Dumnezeu că nu i-a făcut... femeie. Potrivit Coranului, soțul este liber

să-şi ucidă femeia, în caz de nesupunere, fără nici o judecată (IV, 19). **M.r.** denaturează relaţiile de familie şi importanţa acestora pentru reglementarea normelor de convieţuire socială. Unele religii consideră familia drept o piedică în calea „salvării", altele permit soţului să desfacă căsătoria după bunul lui plac, fără asentimentul soţiei (islamismul) ori interzic cu desăvîrşire divorţul, chiar cînd convieţuirea soţilor devine imposibilă (catolicismul). Un sens profund antiuman caracterizează preceptele **m.r.** despre „suferinţă" şi „consolare". Suferinţa este decretată drept condiţie a „izbăvirii" de păcate, a dobîndirii fericirii „cereşti", iar acceptarea suferinţei, neîmpotrivirea şi supunerea faţă de toate vicisitudinile şi nedreptăţile sociale sînt apreciate de **m.r.** ca înalte „virtuţi" ale credincioşilor, pilde de pioşenie. **M.r.** substituie sancţiunea pentru abateri antisociale şi imorale prin „pocăinţă", absolvind, practic, elementele vicioase de răspunderea morală faţă de orice act reprobabil, condamnat de societate. Interpretarea religioasă a unor norme şi principii morale general umane (dragostea, respectul faţă de om ş.a.) ignorează condiţiile social-istorice concrete, denaturînd astfel sensul lor. În aprecierea rolului pe care-l are religia în viaţa societăţii trebuie avut în vedere că, în anumite împrejurări istorice, anumiţi reprezentanţi ai clerului şi chiar unele instituţii bisericeşti s-au situat pe poziţii progresiste, de solidarizare cu interesele vitale ale poporului. De pildă, conducătorii unor erezii religioase (Hus, Münzer ş.a.) au susţinut revendicări populare cu caracter naţional ori social, condamnînd asuprirea excesivă, abuzurile şi nedreptatea. În anumite momente de răscruce ale istoriei patriei noastre, militanţi religioşi au luptat pentru apărarea intereselor naţionale (ex. în Transilvania, umaniştii şi iluminiştii) pentru lichidarea asupririi otomane, pentru unire, s-au opus fascismului ş.a.m.d. V. *morala şi religia*. (A. T.)

morala socialistă, morală care formulează şi afirmă principiile şi normele de viaţă corespunzătoare condiţiilor proprii societăţii socialiste. Prima sa formă istorică este *morala proletară*, ale cărei trăsături se formează ca reflex al condiţiilor de muncă şi de viaţă ale proletariatului şi se manifestă încă în primele acţiuni de luptă ale muncitorilor împotriva capitaliştilor. Solidaritatea de clasă, frăţia şi unitatea în luptă, sprijinul reciproc se afirmă pentru proletariat ca o adevărată lege morală. Spiritul de clasă, ura şi spiritul de luptă împotriva exploatării, asupririi şi nedreptăţii sociale, dezvoltă în rîndurile muncitorilor calităţi deosebite ca: fermitatea, curajul, spiritul de sacrificiu, întrajutorarea, combativitatea, voinţa de a învinge. Atîta timp cît muncitorii duc o luptă spontană, conştiinţa lor morală rămîne pe o treaptă

Scanned with OKEN Scanner

inferioară și se opune cu greu influenței demoralizatoare a clasei dominante. Prin unirea mișcării muncitorești spontane cu socialismul științific, sub forma partidului revoluționar marxist-leninist, se creează condițiile pentru ridicarea conștiinței de clasă (implicit a conștiinței morale) a muncitorilor pe o treaptă nouă. Fiind avangarda clasei muncitoare, partidul ridică pe o treaptă superioară și conștiința morală a proletariatului, conștiința solidarității, a îndatoririlor muncitorilor față de clasa lor și față de ceilalți oameni ai muncii pe care-i conduce în lupta revoluționară. **M.s.** apare, așadar, în cursul practicii revoluționare și pe baza ideologiei științifice marxist-leniniste. Teoria etică marxistă dă o formulare sistematică codului noii morale. Ca fenomen de masă, ca morală a tuturor oamenilor muncii, **m.s.** se făurește și se dezvoltă după cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare — purtătoarea noii morale —, în procesul revoluționar al construirii și desăvîrșirii socialismului, ca reflectare și, totodată, ca parte integrantă a acestui proces istoric. În procesul de omogenizare a societății, a structurii sale economice și sociale, pe temelia relațiilor de producție socialiste, **m.s.** tinde ea însăși să devină o morală omogenă și se realizează ca morala unică a întregului popor, care, atîta timp cît în lume continuă să existe capitalism, își păstrează totuși caracterul de clasă. Formarea și dezvoltarea **m.s.** este, în țara noastră, în primul rînd, reflectarea transformărilor revoluționare petrecute în existența socială a oamenilor, în condițiile lor materiale de viață, în cursul procesului care a dus la victoria deplină și definitivă a socialismului. Revoluția în ideologie și cultură, în conștiința oamenilor este o componentă necesară a procesului revoluționar, o lege obiectivă a construirii noi societăți. Formarea și dezvoltarea noilor trăsături morale ale oamenilor muncii este rodul participării lor active, nemijlocite la activitatea practică de construire și de desăvîrșire a socialismului, rodul antrenării lor crescînde la conducerea treburilor obștești, economice, politice și culturale. Statornicirea și consolidarea relațiilor **m.s.** nu reprezintă un proces spontan; el presupune cu necesitate rolul conducător al partidului marxist-leninist care conduce și orientează sub raport politic și ideologic întreaga operă de edificare a societății socialiste. Fiind purtătorul ideologiei științifice, partidul este și purtătorul legitim și promotorul moralei noi, socialiste. Sub acest aspect, statutul partidului are efectiv și valoarea unui cod al celei mai înaintate morale. **M.s.** se formează și se dezvoltă în strînsă interacțiune cu celelalte componente ale conștiinței sociale socialiste, contribuind, alături de acestea, la formarea omului nou, multilateral și armonios dezvoltat. Cea mai strînsă este interacțiunea moralei cu conștiința politică și cu conștiința juridică socialistă. **M.s.** presupune, de asemenea, eliberarea de

Scanned with OKEN Scanner

sub influența moralei religioase și a concepțiilor mistice; ea se îmbină organic cu o concepție științifică despre lume și viață. Procesul formării și dezvoltării noii morale nu se desfășoară lin, ci în luptă cu vechea morală, cu vechile concepții, deprinderi și tradiții, formate în cursul secolelor de dominație a proprietății private. Acesta este un proces de durată, în care lupta dintre nou și vechi, pe tărîmul conștiinței și relațiilor morale, ia forme deosebite, antagoniste sau neantagoniste. **M.s.** se opune în chip esențial moralei burgheze, vădindu-și pe toate planurile superioritatea istorică față de aceasta din urmă, ea fiind expresia unei societăți superioare care lichidează și depășește capitalismul. Prin esența sa, ea reprezintă morala general-umană a viitorului. Socialismul supune întreaga morală de pînă la el unui multiplu proces de transformare revoluționară. Noua morală presupune lichidarea moralei claselor exploatatoare, preluarea și dezvoltarea concepțiilor morale elaborate în cursul luptei de secole a maselor populare și, totodată, apariția unor principii și trăsături morale noi, care îmbogățesc în mod radical domeniul moralei. În același timp, are loc lărgirea considerabilă, progresivă a sferei în interiorul căreia noua morală își exercită puternica ei înrîurire asupra vieții sociale. Esența **m.s.**, baza apariției și dezvoltării sale este lupta pentru construirea și desăvîrșirea societății socialiste, care coincide cu eliberarea personalității umane și crearea condițiilor pentru dezvoltarea ei multilaterală și armonioasă. Din această nouă esență a **m.s.** decurg principiile, normele ei fundamentale. În opoziție cu individualismul burghez, **m.s.** promovează principiul *colectivismului*, *întrajutorarea* și *colaborarea* tovărășească, slujirea devotată a intereselor colectivității, a intereselor poporului. Noua morală presupune și o nouă *atitudine*, creatoare, *față de muncă* și față de îndatoririle sociale, grijă pentru apărarea și dezvoltarea proprietății obștești. **M.s.** stă sub semnul *umanismului socialist*; ea este morala respectului reciproc între oameni, a cinstei și curajului, a sinceității și a intoleranței față de nedreptate, a demnității umane. Ea pune principii noi la temelia prieteniei și tovărășiei, a dragostei, a căsătoriei și familiei, la temelia tuturor relațiilor sociale. Noua morală ridică pe o treaptă superioară patriotismul, sub forma *patriotismului socialist* îngemănat cu *internaționalismul proletar*. Devotamentul nețărmurit față de cauza socialismului și comunismului caracterizează noua morală. El implică, în primul rînd, atașamentul fierbinte față de partidul marxist-leninist, forța politică conducătoare a societății, avangarda luptei pentru socialism și comunism. Perfectibilitatea relațiilor sociale socialiste, caracterul științific și revoluționar al teoriei etice marxiste conferă **m.s.** un caracter principial nou, care se afirmă în înalta apreciere a posibilităților morale ale omului,

Scanned with OKEN Scanner

în convingerea științific fundamentată în posibilitatea desăvîrșirii sale morale, în lupta necurmată pentru înlăturarea vechiului, a atitudinilor înapoiate din comportarea sa morală. Ea are, în același timp, un caracter activ, stimulînd inițiativa și creația istorică a maselor populare, potențînd valoarea personalității umane. În procesul trecerii treptate la comunism, sub acțiunea factorilor obiectivi și subiectivi specifici, **m.s.** se transformă în *morală comunistă*, dezvoltîndu-și continuu principiile, îmbogățindu-le mereu conținutul. (Ov. T.)

morala și arta, forme ale conștiinței sociale care reflectă, în modalități specifice, raporturi etice și estetice ale oamenilor cu natura și viața socială. În obiectul, funcțiile și scopurile **m. și a.,** sentimentele, atitudinile și concepțiile omului, raporturile sale cu realitatea intră ca elemente esențiale. *Arta*, reflectînd, în imagini artistice, problemele vieții sociale, aspecte ale spiritualității umane, ajută la înțelegerea de către om a realității, a atitudinilor și a scopurilor umane, influențează sensibilitatea și gustul artistic, înrîurește, din punct de vedere moral-social, personalitatea umană. Pentru a avea forță de înrîurire, *a.* trebuie să ofere imagini de înalt nivel artistic care să emoționeze și să fie purtătoare a unui conținut de idei înaintat. Adevăratele opere de *a.* au avut și au un rol educativ și din punct de vedere moral, tocmai prin reflectarea veridică a realității, prin mesajul artistic înaintat. Operele care nu au un conținut de idei, care nu militează pentru munca și soarta poporului, care nu slujesc progresul nu pot fi adevărate opere artistice și, deci, nu pot să înflăcăreze mințile și inimile oamenilor, nu pot să le determine spre bine, spre însușirea unor trăsături etice superioare. Influența etică a operei de artă se relevă și în demascarea a ceea ce este urît, imoral, retrograd, prin înfățișarea forțelor care luptă pentru progres și bine. Mijloacele specifice ale *a.* permit exercitarea unei înrîuriri morale prin determinarea unor atitudini din partea publicului consumator de artă. Descrierea moralizatoare, schematică, fără înfățișarea în imagini artistice a împrejurărilor și personajelor pozitive și negative în evoluția lor nu poate să aibă un rol educativ. *Morala* influențează, la rîndul ei, pe multe căi, *a.* și se întrepătrunde în procesul educativ. *M.* dezvăluie conținutul și valoarea normelor de conduită, ierarhia valorilor și funcționalitatea lor, oferind *a.* posibilități de zugrăvire a unor relații și a tendințelor lor. Totodată, *m.* relevă corelația dintre norme și atitudini, care, raportate la cerințele progresului, își dezvăluie frumusețea, ca relații umane, precum și conflictele binelui cu răul în acest proces. În istoria societății, reprezentanții claselor pe cale de dispariție au cultivat, în genere, o *a.* și o *m.* decadente, antisociale. Operele create de pe poziții sociale înaintate au oglindit triumful forțelor noului asu-

pra vechiului, au slujit progresul în ciuda limitelor sociale, de clasă ale unora dintre creatorii lor. Dacă astăzi se admiră opere literare și artistice ale trecutului și se relevă rolul lor în educarea maselor, ne referim la acelea care ne ajută să cunoaștem diferite epoci, forțe sociale și obiceiuri, care ne trezesc o emoție estetică, care au ca ideal progresul, binele, cinstea, solidaritatea de luptă, care demască racilele societății bazate pe exploatare. Idealurile etice, estetice pe care le cultivă socialismul nu sînt rupte de idealurile progresiste anterioare, ci reprezintă ridicarea lor pe o treaptă superioară, fondarea lor pe baza științifică a ideologiei marxist-leniniste, întemeierea lor pe relațiile sociale noi fără exploatare, pe normele de conduită ale societății socialiste. În condițiile actuale ale dezvoltării societății socialiste în țara noastră, sub influența noilor relații sociale și a muncii educative desfășurate de partid, a apărut un public nou, un cititor nou, un spectator nou, care are o nouă concepție despre lume și viață și care raportează și valorifică creațiile artistice și literare din punctul de vedere al cerințelor și tendințelor progresului actual, de la înălțimea unei epoci și a unei concepții superioare despre lume. Educarea trăsăturilor moralei socialiste prin artă și literatură trebuie, deci, să aibă în vedere realitatea, idealurile și concepțiile societății socialiste, omul acestei societăți. Operele artei și literaturii societății socialiste nu numai că înfățișează noile realități și noile atitudini, dar stimulează, prin forța imaginilor artistice, spiritul de luptă și de muncă al maselor de oameni ai muncii, determină dezvoltarea sensibilității lor estetice, formarea gusturilor și idealurilor estetice în corelație cu imperativele politice și etice ale societății noi. Eticul și esteticul, cuprinzînd laturi de bază ale conștiinței, capătă în socialism o importanță și o întindere crescîndă datorită legăturii lor cu munca de edificare și de desăvîrșire a socialismului, contribuind, în acest proces, la dezvoltarea moralei socialiste și a conștiinței estetice socialiste. Educarea trăsăturilor morale noi prin intermediul activității cultural-educative sporește în eficiență, dacă folosește din plin înrîurirea educativă a artei și literaturii, capacitatea acestora de a determina emoții, sentimente, atitudini. Trăsăturile morale ale omului nou al societății noastre sînt consolidate datorită activității educative desfășurate de partid, datorită însușirii ideologiei științifice a marxism-leninismului. Cu cît însușirea ideologiei științifice a marxismului este mai temeinică, cu atît cititorul sau spectatorul descoperă acele imagini care-l îmbogățesc sufletește, care-l umanizează, în raport cu cerințele progresului, și poate să respingă pe acelea plate sau negative. Educarea estetică și etică nu poate fi, prin urmare, privită, nici din acest punct de vedere, în mod izolat față de cea politică-ideologică, de pregătirea culturală generală. Aceasta nu înseamnă însă că

Scanned with OKEN Scanner

oamenii fără pregătire culturală-ideologică, n-ar avea simț estetic, n-ar fi sensibili la frumos. Dar educația ideologică ridică pe un plan conștient, mai înalt, sensibilitatea estetică, permite înțelegerea mai adîncă a însușirilor morale, le orientează în direcția cerințelor actualității, le înnobilează cu valorile celorlalte cuceriri ale culturii. În acest context, învățămîntul și instituțiile cultural-educative, organizațiile obștești contribuie, prin mijloace specifice, la dezvoltarea diferitelor trăsături ale conștiinței și moralei socialiste. În legătură cu acestea, imaginile artistice devin, în conștiința și în sensibilitatea cititorului și spectatorului, cu atît mai viabile, cu cît experiența este mai bogată și cu cît ele reflectă o realitate mai complexă. Pe acest tărîm vast al factorilor generali ai educației morale, funcției social-educative a artei îi revine un rol tot mai important. Literatura și arta societății socialiste aparținînd poporului, inspirîndu-se din munca și din viața sa, datorită conținutului de idei și forței emoționale a imaginilor artistice, reușește să trezească dorința cititorului și spectatorului de a se ridica la înălțimea normelor și principiilor moralei socialiste, de a lupta pentru valorile moralei noi, de a respinge ceea ce e vechi, înapoiat. (Gh. B.)

morala și dreptul, sfere ale conștiinței și relațiilor sociale care, îndeplinind o funcție comună de reglementare a comportării oamenilor în societate, prezintă numeroase asemănări, dar și deosebiri, precum și o activă interacțiune. În condițiile societății primitive, datorită specificului relațiilor de colaborare și de egalitate între membrii comunității gentilico-tribale, dar și slabei complexități și diferențieri a funcțiilor și rolurilor sociale, reglementarea morală a relațiilor dintre indivizi precum și a celor dintre individ și comunitate era suficientă. Apariția proprietății private și a intereselor sociale antagoniste, scindarea societății în clase ireductibil dușmane a dus la separarea puterii sociale, ca putere politică, de voința generală a poporului, la instituirea dominației de clasă prin intermediul statului. Iar unul dintre principalele mijloace politice este *dreptul*. Acesta reprezintă totalitatea regulilor de conduită stabilite sau sancționate de stat și care, exprimînd voința clasei dominante, determinată de condițiile materiale de existență ale acesteia, și înfăptuind interesele ei fundamentale, sînt susceptibile să fie aduse la îndeplinire prin forța de constrîngere a statului. Pe cînd *dreptul* exprimă totdeauna, în esență, voința clasei dominante, *morala* unei societăți antagoniste are un caracter contradictoriu, divizîndu-se în morala dominantă și morala claselor exploatate. Ca și *m.*, *d.* îndeplinește însă și unele funcții sociale generale, răspunzînd unor necesități istorice[ste determinate

Scanned with OKEN Scanner

ale societății. Și în *m.*, ca și în *d.*, normele pot fi incluse într-un cod, care se subîmparte, la rîndul său, în ramuri speciale, corespunzătoare diferitelor sfere ale vieții sociale; dar, pe cînd codul moral este, de regulă, nescris (el poate fi și este sistematizat în teoriile etice), codul (sau codurile) de norme juridice este scris și riguros sistematizat. Deosebirea dintre *m.* și *d.* se concretizează, mai ales, în mijloacele specifice prin care fiecare dintre ele reglementează comportarea oamenilor. Normele juridice sînt stabilite sau recunoscute prin voința statului și sancționate prin forța acestuia. Ele sînt, de obicei, edictate în mod oficial sub formă de legi scrise. Îndeplinirea lor este asigurată prin metode de constrîngere (violență, sentințe penale și pecuniare), cu ajutorul unui întreg aparat judiciar specializat, în cadrul căruia funcționează persoane oficiale învestite cu împuterniciri speciale. În schimb, cerințele *m.* sînt susținute prin forța obiceiurilor unanim acceptate, prin forța opiniei publice. Sancțiunea morală se realizează numai prin măsuri de influențare spirituală și nu de către persoane sau organe oficial constituite, ci de către membrii colectivului, clasei sau de către toți membrii societății. Conștiința morală a societății are un caracter mai complex, reflectînd mai multe planuri decît cea juridică și incluzînd astfel noțiuni care nu au corespondent în *d.* (bine și rău, idealuri sociale și morale etc.), dar care pot fi și, de regulă, sînt folosite în *d.* pentru fundamentarea principiilor și normelor juridice. Particularitățile **m. și d.** se exprimă și într-o anumită separare a funcțiilor pe care le îndeplinesc. O dată apărut, *d.* s-a orientat spre reglementarea cu precădere a anumitor sfere ale vieții sociale (problemele legate de proprietate, de repartizarea funcțiilor sociale, normele de comportare a căror încălcare reprezintă un grad mai mare de periculozitate socială). Relațiile neoficiale și, mai ales, cele personale ale oamenilor sînt reglementate, în general, prin legile nescrise ale *m.* Totuși, un larg domeniu al vieții sociale este reglementat concomitent atît de normele morale, cît și de cele juridice, de unde și neconcordanțele care apar adesea între cerințele legii și cerințele morale. Dar, în marea lor majoritate, aceste neconcordanțe nu decurg din deosebirile dintre **m. și d.** ca atare, ci reflectă contradicțiile existente chiar în interiorul acestor forme de control social (între legislație și aplicarea ei practică, între normele general-umane ale moralei și cele de clasă, între cerințele societății și cele ale propriei conștiințe etc.). În ultimă instanță, aceste contradicții reflectă antagonismele existente între clase, între individ și societate, ca și contradicțiile care apar în procesul dezvoltării societății și a conștiinței sociale. Condițiile pentru înlăturarea contradicțiilor existente între **m. și d.** se creează în societatea socialistă, în care atît *m.* cît și *d.* reflectă cerințele dezvoltării și consolidării întregii societăți.

Scanned with OKEN Scanner

Unitatea socială multilaterală, coincidența dintre interesele personale și cele obștești determină convergența acțiunii **m. și d.** socialist, funcția educativă a *d.*, posibilitatea acceptării libere a cerințelor *d.* și creșterea treptată a ponderii convingerii și a influenței sociale, alături de constrîngerea instituțională, în respectarea normelor de *d.* Aceasta nu înseamnă totuși că, în socialism, **m. și d.** se suprapun. Astfel, nu toate infracțiunile împotriva societății sînt incriminate prin norme penale, dar, în principiu, orice încălcare a legii este pasibilă de condamnare morală. În același timp, crește rolul formelor obștești de influențare socială în prevenirea și soluționarea încălcărilor legii. Pe plan general, în socialism se manifestă, pe de o parte, o tendință de apropiere reciprocă între **m. și d.,** datorită înlăturării contradicției dintre opinia publică și punctul de vedere al statului, existentă în societățile antagoniste; pe de altă parte, pe măsura dezvoltării conștiinței și inițiativei maselor, forma morală de reglementare își extinde continuu sfera de acțiune și eficiența socială. (Ov. T.)

morala și politica, sfere distincte ale activității, relațiilor și conștiinței sociale între care există o interacțiune istoricește condiționată. Problema raportului dintre **m. și p.** a preocupat pe gînditorii diferitelor epoci istorice, mai ales sub aspectul limitelor aplicabilității criteriilor și cerințelor morale în politică. Platon, de pildă, subordona politica moralei, în măsura în care prima e concepută ca o cunoaștere transcendentală a binelui suprem; pentru Aristotel, etica este înglobată în politică, ca o ramură a acesteia, întrucît binele comunității ca finalitate a politicii, este supraordonat binelui individual, ca obiect al eticii. În evul mediu, atît *m.* cît și *p.* erau subordonate religiei. În Renaștere și în epoca modernă, reprezentanții ideologici ai burgheziei în ascensiune au emancipat **m. și p.** de sub tutela teologiei. Totodată, Machiavelli, postulînd distincția între *m.* privată și cea publică, subordona pe aceasta din urmă criteriilor eficacității acțiunii politice, orientată, în cazul său, spre înfăptuirea unui scop istoricește progresist: eliberarea și unificarea Italiei. În opoziție cu doctrina religioasă cu privire la originea divină a *m.*, care este astfel ruptă de cerințele practice ale conviețuirii umane, ei au început să lege *m.* de necesitățile pămîntești, de cerințele vieții sociale a omului, ceea ce a dus și la unirea *m.* cu *p.* Pentru Th. Hobbes, de pildă, menirea *m.* se reduce la sarcinile care stau în fața politicii și dreptului; virtutea morală constă în întărirea bazelor statului. În concepția materialiștilor francezi, *p.* este strîns asociată cu *m.*: morala nu este decît o știință deșartă dacă nu se îmbină cu politica și legislația (Helvétius); iar, pe de altă parte, adevărata *p.* ca și adevărata *m.*, este aceea care caută să-i

Scanned with OKEN Scanner

apropie pe oameni unii de alții ca să-i determine să-și făurească, prin eforturi comune, fericirea lor mutuală (Holbach). *P.* devine astfel arta de a călăuzi pasiunile oamenilor și de a le îndrepta spre binele societății, deci instrument de realizare a *m.* Dar iluzia iluministă că *p.* s-ar putea întemeia pe o bază morală și ar putea fi subordonată înfăptuirii unor scopuri morale a fost spulberată de practica politică a statelor burgheze. Gînditorii burghezi au început să opună tot mai mult politica *m.*, prezentîndu-le ca două tipuri de activitate care se exclud reciproc; prima, orientîndu-se după principiul oportunității practice, cealaltă, fiind „ideală", adică liberă de orice considerente practice. Într-adevăr, legile proprii societății capitaliste care orientează *p.* în slujba intereselor egoiste ale clasei dominante, duc la încălcarea permanentă de către politică a legilor moralei umane. Fenomene ca amoralitatea și venalitatea, antiumanismul, călcarea în picioare a suveranității și independenței popoarelor sînt caracteristice pentru viața politică a statelor capitaliste, mai ales în epoca imperialismului. Cu totul alt caracter are *p.* partidelor comuniste și a statelor socialiste. Inspirată de interesele vitale ale clasei muncitoare, ale tuturor oamenilor muncii, ea urmărește și realizează țelurile de înaltă valoare morală ale eliberării sociale și naționale a popoarelor, ale construirii unei societăți care suprimă orice exploatare, asuprire și inegalitate, creînd premisele dezvoltării multilaterale și armonioase a personalității umane, redînd omului demnitatea. O înaltă moralitate caracterizează și politica externă a statului nostru socialist, călăuzită de principiile internaționalismului socialist, ale promovării relațiilor pașnice, normale între state, în spiritul recunoașterii neabătute a suveranității și independenței, a egalității statelor, în spiritul neamestecului în treburile interne ale altor state și al avantajului reciproc în relațiile interstatale. Din aceste țeluri umaniste decurg și metodele și mijloacele sale. Devotamentul nețărmurit față de cauza socialismului și comunismului — ca o caracteristică fundamentală care se afirmă în toate comportările conforme moralei socialiste — întruchipează unitatea organică dintre **m. și p.** clasei muncitoare. Pusă în slujba eliberării omului, a satisfacerii mereu mai depline a nevoilor și năzuințelor lui, *p.* partidului clasei muncitoare, a statului socialist îi este propriu acel ansamblu de valori morale înaintate care caracterizează fizionomia spirituală a clasei muncitoare; ea devine astfel, în cel mai înalt grad, morală, în sensul umanismului socialist. Iar *m.* socialistă, subordonîndu-se *p.*, servind adică luptei pentru construirea și desăvîrșirea societății noi, este, prin esența ei, politică. Această coincidență între *p.* științifică a partidului comunist și *m.* socialistă își găsește expresia practică în unitatea politică și morală a societății noastre socialiste. (Ov. T.)

Scanned with OKEN Scanner

morala și religia, forme ale conștiinței sociale. *Morala* s-a constituit istoricește și s-a modificat ca urmare a transformărilor sociale pe care le-a reflectat în fiecare etapă istorică. În societățile bazate pe antagonism de clasă, alături de *m.* claselor dominante, s-au plămădit și sisteme morale ale maselor asuprite. Teologii susțin că izvorul *m.* în societate îl constituie *religia*, că la baza *m.* stau norme și principii „absolute", „revelate" omului de Dumnezeu. Faptele resping această afirmație ca nefondată. Ele demonstrează că *r.* nu a creat o *m.* aparte, ci a învăluit cu aureola divină coduri morale constituite istoricește și subordonate intereselor claselor sociale dominante din formațiunile social-economice bazate pe exploatare. Așa, de pildă, decalogul considerat de mozaism și creștinism drept „revelat" de Dumnezeu, consfințește norme de conviețuire socială și morală elaborate anterior (codul lui Hammurapi, legile lui Manu), în care se oglindesc interesele claselor dominante ale orînduirii sclavagiste. În condițiile societăților bazate pe relații de exploatare, *r.* a consfințit și a justificat privilegiile de clasă ale minorității asupritoare, exploatarea, lipsa de drepturi elementare pentru masele populare, nedreptatea și inegalitatea socială, proprietatea privată, abuzurile și discriminările de tot felul la care erau supuse masele. Supunerea față de stăpîn capătă, în accepțiunea *r.*, o semnificație morală pozitivă și obligatorie, devine o obligație față de Dumnezeu. În epistolele atribuite apostolului Pavel, robii sînt îndemnați să-și asculte stăpînii „...ca și pe Hristos" (Efesieni, VI,5), „întru toate... în curăția inimii..." (Coloseni, III,22), „să le arate desăvîrșită bună-credință, ca să facă de cinste întru toate învățătura mîntuitorului nostru Dumnezeu" (Tit. II,10). Nesupunerea față de rînduielile asupritoare se asimilează, în creștinism, cu încălcarea voinței lui Dumnezeu, cu păcatul. „Păcatul este călcarea legii" — se spune în epistola I sobornicească atribuită apostolului Ioan. *R.* își arogă semnificația unei *m.* general-umane, valabilă pentru toate timpurile și de valoare absolută. În acest sens, teologii mozaici și creștini se referă la cunoscutele porunci biblice: „iubește-ți aproapele", „să nu furi", „să nu ucizi" ș.a. În realitate, sensul acestor cerințe era determinat de necesitatea apărării proprietății private și a contracarării nemulțumirilor, protestului sclavilor față de stăpîni. Ele cultivau credința în caracterul „sfînt" al proprietății private și în protecția „divină" asupra privilegiilor minorității exploatatoare. Propagarea „iubirii generale", ca normă morală reclamată de *r.*, a constituit un mijloc de estompare a deosebirilor sociale, de tocire a simțului de clasă al celor oropsiți. Edificatoare, în acest sens, este chemarea lansată de Noul Testament: „Iubiți pe vrăjmașii voștri, binecuvîntați pe cei ce vă blestemă, faceți bine celor ce vă urăsc și rugați-vă pentru cei ce vă

Scanned with OKEN Scanner

vatămă și vă prigonesc" (Matei V,44). Principiile religioase amintite nu au fost luate în seamă ori de cîte ori erau periclitate interesele stăpînilor ori ale bisericii. În numele „iubirii lui Dumnezeu" au fost întreprinse cruciadele care au pîrjolit țări întregi, au fost înăbușite în sînge răscoalele celor asupriți, au fost supuși torturilor, întemnițați ori arși pe rug mii și mii de oameni nevinovați. După cum arăta filozoful materialist german L. Feuerbach, „morala și religia, credința și dragostea sînt diametral opuse. Cine îl iubește pe Dumnezeu nu-l mai poate iubi pe om, el a pierdut înțelegerea omenescului, dar și invers..." Principiile dragostei față de om, ale respectării demnității umane și solidarității capătă adevăratul lor înțeles, profund umanist în morala socialistă, care reflectă relații întemeiate pe interesele comune ale celor ce muncesc, pe spiritul de colaborare și de întrajutorare tovărășească. *R.* își revendică menirea de a fi înfrînat abaterile de la regulile de convietuire, crimele, jafurile și alte vicisitudini sociale, de a fi menținut „echilibrul moral" al oamenilor. Această pretenție este infirmată de dogma „pocăinței", care permite o foarte ieftină justificare și absolvire de păcate. Subliniind faptul că *r.* n-a putut constitui o frînă a imoralității, cunoscutul filozof iluminist francez D. Diderot scria: „Este suficient ca înainte de moarte omul să primească iertarea păcatelor ca să se îndrepte direct spre paradis, indiferent de felul cum s-a purtat în timpul vieții, indiferent de faptele lui infamante și ticăloase". Referindu-se la pretențiile *r.* de a se impune ca singura concepție „morală", V.I. Lenin arăta: „În ce sens tăgăduim noi morala, tăgăduim noi etica? În sensul în care o propovăduia burghezia, care deducea această etică din poruncile lui Dumnezeu. În această privință, noi, spunem, firește, că nu credem în Dumnezeu, și știm foarte bine că în numele lui Dumnezeu vorbea clerul, vorbeau moșierii, vorbea burghezia pentru a-și face interesele lor de exploatatori". (A. T.)

morala și știința, forme ale conștiinței sociale. Problema raportului dintre **m. și ș.** s-a pus cu acuitate în epoca modernă, de către o serie de mari filozofi materialiști — Spinoza, Helvétius, Diderot —, din necesitatea de a găsi o fundamentare științifică moralei în opoziție cu tendința dominantă pînă atunci, de a da vieții morale un fundament religios sau spiritualist. Tezei, potrivit căreia temeiul moralității îl constituie Dumnezeu, acești filozofi i-au opus ideea că acest temei se află în om. Omul este măsura binelui și a răului, de aceea poate fi recunoscută ca valabilă doar acea *m.* care-și caută regulile de conduită și fundamentul exclusiv în lumea omului, într-o cunoaștere din ce în ce mai completă și mai profundă a lui. Instrumentul pentru această cunoaștere nu ni-l poate oferi decît *știința.* Pentru a crea o *m.* nouă, eliberată de erorile fundamentale

Scanned with OKEN Scanner

ale moralei religioase — susținea Helvétius — trebuie procedat, ca și în fizică, adică să se pornească de la experiență. Ori experiența ne arată, spunea el, că viața morală este un ansamblu de fapte și de forțe, în care pasiunile îndeplinesc rolul pe care mișcarea îl are în fizică; ele creează, conservă și animă totul. De asemenea, trebuie să admitem că universul moral se supune, ca și universul fizic, unor legi dintre care cea mai importantă este aceea a interesului just înțeles. Pe această bază, Helvétius dă o amplă dezvoltare unei variante raționaliste a *m.* utilitariste. Dar, în timp ce Helvétius vedea în fizică fundamentul științific al *m.*, alții l-au căutat în biologie sau în psihologie. Toate aceste căutări se înscriu ca importante contribuții la efortul de a da o explicație științifică fenomenelor morale, reprezentînd în epocă un punct de vedere progresist. Valoarea lor reală este însă limitată de faptul că au luat în seamă numai omul *natural*, adică omul conceput exclusiv ca parte a naturii, ca produs suprem al ei. În viziunea lor, omul este lipsit de *dimensiunea lui istorică*. Această limitare va fi depășită de către Marx, care va sublinia că, în esența sa, omul este o ființă socială; de aceea, în interpretarea *m.* trebuie să se țină seama, în primul rînd, de apartenența omului la social. Este adevărat că omul este o realitate biosocială, de aceea etica nu se poate dispensa, în cunoașterea a ceea ce este omul, de psihologie, biologie și alte științe ale naturii. Dar științele naturii ne oferă doar elemente parțiale și nu definitorii pentru om, fapt pentru care ele trebuie întregite cu date ale științelor sociale și umaniste. Este tocmai ceea ce subliniau Marx și Engels în „Ideologia germană", scriind: „Istoria poate fi considerată din două laturi și poate fi împărțită în istoria naturii și în istoria oamenilor. Dar cele două părți nu pot fi separate în timp: atîta vreme cît vor exista oameni, istoria naturii și istoria oamenilor se vor condiționa reciproc". Raportul *morală-știință*, tratat prin prisma însemnătății *ș.* pentru fundamentarea problemelor *m.*, comportă și un alt aspect — acela al însemnătății *m.* pentru știință. De la întemeierea lor, științele au încălcat, prin obiective și prin concluzii, unele domenii considerate sacre de către religie, au contrariat gîndirea comună prin descoperiri care contraziceau credințe străvechi. În aceste condiții, prezența unor principii morale ferme în activitatea marilor deschizători de drumuri în științe au constituit factori fără de care progresul științei este greu de conceput. Galilei, Bruno, Harwey, Lamarck — pentru a cita numai cîteva nume — și-au păstrat libertatea de gîndire cu mari riscuri personale, uneori cu prețul vieții. „Nu există șosea pietruită care să ducă la știință — scria Marx — și numai aceia pe care nu-i sperie oboseala urcușului pe cărările ei abrupte pot nădăjdui că vor ajunge pe culmile ei luminoase". În secolul al XX-lea, însemnătatea *m.* pentru *ș.* a crescut imens. Secolul al XX-lea

este secolul unor descoperiri epocale: energia de fisiune și de fuziune, radarul și rachetele cosmice, televiziunea, mașinile cibernetice — indiscutabili factori de progres pentru umanitate. În același timp însă, toate aceste descoperiri implică și un imens pericol pentru omenire. Irațional utilizate, ele pot aduce incalculabile prejudicii sănătății oamenilor; criminal canalizate către scopuri războinice și de exterminare în masă, ele constituie un permanent atentat la existența umanității însăși. Posibilitatea folosirii antiumane a ș. îi incumbă, de aceea, omului de știință o mare responsabilitate morală, cu atît mai mare cu cît, de la un moment dat, el nu mai este stăpîn pe rezultatele descoperirilor și invențiilor sale. Intrate în circuit social, ele pot fi folosite de forțe sociale reacționare, antiumane, în scopuri contrare celor dorite de autorul lor. Iată de ce, responsabilitatea omului de știință nu se poate rezuma la servirea adevărului și progresului în limitele profesiunii sale, ci trebuie dublată de un înalt sentiment de responsabilitate socială, care-i impune obligația morală de a milita, prin toate mijloacele, pentru punerea științei în serviciul progresului societății, pentru a stăvili orice tentativă de a da ș. o altă menire decît aceea de a sluji omului, umanității. (M. C.)

morala vieții cotidiene, ansamblul relațiilor, normelor și regulilor morale care se referă la viața personală a omului, la aspectul practic al comportării sale de fiecare zi. În ceea ce privește domeniul relațiilor cuprinse în **m.v.c.**, există mai multe accepțiuni: *a*) cea care consideră că **m.v.c.** se referă, în mod exclusiv, la domeniul de manifestare *al regulilor elementare ale conviețuirii sociale*, și că, deci, ar cuprinde ansamblul normelor de politețe, ale atitudinii față de femeie, bătrîni și copii, ale ajutorării celor în nevoie etc.; *b*) o concepție mai largă susține că în sfera **m.v.c.** este cuprins *ansamblul vieții personale* a omului, relații care se statornicesc prin căsătorie și în familie, în timpul liber, în procesul educației și activității culturale, așadar, toate compartimentele existenței individuale cu excepția celor direct legate de procesul de producție, de activitatea cu caracter profesional, științific sau politic; *c*) cea mai largă accepțiune a **m.v.c.** înglobează în această noțiune toate domenile existenței și raporturilor etice ale omului, inclusiv cele cu caracter profesional și politic, însă considerate numai prin prisma caracterului lor practic nemijlocit, al manifestării lor cotidiene și întotdeauna ca aspect al comportării personale a omului. În oricare dintre aceste concepții, **m.v.c.** constituie una dintre ramurile cele mai importante ale moralei în ansamblu. Întrucît, în acest domeniu, omul este pus, în mai mare măsură, față în față cu sine însuși, avînd cea mai deplină posibilitate de manifestare a subiectivității sale, aici se ve-

Scanned with OKEN Scanner

rifică, în ce măsură principiile și normele morale au devenit însăși natura omului, o necesitate firească, organică a individului. Orînduirile bazate pe exploatare duc la înstrăinarea omului, la contrapunerea vieții lui sociale față de cea personală, la crearea unei prăpastii între morala „personală" și cea „socială". O dată cu desființarea proprietății private și a exploatării se creează premisele înlăturării acestei scindări a activității și comportării, a omului însuși, munca socială utilă devine o problemă personală a omului, iar viața sa cotidiană o activitate de importanță socială. Etica marxistă nu admite separarea artificială a vieții personale de cea socială în general, considerînd că omul se manifestă ca ființă socială și în cadrul activității sale obștești utile, că el se comportă ca membru al societății și în viața sa personală, cotidiană, în ambele domenii ale existenței morale a omului avînd aplicabilitate legile și cerințele social-istorice ale moralei. Totodată, etica marxistă contrazice orice asimilare mecanică între aceste domenii, care, deși nu se contrapun în mod inevitabil, păstrează, și în condițiile socialismului, caracteristici proprii, distinctive. Sferei moralei cotidiene, personale îi sînt specifice: ponderea cu mult mai mare a subiectivității și libertății individuale în raport cu reglementarea și constrîngerea socială, varietatea cu mult mai mare și mai nuanțată a modalităților de comportare, cu puternice laturi afective. Aceste condiții specifice impun și modul deosebit de influențare a relațiilor și atitudinilor personale de către morala socialistă. Desigur că întocmai ca și în domeniul moralei, lupta dintre nou și vechi presupune, în **m.v.c.**, rolul opiniei publice împotriva oricărei manifestări înapoiate, dar morala socialistă condamnă amestecul brutal în intimitatea vieții oamenilor, reglementarea forțată a relațiilor personale, Dimpotrivă, o dată cu maturizarea relațiilor de producție socialiste, cu adîncirea democrației socialiste și cu creșterea gradului de conștiință a omului, personalitatea sa devine tot mai independentă în rezolvarea problemelor particulare. Morala socialistă admite să se recurgă la amestec în aceste probleme doar în cazurile în care libertatea vieții personale devine paravanul în spatele căruia se dezvoltă diferitele forme ale imoralității (huliganismul, alcoolismul, desfrîul etc.). Abia cînd au fost epuizate toate mijloacele educative posibile, societatea socialistă recurge la judecata opiniei publice și la aplicarea unor măsuri de constrîngere. Dezvoltarea **m.v.c.**, în conformitate cu legile și normele generale ale moralei socialiste, presupune, în primul rînd, ridicarea nivelu-

Scanned with OKEN Scanner

lui conștiinței de sine, personale, a oamenilor întrucît, mai ales în acest domeniu, rezolvarea problemelor complexe ce apar presupune activitatea conștientă a oamenilor pentru înrădăcinarea și respectarea sentimentelor și deprinderilor morale corespunzătoare. (F. M.)

morală, latură a suprastructurii societății, formă de reglementare a convieţuirii sociale, a comportării omului. **M.** reprezintă un fenomen social complex, indispensabil oricărei societăți, oricărei comunități umane, avînd funcția coordonării acțiunilor individuale într-o activitate socială comună, subordonată unor comandamente, istoricește determinate. Întrucît omul nu a existat și nu poate exista decît ca ființă socială, integrat într-o anumită comunitate istorică (gintă, trib, familie, clasă, națiune etc.), el a trebuit întotdeauna să-și coordoneze acțiunile cu interesele comunității, să și le conformeze anumitor cerințe concretizate în reguli de comportare. De aceea, **m.** pătrunde toate domeniile raporturilor dintre oameni, toate sferele activității social-istorice a oamenilor, munca și viața cotidiană, politica și știința, familia etc., deși nu îndeplinește în fiecare dintre ele un rol identic. Alături de **m.**, în toate aceste sfere, acționează, în funcție de natura societății, și alte forme de reglementare a comportării. Izvorul **m.** nu este nici „voința divinității", cum pretinde religia, nici „natura omului", concepută ca fiind totdeauna aceeași, ci viața socială, interesul social. Apariția sa este legată de constituirea societății umane, de trecerea de la formele instinctive de comportare la muncă, activitate conștientă, specific umană. Obiectul **m.** îl formează relațiile omului cu alți oameni (cu semenii săi, cu familia, cu grupul sau clasa socială, cu poporul, națiunea, patria, statul, societatea în cadrul cărora trăiește și acționează) și cu sine însuși. Specificul **m.** se manifestă în modalitatea proprie de reglementare a acestor relații. Cerințele și interesele sociale, cristalizate într-un anumit ideal social, istoricește determinat, se exprimă într-un anumit *ideal moral*, în conformitate cu care se structurează *principiile morale* generale și *normele morale* de comportare. Acest sistem al idealului, principiilor și normelor morale se exprimă în *categorii morale* corespunzătoare (bine, rău, datorie, cinste, curaj, echitate etc.), în lumina cărora sînt *apreciate* și *orientate* faptele și comportările umane. **M.** își realizează funcția sa socială, cînd cerințele exprimate în prescripțiile sale sînt asimilate, la nivelul *conștiinței morale*, în trăsături de caracter, convingeri, iar la nivelul comportării, în deprinderi, sta-

Scanned with OKEN Scanner

tornicindu-se ca relații morale practice. **M.** cuprinde, așa dar, două tipuri de relații: *sistemele de comandamente morale*, ca relații ideale, ca modele ale acțiunii valoroase din punct de vedere social, întruchipate în *codul moral*, și *relațiile reale*, practice, concretizate în comportări și în atitudini. Spre deosebire de alte tipuri de reglementare, cea morală este sprijinită de forța convingerilor și sentimentelor morale, a conștiinței morale, a obiceiurilor, tradițiilor, educației etc., precum și prin forța opiniei publice. Astfel, în **m.**, omul nu apare numai ca obiect al reglementării, al controlului social, ci și ca personalitate cu inițiativă proprie, ca subiect activ, dotat cu conștiință morală, adică cu capacitate de autoreglare și de autocontrol și exercitînd înrîurire morală asupra celorlalți oameni. Natura și specificul **m.** sînt determinate de unitatea a trei laturi principale: *a) activitatea morală*, comportarea oamenilor, faptele lor motivate într-un anumit mod, ca parte integrantă și latură a acțiunii sociale; *b) relațiile morale*, cu dublul aspect menționat, ca mod specific de reglementare morală și de manifestare practică a **m.** Spre deosebire de relațiile materiale, fundamentale, relațiile morale sînt relații derivate, ideologice, întrucît, constituindu-se, ele „trec prin conștiința oamenilor", sau, altfel spus, se formează în conformitate cu anumite concepții, idealuri etice, cu anumite principii și norme, care oglindesc tocmai cerințele vieții materiale a societății. Aceste conținuturi obiective, interese și nevoi, se realizează în sfera relațiilor morale, prin intermediul însușirilor subiective ale oamenilor; *c) conștiința morală*, prin care **m.** reprezintă una dintre formele distincte ale *conștiinței sociale*. Specificul său constă în unitatea momentului cognitiv, fiind o formă de cunoaștere a relațiilor sociale, a momentului apreciativ-axiologic, apreciere a comportării omului și a relațiilor sale cu sine și cu ceilalți oameni în lumina unei table de *valori morale* și a momentului normativ, de elaborare, la diferite nivele de conștientizare, a normelor de comportare individuală în care se încorporează cerințele sociale. Fiind reflectare a existenței sociale, expresie a cerințelor vieții materiale a societății, **m.** are, în fiecare formațiune socială, un conținut determinat. În limitele acestor condiții obiective, omul, ca ființă conștientă, dispune de o libertate relativă în alegerea comportării sale; el poate să acționeze într-un fel sau altul, să săvîrșească binele sau răul. Această posibilitate de alegere impune necesitatea aprecierii morale și reprezintă baza *responsabilității morale* a omului. Esența omului fiind dată de totalitatea relațiilor sale sociale,

Scanned with OKEN Scanner

o dată cu dezvoltarea societății, cu modificarea condițiilor sociale, și, în primul rînd, cu schimbarea structurii sociale fundamentale (economice), oamenii își schimbă și propria natură, transformîndu-și și viața spirituală, obiceiurile, inclusiv concepțiile morale. **M.** are caracter *istoric*. Nu există o **m.** unică, veșnică, impusă de vreo forță supranaturală sau izvorînd din „natura" omului. „Ideea de bine și cea de rău — scria Engels — au variat într-atît de la popor la popor, de la o epocă la alta, încît adesea au fost de-a dreptul contradictorii". Marxism-leninismul ia totodată atitudine împotriva *relativismului moral*, care neagă orice criterii obiective în a distinge ceea ce este moral de ceea ce este imoral. Caracterul schimbător al normelor și relațiilor morale dovedește dependența lor de condițiile istorice schimbătoare. Diferitele precepte morale apar generate de anumite cerințe sociale concrete și se mențin, în linii generale, atîta timp cît există aceste cerințe obiective. De-a lungul istoriei se cunosc, în funcție de succesiunea formațiunilor sociale, următoarele tipuri principale de **m.**: cea a comunei primitive, cele ale societăților sclavagistă, feudală, burgheză și morala socialistă. În societățile în care structura socială fundamentală are un caracter antagonist, **m.** respectivelor societăți nu este unitară, omogenă, ci o **m.** antagonistă, de clasă. *Morala dominantă* exprimă interesele clasei dominante, contribuind, prin influența pe care o exercită asupra celorlalte clase și pături sociale, la consolidarea dominației de clasă; în opoziție cu **m.** claselor dominante se constituie **m.** claselor asuprite și exploatate. Existența socială cuprinzînd și relații care, prin ele însele, n-au caracter de clasă, sînt și norme morale corespunzătoare care n-au caracter de clasă, deși suferă înrîurirea celor care au caracter de clasă. Pot fi, astfel, norme morale care țin de esența cea mai generală a colectivităților umane (v. *general-uman. în morală*) și a căror continuitate și observare reprezintă condiții elementare ale sociabilității, ale conviețuirii umane. Dependența **m.** de relațiile sociale materiale nu se realizează în chip mecanic, ci este un fenomen complex, mediat cel mai adesea și care se afirmă totdeauna în ultimă instanță. Dezvoltarea **m.** are o independență relativă, ceea ce înseamnă că în cadrul general al dependenței ei de existența socială, acționează legi proprii, specifice. Rămînerea în urmă a **m.** în raport cu schimbările din existența socială se afirmă mai puternic decît în alte sfere ale suprastructurii, datorită faptului că normele și relațiile morale sînt încorporate în obiceiuri, tradiții, care prezintă o

Scanned with OKEN Scanner

inerţie pronunţată. Totodată, diversitatea idealurilor şi concepţiilor morale, discontinuitatea în dezvoltarea **m.** nu exclude existenţa unei anumite continuităţi. Astfel, tipuri sociale ca: Euclio din Aulularia lui Plaut, Harpagon al lui Molière, Shylock al lui Shakespeare, Cavalerul avar al lui Puşkin, Gobseck al lui Balzac sau Hagi Tudose al lui Delavrancea au trăsături comune, deşi sînt produsul unor condiţii istorice diferite. În dezvoltarea relaţiilor morale se înregistrează, de asemenea, *progresul moral*, ca reflectare şi, totodată, ca parte integrantă a progresului social general. **M.** este obiectul de studiu al *eticii*; doctrinele etice cuprind atît teorii sistematizate despre **m.**, cît şi elaborarea conştientă a codului de comportare morală, fiind componente ale ideologiei, elaborate prin prisma intereselor de clasă. (Ov. T.)

moralitate, caracterul a ceea ce este moral; comportare în conformitate cu principiile şi cu normele moralei. În acest sens, termenul este identic cu *cinste*, *corectitudine*, *bună purtare*. **M.** este apreciată în lumina unui *ideal moral*, a unui *cod moral*, a valorilor unei anumite morale istoriceşte condiţionată. Etica marxistă elaborează, într-un mod ştiinţific, fundamentat, principiile **m.** socialiste. În sens mai larg, de obicei determinat de un adjectiv calificativ, **m.** exprimă gradul sau măsura în care obligaţiile prescrise de normele moralei au fost sau nu asimilate organic în conştiinţa şi în comportarea unei persoane sau a unui grup (de ex. **m.** îndoielnică sau **m.** dubioasă). Ant. *imoralitate*. (Ov.T.)

moralizare 1. Acţiunea de a face cuiva morală, adică de a-i aprecia faptele sau spusele din perspectiva cerinţelor moralei, de a-l determina să-şi confrunte comportarea cu normele morale; acţiunea de a da cuiva învăţături morale, de a-l educa în spiritul moralei. În acest sens, **m.** este o acţiune educativă, care contribuie la crearea unei atmosfere morale, la stimularea moralităţii. **2.** (În sens peiorativ) Acţiunea moralistului, adică a celui care, în orice condiţii, tinde să-i dojenească, cu oarecare ostentaţie, pe ceilalţi. **3.** Apreciere morală a unor fenomene sociale, bazată nu pe analiza legităţilor obiective ale dezvoltării realităţii, ci pe deziderate şi idealuri abstracte. O asemenea apreciere izvorăşte din extinderea nejustificată a principiilor şi criteriilor conştiinţei morale la domenii ale activităţii practice şi teoretice a oamenilor în care aplicarea lor este cu totul insuficientă. Astfel sînt unele doctrine iluministe care propovăduiesc o „societate ideală", justificată însă nu de concluziile unui studiu ştiinţific al

Scanned with OKEN Scanner

dezvoltării societății, ci de simple deziderate subiective, de indignarea morală față de rînduielile existente. O astfel de atitudine, deși în trecut avea un caracter progresist, este, prin urmare, utopistă și ineficientă sub raport practic. Marxismul se opune, prin esența sa, acestui spirit de **m.**, subliniind cerința întemeierii acțiunii și idealurilor pe necesitatea istorică obiectivă. Caracterul inadmisibil al **m.** în știință și în politică a fost relevat, pentru prima dată, de Marx în articolul său „Critica moralizatoare și morala critică" (1847). Moralizatorul—scria el—reduce analiza relațiilor de proprietate la niște „simple probleme de conștiință și fraze despre echitate... Din domeniul istoriei, el se refugiază în domeniul moralei și de aici poate pune în funcțiune întreaga artilerie grea a indignării sale morale." Marxismul scoate în evidență necesitatea confruntării idealurilor cu faptele, a raportării lor la fapte și a verificării lor prin fapte, pentru că altfel ele rămîn doar niște deziderate naive fără nici o șansă de a fi însușite de mase și, în consecință, de a fi înfăptuite. (Ov. T.)

moravuri, totalitatea obiceiurilor și deprinderilor unui popor, ale unei clase, ale unui anumit mediu social sau ale unei anumite persoane. **M.** sînt o importantă componentă a *modului de viață* propriu respectivei comunități. În sens mai restrîns, obiceiuri care au semnificație morală și care se statornicesc și se propagă în societate prin intermediul relațiilor morale, ca manifestare a acestora, sau, dimpotrivă, care reprezintă abateri des întîlnite de la cerințele moralei. Termenul **m.** desemnează astfel conținutul concret al comportării oamenilor, modalitatea practică a relațiilor morale proprii unei societăți, unei clase sociale, unui grup social, unui individ, instituite ca deprinderi și întruchipînd anumite norme morale. Se folosește pentru a caracteriza și pentru a aprecia, din punct de vedere moral, relațiile morale ale unei societăți sau ale unei clase sociale și normele care le inspiră (**m.** socialiste, **m.** burgheze, **m.** de proprietar privat, **m.** birocratice etc.). Decăderea **m.**, care caracterizează societățile intrate în descompunere, este o manifestare a crizei lor morale. **M.** diferă, în timp și în spațiu, în evoluția lor avînd o greutate însemnată tradițiile proprii unui anumit grup social, unei anumite comunități umane. Transformarea socialistă a societății implică lichidarea treptată a **m.** burgheze și mic-burgheze și statornicirea și consolidarea noilor **m.** socialiste. V. *etologie*. (Ov. T.)

Scanned with OKEN Scanner

motiv, trebuință activă, cerință sau pornire lăuntrică, imbold, care pune în mișcare, declanșează o acțiune a subiectului; raționament prin care se justifică, se argumentează o acțiune sau o atitudine. **M.** emoțional se exprimă într-o stare de tensiune, o tendință sau dorință ce întreține energetic și orientează acțiunea. Orice acțiune are la bază un **m.**; îndeplinirea acțiunii reduce tensiunea izvorîtă din **m.**; și instinctele îndeplinesc rol de **m.**, dar, în cursul vieții, pe lîngă instincte și independent de ele, se elaborează o multitudine de alte **m.** de ordin social, moral, cultural. Astfel, însușirea și practicarea normelor de conviețuire socială, nasc **m.**, necesitățile lăuntrice ce impun respectarea normelor; familiarizarea cu muzica, literatura, știința implică și apariția unor interese corespunzătoare acestor domenii. Absența sau slăbiciunea unui anumit **m.** duce la pasivitate sau la indiferență față de domeniul respectiv. În educația morală, hotărîtoare este formarea **m.** din care derivă emoțiile morale. Omul evoluat dispune de o vastă și complexă constelație de **m.** Acestea nu sînt întotdeauna *compatibile* între ele și, oricum, nu se pot realiza concomitent. De aceea, în diverse situații, apărînd mai multe **m.**, apar și tendințe divergente sau contradictorii, ceea ce impune o alegere, o decizie, la ceva trebuie să renunți pentru a îndeplini altceva. În astfel de condiții, semnificația morală a acțiunii date este dependentă de valoarea **m.** căruia i s-a dat curs. O înaltă conștiință morală acordă întotdeauna preferință **m.** superioare. (P.P.-N.)

motivație, proces prin care o acțiune este declarată și susținută energetic; mod în care se justifică acțiunea, teorie a motivelor care confruntînd-se, acționînd direct sau indirect duc la un anumit efect. (P.P.-N.)

munca politică-educativă, activitate desfășurată de organizațiile de partid și, sub conducerea partidului, de instituțiile de stat și organizațiile obștești, în scopul formării și dezvoltării conștiinței socialiste a oamenilor muncii. Ea cuprinde munca de înarmare a tuturor oamenilor muncii cu ideile marxism-leninismului creator, cu linia politică a partidului în problemele interne și internaționale, educarea lor în spiritul idealurilor nobile ale socialismului, al principiilor moralei socialiste, al patriotismului socialist și internaționalismului proletar. Munca ideologică și politică-educativă desfășurată de partid, expresie a rolului său conducător în societate, reprezintă o condiție hotărîtoare pentru dezvoltarea noii conștiințe, pentru perfec-

Scanned with OKEN Scanner

ționarea continuă a tuturor relațiilor sociale. Efectele activității politico-educative desfășurate de partid, ale cultivării idealurilor sale politice, etice și filozofice se reflectă în atitudinea nouă a cetățenilor patriei față de muncă, față de avuția obștească, în felul lor de a concepe lumea și viața, de a înțelege poziția lor în societate, îndatoririle lor față de familie, de stat, de patrie. Cerințele complexe ale desăvîrșirii construcției socialiste impun ridicarea nivelului de cultură și de conștiință al tuturor oamenilor muncii, înțelegerea tot mai profundă, de către fiecare om al muncii, a înaltelor sale responsabilități politice, sociale, cetățenești, înrădăcinarea tot mai adîncă, în viața oamenilor muncii, a normelor socialiste de comportare în muncă, în societate, în familie, încetățenirea unei atitudini intransigente și combative față de orice manifestări ale unor mentalități învechite, retrograde. Întreaga muncă educativă este chemată să contribuie la formarea omului nou, constructor al socialismului și comunismului, cutezător, entuziast, gata de acțiune, dornic de a-și pune toată priceperea în slujba întregului popor, a patriei socialiste. Documentele de partid subliniază necesitatea promovării unui spirit creator în toate formele activității politico-educative: în sectorul educației patriotice și moral-cetățenești, în activitățile instructive, cultural-artistice și distractive strîns legate de viața și preocupările tinerilor, ca și ale tuturor cetățenilor patriei. (Ov. T.)

munca voluntar-patriotică, acțiune efectuată din proprie conștiință, ca urmare a voinței personale și nu din obligație, în cadrul unor activități sociale utile. **M.v.-p.** constituie o mărturie a noii atitudini față de muncă, specifice moralei socialiste, dovedind o înaltă conștiință patriotică, prețuirea muncii ca prima necesitate vitală, străduința de a efectua o acțiune utilă poporului și societății, care nu este răsplătită material. V.I.Lenin scria în acest sens: „Munca comunistă în înțelesul mai îngust și mai strict al cuvîntului înseamnă muncă fără plată în folosul societății, muncă ce se depune nu pentru a îndeplini o anumită obligație, nu pentru a obține dreptul de a primi anumite produse, nu după norme dinainte stabilite și consfințite de legi, ci muncă voluntară, muncă în afară de orice norme, care se prestează fără a conta pe remunerație, fără a fi condiționată de remunerație, muncă izvorîtă din deprinderea de a munci pentru folosul obștesc și din conștiința, devenită deprindere, că munca este necesară pentru binele obștesc, muncă devenită o necesitate a unui orga-

Scanned with OKEN Scanner

nism sănătos". Alături de menținerea și aplicarea principiului cointeresării materiale, în socialism, crește mereu ponderea stimulilor morali dovedită, printre altele, în entuziasmul cu care oamenii muncii, și îndeosebi tineretul, participă la acțiunile de **m.v.-p.** În țara noastră, tineretul a repurtat frumoase realizări în **m.v.-p.** pe marile șantiere ale reconstrucției: Agnita-Botorca, Salva-Vișeu, Bumbești-Livezeni ș.a., continuate apoi, în anii planurilor cincinale, prin munca însuflețită de ridicare a unor mari uzine și construcții hidroenergetice. În prezent, pe lîngă brigăzile de pe șantiere, **m.v.-p.** cunoaște o mare amploare în activitatea pentru construirea unor autostrăzi, pentru împăduriri, strîngerea recoltelor din unitățile agricole și pentru acțiunile de îmbunătățiri funciare, în strîngerea fierului vechi și a altor materiale utile, în înfrumusețarea satelor și orașelor, precum și în amenajarea parcurilor de distracții, a terenurilor de sport etc. Participarea de masă a tineretului la **m.v.-p.** constituie una dintre dovezile profilului spiritual nou, înaintat al tînărului constructor al socialismului. (F. M.)

muncă, *dragoste de* ~, activitate ce aparține exclusiv omului, ca proces conștient de realizare a unui scop dinainte stabilit; ea reprezintă o cheltuire a forței de muncă în vederea producerii de bunuri necesare satisfacerii nevoilor oamenilor. Într-un sens mai larg, orice activitate, individuală sau colectivă, creatoare de valori materiale și spirituale (bunuri materiale, valori culturale, servicii sociale etc.), avînd deci un caracter social-util. **M.** este baza existenței societății, condiție firească a vieții oamenilor; ea a avut un rol hotărîtor în procesul de formare a omului, de desprindere a lui din lumea animală. „Munca l-a creat pe om" (Engels), ea reprezintă principala trăsătură definitorie a omului, a societății omenești. **M.** exprimă conținutul istoriei umane și, ca principală activitate a omului, constituie izvorul tuturor realizărilor care au ridicat necontenit omenirea pe treptele ascendente ale progresului. Acționînd asupra lumii înconjurătoare, oamenii acționează și asupra lor înșiși, dezvoltîndu-și aptitudinile de a munci, acumulînd experiență, îmbogățindu-și cunoștințele pe care apoi le folosesc în procesul muncii. **M.** a avut și are totdeauna un caracter social, realizîndu-se în cadrul unor relații sociale determinate. Acest caracter social al **m.** se realizează și se manifestă în mod diferit de la o orînduire socială la alta, în funcție de forma de proprietate asupra mijloacelor de producție, care determină conținutul și trăsăturile caracteristice ale **m.**, în funcție de caracterul și de formele divi-

ziunii sociale a **m.** În condițiile societăților exploatatoare, în loc să fie o creație, expresia unei necesități vitale, **m.** se opune muncitorului ca o constrîngere exterioară, devine un simplu mijloc de asigurare a existenței lui fizice. *Înstrăinarea* muncii, ca „muncă pentru altul", atinge, în capitalism, punctul său culminant. Totodată, de-a lungul tuturor formațiunilor antagoniste se adîncește opoziția dintre **m.** fizică și cea intelectuală, generată de proprietatea privată. Clasele exploatatoare au promovat disprețul și repulsia față de **m.** fizică și predicau hărnicia, „farmecul muncii" numai pentru uzul celor exploatați. Deși, în condițiile capitalismului, **m.** nu este un izvor de bucurie, fiind **m.** forțată și abrutizantă, ea reprezintă totuși condiția necesară a existenței muncitorului, care nu poate trăi fără a-și vinde forța de muncă. **M.** îi apare, de aceea, muncitorului ca opusul lipsei de **m.**, șomajului, care este pentru orice om al muncii izvorul mizeriei și al decăderii morale. Așa se explică de ce, în ciuda caracterului ei, **m.** reprezintă, totuși, un deziderat economic fundamental al muncitorilor, iar dreptul la **m.**, una dintre principalele lor revendicări. Masele populare au cinstit întotdeauna **m.**, izvor al tuturor înfăptuirilor, privind-o ca pe o datorie elementară. În producțiile folclorice ale poporului nostru, **m.**, vrednicia sînt proslăvite, iar parazitismul și lenea sînt condamnate: „Cine nu muncește, nu trebuie să mănînce", „Nimeni nu întreabă de casa frumosului, ci de casa vredniculuí", „Munca e blagoslovită, cînd te ții de ea, ai pită", „Munca este mama săracilor" etc. În rîndurile celor ce muncesc s-a afirmat totdeauna mîndria de a fi om al **m.**, convingerea că **m.** este o ocupație de cinste, izvorul demnității umane; de aceea, ea a constituit pentru oamenii **m.** un imperativ moral, o deprindere de comportare. Instaurarea, în socialism, a proprietății sociale asupra mijloacelor de producție constituie baza economică pentru schimbarea radicală a conținutului și caracterului **m.** sociale. **M.**, în socialism, este eliberată de exploatare și se desfășoară în cadrul unor relații de colaborare și ajutor reciproc. „Pentru întîia oară, după secole de muncă pentru alții, de muncă silnică în folosul exploatatorilor, se ivește posibilitatea *muncii omului pentru el însuși*, posibilitatea unei munci care să se bizuie pe toate cuceririle tehnicii și ale culturii moderne" (V.I.Lenin). În socialism, oamenii lucrează pentru ei înșiși, pentru societatea lor. **M.** devine o datorie de onoare a fiecărui cetățean apt de muncă, potrivit principiului „cine nu muncește, nu mănîncă". Dreptul la **m.** este,

Scanned with OKEN Scanner

pentru prima dată, realmente garantat prin dezvoltarea planificată, continuu ascendentă, a întregii economii naționale. Natura profund democratică și umanistă a orînduirii socialiste face ca **m.** să solicite pe cei ce o prestează nu numai sub aspectul cheltuirii de efort fizic, ci în mod multilateral și creator. Societatea socialistă crecază condiții favorabile pentru dezvoltarea multilaterală a capacității și aptitudinilor în **m.** ale oamenilor, pentru perfecționarea continuă a calificării lor, pentru ridicarea nivelului cultural-tehnic al tuturor muncitorilor. Astfel, în socialism, dispare opoziția dintre **m.** fizică și **m.** intelectuală, menținîndu-se numai deosebiri esențiale între ele. Lichidînd exploatarea **m.** și instaurînd caracterul general, obligatoriu al **m.**, socialismul lichidează și parazitismul, ridicînd pe culmi înalte demnitatea **m.** Pentru prima dată în istorie, **m.** devine, în fapt, criteriul de apreciere a valorii sociale a omului. Păstrîndu-și caracterul de categorie economică, **m.** devine, în același timp, o categorie etică, dobîndind un profund conținut moral. Devenind nemijlocit socială, realizîndu-se în folosul întregii societăți, **m.** cunoaște, pentru prima dată, entuziasmul creator al maselor largi. Toate acestea determină și schimbarea *atitudinii față de muncă*: transformîndu-se într-o chestiune de cinste, de glorie și de eroism, **m.** capătă un caracter creator. Hărnicia tradițională a poporului a căpătat astăzi un teren nou de manifestare, avînd totodată stimulenți de o forță deosebită în noile relații de producție și în caracterul orînduirii de stat, în principiul socialist al repartiției după cantitatea, calitatea și importanța socială a **m.** prestate. *D. de m.*, dragostea pentru profesiunea aleasă, componentă a atitudinii socialiste față de **m.**, este o importantă trăsătură morală a constructorilor socialismului. Ea presupune pasiune fierbinte, dăruire, stăruința de a te ridica pe cele mai înalte culmi în meseria ta, transformarea ei într-o adevărată artă. *D. de m.* se completează organic cu dorința de a cunoaște și, invers, dragostea pentru știință se îmbină cu **m.** creatoare în folosul societății. V. *atitudine față de avutul obștesc, atitudine față de învățătură și de cultură, atitudine față de muncă, atitudine față de proprietate, înstrăinare, morala muncii*. (Ov. T.).

Scanned with OKEN Scanner

Nnnnnn

Scanned with OKEN Scanner

Narcisism 1. Iubire excesivă pentru propria persoană. Termenul își are originea în mitologia greacă. Narcis era numele unui tînăr de o rară frumusețe, pedepsit de zeița Afrodita pentru că a respins dragostea nimfei Echo. Îndrăgostit de propria sa imagine, răsfrîntă în luciul apei, tînărul s-a stins în cele din urmă de durere. Pe locul unde a murit a răsărit o floare: narcisa. **2.** (În psihiatrie) Deviere de ordin sexual, precizată de Havelock Ellis și, mai tîrziu, într-un sens mai special, de S. Freud și școala sa. (I.B.)

naturalețe, calitate a unei persoane, al cărei fel de a fi, de a se îmbrăca, de a vorbi și de a întreține raporturi cu ceilalți oameni este potrivit firii sale adevărate; simplitate în comportare, lipsă de afectare, expresie sinceră în purtări. **N.** presupune, deopotrivă, conformitate cu firea proprie, dar și cu felul particular de a gîndi și de a fi al ambianței sociale, al poporului din care persoana în cauză face parte. Este lipsit de **n.** cel ce caută să atragă luarea aminte a celorlalți prin gesturi exagerate, prin accentul voit străin al vorbirii și, în general, prin tot ceea ce este împrumutat sau neadaptat firii proprii. Lipsa de **n.** se manifestă mai ales în felul afectat de a vorbi, de a pronunța cuvintele, de a-și formula gîndul. **N.** este o dovadă de echilibru sufletesc, mărturie de concordanță a expresiei și a faptei cu adevărul interior; lipsa de **n.** este expresia unei falsificări a propriei personalități și a nesincerității față de ceilalți, din dorința de a impresiona. (I.B.)

naturalism etic, doctrină după care viața morală trebuie să se conformeze legilor naturii. În această viziune, viața morală apare ca o prelungire a vieții biologice, iar idealul moral devine o expresie exclusivă a nevoilor și a instinctului de conservare. Susținînd că nu există nimic în afara naturii, nimic care să nu poată fi reductibil la o înlănțuire de fapte asemănătoare cu cele pe care ni le procură experiența și cunoașterea științifică, naturalismul se înscrie ca o reacție pozitivă împotriva moralei religioase și a moralei liberului arbitru. Totuși, naturalismul ignorează faptul că morala nu poate să se conformeze numai legilor naturii și nici măcar în primul rînd lor, întrucît omul, morala sa, sînt un produs esențialmente social care se supune legilor sociale, în care legile biopsihice sînt integrate, subordonate. Iată de ce, explicația naturalistă a moralei este unilaterală, deformînd, în ultimă instanță, adevăratele mobiluri ale vieții morale a oamenilor. (M. C.)

Scanned with OKEN Scanner

naționalism, ideologie și atitudine politică burgheză în problema națională. În dezvoltarea socială, rolul **n.** este diferit, în funcție de condițiile istorice. A avut un caracter progresist în perioada trecerii țărilor europene de la feudalism la capitalism, contribuind la dezvoltarea conștiinței naționale, la formarea națiunilor și la statornicirea orînduirii burgheze. Ulterior, **n.** a devenit, pentru burghezia reacționară, o armă ideologică și politică folosită pentru a ațița ura de rasă și națională, exclusivismul național, și pentru a justifica tendințele de expansiune și politica agresivă promovată de cercurile monopoliste. **N.** i se opune *cosmopolitismul*, burghezia recurgînd la una sau la alta dintre aceste forme ale ideologiei sale, după cum cer interesele ei de clasă. **N.** este opus *internaționalismului proletar*, fiind folosit de burghezie ca o diversiune menită să împiedice unitatea de luptă a oamenilor muncii împotriva exploatării. **N.** este opus și adevăratului patriotism, întrucît sursa sa principală, în zilele noastre, stă în tendințele de asuprire și de dominație asupra altor popoare, în inegalitatea relațiilor și desconsiderarea intereselor vitale ale celorlalte state și popoare. Marxismul a delimitat întotdeauna, cu cea mai mare grijă, **n.** de năzuința justă a națiunilor de a dispune în mod liber de propria lor soartă, de a se constitui în state naționale, de a se elibera de dependența politică și economică, de a-și dezvolta în mod nestingherit, în propriul lor interes, forțele creatoare ale poporului, cultura lor națională. În acest sens, mișcarea de eliberare națională din țările coloniale și dependente, avîntul național al acestor popoare, îndreptat împotriva feudalismului și a jugului colonial, au un caracter progresist. Victoria socialismului și lichidarea dominației claselor exploatatoare înlătură baza economică și socială a inegalității între oamenii muncii de diferite naționalități, asigură o temelie trainică în vederea lichidării **n.** sub toate formele și manifestările sale. **N.,** *șovinismul*, exclusivismul național, tendințele de izolare națională, intoleranța rasială *(rasismul)*, fiind expresie a unor relații care se întemeiază pe ura dintre națiuni și naționalități, sînt incompatibile cu ideologia și practica politică a socialismului, cu principiile moralei socialiste, care le condamnă ca profund dăunătoare intereselor clasei muncitoare, poporului muncitor. Lupta activă împotriva oricăror manifestări de acest gen, de oriunde ar veni ele, este un puternic comandament al noii morale. V. *internaționalism (proletar, socialist), șovinism.* (Ov.T.)

națiune, formă istorică de comunitate umană, caracterizată prin unitate de limbă, de teritoriu, de viață economică și de

Scanned with OKEN Scanner

factură psihică, ce se manifestă în comunitatea culturii naționale, în particularitățile acesteia, precum și în conștiința națională, a apartenenței la respectiva comunitate națională. **N.** este un fenomen social — și nu rasial —, constituit ca urmare a unui îndelungat proces istoric, în cursul căruia, diferite neamuri, popoare și rase s-au amestecat între ele, dînd naștere **n.** Procesul de constituire a **n.** are loc începînd cu perioada destrămării feudalismului și statornicirii modului de producție capitalist. Factorul hotărîtor pentru formarea **n.** l-a constituit închegarea unei trainice comunități de viață economică pe teritoriul locuit de o populație vorbind aceeași limbă și constituirea pieței naționale, fenomen care a avut loc o dată cu nașterea modului de producție capitalist. De aceea, primul tip istoric de **n.** este *națiunea burgheză*. *N. b.* nu sînt omogene, din punctul de vedere al structurii sociale, ci împărțite în clase antagoniste și caracterizate prin lupta de clasă între exploatatori și exploatați. Contradicțiile și rivalitățile dintre burgheziile diferitelor țări capitaliste generează vrajbă și conflicte între state și **n.**; capitalismul naște și întreține în mod inevitabil o problemă națională, inegalitatea și asuprirea națională, discriminarea națională. În scopul apărării și consolidării dominației sale de clasă, burghezia tinde să inoculeze maselor populare *naționalismul*. În procesul revoluției și construcției socialiste, pe baza profundelor transformări economice și sociale, politice și spirituale, au loc schimbări radicale și în structura și în fizionomia **n.**; se înfăptuiește transformarea *n. b.* în *națiune socialistă*. *N. s.* se caracterizează prin omogenitate socială, prin comunitatea de interese și aspirații fundamentale ale clasei muncitoare, țărănimii și intelectualității. Baza ei economică o constituie relațiile de producție socialiste, baza ei politică, puterea politică a clasei muncitoare condusă de partidul marxist-leninist, iar baza ideologică, învățătura marxist-leninistă, străină oricărei manifestări naționaliste și șovine. Formarea *n. s.* a creat condițiile pentru schimbarea radicală a relațiilor dintre **n.**, pentru făurirea unor relații de tip nou între țările socialiste, bazate pe internaționalismul socialist, egalitatea în drepturi, avantajul reciproc și întrajutorarea tovărășească, respectarea independenței și suveranității naționale și neamestecul în treburile interne ale altor țări. Aceste relații, în opoziție cu cele impuse de imperialism, bazate pe dominație și asuprire, oferă popoarelor un model de conviețuire echitabilă între **n.**, exercitînd o influență tot mai puternică asupra vieții internaționale. În-

Scanned with OKEN Scanner

treaga dezvoltare socială contemporană dezvăluie faptul că **n.**, departe de a-şi fi epuizat posibilităţile, are un rol deosebit de important în mersul ascendent al societăţii umane. În ţara noastră, **n.** română, constituită la mijlocul secolului trecut ca *n.b.*, a devenit, în cursul revoluţiei populare şi al construcţiei socialiste, o **n.** nouă, socialistă. În acest proces revoluţionar s-a făurit noua comunitate de viaţă economică întemeiată pe generalizarea relaţiilor de producţie socialiste în întreaga economie şi pe industrializarea socialistă a ţării, a luat naştere şi s-a dezvoltat noua înfăţişare politică şi morală a *n. s.* române, s-a dezvoltat cultura socialistă, s-a format şi s-a consolidat unitatea şi frăţia oamenilor muncii din ţara noastră, indiferent de naţionalitate, rod al rezolvării marxist-leniniste consecvente de către partidul nostru a problemei naţionale, al luptei şi muncii comune pentru victoria socialismului, pentru propăşirea patriei comune, Republica Socialistă România. Experienţa ţării noastre a confirmat adevărul că socialismul duce mai departe procesul de dezvoltare a **n.**, început în epoca burgheză, creînd condiţii pentru afirmarea deplină a fiinţei naţionale a poporului, redînd acestuia adevărata sa măreţie. Stimulînd dezvoltarea şi înflorirea multilaterală a **n.**, descătuşînd toate energiile creatoare ale poporului, revoluţia socialistă constituie în viaţa fiecărei ţări o epocă de redeşteptare naţională, de afirmare viguroasă a sentimentelor patriotice ale maselor largi. **N.** va continua să constituie încă multă vreme baza dezvoltării societăţii noastre, în întreaga perioadă de construire a socialismului şi comunismului. Înflorirea continuă a *n.s.* corespunde întru totul intereselor internaţionalismului socialist, cauzei socialismului şi păcii, realizînd îmbinarea armonioasă a intereselor naţionale cu cele internaţionale. Pornind de la convingerea că dezvoltarea *n. s.* presupune angajarea ei strînsă în întreg circuitul mondial al schimbului de valori materiale şi spirituale, colaborarea multilaterală cu toate popoarele, ţara noastră îşi întemeiază relaţiile sale externe pe prietenie şi colaborare cu toate ţările socialiste, unite prin comunitatea de orînduire, de ideologie şi de ţeluri, dezvoltînd, în acelaşi timp, relaţii de colaborare cu toate ţările, indiferent de orînduirea lor socială. (Ov.T.)

nedreptate, lipsă de dreptate, act prin care nu se apreciază întemeiat şi imparţial o acţiune sau rezultatul muncii unei persoane, prin care nu i se respectă drepturile sau nu i se atribuie ceea ce i

Scanned with OKEN Scanner

se cuvine; injustiție, ceea ce este contrar sau neconform legilor unei țări, moralei și spiritului de echitate (de ex. **n.** unei hotărîri, a unei sentințe, a unei pedepse). **N.** are o influență adînc păgubitoare, sub raport psihologic, moral și social, mai ales asupra copiilor și persoanelor sensibile; ea produce suferință, descurajează, uneori înverșunează temperamentele pasionate. O **n.** săvîrșită unui copil de către un educator lipsit de înțelegere sau neîngăduitor, printr-o pedeapsă nemeritată, poate provoca o criză de conștiință, cu urmări grave; exemplele unor **n.** judiciare care au abătut pentru totdeauna un condamnat de pe drumul unei vieți corecte, sînt numeroase. Exemplul tipic este Jean Valjean, eroul lui V.Hugo, din romanul *Mizerabilii*. În acțiunile și hotărîrile sale, părintele, educatorul, judecătorul, omul de răspundere, avînd conducerea unei organizații sociale, trebuie să dea dovadă de o scrupuloasă luare-aminte, pentru a nu săvîrși acte de **n.** Asemenea acte sînt incompatibile cu natura umanistă a orînduirii socialiste. De aceea, fiecare om trebuie să aibă conștiința acută a responsabilității acțiunilor sale. Fără îndoială, se pot comite greșeli neintenționate, din neștiință sau din informare nefundată; nu se poate însă admite, în nici un caz, **n.** săvîrșită din ușurătate, din lipsă de spirit de echitate, din lipsă de respect pentru viața morală și munca altuia. Faptul că o hotărîre sau un act nedrept pot fi mai tîrziu corectate nu motivează ușurința conduitei unui om în comiterea actelor de **n.** Acesta trebuie să cumpănească acțiunile sale cu grijă și cu simț de răspundere, înainte de a le săvîrși, ca și cînd faptele sale ar avea un caracter irevocabil și ca și cînd urmările acestora s-ar prelungi la nesfîrșit, în timp. **N.**, asemenea altor acțiuni cu repercusiuni grave asupra vieții sociale, are urmări nu numai în afară, asupra celorlalți, putînd zdruncina uneori echilibrul moral și rosturile unei vieți, ci ea se poate întoarce, ca un bumerang, și asupra propriei vieți, provocînd nemulțumiri și remușcări morale. Ant. *dreptate*. (I.B.)

neîncredere, lipsă de încredere, absența convingerii pozitive că o anumită stare de fapt este așa cum ne apare sau că purtarea cuiva nu ascunde alte intenții, decît cele manifeste. Ca expresie a prudenței sau a atitudinii circumspecte, **n.** ne poate feri de greșeli; exagerarea ei însă, frînează inițiativa, trădînd, uneori, fie o grijă exagerat de egoistă față de securitatea personală, fie o lipsă de bunăvoință și de adeziune față de cei din jurul nostru. V. *scepticism*. (Al.B.—M.D.)

Scanned with OKEN Scanner

nelegiuire, faptă nelegiuită, gravă, care încalcă nu numai legile, ci și normele elementare de convieţuire socială; crimă. Este condamnabilă mai ales că săvîrșirea ei este intenţionată, implicînd sfidarea simţămintelor de omenie. V. *fărădelege, mișelie, mîrșăvie.* (Al.B. — M.D.)

neopozitivism în etică, concepţie de esenţă idealistă, subiectivistă, care dă prioritate, în filozofie și în etică, analizei semantice a noţiunilor. În etica neopozitivistă este contestată valoarea ştiinţifică a analizei etice și se ignoră probleme fundamentale ale moralei, cum ar fi consideraţiile despre bine și rău, echitate, principiile referitoare la normele de conduită, datoria și responsabilitatea morală. Pentru curentul pozitiviștilor „logici" judecăţile morale exprimă numai emoţii și n-au valoare ştiinţifică, iar multe categorii ale eticii nu sînt decît simple semne emoţionale (v. *emotivism*). Etica de comportare ar fi — după neopozitiviști — nedemonstrabilă și neştiinţifică, iar sarcina eticii s-ar reduce la descrierea moravurilor fără a emite aprecieri. Prin aceasta conţinutul normelor etice și al valorilor morale apare, în concepţia neopozitivistă, unilateral și lipsit de elemente esenţiale definitorii ca: relaţiile sociale, interesele, judecăţile de valoare și elementele normative (v. *formalism*). Judecăţile de valoare sînt admise de către neopozitivism numai în sfera socio-psihologiei empirice și nu în domeniul analizei ştiinţifice. În felul acesta, se ignoră legătura dintre teorie și faptă și se încearcă eliminarea aprecierii și a necesităţii obiective a normelor. În realitate, aprecierile, judecăţile de valoare, convingerile se formează ca rezultat al raporturilor dintre oameni, al intereselor diferitelor grupuri și clase sociale, se cristalizează ca reflectare a acestor condiţii obiective în sfera conștiinţei, fiind nu numai emoţional-subiective, ci și obiectiv determinate ca sentimente, ca principii, convingeri, judecăţi, norme, concepţii. Reducerea eticii la simpla constatare și descriere, eliminarea posibilităţilor de fundamentare ştiinţifică a aprecierii morale, ignorează semnificaţia socială a normelor de conduită și nu creează posibilitatea de a distinge binele de rău, atitudinile înaintate de cele înapoiate, valorile de non-valori. Or, concepţiile și aprecierile morale reflectă relaţii sociale obiective. Criteriul de verificare a valorii ştiinţifice a unei judecăţi, concepţii și aprecieri morale este concordanţa acestora cu necesităţile obiective ale progresului social și moral. Dacă, în alte domenii ale ştiinţei, aprecierea nu adaugă nimic faptelor constatate, în etică, aprecierea este aceea care valorifică și care

Scanned with OKEN Scanner

dă conținut moral faptei, iar etica este științifică în măsura în care formulează, pe baza faptelor, concepții care sînt în concordanță cu progresul social și cu afirmarea unor norme de conduită corespunzătoare. (Gh. B.)

neotomism, doctrină filozofică oficială a catolicismului contemporan care reînvie și adaptează, la condițiile istorice de azi, învățătura scolastică a lui Toma din Aquino (1225 — 1274). Reprezentanți de seamă ai **n.,** sînt J. Maritain, E. Gilson ș.a. În concepția **n.,** lumea materială este creată de Dumnezeu și există doar ca manifestare a „voinței divine", considerată drept principiu supranatural, primordial. Această teză filozofică fundamentală se reflectă în etica **n.,** prin propagarea inferiorității lumii materiale, a vieții sociale și a activității umane. **N.** diminuează funcțiile sociale ale moralei, substituindu-le prin scopul „autoperfecționării individuale", în vederea dobîndirii fericirii cerești. Tema centrală a eticii **n.** este problema *binelui* și *răului*, a contradicției dintre atotputernicia, atotștiința și bunătatea nemărginită a lui Dumnezeu și existența răului în lumea „creată" și „dirijată" de el. Filozofii neotomiști consideră că, în timp ce izvorul *binelui* trebuie considerat Dumnezeu, *răul* este o consecință a „libertății de voință" cu care omul este „înzestrat de Dumnezeu", dar răspunderea pentru folosirea ei abuzivă (în sensul *răului*) revine exclusiv omului. Într-un cuvînt, această formulă scolastică s-ar putea concentra astfel: natura omului își are originea în Dumnezeu, dar răul pe care ea îl poate genera este în afara „voinței divine". **N.** propovăduiește credința că și *răul* poate sluji omului, de aceea, opoziția dintre *bine* și *rău* nu trebuie privită în mod absolut . Această predică este în fond un apel spre acceptarea *răului*, spre renunțarea la lupta pentru înlăturarea cauzelor sociale ale mizeriei, lipsurilor, discriminărilor, exploatării ș.a.m.d. În ultimă instanță, poziția omului în societate este determinată — după **n.** — de modul în care acesta s-a folosit de „libertatea de voință" atribuită lui de „creator". (A. T.)

nepăsare, lipsă de interes pozitiv, de preocupare și de grijă față de o anumită persoană, în ciuda unor obligații morale, față de un fapt social sau față de îndatoririle sociale. **N.** se asociază cu atrofierea simțului de responsabilitate, cu îngăduința față de manifestările de incorectitudine ale unor elemente antisociale. Opinia publică socialistă condamnă **n.,** mai ales a acelora de la care se așteaptă cel mai mult spirit de inițiativă și entuziasm în

Scanned with OKEN Scanner

lupta pentru eliminarea vechiului și promovarea noului în toate domeniile vieții sociale; indiferență. (Al.B.—M.D.)

neprincipialitate, absență a unor principii sănătoase de conduită morală; caracteristica acelei atitudini de nesocotire a obiectivității, a spiritului de dreptate și de echitate socială, condusă de mobiluri egoiste. Respingerea oricăror principii, unanim recunoscute ca morale, implică, de fapt, recunoașterea, ca unic principiu în viață, comportarea într-un asemenea mod, în funcție de moment și de împrejurare, încît să se obțină maximum de folos personal. Ant. *principialitate.* V. *conformism, oportunism moral.* (Al.B.— M.D.)

nestatornicie, lipsă de statornicie, conduită căreia îi lipsește o direcție fermă cu privire la atitudinea ce trebuie adoptată față de ceva sau de cineva, în diferitele împrejurări din viață. Trecerea fără temei de la entuziasm la nepăsare, de la un sentiment nutrit față de o persoană la altul, contrar, denotă un caracter superficial, nestatornic. La o vîrstă tînără, **n.** (de ex. în dragoste) este cauzată de o experiență de viață deficitară și, în parte, este scuzabilă; mai tîrziu însă, ea trădează un viciu de caracter. Ant. *statornicie.* (Al.B.—M.D.)

nihilism moral, atitudine de negare programatică, la nivelul principiului, a valorilor social-morale, a structurilor și a modurilor de organizare socială existente sau proiectate, fără a opune o alternativă constructivă, pozitivă. În politică, nihilismul stă la baza *anarhismului.* **N.m.** este o respingere, o negare, la nivelul teoriei, a principiului, a oricărui sistem de valori și norme morale, considerarea lor ca fiind lipsite de utilitate și de necesitate. **N.m.** este caracteristic perioadelor de criză morală, de degradare a moravurilor, care însoțesc crizele sociale. **N.m.** face confuzie între caracterul inadecvat al unui anumit tip de morală cu inadecvarea moralei în general. (C. Z.)

nimicnicie, ceea ce este echivalent cu nimicul, cu golul, cu inconsistența sau cu efemerul, nemeritînd să fie luat în considerație; deșertăciune. V. *deșertăciune, zădărnicie.* (Al.B.—M.D.)

noblețe 1. Calitate izvorîtă din rangul sau din situația socială conferită de apartenența la clasa nobilimii. În antichitate, termenul este cunoscut la chinezi, indieni, greci, romani. La romani, el desemna aristocrația formată din cîteva familii de patricieni, care făceau parte din principalele magistraturi, pentru a-i deosebi de „oamenii noi", ridicați din straturi sociale inferioare. Nobilimea capătă trăsături caracteristice în orînduirea feudală. Starea de **n.** era atribuită de către principi și suverani anumitor feudali care prestau serviciul militar călare. Din secolele XII-XIII,

Scanned with OKEN Scanner

ca devine o stare privilegiată și ierarhizată, cei care o posedă purtînd diferite titluri: duce, marchiz, conte, baron. În rîndurile nobilimii au intrat, cu timpul, și alte persoane (burghezi înstăriți) prin înnobilare sau prin cumpărare de titluri. **2.** Perfecțiune morală, puritate sufletească, generozitate, distincție, eleganță. *A avea un caracter nobil*, înseamnă a acționa astfel, încît întreaga comportare să poarte pecetea corectitudinii, generozității, delicateței, distincției și eleganței. Maxima franceză „noblesse oblige", menționată în lucrarea ducelui de G. Lévis, „Maximes et réflexions sur divers sujets" (1808), avînd semnificația „trebuie să faci cinste rangului și reputației tale", golită de conținutul istoric de clasă, își păstrează actualitatea, în sensul că și azi se impune să faci cinste titlului de om — cel mai nobil titlu care există, indiferent de vîrsta pe care o ai; chiar „dacă ai 20 de ani, să dai dovadă de noblețe, generozitate, cuviință" (M. Ralea). (Al. B.—M.D.)

nonsens, ceea ce nu are înțeles, fără referire la ceva real, existent sau posibil, fără semnificație; vorbă, faptă, comportare lipsite de sens, care nu pot fi raportate la un principiu de conduită, nesusceptibile de apreciere morală pozitivă; absurditate. Prin extensiune, lucru irațional, absurd. V. *absurd*. (Al.B.—M.D.)

normă 1. Regulă (obligatorie) fixată prin lege sau prin uz. **2.** *Normă juridică*, regulă de conduită cu caracter general și impersonal, edictată sau sancționată de organele de stat competente, care, prevăzînd conduita tipică pe care trebuie s-o aibă subiectele de drepturi (persoane fizice sau juridice) în cadrul anumitor categorii de relații sociale, stabilește drepturile și obligațiile juridice ale participanților la aceste categorii de relații. Acestea, prin aplicarea **n.,** îmbracă și caracterul de raporturi juridice. Instituite sau sancționate de stat, *n.j.* sînt susceptibile de a fi realizate prin forța de constrîngere a statului. În timp ce *n.j.* din orînduirile bazate pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție exprimă voința unei minorități exploatatoare, care deține puterea de stat, *n.j.* din orînduirea socialistă exprimă voința clasei muncitoare și a maselor de oameni ai muncii. Aceasta face ca, pe măsura înaintării procesului de desăvîrșire a construcției socialiste, să apară și să se manifeste treptat un fenomen calitativ nou: respectarea liber consimțită a *n.j.* edictate de statul socialist al oamenilor muncii. **3.** *Normă morală*, formă de manifestare a cerințelor morale, implicînd două modalități de existență: *a)* element al relațiilor morale și *b)* formă a conștiinței

Scanned with OKEN Scanner

morale. Ca element al relaţiilor morale practice, *n.m.* se manifestă ca obişnuinţe, uzanţe, moravuri, ca mod constant de comportare a oamenilor în anumite situaţii ale vieţii lor individuale şi sociale, ca modalitate practică de conformare a acţiunilor lor la anumite cerinţe sociale. Forţa normativă a *n.m.*, obligativitatea ei, se întemeiază pe influenţa opiniei publice, a exemplului de masă, a deprinderilor colective, tradiţiilor, precum şi pe forţa conştiinţei morale a individului. Cerinţa morală exprimată sub formă de **n.** capătă, în latura sa subiectivă, în conştiinţa morală, forma recomandărilor, indicaţiilor, preceptelor, adresate în egală măsură tuturor oamenilor sau numai membrilor unei clase sociale şi pe care aceştia trebuie să le urmeze în atitudinea lor faţă de societate, faţă de clasa respectivă sau faţă de semenii lor. Unele dintre aceste precepte au valabilitate generală menţinându-se în toate societăţile. În opoziţie cu concepţiile idealiste (de ex. neopozitivismul), care consideră *n.m.* drept convenţii arbitrare, fără caracter reflectoriu şi conţinut obiectiv, teoria etică marxistă subliniază condiţionarea lor socială, faptul că ele reflectă, în ultimă instanţă, cerinţele vieţii materiale a societăţii, relaţiile economice ale acesteia, exprimînd, în condiţiile societăţilor antagoniste, interesele şi năzuinţele anumitor clase sociale, iar în condiţiile socialismului şi comunismului, interesele întregii societăţi. Dat fiind conţinutul social-istoric al *n.m.*, marxismul subliniază necesitatea rezolvării concret-istorice a problemei aplicării lor. Totodată, în analiza *n.m.* concrete, trebuie să se ţină seama de reprezentările morale mai generale — principii, idealuri morale — care le orientează. Obiectivul educaţiei morale vizează transformarea *n.m.* în cerinţe, mobiluri interioare ale comportărilor individuale. (Ov.T.)

noroc 1. Soartă (bună sau rea), destin, ursită. Nenumărate proverbe româneşti au drept motiv **n.:** „Norocu-i orb", „Norocul e de la Dumnezeu", „Norocul e cum şi-l face omul", „Norocul e schimbător". Proverbele citate cu privire la **n.** cristalizează concepţii diferite despre viaţă. În concepţia marxistă, omul îşi făureşte singur soarta, în funcţie de împrejurări concret-istorice. **2.** Complex de împrejurări favorabile ce aduc succes, îndeplinirea unei dorinţe; şansă. Expresia *La (un) noroc!*, înseamnă la întîmplare, cum o fi să fie! Ant. *ghinion*. **3.** Urare la diferite împrejurări. (Al.B. — M.D.)

nostalgie, stare afectivă de melancolie, de visare, cu tonus de tristeţe, de dor şi de regret, cauzată de nevoia interioară, de do-

rința arzătoare de a revedea o persoană, un loc drag sau țara cu oamenii ei, atunci cînd ești departe. Uneori, **n.** este însăși dorința de a retrăi clipe dragi din trecut, care au avut o semnificație crucială în viață. Eminescu, exprimînd sentimentul **n.** pentru țara cu „dulci plaiuri", cu „cîmpii-i rîzători", scria „Da! Da! Aș fi ferice, de-aș fi încă o dată/ În patria-mi iubită, în locul meu natal,/ Să pot a binezice, cu mintea-nflăcărată,/Visările juniei, visări de-un ideal" („Din străinătate"). (Gh. N.)

nulitate, persoană incapabilă, incompetentă, lipsită de merite și de valoare, fără nici o autoritate morală, datorită slabului nivel de cunoștințe și de pregătire intelectuală în raport cu cerințele unei activități sau ale unei profesii. (Gh. N.)

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Obicei, mod sau fel de comportare devenit deprindere în anumite comunități, grupuri sociale sau la diferite popoare, ca rezultat al respectării unor norme încetățenite. **O.** este și felul particular de comportare a unui om, ca rezultat al însușirii specifice a unor deprinderi. Prin extensiune, se numesc **o.** și normele sau uzanțele social-cultural-morale cerute de anumite împrejurări. Pe plan juridic, **o.** *(cutuma)* reprezintă norma de drept nescrisă, stabilită pe baza practicii și respectată în mod tacit de indivizi, de diferite grupuri sociale și de state, precum și pe plan internațional. În etică, **o.** este o categorie de bază care desemnează atît norme de conviețuire și modalități de comportare pozitive, cît și practici sau obișnuințe reprobabile, neajunsuri morale. În pofida caracterului lor stabil și a statornicirilor prin tradiție îndelungată, **o.** nu sînt imuabile; ele sînt înlocuite cu alte norme, atunci cînd devin frînă în dezvoltarea morală. Omul nu poate rămîne sclavul unor **o.** dacă acestea devin piedici în calea progresului moral. Însușirea **o.** morale progresiste și respectarea lor trebuie să se îmbine cu lupta de înlăturare a unor **o.** urîte și dăunătoare. V. *moravuri.* (Gh. B.)

obiectivare, concept filozofic, care desemnează procesul de convertire, de transformare a subiectivului în obiectiv, proces în cursul căruia, intențiile, proiectele, capacitățile, trăirile subiective sînt transformate prin activitatea umană în obiecte, bunuri sau valori, sînt transcrise în limbajul social, obiectiv și, prin aceasta, făcute utile pentru ceilalți. **O.** este caracteristică procesului muncii în general, proces prin care indivizii produc valori materiale și spirituale pentru ceilalți, pentru societate. Marx definea **o.** ca realizare a forțelor esențiale umane. O operă de artă este, de ex, **o.** artistului; emoțiile, trăirile, capacitățile artistului iau forma unor obiecte, ca rezultat al actului de creație. V. *înstrăinare, muncă, dragoste de* ~. (C. Z.)

obiectivitate, mod de a judeca neinfluențat de propriile interese, de dorințe, sentimente, resentimente sau prejudecăți. Există o tendință spontană, ca aprecierile noastre să fie influențate de interesele și de dorințele noastre. Pentru a anula această tendință este nevoie de un efort conștient de **o.,** de luarea în considerare numai a criteriilor și a principiilor generale, iar nu și a considerentelor de ordin personal. **O.** este un rezultat cîștigat prin autoeducație și reprezintă un indice al maturității intelectuale și afective. Opusă **o.** este judecata afectivă, orientată de pasiuni și de interese, necontrolată de rațiune, dictată de preconcepții

Scanned with OKEN Scanner

și de prejudecăți. Omul trebuie să învețe să se judece pe sine și pe ceilalți într-un mod obiectiv. **O.** este un principiu fundamental al oricărei cunoașteri, începînd cu cea cotidiană, angajată în viața de fiecare zi, și sfîrșind cu cunoașterea științifică. În general, **o.** coincide cu principialitatea, adică cu judecata condusă după principii generale, aceleași pentru toți, iar nu după interese particulare. (C. Z.)

obișnuință, acțiune care corespunde unei anumite trebuințe a omului și care presupune satisfacerea ei în anumite împrejurări de viață; faptul de a fi obișnuit cu ceva, de a avea un anumit obicei; deprindere. **O.** se formează prin simplă repetare și nu se soldează cu perfecționarea acțiunii ca atare. Avînd fie sens pozitiv, fie sens negativ, **o.** îndeplinește un anumit rol în realizarea unor forme de comportare, relativ stabile, ale personalității. Relevînd însemnătatea ei în viața omului, dictonul spune că **o.** este a doua natură. „Obișnuința face acțiunile ușoare, obișnuința înrădăcinată le face necesare“ (I. Kant). Starea neplăcută care însoțește dificultatea realizării unei acțiuni exprimă regula că trebuința corespunzătoare nu este satisfăcută. Prin **o.,** omul se eliberează de unele eforturi inutile. **O.** pozitive, sanitar-igienice, de comportare civilizată, de muncă rațională etc. constituie condiții ale muncii de calitate, ale conviețuirii, potrivit cu regulile sociale. Cele negative au efect perturbator în armonia manifestărilor omului, cu cît au fost mai lesne însușite și mai puternic stabilizate. Pe plan general, trebuie realizat un progres permanent în sensul cultivării **o.** pozitive și al înlăturării celor negative. Înlăturarea acestora din urmă nu este scutită de dificultăți; conștientizarea defectelor și găsirea celor mai bune metode pentru eliminarea lor nu sînt acte dintre cele mai simple. Dar, o dată îndeplinite aceste condiții necesare, succesul final depinde direct de perseverență, de efortul personal de autoperfecționare, probînd, prin efectul realizat, tăria anumitor însușiri de caracter. În ansamblul lor, **o.** alcătuiesc o latură însemnată a felului de a trăi al unui om sau al unui grup de oameni. V. *deprindere.* (Gh. N.)

obligație, sarcină sau îndatorire impusă, fie din afară, independent de voința și dorința omului, fie de către omul însuși prin asumarea față de alții sau față de sine a anumitor angajamente plăcute sau neplăcute, dorite sau nu, dar considerate necesare. **O.** morale sînt un produs al relațiilor sociale. Oriunde sînt oameni, colective, viață socială, există **o.** morale care contribuie la regle-

Scanned with OKEN Scanner

mentarea raporturilor lor. În viața socială există, de asemenea, **o.** juridice, politice, familiale, obștești, profesionale etc., care pot avea conținut etic. Conținutul moral superior al **o.** constă în caracterul lor necesar pentru realizarea binelui, pentru progres. **O.** impuse în scopuri imorale au un caracter inuman. Deosebirile de esență dintre diferitele **o.** arată importanța pe care o are decizia omului în alegere și subliniază răspunderea sa morală. V. *datorie morală, îndatorire morală.* (Gh.B.)

obrăznicie, atitudine, comportare, vorbă, faptă lipsită de respect, de rușine, de pudoare față de cineva; necuviință, impertinență. Obraznicul este îndrăzneț pînă la nerușinare, impertinent, „lipsit de obraz" și necuviincios. „Minciuna și obrăznicia sînt și ele arme omenești", spunea Ion Slavici, căci „obraznicul mănîncă praznicul", iar „rușinosul roade osul" sau „obrazul gros aduce pîntecelui folos", adică cel îndrăzneț pînă la **o.** trage adeseori foloase de pe urma îndrăznelii lui. **O.** stîrnește dezaprobarea celor din jur, întrucît cel obraznic pretinde de la cei din jur mai multe decît merită. Termenul se folosește și pentru comportările, faptele, vorbele copiilor neastîmpărați, neascultători, prost educați, neavînd însă aceeași gravitate ca atunci cînd se folosește în legătură cu purtarea tinerilor, a celor maturi. V. *grosolănie, mojicie.* (Al.B.—M.D.)

obscenitate, proferare de cuvinte indecente, triviale sau săvîrșire de gesturi care denumesc sau care imită organe ale corpului sau funcții fiziologice legate de sentimente de pudoare, cu intenția de a jigni simțul moral și nevoia de puritate sufletească a omului civilizat; nerușinare în vorbă și în purtări; acțiune sau vorbă contrară pudorii. **O.** este unul dintre semnele lipsei de educație sau ale decăderii morale. În primul caz, **o.** poate fi înlăturată prin schimbarea climatului interior al omului, prin îndemn spre cuviință, în purtări și în cuvinte, prin apel la simțul decenței și respectului pentru sine și pentru ceilalți; în cazul decăderii morale, se impune o redresare socială a celui decăzut, prin suprimarea cauzelor (alcoolul, în primul rînd) și printr-o reeducare morală. V. *indecență, pornografie, trivialitate.* (I.B.)

obscurantism, atitudine, concepție profund ostilă științei, rațiunii, cunoașterii, care susține deschis ignoranța, neștiința, proclamîndu-le drept condiții necesare menținerii credinței în rîndul poporului. **O.** este specific tuturor credințelor religioase, dată fiind poziția ostilă a acestora față de adevărul dobîndit pe calea cunoașterii raționale, a științei. În diferite doctrine religioase sînt formulate atacuri împotriva cunoașterii și rațiunii,

Scanned with OKEN Scanner

precum și justificări ale sărăciei spirituale. Scrierile religiei creștine propovăduiesc unele principii retrograde ca: „cine înmulțește știința, înmulțește suferința“ sau „căile Domnului sînt de nepătruns“, „fericiți cei săraci cu duhul“ ș.a. În evul mediu, biserica creștină s-a situat pe pozițiile unui **o.** militant, intolerant și prigonitor al oricărei manifestări de gîndire înaintată. În anul 1559, papa Paul al IV-lea a dispus întocmirea unui index de „cărți interzise“ în care, cu vremea, au fost incluse peste 8 000 de lucrări științifice, filozofice și literare valoroase. Exemple grăitoare de atitudine obscurantistă oferă motivările date de biserică condamnării unor descoperiri și unor teorii științifice. Așa, de pildă, interzicerea, în evul mediu, a disecțiilor anatomice se justifica prin aceea că ele ar fi contrarii dogmei „învierii“ din morți la „sfîrșitul“ lumii; teoria heliocentrică a fost declarată „erezie“, deoarece infirma momentul biblic referitor la Iisus Navin care a poruncit Soarelui să se „oprească“, nu Pămîntului; introducerea vaccinului antivariolic a întîmpinat împotrivirea bisericii, sub pretextul că „variola este o pedeapsă de la Dumnezeu pentru păcatele oamenilor“ ș.a.m.d. Datorită **o.** intolerant al bisericii, numeroși gînditori din trecut au fost arși pe rug de inchiziție (Giordano Bruno, M. Servet, L. Vanini ș.a.), ori supuși persecuțiilor și întemnițați (Roger Bacon, Campanella, Galileo Galilei ș.a.). Religia întreține și azi diverse practici și credințe obscurantiste, ca de ex. „tămăduirea“ bolnavilor prin cititul în „cărți sfinte“, reprezentări antiștiințifice despre fenomenele cerești, credința în „învierea morților“, „sfîrșitul lumii“ etc. Persistența acestora, ca și a altor mentalități obscurantiste, dovedesc un scăzut grad de cultură, lipsă de interes pentru cunoașterea științifică a lumii, împărtășirea unor norme de conduită perimate, străine de cerințele și idealul de viață al omului societății noastre. (A.T.)

ocară, vorbă sau faptă jignitoare, umilitoare, compromițătoare, batjocoritoare la adresa cuiva; defăimare, insultă, jignire, umilire. Expresia *a ajunge de ocară* înseamnă a se face de rîs în fața lumii, datorită unor fapte rușinoase, infamante. Numeroase proverbe românești înfierează **o.**: „Cinstea cu ocara nu pot fi împreună“. (Al.B.—M.D.)

omagiu 1. (În evul mediu) Jurămînt de credință, de supunere și de devotament depus de un vasal către superiorul său, de un senior către suzeranul său etc., cu un anume ritual. **2.** Manifestare (prin cuvinte, gesturi, plecăciuni etc.) a respectului, veneraței,

Scanned with OKEN Scanner

admirației sau recunoștinței față de cineva sau de ceva. Expresia „omagiile mele“ cuprinde o formulă de salut reverențioasă adresată, mai ales, femeilor. (Al.B.—M.D.)

omenie, complex de calități alese, proprii unei persoane, și simțite ca cerințe pe care trebuie să le satisfacă un om adevărat. Izvorînd din adîncurile conștiinței istorice a poporului român, cristalizînd experiența sa de viață, noțiunea de **o.** exprimă un anumit ideal moral, o concepție despre om și despre viață, proprii umanismului popular. Masele populare respectă curajul, hărnicia, tăria de caracter, prietenia, spiritul rațional și întreprinzător, optimismul viguros, modestia, mărinimia, sinceritatea în opinii și în atitudini, sentimentul dreptății sociale. În proverbele și zicătorile poporului nostru sînt proslăvite demnitatea și onoarea („Onoarea pierdută nu o mai poți afla“, pentru că „Onoarea nu o putem cumpăra pe bani“), respectul cuvîntului dat și încrederea reciprocă („Omul cinstit se ține de cuvînt“, „Omul de omenie crede omului de omenie“), hotărîrea și tenacitatea („Omului cu stăruință toate îi sînt cu putință“), consecvența, integritatea și puritatea morală („Murdăria pierde omenia“, „Omul îi mai tare ca fierul, că din fier poți rupe, dar din om ba“), cumpătarea, modestia și buna-cuviință („Omul nu trăiește să mănînce, ci mănîncă să trăiască“, „Omul e dator să-și măsoare lungul nasului“), prietenia sinceră („Prietenul la nevoie se cunoaște“, „Prietenul adevărat te sfătuiește la bine, nu-ți laudă nebuniile“, „Omul fără amici e ca stînga fără dreapta“), înțelepciunea („Omul înțelept face ce poate, nu ce vrea“). Totodată, ele resping și dezaprobă, în numele **o.,** tot ce i se opune acesteia, tot ce degradează omul: lenea, ipocrizia, trădarea, pizma, exploatarea. **O.,** ca umanism popular, presupune credința în om, în puterea și în menirea lui, care se manifestă însă ca prețuire nu atît a omului „în general“, cît a omului muncii. Sentimentul demnității este intim asociat cu dragostea de libertate: „Cine e deprins să aibă stăpîn, moare slugă“; el s-a valorificat practic în lupta pentru libertate, împotriva exploatatorilor și asupritorilor poporului, în lupta împotriva cotropitorilor de țară, pentru neatîrnarea și propășirea acesteia. În acest context, noțiunea de om (din care derivă *omenia*) capătă un înalt sens moral; om adevărat este numai acela care întrunește calitățile sintetizate în noțiunea populară de **o.**: „Nu tot omul e om!“ Promovînd relații cu adevărat umane, societatea noastră socialistă are nevoie de oameni adevărați. V. *filantropie, umanitarism.* (Ov. T.)

onestitate, trăsătură de caracter a omului care dovedește în orice condiții *cinste* desăvîrșită și *corectitudine*. V. *cinste, corectitudine, sinceritate*. (F. M.)

onoare, noțiune care apreciază modul în care individul respectă, prin conduita sa etică, exigențele unei societăți, epoci, clase sau profesiuni, strădunța sa de a fi la înălțimea meritelor care i se recunosc. Ca și *demnitatea*, **o.** dezvăluie atitudinea omului față de sine însuși și, totodată, atitudinea societății față de el, îndeplinind același rol în relațiile reciproce dintre oameni și în orientarea conduitei individuale. În sfera **o.,** o pondere mare are aprecierea raportului dintre cerințele sociale și conduita individuală, dintre valoarea recunoscută și comportarea personală, cerîndu-se omului să-și justifice, să-și mențină și să-și apere *reputația*, în care este exprimat acest raport. De asemenea, în timp ce noțiunea de **o.** presupune, în raport cu fiecare om în parte, măsura respectului pe care acesta îl merită, demnitatea individului se bazează pe dreptul egal al fiecăruia de a fi respectat. Din punct de vedere istoric, noțiunea a apărut în conștiința morală a societății sub forma ideii de **o.** a unui grup sau a unei caste sociale, ca cerință morală ce prescrie omului un mod de comportare conform intereselor și normelor acestuia. În morala feudală, de ex., **o.** nobiliară prevedea o serie de reguli ca aceea de a nu presta o muncă înjositoare pentru un aristocrat, de a sluji cu devotament suzeranul, de a răzbuna prin luptă orice jignire, de a respecta eticheta și normele de comportare etc. Deși s-a ridicat împotriva privilegiilor feudale și a noțiunii de **o.** legată de acestea, morala burgheză a păstrat caracterul de clasă al noțiunii de **o.,** pe care a promovat-o în strînsă legătură cu simțul de proprietar, cu averea și situația socială. În societatea bazată pe clase antagoniste, în care **o.** este în general legată de o formă sau alta a inegalității, pe de o parte, ea degenerează în *îngîmfare, orgoliu, ambiție*, iar, pe de altă parte, în rîndurile claselor asuprite, ea dă naștere unui sentiment de mîndrie jignită și de *dezonoare*. În morala populară s-au păstrat numeroase proverbe, zicători, povestiri ce exprimă aspirația omului simplu spre **o.,** cinste și puritate morală care să îndreptățească renumele său bun. Poporul nostru exprimă înalta prețuire dată acestei însușiri prin conștiința că „onoarea nu o putem cumpăra pe bani“ și „o dată pierdută nu o mai poți afla“. Munca, strădania personală, cinstea, demnitatea, curajul aduc omului **o.** În societatea socialistă, în locul **o.** de castă apare cerința de a apăra și de a

Scanned with OKEN Scanner

lupta pentru continua ridicare a reputației personale, a colectivității și a poporului în totalitatea lui. În aprecierea **o.** se iau în considerare meritele personale ale omului, în primul rînd munca sa, pe care se bazează faima de care se bucură și în raport cu care se determină măsura stimei ce i se arată. Om de **o.** este acela care se bucură de aprecierile colectivității, care confirmă prin fapte convingerile și vorbele sale, care-și ține promisiunile și veghează, prin întreaga sa atitudine, la respectarea de către sine și de către ceilalți a unor înalte principii morale. Etica marxistă ridică pe o treaptă superioară concepția despre **o.**, legînd-o indisolubil de îndeplinirea datoriei sociale, criteriul de apreciere constituindu-l unitatea dintre **o.** personală și cea a colectivului. În același timp, se afirmă cu putere *prestigiul*, ca unul dintre principalele elemente ale caracterizării morale a personalității, ceea ce face ca **o.** să reprezinte un adevărat stimulent moral, care îl îndeamnă pe om să acționeze pentru binele general și, totodată, pentru desăvîrșirea sa. V. *cinste*, *considerație*, *prestigiu*, *reputație*. (F. M.)

onoare muncitorească, expresie a conștiinței de sine a proletariatului organizat, a clasei muncitoare, mîndrie și demnitate pentru viața de muncă și de luptă a muncitorilor, pentru forța pe care o reprezintă organizarea lor de către partid, pentru idealurile înalte privind eliberarea omenirii de orice exploatare și asuprire, care animă lupta sa. **O.m.** este un sentiment profund moral, de mîndrie pentru activitatea creatoare pe care o desfășoară, încredere în forțele sale, în capacitatea organizatorică și politică de edificare a unei societăți noi. **O. m.** apare ca o importantă trăsătură care înglobează atitudini, sentimente și comportări specifice celor care muncesc. În sentimentele și conștiința de sine a clasei muncitoare sînt concentrate cele mai înalte norme etice ale relațiilor dintre oameni. Baza reală pe care se sprijină acestea o reprezintă justețea cauzei slujite și apărate. În mod obiectiv, interesele clasei muncitoare de lichidare a exploatării și de construire a unei societăți noi coincid cu cele ale progresului social și moral ale întregii omeniri muncitoare. De aceea, **o.m.** nu are nimic din orgoliul și din înfumurarea claselor parazitare, care disprețuiau munca, poporul și care își arogau titluri și demnități din vanitate, fără să aibă merite. La baza **o.m.** stă munca, comportarea cinstită, mîndria pentru creația sa, pentru valorile morale și politice pe care le apără. **O.m.** se caracterizează printr-o demnitate autentic umană, intransigență și apărare a principiilor socialiste, indiferent de greutățile ivite, curaj și

Scanned with OKEN Scanner

fermitate a convingerilor, viață pusă în slujba muncii, a libertății, intoleranță față de nedreptate și agresiune, față de orice tentativă de încălcare a demnității umane. V. *onoare*. (Gh. B.)

opinie, părere, cunoștință insuficient de întemeiată pentru a deveni o convingere, exprimînd un punct de vedere bazat pe prima impresie sau pe intuiție, în care atitudinea subiectivă are, de cele mai multe ori, o pondere deosebită. În expresia *om de opinie*, este definită calitatea omului de a-și forma și de a-și exprima o poziție de sine stătătoare, o atitudine proprie. (F. M.)

opinie publică, ansamblul concepțiilor, simțămintelor și atitudinilor social-politice și etice nemijlocit practice ale oamenilor, la un anumit moment al dezvoltării societății; principalul mijloc de educare și de influențare morală a individului de către colectivitate. **O.p.** se constituie o dată cu societatea însăși, ca modalitate de reglementare a relațiilor dintre indivizi în condițiile inexistenței statului, în care constrîngerea tradițiilor și obiceiurilor colectivității constituie o autoritate suficientă pentru armonizarea activității și respectarea normelor obligatorii ale vieții sociale. **O.p.** este expresia experienței și memoriei colective, sinteza legilor nescrise care păstrează și transmit, din generație în generație, totalitatea cunoștințelor, sentimentelor și atitudinilor oamenilor în legătură cu conviețuirea lor în societate. Ca atare, **o.p.** are o latură conservatoare și una înnoitoare, fiind însă, întotdeauna, o categorie istorică, o realitate în continuă prefacere ce exprimă natura socială, realitatea politică și conștiința spirituală a orînduirii respective. În orînduirile bazate pe existența claselor antagonice, **o.p.** a claselor dominante sprijină rolul acestora în societate, susține statul și dreptul care servesc dominației lor. Masele largi de oameni ai muncii, excluse de la viața publică, își văd limitată **o.p.** respectivă la un dezacord și protest, de cele mai multe ori moral-abstract, care se manifestă, în mod eficient, numai în momentele de mari frămîntări sociale. Apariția și afirmarea clasei muncitoare și, o dată cu aceasta, a unei ideologii științifice, progresiste determină geneza unei **o.p.** cu adevărat reprezentativă pentru masele muncitoare, conștientă și militantă, opusă **o.p.** a clasei dominante. În condițiile socialismului se întărește necontenit unitatea moral-politică a întregului popor, se creează o puternică unitate între opinia individuală și **o.p.**, care se afirmă tot mai mult drept conștiința de sine a poporului, drept una dintre forțele motrice principale ale dez-

Scanned with OKEN Scanner

voltării sociale. În socialism, **o.p.** este modalitatea conștiinței colective de a acționa practic, forma concretă de manifestare a conștiinței sociale socialiste, exprimînd atît gradul de maturitate al acesteia, cît și neajunsurile ei. Caracterul nou al relațiilor de producție, rolul conducător al partidului și ideologiei marxiste fac ca în procesul dezvoltării **o.p.** socialiste să fie îngustat terenul aprecierilor arbitrare, al concepțiilor greșite sau rămase în urmă față de cerințele obiective. Cu toate acestea, există posibilitatea manifestării în **o.p.** socialistă a unor poziții greșite, învechite, conservatoare, dăunătoare, care trebuie combătute și învinse. Această posibilitate arată însemnătatea deosebită a muncii politico-educative desfășurate sub conducerea partidului, al cărui rol de forță conducătoare a societății reprezintă, totodată, și principalul factor de cimentare a **o.p.** socialiste. Procesul dezvoltării democrației socialiste impune creșterea continuă a rolului **o.p.** în viața socială în sensul sporirii influenței educative a acesteia, al creșterii continue a însemnătății formelor obștești de înrîurire, inclusiv în prevenirea, combaterea și sancționarea de către colectivitate a încălcării normelor vieții sociale. **O.p.** socialistă are un caracter înnoitor, ofensiv, ea se află în avangarda transformărilor progresiste pe tărîmul conștiinței, îndeosebi prin generalizarea exemplelor pozitive, înaintate; **o.p.** înseamnă, totodată, lupta activă împotriva oricăror rămîneri în urmă și manifestări ale vechiului din domeniul conștiinței. În lumina eticii marxiste, **o.p.**, sinteză a înțelepciunii și a experienței colective, precumpănește asupra opiniei individuale și, prin faptele pe care le aprobă sau le condamnă, exercită o influență hotărîtoare în modelarea conștiinței de sine a individului. În același timp, etica marxistă insistă asupra caracterului conștient al atitudinii morale și al procesului educativ, asupra necesității ca fiecare om să-și elaboreze, de sine stătător, opiniile sale, modul său de a înțelege viața și de a acționa, subliniind că **o.p.** socialistă devine cu atît mai puternică, cu cît oamenii militează conștient pentru afirmarea acesteia. O dată cu accentuarea procesului creației istorice conștiente, crește, în mod necesar, rolul **o.p.** în întreaga viață socială, sporește ponderea ei în ansamblul acțiunii factorilor educativi și influența ei asupra concepțiilor și atitudinilor oamenilor. În socialism, **o.p.** manifestă, în aceste condiții, tendința de instituționalizare, de transpunere în structuri organizate (în cadrul colectivelor de muncă, adunărilor obștești, în viața publică a țării etc.). Statul socialist se sprijină pe **o.p.**

Scanned with OKEN Scanner

care, începînd de a mai fi un fenomen pur apreciativ, exercită funcții constructive, educative. Caracteristic pentru o întreagă epocă istorică, în care societatea socialistă folosește atît forța legii cît și forța influenței **o.p.**, se dezvoltă procesul paralel al întăririi și perfecționării statului și, în același timp, al preluării de către **o.p.** a unor funcțiuni ale acestuia ca expresie a tendinței istorice spre autoconducere a maselor. (F.M.)

oportunism moral, atitudine a unei persoane care se conduce, în acțiunile sale, mai puțin după principii și mai mult după împrejurări, care este înclinată să profite de orice prilej oportun pentru a-și realiza interesele sale. Din punct de vedere moral, oportunismul este renunțarea la principiile morale, folosirea tuturor circumstanțelor și mijloacelor favorabile, independent de valoarea lor morală și de concepțiile respectivului. Din punct de vedere al caracterului, oportunistul este un om fără principii și fără convingeri ferme, care își schimbă opinia și comportarea în funcție de împrejurări, de ocazii, fiind mereu dispus mai degrabă să-și schimbe convingerile decît să înfrunte greutățile, mergînd mereu pe linia cea mai comodă și mai profitabilă pentru el. (C. Z.)

oprobriu, manifestare de dezaprobare sau de dispreț față de fapte sau atitudini imorale grave și față de oamenii care le comit. **O.** opiniei publice sau al societății, ca sancțiune morală, se exprimă față de asemenea acte imorale cum sînt: trădarea de patrie, hoția, crima, părăsirea copiilor de către părinți, atitudinea ingrată, inumană a copiilor față de părinți etc. V. *dezonoare.* (Gh. B.)

optimism, concepție social-politică și etică după care realitatea este capabilă de o continuă perfecționare, iar lumea și omul progresează neîncetat, îndreptîndu-se spre un viitor mai bun. Strîns legate de teoriile progresului social și moral, concepțiile **o.** afirmă că societatea are posibilitatea de a se apropia de idealul binelui și dreptății care, în cele din urmă, vor învinge răul și nedreptatea, iar individul este capabil de o dezvoltare materială și spirituală nelimitată și poate să fie fericit. În istoria societății, teoriile **o.** au fost promovate, de obicei, de clasele sociale în ascensiune, dobîndind, totodată, din punct de vedere filozofic, cele mai diferite fundamentări. Unele teorii idealiste și religioase recunosc, de asemenea, existența binelui și dreptății absolute, dar le consideră numai de domeniul „lumii de apoi". Deși socoteau că, în cele din urmă, răul este înlăturat, filozofii creștini din evul mediu concepeau triumful „binelui

Scanned with OKEN Scanner

ca fiind posibil numai în „paradis", în viața pămîntească omul fiind destinat suferințelor pentru păcatele pe care le-ar fi săvîrșit. Un asemenea **o.** este însă fals și echivalent pesimismului, întrucît se sprijină pe recunoașterea imposibilității dezrădăcinării răului, a fatalității nefericirii omului în viața reală. Continuînd tradițiile gînditorilor materialiști ai antichității, care au promovat idei **o.**, teoriile **o.** au căpătat o mai largă recunoaștere în concepțiile gînditorilor Renașterii, ale socialiștilor utopici, enciclopediștilor, la democrații revoluționari, precum și la unii dintre reprezentanții idealismului clasic german. În mod deosebit, **o.** a fost dezvoltat ca teorie filozofică în opera lui G. Leibniz, care considera lumea existentă drept „cea mai bună dintre toate lumile posibile". Numeroși gînditori și filozofi români — D. Cantemir, N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, V. Conta — au susținut concepțiile **o.** filozofic în strînsă legătură cu teoriile lor despre progresul social și istoric. Marxismul este o teorie consecvent optimistă, care fundamentează în mod științific încrederea în viitor și posibilitatea victoriei binelui, dreptății și fericirii pe legile obiective ale progresului social. Spre deosebire de concepțiile idealiste, metafizice și utopice care, în practică, justificau și permanentizau răul social și moral, nefericirea oamenilor, concepția despre lume a clasei muncitoare promovează o înțelegere activă și militantă a **o.**, cerînd oamenilor să lupte efectiv împotriva răului și nedreptății, a cauzelor reale ale nefericirii și să construiască în mod conștient o orînduire nouă, socialismul și comunismul, în care se creează, în mod obiectiv, premisele fericirii celor ce muncesc, iar ritmul progresului se accelerează prin activitatea creatoare a maselor. **O.** marxist îi este străin, în același timp, orice înțelegere utopică sau fatalistă, conform căreia, în noile condiții, fericirea ar apărea dintr-o dată, ar fi cucerită în mod absolut, automat, fără eforturile, străduințele și aportul oamenilor înșiși; dimpotrivă, în etica marxistă, **o.** reprezintă acea concepție bazată pe încredere în viață care se concentrează cu toată atenția spre perfecționarea prezentului prin lupta împotriva vechiului, a lipsurilor și piedicilor de tot felul. Omul optimist al societății socialiste nu este un visător pasiv, ci un luptător activ pentru idealul fericirii sociale și personale. În acest sens, concepțiile **o.** constituie, în socialism, un factor mobilizator, încrederea în viitor contribuind la dezvoltarea și la afirmarea capacităților creatoare ale omului, la formarea unor trăsături morale pozitive. Ant. *pesimism*. V. *scepticism*. (F. M.)

opțiune morală, alegere, în funcție de anumite criterii morale, a uneia dintre mai multe posibilități de comportare existente. **O.m.** se poate exercita nu numai la nivelul comportării concrete, ci și la acela al principiilor morale înseși (de ex. optez pentru un principiu ori ideal moral sau pentru un altul, pentru un sistem de valori și norme morale sau pentru un altul). (C. Z.)

orgie 1. (În antichitate) Petreceri zgomotoase și destrăbălate date la greci în cinstea lui Dionysos, zeul ocrotitor al viței de vie și simbol al fertilității; la romani, în onoarea lui Bachus. **2.** (Sens curent) Chef, petrecere dezmățată, în care se dă frîu liber voluptății și senzualității. Participarea la petreceri care se transformă în **o.** nu este compatibilă cu o ținută morală demnă și dovedește slăbiciune de caracter. (Al.B.—M.D.)

orgoliu, sentiment, trăsătură de caracter care exprimă mîndrie de sine dincolo de limitele firescului, un exagerat amor propriu, supraapreciere a propriei valori, interes concentrat exclusiv la propria persoană în scopul situării ei deasupra altora. **O.** contrazice modestia, ținuta decentă, simțul echilibrului, fiind însoțit, de obicei, de dispreț față de alte persoane. Dacă mîndria pentru propriile realizări, demnitatea izvorîtă din conștiința valorii proprii sînt justificate, **o.** ne apare mai mult ca o trăsătură negativă, deoarece este o mîndrie exacerbată și paroxistă, o demnitate denaturată, impusă în chip supărător. Izvorînd din individualism, **o.** provoacă perturbări în viața colectivă, aduce jigniri celor din jur, conduce la decădere morală, generînd acte josnice. Nu poți progresa moral atîta timp cît unicul tău scop este dobîndirea gloriei, adoptarea de poze și de atitudini care să fixeze atenția asupra ta și să sfideze pe alții. În realitate, cel pătruns de **o.** este un solitar, despărțit de oameni și pornit împotriva lor, de aceea, orgoliosul este și un neputincios, deoarece însingurarea reduce mult forțele. P. Valery menționa: „cel mai feroce orgoliu se naște cu ocazia unei neputințe". Inevitabil, **o.** îngustează perspectiva vieții. Malebranche arăta: „orgoliul, ignoranța și orbirea merg întotdeauna împreună". Dezbărarea de **o.,** cu ajutorul colectivului și prin eforturi proprii, echivalează cu o adevărată renaștere morală. V. *îngîmfare, mîndrie, trufie, vanitate.* (P.P.-N.)

oroare 1. Stare afectivă puternică de dezgust, repulsie, groază, aversiune și silă. **2.** Faptă sau vorbă reprobabilă care inspiră repulsie și groază. (Al.B.—M.D.)

osîndă, condamnare, pedeapsă la care este supus cineva de către organele judiciare, pentru abateri grave de la normele de

Scanned with OKEN Scanner

convieţuire morală şi cetăţenească. În sens religios, **o.** reprezintă maximum de pedeapsă pe care-o poate atrage după sine necredinţa, păcatul (de ex. chinurile veşnice ale iadului, alungarea din rai etc.). Ameninţarea cu **o.** constituie un mijloc de întreţinere a credinţei şi fricii de Dumnezeu.(A. T.)

ostilitate, împotrivire, vrăjmăşie, duşmănie, sentiment şi atitudine de ură faţă de cineva. Cînd se manifestă fără rost, **o.** dovedeşte un caracter refractar. V. *duşmănie* (Al.B.—M.D.)

ostracizare, excludere a unei persoane din cadrul colectivităţii pentru motive etice sau social-politice, izolarea ei morală prin oprobriu public. (Al.B.—M.D.)

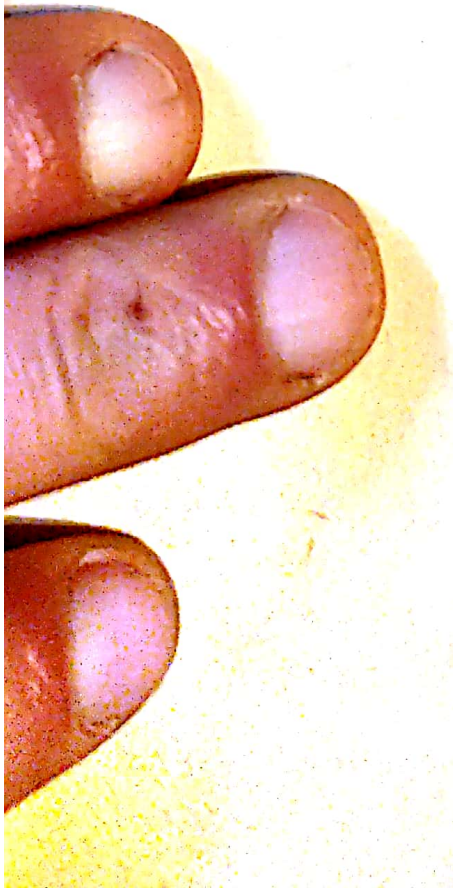

Scanned with OKEN Scanner

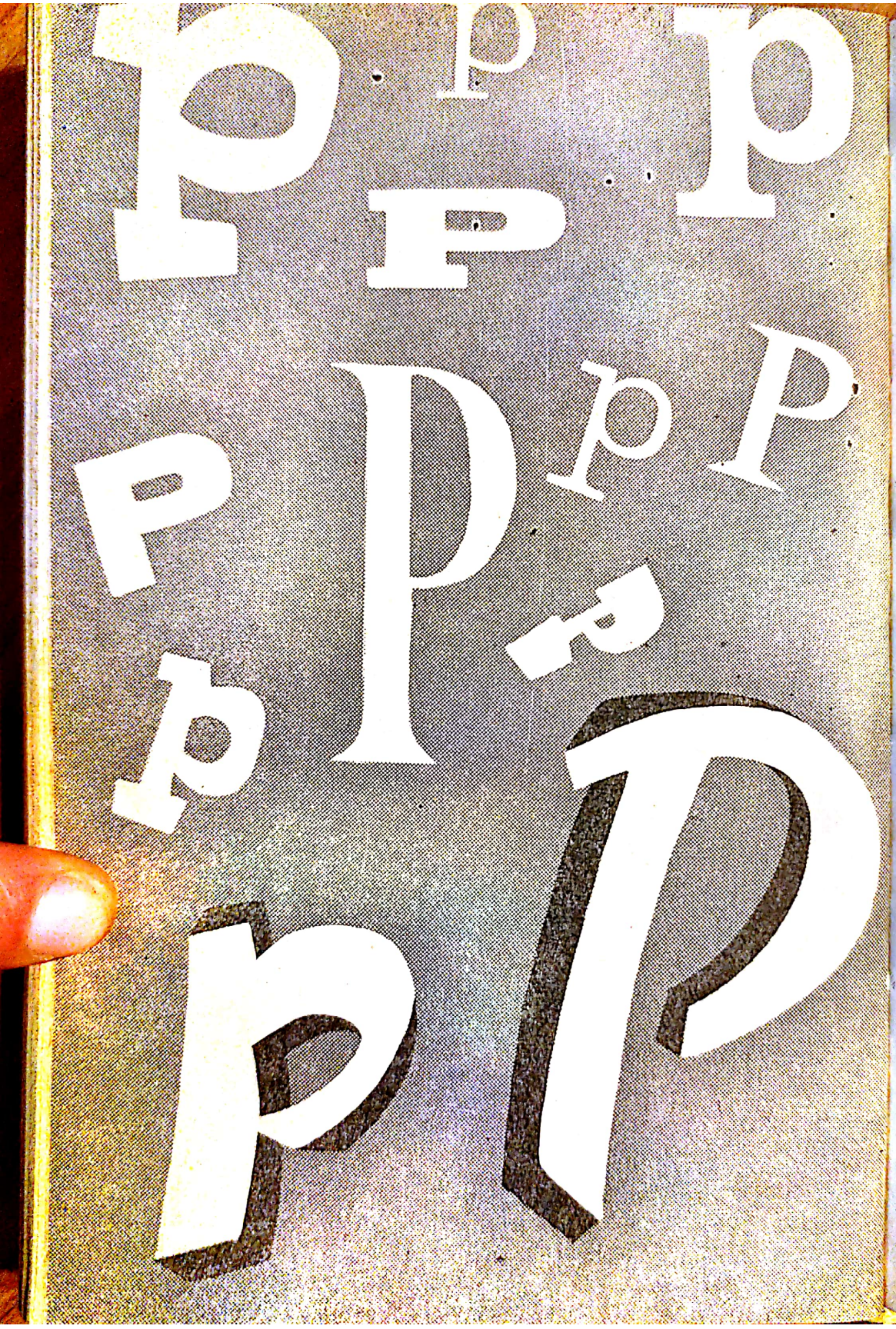

Parazitism, mod de
îndu-și hrana de l
semnează modul d
sare sau care își asig
altuia. **P.,** ca fenom
sociale și este cara
ciale exploatatoare,
extraeconomic sau
ție să lucreze spre f
economică a **p.,** dec
piul „cine nu munc
adresa acelor indiv
iesc din munca păr
torii lor cu linguș
social, prezentă în
îmbracă uneori fo
aduse bunului me
desconsiderare a
(Al.B.—M.D.)

parșiv, murdar, s
comportare mesch
constant pe cei di

parvenitism, atitu
și social, care se
cinstite, o situați
socialistă, tendinț
acordă, în promo
deosebit de nociv
de la dobîndirea u
și meritele lui ade
bogățire cu orice p
deschid calea spr
interesul personal
adulare, arivism, ca

pasiune, sentimen
nește pe om și-l a
Omul cuprins de **p.**
o neobișnuită ten
îl tîrăște pe om sp
p., hotărîtoare es
„pasiunile înjoses
de o înaltă valoa
„nimic mare fără o
omul nu e decît
înjositoare, malad

Scanned with OKEN Scanner

Parazitism, mod de viață al acelui organism care trăiește lu-
îndu-și hrana de la un alt organism. Pe plan social, **p.** de-
semnează modul de trai al celui care își procură cele nece-
sare sau care își asigură un trai îmbelșugat din produsele muncii
altuia. **P.,** ca fenomen social, a apărut o dată cu apariția claselor
sociale și este caracteristic societăților presocialiste. Clasele so-
ciale exploatatoare, proprietare ale mijloacelor de producție, obligă
extraeconomic sau economic pe cei lipsiți de mijloace de produc-
ție să lucreze spre folosul lor. Societatea socialistă înlătură baza
economică a **p.,** deci și **p.** ca fenomen colectiv, aplicînd princi-
piul „cine nu muncește, nu mănîncă". Termenul se folosește și la
adresa acelor indivizi, mai ales tineri, puțini la număr, care tră-
iesc din munca părinților sau a altora, răsplătindu-i pe binefăcă-
torii lor cu lingușiri, falsă dragoste etc. Atitudinea de parazit
social, prezentă încă în societatea socialistă ca fenomen restrîns,
îmbracă uneori forme extrem de dăunătoare, prin prejudiciile
aduse bunului mers al colectivelor de muncă (atitudinea de
desconsiderare a muncii sau furtul din avutul obștesc).
(Al.B.—M.D.)

parșiv, murdar, scîrbos; prin extensiune, persoană care are o
comportare meschină, mîrșavă și ticăloasă, înșelîndu-i în mod
constant pe cei din jur. (Al.B.—M.D.)

parvenitism, atitudine reprobabilă, din punct de vedere moral
și social, care se manifestă prin dorința de a obține, pe căi ne-
cinstite, o situație materială sau socială bună. În societatea
socialistă, tendințele de **p.** sînt limitate de importanța care se
acordă, în promovarea oamenilor, meritelor lor reale. **P.** este
deosebit de nociv prin aceea că îndepărtează pe om de la muncă,
de la dobîndirea unor aprecieri juste care să reflecte capacitatea
și meritele lui adevărate. În același timp, **p.** și tendința de îm-
bogățire cu orice preț ignorează calitățile autentice ale celorlalți,
deschid calea spre subiectivism în aprecierea valorilor, pun
interesul personal îngust mai presus de interesele generale. V.
adulare, arivism, carierism, cupiditate, linguşire, servilism. (Gh. B.)

pasiune, sentiment deosebit de puternic și de activ care stăpî-
nește pe om și-l angajează, nestăvilit, într-o anumită direcție.
Omul cuprins de **p.** își mobilizează toate energiile și demonstrează
o neobișnuită tenacitate în promovarea acestei **p.** Practic, **p.**
îl tîrăște pe om spre obiectul ei. De aceea, în aprecierea morală a
p., hotărîtoare este orientarea acesteia. Eminescu menționa:
„pasiunile înjosesc, pasiunile înalță". Există *p.creatoare,* nobile,
de o înaltă valoare morală; acestora li se potrivește dictonul:
„nimic mare fără o mare pasiune". Amiel arăta că „fără pasiune,
omul nu e decît o forță latentă". Există însă și *p. distructive,*
înjositoare, maladive, numite, de obicei, *patimi* sau *vicii.* Des-

pre acestea, Epictet spunea: „pune frîu patimilor pînă nu-ți pun ele ție". (P.P.-N.)

pasivitate, lipsă de participare, de energie și de inițiativă într-o activitate; stare inactivă a unei persoane care suportă o influență fără a reacționa pozitiv. În majoritatea cazurilor, **p.** este expresia lipsei de interes pentru cunoaștere și, respectiv, de deprinderi corespunzătoare traducerii lui în fapte. Starea de activitate, specifică omului nou, presupune unitatea dintre interesele de cunoaștere și voința de a acționa. „Inteligența trebuie să dea viață acțiunii; fără ea, acțiunea este zadarnică. Dar fără acțiune ce stearpă este inteligența!" (Roger Martin du Gard). (Gh. N.)

patimă, stare afectivă puternică și violentă, cu efect copleșitor asupra corectitudinii judecăților. Așa, de ex., iubirea exagerată pentru ceva sau pentru cineva, ambiția puternică de a obține un lucru, pornirea nestăpînită pentru o anumită cauză devin **p.,** datorită scăderii spiritului critic al gîndirii și creșterii sugestibilității. O mamă care-și iubește excesiv copilul, poate, uneori, să nu-i observe defectele morale în adevărata lor înfățișare și, din această cauză, să i le treacă cu vederea, găsind pentru ele felurite justificări. Moralistului francez La Rochefoucauld îi datorăm aserțiunea că pasiunile pot naște adeseori pasiuni potrivnice, deci **p.** Cînd spunem că „cineva este pătimaș", adică pune **p.** în tot ceea ce face, relevăm tocmai efectul trecerii pasiunii pe panta exagerării către contrariul ei, prin scăderea capacității de autocontrol (de ex. pasiunea sau **p.** cu care unii sau alții dintre suporteri își susțin echipa sportivă preferată). Pasiunile au rol tonic atunci cînd sînt canalizate într-o direcție pozitivă (dragostea pentru artă, pentru sport, pentru profesiunea aleasă — izvor de fapte remarcabile); pasiunile orientate contrar principiilor morale (avariția, viciul jocurilor de noroc) duc la degradare morală, devin **p.** Educația părintească sănătoasă și cea școlară, dobîndirea, cu timpul, a capacității de autoreglare afectivă, de dominare a pornirilor afective negative cu ajutorul celor pozitive, precum și înțelegerea temeinică a sensului interdicțiilor pentru obiceiuri dăunătoare (de ex. fumatul) sînt principalii factori de învingere a **p.** (Gh. N.)

patologie morală, totalitatea concepțiilor, atitudinilor și normelor morale cu caracter morbid, anormal care împiedică exercitarea funcțiilor progresului moral și provoacă degradarea morală a omului. Stările patologice din punct de vedere moral reprezintă o deviere de la ceea ce este normal în atitudine și în comportare, deviere de scurtă sau lungă durată, manifestîndu-se sub forma unei abateri sau concretizîndu-se în vicii și în atitudini reprobabile: lașitatea, trădarea, furtul, alcoolismul, minciuna, criminalitatea,

Scanned with OKEN Scanner

trîndăvia, fățărnicia, lipsa de omenie și altele. Pe lîngă caracterul lor nociv, care duce și la alterarea celorlalte principii și atitudini sănătoase ale omului, stările patologice morale înveninează relațiile dintre oameni, îi împiedică să-și însușească valorile etice superioare. Baza socială a eliminării acestor vicii o reprezintă constituirea relațiilor sociale socialiste, ridicarea nivelului de cultură și conștiință al oamenilor, antrenarea lor la o activitate creatoare, iar mijlocul de realizare este munca de educație morală, *terapeutica morală*, în care, după caz, educatorului social i se poate alătura și specialistul psiholog sau psihiatru. În terapeutica morală, deosebit de eficiente sînt, pe plan social, eforturile de prevenire a acestor maladii, precum și acțiunea de condamnare și de combatere a lor prin forța legilor juridice și a opiniei publice. (Gh. B.)

patriotism, principiu social-politic și moral care caracterizează atitudinea oamenilor față de țara lor și care se manifestă într-un anumit mod de acțiune și într-un întreg complex de sentimente sociale, denumit, de obicei, *dragoste de patrie*. „Patriotismul este un sentiment dintre cele mai adînci, statornicit de existența de secole și milenii a unor patrii diferite“ (V.I.Lenin). Iar prin *patrie* se înțelege mediul politic, cultural și social, determinat de un anume grad al dezvoltării producției materiale, mediu în cadrul căruia își duce viața și își desfășoară lupta fiecare popor, de veacuri și milenii. Dragostea față de patrie include atașamentul față de locurile în care trăiești, devotamentul față de poporul din care faci parte, dragostea și respectul față de tradițiile lui înaintate de luptă și față de limba și cultura lui, spiritul de sacrificiu pentru apărarea libertății și independenței patriei, grija pentru destinele ei. **P.**, ca fenomen social complex, ține de domeniul psihologiei sociale, avînd, totodată, și o bogată semnificație morală. Elementele componente menționate ale **p.** și-au găsit reflectare în conștiința morală a popoarelor, în conținutul diferitelor cerințe morale. Tocmai de aceea, **p.** este unul dintre principiile morale. Fiind un fenomen social-istoric, **p.** are, în diferite epoci, un conținut deosebit. El capătă o foarte mare însemnătate în perioada formării națiunilor și a statelor naționale, cînd burghezia, luptînd împotriva feudalismului, a strîns în jurul ei națiunea și a apărut ca reprezentantă a ei. Încă din această perioadă, **p.** diferitelor forțe antifeudale nu a avut unul și același conținut social. **P.** burgheziei, mai ales după ce a devenit clasă dominantă, a fost tot mai mult subordonat intereselor ei egoiste de clasă. Purtătoarele consecvente ale adevăratului **p.** au fost totdeauna masele populare și, în primul rînd, păturile de oameni ai muncii, luptătoare pentru libertate, pace și progres social. Sentimentul **p.** s-a format în rîndurile poporu-

Scanned with OKEN Scanner

lui nostru și s-a afirmat cu vigoare în cursul luptelor sale de veacuri împotriva cotropitorilor străini și a asupritorilor din interior, în lupta împotriva oricărei exploatări și asupriri, pentru a-și apăra ființa națională, libertatea și neatîrnarea patriei, pentru formarea națiunii române, a statului național unitar român. El s-a transmis și s-a îmbogățit necontenit de-a lungul generațiilor, cristalizîndu-se în înalte tradiții de luptă, prezente în glorioasele pagini ale istoriei poporului român. Folclorul nostru preamărește trecutul de luptă al poporului pentru libertatea patriei, cinstește chipuri de eroi populari care simbolizează ridicarea vitejească a poporului împotriva cotropitorilor și asupritorilor. Dragostea pentru frumusețile patriei se manifestă viu și constant în creațiile folclorice, atestînd legătura intimă, contopirea dintre popor și natura patriei. **P.** înseamnă slujirea cu abnegație a poporului, făuritorul valorilor materiale și spirituale. În aceasta se manifestă principalul conținut moral al **p.** „Patria se cheamă norodul, iară nu tagma jefuitorilor", spunea Tudor Vladimirescu. Pentru cei mai înaintați reprezentanți ai poporului, credința în măreția acestuia, încrederea în forțele sale creatoare, în virtuțile lui au fost totdeauna un puternic suport moral. În opera „România pitorească", Al. Vlahuță scria: „Podoaba cea mai aleasă și mai mîndră între podoabele țării este poporul românesc... În marea lui putere de muncă, de luptă și de răbdare, în mintea lui trează și în inima lui caldă am găsit sprijinul speranțelor noastre". O dată cu dezvoltarea și organizarea clasei muncitoare, forța cea mai înaintată a societății, aceasta se afirmă pe arena istoriei ca purtătoare consecventă a idealurilor de progres, continuînd și ducînd mai departe cele mai bune tradiții ale luptei de eliberare socială și națională a poporului român. Partidul clasei muncitoare — partidul comunist — a ridicat pe o treaptă superioară aceste tradiții, a organizat și a condus lupta oamenilor muncii pentru înflorirea și propășirea patriei. În cursul luptei pentru socialism, **p.** oamenilor muncii s-a dezvoltat continuu, s-a adîncit și a căpătat un conținut nou, socialist. *P. socialist*, ca sentiment general popular, exprimă dragostea pentru Republica Socialistă România, unde întreaga putere de stat și bogățiile țării aparțin oamenilor muncii de la orașe și sate. Forța *p. s.* rezidă în convingerea că în patria noastră liberă și suverană, întreaga activitate, munca tuturor și a fiecăruia reprezintă o contribuție la progresul societății, al cărei scop fundamental îl constituie satisfacerea într-o măsură crescîndă a nevoilor materiale și culturale ale poporului. Acest **p.**, calitativ nou, se manifestă în munca însuflețită și devotată pentru apărarea și dezvoltarea cuceririlor revoluționare ale oamenilor muncii, pentru desăvîrșirea construirii socialismului și crearea condițiilor trecerii

Scanned with OKEN Scanner

treptate la comunism. În *p. s.* se contopesc dragostea maselor pentru frumusețile și bogățiile pămîntului țării, pentru limba și cultura înaintată a poporului, pentru glorioasele sale tradiții de luptă, pentru libertate și progres social cu dragostea și devotamentul nețărmurit pentru cauza socialismului și comunismului. Sentimentul de mîndrie patriotică pentru înflorirea multilaterală a patriei socialiste se împletește cu conștiința răspunderii pentru realizarea sarcinilor ce revin fiecăruia la locul său de muncă (în fabrici și în instituții, pe șantiere și pe ogoare, în școală), pentru apărarea și dezvoltarea avuției obștești, pentru îndeplinirea exemplară a îndatoririlor cetățenești, pentru a pune întreaga capacitate și energie creatoare în slujba propășirii României. *P. s.* înseamnă, totodată, vigilență revoluționară față de uneltirile dușmanilor țării, abnegație dusă pînă la sacrificiul vieții pentru apărarea patriei socialiste. *P. s.* îi este străină orice manifestare de *naționalism* și *șovinism*, de asemenea, el se opune radical *cosmopolitismului*. *P. s.* se împletește organic cu *internaționalismul proletar*. Dragostea față de patria socialistă se îmbină indisolubil cu dragostea nețărmurită și devotamentul față de Partidul Comunist Român, organizatorul și conducătorul poporului în lupta pentru libertate și dreptate socială, pentru suveranitate și independență națională, pentru socialism și comunism. Sub conducerea partidului comuniștilor au prins viață, în România socialistă, năzuințele de veacuri ale poporului; anii socialismului au însemnat o adevărată renaștere a națiunii noastre, a întregului popor. Slujitor devotat al poporului român, partidul comunist i-a redat acestuia întreaga sa măreție. Tocmai de aceea, poporul înconjură partidul cu dragoste fierbinte, strînge tot mai mult rîndurile în jurul său, înfăptuiește cu entuziasm politica sa patriotică de ridicare a națiunii române în rîndul națiunilor înaintate ale lumii. V. *educație patriotică*. (Ov. T.)

păcat, termen religios prin care se înțelege orice fapt, acțiune, cuvînt sau gînd, contrarii „voinței divine" sau normelor de credință. În societățile exploatatoare, **p.** este asimilat cu încălcarea normelor moralei clasei dominante. Religia proclamă fatalitatea **p.**, ca urmare a „păcatului originar", dar oferă posibilitatea absolvirii de **p.** prin *pocăință*. În catolicism, absolvirea de **p.** se dobîndește și prin intermediul indulgențelor căpătate în schimbul unor sume de bani. Dogma **p.** este contrară celor mai elementare norme de moralitate; ea are o semnificație etică negativă, întrucît nu presupune condamnarea abaterilor de la normele de conduită obligatorii. Dimpotrivă, religia șterge **p.** cu buretele, dacă el este mărturisit lui Dumnezeu și dacă este compensat prin credință. Pentru religie are importanță

doar atitudinea omului față de Dumnezeu; ea ignorează consecințele sociale ale atitudinii omului în cadrul conviețuirii umane. Morala întemeiată pe dogmele **p.** și pocăinței încurajează pornirile asociale, imorale, slăbește în fapt moralitatea credincioșilor, absolvindu-i de răspundere față de societate, chiar și în cazul unor crime și delicte grave. Dogma **p.** slujește, totodată, drept mijloc de întreținere a religiozității și credinței, de respectare riguroasă a tuturor prescripțiilor bisericii. (A. T.)

păgîn, denumire neștiințifică, atribuită de teologie (cu precădere de cea creștină), celui ce împărtășește altă religie. În mod curent, termenul **p.** se folosește referitor la adepții cultelor politeiste, animiste, fetișiste ș.a., pe care teologia creștină le consideră drept „barbare", „sălbatice", în opoziție cu „creștinismul civilizat". În această accepțiune, cuvîntul **p.** exprimă atitudinea de desconsiderare, de dispreț față de adepții cultelor amintite. (A. T.)

părtinire, bunăvoință exagerată, indulgență neîntemeiată manifestată față de cineva, implicînd, uneori, și denaturarea adevărului; acțiunea de a favoriza pe cineva, adică de a-i acorda avantaje nemeritate, de o manieră ilegală, nejustă; preferința acordată unei părți în defavoarea sau spre paguba celeilalte părți. Ant. *imparțialitate*. V. *familiarism, favoritism*. (Al.B. — M.D.)

pedanterie 1. Fel afectat de a fi al unei persoane care, în explicații, discuții sau expuneri, se străduiește să impresioneze auditorul și, adesea, să compenseze lipsa unei gîndiri originale și adînci, prin exces de erudiție, termeni obscuri, pompoși și răsunători. Pedantul nu se concentrează asupra gîndului pe care se străduiește să-l exprime, ci pe aparatul de punere în scenă pe care îl desfășoară, pentru a produce admirația naivilor; el nu țintește lămurirea ascultătorilor, ci impresionarea acestora, prin procedee străine conținutului de gînd, pe care își propune să-l dezvolte. **P.** este o formă a vanității intelectuale. **2.** Pasiune pentru lucruri mărunte, pentru ordine excesivă. (I. B.)

perfidie, trăsătură negativă de caracter care, sub aparența unui comportament amabil, plin de bunăvoință, atenție, blîndețe, generozitate, ascunde, de fapt, o intenție necinstită, un scop ultim josnic. „Strategia" omului perfid este de a stabili cele mai liniștitoare și mai indiferente relații pentru a cîștiga încrederea celor din jur, și apoi, înșelîndu-le vigilența, de a acționa, contrar aparențelor create și indiferent de prejudiciul care rezultă pentru ei, în scopul realizării unui profit personal. Perfidul încearcă să-și atingă țelul cu mijloace mîrșave. Literatura română datorează lui I. Creangă realizarea unei sugestive reprezentări a perfidului în personajul „Spînul" din povestirea „Harap Alb". (Gh. N.)

Scanned with OKEN Scanner

persecuție, urmărire continuă, nedreaptă și violentă a cuiva pentru a-i provoca daune morale sau materiale; ponegrire, asuprire, împiedicarea abuzivă și brutală a unui individ de a-și exercita drepturile pe care le are (oprimare pe motive politice sau religioase); prigoană. Cîndva, prin **p.**, erau denumite violențele exercitate împotriva creștinilor din timpul Imperiului roman. *Mania persecuției* este boala mintală, caracterizată prin ideea fixă a cuiva căruia i se pare că este urmărit, torturat, persecutat de toată lumea. (Al.B.—M.D.)

perseverență, calitate voluntară care constă în continuitatea efortului desfășurat pentru realizarea unui scop în ciuda piedicilor și dificultăților ce intervin; tenacitate. **P.** este opusă delăsării și dezarmării în fața greutăților. Omul perseverent este consecvent, statornic, răbdător, stăruitor în urmărirea scopurilor sale, nu cedează niciodată, își mobilizează noi și noi surse de energie pentru a continua să acționeze. Sensul moral al **p.** este definit prin scopul vizat. **P.** în scopuri negative sau nesemnificative este contraindicată și apreciată ca fiind „demnă de o cauză mai bună". **P.** în scopuri înalte este expresia forței omului. (P.P.-N.)

persiflare, acțiune a unei persoane de a lua peste picior, de a-și bate joc, de a lua în rîs, uneori fără a avea aerul, o altă persoană; luare în zeflemea, zeflemisire. Formă a spiritului critic social. (I. B.)

personalitate 1. Individualitate, omul definit prin totalitatea însușirilor și a funcțiilor lui fizice și psihice aflate într-o unitate indisolubilă, rezultat al dezvoltării depline și unitare a calităților persoanei. În numeroase teorii, **p.** a fost concepută într-un mod individualist, prin ruperea și chiar contrapunerea omului față de societate. În realitate, însă, societatea este aceea care are un rol hotărîtor în ceea ce privește sensul, caracterul și limitele formării și afirmării **p.** omului. Spre deosebire de teoriile care încercau să definească omul în mod abstract, izolat de societate și de istorie, marxismul arată că esența omului rezidă în ansamblul relațiilor sociale, subliniind totodată însemnătatea „individului real, viu". Omul se poate forma ca **p.** numai datorită existenței lui sociale, angrenării în sistemul unor relații sociale determinate. Totodată, **p.** este rezultatul poziției active și conștiente a subiectului, a persoanei față de condițiile sociale înconjurătoare. **2.** Persoană care are aptitudini, însușiri intelectuale, volitive, morale deosebite și care aduce o contribuție remarcabilă în domeniul social-politic sau în cel al științei, tehnicii, artei, literaturii, dovedindu-se astfel fervent promotor al progresului social-politic, economic și cultural. V. *individualitate, personalitate morală, personalitate și colectiv.* (F. M.)

Scanned with OKEN Scanner

personalitate morală, latură esențială a personalității umane, ansamblul concepțiilor și al trăsăturilor morale care caracterizează individul și care, în unitatea lor, determină fizionomia morală a omului. Numeroase doctrine au considerat **p.m.** a omului ca o fatalitate: dictonul „ce ți-e scris, în frunte ți-e pus" s-ar concretiza și în viața morală a omului prin aceea că întreaga lui comportare morală ar fi prescrisă din naștere, determinată în mod absolut, caracterele fiind înnăscute și de neschimbat; alte concepții consideră **p.m.** a omului ca rezultat al reacțiilor sale libere de orice determinare, al hazardului în fața diferitelor situații. Concepția marxistă despre personalitate, înțelegînd dialectic relația dintre libertate și necesitate, consideră că **p.m.** nu este *înnăscută*, ci *educată*, nu este un *dat*, ci un *produs*. Ea este rezultatul interacțiunii factorilor obiectivi și subiectivi, al integrării individului în societate, al educației ce se realizează în cursul practicii sociale, al muncii, creației și întregii sale existențe sociale. Astfel, **p.m.** are un caracter concret-istoric, iar în orînduirile antagoniste, este puternic influențată de raporturile de clasă, interesele de clasă avînd un rol important în formarea și în afirmarea conștiinței etice și a deprinderilor morale ale oamenilor, în conturarea moravurilor sociale. Dezmințind teoriile idealiste care rup personalitatea de societate și încearcă să-i dea o explicație „în sine", conformă „liberului arbitru", marxismul respinge totodată și concepțiile mecanicist-deterministe, care înlătură orice libertate a conștiinței de sine și, ca atare, neagă orice responsabilitate morală a individului. Fără a fi nici absolut liberă și nici absolut determinată, **p.m.** constituie răspunsul conștient al subiectului acțiunii morale la realitatea înconjurătoare. **P.m.** este expresia atitudinii conștiente a omului în raport cu cerințele societății. Individul ajunge să fie o **p.m.,** cînd devine conștient de conținutul și de însemnătatea principiilor și normelor morale, este capabil să-și propună țeluri morale, să-și definească atitudinea și să adopte hotărîri față de diferitele împrejurări concrete, să aleagă, în cunoștință de cauză, între mai multe posibilități, să-și aprecieze singur propriile fapte, precum și acțiunile celor din jur, să-și facă propria sa educație. În profilul **p.m.,** unitatea dintre convingeri și fapte are un caracter esențial. Omul nu poate și nu trebuie să fie apreciat numai după propriile lui afirmații și păreri despre sine. Prin trăsăturile caracteristice ale **p.m.** înțelegem nu declarațiile de intenții, autoaprecierile sau aderarea pur verbală la anumite principii, ci ansamblul manifestărilor individului în condițiile vieții reale, dovedind unitatea concepțiilor și a atitudinilor practice, concrete. În condițiile socialismului și comunismului, noile împrejurări sociale, rolul predominant al ideologiei și conștiinței socialiste, afirmarea moralei

Scanned with OKEN Scanner

socialiste și apoi comuniste ca morală a întregii societăți creează premisele dezvoltării libere și armonioase, multilaterale a personalității, în genere, a **p.m.** a omului, în special. (F.M.)

personalitate și colectiv, noțiuni corelative. *Personalitatea* reprezintă membrul unei colectivități, care se deosebește de ceilalți membri prin calități excepționale de ordin intelectual și moral. Sociologia marxist-leninistă a analizat și a rezolvat just problema corelației dintre *p.* și colectivitate în creația istorică. În concepția marxistă, poporul este adevăratul creator al istoriei; cu cît sînt mai profunde și mai largi transformările sociale, cu atît sînt mai numeroase masele populare care participă la ele, cu atît este mai activă participarea lor. Marxismul, combătînd teoriile idealiste cu privire la „eroii atotputernici", la „gloata" cenușie, inertă, pasivă, nu neagă cîtuși de puțin rolul oamenilor eminenți în istorie, în organizarea și în dirijarea vieții sociale. Datorită calităților lor excepționale care le fac mai capabile să slujească interesele societății, *p.* pot îndeplini un rol remarcabil în societate ca organizatori, deschizători de drumuri, conducători ai maselor, care înțeleg mai profund evenimentele, văd mai clar și mai departe linia de perspectivă a istoriei. În documentele P.C.R. se subliniază grija deosebită care trebuie acordată pentru relevarea cu spirit de discernămînt a meritelor diferitelor *p.* ale vieții politice și culturale din țara noastră din trecut. Profund străină marxismului este orice încercare, fățișă sau voalată, în practica construcției socialiste, de promovare a cultului *p.*, de minimalizare a rolului conducător al partidului. Marx, Engels, Lenin au criticat și au ridiculizat cu vehemență, la timpul lor, ambiția și trufia acelor oameni politici, care se erijau în conducători infailibili ai mișcării socialiste. Ei au respins, totodată, orice încercări de preamărire a persoanei lor, indiferent de unde ar fi venit aceste încercări. Simplitatea și modestia erau calitățile pe care Marx le aprecia ca fiind tot atît de indispensabile unui autentic conducător socialist, ca și voința, clarviziunea, integritatea morală, înțelepciunea, tactul. În socialism, creația tuturor celor ce muncesc, atît cu brațele cît și cu mintea, corelația dintre *p.* (conducător) și colectiv capătă valențe noi, asigurînd dezvoltarea armonioasă a societății, rezolvarea cu succes și la timp a problemelor vitale pe care le generează practica construirii noii orînduiri. În documentele P.C.R. se subliniază adevărul axiomatic că munca și conducerea colectivă constituie principiul călăuzitor în întreaga noastră activitate economică și culturală. Practica a arătat că oricît de capabil și de priceput ar fi un conducător, el poate să rezolve în mod just problemele din sfera sa de activitate numai în măsura în care se bizuie pe folosirea experienței și a înțelepciunii colective. Numai în felul acesta se

poate asigura o conducere competentă, pot fi evitate subiectivismul și arbitrariul, se poate îmbina judicios munca colectivă cu răspunderea personală. Dezvoltînd libertățile democratice pe baze reale, socialismul creează condițiile de drept și de fapt pentru ca omul să fie într-adevăr în centrul atenției, să se bucure și să beneficieze nestînjenit de drepturile și libertățile adevăratei democrații socialiste, premisa fundamentală a înfloririi depline a personalității umane. (Al.B.—M.D.)

persuasiune, aptitudine sau putere de a face pe cineva să adopte o convingere, să ia o hotărîre sau să lucreze într-un anumit fel, prin argumente logice, prin felul de a vorbi și de a se comporta, prin puterea sugestivă a exemplelor citate sau a consecințelor invocate. (I.B.)

perversitate 1. Comportament imoral care atestă adînci deficiențe de caracter și care se manifestă prin răutate, depravare, corupție etc. Apare ca latură constitutivă a celui care o practică, fiind întotdeauna rezultatul influenței unei concepții morale retrograde dintr-un anumit mediu social. Individul pervers ajunge să comită acte antisociale (de ex. înșelarea încrederii oamenilor, trădarea intereselor colective); pus în condiții sănătoase de mediu și influențat sistematic, însă, el poate fi reeducat și redat societății. **2.** Deviere de la legile naturii umane (de ex. anomaliile sexuale). (Gh. N.)

pervertire, acțiunea de a schimba orientarea obiceiurilor și convingerilor cuiva din bine în rău, prin corupere, denaturare, dezintegrare morală. Cel care pervertește, ca și cel pervertit, caută o plăcere în anomalia practicată și, sfidînd regulile sociale de bună conduită, ajung să se socotească victime ale opiniei colective. Arta și literatura decadentă pot perverti gusturile și exigențele unor tineri a căror tendință și curiozitate firească pentru tot ce este nou nu se sprijină pe criterii ferme de apreciere și de asimilare. Mediul social decadent, anturajul dirijat greșit din punct de vedere moral își pun amprenta nefastă asupra mijloacelor de exprimare socială prin alterare morală și prin canalizare împotriva normelor sociale. Evitarea **p.** morale sau organice (sexuale) începe cu grija pentru alegerea prietenilor și se realizează printr-o viață normală. (Gh. N.)

pesimism, concepție social-politică și etică care consideră inevitabilă predominarea răului, suferinței și nedreptății în lume, care susține ineficacitatea luptei împotriva acestora și imposibilitatea progresului. Opus optimismului, **p.** este, în general, reflectarea lipsei de perspectivă istorică și a situației de criză a societăților, claselor sau persoanelor aflate în momente grele sau de decădere. Mentalitățile pesimiste pătrund și în rîndurile oamenilor muncii exploatați și asupriți, mai ales în epocile de intensifi-

Scanned with OKEN Scanner

care a reacțiunii, de războaie sau calamități naturale. **P.** a caracterizat numeroase concepții religioase și filozofice. În epoca modernă a fost reprezentat de gînditorul german Schopenhauer, iar în filozofia contemporană este caracteristic concepțiilor unora dintre filozofii existențialiști și neotomiști, precum și unor mari artiști, la care, cel mai adesea, el este rezultatul conflictului dramatic dintre idealul lor de perfecțiune și limitele societății în care trăiesc. Din punct de vedere moral, **p.** propagă sentimentul fricii față de viitor, al inutilității și desperării, al lipsei de sens a oricărui efort avînd drept concluzie ultimă sinuciderea. Pesimistul este un tip antisocial care își amputează propriile lui capacități creatoare, își închide orice perspective de salvare din nefericire, durere, suferință sau eșec și, totodată, se contrapune eforturilor colectivității. Marxismul respinge concepția pesimistă despre lume și om și combate mentalitățile pesimiste ca fiind în contradicție cu adevărul și reprezentînd o piedică în calea progresului social și spiritual. Promovînd optimismul social și etic, marxismul nu neagă faptul că, în unele momente, răul se poate dovedi mai puternic și poate învinge binele, nu ascunde oamenilor existența suferințelor și durerii, posibilitatea eșecului, inevitabilitatea luptei cu greutățile. Pornind însă de la analiza acestor fenomene prin prisma legilor dezvoltării societății și naturii, prin prisma recunoașterii progresului social și moral care se înfăptuiește în ultimă instanță, etica marxistă promovează concepția optimistă care cere împotrivire și nu dezarmare față de rău și care afirmă capacitatea omului de a învinge nenorocirea, de a deveni fericit prin muncă și prin luptă. Ant. *optimism*. V. *scepticism*. (F. M.)

pierde-vară, om care își irosește vremea fără rost, care nu este bun de nimic, nici pentru el și nici pentru societate, care stă degeaba; leneș. (Al.B.—M.D.)

pioșenie, atitudine pătrunsă de adînc respect față de religie și de biserică, traducerea în viață, în mod riguros, a îndemnurilor învățăturii și a preceptelor morale ale doctrinei religioase. **P.** presupune reținerea de la satisfacțiile vieții, cultivînd pasivitate, lipsă de atitudine față de abateri, reținere de la orice sancțiune a vicisitudinilor sociale și morale. (A. T.)

pîngărire, comportare murdară, josnică, necuviincioasă, dezonorantă, lipsită de respect față de cineva vrednic de cinste; mînjire, profanare, necinstire. (Al.B.—M.D.)

politețe, atitudine conformă cu regulile de bună-cuviință și de bună educație. **P.** este o cerință elementară a comportării civilizate, devenită mod firesc de manifestare în toate împrejurările vieții. Ea include respect, amabilitate, tact, delica-

teţe, bunăvoinţă, cu care, într-o oarecare măsură, se şi confundă. Ant. *impoliteţe*. V. *bună-cuviinţă*, *bun-simţ*. (M.C.)

politică 1. Formă a activităţii social-istorice a oamenilor, care cuprinde relaţiile dintre clase, naţiuni şi alte grupuri sociale în lupta pentru putere şi dominaţie, mijloacele şi metodele de realizare practică a ţelurilor lor în această luptă. **P.** reprezintă mijlocul hotărîtor de asigurare a intereselor fundamentale ale unei clase, a ţelurilor şi sarcinilor ei, dictate de economie. În acest sens, **p.** este expresia concentrată a economiei, desăvîrşirea ei. Întrucît activitatea politică a claselor şi grupurilor sociale, a partidelor care le reprezintă vizează, în primul rînd, menţinerea sau cucerirea puterii politice, ca mijloc de dominaţie, principala sferă a **p.** o constituie „participarea la treburile statului, orientarea statului, determinarea formelor, sarcinilor şi conţinutului activităţii statului“ (V.I.Lenin). **2.** Formă de organizare a vieţii sociale, a relaţiilor sociale, de instituire şi de menţinere a unei „ordini“, care legalizează şi statorniceşte asuprirea unor clase de către altele, moderînd conflictul dintre clase în conformitate cu interesele clasei dominante care deţine puterea de stat. Suprastructura politică include conştiinţa politică (în componentele sale psihologice şi ideologice), relaţiile politice (lupta de clasă, raporturile de alianţă, relaţiile intermediare) şi instituţiile (în primul rînd statul) şi organizaţiile politice. Ideile şi concepţiile politice sînt cuprinse în programele şi declaraţiile partidelor, ale organizaţiilor politice şi ale guvernelor, în constituţiile statelor, în doctrinele politice, în lucrări teoretice speciale etc. Ele sînt traduse în viaţă în lupta nemijlocită a claselor, în activitatea instituţiilor şi organizaţiilor politice şi, în mod deosebit, în **p.** internă şi externă a statelor. Justeţea oricărei **p.** depinde de măsura în care exprimă interesele vitale ale maselor populare. Determinată de baza economică, **p.** exercită o influenţă activă asupra acesteia şi asupra întregii vieţi sociale, ea pătrunzînd toate relaţiile sociale, pentru că, în esenţă, ea este activitate de conducere şi de organizare a societăţii. **P.**, împreună cu dreptul şi cu ideologia juridică, mijlocesc acţiunea determinantă a bazei economice asupra altor forme ale conştiinţei sociale (morala, arta, filozofia etc.), imprimîndu-le un caracter şi o orientare de clasă. Activitatea politică a partidelor comuniste şi muncitoreşti, fundamentată de singura ideologie politică ştiinţifică, cea marxist-leninistă, exprimă interesele fundamentale ale clasei muncitoare şi ale aliaţilor ei. **P.** Partidului Comunist Român şi a statului nostru socialist exprimă şi înfăptuieşte interesele fundamentale ale poporului, ale naţiunii socialiste. Caracterul ei ştiinţific se bazează pe cunoaşterea şi aplicarea creatoare la condiţiile specifice ale Româ-

Scanned with OKEN Scanner

niei a cerințelor legilor obiective ale structurii și dezvoltării sociale. V. *morala și politica*. (Ov. T.)

pornografie, expresie a limbajului, act, gest sau producție „culturală" care propagă imoralitatea. Prezentînd mai ales din interese comerciale, într-o formă denaturată, problemele sexuale, **p.** contravine moralității publice, are o influență dăunătoare asupra dezvoltării normale a tineretului. Ca atare, într-o serie de țări, inclusiv în țara noastră, **p.** este nu numai condamnată de morală, dar și interzisă prin lege. **P.** trebuie să i se opună tratarea științifică, educativă a problemelor sexuale, a diferitelor aspecte ale dragostei și căsătoriei, probleme care constituie o parte integrantă a educației tineretului. Combătînd falsa pudoare, morala socialistă condamnă în mod hotărît **p.** V. *indecență, obscenitate, trivialitate*. (F. M.)

pragmatism în etică, curent în filozofia morală, inițiat în S.U.A., la sfîrșitul secolului trecut și păstrîndu-și influența pînă la jumătatea secolului nostru. William James formulează două dintre principiile sale inițiale: *a)* binele este ceea ce corespunde unei cerințe oarecare; *b)* fiecare situație morală este unică și irepetabilă, cerînd, de fiecare dată, o soluție cu totul nouă. Aceste teze au fost ulterior dezvoltate și închegate într-o teorie sistematică, dar nu lipsită de contradicții, de către John Dewey și alți eticieni și sociologi pragmatiști. Pragmatismul s-a manifestat, la început, printr-o atitudine critică față de dogmatismul moral, care consideră valorile morale ca atemporale și neschimbătoare, precum și față de iraționalism, scepticism și neopozitivism, care neagă, în moduri diferite, rolul științei în morală; această critică se va dovedi însă mai mult declarativă și fundată, în ultimă instanță, pe o concepție subiectivist-voluntaristă. După cum în filozofie, adevărul este redus la util, în etică sînt negate principiile morale, individul rezolvîndu-și problemele morale în raport cu situațiile concrete variate și alegînd soluțiile în funcție de utilitatea lor. Caracteristică pentru pragmatism este viziunea strict utilitaristă care apare și în modul de abordare a problemei scopurilor și mijloacelor: rațiunea poate interveni doar în alegerea mijloacelor, pentru că scopurile nu pot fi, în fapt, înregistrate decît în plină acțiune. În felul acesta se creează posibilitatea justificării pragmatice a oricăror scopuri, ajungîndu-se, practic, la postularea amoralismului, a cinismului, la promovarea, ca atitudine etică, a oportunismului (mlădierea după situație) și a practicismului utilitarist. În etica pragmatistă se constată, astfel, o expresă poziție ideologică de clasă, fiind, ca și filozofia, sociologia și doctrina politică pragmatistă, expresia concepției despre lume și despre viață a burgheziei imperialiste din S.U.A. (Ov. T.)

precept, regulă, comandament, principiu, învățătură, sfat etc. (de ex. **p.** moralei, **p.** igienei etc.). V. *normă*. (C. Z.)

predestinare, una dintre dogmele de bază ale creștinismului, mozaismului, islamismului și altor religii, care afirmă că faptele, comportamentul omului, locul și rolul lui în societate sînt hotărîte, dintr-un început, de Dumnezeu și nu pot fi influențate sau schimbate de om. Izvorîtă din necunoașterea legilor sociale, obiective, credința în **p.** a alimentat, în trecut, practicile ghicitului (chiromanție, astrologie ș.a.), a inspirat consultarea oracolelor și alte practici absurde. În religiile antice, însușirea de a predestina viața oamenilor era atribuită unor divinități anume (ex. moirele, tyche la vechii greci). Ideea **p.** își găsește loc și în unele doctrine filozofice idealiste strîns înrudite cu cele mistico-religioase (ex. la Platon, Filon, Seneca ș.a.). Adoptarea dogmei **p.** de către teologia creștină a fost precedată de controverse și de discuții aprinse, dat fiind sensul ei, opus învățăturii biblice, care vorbește de o anumită „libertate de voință" cu care Dumnezeu l-a „înzestrat" pe om (care l-a împins spre „păcatul originar") și care-i slujește acestuia să „dobîndească", individual, ispășirea păcatului. O deosebită importanță acordă caracterului *absolut* al **p.** calvinismul, potrivit căruia, de la începutul lumii oamenii au fost predestinați, unii pentru fericirea cerească, alții pentru chinurile iadului, lăsîndu-li-se însă tuturor iluzia că ar putea fi dintre cei „aleși". Dogma **p.** este profund neștiințifică și lipsită de orice temei rațional, absurdă și dăunătoare. Ea tinde să dezarmeze pe credincioși, să le înăbușe libertatea de voință, hotărîrea de a acționa potrivit intereselor lor reale. Prin propagarea ideii de **p.**, religia și teologia ignorează, cu bună știință, legitatea, necesitatea și cauzalitatea care acționează în societate, determinînd fenomenele și procesele ei. (A. T.)

predilecție, înclinație deosebită pentru ceva; sentiment puternic față de cineva sau de ceva; preferință, predispoziție. *A avea* (cineva) *predilecție pentru* (artă, literatură, sport, știință, tehnică, fapte morale) înseamnă a-și manifesta dorința, înclinația, posibilitățile și dragostea pentru respectivele ramuri de activitate. Munca asigură parcurgerea cu succes a drumului de la **p.** la capacitate și talent. (Gh. N.)

prejudecată, părere sau idee dinainte concepută asupra unui lucru sau a unei probleme, opinie greșită pe care cineva o adoptă fără cunoașterea temeinică a obiectului, fără examinarea lui prealabilă sau după o examinare insuficientă pentru a asigura o concluzie fondată. Încrederea excesivă în unele păreri sau rezultate formulate fără discernămînt și fără spirit critic pot fi surse de **p.** Impuse de un anumit mediu social și întărite de educație, **p.** afectează toate domeniile gîndirii și activității

Scanned with OKEN Scanner

umane: filozofic, religios, politic, rasial, profesional, artistic etc. Dacă circulația mare a **p.**, în trecutul îndepărtat, avea o explicație cauzală în nivelul scăzut al posibilităților de verificare științifică, astăzi, în capitalism, întreținerea **p.** în rîndul unor pături sociale este și o consecință a redusului lor acces la cultură, precum și, mai ales, o armă de frînare a energiilor revoluționare ale maselor. **P.** îngustează orizontul gîndirii, reduc mobilitatea spiritului și anihilează dorința de a supune analizei rațiunii anumite date achiziționate. Ele constituie un obstacol în comunicare și în înțelegerea reciprocă dintre oameni, putînd genera, uneori, stări conflictuale. Succesul luptei împotriva **p.**, în societatea noastră, se bazează pe largul acces al oamenilor la bunurile culturii și civilizației și pe lărgirea continuă a gamei de mijloace educative cultural-științifice. (Gh. N.)

prescripție 1. Obligație stabilită și impusă printr-o lege, printr-un regulament etc.; dispoziție, prevedere. Morala prescrie, de asemenea, norme de conduită: în acest sens, se vorbește de *prescripții morale*. Dar aceste **p.** sau norme nu sînt arbitrare, independente de istorie, de viața materială a societății, ci reflectă cerințele generate de diferitele forme istorice de comunitate, de modalitățile concrete de convietuire umană. **2.** Dispoziție legală, în virtutea căreia, după un anumit interval de timp și în anumite condiții, se cîștigă ori se pierde un drept sau încetează efectele unei hotărîri judecătorești neexecutate. (Ov. T.)

prestigiu, grad de apreciere pozitivă, favorabilă din punct de vedere moral, din partea colectivității, de care se bucură o persoană (datorită conduitei sale demne, ireproșabile, consecvente), un for sau un organism social (a cărui rațiune de a fi este respectarea legalității și moralității, solicitudinea față de om, de nevoile și de aspirațiile lui). **P.** presupune identitatea intenției și a faptei, concordonața deplină între țelurile nobile propuse a fi urmărite și realizarea lor. Înaltul **p.** al partidului comunist se datorește conținutului programului său, care exprimă interesele fundamentale și năzuințele poporului, consecvenței neabătute dintre vorbă și faptă, principialității înalte cu care apără cauza socialismului și a înfloririi patriei, a demnității și dezvoltării multilaterale a personalității umane. V. *autoritate, considerație, reputație, unitatea dintre vorbă și faptă*. (Al. B.—M. D.)

prietenie, formă a raporturilor personale care apare în relațiile de convietuire, în activitățile desfășurate în comun etc. și se bazează pe cunoaștere reciprocă, încredere, stimă și devotament. În cadrul **p.** se formează sentimentul de simpatie și de bunăvoință reciprocă, grija și atenția unuia față de celălalt. Cel care nutrește sentimente de **p.** simte necesitatea lăuntrică de a fi alături de celălalt, de a colabora cu el, de a trăi împreună

necazurile și bucuriile. Relațiile de **p.** presupun sinceritate, delicatețe, fidelitate și, în anumite situații, pot genera fapte de curaj în care să se manifeste spiritul de abnegație. „Prietenul la nevoie se cunoaște", spune un proverb românesc exprimînd această realitate. În condițiile societăților bazate pe clase antagoniste, relațiile de **p.** sînt limitate: ele se pot manifesta, de regulă, între membrii aceleiași clase. În cele mai multe cazuri, ele sînt denaturate de prezența interesului personal. Istoria luptătorilor pentru progres social ne atestă o serie de **p.** devenite simbolice. Despre **p.** dintre Marx și Engels, uniți prin idealul comun al eliberării omenirii muncitoare, Lenin scria: „Străvechi legende ne vorbesc despre emoționante exemple de prietenie. Proletariatul european poate să spună că știința lui a fost creată de doi savanți și luptători ale căror legături întrec cele mai emoționante legende antice despre prietenie între oameni". În socialism, în principiu, **p.** este posibilă între oricare dintre membrii societății, indiferent de clasă, grad de cultură, naționalitate etc., datorită noilor condiții social-economice și a conștiinței noi, socialiste. **P.** îmbracă forme variate, începînd de la simpla amiciție și pînă la **p.** bazată pe țeluri sociale înalte (de ex. apărarea patriei, lupta pentru progres social, dezvoltarea valorilor culturale etc.). Deși personale, relațiile de **p.** nu sînt în opoziție cu ansamblul relațiilor sociale și, ca atare, nu pot constitui baza unei izolări artificiale față de viața socială. Sudarea legăturilor de **p.** nu presupune ruperea de colectiv, după cum admirația și încrederea pe care o nutresc prietenii unul față de celălalt nu exclude umanismul, atitudinea de respect și dragoste față de toți oamenii muncii. **P.** este o relație morală pozitivă. Uneori însă, ea poate fi înțeleasă în mod greșit; încrederea se manifestă fără discernămînt, ca încredere oarbă, sau devine credulitate, devotamentul față de prieten merge pînă la solidaritate în rău, stima este acordată pentru unele trăsături și fapte condamnabile, afecțiunea duce la îngăduință, la ignorarea greșelilor și lipsurilor prietenului etc. În aceste împrejurări sînt încălcate principiile și normele de conduită comunistă: colectivismul, umanismul, atitudinea creatoare față de muncă, principialitatea, cinstea, sinceritatea, sentimentul răspunderii etc. Sînt și cazuri cînd, sub forma **p.**, se prezintă relații care n-au nimic comun cu aceasta. Relațiile care se stabilesc între unii indivizi, pe baza unor interese egoiste, în care fiecare partener îl privește pe celălalt ca un mijloc în realizarea scopurilor sale sau în cadrul cărora, indivizii se dedau la fapte antisociale (beție, huliganism, hoție etc.), sînt incompatibile cu morala socialistă. **P.** se deosebește de familiarism, spirit de gașcă, cărdășie și se opune dușmăniei. (Fl. G.)

Scanned with OKEN Scanner

principialitate, caracteristică morală a omului constînd din autoconducerea consecventă și stabilă după idei fundamentale, după norme principale și esențiale. *A fi principial* înseamnă a fi integral devotat principiilor tale, a promova neabătut în viață o concepție filozofică și politico-morală. **P.** se manifestă prin aceea că, fiecare act, atitudine, conduită și activitatea, în ansamblu, sînt subordonate ideilor directoare, sînt pătrunse de acestea. **P.** comunistă se definește prin slujirea consecventă a concepției politice și morale comuniste. Aceasta, în virtutea priorității intereselor generale ale dezvoltării patriei, prin însușirea profundă a ideologiei Partidului Comunist Român și a elaborării, pe această bază, a unui sistem de convingeri ferme și clare. Între **p.** și partinitate există un raport de interdependență și de întrepătrundere, întrucît principiile noastre se definesc prin spirit militant și presupun, pentru a fi realizate, acțiuni organizate și conștiente. Principiile comuniste nu sînt rigide, nu se aplică oricum și indiferent de situațiile concrete, ele au semnificația de călăuze în acțiune și presupun eforturi vii pentru înțelegerea condițiilor și găsirea de soluții creatoare. Pe măsura realizării lor, principiile se îmbogățesc, asociindu-se cu o experiență specifică privind valoarea lor și modalitățile de traducere în viață. **P.** este străină atît de dogmatismul orb cît și de revizionismul care, de fapt, subminează **p.** și degenerează în oportunism. În viața individuală, *a fi principial* nu înseamnă numai a afirma unele idei, ci și măiestria de a le realiza multilateral, fără a promova un principiu în dauna altuia, fără a ignora eficiența reală și de perspectivă a atitudinilor și acțiunilor tale. Cea mai bună școală a **p.** este activitatea politică și obștească, lupta, de fiecare clipă, pentru socialism. **P.** este expresia consecvenței și înțelepciunii comuniste. Ant. *neprincipialitate.* (P.P.-N.)

principii morale, componentă a conștiinței morale în care cerințele moralității sînt exprimate în modul cel mai general. **P. m.** apar ca norme morale fundamentale care cristalizează și exprimă conținutul unei anumite morale, esența unui anumit cod moral, a unui sistem etic. Ele dau expresie generală cerințelor elaborate de conștiința morală a unei societăți sau a unei clase sociale, cerințe care iau forma unei concepții cu privire la esența morală a omului, menirea lui, sensul vieții sale și caracterul relațiilor reciproce dintre oameni. Astfel, întrucît morala diferitelor clase sociale rezolvă în mod diferit aceste probleme, soluțiile se structurează în **p. m.** fundamentale deosebite. **P.m.** pătrund în chip esențial și orientează toate normele morale concrete, stînd la baza lor și oferind temeiul criteriilor morale de apreciere a comportărilor și atitudinilor umane. (Ov. T.)

Scanned with OKEN Scanner

proces de conștiință, luptă sufletească generată de momente și de situații de viață cu caracter deosebit, adesea crucial, în care se operează, analitic și critic, raportarea unor acte anterioare sau a anumitor rezultate deja obținute, la normele și cerințele sociale, din necesitatea de a găsi căi, soluții pentru valorificarea posibilităților, însușirilor proprii pe făgașuri care asigură echilibrul moral și integrarea utilă în viața socială. Eficiența unui **p. de c.** depinde de cîteva condiții: judecata exactă asupra faptelor, cunoașterea normelor morale la care faptele trebuie raportate, trebuința interioară de autocunoaștere și de autoperfecționare ca personalitate. În accepțiunea comună, **p. de c.** apare ca un rezultat aproape exclusiv al unor situații conflictuale care pun în evidență anumite carențe, lipsuri sau greșeli săvîrșite de om, de la banala „lezare" a cuiva cu o vorbă pînă la încălcarea, prin infracțiune, a legilor. O formă particulară îmbracă însă „procesul" cu sine însuși, în împrejurări de viață în care nivelul realizărilor la un moment dat (învățătură, calificare profesională, viață familială, contribuția personală la propășirea societății etc.) este minuțios analizat în raport cu cerințele sociale și cu idealul personal. Ca formă de manifestare, **p. de c.** se poate petrece în „forumul" interior, rămînînd necunoscut altora, sau se poate dezvălui public. Esențial este faptul că el trebuie să se încheie cu crearea unui program de acțiune care să proiecteze în viitor un țel nobil. (Gh.N.)

profesiune, *dragostea pentru* ~; totalitatea cunoștințelor, deprinderilor și însușirilor necesare exercitării unei munci specializate. *D. pentru p.* constituie o componentă a atitudinii față de muncă fiind relevantă pentru profilul moral al omului. Ea are un conținut moral dacă se îmbină cu competența, sîrguința pentru însușirea cunoștințelor necesare, pentru ridicarea nivelului calificării. Progresul tehnic-științific contemporan cere o atitudine receptivă față de noul care apare permanent în fiecare profesiune, cunoașterea legăturii cu alte meserii. Socialismul, lichidînd exploatarea și antrenînd masele la organizarea și conducerea producției, cere fiecărui om să fie un bun specialist și, totodată, să nu se limiteze la o activitate de simplu executant, ci să aibă inițiativă în procesul de organizare științifică a producției și a muncii, să privească munca sa prin prisma intereselor generale, să coopereze în muncă, să folosească eficient timpul. *D. pentru p.* aleasă îl face pe om să deprindă, din anii tinereții, o serie de trăsături etice importante ca punctualitatea, conștiinciozitatea, cinstea profesională, devotamentul pentru muncă etc. În concepția etică socialistă nu există profesiune „minoră", din moment ce este socialmente utilă. Totul este însă cum o practici. *D. pentru p.* înseamnă stimă față de valorile pro-

Scanned with OKEN Scanner

duse de om, la care el participă cu competență și la care se raportează ca un creator al valorilor materiale și spirituale ale societății. Pe această cale, omul societății noastre dobîndește stima și aprecierea socială și morală, se dezvoltă ca o personalitate puternică, integră. (Gh. B.)

profilul moral al comunistului, ținuta morală care, în lumina principiilor eticii comuniste, trebuie să caracterizeze pe fiecare membru al forței politice conducătoare a societății noastre, Partidul Comunist Român. Exigențele morale deosebite care stau în fața comuniștilor izvorăsc din poziția conducătoare a partidului, din uriașa sa răspundere pentru destinele poporului, pentru continua propășire a patriei socialiste, știut fiind că, exercitarea rolului său conducător depinde, în ultimă instanță, de calitățile politico-morale ale membrilor săi. Comuniștilor le revine importantul rol de a fi factorul activ, modelator în educarea socialistă a tuturor oamenilor muncii și cu deosebire a tinerei generații; exemplul moral personal al comuniștilor reprezintă un mijloc important și eficace de promovare și de generalizare în relațiile practice a normelor moralei socialiste. Fiind partea cea mai avansată a națiunii, întruchipînd tot ce este mai bun în poporul nostru, partidul este purtătorul legitim al moralei noi. Statutul Partidului Comunist Român, care fixează drepturile și îndatoririle membrilor partidului, are, sub acest aspect, valoarea reală a unui cod al celei mai înaintate morale. Consemnarea în statutul partidului a cerințelor etice care se pun în fața comuniștilor este, totodată, o dovadă a importanței deosebite ce se acordă muncii de educație morală și a ponderii mari pe care această muncă o deține în ansamblul activității organelor și organizațiilor de partid. Există o strînsă legătură între profilul etic și profilul politic al comunistului, care izvorăște din unitatea organică a moralei și politicii partidului comunist. Importanța educației morale a membrilor de partid rezultă și din faptul că instabilitatea morală, relevînd un caracter slab, poate conduce oricînd la instabilitate politică, mergînd chiar pînă la trădarea intereselor fundamentale ale poporului și ale patriei socialiste, a cauzei socialismului și comunismului. Or, fizionomia morală a comunistului este legată indisolubil de asemenea trăsături de caracter cum sînt curajul, fermitatea, perseverența, spiritul de sacrificiu, stăpînirea de sine, spiritul de dreptate, eroismul, voința de a învinge, capacitatea de a pune mai presus de interesul individual interesele generale ale cau-

Scanned with OKEN Scanner

zei. O trăsătură fundamentală care caracterizează **p. m. al c.** este devotamentul nețărmurit față de poporul și patria sa, față de partid, față de cauza socialismului și comunismului. O îndatorire primordială a comunistului, înscrisă în statut, este îndeplinirea neabătută, exemplară a hotărîrilor și a directivelor partidului; atitudinea față de hotărîrile de partid constituie o formă de manifestare a partinității și a gradului de conștiință, a disciplinei de partid și a spiritului creator. Militînd activ pentru triumful politicii și ideologiei partidului, comunistul trebuie să se afle în fruntea oamenilor muncii în îndeplinirea sarcinilor de producție și obștești; el are obligația statutară de a fi exemplu de devotament și de conștiinciozitate, de spirit de răspundere și înaltă disciplină în îndeplinirea obiectivelor trasate de partid, de respectare a normelor și legilor vieții sociale. Promotor al inițiativelor valoroase, al unei atitudini creatoare față de muncă, al unei discipline riguroase, conștiente în producție, comunistul se caracterizează prin intransigență față de chiul, parazitism, lipsă de răspundere, delăsare și tărăgăneală, față de munca de mîntuială și de indisciplină. Dușman al formalismului, al rutinei și al conservatorismului, al automulțumirii și al plafonării, comunistul este caracterizat de pasiunea pentru nou, de efortul deosebit pentru autoperfecționare, pentru depășirea stadiului atins la un moment dat, de capacitatea de a privi mereu înainte, de a-și fixa obiective mereu mai înalte în interesul societății. Militînd perseverent pentru înflorirea patriei socialiste, comunistul veghează la apărarea proprietății socialiste și luptă pentru dezvoltarea și consolidarea ei, dă o ripostă hotărîtă oricui îi aduce prejudicii: demască pe hoți și pe delapidatori, stîrpește abuzurile de orice fel, creează o opinie de masă activă împotriva tuturor celor care, într-o formă sau alta, aduc daune avutului obștesc. În spiritul colectivismului socialist, conștient de unitatea obiectivă a intereselor individuale cu cele obștești în societatea noastră, comunistul luptă consecvent pentru promovarea intereselor generale, ia atitudine combativă față de orice lipsuri și neajunsuri, față de incompetență și neglijență, față de manifestările de individualism și egoism, față de goana după căpătuială personală prin dobîndirea de venituri ilicite în dauna societății, față de tot ceea ce frînează mersul înainte. Atitudinea etică comunistă implică cinste și sinceritate, corectitudine în raporturile cu societatea, ca și în relațiile interindividuale; ea este incompatibilă cu denaturarea realității, cu

Scanned with OKEN Scanner

ascunderea lipsurilor și prezentarea în roz a lucrurilor, cu raportarea de cifre umflate în realizarea planului, în scopul obținerii unor nemeritate avantaje personale. Comunistul simte o înaltă răspundere pentru tot ce se întîmplă în colectivul din care face parte. În spiritul umanismului socialist, comunistul luptă pentru apărarea libertății și demnității omului, promovează o atitudine dreaptă față de om. Principiile de echitate și justiție socială ale ideologiei comuniste cer membrilor de partid să cultive în toate împrejurările spiritul de dreptate propriu partidului comunist, obiectivitatea deplină în aprecierea faptelor și oamenilor, în promovarea valorilor sociale. Comunistul știe că tocirea spiritului critic, îngăduința neprincipială față de greșeli și față de autorii lor nu sînt o dovadă de umanism, că grija față de om nu poate fi confundată cu admiterea indisciplinei și a dezordinei, cu tolerarea incompetenței și a atitudinii de delăsare față de interesele societății. Adevărat umanist, comunistul vede în om o ființă perfectibilă, are încredere în fondul sănătos al acestuia și luptă pentru continua sa perfecționare, străduindu-se să elimine prin critică, cu ajutorul colectivului, tocmai ceea ce-l împiedică pe om să se dezvolte, adică trăsăturile lui negative, viciile, slăbiciunile și lipsurile. În condițiile în care n-au încetat să acționeze influențe ale ideologiei burgheze, comunistul este conștient de necesitatea păstrării vigilenței revoluționare, a fermității și principialității, a respectării secretului de partid și de stat. Respectarea riguroasă a legilor statului, promovarea și apărarea consecventă a legalității socialiste, atitudinea intransigentă față de orice rămășițe ale vechiului în orice sferă a vieții sociale sau personale reprezintă componente importante ale **p. m. al c.** Statutul partidului subliniază obligația fiecărui comunist de a avea o atitudine model față de familie, față de educarea tinerei generații; în spiritul unității dintre viața personală și cea obștească, membrului de partid i se cere o comportare demnă, ireproșabilă în viața personală, în întreaga sa activitate. Lupta fiecărui comunist pentru transpunerea în viață a politicii partidului de desăvîrșire a construirii socialismului trebuie să se îmbine organic cu efortul personal permanent de autoperfecționare, de autoeducare în spiritul comunismului, cu preocuparea continuă de a se ridica, prin comportarea sa, la înălțimea cerințelor etice mereu reînnoite pe care partidul, societatea socialistă le pun în fața sa ca membru al forței politice conducătoare.

Scanned with OKEN Scanner

Trăsăturile etice sintetizate în **p. m. al c.** constituie un ideal spre care trebuie să tindă permanent fiecare membru al Uniunii Tineretului Comunist, fiecare om al muncii. (Ov. T.)

progres moral, reflectare și parte integrantă a progresului social general, rezultantă a dezvoltării istorice a conștiinței și relațiilor morale. În doctrinele și teoriile etice, progresul moral a fost uneori negat (v. *relativism etic*), alteori, denaturat prin teorii ciclice sau prin promovarea unor criterii formale; majoritatea gînditorilor care acceptă ideea progresului etic au elaborat criterii care, chiar dacă parțial sînt juste, suferă de unilateralitate și, deci, nu acoperă fenomenul. În teoria etică marxistă se întreprind eforturi pentru elaborarea unei soluții unitare și depline. Clasicii marxism-leninismului subliniau că istoricitatea și, în formațiunile antagoniste, caracterul de clasă al moralei nu exclud o anumită continuitate în dezvoltarea acesteia, care reflectă progresul istoric al civilizației și culturii umane. „Că..., în linii mari, s-a realizat un progres în morală, ca și în celelalte ramuri ale cunoașterii omenești, nu încape îndoială“ — nota Engels. **P.m.** se înscrie pe o linie contradictorie, însoțit fiind de inevitabila influență demoralizatoare a dominației exploatatorilor. Afirmarea unei morale noi se face totdeauna în luptă cu morala trecutului, cu vechile moravuri, tradiții, deprinderi. Masele populare, poporul, creatorul valorilor materiale și spirituale, este purtătorul **p.m.** În trecerea de la o epocă la alta, principiile și normele morale progresiste, formate în cursul luptei maselor asuprite și exprimînd interesele și năzuințele lor, s-au păstrat, s-au preluat și s-au dezvoltat pe trepte mereu mai înalte. Morala nouă, progresistă, preia întotdeauna tot ce a fost pozitiv, valoros în morala înaintată a trecutului, adaptîndu-l noilor cerințe sociale. „Morala — spunea Lenin — servește societății omenești pentru a se ridica mai sus, pentru a se elibera de exploatarea muncii“. Treptele eliberării maselor, ale descătușării celor ce muncesc, ca rezultat al luptei necurmate a claselor exploatate și asuprite, reprezintă, totodată, trepte ale **p.m.,** deschizînd perspectiva luptei pentru desființarea exploatării, pentru făurirea societății noi. Etica marxistă dezvăluie un criteriu general pe baza căruia putem aprecia caracterul și funcția socială ale unei anumite morale, istoricește determinate, putem stabili dacă e progresistă sau conservatoare, reacționară. Acest criteriu e dat de măsura în care respectivele norme, concepții și aprecieri morale reflectă cerințele obiective ale dezvoltării sociale, ale progresu-

Scanned with OKEN Scanner

lui istoric, răspund necesităților dezvoltării relațiilor sociale și personalității umane. Și, cum progresul social se înfăptuiește prin activitatea maselor, a claselor înaintate, progresistă este morala care exprimă interesele fundamentale ale acestor clase, ale maselor largi populare. Dezvoltarea moralei fiind un proces complex și contradictoriu și criteriul **p.m.** este, inevitabil, complex, implicînd mai multe linii de realizare, cuprinzînd componente, laturi aflate într-o strînsă și, istoricește variabilă, interacțiune. Conținutul **p.m.** se poate defini, în linii esențiale, prin nivelul de umanizare a interacțiunii, ciocnirii și rezolvării contradicțiilor dintre bine și rău, a raportului dintre individ și societate; prin gradul de lărgire a posibilităților obiective pentru o alegere moral-pozitivă în comportare și prin dezvoltarea conștiinței morale și sporirea bogăției emoțional-morale a personalității; prin eficiența normelor, acceptarea și observarea lor liberă, care se traduce în creșterea rolului și responsabilității fiecărui om în toate sferele vieții sociale și individuale; și, ca nivel de reflectare, prin justețea aprecierii în morală a existenței sociale. Dintre toate acestea, momentul principal îl reprezintă asigurarea unei baze mai umane mișcării contradicțiilor dintre bine și rău; de aceea, coordonata fundamentală a dinamismului moral ascendent se învederează a fi *umanismul*, exprimat în măsura omenescului în relațiile dintre oameni, în gradul responsabilității social-morale a individului față de comunitate. „O morală cu adevărat umană... va fi posibilă abia pe o treaptă a dezvoltării sociale care nu numai că va fi lichidat antagonismul de clasă, dar îl va fi dat uitării și în practica vieții“ (Engels). O astfel de societate este *comunismul*. Ea se pregătește și se realizează treptat prin perfecționarea multilaterală a *socialismului*, inclusiv a *moralei socialiste* care, prin conținutul său, reprezintă cea mai înaltă treaptă a **p.m.** atinsă pînă în prezent. (Ov. T.)

promiscuitate 1. Amestec confuz, eterogen, de mai multe persoane care stau în același loc. **2.** Conviețuire laolaltă, într-un spațiu restrîns, în condiții de mizerie, a mai multor persoane adulte sau copii, de ambe sexe. Viața trăită în condiții de **p.** împiedică dezvoltarea sentimentului pudorii, a simțului moralității, favorizează răspîndirea epidemiilor, conduce la mărirea numărului cazurilor de vagabondaj, delincvență și criminalitate, sustrăgînd, în același timp, o parte din populație de la activitatea productivă sau micșorînd calitatea producției muncii persoanelor care tră-

Scanned with OKEN Scanner

iesc în aceste condiții inumane. **P.**, prin starea mizeră de existență a unei părți a populației, prin absența igienii, prin lipsa de pudoare la care incită și, implicit, prin neputința unei educații corecte date copiilor crescuți în aceste împrejurări, alcătuiește una dintre cele mai rușinoase plăgi sociale, pe care organizarea economică și condițiile de viață ale societății socialiste le-au suprimat. (I. B.)

promptitudine, caracteristică a faptelor și acțiunilor omului de a fi făcute cu repeziciune și la timpul potrivit, adică tocmai contrariul amînării lipsite de justificare. „Zăbava aduce pierdere, amînarea, pericol" (Erasmus). Cel care acționează cu **p.** își umple viața cu satisfacția îndatoririlor realizate la vreme. „Timpul este destul de lung pentru cine știe să-l folosească" (Voltaire). **P.** în acțiuni nu înseamnă grabă necugetată. „Festina lente" (grăbește-te încet) spune un dicton latinesc. **P.** apare ca efect al rapidității și eficienței gîndirii, exprimînd ușurința înțelegerii, a anticipării momentului necesar săvîrșirii unui fapt. Din acest punct de vedere, *a fi prompt* înseamnă a avea capacitatea de a delibera fără întîrziere, cu conștiința scopului acțiunii, cu prevederea căii de realizare și, în același timp, înseamnă a poseda mijloacele și dexterițățile coresponzătoare de realizare. (Gh. N.)

proscris 1. (La vechii greci) Persoană condamnată fără judecată care, dacă nu se exila, își pierdea viața și averea; (la romani, pe vremea lui Marius, Sulla etc.) persoană scoasă de sub ocrotirea legilor și care putea fi omorîtă de oricine și deposedată de avere. **2.** Persoană care, din motive politice, este scoasă de sub scutul legii, izgonită din patrie și împotriva căreia se iau măsuri violente; prigonit, expulzat, exilat, surghiunit. (Al.B.—M.D.)

prosternare, (în spiritul moralei religioase) atitudine pătrunsă de umilință, de renunțare la viață, personalitate, demnitate, de supunere totală față de Dumnezeu, devotament nemărginit față de el. Îndemnul la **p.** reclamă cerința renunțării la activitate creatoare, inițiativă și eforturi de emancipare socială și spirituală. Așa cum arăta K.Marx, fericirea înseamnă *luptă*, iar nefericirea, *supunere*. (A. T.)

prostituție, degradare morală și socială a unei persoane, care recurge la traficul propriului corp, pentru a-și cîștiga existența, a-și îmbunătăți condițiile de viață sau a-și satisface înclinările către desfrîu. Semnalată din antichitate, **p.** a constituit o dovadă a lipsei demnității umane a persoanelor în cauză, și, concomitent,

o ilustrare a structurii vicioase a societăților respective. Prin legiferarea și tolerarea **p.** de către state, s-a creat femeii o condiție socială degradantă, care avea să aibă repercusiuni profunde asupra întregii structuri și mentalități sociale. Cauzele **p.** în societatea capitalistă sînt multiple, deopotrivă de ordin economic (inegalitate a repartiției bunurilor, pauperism, șomaj, promiscuitate, locuințe neîncăpătoare), familial și social (dezbinarea părinților, alcoolismul unuia sau al ambilor părinți, lipsa de educație a copiilor, lipsa școlilor și organizațiilor sociale de formare a tineretului), precum și de ordin moral, reprezentat prin climatul general de imoralitate. Consecințele **p.** sînt grave: maladii venerice, scăderea moralității publice etc. Societatea socialistă a înlăturat cauzele sociale favorizante ale **p.**, creînd femeii condiții pentru o existență socială și morală demnă. **P.** este pedepsită de lege și condamnată de morala socialistă. (I.B.)

prostrație, stare anormală de anihilare sau de suspensie a principalelor facultăți psihice, respectiv de incapacitate de a gîndi și de a înțelege ceva (vid mental), disensibilizare emoțională și, mai ales, incapacitate voluntară; depresiune morală, apatie. Un om în stare de **p.** pare absent, indiferent, obosit, nu mai raționează și nu mai întreprinde nimic. (P.P.-N.)

protecție 1. Apărare împotriva violențelor cuiva, a intemperiilor sau a altor agenți exteriori nefavorabili; ocrotire, pază, sprijinire, patronare. **2.** Favorizare, protejare, manifestare de indulgență față de o anumită persoană, trecîndu-i-se cu vederea carențele morale sau profesionale. V. *familiarism*, *părtinire*. (Al.B.—M.D.)

protocol 1. (Înv.) Formular, document oficial folosit de autorități; catastif, registru. **2.** Act, document public care conține hotărîrile, procesele-verbale, decretele conferințelor diplomatice și care are valoarea unui acord internațional. **3.** Ansamblu de reguli și de uzanțe de ceremonial care trebuie respectate cu prilejul unor acte solemne sau în relațiile diplomatice dintre state sau dintre persoane oficiale, precum și la adoptarea oricăror acte diplomatice; actele însele întocmite cu asemenea prilejuri. **4.** Serviciu pe lîngă ministere și alte instituții, însărcinat cu luarea dispozițiilor privitoare la ceremonial. **5.** Ansamblu de reguli, de uzanțe care se cer respectate la o anume adunare, întrunire, ședință festivă la care participă persoane oficiale. **6.** Reguli, tradiții, obișnuințe, scrise sau nescrise, care se practică

Scanned with OKEN Scanner

în relațiile sociale obișnuite dintre oameni (de ex. cînd se face o vizită). Expresia *a fi protocolar* înseamnă uneori a te purta oficial, rigid, artificial, formalist, după un anumit tipic, în împrejurări banale, cînd relațiile nu o cer, creîndu-se astfel o distanțare nefirească între persoane. (Al.B.—M.D.)

providență, noțiune mistică prin care se definește pretinsa acțiune a divinității în scopul împlinirii cursului prestabilit al evenimentelor și vieții oamenilor. Religia susține că prin **p.** se asigură realizarea aspirațiilor oamenilor spre fericire și bunăstare. Concepția fatalistă despre **p.,** adoptată de orice religie, este împărtășită și de unele sisteme filozofice idealiste, începînd cu stoicii din antichitate. Propovăduirea credinței în **p.** divină are rolul unui narcotic spiritual și frînează activitatea socială, practică a oamenilor. Ea duce la consecințe morale negative ca: întreținerea conștiinței neputinței, neîncrederii omului în forțele sale, a inutilității luptei pentru o viață mai bună ș.a.m.d. În orînduirile bazate pe exploatare, această credință cultivă convingerea falsă în inevitabilitatea persistenței stărilor de lucruri existente, alimentînd ideea că lipsurile, mizeria, războaiele, șomajul ș.a. sînt instrumente ale **p.,** care-i supune pe oameni încercărilor grele și-i pedepsește pentru păcatele lor. Credința în **p.** este infirmată de știință și de practica social-istorică a maselor, care atestă că în viața socială acționează legi obiective ce pot fi folosite de oameni și dirijate în mod conștient în vederea realizării țelurilor lor de viață. (A.T.)

pudoare, sentiment complex de sfială morală, delicatețe și reținere de a dezvălui intimitățile corpului și ale gîndului. **P.** se manifestă mai cu seamă în sfera comportărilor sexuale; simțul **p.** însă nu este o expresie exclusivă a acestor preocupări, ci o formă generală a simțului de discreție pentru viața personală, de respect pentru propriul corp și pentru propria personalitate morală. Ca fel de manifestare, **p.** variază după societăți și după epoci. Independent de originea instinctivă a acestui sentiment, **p.** este un rezultat al delicateței interioare și al simțului decenței, legate de educație și de convenințe sociale. Ea încununează, îndeosebi, sensibilitatea feminină, dînd dragostei farmec și frumusețe morală. V. *decență.* (I.B.)

punctualitate, element de bază al disciplinei, care constă în îndeplinirea îndatoririlor la termen și în bune condiții. Ca atitudine etică, **p.** decurge din conștiința răspunderii față de obligațiile ce-i revin omului în muncă și în societate; ca necesitate obiectivă,

Scanned with OKEN Scanner

p. izvorăşte, în societatea noastră, din caracterul planificat al dezvoltării economice şi sociale care implică rigurozitate şi promptitudine în realizarea obiectivelor şi răspunderilor. Conţinutul moral al **p.** iese în evidenţă în calitatea acţiunii care conduce la îndeplinirea sarcinilor. Dacă un om se rezumă la venirea la timp la serviciu sau la şcoală, iar după aceea nu-şi rezolvă celelalte îndatoriri, el adoptă o **p.** formală. Tot astfel, dacă îndeplineşte la termen sarcinile, dar calitatea muncii este slabă, **p.** sa nu are un conţinut moral. Condiţiile contemporane ale progresului tehnic şi ale cunoştinţelor umane adaugă noi implicaţii pentru valoarea morală a **p.** Promptitudinea, exactitudinea, siguranţa, intervenţia operativă, constituie o necesitate pentru orice proces de muncă, şi, în primul rînd, pentru producţia legată de folosirea tehnicii noi şi a cunoştinţelor ştiinţifice. Lipsa exactităţii şi a **p.**, în aceste condiţii, poate duce la mari pierderi pentru economie, poate avea consecinţe grave pentru procesul de muncă. Formarea deprinderii şi a conştiinţei necesităţii de a fi punctual devine astfel o cerinţă de bază a eticii omului nou, o cerinţă a progresului societăţii noastre. V. *întîrziere*, *promptitudine*. (Gh. B.)

puritanism, atitudine, concepţie în care se manifestă o mare rigiditate a principiilor, care aminteşte de austeritatea puritanilor. Puritanii au fost adepţi ai calvinismului, în Scoţia şi în Anglia, în secolele XVI—XVII, caracterizaţi prin lupta intransigentă pentru curăţirea cultului religios de orice rămăşiţe ale catolicismului, precum şi prin morala lor rigidă, adeseori fariseică, ipocrită, făţarnică. În vorbirea curentă, termenul de **p.** a reţinut, îndeosebi, rigiditatea exagerată în respectarea preceptelor religioase şi morale şi, în general, în aprecierile de ordin etic, întovărăşită de ipocrizie. (M. C.)

Scanned with OKEN Scanner

RED

Scanned with OKEN Scanner

Racilă 1. Boală veche, incurabilă, beteşug. **2.** (Fig.) Cusur, meteahnă a caracterului, a conduitei morale. **3.** (Fig.) Rău social lăuntric, inevitabil, privind structura unei societăţi, regimul ei politic etc. şi care nu dispare decît o dată cu schimbarea societăţii în care se manifestă. În unele cazuri, **r.** adînc înrădăcinate în structură persistă chiar dacă fundamentul lor a fost lichidat. V. *carierism, furt.* (Al.B.—M.D.)

rafinament, calitate care exprimă finețea, agerimea, subtilitatea cuiva în ceea ce privește gîndirea, ingeniozitatea, comportarea în profesiune sau în societate, manierele folosite în relațiile obișnuite. **R.** nu este o însușire exterioară ca pedanteria, ci una de conținut, indicatoare de posibilități și de capacități alese. El se dobîndește prin cultură și prin educație. În sens peiorativ, **r.** este indiciu de viclenie, șiretenie, perfidie. (Gh. N.)

ranchiună, sentiment de ostilitate împotriva unei persoane, provocat de o ofensă sau de un prejudiciu suferit din partea acesteia, întreținînd preocuparea durabilă a nevoii de răzbunare. V. *dușmănie.* (I. B.)

rapacitate, caracter hrăpăreț al unui om, care dorește să-și însușească bunurile materiale ale altor oameni. **R.** este o manifestare instinctivă elementară, favorizată de condițiile sociale ale proprietății private, și care, la unii oameni nu a putut fi socializată și convertită în atitudine de respect pentru bunurile altora. V. *cupiditate, hrăpăreț, lăcomie.* (I. B.)

rasism, sistem de idei și de practici politice, fundamentat pe doctrina reacționară, antiumanistă, care proclamă superioritatea unei rase asupra altora și, în consecință, dreptul celei dintîi de a le domina pe celelalte. În istoria doctrinelor sociologice și politice, **r.** s-a constituit ca un curent, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, începînd cu lucrările lui Gobineau. Pe plan politic, **r.** a servit pentru înfăptuirea politicii de înrobire colonială. În forma sa cea mai deșănțată și mai agresivă, **r.** s-a manifestat ca o componentă a doctrinei și a practicii politice național-socialiste, sub semnul său ducîndu-se criminala politică de exterminare a milioane de oameni considerați a fi „de rasă inferioară". În România perioadei interbelice, **r.** a fost promovat de mișcarea condusă de A.C. Cuza și de „Garda de fier". În prezent, **r.** este propagat de mișcările neofasciste, segregaționiste și neocolonialiste. Ideile umanismului din toate timpurile, precum și datele științelor antropologice, converg spre demonstrarea unității neamuului omenesc, sub aspectul trăsăturilor esențiale, definitorii pentru statutul de ființă umană și spre afirmarea dreptului inalienabil al fiecărui pămîntean — indiferent de culoarea pielii, structura faciesului sau de caracteristicile antropometrice — de a fi egal în drepturi și în îndatoriri cu ceilalți semeni ai lui. Garantîn-

du-se egalitatea deplină a tuturor cetățenilor, indiferent de rasă sau de naționalitate, în Constituția R.S. România se condamnă, totodată, orice discriminare de rasă, ca o gravă încălcare a drepturilor fundamentale ale omului, prescrise de conștiința umanității și cucerite de-a lungul multimilenarei istorii omenești. V. *naționalism, șovinism*. (Al.B.—M.D.)

rămășițe (ale vechii morale în conștiința oamenilor), concepții și atitudini înapoiate, perimate rămase din morala vechilor orînduiri și care sînt opuse sau chiar ostile moralei socialiste. Existența acestor **r.** se explică prin caracterul relativ independent al formelor conștiinței sociale, în virtutea căruia, ideile și atitudinile pot continua să existe și după dispariția condițiilor sociale care le-au dat naștere. Influențele ideologice ale capitalismului reprezintă un factor stimulativ al vechilor **r.** Lichidarea exploatării omului de către om, crearea noilor relații socialiste, munca politico-educativă, procesul de educație la diferite nivele reprezintă factori esențiali pentru lichidarea reminiscențelor morale ale trecutului. Lupta împotriva acestor **r.** se impune cu necesitate datorită pericolului pe care îl prezintă. Prin origine și prin esență, ele au un caracter antisocialist. Prin forma concretă de manifestare, **r.** morale (imorale) ale trecutului se traduc în deprinderi și în atitudini antisociale, imorale (individualism, parazitism, huliganism, infracțiuni, indisciplină, birocratism, lipsă de omenie, necinste, o serie de alte vicii și trăsături înapoiate de comportare). Faptul că tinerii vin în contact cu purtătorii acestor **r.** creează necesitatea educării lor în spiritul înțelegerii caracterului dăunător al unor asemenea „norme“ antisociale. Societatea noastră a creat condiții pentru înlăturarea **r.** negative ale vechii morale prin progresul multilateral al economiei și culturii, prin antrenarea oamenilor la o activitate constructivă, creatoare, prin educarea continuă a conștiinței lor. Rămînerea în urmă a unor oameni din punct de vedere ideologic, profesional și cultural oferă însă condiții propice extinderii concepțiilor și atitudinilor înapoiate. (Gh. B.)

răsplată, recompensă, sancțiune pozitivă a unei comportări considerate ca valoroasă, bună, utilă. În unele expresii, **r.** poate avea și sensul de sancțiune negativă, pedeapsă. În conștiința morală a oamenilor, **r.**, fie în sensul ei pozitiv, fie în cel negativ, este considerată ca fiind într-o legătură naturală necesară (avînd deci și semnificația normativă) cu valoarea morală a faptelor. Orice faptă trebuie să fie răsplătită după măsura propriei valori: „După faptă și răsplată“. V. *gratitudine, recompensă, recunoștință*. (C.Z.)

răspundere (individuală, colectivă), asumare individuală sau colectivă a unui angajament, a unei obligații sociale, cu semnificație de legămînt moral. Îndeplinirea angajamentelor, respectarea

Scanned with OKEN Scanner

obligațiilor asumate caracterizează, în modul cel mai precis, substanța morală a individului *(răspundere individuală)*, viabilitatea și maturitatea unui colectiv *(răspundere colectivă)*. Simțul de **r.** se întemeiază pe caracterul eminamente social al existenței umane. Nu există și nici nu pot exista indivizi izolați sau colective (oricît de numeroase sau de complexe ar fi ele) separate, autonome, autarhice. Societatea socialistă sporește gradul de socializare a existenței individuale, creînd, prin eliberarea muncii de exploatare și instituirea proprietății sociale asupra mijloacelor de producție, cadrul organizat, propice pentru traducerea în fapt a idealului umanist de solidaritate, de egalitate și de justiție socială. **R.** față de aceste idealuri constituie una dintre notele definitorii ale moralei socialiste. Atitudinea iresponsabilă, în orice domeniu s-ar manifesta ea, absența simțului de **r.** sînt sancționate moral prin intermediul forului opiniei publice socialiste și, atunci cînd ele lovesc direct în bazele conviețuirii sociale, ele sînt pedepsite aspru potrivit legalității socialiste. Există, desigur, o gradație a încălcării simțului de **r.**, de la neglijența în serviciu, care, uneori, poate fi accidentală, pînă la indiferența totală față de bunul mers al muncii în colectivitatea în care lucrează cineva; de la atitudinea de gură-cască pînă la lipsa de vigilență față de integritatea patrimoniului statului socialist sau pînă la trădarea secretelor de stat. Se pot da exemple de diferite manifestări care atestă o comportare imorală, lipsită de simțul **r.** Proprie socialismului este unitatea indisolubilă dintre recompensarea materială și morală pentru rezultatele pozitive obținute în activitatea socială și **r.** materială și morală pentru neîndeplinirea sarcinilor asumate. Moralitatea socialistă își dovedește pe deplin profundul ei umanism prin cerința generală-obligatorie de promovare a unei atitudini de maximă exigență față de orice încălcare a idealurilor socialiste, de acțiune promptă, radicală, de extirpare a racilelor sociale, moștenite din trecut sau a acelora care s-au cuibărit pe căi lăturalnice în sînul colectivității socialiste. Întărirea responsabilității fiecărui colectiv de muncă, a fiecărui cetățean pentru activitatea depusă contribuie la desfășurarea mai largă a inițiativei creatoare a maselor în scopul creșterii eficienței muncii producătoare de valori materiale și spirituale. Solidaritatea membrilor, a colectivelor componente ale societății noastre socialiste, precum și propășirea acesteia pe culmile civilizației, nu se pot întemeia decît pe conștiința **r.** pe care fiecare cetățean trebuie să o aibă față de destinul țării, față de continuarea pe o treaptă superioară a tradițiilor de libertate și de progres social ale poporului român, promovată cu neabătută consecvență de partidul comunist. V. *responsabilitate socială*. (Al. B.—M.D.)

Scanned with OKEN Scanner

rău, noțiune etică, opusă *binelui*. În ideea de **r.** se exprimă, într-o formă generalizată, concepția despre tot ceea ce constituie obiect de dezaprobare, de blam, de oprobriu, despre tot ceea ce este considerat imoral, contravenind principiilor și normelor morale admise în acel moment istoric de societate, în ansamblul ei, sau de clasa socială căreia individul îi aparține. Noțiunea de **r.** servește, de asemenea, pentru a desemna trăsături morale negative de caracter cum sînt: josnicia, lipsa de loialitate, perfidia, lașitatea, ura față de oameni etc. Punîndu-și problema originii, a cauzelor **r.**, etica marxistă consideră că ele nu trebuie căutate nici în „păcatul originar", cum susține religia, nici în natura înclinată spre **r.** a omului, ci, îndeosebi, în condițiile de viață materială și spirituală pe care societatea fiecărui timp le oferă individului. Tocmai de aceea, Marx susținea că critica moravurilor trebuie să fie precedată de critica societății care le-a generat, iar perfecționarea moralei trebuie legată, în primul rînd, de revoluționarea modului de existență al oamenilor, de o nouă organizare socială capabilă să ofere omului condiții demne de situația sa de om. O astfel de organizare n-o poate oferi decît comunismul, definit de Marx, ca o „asociație de oameni liberi care lucrează cu mijloace de producție comune și își cheltuiesc numeroasele forțe de muncă individuale în mod conștient, ca o *singură* forță de muncă". În aceste condiții, dispar sursele sociale ale **r.**, indivizii fiind puși într-un mediu apt să creeze și să potențeze calități umane pozitive și corespunzător să anuleze, treptat, pe cele negative. Ant. *bine*. (M.C.)

răufăcător, persoană care face rău altuia sau altora, care contravine normelor morale, care face ceea ce nu-i recomandabil, nu-i de dorit, din punct de vedere moral, făcător de rele. „Rău faci, rău găsești". O faptă rea atrage după sine altele asemănătoare, cel care le comite fiind desconsiderat de colectivitate. (Al.B.—M.D.)

răzbunare, acțiune și faptă prin care cineva pedepsește pe altcineva pentru că i-a făcut lui sau altuia un rău. Prin **r.**, omul își face singur dreptate, plătește răul cu rău. La unele popoare antice exista legea talionului, potrivit căreia, cel vinovat era pedepsit cu o faptă identică cu fapta comisă, principiu exprimat în dictonul „dinte pentru dinte, ochi pentru ochi". Se considera că prin aceasta se pot împăca cei în cauză, relațiile bune dintre ei pot fi restabilite, revenindu-se la situația dinainte de fapta care a atras **r.** Într-o societate civilizată, reglementată de norme juridice, actul de **r.** constituie o reacție anarhică cu caracter antisocial, întrucît impune cultul individualismului, al voluntarismului, încălcînd ordinea necesară bunului mers al organismului social. (Al.B.—M.D.)

reabilitare, act de restabilire a unei stări anterioare, considerate ca normală. Revenirea unei persoane la starea de apreciere, de stimă, de considerare din partea colegilor, a cunoștințelor, a prietenilor, a opiniei publice, de care se bucura altădată și pe care a pierdut-o, datorită unor greșeli de comportare, a unei erori judiciare sau a unor acțiuni de ponegrire. **R.** poate să aibă loc, de la caz la caz, ca urmare a unei comportări exemplare la serviciu, în familie sau în societate, ca urmare a reparării unei erori judiciare sau administrative, sau prin demascarea persoanelor care s-au făcut vinovate de colportare cu sau fără rea-credință a informațiilor mincinoase, defăimătoare. (Al.B.—M.D.)

rea-credință, comportare, atitudine care încalcă obiectivitatea, implicînd arbitrariul, subiectivismul; cunoașterea de către o persoană a lipsei de temei a pretențiilor sau a părerilor ei și continuarea, în ciuda acestui fapt, de a le revendica sau de a le susține. Ant. *bună-credință*. (Al.B.—M.D.)

recalcitrant, persoană care face opoziție cu încăpățînare și cu îndărătnicie, nelăsîndu-se convins de îndemnuri și de argumente. **R.** se află aproape permanent în dispută cu ceilalți și în dezacord cu unele norme și reguli considerate obligatorii de către opinia colectivă. Comportarea **r.** avînd, în fond, o semnificație etică negativă, își are originea în: ignoranța sau refuzul nejustificat de a accepta înțelesul unei situații; obișnuințele de conduită cu caracter negativ, înrădăcinat și greu de restructurat, deoarece în zestrea spirituală a purtătorului lor nu sînt formate trebuințe, interese pozitive, tonice; anumite atitudini refractare, de izolare și de negare a unor norme umane prin manifestări violente de neacomodare voită (mînie, nesupunere etc.). „Oricine poate fi mînios, căci e lucru ușor; dar să te mînii pe persoana indicată, la gradul potrivit, la timpul potrivit, pentru pricina potrivită — aceasta nu se află în puterea oricui și nu este ușor“ (Aristotel). Recalcitranța, indiciu al unor trăsături negative de caracter, este educabilă prin efortul celor din jur, dar și prin efortul individual de autoperfecționare declanșat la timp, știut fiind că „te opui mai ușor la început, decît la sfîrșit“ (Leonardo da Vinci). (Gh. N.)

recidivă, termen juridic indicînd repetarea de către cineva (recidivist) a unui delict sau a unei crime identice sau de aceeași natură cu aceea pentru care a suferit o condamnare. Întrucît dovedește un caz de perseverare în infracțiune, **r.** atrage după sine o agravare a pedepsei, precum și alte consecințe judiciare. Prin extensiune, **r.** desemnează și comiterea repetată a unor abateri de la regulile de conviețuire. (Ov. T.)

recompensă, răsplată, premiu acordat cuiva pentru comportarea sa. **R.** este un mijloc prin care societatea stimulează comportamentele pe care le consideră valoroase, utile, bune, morale.

R. poate fi de ordin material sau de ordin moral (laudă, premiere, popularizare, stimulare, încurajare etc.). Spre deosebire de pedeapsă, **r.** are funcția socială de a încuraja faptele valoroase, de a le pune în evidență, de a le populariza. V. *răsplată*. (C. Z.)

recunoștință, dispoziție afectivă durabilă a unei persoane în favoarea unei alte persoane de la care a primit o binefacere, un ajutor sau un îndemn moral. Sentimentul de **r.** este o mărturie a unei sensibilități delicate, care își află potențarea și modalitatea de manifestare printr-un îndemn la dăruire și la înnobilarea morală. Dimpotrivă, nerecunoștința, lipsa amintirii afectuoase a binefacerii primite și înlocuirea acestei amintiri prin sentimente de ostilitate, dovedește un caracter lipsit de elevație morală care-și alimentează și-și intensifică caracterul nedemn tocmai prin acest fel de exteriorizare. **R.** este astfel un sentiment, prin excelență stenic, atît pentru persoana care-l resimte, cît și pentru aceea către care este îndreptat: este un adevărat ferment de solidaritate socială. Nerecunoștința și ura macină echilibrul psihologic și moral alcătuind o pricină de disensiune socială. V. *gratitudine, răsplată*. (I. B.)

reeducare, reluarea procesului de educație în vederea lichidării unor deprinderi, trăsături de caracter negative sau a unor convingeri, principii de viață eronate și formarea personalității umane, în conformitate cu scopul educației comuniste. **R.** se impune în urma unor greșeli săvîrșite în educație, a unor influențe nefaste exercitate de mediul social asupra individului uman. Deși mult mai complexă și mai dificilă decît educația, **r.** este posibilă în orice perioadă a vieții omenești. Eficiența ei sporește atunci cînd acțiunea sa începe din timp. De aceea, procesul de formare a personalității umane presupune observarea atentă și permanentă a rezultatelor educației și intervenția activă prin **r.**, în cazul cînd aceasta se impune. Amploarea procesului de **r.** depinde de sarcinile concrete, de natura și de gravitatea aspectelor ce trebuie lichidate. În cazuri extreme, **r.** este de domeniul dreptului și cade în sarcina unor instituții specializate (de ex. școlile de corecție). (Fl. G.)

reguli de comportare civilizată, totalitatea normelor de conduită pe care omul trebuie să le respecte în viața de toate zilele. Normele morale pun în fața individului anumite cerințe care decurg din idealul și principiile moralei socialiste: respectul față de om, cinstea, sentimentul de dreptate, principialitatea etc. Aplicate în procesul de muncă, în viața personală sau în relațiile cu ceilalți oameni, aceste cerințe se manifestă prin comportarea civilizată a individului, se exteriorizează prin așa-numitele maniere sau bună-cuviință. Dragostea de adevăr, de pildă, este o cerință a moralei socialiste. Respectarea ei în orice formă nu este însă suficientă (de ex. afirmînd adevărul poți fi brutal sau, dimpotri-

Scanned with OKEN Scanner

vă, poţi proceda cu tact; dorind să exprimi adevărul poţi să fii echivoc, să mergi pe căi ocolite sau, din contră, fără a fi violent, să te manifeşti cu francheţe). Ca cerinţă generală, comportarea civilizată este proprie tuturor tipurilor de morală. Ca manifestare concretă, ea diferă de la o comunitate umană, clasă sau grupare socială la alta şi evoluează de la o epocă la alta. Salutul, arată etnografii, diferă foarte mult de la un trib la altul: unii îşi scot acoperămîntul de pe cap, alţii încălţămintea sau alte obiecte de îmbrăcăminte; la feudali, salutul constituie o întreagă artă pe lîngă simpla ridicare a braţului sau strîngere a mîinii, pe care le întîlnim la popoarele europene. Între principiile morale şi comportarea civilizată a existat o contradicţie. Sesizînd aceasta, marele scriitor Lev Tolstoi constată că, nobilului Wronski (eroul romanului Ana Karenina), codul manierelor îi prescria „să plătească o datorie de joc unui escroc, dar nu-l îndemna să achite nota croitorului; îi interzicea minciuna, cu excepţia acelora faţă de femei; îl oprea să înşele, afară de cazul cînd avea de-a face cu un soţ; îi îngăduia ofensa, nu şi iertarea injuriilor". Morala socialistă nu ignorează întreaga moştenire lăsată de omenire în domeniul comportării civilizate. Ea depăşeşte însă formalismul, contradicţia dintre principii şi convenienţă. **R.de c.c.** exprimă relaţiile noi, profund umane care se stabilesc în noua societate. Respectarea acestor relaţii constituie o cerinţă centrală şi elementară a moralei socialiste. Comportarea civilizată se referă, înainte de toate, la cerinţa de a avea un aspect îngrijit: igiena corporală, curăţenia veşmintelor, gustul în alegerea ţinutei vestimentare, evitarea extravaganţelor, a snobismului. Aspectul îngrijit constituie o dovadă de respect faţă de propria ta persoană şi faţă de ceilalţi oameni. Cerinţa privind ordinea şi curăţenia se extinde şi asupra locuinţei, a locului de muncă, a instituţiilor şi locurilor publice. O regulă elementară de conduită este politeţea. Exprimînd respectul faţă de om, politeţea presupune salutul, să nu stai jos în momentul în care te întreţii cu o persoană mai în vîrstă şi care se găseşte în picioare, să cedezi locul unei femei sau unui om mai bătrîn, să dai întîietate la intrare sau la ieşire, să procedezi cu tact faţă de cei din jur, să ai graţie, un anumit farmec în conduită. O regulă importantă a conduitei civilizate este preţuirea timpului celorlalţi. Limbajul ales, fără să fie preţios, face, de asemenea, parte din comportarea civilizată. Între principiile şi normele moralei socialiste şi **r. de c. c.** trebuie să existe o continuitate şi o întrepătrundere. Ignorarea uneia dintre cele două laturi are consecinţe negative în morala practică. Principiile şi normele nu sînt nişte deziderate abstracte, după cum comportarea civilizată nu trebuie să rămînă un ritual gol de conţinut. (Fl. G.)

Scanned with OKEN Scanner

reguli de conviețuire, norme morale care cer persoanei umane o anumită comportare în societatea dată și care reglementează raporturile din domeniul moralei practice (raporturile dintre indivizi, dintre individ și societate, patrie, națiune, clasă, stat, partid, familie etc.). **R. de c.** recomandă numai cum trebuie să se comporte individul; ele nu pot fi impuse cu forța. Aplicarea lor depinde de nivelul de dezvoltare a conștiinței morale a individului. Valoarea comportamentului moral care caracterizează o anumită persoană depinde de gradul de înțelegere a **r. de c.** ca expresie a principiilor morale, de măsura în care aceste reguli pornesc din convingeri lăuntrice, sînt rodul unui *ideal moral* care determină respectarea lor cu necesitate. În funcție de încălcarea sau de respectarea normelor de conduită corespunzătoare moralei date, opinia publică apreciază pozitiv sau negativ faptele oamenilor, le aprobă prin categoriile de bine, moral, virtute etc. sau le dezaprobă prin categoriile de rău, imoral, viciu etc. Element central al moralei, **r. de c.** au, ca și aceasta, un caracter istoric și de clasă. Ele sînt determinate de existența socială și se schimbă o dată cu ea. În cazul societăților cu clase antagoniste, **r. de c.** nu au aceeași valoare pentru toți membrii societății date. În timp ce unele recomandă o anumită comportare, altele cer contrariul. Reflectînd poziția claselor în cadrul existenței sociale, **r. de c.** apără într-un mod specific această poziție. Există însă și **r. de c.** cu caracter general-uman, care sînt comune mai multor orînduiri și sînt îmbrățișate și practicate de clase sociale deosebite. **R. de c.** socialistă exprimă nivelul de dezvoltare atins de existența socială socialistă: egalitatea social-economică a oamenilor, relații materiale de întrajutorare etc. Ele se bazează pe elementele valoroase elaborate de conștiința morală de-a lungul istoriei, pe care le pune în condiții noi și le dezvoltă. O parte dintre **r. de c.** este consfințită în drept și face obiectul practicii juridice; între normele moralei socialiste și normele de drept privind conviețuirea oamenilor există coincidență, iar acțiunea lor educativă este convergentă. (Fl. G.)

relativism etic, doctrină în care se exagerează pînă la absolutizare caracterul relativ al normelor morale. Pornindu-se de la observația justă că ideile de bine și de rău au variat și continuă să se schimbe de la epocă la epocă și de la popor la popor, se conchide în mod eronat, că în aceste schimbări nu există nici un indiciu de progres moral, mai mult, că aceste modificări contravin ideii existenței unui criteriu obiectiv al moralității, făcînd practic imposibilă distincția între bine și rău. Consecința acestei atitudini este subiectivismul moral, împins uneori pînă la nihilism. Au existat totuși momente în istoria doctrinelor etice în care, **r. e.** a reprezentat o atitudine înaintată. În antichitatea greacă,

Scanned with OKEN Scanner

relativismul sofiștilor a avut semnificația unei reacții împotriva menținerii unor concepții morale ale trecutului multisecular, cărora li se atribuia valoare absolută, fără a-și găsi de fapt justificare în morala vremii. În epoca modernă, relativismul lui Mandeville a reprezentat o formă de opoziție față de morala religioasă, o modalitate de respingere a teoriei neștiințifice a *sentimentelor morale înnăscute*. În unele dintre curentele eticii burgheze contemporane, asistăm la împingerea **r. e.** pînă la negarea totală a temeiurilor obiective ale moralei. Exemplele cele mai elocvente le furnizează, din acest punct de vedere, *pragmatismul* și *emotivismul*. Considerînd normele, preceptele, regulile morale drept o creație a individului, curentele menționate ajung în final să denunțe orice criteriu obiectiv în baza căruia ar deveni posibilă distingerea actelor morale de cele imorale, a binelui de rău. Recunoscînd relativitatea normelor și principiilor morale, etica marxistă respinge **r. e.** V. *categorii etice, morală, neopozitivism în etică, normă*. (M. C.)

relații (raporturi) morale, tip distinct al relațiilor sociale, alcătuind una dintre laturile componente ale *moralei*; totalitatea dependențelor și legăturilor în care intră oamenii cu societatea și cu semenii lor în procesul *activității morale* și prin care se înfăptuiește reglementarea acestei activități. **R. m.** pot fi clasificate după conținutul, după forma lor și după modul legăturii sociale dintre oameni în procesul activității lor morale comune. *După conținut*, **r. m.** se deosebesc în funcție de obiectul (societatea, clasa socială sau alt grup social, anumiți indivizi) și caracterul obligațiilor care stau în fața omului (de ex. obligațiile față de muncă, față de patrie, obligații profesionale sau față de familie etc.). Datorită faptului că societatea reprezintă un sistem integrat, oricare ar fi sfera și obiectivul acestor obligații, omul se află, în ultimă instanță, în **r. m.** cu societatea în ansamblu și cu sine însuși, ca membru al ei. *După formă*, **r. m.** se deosebesc în funcție de modul în care se manifestă față de om cerința morală: ca cerințe particulare legate de o anumită situație concretă, ca necesitate de a se conforma unor calități morale, unui ideal moral, unor principii morale generale. În sfîrșit, *după modul legăturii sociale* care se stabilește între oameni în procesul activității lor morale comune, se disting diferitele forme în care se realizează identificarea individului cu semenii săi, cu societatea: prin subordonarea față de disciplina socială, prin respectarea obiceiurilor, moravurilor, tradițiilor, deprinderilor stabilite, prin aprecierea morală reciprocă a acțiunilor, prin inițiativă sau exemplu, prin autoritate morală personală etc. Formele și modurile **r. m.** alcătuiesc conținutul categoriilor teoriei moralei, iar diferitele sfere

Scanned with OKEN Scanner

ale **r.m.** și conținutul obligațiilor corespunzătoare acestora constituie obiectul de studiu al eticii normative. (Ov.T.)

remușcare, durere morală puternică, pricinuită de conștiința de a fi făptuit *răul*. **R.** este cel mai adesea însoțită de sentimentul de rușine. V. *conștiință morală, rușine, vină*. (M.C.)

repudiere, acțiunea și rezultatul unei comportări de respingere, de părăsire, de desconsiderare sau de renunțare, de renegare etc. **R.** mai are și sensul de alungare, despărțire, divorțare de soție sau de soț înainte de a se pronunța hotărîrea judecătorească. (Al.B.—M.D.)

repulsie, stare care exprimă respingerea, negarea a ceva ce nu poate fi suportat și de care te ferești. Ai **r.,** în general, pentru ceea ce contrazice trebuințele și convingerile normale sau este perceput ca negativ, absurd, josnic. **R.** față de nonvalori, de imoral, este o condiție a conduitei consecvent morale. (P.P.-N.)

reputație, măsură a stimei de care se bucură omul în societate ca urmare a calităților sale morale, a modului în care satisface exigențele etice ale unei societăți, clase, tradiții etc., își afirmă și își apără demnitatea și onoarea. Înlăturînd criteriile de clasă, arbitrare și formale ale **r.,** bazate, în sistemele etice dominante din societățile cu clase antagoniste, pe origine, avere sau putere, etica socialistă pune la baza **r.** oamenilor meritele lor personale, adevăratele valori morale afirmate în lupta pentru cauza comună, pentru afirmarea și dezvoltarea multilaterală a personalității. **R.** unui om se formează pe baza aprecierii atitudinii sale anterioare și constituie baza *autorității* sale morale, a încrederii ce i se acordă cu privire la conduita sa în viitor. Morala socialistă condamnă goana după **r.** în sine, faptul că unii oameni se călăuzesc în tot ceea ce fac, în mod exclusiv, după dorința de a dobîndi *faimă*; totodată, ea subliniază necesitatea ca omul să țină seama de părerea celorlalți, să se străduiască să merite cu adevărat stima și încrederea lor și să lupte pentru onoarea individuală, dar și a colectivității din care face parte. V. *demnitate, onoare*. (F. M.)

resemnare, acceptare împăcată a condițiilor aspre ale existenței (de ex. proverbul românesc: „Cînd n-are cu ce săracul, răbdarea îi este leacul", care reflectă o tristă realitate trecută); stare de oboseală morală a unei persoane, conducînd la acceptarea unei situații dificile, împotriva căreia nu mai are energia de a lupta; act de renunțare la efort, atitudine pasivă în fața unei situații de fapt. **R.** poate fi, deopotrivă, rezultatul unor concepții etice fataliste, al unei carențe a forței morale, ca și al unei conjuncturi defavorabile. Etica socialistă, afirmînd energia morală, inițiativa personală și demnitatea omului, respinge concepțiile fataliste ale destinului, insuflînd, în același timp, tinerelor generații optimism și încredere în propriile forțe. Condițiile neprielnice ale vieții

Scanned with OKEN Scanner

pot și trebuie să fie învinse. Situațiile, în aparență, fără soluții pot îndreptăți numai provizoriu o **r.** O apreciere generală a semnificației morale și sociale a **r.** nu se poate face, prin urmare, decît prin cunoașterea exactă a tuturor condițiilor psihologice și obiective, care au condus la această atitudine. Rămîne, totuși, în actul **r.** faptul împăcării cu o situație, adesea fără ieșire, acceptată cu demnitate. (I. B.)

respect, atitudine de considerație, stimă, cinstire și politețe pentru o persoană sau pentru o idee, incluzînd și sentimentul de prețuire. *A respecta ceva* înseamnă a cunoaște și a aprecia în prealabil existența unor calități deosebite, demne de stimă. Respectăm la alții atît însușirile pozitive pe care și noi le avem, cît și, mai ales, pe cele către care tindem neîncetat. **R.** față de om este un principiu fundamental al *umanismului socialist.* **R.** față de muncă și rezultatele ei relevă o înaltă ținută morală a omului ca membru al societății. **R.** față de monumentele culturii umane atestă o elevată ținută intelectuală și morală. Omul trebuie să respecte pe altul și, în același timp, să se bucure de **r.**, adică să-și dobîndească prețuirea, stima, onoarea prin munca și prin meritele sale. În orînduirea socialistă, omul este respectat după valoarea lui, după calitatea și cantitatea muncii sale, după aportul adus la propășirea societății. Optica burgheză asupra **r.** are ca punct de plecare starea materială, poziția și rangul social, ocupația și relațiile mondene etc., adică factori care pot să nu spună nimic despre calitățile umane ale cuiva, ba, dimpotrivă, să reflecte contrariul. Respectul reciproc stă la baza prieteniei, legînd solidar oamenii și popoarele. V. *stimă.* (Gh. N.)

responsabilitate morală, obligația de a răspunde, de a da seama de actele bune sau rele înfăptuite. Prin **r.m.,** oamenii se recunosc ca autori ai propriilor lor acte și sînt gata să răspundă pentru ele, atît în fața „forului interior", reprezentat de propria lor conștiință, cît și față de ceilalți oameni. Dovada că un individ este capabil să accepte **r. m.** este prezența conflictului moral interior ori de cîte ori nu procedează corect, prezența unui sentiment de îngrijorare izvorît din conștiința faptului că a încălcat normele morale general acceptate, însoțit de sentimentul de vină și de remușcare care-l conduce, în ultimă instanță, la situația de a-și asuma cu curaj răspunderea pentru răul comis. În ceea ce are deci mai profund, **r. m.** este alegere conștientă, făcută de către individ. Sentimentul pe care-l avem despre propria noastră **r.m.** nu se bazează pe o opinie pur subiectivă, ci este o aplicare, într-un mod particular, a unor reguli sociale de responsabilitate. Conceptul de **r. m.** este forma abstractă în care se exprimă, pe fiecare treaptă istorică de evoluție a concepției morale a societății sau a claselor sociale, un mod colectiv de a gîndi și de a reacționa

față de actele care reprezintă abateri de la morala respectivă. Deci, ideea de **r. m.**, prin care fiecare se recunoaște autorul faptelor sale și este gata să răspundă pentru ele, are o origine socială. Pentru ca individul să-și poată asuma **r.m.** trebuie îndeplinite unele condiții. În primul rînd, trebuie să fie pe deplin conștient, să posede facultățile mintale care să-l facă apt să discearnă între bine și rău; în al doilea rînd, să fie liber să o poată face, adică asupra lui să nu se exercite nici o forță exterioară care să-l împiedice să înfăptuiască un act conform voinței sale. De aceea, societatea consideră responsabil, în general, pe individ numai de la o anumită vîrstă și numai dacă face dovada integrității lui mintale. Problema **r.m.** este strîns legată de problema libertății. Cu cît crește gradul de libertate a omului, cu atît crește și responsabilitatea sa. Din acest punct de vedere, socialismul, ca orînduire care inaugurează trecerea omului din imperiul necesității în imperiul libertății, creează condiții și ridică exigențe de ordin moral infinit mai înalte decît oricare societate a trecutului. Lucru lesne de înțeles, deoarece comunismul nu poate fi conceput fără un exemplar simț al răspunderii care-și află geneza tocmai pe terenul socialismului. Ant. *iresponsabilitate morală*. V. *morala și știința*. (M.C.)

responsabilitate socială, dispoziție morală a ființei individuale de a judeca critic-constructiv raporturile dintre ea și colectivitate, de a aprecia faptele ei sociale, precum și ale celorlalți oameni, din unghiul de vedere al idealurilor de bine, de adevăr, de frumos și de util și, mai ales, de a acționa potrivit acestor valori autentice ale umanității, valori care constituie liniile de forță diriguitoare ale progresului social. În istoria gîndirii filozofice problema responsabilității a constituit o temă de meditație permanentă; au fost propuse diverse soluții, dintre care unele au intrat în fondul de aur al ideilor umaniste. În epoca contemporană, analiza problemei conștiinței responsabile din cadrul unor orientări existențialiste neextremiste, cu certe valențe umaniste, a relevat adevărul deosebit de mobilizator, că timpul ființei umane este măsurat, limitat și, de aici, ideea necesității trăirii lui intense. Cu toate meritele ei remarcabile, această analiză nu a putut ajunge pînă la rădăcina lucrurilor, fiind de la început prejudiciată de o eroare fundamentală: viziunea idealistă asupra istoriei omenești. Marxismul, subliniind faptul că omul este chintesența relațiilor sociale, stabilește totodată coordonatele definitorii ale existenței individuale, care întotdeauna se raportează la o realitate social-istorică dată, precum și ale modului de a fi individual al conștiinței, așa cum se manifestă ea în practica umană concretă. Omul, ca realitate complexă, biologică și socială, materială și spirituală, are disponi-

Scanned with OKEN Scanner

bilităţi multiple, istoriceşte constituite şi determinate, spre acţiune, cunoaştere şi evaluare. Capacitatea de evaluare a omului, care întemeiază şi simţămîntul acestuia de responsabilitate, este îndreptată, atît spre exterior, spre ceilalţi, spre mediul ambiant, cît şi spre interior, vizînd judecarea propriilor fapte şi mobiluri. Încadrarea individului într-un anume organism social şi, îndeosebi, în cel socialist, nu se poate face în mod armonios şi fructuos, atît pentru el cît şi pentru colectivitate, fără o strînsă corelare a acestor două direcţii ale capacităţii de apreciere. Numai conştiinţa precisă, acută, hrănită de idealurile umaniste, a ceea ce datorezi societăţii, precum şi a ceea ce pretinzi de la societate, de la cei ce te înconjoară, permite o adevărată depăşire a condiţiei individuale, efemere din punct de vedere biologic, îndemnînd la faptă şi cunoaştere, la acţiune generoasă, la creaţie, la dăruire de sine. Societatea socialistă, care garantează dezvoltarea şi manifestarea cu adevărat liberă a individului, nu poate să propăşească fără aportul unor asemenea conştiinţe reflexive, care se simt responsabile de tot ce le înconjoară, de tradiţiile ţării, de destinele ei, fiind animate de un veritabil sentiment patriotic. Societatea noastră se întemeiază tocmai pe generalizarea simţămîntului de **r. s.**, pînă la proporţiile unui fenomen colectiv, de masă, respingînd, ca ceva cu totul străin idealului socialist, egoismul, rapacitatea, arivismul, cinismul, indiferenţa, nepăsarea, toate acele manifestări care dăunează integrităţii şi bunei funcţionări a organismului social. V. *răspundere (individuală, colectivă)*. (Al.B.—M.D.)

retrograd, opus, contrar, ostil progresului, înapoiat (de ex. atitudine **r.**, mentalitate **r.**). Uneori, termenul **r.** implică şi sensul de duşmănos, reacţionar. În societatea noastră socialistă, **r.** este tot ceea ce se opune, într-un fel sau în altul, propăşirii generale, tot ceea ce înseamnă anchilozare, încremenire, rutină, lipsă de pasiune, imobilism, lipsă de activitate, de frămîntare creatoare. Atitudinea **r.** are un sens concret istoric. De aceea, anumite comportări care, într-o perioadă, sînt normale, utile progresului social, într-o etapă ulterioară, pot să intre în contradicţie cu noile cerinţe ale colectivităţii şi să devină o frînă a dezvoltării. Mentalitatea **r.** manifestă predilecţie pentru cultul practicilor din trecut, supraapreciindu-le, şi presupune, totodată, subaprecierea, neîncrederea în tot ceea ce este nou. Ea înăbuşă în om impulsul creator, novator. V. *vechi şi nou*. (Al.B—M.D.)

rigiditate morală, atitudine lipsită de înţelegere, caracterizată prin raportarea mecanică a faptelor la normele şi convingerile morale proprii, fără a lua în considerare condiţiile specifice în care acestea s-au petrecut, neţinînd seama de intenţiile care au

Scanned with OKEN Scanner

stat la baza lor, de multiplele semnificații și consecințe pe care acestea le implică. (C. Z.)

rigurozitate, severitate, strictețe, asprime. Din punct de vedere etic, **r.** presupune comportare severă, îndeplinirea integrală, fără vreo abatere sau vreun comentariu a anumitor norme de conduită. Comportarea etică riguroasă impune respectarea unor principii și acest lucru constituie aspectul ei esențial, pozitiv. Respectarea întru totul a unor prescripții, absolut necesare în anumite condiții, poate fi de-a dreptul dăunătoare în alte cazuri, cînd se cere inițiativă, opțiune pentru una dintre eventualitățile ce se ivesc. De altfel, comportarea unui om nici nu poate fi redusă și controlată printr-un număr fix de reguli obligatorii; esențial este ca rezultanta întregii sale activități să fie conformă cu principiile moralei socialiste, evitîndu-se extremele: la un pol — **r.** absolută și la celălalt — libertinajul. Evitarea **r.**, în varianta extremă, nu înseamnă renunțarea la *disciplină*, ci doar la o disciplină impusă, absurdă, închistată, obtuză. Comportarea disciplinată, aspect important al conduitei morale socialiste, presupune interiorizare, modalitate firească, ordonată și constructivă de a gîndi și de a acționa, total opusă atitudinilor rebarbative, nenormale. Doctrina *rigorismului etic* pretinde o conduită morală care să țină seama de, și numai de conștiința datoriei, independent de condițiile istorice, sociale, fără intervenția sentimentelor, independent de orice interes. „Poartă-te astfel, încît maxima acțiunii tale să poată servi oricînd ca principiu al legislației universale" (Kant). (Al. B. — M.D.)

ritual religios, acțiune înfăptuită după anumite reguli, uneori cu un ceremonial fastuos, căreia credincioșii îi atribuie forță de înrîurire asupra divinității. **R. r.** este un element indispensabil oricărui *cult* religios și constituie un mijloc de cultivare și de întreținere a credinței și de manifestare exterioară a religiozității (de ex. împărtășania, spovedania, botezul, cununia, înmormîntarea religioasă ș.a.). **R. r.** este, în esență, o acțiune magică, transmisă religiei din timpurile cele mai vechi ale existenței ei. Pe măsura slăbirii înrîuririi credințelor religioase, rezultat firesc al transformărilor social-economice și al progresului spiritual din societatea noastră socialistă, **r. r.** sînt înlocuite, treptat, cu sărbători și tradiții laice, legate de muncă, de evenimente istorice, de viața de familie etc. (A.T.)

rol, concept frecvent folosit în sociologia contemporană, care desemnează modul în care se așteaptă să se comporte un individ, un grup sau o instituție, care ocupă o anumită poziție într-un sistem social și care are deci un anumit statut. Fiecărui statut social îi este asociat un **r.** specific, care apare pentru individul care ocupă respectivul statut, sub forma obligațiilor, datoriilor,

Scanned with OKEN Scanner

așteptărilor și exigențelor care există față de el (de ex. **r.** profesorului, elevului, părintelui, fiului, conducătorului, directorului, membrului, ușierului etc.). **R.** este compus dintr-o mulțime de comportamente, atitudini, sentimente etc. pe care un individ trebuie să le manifeste, atunci cînd ocupă o anumită poziție socială, avînd un anumit statut. **R.** trebuie înțeles, însușit și realizat. De aici o serie de concepte derivate ca: însușirea **r.**, acceptarea **r.**, realizarea **r.** etc. Realizarea **r.** care revine unei persoane în virtutea statutului său social este o datorie, o normă socială și morală. În realizarea **r.** intră două mari componente: voința de a-l înfăptui și capacitățile naturale și însușite, necesare în vederea acestei înfăptuiri. Un **r.** poate fi realizat bine sau rău, satisfăcător sau nesatisfăcător. V. *statut*. (C. Z.)

rușine, sentiment penibil resimțit în fața unor fapte proprii nedemne, care denotă mari slăbiciuni morale: lipsă de caracter, lipsă de demnitate. În sentimentul de **r.** se manifestă condamnarea propriilor fapte sau mobiluri reprobabile, precum și teama de dezaprobare la care te aștepți din partea societății. Prezența **r.** este semn lăudabil al funcționării conștiinței de sine, indiciu al existenței unui ochi autocritic, autoexigent, care, în linii generale, dau garanția posibilităților de reabilitare ale individului. Sentimentul de **r.** presupune, uneori, și un aspect pozitiv, atunci cînd este generat de pudoare, de modestie. V. *conștiință morală, jenă, remușcare, vină*. (M. C.)

rutină, capacitate cîștigată printr-o practică îndelungată, manifestată prin respectarea severă a anumitor norme de lucru. Omul rutinat are multe deprinderi stabile care-i ușurează executarea unor acțiuni, are bogate cunoștințe în domeniul său de activitate și o experiență multiplu verificată. Dar tocmai caracterul sever al deprinderilor, aspectul mecanic al exercițiilor efectuate în timp constituie un criteriu de opunere între **r.** și rezolvarea originală, creatoare a problemelor și situațiilor inedite. „Obișnuința este a doua natură“ (Cicero), însă omul nu trebuie să devină sclavul propriilor sale deprinderi. Sensul negativ al **r.** se manifestă în modul de a lucra mecanic, de a nu putea părăsi căi bătătorite, atunci cînd condițiile cer acest lucru. **R.,** în această accepțiune, relevă inerție în planul gîndirii, lipsă de interes și de efort pentru perfecționare, minimă rezistență și recurgerea la soluții șablon. În condiții optime de formare a aptitudinilor și talentelor, așa cum sînt cele asigurate de societatea socialistă, trebuie să se țină seamă, în primul rînd, de dorința și de strădania fiecăruia pentru dobîndirea unor capacități bogate, suple, nerutinate. V. *atitudine față de muncă*. (Gh. N.)

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Sacrificiu 1. Prinos adus divinităților pentru înduplecarea acestora sau pentru ispășirea păcatelor credincioșilor, constînd, fie în daruri de obiecte (parfumuri, fructe, semințe etc.), fie în jertfe de animale sau, uneori, de oameni, care urmau să fie uciși, în cinstea zeilor, cu sau fără vărsare de sînge. **2.** Renunțare voluntară la un drept sau la un bun material, implicînd uneori riscul propriei vieți, în folosul unor anumite persoane, a întregii colectivități, sau pentru afirmarea unei idei. Mărturie a dragostei și devotamentului pentru alte persoane sau a credinței într-o valoare, **s.** presupune o dominare a înclinărilor egoiste, ajungînd uneori pînă la anularea instinctului de conservare individuală. **S.** este o manifestare a conștiinței colective la un om care este pătruns de însemnătatea și de sensul adevărat al raporturilor dintre ființa sa individuală și realitatea vieții sociale și culturale căreia îi aparține și căreia îi aduce sub o formă sau alta, o contribuție, ajungînd, la nevoie, pînă la jertfa de sine. Exemple de **s.** și de jertfă de sine ne oferă luptătorii pentru marile cauze ale omenirii și, îndeosebi, comuniștii și uteciștii, în condițiile de luptă ale ilegalității. (I.B.)

sacrilegiu, batjocorire, desconsiderare a unor principii, norme adînc respectate de oameni, considerate de ei drept sfinte. Teologia apreciază drept **s.** nerespectarea canoanelor, dogmelor, ritualurilor religioase, critica religiei și orice alte acțiuni contrare intereselor bisericii. În evul mediu, cei învinuiți de **s.** la adresa religiei — oameni de știință, liber-cugetători, conducători ai mișcărilor sociale antifeudale ș.a. — erau condamnați la pedepse grele, menite să înăbușe orice manifestare a gîndirii emancipate. Asigurînd libertatea religiei ca și a propagandei ateiste, legislația noastră socialistă interzice actele de profanare a lăcașelor de cult, batjocorirea clerului și credincioșilor, ostentația la adresa credinței religioase. (A.T.)

sadism, perversiune sexuală care constă în asocierea plăcerii sexuale cu acte de cruzime, de suferințe fizice și psihice. Prin extensiune, tendință anormală spre cruzime, plăcere bolnăvicioasă de a provoca sau de a vedea suferința cuiva. (I.B.)

salut, formulă de politețe, semn al unui sentiment de respect, de simpatie adresat cuiva (cunoștință, prieten, om vîrstnic), la întîlnire sau la despărțire, exprimată verbal sau prin gesturi uzuale, cunoscute și înțelese ca atare. În funcție de obiceiurile statornicite într-un grup, într-o regiune sau în viața unui popor, modalitățile de **s.**, în afara celor general omenești, cunosc o anumită varietate, dar conținutul **s.** rămîne același. Prin extensiune, expresia *a saluta o idee, o descoperire, o inițiativă* etc. înseamnă a exprima totala adeziune și considerație pentru ideea, descoperirea, inițiativa etc. respectivă. (Gh.N.)

Scanned with OKEN Scanner

sancțiune 1. Aprobare, confirmare a unei legi de către șeful statului, prin care aceasta capătă valoarea de lege executorie. Prin extensiune, confirmare a unui act de către o instanță superioară celei care l-a efectuat, pentru a-i da valabilitate. **2.** Acțiune a unei colectivități sau a unei instituții care are scopul de a stimula (prin recompensare, răsplată, premiere, încurajare) faptele, atitudinile pe care le consideră bune, folositoare sau de a condamna, respinge, înfiera, pedepsi pe acelea considerate periculoase, neconvenabile. **S.** morală este un puternic instrument al colectivității, care ajută la întărirea prestigiului normelor și valorilor morale, la educarea membrilor în spiritul respectării acestora. Cînd se referă la fapte care nu sînt în concordanță cu normele și cu valorile morale existente sau chiar contrare acestora, **s.** lor este negativă *(dezaprobare, dezavuare, pedeapsă)*. Cînd, dimpotrivă, fapta este în sensul cerut de norme sau nu este în cel interzis de ele, atunci **s.** este *pozitivă* (recompensă, răsplată). Spre deosebire de **s.** juridice sau politice, **s.** morale îmbracă forma atitudinilor, a opiniilor: aprobare, dezaprobare, dezavuare, laudă, condamnare, blamare, popularizare, evidențiere, ridiculizare, ironizare, satirizare etc. Opinia publică este principalul instrument al **s.** morale. (C. Z.)

satiră, piesă dramatică și, în general, lucrare literară, în versuri sau în proză, în care autorul denunță, ironizează sau atacă violent defectele morale ale indivizilor sau moravurile sociale ale timpului. (I. B.)

satisfacție, sentiment de mulțumire, de plăcere determinat de împlinirea unei trebuințe, a unei dorințe sau a unei aspirații, de succesele proprii sau ale altora în împrejurări variate. Stare generatoare de noi imbolduri în activitate și în conduită. Între **s.**, *automulțumire* și *bucurie* există diferențe de nuanță: **s.** privește mai ales gusturile și exigențele spirituale; *automulțumirea* este o **s.** prematură; *bucuria* este o stare mai generală și mai difuză. **S.** este împlinirea pentru care ai stăruit în chip activ sau la care ai ținut. (Gh. N.)

scepticism 1. Doctrină filozofică datînd din antichitatea greacă și îmbrăcînd diferite forme în cursul istoriei care, în esență, consideră îndoielnică posibilitatea omului de a ajunge la adevăr, de a deosebi ce este bine de ce este rău, ce este drept de ce este nedrept. Concepțiile sceptice, caracteristice, îndeosebi, perioadelor de criză socială și morală și de decădere culturală, au promovat relativismul sau agnosticismul în domeniul teoriei cunoașterii. **2.** Doctrină etică, prezentată drept corolar al concepțiilor filozofice sceptice sau caracteristică unor gînditori moraliști de alte orientări filozofice. În esență, **s.** etic reprezintă acea orientare a teoriei despre morală care pune sub semnul în-

Scanned with OKEN Scanner

trebării semnificația obiectivă, valoarea de adevăr ori eficiența reală a reprezentărilor morale. Reprezentanții contemporani ai **s.** susțin că reprezentările morale ale oamenilor nu reflectă realitatea obiectivă și, ca atare, nu pot fi apreciate ca adevărate sau false, ele avînd doar un rol funcțional. **3.** Atitudine morală, conform căreia este îndoielnică posibilitatea omului de a cunoaște adevărul cu privire la bine, dreptate, moralitate și de a lupta conștient și cu succes pentru desăvîrșirea morală. Anumite situații sociale personale, influențe ale educației și, îndeosebi, ale concepțiilor filozofice și etice sceptice, duc la apariția tipului moral al omului sceptic caracterizat prin: neîncredere în fața adevărului, depreciere a idealurilor și, în general, a valorilor, permanenta îndoială cu privire la sine și la ceilalți, atitudine bănuitoare și nehotărîtă, pasivitate. În ultimă instanță, scepticul rămîne într-o permanentă expectativă, nu are încredere în forțele sale, în justețea și posibilitatea de realizare a diferitelor scopuri, se izolează de efortul și de viața colectivității, devenind astfel o frînă în calea progresului și acțiunii. Etica marxistă, opunîndu-se **s.**, consideră reprezentările morale ca o formă specifică a conștiinței sociale care, într-o măsură sau alta, reflectă condițiile obiective de existență ale oamenilor, claselor, societăților. Reprezentările morale au un conținut de adevăr, iar progresul moral reprezintă criteriul de apreciere a justeței adevărurilor etice. Faptul că, în cursul istoriei eticii, reprezentările morale au avut adeseori un caracter fals, deformat, neadevărat (ele fiind deduse din „poruncile divine" sau privite ca „adevăruri eterne") este considerat de **s.** ca dovadă a imposibilității pentru om de a cunoaște realitatea morală a faptelor și îndatoririlor sale. Etica marxistă apreciază că, în măsura în care reprezentările morale au un caracter concret-istoric, se bazează pe realitate, exprimînd cerințele sociale și etice ale unor societăți, clase și individualități, ele dau cunoștințe adevărate cu privire la fenomenul moral, ajută omul în cunoașterea cerințelor sociale și etice, în deosebirea răului de bine, a dreptății de nedreptate și îi permit ca, în cunoștință de cauză, să analizeze îndatoririle ce-i revin, să-și aleagă conștient drumul în viață și să-și stabilească conduita. Omul educat în spiritul moralei socialiste respinge **s.**; fără a crede în iluzii, el este convins de posibilitatea de a se perfecționa necontenit printr-o participare activă la lupta colectivității pentru realizarea idealului social și a valorilor morale. V. *neîncredere*, *optimism*, *pesimism*. (F. M.)

scop, obiectiv, proiect, plan, obiect de realizat sau starea de atins spre care sînt orientate în mod conștient acțiunile indivizilor, grupurilor, claselor, instituțiilor, colectivităților în general. Există *s. individuale:* pregătirea pentru o profesiune, întemeie-

rea unei familii, dezvoltarea personalității, realizarea unei lucrări, efectuarea unei excursii etc., sau *s. colective*: eliminarea războiului din lumea contemporană, crearea unei societăți fără exploatare, al cărei obiectiv principal să fie omul cu necesitățile sale, dezvoltarea cunoașterii într-un anumit domeniu, satisfacerea unei anumite necesități sociale etc. Este specific omului să aibă un s., să acționeze în vederea realizării unui proiect pe care l-a elaborat anterior în minte și pe care încearcă să-l realizeze prin acțiune. Funcția s. este deci de a orienta și de a organiza activitatea umană. Există s. imediate, care pot fi realizate într-un timp relativ scurt (de ex. o plimbare, vizionarea unui film, rezolvarea unei probleme, pregătirea unui examen), după cum există și s. mai îndepărtate (de ex. pregătirea pentru o profesiune, formarea personalității, educarea și pregătirea pentru viață a copiilor, elaborarea unei lucrări, transformarea unei structuri sociale, crearea unei industrii puternice etc.). S. îndepărtate sînt rezultatul unei întregi serii de comportamente, de acțiuni, eșalonate pe o perioadă îndelungată și care presupun consecvență, continuitate, voință, organizare; ele sînt rezultatul realizării unor s. parțiale. Este normal ca activitățile care au un s. mai apropiat să fie mai ușor de realizat, să fie mai atractive și să dea satisfacții imediate. S. mai îndepărtate însă sînt, de obicei, cele mai importante și dau, pînă la urmă, satisfacțiile cele mai durabile. Realizarea lor trebuie susținută de voință și bazată pe conștiința importanței lor. Satisfacțiile imediate concurează adesea realizarea unor s. mai îndepărtate. De aici, un principiu esențial pentru comportare: s. imediate trebuie subordonate, în măsura în care concurează, s. de perspectivă mai îndepărtată. Din punct de vedere valoric, s. nu sînt egale. Societatea elaborează, în funcție de semnificațiile lor social-umane, o ierarhie valorică și morală a s. Există s. pe care societatea le consideră ca valoroase, bune și pe care, deci, le aprobă, le sprijină, stimulînd și ajutînd pe indivizi să și le propună și să le realizeze (de ex. realizarea vocației profesionale, formarea culturală și științifică, întemeierea unei familii armonioase etc.). Există însă și s. pe care societatea le apreciază ca negative, pe care le interzice sau pe care nu le sprijină. V. *scop și mijloc*. (C. Z.)

scop în sine, concept introdus de filozoful german Immanuel Kant, cu semnificația: scop care este bun, care este de dorit pentru el însuși, iar nu ca mijloc în vederea atingerii unui țel mai înalt. Pentru Kant, omul însuși trebuie să fie s. în s., scop suprem al tuturor acțiunilor omenești. Omul nu trebuie niciodată folosit ca mijloc pentru altceva. (C. Z.)

scop și mijloc, noțiuni corelative, care se definesc una prin cealaltă: *scopul* propune obiectivul de realizat, *mijlocul* indică

modalitatea instrumental-comportamentală cu ajutorul căreia acest scop poate fi realizat. *M.* sînt şi ele de mai multe feluri: instrumente fizice (unelte de muncă, maşini etc.), intelectuale (ştiinţa, cultura), social-instituţionale (instituţiile, relaţiile etc.). De ex., pentru a înfăptui bunuri materiale sau spirituale, este nevoie de instrumente fizice (maşini, unelte, aparate), de cunoştinţe ştiinţifice, artistice, sociale, de capacităţi şi deprinderi de activitate, de forme social-instituţionale (instituţii, organizaţii etc.) sau, pentru pregătirea profesională, sînt necesare nu numai instrumentele învăţării, cunoştinţele de transmis, ci şi formele organizate ale învăţării (şcoli, facultăţi etc.). *S.* poate fi realizat numai în condiţiile existenţei unor *m.* adecvate îndeplinirii sale. Între *scop* şi *mijlocul* care îl înfăptuieşte se stabileşte o dublă relaţie: pe de o parte, o relaţie de adecvare —*m.* trebuie să fie potrivit *s.*, să fie capabil să-l execute, iar pe de altă parte, o relaţie de ordin moral — nu este suficient ca un *m.* să fie util, capabil să realizeze respectivul *s.*, ci el trebuie să fie şi moral, considerat de către societate ca bun, legal, licit, permis, cinstit. În mulţimea *m.* capabile la un moment dat să îndeplinească un anumit *s.*, societatea face o discriminare valorică în funcţie de semnificaţiile social-umane ale acestora: legale şi ilegale, bune şi rele, cinstite şi necinstite. În general, *m.* social-instituţionale sînt acelea care poartă, cu precădere, această dublă valoare, utilitară şi social-morală. Să obţii *m.* economice, necesare satisfacerii nevoilor personale este un *s.* pe care societatea îl consideră ca normal. Însă nu orice *m.* este acceptat pentru aceasta: societatea socialistă consideră ca unic *m.* legal şi moral munca proprie, cinstită, iar exploatarea, înşelătoria, furtul etc. drept nelegale, necinstite. Societatea elaborează deci sisteme complexe de norme, valori şi reguli care indică *m.* legale, morale pe care indivizii şi grupurile le pot folosi pentru atingerea *s.* lor. Atitudinea cinică, nihilistă în morală s-a concretizat în dictonul „scopul scuză mijloacele" sau „scopul sfinţeşte mijloacele", cu alte cuvinte, pentru atingerea unui *s.*, sînt permise orice *m.* Opus acestuia, conştiinţa morală a omenirii din toate timpurile a pus ca principiu fundamental: conformitatea nu numai utilitară a *m.* cu *s.*, ci şi cea morală: *un scop înalt nu poate fi realizat decît prin mijloace morale*. Dimpotrivă, *s.* imorale împing cu necesitate către *m.* imorale, ilicite, ilegale. V. *machiavelism*. (C. Z.)

sectă, comunitate religioasă, desprinsă din biserica oficială (creştină, mozaică, islamică, budistă ş.a.) şi deosebită de aceasta prin particularităţi de doctrină, cult, organizare etc. Deşi motivele formale ale constituirii **s.** au fost cele religioase, de cult, cauzele reale rezidă în adîncirea contradicţiilor sociale care şi-au pus amprenta şi asupra activităţii organizaţiilor religioase. O

puternică dezvoltare a mișcării s. a avut loc în societățile bazate pe exploatare (îndeosebi în feudalism și în capitalism), ca o formă de protest față de ordinea dominantă și de biserica oficială, stîlpul ei de bază. Membrii s. căutau în religie mijloace de condamnare a excesele de nedreptate și de oprimare socială, a practicilor venale ale clerului și bisericii, hrănindu-se cu iluzia că relele din societate pot fi biruite prin „înnoirea" religiei. S. s-au adaptat treptat la condițiile orînduirilor exploatatoare, devenind, în capitalism, mijloace de frînare a protestului social, activ. Dintre cultele religioase cuprinse în termenul generic de s., în țara noastră mai au o oarecare răspîndire baptiștii, penticostalii, adventiștii, creștinii după evanghelie ș.a. Prin doctrina și prin practicile de cult, s. religioase întrețin stări de spirit nocive, denaturează profund concepția asupra realității, vieții și personalității umane. În general, s. intensifică fanatismul religios, acordînd o importanță deosebită cultivării religiozității personale, adînc înrădăcinate în viața afectivă, emoțională a credincioșilor. Sub raport moral, s. cultivă izolarea de viață, îndepărtarea de colectiv, de tumultul vieții sociale, cultural-artistice, închistarea individului în cercul strîmt al credinței, dezinteresul față de știință și progresul spiritual în genere. Unele s. propagă intens credințele escatologice, recurg la practici imorale și vătămătoare sănătății. V. *escatologie*. (A.T.)

seducție, influențare predominant afectivă, și mai puțin logică sau voluntară, exercitată de un subiect asupra altui subiect, pentru ca acesta din urmă să-l aprobe pe primul, să cadă de acord, să cedeze. Efectul de **s.** rezultă din forța emoțională cu care se impune cel ce seduce și, mai frecvent, din ușurința cu care este sugestionat, slăbiciunea, credulitatea celui sedus. V. *amăgire*. (P.P.-N.)

semeție 1. Atitudine plină de mîndrie, de fală, justificată de o faptă măreață, de o comportare deosebită etc. **2.** Faptă, comportare plină de curaj; cutezanță, îndrăzneală, avînt. **3.** Atitudine aroganță, îngîmfată, trufașă, obraznică, fudulă, atitudine intolerantă, greu de suportat în relațiile colegiale. **S.** poate atrage după sine comiterea unor fapte incorecte. (Al.B.—M.D.)

sensibilitate 1. Capacitatea unui organism viu de a avea senzații; proprietatea unor aparate specializate ale organismului (organele de simț) de a reacționa la anumiți stimuli ale căror însușiri sînt reflectate în creier sub formă de senzații. Fiind o consecință a adaptării progresive a organismelor la mediu, **s.** are o valoare minimă și una maximă, numite praguri senzoriale (de ex. limitele spectrului vederii la om se află între 396 milimicroni — corespunzător culorii violete — și 760 milimicroni — corespunzător culorii roșii —, și numai în unele cazuri ajung de la 313

Scanned with OKEN Scanner

la 950 milimicroni). **2.** Capacitatea omului de a reacționa emoțional în anumite împrejurări din viață, de la simpla impresionabilitate la discernămîntul fin, între mai multe nuanțe și alternative, soldat cu optarea pentru cea mai potrivită scopului moral sau estetic urmărit. **S.** dezvoltată implică trăirea prin prefigurare a unui efect superior (realizarea unei invenții, a unei opere de artă) și, de aceea, ea este semnul amplitudinii și subtilității trăirilor afective care însoțesc actele creatoare. Ant. *insensibilitate* (*2*). (Gh.N.)

sensul vieții, categorie morală și caracterologică prin care se definesc în chip maxim, sintetic și unitar: *a)* semnificația, însemnătatea pe care omul, ca ființă conștientă, o acordă propriei vieți, modul cum își înțelege viața în ansamblul ei, *b)* orientarea vieții către un scop general și unic și subordonarea tuturor actelor și atitudinilor acestui scop, *c)* afilierea la un ideal, la un model luat din istorie sau din ambianța înconjurătoare, elaborat imaginativ sau delimitat teoretic, un ideal ce îndeplinește, în viață, rolul de „stea călăuzitoare", din care izvorăsc și la care se raportează toate aspirațiile și intențiile individuale. Deși **s.v.** este un fapt subiectiv, intim, el se încheagă sub influența condițiilor obiective ale vieții sociale, se prezintă ca un mod de integrare a individului în societate, are un caracter istoric. Căpătînd forme foarte variate și specific individuale în legătură cu profesiunea, interesele și gusturile personale, stilul propriu de viață etc., la tinerii României socialiste, **s.v.** implică și cîteva dimensiuni generice și anume: identificarea cu lupta patriotică și internațională pentru socialism și comunism, pentru continua înflorire și înălțare a patriei socialiste, dezvoltarea multilaterală și armonioasă a propriei personalități, conceperea fericirii proprii în indisolubilă legătură cu fericirea, progresul tuturor. Viața lipsită de un sens de înaltă valoare morală, de un ideal realizabil, este pustie, stearpă și nefericită. „Trăiesc cu adevărat, acei ce luptă" (V. Hugo). Există o știință și o filozofie a vieții umane: *antropologia filozofică.* (P.P.-N.)

sentimental, persoană înclinată spre sentimente bogate și puternice, care ajung să pună stăpînire pe întreaga ființă pînă într-atît încît aceasta să fie condusă mai mult prin ele decît prin raționamente lucide și efort voluntar. (P.P.-N.)

sentimentalism, mentalitate subordonată sentimentelor și nu rațiunii; concepție după care, în viața și în activitatea omului, rolul decisiv revine sentimentelor. (P.P.-N.)

sentiment moral, stare afectivă, fapt de conștiință imediată, intuiție mai mult sau mai puțin sigură a ceea ce este bine sau rău. În **s.m.** se amestecă elemente cognitive și afective pe terenul unei experiențe trăite; în el este prezentă facultatea de a discerne și

de a aprecia binele și răul, mai ales în faptele concrete și imediate, de aceea, **s.m.** consituie o sursă de emoții. În istoria doctrinelor etice, expresia de „morală a sentimentului" este aplicată acelor teorii în care se pune accentul pe cunoașterea intuitivă, imediată, în explicarea moralității, în opoziție cu cea rațională, teoretizată. (M.C.)

senzualitate, dispoziție către desfătarea simțurilor, către satisfacțiile trupești. Persoanele senzuale au voluptatea căutării plăcerilor; unele stîrnesc atracția altora datorită anumitor însușiri constituționale sau a unor trăsături temperamentale, formate în legătură cu primele, pe care le pun în evidență, de cele mai multe ori, cu bună știință. În ciuda aparențelor, **s.** nu implică, în mod obligatoriu, ideea de rafinament spiritual și de comportare, ba, dimpotrivă, orientarea frecventă a atenției către tentațiile trupești abate conștiința de la hotărîri și scopuri majore și creează condiții lăuntrice (gusturi, „exigențe") pentru manifestări triviale, vulgare, lipsite de pudoare. Persoanele care-și afișează impudic **s.**, exagerînd-o cu ajutorul veșmintelor și conduitei, socotind în sine că-și afirmă virtutea și originalitatea, fac dovada lipsei de finețe intelectuală, devin indecente, nerușinate și sînt apreciate, deseori, ca fiind capabile de imoralitate și depravare. Într-o reflecție despre femeile superioare și sexualitate, M.Ralea scria: „Femeile obișnuite sînt acelea a căror senzualitate e exprimată direct, întipărită evident în toată expresivitatea lor... Femeile superioare se deosebesc încă prin aceea că au sexualitatea derivată. Ea nu sugerează direct o anumită dragoste, ci e revărsată, infiltrată imperceptibil în cele mai minuscule gesturi, în activități de imaginație, de artă ori de devotament generos." Dominarea **s.** înseamnă păstrarea măsurii și cultivarea unei modalități de satisfacere a plăcerilor în limitele normelor estetice și morale, adică dobîndirea unei reale capacități de autodiriguire prin reguli sănătoase și prin mare exigență față de sine. (Gh.N.)

seriozitate, însușirea de a fi sobru, profund, ponderat, corect și perseverent în toate împrejurările vieții; caracteristică atît pentru vorbe (promisiuni, cuvînt de onoare, scrieri), cît și pentru fapte (îndatoriri sociale și profesionale, întrajutorare). Omul serios adîncește lucrurile cu conștiinciozitate, este realist, plin de convingere și pătrunzător în ceea ce face, lipsit de rigiditate, sever, dar drept și generos. Lipsa superficialității, caracterul măsurat al veseliei dau omului serios un aer grav. Cîteodată, **s.** este numai aparentă; unii oameni pot arbora o astfel de expresie fără a fi profunzi, autentic serioși. Gradul de **s.** a omului în viață este atestat de structura sa armonioasă, de fermitatea și caracterul activ al atitudinilor sale față de idealurile societății, de muncă, de oameni, precum și față de sine însuși. (Gh.N.)

Scanned with OKEN Scanner

servilism, spirit de supunere josnică, slugărnicie. Există o gradație a **s.**, de la comportarea acelor indivizi lipsiți de personalitate și de discernămînt, care manifestă față de superiorii lor în grad o atitudine de supunere și de lingușire, vizînd scopuri meschine imediate, carieriste, pînă la josnicie și lipsă totală de demnitate, antrenînd, consecutiv, acceptarea oricăror compromisuri care nu numai că-i frustrează de atributul moralității, dar reprezintă, totodată, și un pericol social. Marx sublinia că supunerea (și implicit **s.**) este opusul fericirii. Sub pretextul supunerii se tolerează și se cultivă practici necinstite — furtul din avutul obștesc, nepăsarea față de nou, nepromovarea valorilor reale etc. Respingerea **s.** nu înseamnă, desigur, acceptarea anarhismului și a indisciplinei. Uneori **s.** semnifică o imitare fără spirit critic a unui maestru, a unei persoane considerate ca model, a unei maniere. V. *carierism*, *lingușire*, *slugărnicie*. (Al.B.—M.D.)

sexualitate, totalitatea caracterelor anatomice și a proceselor fiziologice, care condiționează procrearea indivizilor, aflați pe o anume treaptă în evoluția vieții, asigurînd, prin aceasta, perpetuarea speciilor. **S.** nu este singura formă de înmulțire a ființelor, dar este cea mai diferențiată. Studiul **s.** și al eredității deschide o perspectivă științifică cuprinzătoare asupra vieții și dezvoltării plantelor, animalelor și omului; cunoștințele biologice asupra mecanismelor procreării vor trebui să completeze instrucția tineretului, care își va putea forma astfel o înțelegere științifică asupra problemelor vieții și naturii biologice a omului. Falsa pudoare și ocolirea studiului **s.**, ca fenomen biologic, sau a problemelor psihologice, sociale și etice legate de **s.**, trebuie înlăturate. Se cuvine să fie subliniat faptul că omul fiind, spre deosebire de animal, o ființă socială formată în climatul valorilor morale, toate instinctele sale, printre care și **s.**, sînt socializate și umanizate. Instinctul sexual va trebui astfel integrat, prin educație, unor comportări sociale corecte și unor precepte morale care să conducă la respectul reciproc al celor două sexe, la unirea ființelor de sex contrar prin actul căsătoriei și la educația copiilor. **S.**, manifestare biologică fundamentală a vieții, trebuie, așadar, disciplinată prin educație, în familie, în școală și în organizațiile sociale. Numai în acest fel se vor putea înlătura urmările unei **s.** nesupravegheate: maladii veneriene, deviații sexuale, tulburări mintale tîrzii, împreună cu toate consecințele sociale ale acestora. (I.B.)

sfidare, atitudine de nesocotire, de desconsiderare, de înfruntare și de ostentație față de cineva. Cînd este determinată de purtarea necinstită și arogantă a cuiva, **s.** devine o modalitate de incriminare, de opoziție îndrăzneață și de rezistență hotărîtă. Cînd nu are o justificare suficientă, **s.** devine un comportament de

paradă, demonstrativ și provocator, fără finalitate. Prin **s.** motivată se urmărește etalarea tăriei morale, afirmarea îndrăznelii proprii și lipsa de prețuire pentru cel sfidat. (Gh.N.)

simpatie, stare afectivă stenică de afinitate pe care cineva o simte față de o persoană sau pe care o inspiră cuiva; atracție reciprocă a două persoane născută în urma unor prime impresii plăcute și întărită prin cunoaștere; afecțiune. **S.** sinceră este preludiul unei adînci prietenii. Ea trebuie să fie simplă și directă. „Cu cît inspiri o simpatie mai generală, cu atît inspiri o simpatie mai puțin profundă" (Stendhal). Ant. *antipatie.* (Gh.N.)

simțul noului, capacitate de a înțelege schimbările care se produc și de a desprinde elementele noi, care au perspectivă de dezvoltare; acțiune de sprijinire a evoluției lor. **S.n.** desemnează și capacitatea de a prevedea (pe baza tendințelor de dezvoltare a unor fenomene) apariția unor elemente noi. Sensurile care se atribuie expresiei de „simț al noului" depășesc ceea ce ține de noțiunea „simț" și cuprinde laturi ale concepțiilor și atitudinilor umane. *A avea simțul noului* înseamnă a cunoaște legile și tendințele lor de evoluție, a intui mersul evenimentelor, a lupta sau a crea condiții pentru afirmarea a ceea ce este nou, înaintat, progresist. Întreaga politică a partidului comunist se desfășoară în acest spirit, întruchipat în elaborarea strategiei și tacticii sale, a planurilor de dezvoltare socială, economică. Conținutul etic al previziunii în viața socială apare din îmbinarea cunoașterii cu acțiunea pentru valorificarea elementelor necesare pentru progresul social în interesul maselor largi. În cadrul societății noastre, Partidul Comunist Român, exponentul concepției celei mai avansate despre lume și viață, forța socială cea mai revoluționară, îndeplinește rolul de generator și de promotor consecvent al noului. Ca atitudine etică a unui om sau a unui colectiv, **s.n.** înseamnă devotament pentru tot ce duce la mersul înainte atît în sfera vieții materiale cît și a celei spirituale. Noțiunea de simț al noului are o valoare deosebită în condițiile actuale din țara noastră. Transformările de ordin economic, social-cultural care se produc la noi dau naștere necontenit la fenomene noi. Capacitatea de a le înțelege, de a le sprijini dezvoltarea devine o importantă trăsătură etică a omului. Introducerea largă a progresului tehnic în toate ramurile economiei naționale, noutățile de ordin tehnic, științific care apar, reclamă, în orice profesiune, capacitatea de a sesiza și de a aplica noile cunoștințe fără de care nu mai pot fi rezolvate în mod corespunzător cerințele profesiunii respective, ale muncii. **S.n.** reprezintă o atitudine morală înaintată față de valorile autentice. El presupune și capacitatea, socialmente educată, de a distinge noul autentic de falsul nou, de ceea ce se pretinde a fi nou, de ceea ce e doar modă sau haină nouă a ve-

Scanned with OKEN Scanner

chiului. Educarea receptivității tineretului față de nou trebuie, de aceea, să se îmbine cu prevenirea asupra existenței unor false valori care se prezintă ca noi, dar care frînează progresul și dezvoltarea morală și spirituală a omului. (Gh.B.)

simțul valorii, sensibilitate intelectuală și afectivă la valori, receptivitate ridicată și atașament față de valori. În funcție de tipul de valori, există sensibilitate artistică, sensibilitate morală etc. **S.v.** este un produs al formării intelectuale și afective, fiind o importantă componentă a personalității dezvoltate și mature; este indicele interiorizării valorilor, al însușirii lor adînci, organice. Cunoașterea profundă înseamnă nu numai înțelegere, ci și însușire, pătrundere afectivă, simțire. (C.Z.)

sinceritate, cerință a moralei socialiste care, interiorizată și aplicată cu consecvență, reprezintă o calitate morală pozitivă. **S.** implică unitatea dintre convingerile intime și exprimarea lor în limbaj și în comportare. Respectînd cerința **s.,** individul se manifestă, în vorbe și în fapte, în conformitate cu anumite principii adoptate și în a căror justețe și moralitate crede cu convingere. **S.** este legată de atitudinea cinstită, de respectul față de ceilalți oameni și față de propria persoană, de dragostea de adevăr, de fermitate și se opune unor manifestări condamnabile ca ipocrizia, prefăcătoria etc. **S.** nu poate fi confundată cu acel comportament în care individul afișează în mod expres dragostea de adevăr, dar în spatele căreia se ascund interese meschine, egoiste sau cu acea comportare care este generată de anumite situații de conjunctură. Valoarea morală a **s.** apare numai în măsura în care ea devine un principiu de viață și are în vedere binele comun. Există posibilitatea ca o anumită persoană să fie de bună-credință, să se poarte în conformitate cu anumite convingeri în a căror dreptate crede, dar care, în fond, să fie greșite. În aceste împrejurări, între intenții și efectele sociale ale faptelor se creează o contradicție. De aceea, intențiile bune nu sînt suficiente pentru a face o apreciere pozitivă a profilului moral al unei persoane. Evitarea unor asemenea consecințe presupune cîntărirea temeinică a motivelor care trebuie să stea la baza comportării. V. *cinste, francheță, onestitate, unitatea dintre vorbă și faptă.* (Fl.G.)

sinucidere, act prin care cineva își provoacă voluntar și conștient, moartea. Privită din punct de vedere moral, **s.** constituie o atitudine reprobabilă. Ea atestă, fie teama în fața consecințelor unui eveniment dramatic provocat de sinucigaș, fie cedarea nejustificată în fața vicisitudinilor vieții. Și într-un caz și în altul, **s.** trădează *lașitatea* unui spirit care alege evadarea absolută în locul luptei. Marii gînditori ai tuturor timpurilor au denunțat **s.** ca pe un fapt imoral. De asemenea, în majoritatea religiilor, **s.** este stigmatizată. De pildă, pentru creștinism si-

Scanned with OKEN Scanner

nucigașul este un delincvent care s-a ridicat împotriva voinței divine. De aceea, sinucigașului i se refuză ritualul funeraliilor. Există însă și religii în care **s.** este admisă. Astfel de exemple ni le oferă doctrina budistă sau cea djainistă. În cadrul budismului și djainismului însă, ea apare mai degrabă ca un sacrificiu, executat în numele salvgardării purității ființei. Este greșit însă să se confunde sacrificiul cu **s.** Sacrificiul este ofranda supremă pe care o aduce omul în numele unui ideal. Soldatul care merge conștient la moarte pentru salvarea patriei, revoluționarul care declară greva foamei în semn de protest față de atrocitățile claselor exploatatoare etc. nu sînt simpli sinucigași, ci personalități morale, care se sacrifică conștient pentru un țel măreț. Sinucigașul este acela care își provoacă moartea din motive de ordin strict personal și nejustificat moral. Începînd cu ultimele decenii ale veacului trecut, problema **s.** intră tot mai mult în atenția sociologilor. G. Tarde, E. Durkheim, M. Halbwachs și alții au lăsat ample studii asupra **s.** Apariția acestor lucrări se datorește creșterii fără precedent a numărului **s.** în țările occidentale, creștere semnalată, de altfel, încă de Fr. Engels, care reprezintă — după cum arăta E. Durkheim — unul dintre principalele simptome ale crizei morale a societăților occidentale contemporane a cărei explicație se află, în ultimă analiză, în contradicțiile interne ale unui mod de producție intrat în faza crizei sale generale. V. *anomie*. (S.S.)

sîrguință, trăsătură volițională a caracterului analogă cu *silința, străduința, hărnicia, perseverența* în muncă și la învățătură. Dobîndită ca urmare a unei bune educații, **s.** presupune deprinderea de a duce pînă la capăt un lucru început, de a-l îndeplini conștiincios și independent. Nu totdeauna **s.** în muncă sau la învățătură asigură și performanțele cele mai ridicate, rezultate strălucite. Ea poate compensa însă, în mare măsură, lipsa unei experiențe ample sau a unor aptitudini deosebite. Experiență și talent fără **s.** însă nu se poate concepe. De aceea, în aprecierea cuiva este util să se țină seama nu numai de nivelul momentan al performanțelor, ci și de *atitudinea față de muncă*. Izvor de îndestulare materială și de bogăție spirituală, **s.** duce la mobilizarea resurselor fizice, intelectuale și morale, mai ales cînd este susținută de trebuința de a realiza cît mai repede și cît mai bine produse superioare. (Gh.N.)

slăbiciune de caracter, lipsă de energie și de fermitate în promovarea atitudinilor și scopurilor; slabă rezistență față de greutăți, de unde renunțare, abandon, abatere de la propriile intenții, uneori chiar, contrazicerea lor flagrantă. **S. de c.** duce la inconsecvență morală și se explică prin slăbiciunea sentimentelor morale și a voinței. Ant. *tărie de caracter*. (P.P.-N.)

slugărnicie, conduită servilă și lingușitoare față de superiori sau față de persoane influente. Ea atestă lipsa demnității. **S.** reprezintă o atitudine nesinceră și adesea lipsită de scrupule. V. *servilism.* (S.S.)

snobism, admirație și imitație servilă, uneori exagerată, pentru tot ce este la modă, într-o societate dată. **S.** este o manifestare a spiritului superficial al omului lipsit de simț critic și de orientare în lumea valorilor. Incapabil de a deosebi valorile permanente ale vieții sociale de manifestările trecătoare și vizibile, snobul adoptă imediat și fără discernămînt felurile de a se îmbrăca, de a se comporta și de a vorbi, care se succed într-o societate. Conformismul snobului nu reține și nu-și apropie din viața socială decît înfățișările trecătoare și frivole, neajungînd pînă la formele autentice ale valorilor culturale. **S.** alcătuiește un semn al lipsei personalității proprii, prin servilismul cu care admiră și imită manifestările de suprafață ale vieții sociale; el înstrăinează pe om de sine, îl depărtează de autenticul său, risipindu-l în afară. Există și un **s.** al noutăților culturale, conducînd la admirația ultimelor cărți apărute, a ultimei expoziții de artă plastică sau a ultimei piese de teatru reprezentate, dar, și în acest caz, inadereța snobului la adevăratele valori culturale și lipsa lui de spirit critic îl împiedică de a judeca limpede valoarea relativă a acestor manifestări, neoferindu-i decît prilejuri de pălăvrăgeală. (I.B.)

socialism, prima fază a formațiunii sociale comuniste, caracterizată, sub aspectul structurii sociale fundamentale, prin generalizarea relațiilor de producție socialiste, adică prin dominația proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție (sub cele două forme cunoscute: de stat și cooperatistă), prin desființarea oricăror forme de exploatare, prin instaurarea unor relații de colaborare și ajutor reciproc între oameni, clase și pături sociale, printr-o repartiție realizată după cantitatea, calitatea și importanța socială a muncii, conform principiului: „De la fiecare după capacități, fiecăruia după muncă". Rezultat obiectiv al legilor progresului social, avînd deci un caracter necesar, **s.** se construiește în cursul unui proces revoluționar (perioada de trecere de la capitalism la **s.**), sub conducerea politică a partidului comunist, prin cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare în alianță cu țărănimea muncitoare, și, pe această bază, prin desființarea relațiilor de producție capitaliste și făurirea relațiilor de producție socialiste, prin construirea unei baze tehnice-materiale proprii, caracterizată prin dominația marii producții mecanizate în toate compartimentele economiei naționale, prin folosirea largă a cuceririlor științei și tehnicii avansate, prin organizarea eficientă și conducerea științifică a proceselor de producție. În **s.** se

Scanned with OKEN Scanner

stabileşte concordanţa dintre relaţiile de producţie şi gradul de dezvoltare a forţelor de producţie şi acţionează legi economice obiective specifice: legea economică fundamentală a socialismului, legea repartiţiei după muncă, legea dezvoltării planice proporţionale a economiei naţionale, legea acumulării socialiste ş.a. Superioritatea **s.** faţă de capitalism nu se realizează de la sine, ci presupune activitatea susţinută a maselor, ştiinţific orientată prin politica creatoare a partidului comunist, rezultat al aplicării învăţăturii marxist-leniniste la condiţiile specifice naţionale. Egalitatea economică şi socială determină lichidarea oricăror inegalităţi între oameni pe criterii de rasă, naţionalitate, sex etc. şi permite dezvoltarea liberă şi multilaterală a personalităţii umane, afirmarea tot mai largă a iniţiativei şi capacităţilor celor ce muncesc în toate domeniile activităţii social-utile. Structura socială a societăţii **s.** se caracterizează prin omogenitate, adică prin absenţa antagonismelor de clasă, prin unitatea multilaterală (socială, politică, ideologică) a claselor şi păturilor sociale prietene, cu interese fundamentale şi năzuinţe comune. Baza politică a societăţii **s.** o formează puterea poporului, exercitată, într-o formă sau alta, prin statul socialist; forţa politică conducătoare a societăţii şi a statului este partidul marxist-leninist. **S.** creează posibilitatea pentru formarea şi înflorirea *naţiunii* socialiste, etapă istorică superioară în dezvoltarea comunităţii naţionale. Totodată, **s.** produce schimbări profunde în viaţa spirituală (inclusiv în domeniul relaţiilor şi conştiinţei morale — v. *morala socialistă*) a societăţii, realizate prin evoluţia culturală, al cărei principal conţinut îl reprezintă formarea şi dezvoltarea conştiinţei socialiste. „Socialismul trebuie să realizeze asemenea condiţii ca omul, stăpîn al mijloacelor de producţie, făuritor al tuturor valorilor materiale şi spirituale, să fie întradevăr în centrul atenţiei, să aibă rolul principal în societate, să se bucure şi să beneficieze nestînjenit de drepturile şi libertăţile adevăratei democraţii socialiste — premisa fundamentală a înfloririi depline a personalităţii umane. Aceasta înseamnă, în fond, socialismul pentru care am luptat, pe care îl făurim şi-l desăvîrşim în România“ (N. Ceauşescu). În aceasta se afirmă *umanismul* practic, consecvent al societăţii socialiste. **S.** a instaurat relaţii noi între statele comunităţii mondiale socialiste, aşezate pe principiile egalităţii în drepturi, ale neamestecului în treburile interne, respectării suveranităţii şi independenţei naţionale, avantajului reciproc, întrajutorării frăţeşti şi ale internaţionalismului socialist. Alături de succesele dobîndite în construcţia socialistă de către fiecare ţară, respectarea acestor principii este chezăşia asigurării influenţei crescînde a **s.** asupra lumii contemporane. (Ov.T.)

Scanned with OKEN Scanner

solidaritate, unitate de convingeri și acțiuni, ajutor și sprijin reciproc, întemeiate pe comunitatea de interese și pe necesitatea înfăptuirii anumitor scopuri comune. **S.** devine o cerință morală pentru o clasă, o națiune, o organizație atunci cînd se ivește necesitatea obiectivă a unor acțiuni comune pentru rezolvarea unor sarcini istorice imediate sau de perspectivă. Astfel, principiul **s.** a fost formulat de ideologii revoluției burgheze din Franța în lupta împotriva reacțiunii feudale europene coalizate. *Solidaritatea națională* este o componentă a conștiinței naționale, a conștiinței de sine a națiunii, ca rezultat al factorilor istorici obiectivi și subiectivi care determină unitatea națiunii ca formă istorică de comunitate umană. Ea se manifestă, pe primul plan, în conștiința națională atunci cînd independența și suveranitatea națională, ființa națiunii sînt amenințate. Datorită locului și rolului istoric obiectiv al *națiunii* în lumea contemporană, amplorii mișcărilor de eliberare națională, *s.n.* corespunde intereselor obiective ale popoarelor, constituind o importantă componentă social-psihologică și ideologică a epocii contemporane. *Solidaritatea de clasă* se întemeiază pe unitatea intereselor fundamentale ale clasei. Pentru proletariat, *s. de c.*, frăția și unitatea sa în lupta împotriva capitalului, sprijinul reciproc se afirmă ca o adevărată lege morală, tocmai pentru că ea reprezintă, împreună cu organizarea, principala condiție a forței sale. Luminată de teoria socialismului științific, *s. de c.* reprezintă și un important mijloc de a se opune influenței demoralizatoare a clasei dominante, *individualismului* burghez. Condițiile lor de muncă și de luptă, coincidența obiectivelor fundamentale ale luptei lor pentru socialism, conferă **s.** oamenilor muncii un caracter internațional. O dată cu victoria revoluției socialiste, *s. de c.* a oamenilor muncii se îmbină organic cu *s.n.*, datorită coincidenței obiective a intereselor lor de clasă și naționale, unității indisolubile dintre *patriotismul* și *internaționalismul socialist*. Pentru lupta revoluționară a proletariatului și pentru victoria socialismului are o mare importanță *solidaritatea de partid*, unitatea de acțiune a avangărzii sale în cadrul partidelor comuniste și muncitorești. Unitatea de monolit a partidului comunist, întemeiată pe unitatea de convingeri și de acțiune a membrilor săi, este garantată de disciplina liber-consimțită a acestora. *S. de p.* se realizează nu numai pe plan național, înăuntrul fiecărui partid comunist, ci și în relațiile dintre partidele comuniste și muncitorești, pe baza respectării principiilor internaționalismului proletar, deplinei egalități și independențe, neamestecului în treburile interne ale altor partide. În condițiile actuale, **s.** clasei muncitoare internaționale și unitatea ei de acțiune împotriva imperialismului, întărirea **s.** tuturor forțelor antiimperialiste sînt condiționate de unitatea partidelor comuniste și muncitorești, de întărirea **s.**

Scanned with OKEN Scanner

lor de luptă pe baza principiilor marxism-leninismului și internaționalismului proletar. Noțiunea de **s.** este folosită în unele doctrine sociologice și politice în spiritul diversionist al solidarismului burghez, în tendința de a escamota și de a atenua conflictele de clasă, de a paraliza lupta de clasă a proletariatului. V. *fraternitate*, *internaționalism* (*proletar*, *socialist*). (Ov.T.)

statornicie 1. Trăsătură pozitivă de caracter manifestată prin fermitate, constanță, stabilitate, neclintire în păreri, hotărîri și atitudini. **2.** Persistență, în ciuda trecerii timpului sau a modificării împrejurărilor, a unor sentimente nobile, de prietenie, de simpatie, de dragoste, de fidelitate și de devotament. Este o însușire a caracterelor formate, opunîndu-se frivolității și superficialității. Ant. *nestatornicie*. (Al.B.—M.D.)

statut, unul dintre cele mai folosite concepte în sociologia contemporană, care se definește, în general, ca poziție a unei persoane, a unui grup etc. într-un sistem de relații. **S.** social desemnează poziția în sistemul relațiilor sociale, fiind determinat de totalitatea atitudinilor și comportamentelor celorlalți indivizi participanți la respectivul sistem social, față de persoana care ocupă poziția luată în considerație. Fiecare **s.** social are asociat un anumit *prestigiu*, pe care îl transmite persoanei care îl ocupă. Din acest punct de vedere, există **s.** sociale mai înalte sau mai scăzute. Astfel, **s.** de elev, profesor, părinte, director, responsabil, membru etc., indiferent de persoana care îl ocupă, implică pentru ceilalți care intră în relație cu acesta, o serie de obligații, de cerințe, reguli și norme de comportare, care din punctul de vedere al ocupantului respectivului **s.**, apar ca drepturi, ca mulțime a comportărilor și atitudinilor la care trebuie să se aștepte din partea celorlalți față de sine, pe care poate și trebuie să le pretindă de la ceilalți. **S.** personal, spre deosebire de **s.** social, se referă la poziția pe care o are un individ, ca individ, într-un grup: prestigiul și simpatia de care se bucură printre colegii și cunoscuții săi, datorită calităților sale personale. Acestea, iar nu poziția sa socială, îi acordă un **s.** personal înalt sau scăzut. V. *rol*. (C. Z.)

stăpînire de sine, capacitatea de a supune propria viață emoțională, instinctul, pornirile spontane, dorințele, exprimarea orală unui sever control conștient, de a respinge și de a suprima tendințele ce se opun realizării unui scop principal și de a promova și dezvolta numai pe acelea care servesc scopului. **S. de s.** presupune însușirea de a lupta nu numai cu dificultățile externe, ci și cu tine însuți. Democrit spunea: „este bărbat acela care-și învinge nu numai dușmanii, ci și dorințele". **S. de s.** se formează în cursul vieții, prin îndelungate și anevoioase exerciții, prin acumularea de deprinderi corespunzătoare; ea nu se poate insti-

Scanned with OKEN Scanner

tui dintr-o dată. Este o condiție esențială a conduitei morale și a dezvoltării armonioase a personalității. (P.P.-N.)

stigmatizare, indiciu al decăderii, acțiune de atragere a disprețului public asupra cuiva sau a ceva; blamare în public. La origine, **s.** însemna aplicarea (cu fierul roșu) a unui semn (stigmat) pe corpul sclavilor sau al infractorilor. **S.** vizează izolarea de colectivitate a purtătorilor de vicii, a răufăcătorilor. (Al.B.—M.D.)

stimă, sentiment de prețuire pe care îl inspiră cineva celor din jur datorită unor calități și merite deosebite. Cel vrednic de acest sentiment poate fi cunoscut sau necunoscut direct de către ceilalți, faptele și meritele sale fiind suficiente pentru ca el să se bucure de aleasă considerație și respect. Calitățile care-l fac pe om demn de **s.** se pot manifesta pe diferite planuri: artistic, științific, tehnic, sportiv, militar, umanitar etc. Cele de prim ordin sînt capacitățile, talentul, realizate la nivel înalt, și trăsăturile morale nobile ca: spiritul de sacrificiu, dragostea față de oameni, intransigența față de vicii și lipsuri etc. V. *respect*. (Gh.N.)

stoicism, doctrină etică prin care se reflectă, într-o manieră specifică, criza morală a antichității eline și romane. Judecînd după mărturiile gînditorilor antici, fondatorul școlii stoice este Zenon din Cition (331—232 î.e.n.). Discipol și, ulterior, succesor la conducerea școlii, a fost Cleante. De multă autoritate în rîndul stoicilor s-a bucurat și Hrysip, elev al lui Cleante. Stoicii și-au aflat reprezentanți străluciți și în Roma antică (din epoca imperiului) cum ar fi Seneca, Epictet și împăratul Marc Aureliu. Virtutea, după stoici, reprezintă binele suprem. Ea se dobîndește prin stăpînirea de către om a firii sale lăuntrice și prin dirijarea vieții în acord cu imperativele naturii. Apare deci că virtutea este forma cea mai indicată de adaptare la mediu. Adaptarea, „viața în acord cu natura" (Zenon), pe care o preconizează **s.** drept normă și condiție a virtuții, nu are însă nimic comun cu o etică a acțiunii și transformării realității sociale. Conformarea la natură rèprezintă, în fapt, un tip de adaptare teoretico-spirituală la un mediu social care se vădește a fi străin și vrăjmaș individului. Omul, consideră **s.**, trebuie reeducat. Voința sa urmează a fi călită în așa măsură, încît să dobîndească tăria sufletească, abnegația necesară opunerii torentului evenimentelor și fenomenelor. Direcția, sensul, cursul evenimentelor și fenomenelor, după stoici, este cel heraclitic, „totul curge". Totul este efemer, nimic nu e stabil. Omul, ca ființă rațională, este obligat astfel, prin forța lucrurilor, să-și întărească voința și puterea pentru a le opune trecerii, devenirii, efemerului. Înțeleptul privește lumea, în pofida devenirii concretului, din punctul de vedere al veșniciei devenirii. Prin aceasta se ridică deasupra torentului evenimentelor. În haosul și în vîrtejul lucrurilor, el descoperă un

punct de sprijin: raţiunea triumfătoare. Supunerea necondiţionată în faţa destinului, a sorţii se împleteşte la el cu convingerea propriei sale măreţii. Astfel, înţeleptul se socoate a fi un demn interlocutor al „banchetului divin". Înţeleptul trebuie să se ridice însă, nu numai deasupra a ceea ce-i este exterior, cosmic, ci şi deasupra pasiunilor sau dorinţelor. Stoicii propovăduiesc dispreţul, apatia faţă de pasiuni, faţă de afecte. „Rabdă şi abţine-te," îndeamnă Epictet. Afectele, pasiunile sînt dăunătoare. Ele alcătuiesc sursa neliniştii şi a durerii. „Afectul — după Zenon — este o mişcare nefirească a sufletului". Omul înţelept, afirmă stoicii, este liber, deoarece nimic nu-l neliniştește. Asupra lui se abat, din cînd în cînd — arată Seneca — doar „umbre" ale pasiunii. Fiind întruchiparea raţiunii, el este lipsit de emoţii. Trăieşte bucuria liniştii. Situîndu-se deasupra evenimentelor şi a pasiunilor, înţeleptul este fericit în toate circumstanţele şi împrejurările vieţii. Morala stoică a fost mai tîrziu preluată şi reelaborată de creştinism. În vorbirea curentă, stoic este cel ce ştie să accepte cu tărie loviturile soartei, cel ce-şi impune o respectare severă, împinsă pînă la ascetism, a principiilor şi normelor morale, cel ce acordă un rol excesiv autoperfecţionării morale. Morala socialistă are o atitudine critică faţă de **s.**, ca principiu general de viaţă, pentru că, deşi recunoaşte că tăria de suflet, bărbăţia, abnegaţia sînt trăsături pozitive de caracter, nu poate, totuşi, admite o filozofie a vieţii în care predomină ideea acceptării pasive a soartei, a neputinţei omului, a limitării aspiraţiilor sale de fericire. V. *fericire*. (S.S.)

subiectivism, atitudine de apreciere şi de judecare a tuturor lucrurilor, a persoanelor şi situaţiilor din unicul unghi de vedere al „eului". **S.** presupune hiperexagerarea interesului personal, considerarea, în mod denaturat, a tuturor valorilor de pe poziţia intereselor subiective. Ca teorie, în etică, **s.** înseamnă negarea elementelor de generalitate din normele de conduită omenească, emanate din experienţa istorică milenară. (Al.B. — M.D.)

sublim, noţiune fundamentală a esteticii, atribut al frumuseţii şi armoniei desăvîrşite; în sens moral, expresie a celor mai înalte întruchipări ale virtuţii, reprezentînd una dintre categoriile comune eticii şi esteticii, care apreciază gîndurile, simţămintele şi acţiunile oamenilor din punctul de vedere al frumuseţii conduitei. **S.** în comportarea oamenilor, este, de obicei, un ideal, o trăsătură proprie exemplului moral, un model de perfecţiune. În faptele de eroism, în momentele cruciale ale vieţii se întîlnesc

Scanned with OKEN Scanner

atitudini care, prin moralitatea lor excepțională, realizează s. întruchipat, de regulă, în virtute, în binele și frumosul moral. (F.M.)

succes, categorie sociologică care desemnează sancțiunea premială pozitivă, de către colectivitate, a comportării unei persoane într-o societate dată. **S.,** dobîndirea unei poziții superioare, sub aspect material și moral, în ierarhia socială, este un fenomen psiho-social și este determinat, ca mecanism psihic, de societatea în care se desfășoară, fiind unul dintre resorturile de promovare a valorilor sociale. Întregul progres material și cultural al omenirii este intim legat de sancționarea premială *(succesul)* și de sancționarea penală *(eșecul)*, de către colectivitate, a performanțelor individuale, a mobilurilor și a faptelor ei sociale. În formațiunile presocialiste, realizarea **s.** depinde de împrejurările concrete de clasă, în funcție de care evoluează activitatea individuală. Clasele reacționare sancționează premial faptele conservatoare, care frînează progresul social; dimpotrivă, clasele progresiste apreciază pozitiv acele acțiuni care asigură mersul înainte al societății. Creația autentică, pusă în slujba binelui umanității, a fost întotdeauna sancționată pozitiv, judecata dreaptă a istoriei impunîndu-se definitiv, mai devreme sau mai tîrziu. În societatea socialistă, în care masele eliberate de exploatare își modelează conștient prezentul și viitorul, sub conducerea partidului comunist, **s.** devine un stimulent cu atît mai eficace al muncii creatoare. Prin intermediul sancțiunii premiale se asigură afirmarea valorilor reale, se sprijină și se stimulează inovația, inițiativa constructivă, creatoare, munca cinstită și pricepută. Prin aprecierea manifestată în **s.,** socialismul premiază meritele (devotamentul, corectitudinea, conștiinciozitatea), performanțele excepționale (abnegația, ingeniozitatea), promovînd, în felul acesta, izbînda valorilor care reprezintă noul, tot ce este mai avansat. Stimularea materială și morală a activității individuale și colective și, totodată, respectarea cu strictețe a principiilor socialiste de echitate și de dreptate socială reprezintă una dintre caracteristicile fundamentale ale politicii Partidului Comunist Român. V. *glorie*. (Al.B.—M.D.)

suferință morală, stare de acută și dureroasă afectare sufletească caracterizată, în mod dominant, de sentimentul știrbirii demnității personale, a integrității propriei entități morale. Poate

fi provocată de o pierdere ireparabilă (a unei persoane dragi, intim legate de ființa noastră), se poate datora unor constrîngeri și îngrădiri nedrepte sau conduitei de rea-credință și de nerecunoștință a acelora de la care ne așteptam cel mai puțin să se manifeste astfel, sau, își poate avea rădăcina într-o reconsiderare critică și aspră a propriei comportări implicînd, totodată, o generoasă hotărîre de a repara greșelile comise în trecut. **S. m.** nu are nimic comun cu contorsiunile sufletești ale caracterelor dispuse spre rău sau cu regretele ipocrite ale acelor indivizi care nu suferă pentru greșeala comisă, ci pentru faptul că au fost demascați și pedepsiți. (Al.B.—M.D.)

superficialitate, ușurătate a gîndirii și a faptelor, lipsă de profunzime, neputința de a ajunge independent la esența lucrurilor. Manifestată în raporturile cu oamenii, cu profesiunea sau în viața cotidiană ca un comportament de plutire la suprafața lucrurilor, de trecere rapidă pe lîngă fapte, **s.** are, de fapt, rădăcini de fond în structura omului; ea este o atitudine anumită, un mod de gîndire, o „concepție" față de viață care probează caracterul deficitar al voinței, incapacitate și perimetru îngust de idei. Omul superficial are un cuantum redus de trebuințe spirituale și morale, este lipsit de exigențe, nepasionat activ de ceva anume, are spirit critic scăzut. El își rezolvă îndatoririle în pripă, în dezordine și la întîmplare, fără a căuta soluții viabile prin cunoașterea temeinică a realității. Această trăsătură umană nu-și găsește locul la omul harnic, conștiincios, punctual și corect, exigent cu sine însuși. O dată cu vîrsta, cu sporirea experienței, **s.** se diminuează, dar este necesar ca acest proces spontan să fie stăpînit de om. „La vîrsta matură, ajungi, în chip firesc, să fii mai puțin superficial, dar, în același timp, îți vine mai greu să fii ușor" (Sainte-Beuve). Orientarea eforturilor educative și autoeducative împotriva **s.** este o cerință a socialismului, care pretinde de la oameni devotament și activitate susținută, inițiativă, seriozitate și energie, profunzime și abnegație în muncă. (Gh. N.)

superstiție, termen prin care se desemnează o credință falsă. Izvorînd din magia primitivă, **s.** reflectă teama de necunoscut, convingerea că în natură și în viața omului acționează forțe „tainice" supranaturale. Printre **s.** care mai exercită și astăzi o oarecare înrîurire notăm: credința în soartă, în sensul prevestitor al viselor, al unor fenomene naturale neobișnuite (comete, eclipse ș.a.), în vrăji și descîntece, în semne etc. Deși teologia creștină neagă orice legătură între religie și **s.**, aceasta există, ambele

Scanned with OKEN Scanner

întemeindu-se pe credința în „supranatural". Însăși învățătura creștină apelează la unele reprezentări superstițioase, ca, de ex. sîngerarea crucifixului și icoanelor, autoînnoirea picturii în biserică, apariția prevestitoare a îngerului în vis (potrivit Bibliei), cititul în cărțile sfinte, forța miraculoasă a moaștelor, relicvelor, agheasmei etc. „De orice religie, zidită pe o temelie teologică, — arăta L. Feuerbach — sînt legate superstițiile". **S.** sînt dăunătoare vieții și activității omului, sănătății lui. Atestînd un nivel scăzut de cultură, **s.** cultivă neliniștea, teama de necunoscut, neîncrederea în forțele proprii și în puterea de cunoaștere a științei. Gradul de înrîurire a **s.** scade continuu pe măsura dezvoltării societății noastre socialiste, a educației științifice a oamenilor muncii. (A. T.)

supraom, om capabil să săvîrșească, datorită înzestrării sale excepționale și împrejurărilor concret-istorice, lucruri care, în mod obișnuit, depășesc puterile omenești. Utilizat inițial mai mult într-o accepție metaforică de către Herder și Goethe, termenul de **s.** devine, mai tîrziu, concept central în cadrul eticii iraționaliste a lui Fr. Nietzsche. Morala tradițională (Nietzsche vizează, cu precădere, morala creștină) a distrus, după părerea sa, cultul aristocratismului, al elitelor ducînd la nivelarea oamenilor în numele principiului egalitar. Dar oamenii, observă Nietzsche, sînt înzestrați diferit de la natură. Unii sînt puternici, alții neputincioși. Este deci nefiresc ca toți să ocupe aceeași poziție pe scara valorilor. Înlănțuiți de o morală egalitaristă, cei puternici se sufocă, se sting. Sensul evoluției universale, scopul omenirii este ca tipul superior al rasei, **s.**, să se dezvolte și să prospere. **S.** este chemat să zdrobească tot ceea ce se opune voinței, pasiunii sale, și, evident, să răstoarne vechea tablă valorică pentru a se afirma pe sine ca valoare, pentru a restabili cursul firesc al valorilor. Reușita **s.** implică cruzimea, dreptul forței și refularea totală a milei. În accepția **s.**, bun este tot ceea ce sporește forța, sentimentul puterii; rău, tot ceea ce rezultă din slăbiciune; iar fericirea, beția victoriei. Astfel, Nietzsche, într-un fel sau altul, ajunge să facă apoteoza forței și cruzimii. **S.** său nu este tipul geniului care privește peste negura veacurilor și întrezărește căi și mijloace noi pentru omenire. El este totalmente lipsit de patosul prometeic. **S.** conceput de Nietzsche se vede doar pe sine într-o dezlănțuire instinctuală deplină, în ipostaza „omului-fiară" chemat să domine. Așa se și explică largul răsunet de care s-a bucurat din partea fascismului filozofia lui Nietzsche. Azi,

ea este împărtășită de unele dintre orientările ideologiei reacționare care tind să reînvie cultul s., în ipostaza elitelor chemate să guverneze lumea. (S. S.)

suspiciune, neîncredere, îndoială asupra sincerității, asupra corectitudinii intențiilor și a legalității faptelor cuiva. Dacă bănuiala are, de obicei, foarte puțin temei, iar acuzația dreaptă este probată indubitabil de fapte, **s.** este un dubiu legitim la care conduc coincidența unor elemente reale și credința intimă că o persoană anumită poate fi suspectată (pornind de la date ale experienței anterioare). Avînd temei, **s.** poate fi un procedeu metodic de cunoaștere a adevărului; în acest caz, **s.** este același lucru cu suspectarea. Lipsită de temei, ea îmbracă aspectul unei stări de nesiguranță continuă, de neîncredere, chiar în pofida unor argumente (ca în unele situații de gelozie), care răbufnește violent în acuzații nedrepte, jignitoare. Dacă nu este corectată prin luciditate, **s.** duce la manifestări morale primejdioase. V. *bănuială*. (Gh. N.)

suveranitate de stat, trăsătură fundamentală a statului care constă în supremația puterii de stat, în interiorul țării, și independența ei, în relațiile internaționale față de puterea oricărui alt stat. Elementul fundamental al **s. de s.** este *independența* statului, care-și găsește expresia în dreptul acestuia de a rezolva liber și după propria sa apreciere problemele sale interne (funcțiile sale interne, exercitarea prerogativelor sale de ordin politic și economic, a jurisdicției asupra teritoriului și populației) și externe (funcțiile sale externe), fără a încălca drepturile altor state sau principiile și normele dreptului internațional unanim acceptate. **S. de s.** este o însușire specifică tuturor tipurilor istorice de stat, de aceea, conținutul său politic, social și ideologic se schimbă de-a lungul istoriei, în raport cu caracterul *bazei economice* și al *suprastructurii* politice și ideologice, cu funcțiile și scopurile specifice fiecărui tip de stat. În orînduirile bazate pe exploatare, **s. de s.** se exercită de către clasele dominante în interesul exploatării în interiorul țării și pentru stabilirea unor relații internaționale caracterizate prin inegalitate, încălcarea suveranității și independenței naționale a țărilor și popoarelor mai puțin puternice. În orînduirea socialistă **s. de s.** întruchipează puterea reală a poporului, a cărui voință o exprimă statul socialist, de aceea statul nostru se pronunță consecvent pentru respectarea dreptului inalienabil al fiecărui popor de a-și hotărî singur soarta, de a-și alege nestingherit calea dezvoltării sale. Realizarea efectivă a **s. de s.** pre-

Scanned with OKEN Scanner

supune egalitatea suverană a statelor, respectarea integrității lor teritoriale și neamestecul în treburile lor interne. Aceste principii alcătuiesc o unitate indivizibilă și respectarea lor integrală constituie chezășia dezvoltării unor raporturi normale între state. Imperialismul continuă însă să promoveze o politică de subjugare a popoarelor, de menținere și de extindere a dominației colonialiste și neocolonialiste, folosind un întreg arsenal de mijloace, de la intervenția armată directă pînă la amestecul fățiș sau deghizat în treburile interne ale statelor mai mici. Din acest arsenal nu lipsesc nici mijloacele ideologice: sînt elaborate doctrine care încearcă să discrediteze ideea de **s. de s.**, prezentînd-o ca pe o noțiune perimată, depășită, o cauză de anarhie și de discordie în relațiile internaționale și propovăduiesc lichidarea **s. de s.** prin integrare politică zonală sau prin înfăptuirea unui „stat" sau „guvern mondial". Contrare dreptului internațional, principiilor politice și morale generate de cerințele obiective ale dezvoltării în lumea contemporană a națiunilor și statelor naționale, aceste teorii sînt infirmate de înseși realitățile epocii noastre, de lupta popoarelor pentru afirmarea ființei lor naționale. *Suveranitatea națională* este dreptul popoarelor și națiunilor la autodeterminare, la dezvoltare de sine stătătoare; acest drept aparține, în principiu, oricărei națiuni, indiferent dacă are sau nu organizație statală proprie. *S. n.* se împletește cu **s. de s.**, în cazul în care națiunea și-a dobîndit independența și și-a creat statul ei. Atît timp însă cît un popor sau o națiune n-a reușit să se constituiască într-un stat independent, dreptul suveran la autodeterminare îi va servi ca temei, ca premisă în lupta legitimă pentru crearea statului său propriu, independent. Numai în statele în care puterea politică aparține tuturor oamenilor muncii, întregului popor, în statele socialiste, **s. de s.** se îmbină armonios cu *s.n.* reală. În statul nostru, Republica Socialistă România, stat unitar, independent și suveran, puterea unică aparține poporului, care o exercită prin organele centrale și locale ale puterii de stat. Poporul nostru, cucerindu-și deplina sa **s. de s.** și independență, este un popor liber, stăpîn pe bogățiile țării și pe soarta sa, care își rezolvă independent problemele interne și externe. Întărirea statului socialist este chezășia înfloririi continue a națiunii socialiste, corespunde cerințelor obiective ale vieții sociale și solidarității internaționale a oamenilor muncii, cauzei socialismului și păcii. De aceea, lupta pentru întărirea statului socialist și înflorirea națiunii socialiste este o importantă componentă a *patriotismului socialist* și a *internațio-*

Scanned with OKEN Scanner

nalismului proletar, avînd o înaltă semnificație morală. Dezvoltarea fiecărui stat socialist, egal în drepturi, suveran și independent, constituie o cerință esențială, de care depind întărirea unității și coeziunii țărilor socialiste, creșterea înrîuririi lor asupra mersului înainte al omenirii spre socialism și comunism. România socialistă militează consecvent pentru promovarea, în arena internațională, a relațiilor bazate pe principiile **s. de s.** și independenței naționale, egalității în drepturi și avantajului reciproc, neamestecului în treburile interne, considerînd că respectarea lor este unul dintre comandamentele politice și morale fundamentale ale vieții contemporane, singura bază rațională acceptabilă pentru soluționarea nenumăratelor probleme pe care le ridică raporturile între state și popoare și pentru salvgardarea păcii și securității în lume. V. *independență* (*de stat*, *națională*), *națiune*. (Ov. T.)

Șantaj, presiune exercitată, într-un mod nedemn, necinstit asupra cuiva prin amenințarea cu dezvăluirea unor fapte, reale sau imaginare, compromițătoare pentru persoana amenințată, sau prin alte mijloace de intimidare, cu scopul de a obține pentru sine sau pentru altul un folos material. **Ș.** se pedepsește, fiind considerat ca o faptă infamantă, care dezonorează ființa umană. V. *amenințare*. (Al. B. — M.D.)

șarlatan, persoană necinstită care exploatează slăbiciunile, nevoile, buna-credință a oamenilor, folosindu-se de procedee nedemne pentru a-i induce în eroare. V. *escroc*. (Al.B.—M.D.)

șicană, acțiune prin care cineva sîcîie pe altcineva cu cereri sau cu pretenții nemotivate, îl hărțuiește, îi caută pricină din nimic, îl ceartă fără motiv, indispunîndu-l și enervîndu-l. (Al.B.—M.D.)

șnapan, persoană în care nu te poți încrede, care are o conduită morală dubioasă; șmecher, parșiv, șarlatan, pungaș, potlogar. (Al.B.—M.D.)

șovinism, manifestare a ideologiei burgheze și atitudine politică reacționară, caracterizate prin afirmarea unei superiorități a unor națiuni sau popoare față de alte națiuni și popoare și prin adoptarea unei atitudini de exclusivism național și de intoleranță față de acestea din urmă sau față de membrii lor. Termenul **ș.** vine de la numele unui soldat francez din vremea primului imperiu, Nicolas Chauvin, devenit celebru prin sentimentele sale

Scanned with OKEN Scanner

exaltate și fanatice. În conformitate cu sursele care-l generează și cu formele sale de manifestare, există variate tipuri de ș.: de la ș. de mare putere, care tinde să încalce cu brutalitate drepturile popoarelor și națiunilor mai mici, pînă la ș. popoarelor mici, lipsite de independență reală, care, în mod greșit, văd în exclusivismul național singura cale de salvare a ființei lor naționale. Uneori, ș. se îmbină cu elemente de *rasism* (de ex. antisemitismul), alteori cu exclusivismul confesional și intoleranța religioasă. Totdeauna, ș. a reprezentat un instrument de diversiune politică și morală folosit de forțele politice și sociale cele mai reacționare; exemplul partidelor extremiste de dreapta, al mișcărilor fasciste mai cu seamă (nazismul în Germania hitleristă, legionarismul în România burghezo-moșierească etc.) este deosebit de semnificativ. Promovînd ura națională, negarea egalității în drepturi a tuturor popoarelor, asuprirea unui popor de către altul, ș., ca armă ideologică a claselor exploatatoare, urmărește dezbinarea și opunerea oamenilor muncii de naționalități diferite. De aceea, manifestările de ș., profund dăunătoare intereselor oamenilor muncii și raporturilor de colaborare normală, constructivă între popoare, sînt străine învățăturii marxist-leniniste, principiilor patriotismului și internaționalismului socialist și condamnate de ideologia politică și de morala socialistă. Rezolvarea completă și definitivă, în spiritul marxism-leninismului autentic, a problemei naționale în țara noastră, garantarea egalității reale multilaterale a tuturor cetățenilor patriei, indiferent de naționalitate, reprezintă baza obiectivă a lichidării oricărui fel de ș., iar dezvoltarea conștiinței socialiste, întărirea unității moral-politice a poporului și a coeziunii naționale socialiste sînt o expresie a cimentării unității tuturor fiilor României socialiste în jurul Partidului Comunist Român, forța politică conducătoare a societății noastre. V. *naționalism*, *rasism*. (Ov. T.)

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Tact, calitate a celui care se poartă în așa fel, încît să nu-i lezeze pe ceilalți, fel de finețe cu ajutorul căreia ne dăm seama de ceea ce se cuvine, simț al măsurii în comportare, atitudine abilă, corectă, convenabilă. (M. C.)

tandrețe, atitudine plină de gingășie, de afecțiune, de duioșie. „E o vorbă ca dantela de ușoară/ Și care, toată vremea înfășoară/ Ca o nuanță de lumină/ Și face duioșia mai senină", ne spune Tudor Arghezi, în „Tendresse". Atitudinea tandră este prezentă, în egală măsură, în relațiile de dragoste, ca și în cele de camaraderie, de prietenie. **T.** emană căldură, este elementul afectiv necesar pentru deplina armonizare a raporturilor dintre bărbat și femeie, soț și soție, părinte și copil. (M.C.)

tărie de caracter, particularitate de ansamblu a caracterului, exprimat în forța cu care este promovată și impusă orientarea, convingerile și idealul de viață; rezistența neînfrîntă față de orice presiune menită să abată pe om din drumul său, față de orice dificultate care ar motiva renunțarea la atitudinea proprie. **T. de c.** este condiționată de însușirea unor scopuri înalte și în deplin acord cu necesitățile progresului social și de călirea voluntară; ea urmărește să nu fie despărțită vorba de faptă, intenția de realizare. Goethe arăta că „are caracter în lucrurile mari și mici, acela care arată consecvență". Comuniștii, în lupta lor pentru dreptate și pentru progres social, au demonstrat și demonstrează pilduitoare dovezi de **t. de c.** Ant. *slăbiciune de caracter.* (P.P.-N.)

temeritate, îndrăzneală deosebită pentru fapte mari, cutezanță a gîndirii pentru realizarea lucrurilor mărețe. Temerarii au conștiința greutăților și a riscului, pe care le depășesc datorită voinței lor puternice, credinței nestrămutate în izbînda finală, generozității cu care se dăruiesc marilor acțiuni, mergînd pînă la sacrificiul de sine. V. *curaj, cutezanță, îndrăzneală (1).* (Gh. N.)

temperanță, caracter al gîndirii și al conduitei de a fi măsurat, cumpătat, sobru, cu tact. În relațiile dintre oameni, **t.** relevă alegere cumpănită a prietenilor, prevenirea sau evitarea situațiilor conflictuale, modul ponderat al ripostelor. În materie de gust și de preferințe, **t.** înseamnă ocolirea extravaganței și lipsa exagerărilor. **T.** se manifestă în aspectul vestimentar, în conversație, la mîncare și băutură și se caracterizează prin sobrietate, caracter potolit, nepretențios și așezat; cumpătare, înfrînare, neabuzare.

Scanned with OKEN Scanner

În materie de educație a altora, se concretizează prin răbdare, blîndețe, calm, amînare metodică a sancțiunilor pentru a găsi o soluție pedagogică mai eficace. Pe planul ideilor, **t.** se traduce prin socotință, echilibru, dar, cîteodată, și prin „cumințenie", banalitate, lipsă de cutezanță. „Est modus in rebus, sunt certi denique fines" (Este o măsură în toate și limite bine trasate) (Horațiu). „Constatarea aceasta exprimă de fapt un îndemn, o normă a moderației și cumpătării: nu depăși măsura, nu încălca limitele prescrise de bunul simț" (T. Vianu). V. *abstinență*. (Gh. N.)

tenacitate, calitate voluntară constînd în rezistența la solicitări mari și îndelungate și în capacitatea de a desfășura eforturi, pe măsura dificultăților ce trebuie depășite atît timp cît se mențin respectivele dificultăți. Fără **t.** nu este posibilă înfrîngerea obstacolelor ce se ivesc în viața cotidiană. „Caracteristica adevăratului eroism este tenacitatea" (Eminescu). (P.P.-N.)

terchea-berchea, poreclă dată în bătaie de joc unui om de nimic, vicios, neserios, pe spusele căruia nu poți pune bază. „Terchea-berchea, trei lei perechea", proverb românesc folosit pentru a sublinia lipsa de valoare a cuiva. (Al.B.—M.D.)

teribilism, tendință de a atrage atenția celor din jur prin atitudini, gesturi sau ținută ieșite din comun. Sînt caracterizate ca teribiliste manifestările extraordinare, extreme, pozitive sau negative. Dorința firească de a te impune oamenilor prin ceva deosebit nu se identifică cu modalitatea ușuratică pe care o adoptă unii care vor să pară teribili. O acțiune eroică, răsunătoare nu poate fi numită **t.** Acțiunea sau dorința rămîn însă fără efect și devin **t.,** dacă nu li se adaugă străduința de asimilare a elementelor necesare oricărei realizări, adică a valorilor culturale, profesionale, ideologice, etice etc. A realiza ceva înseamnă a fi pregătit, a te specializa, a depune efort. Cel care ocolește munca, păstrînd numai dorința de afirmare, imaginează și deprinde treptat mijloace nefirești pentru a atrage atenția asupra lor. Astfel, în loc de cunoștințe temeinice, teribilistul caută formule stereotipe, în loc de a cunoaște realitatea lansează idei unilaterale care uimesc prin caracterul lor excentric, în loc de a se purta după regulile bunei-cuviințe, el adoptă sfidarea și uneori uzanțele huliganismului, afișînd elemente și gesturi reprobabile. Nereușind să cunoască oamenii, valorile umane, le etichetează la întîmplare, manifestînd fascinație față de false valori. Urmarea este că teribilistul este un

Scanned with OKEN Scanner

om izolat într-o lume care creează valori și în care el nu reprezintă nimic, cel mult ceva ridicol. **T.** are consecințe dăunătoare în înțelegerea și în reflectarea normelor de conduită ducînd la: dispreț față de muncă și de disciplină, acte de huliganism, lipsă de politețe, îngîmfare etc. și, în cele din urmă, la autoizolare. (Gh. B.)

teroare, groază, frică, spaimă, panică, asuprire provocată în mod intenționat pentru a intimida, a înspăimînta pe cineva, prin amenințări etc. (Al.B.—M.D.)

tinerețe, categorie de vîrstă în care se formează și se dezvoltă importante trăsături de conduită morală, politică, profesională, precum și concepția despre viața și sensul ei, idealurile în principalele sfere ale vieții, atitudinile și concepțiile care călăuzesc comportarea în muncă, societate și viață personală. În anii **t.**, omul are cea mai mare capacitate de însușire a cunoștințelor și valorilor, cea mai mare înclinație spre sinceritate, curaj, idealuri avîntate, spre prietenie, dorință de fericire, noblețe sufletească. Depinde de societate, de mediul social, de mijloacele de educație, dacă aceste înclinații sînt dezvoltate sau înăbușite. Prin condițiile economice, politice, cultural-ideologice, societatea noastră socialistă a creat și perfecționează continuu posibilitățile de acces ale tinerei generații la valorile morale înaintate și la integrarea lor organică, funcțională, în însăși activitatea și comportarea practică. Aviditatea cu care omul receptează la vîrsta **t.** influențele din mediul de viață poate să aibă și efecte negative, atunci cînd, la lipsa de experiență, se adaugă deficiențe în modul de apreciere al acestor influențe, cînd omul nu are criterii înaintate, ferme care să-l ajute în selectarea și în caracterizarea corectă a normelor de conduită și a exemplelor întîlnite în viață. De aceea, în munca educativă cu tineretul sînt necesare nu numai prezentarea unor modele înaintate de conduită, ci și formarea capacității și deprinderii tînărului de a înțelege valoarea normelor etice și de a le distinge de ceea ce este înapoiat, dăunător. Astfel, capacitatea de orientare morală adecvată, de a distinge binele de rău, ceea ce este progresist și autentic valoros de ceea ce este retrograd și lipsit de valoare îl călăuzește pe om pe tot parcursul vieții. El poate, în acest mod, să aibă și la vîrsta maturității și bătrîneții, un fel tineresc de apreciere, adică o comportare înaintată, în pas cu progresul, o conduită plină de frumusețe și o receptivitate continuă la ceea ce este nou și înaintat. Semnificația conceptului de **t.** în etică apare, astfel, nelimitat de grupa de vîrstă și privește

Scanned with OKEN Scanner

un etos uman continuu, receptiv la tot ce este valoros, progresist și mereu îmbogățit, perfecționat în atitudinile, concepțiile și comportamentul uman. (Gh. B.)

titan, (fig.) ființă omenească dotată cu o mare forță fizică sau spirituală, cu calități excepționale, de o îndrăzneală nemaiîntîlnită, capabil să facă lucruri uluitoare, ce întrec puterile omenești obișnuite. În mitologia greacă, cei 12 titani, copii ai lui Uranus și ai Geei, ai Cerului și ai Pămîntului, șase băieți (titani) și șase fete (titanide), întruchipau diferite forțe ale naturii. Termenul este atribuit astăzi marilor personalități, oamenilor ce ies învingători în lupta cu necunoscutul, care-și dedică toate forțele pentru progresul omenirii, al științei și al artei, pentru triumful adevărului. Fiecare mare creator, deschizător de drumuri, este considerat un **t.** Orice știință își are **t.** ei, orice mare epocă istorică și-i creează — „Renașterea a avut nevoie de titani și a creat titani" (Engels). Mersul istoriei nu ar putea fi înțeles fără relevarea corelației care există între munca creatoare a maselor largi populare și activitatea marilor personalități, care au capacitatea de a descifra mai repede și mai clar decît contemporanii lor linia de perspectivă a progresului. V. *personalitate.* (Al.B.—M.D.)

toleranță, atitudine de îngăduință exagerată față de manifestări considerate inoportune, contrarii unor principii și norme acceptate ca regulă, față de abateri, lipsuri, atitudini ireverențioase, capricii ș.a.m.d. Atitudinea de **t.** are un efect educativ negativ, slăbește înrîurirea colectivului față de anumite elemente antisociale, imorale, lenește, parazitare. Morala comunistă reclamă din partea fiecărui om al muncii, a fiecărui cetățean din patria noastră, spirit combativ, de condamnare a manifestărilor negative — indisciplină în muncă, dezinteres față de obligațiile sociale și cetățenești, comportament imoral în relațiile de familie și în afara lor, lipsa de respect față de tovarăși și cei mai în vîrstă, de educatori și profesori ș.a. Critica și autocritica reprezintă mijloace efective de înrîurire morală și politică-socială, de sporire a exigenței față de cei din jur și de sine. În sens religios, **t.** este îngăduință față de alte religii, permiterea existenței altor culte, alături de religia oficială. Lipsa de **t.** religioasă a dat naștere, în trecut, la războaie, pogromuri, cruciade, abuzuri și represiuni. Ant. *intoleranță (2).* (A.T.)

tovărășie, ansamblu de raporturi ce se stabilesc între oameni pe baza unor interese comune și care se manifestă prin solidaritate, încredere reciprocă, fidelitate față de cauza comună, principiali-

Scanned with OKEN Scanner

tate, bunăvoință și simpatie reciprocă. Sentimentul de **t.** presupune depășirea unor interese personale, de grup sau locale și, implicit, convingerea că realizarea acestor interese nu poate avea loc decît prin lupta unită a tuturor. Opuse **t.** sînt *dezbinarea*, *dușmănia*, *neîncrederea*. Existența proprietății private a constituit, în trecut, principalul obstacol în calea relațiilor de **t.** Situația economico-socială a maselor exploatate face însă ca acestea să aibă interese comune în lupta dusă împotriva împilării sociale și, pe această bază, să se dezvolte relațiile de **t.** În condițiile relațiilor economice de colaborare și întrajutorare, specifice socialismului, **t.** capătă un conținut nou și posibilitatea de a se realiza între toți membrii societății. Oamenii își acordă ajutor în viață și, în primul rînd, în muncă, răspund unii de ceilalți, se influențează și se educă reciproc. Grija față de om, manifestată în relațiile de **t.**, se împletește strîns cu exigența sporită față de el, exigență izvorîtă din dorința de a-l ajuta să progreseze continuu. **T.** decurge din principiul colectivismului și este strîns legată de celelalte principii ale moralei socialiste. Împlinirea ei presupune o conștiință morală înaintată, precum și calități morale pozitive ca respectul față de om, fermitate, devotament, sinceritate, noblețe, generozitate ș.a. (Fl.G.)

tradiție morală, legătură a prezentului cu trecutul, cu un trecut îndepărtat care se realizează pe calea transmiterii, din generație în generație, a normelor, obiceiurilor și uzanțelor morale. Prin intermediul **t. m.** se realizează continuitatea în viața morală a popoarelor, se statornicesc reguli cu o mare putere de rezistență. Vorbind despre continuitate în viața morală, trebuie să observăm că **t. m.** acționează în dublu sens. Datorită ei s-au menținut o serie de norme și de sentimente morale care au contribuit la progresul moral al umanității; se încadrează aci întreaga gamă a regulilor general umane de comportare. Tot prin **t. m.** s-au perpetuat și unele practici, obiceiuri, norme morale a căror justificare istorică încetează la un moment dat. În fața acestei situații, prezentul socialist are datoria să procedeze în consecință. Cultivarea tradițiilor progresiste trebuie să se îmbine cu respingerea tradițiilor anacronice, perimate. Exemple de tradiții anacronice sînt: atitudinea patriarhală sau despotică față de femeie și copil, poligamia și altele. În sfîrșit, paralel cu respectul față de vechile tradiții, societatea nouă trebuie să manifeste interes pentru formarea de noi **t. m.**, ca un mijloc eficient al edificării și consolidării noii morale socialiste. (M. C.)

Scanned with OKEN Scanner

trădare, act de violare a unui principiu, a unei înțelegeri cu anumite persoane, a unei obligații morale sau a unui pact, după o simulare a unei atitudini de fidelitate față de aceste persoane, principii sau obligații; act de perfidie; încălcare a unor angajamente solemne; lipsă de loialitate. **T.** reprezintă o atitudine mentală comportînd o adîncă pervertire a simțului moral, a poziției omului față de sine și față de viața socială. Trădătorul se neagă, în primul rînd pe sine, prin duplicitate și prin contradicții; el își știrbește și își falsifică unitatea vieții interioare; înfrînge comandamentele vieții morale și provoacă tulburări în viața socială. Formele variate ale **t.** își exercită acțiunea răufăcătoare în mod divergent, de la ființa trădătorului, la viața lui familială, la ambianța socială imediată, la viața politică și existența statului. Legislațiile au condamnat cu cea mai mare severitate formele grave ale acestei violări a principiilor morale, culminînd prin crimă de *înaltă trădare*, care primejduiește securitatea statului. Starea de spirit și mentalitatea din care izvorăște actul **t.** vor fi înlăturate numai prin educație și prin structură socială echilibrată. **T.** este o manifestare ultimă dintr-o lungă înlănțuire de condiționări de ordin sufletesc, social, cultural și economic. Formarea unor oameni în spiritul respectului valorilor morale, al cuvîntului dat și al angajamentelor luate, al principiilor de concordanță a conduitei și fidelității față de alții, dragostea de familie și de țară, structura echilibrată a vieții economice și sociale, vor suprima climatul nesănătos, în care se înfiripă gîndul și actul **t.**, prin ridicarea psihologică și morală a individului, prin dezvoltarea simțului său de solidaritate socială și prin fermitatea conștiinței sale civice. În aceste condiții de ordin etic și social, pedagogia socialistă, prin pregătirea tinerelor generații pentru o nouă viață, promovînd echilibrul moral, conștiința de sine și identificarea cu binele public, face cu neputință și de neconceput actul trădării. (I. B.)

trăsătură morală, noțiune care se referă la o latură sau alta a profilului moral al omului, definind virtuțile sau viciile sale: curajul sau lașitatea, hărnicia sau lenevia, cinstea sau ipocrizia, modestia sau îngîmfarea, generozitatea sau egoismul etc. Bazîndu-se pe un anumit sistem de valori, aprecierea unei anumite **t. m.** relevă concordanța sau lipsa de concordanță a atitudinii sau actului cu anumite idealuri, principii și norme morale. În acest sens, evoluția societății a determinat, în decursul istoriei, schim-

Scanned with OKEN Scanner

barca aprecierilor cu privire la ceea ce este o **t. m.** pozitivă și, respectiv, negativă. Fiind, în esență, o *apreciere* a valorii atitudinilor sau a acțiunilor omului, **t. m.** cuprinde, totodată, în mod implicit, o recomandare: deși nu conține indicații concrete cu privire la ce acțiuni trebuie sau nu trebuie să săvîrșească omul (așa cum face norma), **t. m.** cuprinde, pe lîngă caracterizarea și aprecierea, într-o formă generalizată a unei anumite laturi a conduitei omului și anumite exigențe pe care acesta trebuie să le satisfacă pentru a-și putea însuși **t. m.** respectivă (de ex. „sinceritatea" reprezintă nu numai exprimarea unei aprecieri, ci include și recomandarea: „oamenii trebuie să fie sinceri cu ei înșiși și cu ceilalți"). În acest sens, procesul educației morale, al formării și generalizării **t. m.** pozitive și al combaterii **t. m.** negative urmărește, atît întărirea criteriilor de apreciere valorică a conduitei, cît și transpunerea în practică a exigențelor lor implicite. Socialismul creează condițiile sociale și premisele spirituale ale înfloririi calităților morale ale oamenilor și ale înlăturării defectelor lor în procesul complex, contradictoriu și îndelungat al prefacerilor sociale în cursul cărora se schimbă și omul însuși. (F. M.)

trepăduș, poreclă dată unei persoane care aleargă mereu încoace și încolo, după treburile altora, în general, mărunte, uneori chiar înjositoare, punîndu-se astfel în serviciul altei persoane și dovedind astfel că este un om fără principii, fără demnitate, fără personalitate. (Al. B.—M. D.)

tristețe, simțămînt izvorît dintr-un eșec sau dintr-o suferință și constînd într-o durere reținută. Spre deosebire de *disperare*, sentiment în care predomină neîncrederea în posibilitatea îmbunătățirii situației în viitor, **t.** este, în genere, trecătoare, putînd fi însoțită chiar de unele stări de spirit tonice. V. *melancolie*. (F. M.)

trivialitate, însușire a ceea ce este trivial, vulgar, grosolan, prea liber în expresii și în comportare, lipsit de bun simț, necivilizat; vulgaritate, grosolănie; lipsă de pudoare, necuviință, nerușinare. V. *indecență*, *obscenitate*, *pornografie*. (M. C.)

trufie, atitudine arogantă, plină de înfumurare, mîndrie deșartă, diametral opusă modestiei. Un trufaș se va crede însă totdeauna perfect, inegalabil, infailibil și, niciodată, nu-și va putea vedea

defectele, lipsurile, putînd astfel să comită greșeli, dăunătoare atît lui cît și altora. Din această cauză, în orice împrejurare, se va încăpățîna să nu primească un sfat bun sau un ajutor prietenesc; crezînd că știe totul, se va împotrivi să se declare de acord cu părerea altcuiva mai competent. Părerea excepțională despre sine îi distruge simțul obiectivității. „Precum rugina strică fierul, așa se strică și omul de trufie, cînd inima lui se apropie de dînsa" (Învățăturile lui Neagoe Basarab). V. *îngîmfare, mîndrie, orgoliu, semeție, vanitate.* (Al.B. — M.D.)

Țap ispășitor, poreclă dată unei persoane asupra căreia sînt aruncate consecințele unor greșeli pe care aceasta nu le-a comis. Expresia își are originea într-un vechi ritual religios, de „*purificare*" a credincioșilor. Preotul trecea toate păcatele acestora asupra unui țap, care era apoi alungat în locuri pustii pentru a le ispăși. (A. T.)

țară, *dragoste de ~*, componentă a patriotismului, dragoste de patrie. *Țara* este teritoriul locuit de un popor organizat, sub raport politic și administrativ, într-un stat; în sens mai larg, cuvîntul *țară* este sinonim cu *patrie*, incluzînd, pe lîngă teritoriu, mediul politic, cultural și social, determinat de un anume nivel al dezvoltării producției materiale, mediu în cadrul căruia își duce viața și își desfășoară lupta fiecare popor, de veacuri. V. *patriotism.* (Ov. T.)

ținută, atitudine, mod de a fi, fel de comportare morală caracteristică unui om. Trebuie făcută deosebirea între caracterul exterior al **ț.** omului, în felul său de a se comporta (respectarea regulilor de politețe și bună-cuviință, aspectul său vestimentar, limbajul și gesturile sale etc.) și concepțiile, atitudinea sa morală propriu-zisă. **Ț.** demnă sau onestă a individului este, de fapt, sinteza convingerilor morale și a manifestărilor lui exterioare, caracteristică prin repetarea ei consecventă. Adeseori, prin **ț.** se înțelege nivelul comportării morale a omului de la care el nu trebuie să se coboare comițînd fapte care vin în contradicție cu atitudinea sa obișnuită. Nobletea **ț.**, rezultat al unui proces educativ îndelungat, al străduințelor personale și al influenței opiniei publice, este un atribut al frumuseții morale. (F. M.)

Scanned with OKEN Scanner

ținută morală, linie de conduită constantă, în orice împrejurare din viață, remarcabilă prin respectarea unor principii. Cînd aceste principii sînt conforme cu normele eticii general-umane, socialiste, **ț. m.** are un caracter pozitiv și, dimpotrivă, cînd conduita denotă egoism extrem, individualism sau, în general, desconsiderarea cerințelor morale, are caracter negativ. V. *moralitate.* (Al.B.—M.D.)

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Ultraj, act condamnabil care constă în lovituri fizice sau în insulte, invective, jigniri violente, ofense aduse unui reprezentant al autorității publice, aflat în exercițiul funcțiunii, sau oricărui cetățean. Pedepsit prin lege, **u.** nu trebuie tolerat în nici o formă, deoarece el echivalează cu renunțarea la demnitatea personală. „Cine se lasă ultragiat, merită să fie ultragiat" (P. Corneille). (P.P.-N.).

umanism 1. (În sens restrîns) Mișcare culturală europeană din epoca Renașterii, inspirată de prefacerile sociale care pregăteau nașterea lumii burgheze și care a promovat o ideologie nouă, laică, în centrul căreia se afla omul, ideea liberei dezvoltări a personalității umane, concepută însă într-un spirit individualist. Pornind de la faptul că idealul omului liber și armonios dezvoltat, ca personalitate și totodată ca cetățean, s-a întruchipat în cultura antică, umaniștii au procedat la restaurarea și la studierea monumentelor culturii greco-latine. Apărut, mai întîi, în Italia secolelor XIV—XV (Petrarca, Boccaccio, Pico della Mirandola, Lorenzo Valla), el s-a răspîndit mai apoi în Franța (Rabelais, Montaigne), Țările de Jos (Erasm din Rotterdam), Anglia (Th. Morus, F. Bacon, W. Shakespeare) ș.a. Cărturari erudiți, cu preocupări multilaterale, pe tărîmul eticii, umaniștii au opus misticismului și ascetismului medieval o concepție optimistă, proclamînd legitimitatea fericirii terestre, iar idealului contemplativ monastic pe cel patriotic, cetățenesc. **U.** n-a fost un curent unitar nici sub raport social-politic, nici sub raport filozofic. În România, **u.** s-a manifestat mai întîi în Transilvania, datorită condițiilor economice mai favorabile și legăturilor politice și culturale cu Italia îndeosebi, patria Renașterii. Reprezentat de Nicolaus Olahus, I. Vitéz, I. Honterus, G. Heltai, M. Halici ș.a., **u.** transilvănean a culminat, sub raportul orientării antifeudale, cu cărturarii din secolul al XVI-lea: Ioan Sommer, Fr. David, Paleologus. În secolul al XVII-lea și la începutul secolului al XVIII-lea, tendințe umaniste se afirmă în opera unor cărturari moldoveni, munteni și transilvăneni ca: Miron Costin, stolnicul Constantin Cantacuzino, N. Milescu, mitropolitul Dosoftei, Dimitrie Cantemir, Gheorghe Brancovici ș.a. Aceste tendințe umaniste s-au cristalizat, mai cu seamă, în jurul teoriei originii romane a poporului și a limbii române, a unității de neam și de limbă a românilor, teorie strîns legată, în acele condiții, de lupta de eliberare de sub jugul străin. Activitatea cărturarilor umaniști marchează, totodată, zorile culturii și științei românești moderne. **2.** (În sens larg) Concepție (și principiu al moralei) care, de-a lungul întregii istorii, recunoaște demnitatea, valoarea și posibilitățile nelimitate de desăvîrșire a ființei omenești și care, în consecință, militează pentru dezvoltarea liberă a personalității umane. Tre-

buie să distingem, pe de o parte, un **u.** spontan, care s-a manifestat la nivelul conștiinței comune, avîndu-și originile în **u.** gentilic, și care s-a dezvoltat continuu în producțiile spirituale și în morala maselor populare, și, pe de altă parte, concepții umaniste sistematice, care dezvoltă, în chip explicit, ideile despre menirea și valoarea omului. Concepțiile umaniste au un caracter istoric, purtînd pecetea epocilor și claselor care le-au elaborat; se poate desprinde însă și o anumită continuitate, care dezvăluie sub manifestările lui variate, esența sa și în care se vădește progresul, îmbogățirea continuă a conceptului de **u.** Corespunzînd, în linii mari, progresului societății și al gîndirii, istoria **u.** a purtat, în societățile bazate pe exploatare, amprenta limitelor și contradicțiilor de clasă. În cele mai de seamă concepții umaniste au fost însă exprimate idealurile maselor populare, ale claselor progresiste, cuceririle gîndirii filozofice și ale științei, ale conștiinței morale. O mare pondere a avut **u.** în ideologia burgheziei ascendente, în epoca Renașterii, a iluminismului și a revoluțiilor burgheze și burghezo-democratice. O dată cu trecerea la orînduirea capitalistă, **u.** proclamat de ideologii progresiști ai burgheziei, a intrat, inevitabil, în contradicție cu natura exploatatoare a acestei orînduiri. Limita esențială a **u.** burghez apare în faptul că realizarea personalității umane este condiționată de proprietatea privată, apanaj al unei minorități. Socialismul utopic a sesizat această contradicție, fără însă a putea întemeia, pe baze științifice, critica relațiilor capitaliste; el a elaborat totuși o concepție umanistă din perspectiva maselor largi muncitoare, evidențiind lichidarea proprietății private și munca liberă drept condiții necesare ale demnității și fericirii umane. *Umanismul socialist*, marxist, condiționează eliberarea personalității umane de transformarea revoluționară a societății, de lichidarea oricărei exploatări și asupriri, de instaurarea unei egalități reale a tuturor membrilor societății; el este științific întemeiat și consecvent. Marxismul preia în mod critic și creator, ridicînd pe o treaptă superioară, întregul tezaur umanist al gîndirii anterioare. *U.s.* împletește organic critica societății întemeiate pe exploatare, care condamnă omul la înstrăinare și la dezumanizare, cu afirmarea comunismului, care—cum spunea Marx—„ca înlăturare a proprietății private înseamnă cerința unei vieți cu adevărat omenești, ca proprietate inalienabilă a omului înseamnă afirmarea *umanismului practic*". Dezvăluind cu consecvență limitele inevitabile ale **u.** burghez și combătînd cu fermitate concepțiile antiumaniste, **u.** marxist duce, totodată, un permanent dialog creator, constructiv și principial, cu acele concepții nemarxiste, care, militînd pentru cauza păcii, libertății, rațiunii, progresului, a drepturilor personalității, se înscriu pe orbita **u.** Orînduirea noastră socialistă este profund umanistă; prin lichidarea exploatării și

Scanned with OKEN Scanner

asupririi omului de către om, omul a încetat de a mai fi un mijloc pentru alții și devine scop, cea mai înaltă valoare dintre toate valorile existente. „Omul este ființa supremă pentru om" (Marx), omul cu nevoile lui, este scopul final al întregii activități sociale, al activității statului, al activității forței politice conducătoare, partidul marxist-leninist. Ca principiu fundamental al noii morale, **u.** se manifestă, în primul rînd, în afirmarea practică și respectarea demnității omului. Desființînd orice sursă de inegalitate socială, orice discriminare de sex, de rasă sau de naționalitate etc., societatea noastră ridică pe o treaptă înaltă demnitatea persoanei umane, adică valoarea socială a omului ca om. Demnitatea omului este apărată de societate, de legile statului socialist, de normele moralei socialiste. Legile statului interzic și pedepsesc cu asprime exploatarea omului de către om, orice tentativă de asuprire a persoanei umane, ura de rasă, naționalismul, propaganda de război etc. De aceea, lupta pentru apărarea legalității socialiste, care consacră și apără drepturile și libertățile fundamentale ale tuturor cetățenilor, coincide, în esență, cu lupta pentru apărarea demnității umane. Generațiile tinere au mîndria și fericirea de a trăi într-o epocă a demnității umane recucerite. De aci, datoria morală specială a tineretului de a se comporta astfel, încît prin întreaga sa atitudine și activitate să apere și să înalțe tot mai sus condițiile demnității cucerite. Conștiința umanistă a demnității personale se opune izolării individualiste, fiind indisolubil legată de recunoașterea și de apărarea demnității celorlalți oameni. Acest sentiment este cu atît mai valoros, sub raport moral, cu cît individul se simte mai atașat de popor, cu cît se contopește mai mult cu interesele poporului și națiunii socialiste, luptînd cu însuflețire pentru înflorirea patriei socialiste. Grija față de om — coordonată fundamentală a societății noastre —, dragostea și respectul față de om nu înseamnă tolerarea slăbiciunilor și lipsurilor lui, ci, dimpotrivă, o înaltă exigență, bazată pe încrederea în forțele și în capacitatea lui de perfecționare. În concepția noastră morală, nepăsarea, indiferența față de om este condamnată cu asprime ca rămășiță intolerabilă a lumii vechi în conștiință și în comportare. Opinia publică socialistă incriminează birocratismul, atitudinea formală, nepăsătoare față de nevoile și cerințele oamenilor muncii, abuzurile administrative de orice fel prin care se nesocotesc drepturile lor; în același timp, conștiința morală socialistă respinge manifestări ca: lipsa de atenție, desconsiderarea față de om, atitudinile disprețuitoare sau ireverențioase, tonul de comandă etc. Grija reciprocă a oamenilor se manifestă în societatea noastră ca grijă a unor egali pentru un egal. **U.** moralei socialiste se manifestă, practic, în relațiile de tovărășie, în solidaritate și întrajutorare, unitate și prețuire reciprocă, în înaltul spirit de răs-

Scanned with OKEN Scanner

pundere pentru munca și viața tovarășilor, pentru cauza comună. *U. s.* implică, de asemenea, intransigența față de dușmanii socialismului și păcii, față de orice forme ale exploatării și asupririi omului și de purtătorii lor, față de orice forme și manifestări ale umilirii și înjosirii omului. Aceasta presupune vigilența trează, consecvența principială în apărarea cuceririlor revoluționare, în apărarea demnității omului socialist. V. *antiumanism*. (Ov. T.)

umanitarism, ansamblu de atitudini și de acțiuni care urmăresc binele oamenilor, ajutorarea celor bolnavi, bătrîni sau săraci, salvarea sinistraților de pe urma unor calamități naturale, îngrijirea prizonierilor sau răniților în război și, în general, orice faptă bazată pe sentimentul de omenie. **U.** constituie una dintre legile elementare ale civilizației, o trăsătură distinctivă a progresului general și moral al societății omenești. În condițiile contradicțiilor dintre clasele sociale dușmane și ale războaielor, adesea **u.** poate fi folosit ca o mască a filantropiei pentru a se ascunde adevăratul caracter al acțiunilor claselor dominante sau statelor agresoare. Deși nu reprezintă calea eficace de luptă pentru înlăturarea definitivă a relelor sociale, **u.** constituie un aport limitat, dar real, la ușurarea consecințelor unor calamități sociale sau naturale și, ca atare, are un rol pozitiv. V. *filantropie*, *omenie*. (F.M.)

umilință, acceptare, de bună voie sau impusă, a unei situații înjositoare, a nedreptății, discriminării, pe care omul nu se simte capabil să le înlăture; lipsa curajului de împotrivire față de tot ceea ce știrbește demnitatea umană, îi jignește mîndria și-i rănește personalitatea. Religia ridică **u.** la rangul de virtute, atribuindu-i semnificația piozeniei, a prețuirii lui Dumnezeu prin cultivarea disprețului față de propria ta ființă. **U.**, privită astfel, este predicată ca o condiție a consolării, a compensării în viața „de dincolo". „Celor ce suferă și se umilesc—arăta poetul german H.Heine — religia le întreține speranța că în lumea «cealaltă» îngerii le vor mîngîia vînătăile pe care le au de pe urma bătăilor îndurate pe pămînt". În societățile bazate pe exploatare, clasele dominante promovau politica de menținere a maselor în stare de **u.**, de supunere și răbdare a jugului asupritor. Sensul degradant al **u.** sociale și morale a fost biciuit de valoroasele creații filozofice și artistice umaniste din trecut, de folclor, care au prețuit întotdeauna lupta împotriva nedreptății, opunerea față de forțele ostile omului și au cultivat simțul demnității omenești. Morala comunistă infirmă, respinge **u.**, dezvoltînd sentimentul mîndriei față de geniul creator al omului, încrederea în forțele lui, cutezanța, perseverența, curajul opiniei, intransigența față de orice nedreptate. (A.T.)

Scanned with OKEN Scanner

unitatea dintre viața personală și cea obștească, trăsătură a moralității generată obiectiv de natura relațiilor sociale socialiste și orientată subiectiv de principiile și normele moralei socialiste, constînd în consecvență în convingeri și în atitudini, principialitate în comportare, concordanță între comportarea în viața de toate zilele și în viața obștească; cerință fundamentală a codului moral socialist. Relațiile întemeiate pe proprietatea privată generează ruptura, opoziția dintre viața personală și cea obștească, care se manifestă în relațiile morale printr-o atitudine fariseică, duplicitară, individul procedînd într-un fel atunci cînd se află între oameni și cu totul altfel atunci „cînd nu-l vede nimeni", conform principiului lui Tartuffe: „...cel ce păcătuiește în taină nu comite un păcat". Desființînd orice forme de exploatare și asuprire a omului, societatea socialistă a creat bazele unor relații cu adevărat *umane* între oameni, în toate sferele vieții și activității lor. S-au creat premisele materiale și spirituale pentru o concordanță crescîndă între viața personală și cea obștească. Există, adică, o coincidență obiectivă între interesele individuale și cele generale, între public și privat, o unitate socială care se manifestă multilateral, există o unitate între legile statului nostru socialist și interesele fundamentale ale oamenilor muncii și, implicit, comandamentele moralei socialiste. În felul acesta, s-a creat posibilitatea și necesitatea unității armonioase dintre viața cotidiană și activitatea obștească. Influența vechii morale se resimte în mentalitatea unora care se dedublează, împărțindu-și viața în două părți, ce merg paralel și independent una de cealaltă — viața personală și cea obștească —, și consideră că, îndeplinindu-și sarcinile de producție, sarcinile obștești, ei și-au făcut datoria față de societate și pot încălca normele morale în viața personală. Ei se comportă, în genere, corect în cadrul colectivului de muncă, atunci cînd simt „ochii" tovarășilor asupra lor, dar încetează s-o facă în familie, pe stradă, în localuri publice. Iar cînd sînt criticați pentru o astfel de atitudine, ei consideră critica o imixtiune nefirească în viața „lor" personală, ignorînd faptul că cinstea, demnitatea, puritatea morală, modestia și simplitatea trebuie să fie aceleași în viața socială și în cea personală. În astfel de cazuri, societatea intervine, firește, nu exercitînd un control sîcîitor, un amestec mărunt și jignitor în viața personală a membrilor săi, ci veghind cu grijă în direcția organizării unei vieți sănătoase, a unor raporturi reciproce juste în toate sferele vieții sociale. Avînd în centrul preocupărilor sale omul cu nevoile lui, cu problemele lui, societatea trebuie să se intereseze și de viața lui personală. Societatea noastră, colectivul socialist nu poate avea egală încredere în cei care nesocotesc normele morale în viața personală și în cei care le respectă. Acest lucru este îndreptățit și din cauză că instabilitatea

Scanned with OKEN Scanner

morală în viața personală a unui om, care denotă un caracter slab, lipsa autocontrolului, prezența unor serioase dificultăți subiective în autoeducarea lui, se poate transforma, mai ales cînd individul nu este ajutat la timp, în instabilitate politică, aducînd astfel prejudicii mult mai grave intereselor sociale. (Ov. T.)

unitatea dintre vorbă și faptă, trăsătură a moralității orientate de principiile și normele moralei socialiste, constînd în integritate morală, consecvență în convingeri și atitudini, principialitate în comportare. Umanismul și colectivismul moralei socialiste presupun cinste și sinceritate în relațiile reciproce, în relațiile cu colectivul, cu statul, cu societatea, intoleranță față de minciună, nedreptate, necinste, demagogie, fățărnicie. În lumina acestor exigențe, omul este apreciat nu după vorbe, ci după fapte; după atitudinile practice, după concordanța dintre vorbe și fapte. Bineînțeles, vorbele omului, adică *ce* și *cum* spune, interesează sub raport etic, în măsura în care exprimă aprecierile sale morale asupra faptelor și dau indicii asupra profilului său moral. Dar vorbele, angajamentele, promisiunile, neîntovărășite de fapte care să le confirme, rămîn simple „vorbe goale", neconvingătoare. Ba mai mult, neconcordanța dintre vorbe și fapte trădează o moralitate îndoielnică, un caracter slab, un om lipsit de onoare, de demnitate. Morala maselor populare a incriminat astfel de manifestări: „De la vorbă pînă la faptă, ca de la pămînt la cer", „Vorbă multă, treabă puțină", „După poame se cunoaște pomul și după fapte omul". Ipocrizia, fariseismul sînt incompatibile cu morala socialistă. Ele țin de esența moralei claselor exploatatoare, care, pentru a-și menține situația parazitară, trebuie să mintă, să înșele, să prezinte adevărul drept minciună și minciuna drept adevăr, să proclame nedreptatea drept echitate socială, adică să spună una și să facă alta. O astfel de atitudine este, într-o măsură, condiționată de natura relațiilor sociale întemeiate pe proprietatea privată. În contextul relațiilor proprii societății socialiste, asemenea manifestări apar ca rămășițe, pentru lichidarea cărora trebuie să acționeze atît educația, cît și autoeducația. (Ov. T.)

unitatea poporului (societății) 1. (În sens larg) Unitatea multilaterală a societății socialiste, care se afirmă atît pe plan obiectiv, cît și pe plan subiectiv, constituind o principală forță motrică a dezvoltării acestei societăți. Ea se manifestă ca *unitate economică*, determinată de proprietatea socială socialistă asupra mijloacelor de producție; ca *unitate socială*, în sensul unei structuri sociale unitare, omogene, lipsită de antagonisme sociale și alcătuită din clase și pături sociale prietene, cu interese fundamentale comune; ca *unitate politică*, manifestată în esența statului socialist, stat al oamenilor muncii de la orașe și sate, și

Scanned with OKEN Scanner

evidențiată în participarea tot mai largă și mai activă a cetățenilor la conducerea treburilor publice, în coeziunea poporului în jurul partidului comunist, forța conducătoare a societății; ca *unitate spirituală* a societății, exprimată în dezvoltarea conștiinței socialiste a oamenilor muncii pe temelia ideologică unitară a marxism-leninismului. Unitatea societății noastre socialiste se manifestă, de asemenea, în prietenia frățească între oamenii muncii români și ai naționalităților conlocuitoare, strîns uniți în marea familie a României socialiste, în unitatea de nezdruncinat a națiunii socialiste române. Unitatea socialistă a poporului, coeziunea națiunii noastre socialiste și-au găsit expresia organizatorică în Frontul Unității Socialiste, din care fac parte Partidul Comunist Român, forța politică conducătoare a societății, organizațiile de masă, obștești și profesionale, uniunile de creație și asociațiile oamenilor de știință, consiliile oamenilor muncii de naționalitate maghiară, germană, sîrbă, ucraineană. **2.** (În sens mai restrîns) Unitate de vederi, convingeri, aprecieri și atitudini a membrilor societății socialiste, constituind o importantă forță motrică de natură subiectiv-conștientă, specifică socialismului. Ea se traduce în lupta lor unită pentru înfăptuirea politicii Partidului Comunist Român, de înflorire multilaterală a patriei, de desăvîrșire a construcției socialiste. (Ov. T.)

ură, sentiment de aversiune și de dușmănie puternică față de persoane (sau fenomene) ale căror acte (sau sensuri) contravin flagrant legilor morale. Nedreptatea, necinstea, asuprirea, știrbirea libertății, războiul nedrept sînt factori care determină atitudinea de condamnare și sentimentul de **u.** „Societatea veche era bazată pe principiul: sau tu jefuiești pe altul sau altul te jefuiește pe tine; sau tu muncești pentru altul sau altul pentru tine; sau ești stăpîn de robi sau rob. Și este de înțeles că cei educați într-o astfel de societate, primesc, s-ar putea spune, o dată cu laptele mamei, și psihologia, obiceiurile, noțiunea, fie de stăpîni de robi, fie de robi, fie de mic proprietar, de mic slujbaș, de mic funcționar, de intelectual, într-un cuvînt, de om care se îngrijește numai de el, ca să aibă pentru el, fără să-i pese de cei din jur“ (Lenin). Natura antagonică a relațiilor sociale generează sentimentul **u.** de neîmpăcat între exploatați și exploatatori. În măsura în care acest sentiment este drept, un imbold în lupta pentru libertate și pace, împotriva asupritorilor, el înnobilează pe om. Justețea lui este demonstrată istoric de forța concepției științifice, umaniste, a marxism-leninismului. „Ura este sfîntă. Ea este indignarea inimilor puternice și viguroase, disprețul militant al acelora pe care îi necăjesc mediocritatea și prostia. A urî înseamnă a iubi, înseamnă a-ți simți sufletul cald și generos, înseamnă a

Scanned with OKEN Scanner

trăi larg din disprețul lucrurilor rușinoase și nătînge", cuvinte ale lui Zola la care, Tudor Vianu adăuga: „Există însă și o altă ură decît aceea care se autorizează de la un principiu de iubire; este ura neputinței, a resentimentului și a inferiorității personale, pe care nimic nu o poate scuza". (Gh. N.)

ursită (pop.), denumire pentru soartă, destin. Potrivit concepțiilor superstițioase, anumite ființe supranaturale, ursitoarele sînt prezente la nașterea fiecărui individ și-i „torc" firul vieții. În reprezentarea populară, cu acest prilej, se înfruntă ursitoarele „bune" și cele „rele"; în funcție de cine învinge, se „hotărăște" dacă **u.** „prescrie" individului o viață fericită sau una nefericită. V. *destin*. (A. T.)

utilitarism 1. Doctrină etică care reflectă interesele și stările de spirit ale burgheziei liberale din secolul al XIX-lea și care continuă tradițiile *hedonismului* și *eudemonismului*; principalii ei reprezentanți sînt englezii Jeremiah Bentham, James Mill și John Stuart Mill. Considerînd, în spiritul *naturalismului etic*, că izvorul moralității stă în „natura omului", în năzuința lui firească de a căuta satisfacțiile și de a evita suferințele, Bentham formulează principiul utilității, conform căruia singurul scop al activității morale este obținerea unei cantități cît mai mari de *fericire* pentru un număr cît mai mare de oameni. Sarcina eticii, după Bentham, constă în a întemeia o economie morală care să ne învețe calculul obținerii *succesului* în cea mai importantă dintre toate afacerile umane, fericirea. Într-un spirit pur mercantilist, el recomanda ca alegerea morală să fie orientată de calculul economic al profitului și pierderii pe care le generează diferitele fapte. Într-o viziune pronunțat individualistă, care reducea societatea la o „sumă de indivizi", Bentham imagina binele comun ca sumă aritmetică a binelui persoanelor particulare. Concepția lui Bentham pornea de la postulatul eronat că societatea burgheză poate realiza armonia intereselor, ignorînd că antagonismul intereselor de clasă și concurența capitalistă duc la situația în care fericirea unui om se întemeiază pe nefericirea altora. Caracterul apologetic al acestei doctrine, violent criticată de Marx, conducea la concluzia paradoxală că eforturile de îmbogățire ale burghezilor se fac în folosul săracilor. Încercînd să atenueze trăsăturile vulgare ale eticii lui Bentham, J. St. Mill pune accentul pe satisfacțiile „superioare", de natură intelectuală, și completează principiul fericirii personale cu cerința solidarității și coordonării intereselor tuturor oamenilor, fără să țină seamă însă de natura antagonistă a societății burgheze. Criticat pentru excesele sale egoiste de unele curente ulterioare (de pildă, intuiționismul), utilitarismul este totuși reluat, în forme mai subtile, de unii doctrinari burghezi contemporani. **2.** Principiu de *comportare*, în vir-

Scanned with OKEN Scanner

tutea căruia individul, călăuzit exclusiv de calcule egoiste, meschine, își orientează conduita, faptele spre dobîndirea de avantaje, foloase materiale. **U.** coincide astfel cu negarea înaltelor mobiluri morale, a dezinteresării, cu minimalizarea rolului intereselor și năzuințelor spirituale ale omului, coborîndu-l la nivelul platitudinii, meschinăriei și cupidității. (Ov.T.)

utopie 1. Concepție socială fantezistă care, asemenea sistemului preconizat de Thomas Morus, închipuie o organizare desăvîrșită a omenirii, dar, care, prin nerespectarea legilor naturale și sociale și prin nesocotirea condițiilor istorice, este irealizabilă. **2.** Prin extensiune, proiect cu neputință de înfăptuit. În trecut, în societățile întemeiate pe inegalitate, descrierea utopică, a unor societăți imaginare, a alcătuit, pentru scriitori, un mijloc indirect de critică socială. **U.** reprezintă un ideal irealizabil de perfecțiune și de fericire umană, numai în măsura în care fantezia sau eforturile de înfăptuire ale omului lucrează împotriva legilor naturii și ale societății; în acest sens, multe dintre visurile din trecut ale oamenilor au rămas simple **u.**, cel puțin prin mecanismele sau prin mijloacele pe care oamenii le închipuiau pentru înfăptuirea acestor creații utopice. Adaptate însă la regularitatea legilor naturale și respectînd legile sociale, multe dintre concepțiile utopice ale trecutului au devenit, în prezent, realizări științifice, tehnice sau sociale. Noțiunea de **u.** are, prin urmare, un sens relativ la epoca de înaintare a științelor și progresului social. (I.B.)

uzurpare, acțiune prin care un individ își însușește în mod abuziv, prin viclenie, silire, înșelătorie, pe nedrept, ilegal, un obiect, o calitate, o demnitate, un titlu etc., ceva care, de fapt, aparține sau revine altcuiva. (Al.B.—M.D.)

Scanned with OKEN Scanner

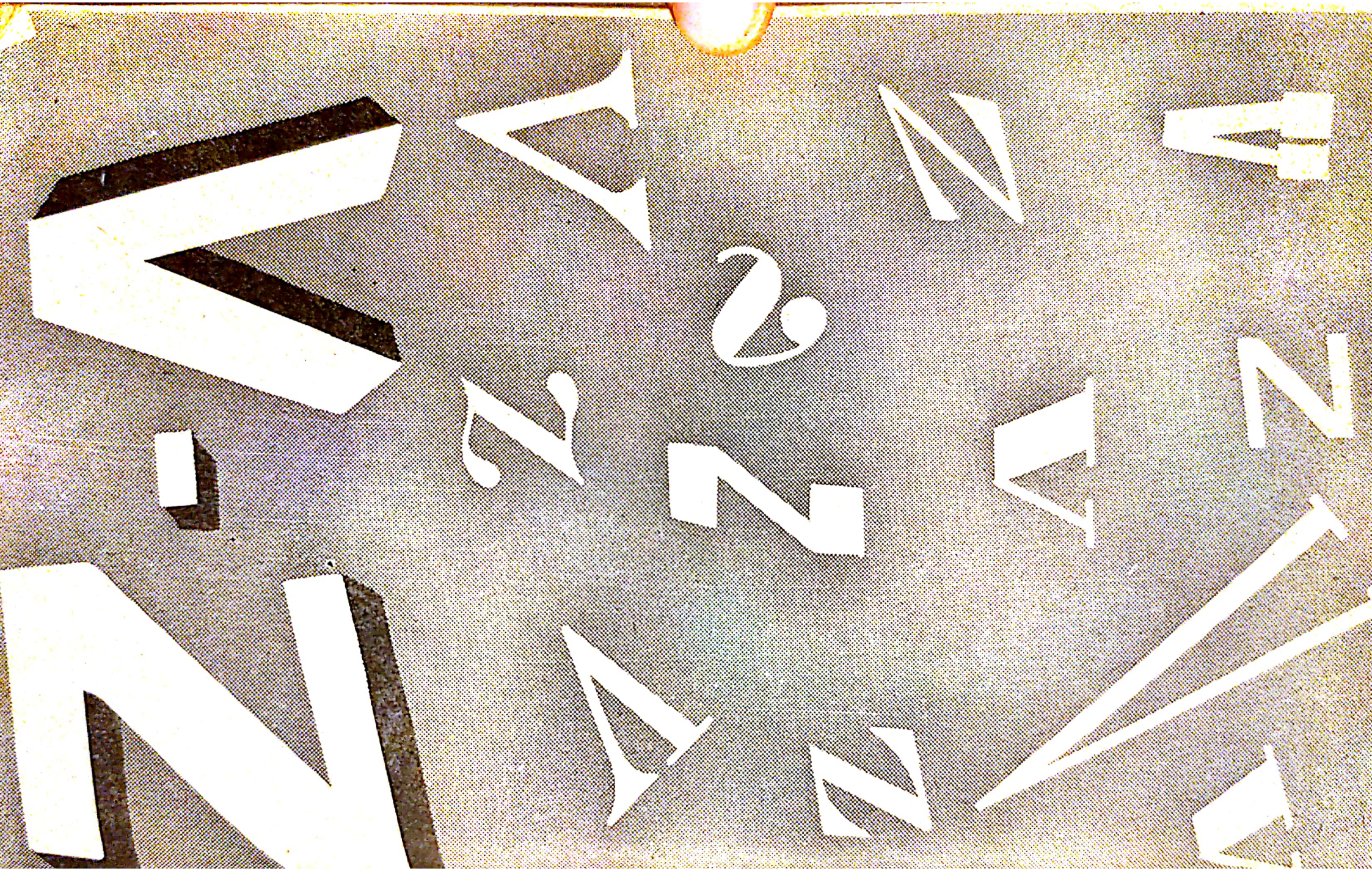

Scanned with OKEN Scanner

Vagabondaj, fenomen social care constă în nestatornicie, hoinăreală fără rost, fără ocupație constantă și domiciliu stabil. Larg răspîndit în țările capitaliste și dependente, **v.** se datorește unor calamități sociale cum sînt: războiul, șomajul, foametea și starea materială de sărăcie a părinților, rezultat al exploatării, precum și unor factori psiho-sociali ca: lipsa de preocupare și de sprijinire a copiilor și tinerilor, slaba influență educativă exercitată asupra acestora. Aparent, vagabonzii nu au posibilități de adaptare socială. În fond însă, omul vagabond nu este lipsit de capacități, dar nu are un țel călăuzitor, un ideal. **V.** infantil apare în condiții de instabilitate emoțională, de lipsă de afecțiune părintească, de amplificare a unor carențe afective și educative, de obicei în familiile dezbinate (în care, o dată cu încetarea autorității părintești, începe dezorientarea morală a copilului). Statul apără, prin lege, pe minori, asigurînd dezvoltarea lor în condiții normale și demne, barînd drumurile care duc spre delincvență. (Gh. N.)

valoare morală 1. Comportare (acțiune, faptă) ce *are* valoare morală, în sensul că ea corespunde concepțiilor, reprezentărilor (normelor) existente la un moment dat despre ceea ce este bine sau rău, moral sau imoral, ceea ce „ar trebui" sau „nu ar trebui" să se facă, este sau nu folositor colectivității, oamenilor. Așa după cum se spune despre o teorie că are valoare științifică (este adevărată) sau despre o operă de artă că are valoare estetică (este frumoasă), se spune despre o comportare că are valoare morală (este bună, morală). **2.** Tip de comportare posibilă într-o varietate de situații. De ex., în situațiile în care o anumită soluție are de înfruntat obstacole sau riscuri, comportarea care va realiza această soluție este, indiferent de conținutul ei particular, *curajoasă*, opusul ei fiind lipsa de curaj, lașitatea; sau, în toate situațiile în care este vorba de a respecta sau nu un principiu, o normă, comportarea poate fi *principială* sau *neprincipială*, *dreaptă* sau *nedreaptă*. Astfel de moduri generale de comportare, considerate de către o societate sau de către o clasă, ca necesare desfășurării în bune condițiuni a vieții sociale sînt **v. m.** Exemple de **v. m.** sînt: *cinstea, sinceritatea, dezinteresarea, altruismul, spiritul revoluționar, modestia, dragostea, devotamentul, fidelitatea, generozitatea, patriotismul* etc. În contrast cu tipul de comportare cristalizat ca **v. m.**, celelalte tipuri de comportare sînt considerate, fie ca indiferente, fie ca antivalori, nonvalori (necinste, nesinceritate, înșelătorie, infidelitate, trădare, egoism etc.). Se spune că **v. m.** sînt *polare*, atunci cînd fiecărei valori îi corespunde o antivaloare. Considerarea unui anumit tip de comportare ca valoroasă, din punct de vedere moral, are loc pe baza constatării semnificațiilor social-umane ale acesteia în procesul unei îndelungi practici

social-istorice a colectivității. **V. m.**, o dată stabilite, servesc drept *criterii* ale aprecierii morale, ale stabilirii fiecărei comportări particulare în parte; o anumită comportare va fi considerată ca avînd **v. m.**, dacă ea realizează aceste trăsături generale. **V.m.** acceptate de conștiința morală a unei colectivități, devin *datorii morale*, se impun comportării individuale, devin *norme* de comportare, pe care membrii respectivei colectivități și le cer reciproc: „trebuie să fii cinstit", „trebuie să fii drept", „trebuie să nu fii egoist" etc. Există *valori morale generale*, valabile în toate sferele vieții (cinste, demnitate, sinceritate), după cum există *valori morale specifice*, valabile doar pentru unele dintre ele (relații de familie, sfera muncii etc.). Unele **v. m.**, datorită constanței istorice a tipurilor generale de situații care le-au dat naștere, au căpătat și ele o mare constanță, tinzînd să devină universal-umane (prietenie, dragoste, însușirea intereselor generale ca proprii, generozitate etc.), altele și-au păstrat valabilitatea numai în limitele unei orînduiri sau unei clase sociale. Comuna primitivă, sclavagismul, feudalismul, capitalismul, pe lîngă o serie de **v. m.** de valabilitate mult mai generală, au produs și valori specifice, care au dispărut o dată cu dispariția acestor orînduiri. Socialismul, preluînd **v. m.** universal-umane, elaborate în orînduirile anterioare, le-a adăugat valori proprii, specifice noului mod de organizare a vieții sociale. În societățile cu clase antagonice, fiecare clasă avea, în problemele sociale disputate, **v.m.** diferite, opuse, formînd sisteme morale proprii (de ex. morala burgheză și morala proletară). Considerate din punctul de vedere al personalității, **v. m.** iau forma trăsăturilor de caracter. O persoană care în toate situațiile se comportă sincer, drept, cinstit, este o persoană sinceră, dreaptă, cinstită. (C. Z.)

vanitate, ambiție deșartă, trufie, înfumurare, caracterul celui orgolios fără temei, plin de sine, satisfăcut de sine. Vanitosul manifestă o suficiență prostească, el vrea să strălucească, să pară mai mult decît este în realitate. Incapabil să-și aprecieze posibilitățile la justa lor valoare, vanitosul se supraapreciază căutînd să se impună prin acte, vorbe lipsite de valoare. V. *îngîmfare, mîndrie, orgoliu, semeție, trufie*. (M.C.)

vechi și nou *(lupta dintre vechi și nou)*, noțiuni opuse care desemnează laturi ale contradicțiilor procesului de realizare a progresului. *L. dintre v. și n.* este o lege universală a progresului social, acționînd și în sfera conștiinței oamenilor; ea reprezintă o puternică forță motrică și în orînduirea socialistă. Pe plan etic, *l. dintre v. și n.* reflectă contradicțiile din viața socială, procesul de afirmare a unei morale noi în lupta cu alta veche. Pe planul vieții individuale, se desfășoară,

Scanned with OKEN Scanner

de asemenea, o luptă între atitudinile și concepțiile vechi și altele noi, victoria noului ducînd la autodepășire, la dezvoltarea individului. În sfera conștiinței morale, *noul* este expresia acelor concepții, atitudini, obiceiuri, comportări ș.a., care corespund normelor morale superioare, care ajută progresului societății și dezvoltării personalității umane. *Vechiul* desemnează concepțiile și manifestările morale opuse progresului social și contrare dezvoltării personale pe plan moral. Formele *l. dintre v. și n.*, pe plan etic, sînt variate, după conținutul și rolul pe care îl au manifestările de esență veche și nouă în conștiința morală. Unele atitudini și stări de spirit vechi aparțin, prin origine și esență, lumii capitaliste, ca produs al ei specific (individualismul, înstrăinarea, cupiditatea etc.). Altele reprezintă rămîneri în urmă față de procesul dezvoltării moralei sociale. Caracterul periculos și rolul de frînă pe care le au în dezvoltarea morală fiind diferite, și mijloacele de luptă sînt diferențiate. Lichidarea vechiului se face prin luptă, combatere, critică, autocritică, ajutor, convingere, antrenare în muncă și în activitatea socială, prevenirea abaterilor, acțiunea promptă a colectivului, a opiniei publice etc. Baza socială economică a societății noastre, dinamismul economiei și ansamblul instituțiilor obștești și cultural-educative oferă condiții superioare pentru lichidarea rămășițelor educației burgheze și pentru educarea oamenilor în spiritul valorilor noi, autentice. Necesitatea lichidării manifestărilor vechiului din conștiința morală rezultă și din aceea că acesta are un caracter nociv, ducînd la încălcarea disciplinei sociale, a normelor de muncă, la acte de huliganism etc. Influențele rămășițelor educației burgheze pătrund și în rîndul tineretului, fie prin unele influențe negative din mediul de familie sau de rudenie, fie din contactul cu oamenii care sînt purtători activi ai mentalităților burgheze. Ele pătrund, îndeosebi, acolo unde munca educativă e slabă, unde opinia colectivului nu acționează energic, cu tact și grijă pentru prevenire. O serie de manifestări ale vechiului în conștiința morală nu se datoresc rămășițelor educației burgheze, ci unor lipsuri proprii dezvoltării diferiților indivizi, uneori chiar unor greutăți obiective și neantrenării lor în muncă, precum și lipsei de exigență a familiei, pierderii timpului fără rost, rămînerii în urmă din punct de vedere profesional, politic, cultural. Acestea duc la comportări și atitudini imorale, de pasivitate, izolare, lipsă de interes pentru muncă și învățătură, adoptarea unor atitudini cinice, nesănătoase, lipsă de politețe în relațiile cu ceilalți oameni, înclinația spre snobism, decadentism, trîndăvie etc. Afirmarea noului, pe plan moral, are efecte importante în dezvoltarea unei atitudini creatoare în muncă, a spiritului colectiv, a unor sentimente nobile în relațiile dintre oameni. Atitudinea etică în concordanță cu progresul

Scanned with OKEN Scanner

pe plan moral nu înseamnă izolare față de valorile progresiste ale trecutului, față de normele generale umane. Atitudinea novatoare înseamnă respingerea acelor forme ale vechiului care, indiferent de natura lor, duc la acte imorale. Receptivitatea tineretului față de nou trebuie să fie caracterizată prin străduința de depistare și de asimilare a noului autentic, valoros. Cunoașterea formelor și manifestărilor *l. dintre v. și n.*, în dezvoltarea morală a oamenilor, are importanță pentru întregul proces educativ, pentru aplicarea unor metode de educație specifice, diferențiate, în funcție de elementele și formele luptei dintre vechi și nou V. *conflict moral*. (Gh. B.)

vedetism, atitudine morală negativă, proprie celor care doresc să se autoevidențieze prin manifestări exagerate, prin acțiuni izolate de colectiv, făcute exclusiv pentru a stîrni admirația celor din jur. Spre deosebire de tendința firească spre afirmare, care include dorința normală de a fi apreciat de cei din jur, **v.** contrapune pe individ colectivului, îl împinge pe calea unor manifestări singulare forțate, ostentative, lipsite de conținut real. În activitatea profesională, artistică sau sportivă, **v.** este echivalent cu superficialitatea, goana după succese ieftine și răsunătoare, egoismul, afișarea publică zgomotoasă, cu capriciile și orgoliul excesiv. Combătînd **v.**, morala socialistă educă tineretul în spiritul inițiativei și emulației creatoare, al năzuinței de a merita admirația prin calități reale, precum și al modestiei. (F.M.)

viciu, categorie proprie conștiinței morale prin care sînt desemnate trăsăturile negative ale unei persoane, trăsături ce vin în contradicție cu principiile și normele moralei existente și sînt apreciate ca atare de opinia publică. Ca și antonimul lui, *virtutea*, **v.** nu este înnăscut și nu ține exclusiv de particularitățile psihice ale persoanei. El se formează, ca urmare a unor influențe negative care își găsesc teren propice la indivizi cu o conștiință morală insuficient dezvoltată, cu voința slabă și fără tărie de caracter. O dată ivit, **v.** este puternic înrădăcinat, se manifestă în mod constant și, de aceea, lichidarea lui este dificilă. Totuși, cu perseverență și cu răbdare, limitarea și înlăturarea lui sînt posibile. Este important ca procesul de reeducare să înceapă din timp, înainte ca însușirea negativă să devină **v.** Ant. *virtute*. V. *defect moral*. (Fl. G.)

vigilență revoluționară, caracteristică morală a tuturor celor care, fiind devotați cauzei socialismului și comunismului, veghează permanent și iau atitudini hotărîte în apărarea intereselor și cuceririlor revoluției. **V.r.** presupune: *1*) înțelegerea profundă a intereselor poporului, exprimate în politica Partidului Comunist Român și a statului socialist, *2*) recunoașterea, sesizarea rapidă a tuturor pozițiilor și acțiunilor ce aduc daune socialis-

Scanned with OKEN Scanner

mului, *3)* grija pătrunsă de înaltă răspundere pentru securitatea orînduirii noastre și pentru progresul ei, *4)* intransigența față de ideile, atitudinile, actele care, obiectiv, se opun intereselor și legalității socialiste. A fi pătruns de **v.r.** înseamnă și a fi convins de superioritatea orînduirii noastre, a avea deplină încredere în viitorul ei. De aceea, adevărata **v.r.** este întotdeauna rațională, critică, lucidă și, tocmai din cauză că trebuie să taie răul din rădăcini, nu este compatibilă cu pierderea echilibrului, cu exagerarea, cu excesul. Suspiciunea generalizată, neîncrederea în oameni, înțelegerea denaturată a unor situații complexe, frica dusă pînă la panică față de analiza critică a problemelor construcției socialiste pot să provoace daune importante și, deci, nu reprezintă atitudini de reală apărare a intereselor socialismului. (P.P.-N.)

vină, stare a celui vinovat de încălcare a normelor morale, situația celui ce comite o crimă sau un delict. Sentimentul de **v.**, de vinovăție pe care-l încearcă un om, face proba conștiinței sale morale. În acest caz, **v.** este însoțită de vii remușcări, de o profundă rușine pentru fapta săvîrșită, ceea ce constituie un indiciu al regretului și al dorinței sincere de a-și remedia comportarea, de a nu mai comite în viitor fapte similare. V. *conștiință morală, jenă, remușcare, rușine.* (M. C.)

viol 1. Infracțiune comisă de o persoană de sex bărbătesc care a necinstit o persoană de sex feminin, făcînd uz de forță; siluire a unei femei. **V.** este pedepsit de justiție, condamnat de morală ca o faptă urîtă, dezonorantă, infamantă. Gravitatea infracțiunii depinde de consecințele fiziologice ale actului asupra persoanei violate, de vîrsta acesteia, de modul în care s-a petrecut violul (izolat sau în bandă), precum și de calitatea infractorului (dacă este o rudă în linie directă sau o persoană care are autoritate de drept sau de fapt asupra victimei). **2.** Acțiunea de a pătrunde într-un loc interzis (de ex. de a viola o casă) sau de a profana (de ex. un local de rugăciune). Constituția R. S. România apără inviolabilitatea locuinței. **3.** Acțiunea de a ocoli, de a încălca prevederile legilor juridice sau ale normelor morale; desconsiderarea sau aplicarea denaturată a unor dispoziții legale de către o autoritate. **4.** Dezvăluire a unor secrete apărate de lege sau de norme morale nescrise (de ex. violarea secretului profesional). (Al.B. — M.D.)

violență 1. Dezlănțuire a forțelor naturale, cu mare intensitate. **2.** Izbucnire de moment sau acțiune brutală de durată, manifestată prin vorbe sau prin fapte, ca rezultat al lipsei de stăpînire sau de control a tendințelor umane instinctiv-biologice, de atac. Folosirea forței fizice și a constrîngerii brutale, cu încălcarea principiilor morale, a legilor juridice sau a obiceiurilor

Scanned with OKEN Scanner

pașnice ale vieții sociale. **V.** este rezultatul unei socializări neîndestulătoare a vieții instinctive, la indivizi cu educație neîngrijită sau la care tendințele impulsive nu sînt controlate prin voință și prin stăpînire de sine. Spre deosebire de animal, omul își stăpînește și-și umanizează instinctele. Instinctul de atac și de brutalitate, mai ales, este, la om, ținut în frîu de forța psihologică și socială a stăpînirii de sine. În anumite cazuri, dominarea de sine a unora dintre indivizi, satisfăcătoare în stare normală, își pierde eficiența și controlul, sub efectul unor influențe toxice, îndeosebi a alcoolului. (I. B.)

virtute, categorie specifică moralei ca formă a conștiinței sociale, prin care sînt desemnate calitățile pozitive ale persoanei apreciate ca atare de opinia publică. **V.** nu este înnăscută; ea se formează de-a lungul vieții individului. Însușirile morale, căpătate în procesul educației, devin **v.** numai în momentul în care se interiorizează și sînt practicate cu consecvență, devin constante. Un om virtuos este statornic în comportare, dă dovadă de integritate morală. Strîns legată de persoana umană, practicată din obișnuință, **v.** are întotdeauna un caracter conștient. Ea exprimă un anumit ideal moral, reprezintă principiile și normele morale corespunzătoare acceptate conștient de individ. Omul caracterizat prin anumite virtuți își cîntărește întotdeauna faptele, urmărește realizarea binelui și evită răul. Purtătorul **v.** este individul uman. Cu toate acestea, ea nu este un dat, o caracteristică ce ar rezulta din firea lui sau ar fi dobîndită din experiență pur personală. Deprinderile, obișnuințele individuale, precum și particularitățile psihice au o anumită importanță în formarea **v.** Principalul factor în acest proces însă îl constituie ansamblul relațiilor sociale, raporturile complexe de la individ la societate și de la societate la individ. Acestea fac ca ideile oamenilor despre **v.** să se schimbe de la o epocă la alta; în anumite perioade au fost apreciate ca **v.** anumite calități morale, pentru ca în alte perioade să fie promovate alte calități. **V.** sînt foarte variate din punctul de vedere al conținutului. Important este ca ele să fie practicate nu de dragul lor, nu pentru a fi afișate, ci pentru că exprimă, într-un mod specific, cerințele moralei socialiste. Ant. *viciu.* V. *estetica comportării, frumusețe morală.* (Fl. G.)

voluntarism în morală, doctrină după care normele adevărului și binelui depind de libera determinare a voinței, voință interpretată ca un act irațional. Cei mai cunoscuți reprezentanți ai voluntarismului sînt filozofii Nietzsche și Schopenhauer. Pentru Nietzsche, voința e un principiu universal al efortului instinctiv prin care orice ființă luptă împotriva altora pentru a-și menține viața. Ceea ce vrea omul, ceea ce vrea fiecare parte a unui organism viu, oricît de mic ar fi, — scrie Nietzsche în lucrarea sa

Scanned with OKEN Scanner

„Voința de putere" — este un surplus de forță, voința fiind la el *voința de putere*. Schopenhauer consideră voința un impuls orb și irezistibil care vrea întotdeauna viața. Voința lui e *voința de a trăi*. Indiferent de nuanțe, voința de a trăi sau voința de putere, voluntarismul se manifestă ca expresie a unui individualism împins la extrem și ale cărui consecințe directe sînt *nihilismul* și *amoralismul*. (M. C.)

voluptate 1. Plăcere deosebită a simțurilor, desfătare trupească foarte accentuată la vederea, apropierea sau atingerea unei persoane de sex opus, a unor obiecte ce-i aparțin respectivei persoane sau au vreo legătură cu ea. Se manifestă, mai ales, în perioada pubertății, dispărînd treptat o dată cu înaintarea în vîrstă și, uneori, rar, revenind într-o „a doua tinerețe" sau la bătrînețe. Manifestările de **v.** implică cultivarea predilectă a senzualității și lipsa de rezistență în fața ei. Reacția pozitivă a simțurilor față de sexul opus constituie un aspect firesc al ființei umane. Extremele trebuiesc evitate: atît desconsiderarea plăcerii senzuale, cît și orientarea unilaterală, nestăpînită, spre reacțiile primare omenești; amîndouă duc la mortificarea simțurilor, la dezechilibru. Specific condiției umane este armonizarea comportării, dominarea rațională a reacțiilor. **2.** Încîntare sufletească, beatitudine, desfătare spirituală. Există o **v.**, o plăcere în munca ce te pasionează, în realizarea unui studiu, în contemplarea unei opere de artă, în general, în orice activitate de creație, materială sau spirituală, în care ai sentimentul plenitudinii. V. *desfătare, lubricitate*. (Al.B. — M.D.)

vulgaritate, caracteristică a tot ce este lipsit de distincție, trivial, plin de grosolănie. Vulgar este, în accepțiune veche, ceea ce se caracterizează prin comun, îndeobște răspîndit. Astăzi vulgar desemnează tot ceea ce este grosolan, josnic, mitocănesc. Acțiunea sau expresia plină de **v.** a unei persoane presupune din partea acesteia o lipsă de educație, o atitudine neconformă cu bunul gust și cu bunul simț. Adeseori, expresiile în argou bulevardier, acceptate cu ușurință de unii tineri, din „teribilism", se caracterizează prin lipsa de distincție și prin trivialitate, dovedind un nivel scăzut de spiritualizare. (Al.B. — M.D.)

Zădărnicie, lipsă de finalitate a acțiunilor omului, a existenței umane ca atare, a eforturilor sale creatoare privind civilizația și cultura; ceea ce este van, gol, fără soliditate, efemer, inutil. Concepțiile fataliste despre viață converg spre admiterea că lumea în care trăim este iluzorie și, deci, orice efort de a o îndrepta este inutil, zadarnic. Asemenea concepții au un caracter retrograd, îndemnînd la pasivitate. Dimpotrivă, filozofia mate-

Scanned with OKEN Scanner

20 L. .. 00019073

rialistă a promovat întotdeauna ideea amendării mediului social, reluată pe un plan superior de marxism, care ridică principiul activismului social la rangul de fundament al statutului existenței umane. V. *deșertăciune*, *nimicnicie*. (Al.B.—.M.D.)

zestre, avere (mobilă sau imobilă) care se dă unei fete cînd se mărită. În societatea întemeiată pe proprietatea privată, **z.** constituia, de multe ori, condiția sau chiar scopul căsătoriei. Deoarece fetele fără **z.,** cu toate calitățile lor, se măritau greu, li se spunea „pietre în casă". În spiritul moralei socialiste, se consideră astăzi că adevărata **z.** a fetei, ca și a băiatului, o formează calitățile lor morale, cinstea și vrednicia, munca lor îndreptată, în egală măsură, în folosul personal și în acela al societății. V. *căsătorie*, *dotă*. (Ov. T.)

zgîrcenie, înclinație a celui ce face economii exagerate chiar și de la cheltuielile strict necesare, a celui care strînge cu aviditate bani, fiind lipsit total de generozitate. Ironia populară a înfierat lăcomia de bani în numeroase proverbe: „Zgîrcitul are două mîini: una lungă, cu care vrea să ia, și alta scurtă, cu care ar vrea să dea". V. *aviditate*, *lăcomie*. (Al.B. — M.D.)

Scanned with OKEN Scanner

În Editura politică au apărut:

Dicționarul enciclopedic român.
Volumele I-IV

Județele României socialiste

Mic dicționar diplomatic român

Mic dicționar filozofic

Dicționar de etică pentru tineret

În pregătire:

Dicționar de economie politică

Dicționar politic

Dicționar de estetică generală

Lei 17

Scanned with OKEN Scanner